DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Cumhuriyet'te Çocuktular

MİNE GÖĞÜŞ TAN
ÖZLEM ŞAHİN - MUSTAFA SEVER - AKSU BORA

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
İstanbul
Copyright © 2007

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.
Boğaziçi Üniversitesi Kuzey Kampüs Eta B Blok Zemin Kat
Etiler / İstanbul / TÜRKİYE
bupress@boun.edu.tr www.bupress.org
Telefon ve faks: (+90) 212 257 87 27

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
Boğaziçi Üniversitesi Vakfı
tarafından desteklenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, hiçbir yolla yayının tamamı ya da bir bölümü kopyalanamaz, çoğaltılamaz, ticari amaçlarla kullanılamaz.

Bu kitapta öne sürülen fikirler eserin yazar(lar)ına aittir.

Boğaziçi University Library Cataloging -in- Publication Data
Tan, Mine Göğüş.
Cumhuriyet'te çocuktular / Mine Göğüş Tan, Özlem Şahin, Mustafa Sever, Aksu Bora.
512 p.; 23 cm.
ISBN 978-975-6193-65-5
1. Oral history -- Turkey. 2. Turkey -- History -- 20th century. I. Title. II. Şahin, Özlem. III. Sever, Mustafa. IV. Bora, Aksu.
DR603

Tasarım: İnci Batuk
Yayına Hazırlayan: Ergun Kocabıyık
Baskı: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası
1. Basım: 2007
Dizgi: 9,5 pt NewAster

Printed in Turkey

Cumhuriyet'te Çocuktular

Mine Göğüş Tan
Özlem Şahin-Mustafa Sever-Aksu Bora

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ-İSTANBUL 2007

Muazzez Cerbay
(ortada)

Bizimle çocukluklarını, okullarını ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını paylaşan 115 büyüğümüze

10. Yıl kutlamalarında Bentderesi'nde kurulan tak.
Babasının dizine yaslanmış küçük kız Nüzhet Fuldağlı (Özbasa).

İçindekiler

Giriş: Sözden Yazıya 9

Birinci Bölüm: Eksenler 19

- Çocukluk 19
- Okul 46
- Cumhuriyet Algısı 78

İkinci Bölüm: Seçilmiş Anlatılar 97

Üçüncü Bölüm: Görüşmeci Öykülerinden Örnekler 445

Dördüncü Bölüm: Mutfaktan 469

Anlatılarda Geçen Kimi Tarih, Olay ve Terimler 487

Ekler

1. Kim Kimdir? 493
2. Sözlü Tarih Görüşmeleri İçin Yönerge 503
3. Görüşme Kılavuzu 505
4. Sözlü Tarih Veri Belgesi 507
5. Sözlü Tarih Görüşmesi Değerlendirme Ölçütleri 509

Emel Işın. Fotoğraf, Emel Hanım'ın babası şehit olduğunda çekilmiş (elinde çember tutan çocuk Emel Hanım)

Giriş
Sözden Yazıya

Elinizdeki kitap, bir eğitim deneyinin –Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşanmış çocukluğu/çocuklukları, okul yaşamlarını ve Cumhuriyet algısını, yaşayanların ağzından kaydederek anlamaya yönelen bir eğitim deneyinin– ürünüdür. Yöntem olarak sözlü tarih çalışmasına dayanan bu tasarımın iddiası ve sınırı, yaptığımız görüşmeler ya da görüştüğümüz kişilerin anımsadıkları ve anlattıklarıdır. Bu çalışma, bir Cumhuriyet tarihi kitabı olarak da okunabilecektir aynı zamanda; elbette bu sınırları gözönünde tutmak koşuluyla.

Çocuklar ve tarih... Görece yeni bir buluşma bu... Çocukların tarih içinde görülmesi ve seslerinin duyulması anlamında yeni. Philippe Aries'in 1960 yılında yayımladığı *Çağlar Boyunca Çocukluk*,[1] çocukların ve çocukluğun tarihi konusundaki çalışmaların öncüsü sayılıyor. Çocukluğun biyolojik bir kategori değil de toplumsal bir kurgulama olduğunu düşünen Aries, çocuklukla ilgili görüşlerin tarih boyunca değişmesinin bunu kanıtladığını savunuyor. Bu anlamda Aries, çocuklardan fazla çocukluğun –değişen anlamların ve kavramların– tarihiyle ilgili.

1960'ların sonuyla 70'lerin başında toplumsal tarih çalışmalarındaki patlama içinde çocukların önemli yer tuttuğu görülüyor. Bu ilgi aile, kadınlar, demografi, sosyal siyaset ve güvenlik, eğitim,

1- *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Regime*. Kitap, 1962'de İngilizce'de *Centuries of Childhood* (çev.: R. Baldwick, New York, Random House) adıyla yayımlanmıştı. Aries'nin kitabının temel fikri ise biraz daha geriye, Norbert Elias'ın *Uygarlaşma Süreci*'ndeki (1939) görüşlerine bağlanıyor. Elias'a göre, çocuklarla yetişkinlerin davranışları ve genel psikolojik yapıları arasındaki mesafe, uygarlaşma süreci boyunca artar. Uygarlaşma süreci içgüdülerin denetimini içerir ki ortaçağda bunun başladığını söylemek güçtür. Dolayısıyla çocuklarla yetişkinler arasındaki mesafe ortaçağda bugünküne kıyasla çok azdır. Elias, N. *The History of Manners: The Civilizing Process*, c. I, New York, Pantheon, 1978, xii, 141.

sağlık konularına yönelen daha geniş ilginin bir uzantısı niteliğinde çok kez. Genellikle Aries'in izinden giderek yetişkinlerin, özellikle de anne-babaların, çocuklarla ilgili duygularındaki, algılarındaki, çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişim ve sürekliliklere bakılıyor. Ancak kullanılan kamusal belgelerle yönetsel ve kurumsal kaynaklarda, genellikle orta sınıfların bakış açısını yansıtan ve siyasal, dinsel, eğitsel ya da medikal çıkarları temsil eden uzmanların damgası var. Yetişkinlerin yazdığı ve topladığı bu belgelerde çocukların sesi işitilmediği gibi, çocuğun görüş açısının temsili, hatta böyle bir görüş açısının var olabileceği bile tarihçinin gözünden kaçıyor.[2]

Çocukları yetişkin eylemlerinin nesneleri ya da edilgin alıcıları olarak tasarlayan bu ele alış biçimi, çocukla yetişkinler arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinde çocuğun yaratıcı ve dönüştürücü rolünü açığa çıkaran toplumsal bilimlerin verileriyle tutarlı değil. Ötesi, çocukların duyguları, davranışları ya da tarih yapıcı rolleri konusunda pek fazla bilgi vermiyor. L. Pollack, çocuk yetiştirme konusundaki elkitaplarıyla din adamlarının vaazlarını ya da çocuklukla ilgili genel çalışmaları okumakla zaman harcayan tarihçilerin, çocuk yaşamının gerçekleri konusunda pek az şey öğrenebileceklerini söylerken aslında çocuklukla ilgili anlayışların değiştiğini savunan Aries, de Mause, F. Shorter ve L. Stones gibi yazarları eleştiriyor[3]. Çocuk yetiştirme konusundaki uygulamaların zaman içindeki sürekliliğini gösteren verilerini otobiyografilerle günlüklerden sağlayan Pollock,[4] tutumlarla davranışlar arasında herhangi bir güçlü bağlantı bulunmadığını savunuyor. 'Çocukluğun tarihi' ve 'çocukların tarihi' ayrımı gündemde.

Çocukların tarihini kendi durdukları yerden ve kendilerine dayanarak kurgulamak... Bu konuda geleneksel kaynaklardan yararlanılamadığı gibi günlük ve mektup gibi belgeler hem ender hem de belli yaş ve toplumsal düzeylerin üstündeki çocuklarla sınırlı.

2- Hendrick, *H. Children, Childhood and English Society 1880-1990*, Cambridge University Press. Cambridge, 1997, s. 3.
3- Cunningham, *H. Children and Childhood in Western Society Since 1500*, Londra, Longman. 1995, s. 14-15.
4- Pollack, *L. Forgotten Children: Parent-child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983 , s. 71-3, 88, 270.

Bu durumda tarihin kıyısında kalan kadınlar, siyahlar ya da işçilerin tarihi gibi –ki hepsi de siyasal mücadelelerinin sonucu olarak tarihlerini yazdırmayı başarmışlardı– çocukların tarihini yazmakta da bellek en önemli kaynak gibi görünüyor. Öyle ya, geçmişin çocuklarından birçoğu hâlâ aramızda ve yaşlılarla geçmiş deneyimleri hakkında konuşmanın nasıl bir potansiyel oluşturduğu, 1940'lardan beri sözlü tarih araştırmalarıyla kanıtlanmış bulunuyor.

Elbette ki aradan geçen yıllar ve olaylar, bugünden düne bakışımızı, hatırlayışımızı biçimlendiriyor. Bu yüzden çocukken yaşadıklarını, birer yaşlı insan olarak nasıl hatırladıklarını bugün öğrenebiliyoruz ancak. Ne var ki, anlatılarda da izleyeceğiniz gibi pek çok örnekte, yaşlı insanların hafızalarının derinliklerinde kaybolmuş anılar, doğru bir dinleme ile ortaya çıkabiliyor –sanki aradan geçen onca yılın, onca olayın tozu hiç değmemişçesine ışıldayan anı parçaları...

Cumhuriyet'te Çocuktular, çocukları tarihin özneleri olarak tanımlıyor, tarih içinde nasıl konumlandıklarını anlamaya yöneliyor, çocukluk anıları aracılığıyla geçmişimizi daha eksiksiz ve doğru olarak algılamayı amaçlıyor. Aynı zamanda üniversite öğrencilerinin geleneksel tarih öğretimi içinde zaman zaman yabancılaştıkları bir dönemi ve kuşağı daha iyi tanımaları adına girişilmiş bir deneme bu. Çünkü sözlü tarih, tarihi yazmakta olduğu kadar gençleri büyük tarihsel olaylarla bağlantılandırmakta da önemli bir yöntem.[5] Tarihte kuşakları anlamak, bir dönemin önemli olaylarının onlar için ne anlama geldiğini bilmekle ilişkili. Bu, tam da standart tarih öğretimi içinde eksik olan bireysel deneyimi öne çıkaran sözlü tarihin yaptığı şey. Derslerle eşzamanlı olarak yürütülen sözlü tarih araştırması aracılığıyla tekil ve tek yönlü aktarıma dayanan bir öğretimden, çoğul ve karşılıklı paylaşımları içeren bir öğrenime geçmeyi; çevreyi, eğitimin odağına sesi ve yaşantısıyla katmayı umuyoruz.

Görüşülen kişiler için de anlamlı içermeleri var sözlü tarihin; çünkü kişinin kendi yaşamı ve çocukluğu üzerine düşünmesi, bu dönemle ilgili anılarını paylaşması, çocukluğunun belki de terke-

5- Perks, R. *Oral History, Talking About the Past*, Londra, Historical Association/Oral History Society, 1995, s. 5.

dilmiş yaşantılarının başkaları için de önemli olduğunu görmesi anlamına geliyor. Bugün seksenli yaşlarını sürenler Cumhuriyet ilan edildiğinde neredeydiler ve Cumhuriyet'in neresindeydiler? O zamanı belleklerinde nasıl sakladılar ve nasıl anılaştırdılar? Şimdiki çocuklardan ne farkları vardı? Ne kadar okuyabildiler? Gittikleri okullarla, öğretmenlerle, arkadaşlarla, okul giysileriyle, derslerle, oyunlarla ilgili olarak anımsayabildikleri nelerdi?

Sorularımızın içinde eğitimle ilgili olanlar çoğunlukta. Bu, çocukların okul merkezli bir yaşamlarının olduğu düşüncesinden kaynaklanmıyor. Aile her zaman birincil önemde çocuk için. Ayrıca modernleşme sürecinin, dönüştürme ve direnme anlamında en önemli yapılarından biri. Ancak toplumsal değişimin devlet eliyle başlatıldığı ve okullar aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bir dönemde çocukların yaşamlarına neler olduğunu görmek için okula bakmayı seçiyoruz. Bir yandan da ilkokula gitmiş olanlarla gidemeyenleri karşılaştırabilmemizi sağlayacak çocukluk anlatılarına rastlamayı bekliyoruz.

Bu amaçla, erken Cumhuriyet yıllarında çocukluklarını yaşamış olduklarını düşündüğümüz; bellek, işitme ve konuşma sorunları bulunmayan kişilerle görüşmemiz gerekiyor. Olabildiğince farklılık gösteren bir dizi sıradan yaşama ulaşmayı hedefliyoruz. Çalışmamızın çerçevesi içinde çocukluğun sınırını, dönemin koşullarını da dikkate alarak ilkokul çağının bitimiyle çiziyoruz. 1997-98 bahar ve 1998-99 güz dönemlerinde Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Mine Tan'ın Çocukluk Tarihi adlı lisans ve Toplumsal Tarihte Çocuk konulu doktora derslerini alan otuz öğrencinin[6] her biri bu özellikleri taşıyan iki kadın ve iki erkekle görüşecek. Görüşmeler, ses bantlarına kaydedilecek ve bantlardan, ağız ve dil özellikleri değiştirilmeden yazıya geçirilecek, öğrencinin görüşmeyle ilgili kendi öyküsü de eklenerek sunulacak.

6- Doktora öğrencileri: Ali Gurbetoğlu, M. Akif Sözer, Selçuk Uygun, Ahmet Yayla, Aksu Bora, Yasemin Esen. Yüksek lisans öğrencileri: Sema Başer, Yıldız Koçyılmaz, Nilgün Tuncel. Bahar dönemi lisans öğrencileri: Hediye Atıcı, Pınar Bakıcı, Sevgi Bozdoğan, Şerife Bozkurt, Nesliharı Güney, Aysun Oruç, Evrim Özdemir, Dilek Pınarcı, Mustafa Sever, Âdem Soydan, Sevda Özlek, Özlem Şahin, Duygu Vural. Güz dönemi lisans öğrencileri: İlker Ataş, Aynur Hasdemir, Serpil Karaçayır, Şermin Organ, Ayhan K. Özay, Deniz Sevimli, Bilge Taşdemir, Onur Tekşen. Araştırma Görevlisi: Özlem Şahin.

Özel yaşantıları, kişinin unuttuğu ya da kaydedemediği biçimde ortaya çıkaran sözlü tarihin bize, erken Cumhuriyet dönemi çocukluğunu kişisel düzeyde anlama olanağını vereceğini düşünüyoruz. Öznel algılarla ve seçilmiş anılarla karşılaşacağımızı biliyoruz. Yanlışlar, abartılar, duygusallaştırmalar olabilir. Ancak bu tür engeller tüm tarihsel kanıtlar için de söz konusu. Yaş, cinsiyet ya da evlilik durumuna ilişkin istatistikler çok zaman gerçeği yansıtmıyor. P. Thompson'un dediği gibi ses kayıtları kadar istatistikler de olgularla ilgili toplumsal algıları gösteriyor ve ait oldukları toplumsal bağlamdan gelen baskılar altında bulunuyorlar.[7] Sözlü tarih tanıklığının yanlılığı, kişinin kendisi için önemli olanı öne çıkaran bir tarih yorumu oluşu nedeniyle anlamlı.[8] Olayları kaydeden çok daha üstün kaynaklar var çünkü. Biz insanların gerçeği nasıl gördüklerini, algıladıklarını ve anlattıklarını anlamaya, yorumlamaya çalışacağız; tarihlendirmeler, istatistiksel saptamalar yapmayacağız; durmadan araya girerek, o tarih şu olay diye "sahih" kaynakları devreye sokarak, "öznelerimiz"e güvenimizi zedeleyebilecek müdahalelerde bulunmayacağız.

Araştırma kümesini oluşturan öğrencilerin görüşmelere başlamadan önceki en önemli ortak çekincesi, yaşamlarında bu denli yaşlı insanların hiç olmayışı. Onlara nasıl ulaşabileceklerini, nasıl yaklaşabileceklerini bilmiyorlar. Sonuçta, görüşme yapılabilecek kişileri bulmak amacıyla ailelerine, komşularına ve arkadaşlarına yöneliyorlar. Muhtarlara, bakkallara, apartman kapıcılarına haber bırakılıyor. Camiler, kahvehaneler, parklar dolaşılıyor. Huzurevi ve güçsüzler yurtları taranıyor. Emekli derneklerinden, sivil toplum örgütlerinden isimler, telefon numaraları alınıyor. Görüşmecilerin ortak izlenimlerinden biri, kadınlara ulaşmanın ve onları görüşmeye ikna etmenin daha güç olduğu: Yaşlı kadınlar yalnız erkek görüşmecilere değil, kadın görüşmecilere karşı da ürkek ve çekingenler. Böyle bir görüşmeye katılma konusunda da başkalarının –eş, oğul, gelin, vb.– iznine ve onayına daha fazla ba-

7- Thompson, P. *The Edwardians, the Remaking of British Society*, 2. baskı, Londra, Taylor and Francis Group, 1992, s. xviii.

8- Burnett, J. (ed.) *Destiny Obscure, Autobiographies of Childhood, Education and Family from the 1820's to 1920's*, yeni baskı, Londra, Routledge, 1994, s. xii.

ğımlılar. Söyleyecek bir şeyi olmayanlara ya da "benim aklım ermez" diyenlere kadınların arasında daha sık rastlanıyor.

Görüşmeyi kabul eden kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğu, herhangi birinin kendi çocukluklarıyla ilgilenebileceği konusunda şaşkınlık gösteriyorlar. Kimileri bu sıradan yaşamların daha geniş anlamı olabileceğini sonradan kabul etseler de ötekiler kuşkularını belirtmekten kaçınmıyorlar. Naciye Teker, kendisiyle yapılan görüşmenin sonunda yayın için izin isteyen öğrenciye, "yayınlansın n'olucak" diyor, "onu kim okuycak?"

Projenin ilk aşamasında, 1998 baharında, 40 kadın ve 41 erkek, ikinci aşaması olan güz döneminde ise 17 kadın ve 17 erkek toplam 115 kişiyle görüşüyoruz. Üniversitenin öğretim döneminde, öğrencilerin ulaşabildikleri öznelerin çoğunluğu Ankara'da yaşıyorlar. Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki bağlantılar aracılığıyla yapılan girişimler, taşrada yaşlıları, özellikle de kadınları bu tasarıya katma konusunda fazla başarılı olamıyor. Sonuçta, Ankara dışında sadece 1 kadın ve 10 erkekle görüşebiliyoruz.

Olabildiğince sıradan yaşamlara ulaşmayı umarak başladığımız bu çalışmada çoğunlukla kendi evinde yaşayan, kentli, kendi dönemlerine göre oldukça iyi eğitimli bir toplulukla karşılaşıyoruz. Sözlü tarih bize okuma yazma bilmeyenlere de ulaşma şansını verdi ama bu topluluğun temsil özelliği konusunda bir iddiamız yok. Çocukların geçmiş yaşamlarını yeniden kurgulamaya çalışırken bu topluluğun deneyimlerine dayanarak genellemelerde bulunmayı amaçlamıyoruz. West ile Petrick'in dedikleri gibi, çocukların kimlikleri, kişilikleri ve davranışları içinde bulundukları çevreleri yansıtır. Bu farklılaşmayı ortaya koymadan çocukları tarihe dahil edemeyiz.[9] Dinlediğimiz çocukluk anlatılarının çeşitliliği beklemediğimiz boyutlarda. Bu 115 kişiyle görüşmelerimizden çocukların yaşam biçimlerindeki ve tutumlarındaki farkları ve değişimleri izleyebiliyoruz Ama onları dinledikçe süreklilikleri gözlemlemek de mümkün: Oyun, ceza, aile ve arkadaşlık bağları çocuk sürekliliklerden bazıları.

9- West, E. ve Petrick, P. *Small Worlds, Children and Adolescents in America, 1850-1950,* Kansas, University of Kansas Press, 1992, s. 41.

Dolayısıyla tasarıyı yayına dönüştürme sürecinde en önemli duygularımızdan biri "telaş" oluyor, hiçbir şeyi ve hiç kimseyi dışarda bırakmama telaşı. Bir yandan elimizdeki 115 anlatıyı ve bu anlatıların kaydedildiği 115 görüşmeci öyküsünü, derslerdeki ve yazma sürecindeki tartışmalarımızı, açmazlarımızı, kazanımlarımızı anlatacağımız bir kitap tasarlıyor, bir yandan da seçici olma gereğini görebiliyoruz. Sözlü tarihi, geçmişi yaşayanların gözlerinden ve sözlerinden anlayabilmek için kullanmıştık. Oysa anlatıları bütünlüklerini bozmadan ya da bölüp parçalayarak yayıma hazırladığımızda kendi bakışımızı ve dilimizi onlarınkinin yerine geçirmekten çekiniyoruz.

Bütün bu tartışmaların ardından kitabımızın dört ana bölümden oluşmasına karar veriyoruz. Eksenler adını verdiğimiz ilk bölümde anlatıların tümü üzerinden yaptığımız bir yeni okumayla erken Cumhuriyet'in çocukları konusunda bazı çıkarsamalarda bulunuyoruz. Görüşme sorularımızı üç başlık altında toplamıştık: Çocukluk, Okul ve Cumhuriyet. Bu sorulara verilen yanıtlardan çıkardığımız eksenleri gene aynı başlıklar altında sunuşlar haline getiriyoruz. Anlatılara ayırdığımız ikinci bölümde Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki çocuk yaşamlarını yaşayanların ağzından aktarıyoruz. Asıl zorlandığımız nokta 115 anlatı içinden hangilerini yayımlayacağımız. Thea Thompson'un, *Edward Dönemi Çocuklukları*'nda[10] izlediği yoldan gidiyoruz: İçerik açısından en zengin ve okunmasının en ilginç olacağını düşündüğümüz anlatıları seçmeye çalışıyoruz. Bunların varsıl ve yoksul kesimler kadar büyük ve küçük ailelerde, kentlerde ve köylerde, değişik yörelerde ve okullarda farklı cinsiyetler açısından yaşananları yansıtmasına dikkat ediyoruz. Sonuçta 115 anlatının 52'sinin bu aşamada yayımlanmasına karar veriyoruz.[11]

10- Thompson, T. *Edwardian Childhoods*, Londra, Routledge Kegan & Paul, 1981.

11- Projeyle ilgili önceki yayınlar: Tan, M. "Bir Genç Kız Yetişiyor: Düriye Köprülü'nün Çocukluğu", *Tarih ve Toplum*, Mart 2001 (207), s. 39-46.

– "An Oral History Project with the Children of the Republic" *Crossroads of History: Experience, Memory, Orality* içinde, XI. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı, 10-15 Haziran, 2000, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 346-355.

– "Erken Cumhuriyet'in Çocuklarıyla Bir Sözlü Tarih Çalışması" *Cumhuriyet ve Çocuk* içinde, haz.: B. Onur, Ankara, A.Ü., ÇOKAUM Yay., 1999, s. 25-33.

– "Cumhuriyet'te Çocuktular: Bir Sözlü Tarih Projesinden İki Çocuk/İki Kadın" *Aydınlanmanın Kadınları* içinde, yay. haz.: N. Arat, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1998, s. 144-157.

Hatırlananlar ve unutulanlar... Kendi hayatının başkaları için dikkate değer olabileceğini bilme ve buna hiç ihtimal vermeme... "Çocukluk" diye bir dönemin farkında olma ya da çocukluğu upuzun ve acılı bir yolun bir bölümü –yalnızca o kadar– olarak görme... Cumhuriyet çocuklarıyla çalışmak bizim için düşündürücü ve öğreticiydi. Sonuçta biz de yaptığımız işin kolektif öyküsünü yazmalıydık. 30 görüşmeci/öğrencinin proje süresince yaşadıklarının ve katkılarının görünmesi önemli. "Öznelerarasılık" denen şey bir araştırma projesinin içine sinmişse, bunu gözden kaçırmamak gerekiyor. Biz bir tez yazmış olsaydık bu işin yapılış sürecindeki birçok şeyi dışarda bırakabilirdik. Ancak bir kitap kurguluyoruz ve bu kurgunun özellikle derslik içindeki yaşantılardan, yönteme ilişkin deneyimlerden beslenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu, bizim pedagojik tercihlerimizden öte, üniversite öğrencisinin kendi deneyimlerinden süzdüğü bilginin akademiye katkısı, hiyerarşileri bile kenarından köşesinden kazıması ya da ikiliklerin ve hiyerarşilerin başka biçimlerde yeniden üretilmeleri konusundaki deneyim aktarımı olacak. Dolayısıyla kitabımızın sonuna bir de 'mutfak' bölümü ekliyoruz, bu deneyimleri bizimle paylaşmak isteyenler için... Bilirsiniz, pek çok durumda mutfak, yemek masasından daha ilginçtir!

Yayımlanmak üzere seçtiğimiz anlatıları gözden geçirirken *Cumhuriyette Çocuktular*'ı bizimle paylaşacak okuyuculara, anlatılarda dillendirilen kimi tarihleri, olayları ve terimleri açıklama gereğini duyduk. Bu nedenle de kurguda kimi eski Türkçe sözcüklerle deyimleri açıklamak ve ülke coğrafyasına yayılmış farklı ağızları okumayı kolaylaştırmak için ayraç içi notlara yer verdik. Mutfak bölümünün hemen ardından da, Anlatılarda Geçen Kimi Tarih, Olay ve Terimler başlığının altında, ilgili konulardaki temel kaynaklardan kolayca bulunabilecek kısa belirlemeler yapmaya çalıştık.

Çalışmamızın yayımlanması uzun bir süre aldı. Alanla yakından ilgili oldukları için başvurduğumuz iki önemli kuruluşta hemen yayımlama kararı alınmasına ve çeşitli aralarla bu kararların doğrulanmasına karşılık her birinde dosyamız üçer yıl bekletildi. Sonuçta, yayının Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından tüm akademik ölçütlere ve yayıncılık ilkelerine uygun olarak ve tam düşlediğimiz bir biçimde gerçekleştirilmesi bu çalışmaya öğrenci-

ler, görüşülenler ve yazarlar tarafından verilen emek ve zamanın değerli bir karşılığıdır. Sözün kitaba geçmesinde öncülük eden Sayın Murat Gülsoy'a ve baskıyı titizlikle gerçekleştiren yayın ekibine içten teşekkürlerimizle...

Yaz 2006

Durak Tonoz
ilkokulda

Birinci Bölüm
Eksenler

Cumhuriyet'in Çocukları Çocukluklarını, Okullarını ve Cumhuriyet'i Anlatıyor

Çocukluk. Anlatacak Ne Var ki!

Görüşmelerde, çocukluk anılarının anlatılması istendiğinde en sık rastlanan tepki, bu sorunun yanıtlanamaz bir soru olduğuna ilişkin yanıtlardı --çocukluğun çok eskide kalmış, unutulmuş, anlatmaya ve dinlemeye değmeyecek bir yaşantı olduğu fikri, pek çok görüşmede tekrarlanıyordu. Elbette farklı yaklaşımlar da vardı: Özellikle orta veya üst-orta sınıftan kadın ve erkeklerin çocukluk ve okul anılarını anlatılmaya ve anımsanmaya değer bulduklarını eklemek gerekir.

Çocukluğuna ilişkin özel bir şey hatırlamadığını söyleyen, çocukken yaptıklarını ancak çok genel olarak anlatanlar, daha çok çocuklukları köyde geçmiş kişilerdi. Tarihin dışında kalmış gruplara mensup insanların kendi hayatlarını bireysel ve önemli bir hikâye olarak algılamakta güçlük çektiklerini bildiğimiz için, bu bize şaşırtıcı görünmüyor. Şükrü Odabaşı'nın kendi hayatını başı sonu belli bir hikâye olarak düşünemediğini söylediği yarım cümle, "hikâyesizliğin" berrak bir ifadesi: "Hiç öyle neticeli bir rençber olduğumuz için, hep öyle açlıklan, tokluklan, tabi o işlerle uğraştık." Fatma Okar'ın köyde geçen çocukluğu ile ilgili anıları da benzer biçimde, tarihe bağlanacak, tarihin bir parçası olacak bir hikâyeden çok, tek tek fotoğraflar gibi görünüyor:

> En önemli olay köylerde, oynamak, saçına bakmak, o kadar; başka bir şey bilmiyom. Çorap dokumak, yün taramak, bunlar. Başka bir şey... Ne yapalım, gençliğimizde bunları yaptuk. Ondan sonra da el garısı olduk, ev işi gördük.

Bütün bir çocukluğun "oynamak, saçına bakmak", evliliğin ise "el garısı" olmak ve ev işi görmek biçiminde özetlenişi, Fatma Ha-

nım'ın kendini (en azından çocukluğu ve ilk gençliğinde) hikâyesi olan bir özne gibi algılamadığına işaret ediyor. Fatma Tuncer'in çocukluğundan hatırladıkları, babasının "seferberlikte kalması" ve amcasının kızı ile yaptıkları kavgalardan ibaret. Mehmet Taşkan, çocukluğun bireysel ve özgül bir deneyim olduğu fikrine uzaklığını şöyle anlatıyor: "Valla en önemli işte... Ne bileyim? Çocukluk işte, oynamak moynamak, zıplamak, okula getmek, eee... din meselesini öğrenmek, eee bunlar." Onu Musa Çalışkan tamamlıyor: "Etkileyen en olay valla işte ne olacak. Köy... Köy halinde ne olur? Uzun boylu böyle bir şeyler meşgul olmuyorduk heh heh..."

Babasızlık, Yoksulluk

Çocukluk böyle uzak, anlatmaya değmez bir dönem olarak görülürken, o döneme ilişkin hatırladıkları en önemli olayın babanın kaybı olduğunu söyleyen çok sayıda kadın ve erkekle karşılaştık. Babanın kaybı, bir yandan ailenin maddi güçlükler içine düşmesi anlamına gelebiliyordu; ancak bir o kadar ağırlıklı olarak babanın yokluğunun çocuğun hayatında yarattığı boşluğa ilişkin ifadelere rastlanmaktaydı. Görüşülen kişilerin yaşları düşünüldüğünde, çocukluklarını bir savaş ve yıkım döneminde geçirdikleri çıkarsanabiliyordu; bütün bir coğrafyayı altüst eden savaşların aile ölçeğinde de çok ciddi etkileri olduğu anlaşılıyordu.

Çocukluğun acı ve güçlüklerle dolu bir yaşantı olduğunu söyleyen kadın ve erkekler, öksüzlük veya yetimlik kadar, yoksulluğu da vurguladılar –kimi durumlarda bu ikisi arasında bir nedensellik ilişkisi vardı. Çocukluklarını köyde geçirmiş olan kişiler, babalarının yokluğunu maddi güçlükler, çalışma zorunluluğu, itilip kakılma ile daha fazla ilişkilendiriyorlardı. Örneğin Osman Demirtaş, "Biz yetim olarak büyüdük. Ayağımızda sünümlü çarık, ayakkabı yok, gön yok, filan yok. Giyecek elbise yok" derken, Sefer Yalçın da bu yoksunluğu şöyle anlatıyordu:

> Benim babam şehit olmuş seferberlikte... İki oğlan, iki gız galmışız. Afedersiniz, öküzümüz, eşşemiz de yoğudu, rençberliğim de yoğudu. Bi annem, beş gişiydik. İşde, düvenci tabi küçük yaşta n'olucak, düvenci dururduk, yazın düven sürerken. Hizmetkâr dururduk, guzu güderdik. 12 yaşına kadar böyle geçti.

İhsan Atılcan, babasının kaybı ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki olduğunu vurgulayanlardan biriydi: "İşte, babamın ölümünden sonra, çocukluğum yoksulluk, fakirlik içinde geçti." Fatma Yapıcı da benzer biçimde, babasının yokluğunu ailecek yaşadıkları güçlüklerin nedeni olarak gördüğünü vurguladı: "Babasız falan büyüdük. Tabi onların acılarıylan kolay büyümedik, onlar bizi biraz zorladı." Musa Çalışkan gibi yoksulluk ve yetimlik nedeniyle okula gidemediğini söyleyenler de oldu: "Çok ıstırap çektim çocukluğumda yalan yok, çok ıstırap çektim. İstiyordum gitmek okula tabii, istiyordum ama babam yoğudu."

İsmail Talay, yoksulluğun boyutlarını çarpıcı biçimde ortaya koydu: "Biz o zaman dağ hayatı yaşıyorduk oğlum... Gayrı hep ekmekten bahsetsek... gonuşmaynan tükenmez. Biz doymazdık ki ya..."

Baba yokluğunu kişisel bir yoksunluk duygusu olarak ifade eden kişilerin neredeyse tamamının kadın oluşu, dikkat çekiciydi. Kadınların anlatılarının bütünündeki aile vurgusu da hatırlandığında, erkeklerle kadınların yetimlik deneyimlerine ilişkin anlatımlarındaki bu fark, daha anlaşılır hale geldi. Örneğin Huriye Özgüler, çocukluğunun en önemli olayının babasının kaybı olduğunu şöyle ifade etti: "En önemli olay, babamı kaybettim işte 11 yaşımda. 12 yaşına kadar en önemlisi o. 11 yaşında işte 17 Nisan'da babamı kaybettim." Fatma Volkan, babasının vurulup ölmesinin çocukluğunun en önemli olayı olduğunu söyledikten sonra ekledi: "Ondan başka bir şey hatırlamıyorum. Çünkü hayatımız göz yaşıyla geçti."

Sadece ölüm nedeniyle değil, Emine Akay'ınki gibi, farklı biçimde "yokluk" hikâyeleri de dinledik: "6 yaşımdayken okula başlamak, başlamak üzereyken, babam İzmir'e çalışmaya gitti. Babamın İzmir'e çalışmaya gitmesi çok üzdü, çok üzüldük. Beş sene babam İzmir'den gelmedi."

Savaş, İşgal, İsyan ve Korku

İşgal/işgal korkusu ve göç hikâyeleri de anlatılarda ağırlıkla yer alıyordu –bu hikâyeleri yoksulluk/yetimlik/hastalık hikâyeleri ile biraraya getirdiğimizde, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında her

kesimden, ama özellikle köylü çocuklar için hayatın gerçekten çok zor ve acı dolu olduğunu görebiliyoruz.

Remzi Öncül, çocukluğuna ilişkin en güçlü anısının Yunan işgali ve bu dönemde yaşadıkları korku olduğunu söylerken, İsmail Talay da aynı dönemi şöyle anlattı:

> Uzun zaman harp devam etmiş... Efendim, bizim gidenler gelmemiş. Burda geçim darlığı. Gadın ne geçinir. Şoruya gitsen haydut var. Irz tecavüzlüğü pek ağırdı. Yani burda beş evde erkek var ya... Onlar ırz tecavüzcüydü. Gidemezdik ki bi yeriye. Muhakkak gadın bi yeriye başını bağlayacak! Biz elli beş kişi okuldaydık, otuzbeşinin anası babası yoktu.

Ayşe Yıldırım, işgalde küçük bir çocukmuş, hatırladıklarını sorduğumuzda, şöyle anlattı:

> Gapıllı deriz. Beypazar'ın Gapıllı'sında. Babam Beypazarlı, anam Gapıllılı. İşte durduk sonra, büyüdük. Gâvur geldi ondan sonra eskerler geldi. Goca avlumuz varıdı. Ezeli ışık yoğudu. Fener yanardı, avlumuzda guyu vardı. Guyuya at gitmiş. Götünün üstüne düşmüş. Bubama geldiler. Hadi bakam. Işık yak gel... Işık ara ışık yok. Feneri yaktı gitti. Eşşeğin yanına... gitti, feneri yaktı... Birisi indi aşağıya... urgan bağladılar, çektiler hayvanı çıkarttılar. Ondan sonra ölmedi. Hayvan götün üstüne düştü. Ondan sonra gâvur geliyor dediler. Yörüdük köprüyü yaktılar. Onda askerler geldi. Askerlere bakılı... handi yimek. Sığırını sıpanı askerler doymadı deyi kesti kesti yidi, kesti kesti yidi. Aç asker... Türk askeri. Gâvuru koymadık. Gâvuru, köprüyü yaktık. Gâvurun geni gitti, gâvur geni gitti, görmedik. Başka yerleri bastı. Camileri bastı, gadınların göğüslerini kesti. Ordan çok zah... biz yalnız görmedik. Ondan sonra işte bubam harbe gitti, böyükmüş. Bir yıldan sonra geldi. Az gördü harpte, geldi...

Haydar Atar, Ankara'nın bir köyünde doğmuş ve büyümüş. Yunanlıların köyün yakınlarına kadar geldiklerini, silah seslerini duyduklarını anlattı:

> Anam irahmetlik beni gıra götürmüş de saklamış yani o silah seslerine, ha şimdi gelecek, şimdi gelecek, köyde erkek yok ki. O harp..... Harp zamanı, köyde erkek yok ki. Ne yaşlısı var, ne şeyi, herkeş gıra giderlermiş. Yonan şimdi gelir köye basar, şimdi gelir köye basar, silahları duyuyolar. Herkeş gidermiş, o şey Sarıyer deresi derlerdi. Ondan başka işde Garacagaya bilmem ne Güzkaya felan diye o derelere saklanmaya giderlermişdi..... Bi neyse Sergenkaya diye

> bi yer varmışdı. Sergenkaya'ya götürmüşler beni, dayımın garısıynan, ikimiz dünyaya aynı günde gelmişiz. O harp zamanında millet hani gaçmaya köye yatmaya girmek, gece-gündüz dışarda durmak. Ondan sonra bizi gundağınan götürmüşle, ordan bi yer yapmışla, gazmışlar..... Toprağı. Üzerini örtmüşler. Gundak girinceye, girmesi için şöyle bi delük ağzından oraya sokmuşlar ikimizi, iki gundak çocuğu. Orda emzirmeye yirmi dört saatta veya iki günde bi giderlermiş.

Yalnız köylerde değil, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde büyüyenlerden de işgal anıları dinledik. Feriha Baymur şöyle anlattı:

> Büyükbabamın evinde oturuyoruz. Büyük bir ev, üç kat. Karşımızda da Rum mahallesi var ve biz, milli mücadele yılları her taraftan sarılmışız. Birer birer başarılar elde ediliyor. Her şeyde, başarıda, bir yerin geri alınışında, büyükbabam bize birer yüzer para verirdi ve balkonda biz milli şarkıları söylerdik. Mesela yaslı gittim şen geldim gibi..... ve karşıdan da Rum mahallesinde Zito Venizelos seslerini duyardık.

Huriye Atauz, İstanbul'un işgalinde küçük bir çocukmuş ve o dönemden şöyle bir korkulu anısını anlattı:

> Herhalde işte 7 yaşında falandım. O zamanlar 7-8 yaşında olduğuma göre, ordunun girdiğine göre,[12] İngiliz askerleri, İngiliz askerleri vardı. Ama İngiliz değil de herhalde Avustralyalı falandı! Gelen askerler her gün bize yakın bir şeyden yani pazarın, bakkal dükkânı, fırın, ekmekçi, manav, kasap falan olan yer, bir semt olurdu, oraya da pazar yeri derdik. O pazar yeri bize yakındı, ekmek almaya falan beni gönderirlerdi o zaman ve bir defasında onların geçiceği zaman dükkânlar hep kepenklerini indirirlerdi. Ben sokakta kaldım... İşte onun çok tesirinde kaldım. Çok üzüldüm (ağlıyor). Daha sonra döndüm tabii, geçip gittiler. Ev yakın zaten. Döndüm ama ve hep kendi kendime dedim ki niye beni bir dükkân içeri almadı...

1915 doğumlu olan Beşir Göğüş de çocukluğunun en önemli olayının Gaziantep'in işgali[13] olduğunu anlattı:

12- İstanbul'un işgali: 15-16 Mart 1920.

13- Gaziantep'in işgali için kitabın sonunda yer alan Anlatılarda Geçen Kimi Olaylar, Tarihler ve Kavramlar Listesi'ne bakınız.

> En önemli olayı, Gaziantep savaşlarıdır. Gaziantep savaşları, çok önemli bir olay. Biz o zaman şehri terketmek zorunda kaldık. Gerçi ben daha okula gitmeden önce başladı fakat okula başlama yaşında bile devam ettiği için, okul yaşımız bir iki sene sarktı. Ondan sonra döndük. Eee, tabii şehir haraptı, bizim evimiz de harap olmuştu.

Çocukluğu Erzurum'da geçmiş Saibe Fırçacı, Rus işgalini çok berrak bir biçimde hatırlıyordu ve şunları anlattı:

> Rus evet... Erzurum'a girdiği zaman dediler ki bizi öldüreceğimiş. Harbinen girdi ya. Hocalarımız kalktı tuz aldılar, ekmek aldılar, Kur'ân-ı Kerim aldılar, gettiler Urusun böyüğüne karşı. Urusun böyüğüne karşı gettiler ki bize bir şey yapmasın diye. Urusa hiçbi şey diyilmez. Ondan sonra geldi. Serbest olduk. Artık oturduk. Onun içinde esirdi. Urus bir şey yapmadı da Ermeni bizi kesti, Ermeni. Ermeniler yaptılar. Yoksa Urus heç bir şey etmedi. Urus acırdı çocuklara. *Marçi marçi* (midesine vurarak) *kursak bırakbar*. Yani 'bunlar aç. Hep onlara ekmek verelim'. Öyle diyerdiler.

İşgal ve savaş yılları, korkunun olduğu kadar kahramanlığın da vurgulandığı bir dönem olarak öne çıkıyor. Hayrettin Günercan, küçük bir çocuk olmasına rağmen, direnişin başladığını hatırlıyor:

> Şu kadarcık olduğumuz sıralarda İstanbul işgal edilmişti. Tabi her taraf düşman şeysi altında. Bu sırada bir de Mim Mim Çetesi[14] teşekkül etti. Anadolu'ya silah kaçırma çetesi.

Melek Sevgin'in anılarında da silah kaçırma ve işgale karşı direnişi örgütlemeye ilişkin hikâyeler vardı. Annesinin ve dayısının Milli Mücadele'ye katıldığını anlattı:

> Beybam daha ziyade ilmiyle meşgul olduğunu söylemiştim. Fakat annem, eee Uzun Köprü jandarma kumandanı olan Faik dayımla kafa kafaya vererek bu vatan hizmetlerini konuşurlardı.

14- İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinin İstanbul'u terk etmeden önce temellerini attıkları ve sonraki yıllarda Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli katkıları olacak olan bir gizli örgütün, Karakol Cemiyeti'nin uzantısıdır. İstanbul'un işgalinden sonra, İstanbul'dan Anadolu'ya insan ve silah kaçırılmasını sağlamıştır. Karakol Teşkilatı'nın Milli Mücadele önderlerinden bağımsız davranmaya başlaması üzerine 1920'de dağıtılmasından sonra, Mim Mim olarak da bilinen, Milli Müdafaa örgütü kurulmuştur. Karakol Cemiyeti'nden farklı olarak doğrudan Ankara'ya bağlıdır; yönetiminde Miralay Hüsamettin (Ertürk) bulunmaktadır ve kendisini bizzat Harbiye Nazırı Fevzi Paşa (Çakmak) seçmiştir. Bkz. Zürcher, E. J. *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, çeşitli isyanlara ilişkin anılar da dinledik. Toplumsal değişimlerin ve bunların yarattığı tepkinin, o dönemin çocuklarında derin izler bırakmış olduğu anlaşılıyor. Örneğin İhsan Atlıcan, çocukluğunda duyduğu bir sözü, "şapka isyanı" sözünü hatırladı ve şunları söyledi:

> Bir gün 1925 yılında okula giderken okulun hademesi Mehmet Efendi, "Git, git" dedi, "bugün mektep yok" dedi. Neden yok? Birtakım silahlar falan sesleri duyuldu, şapka isyanı[15] bu dendi.

Lütfü Önay ise aynı dönemi şöyle hatırladı:

> Babam Atatürkçü bir öğretmendi..... Öğretmenlerin büyük yetkileri vardı o zaman jandarmaya kadar yetkisi vardır ve kafasına bizim köydeki tekkeyi kaldırmayı koymuştu. Bunu nasıl yapacak? Çünkü çevre müsait değildi ve yobazlar da vardı köyde. Geri fikirliler de vardı; aynı adamları toplayarak şöyle ifade etmiştir, ben de bunu duydum, "Bakın" demiştir, "burada tekke olan yerde –Büyükevren'de tekke vardı– burada eğer değerli insanlar yaşamışsa, dervişler yahut tekke zaviyelerin bilim adamlarıysa bunlar, bir şeyler biliyorsa, burada bunların süfli yaşamaları ve kemiklerinin burada kalması yazıktır, bunları burdan çıkaralım bi meydan yapalım meydana koyalım, buraya da Cumhuriyet Meydanı koyalım adını bir abide dikelim, daha iyi olur" demiş, ikna etmiştir; dualarla onların kemiklerini çıkartmış ve Büyükevren köyünün meydanında bir yer yapmış, onları oraya defnetmiştir, gömmüştür. Uzun bir sütun da koymuştur oraya ve Cumhuriyet Abidesi şeklinde hâlâ törenler, köyümün törenleri o meydanda olmaktadır.

Çocukluğunu Afyon'da geçirmiş olan İbrahim Topsakal, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki toplumsal ve siyasal ortamı bir çocuk olarak nasıl yaşadığını, gayrimüslim halka yapılan saldırıları hatırladı ve anlattı :

> Efendim, o günler çok sert geçiyordu. Mustafa Kemal geldi Afyon'a efendim. Afyon'a gelmezden evvele bu yerli gavurlar diyorlardı ki, "Halife ordusu geliyor" diyordu. Yani ürküntü girmesin, Türkler kaybolmasın da gelsinler burda öldürsünler şeklinde. Bunu devlet nazara aldı... Ne kadar yerli gavur varsa, topladılar, orman vardır buraya sekiz kilometre, kırk kilometre mesafede orman. Gurukan-

15- Şapka devrimi: 25 Kasım 1925.

> lar'ın ormanı var, goca bi yere gittiler oraya o çukura. Vurdular vurdular öldürdüler. Orda silahlan öldürdüler. Sona İngiliz geldi, İngiliz tek tek o öldürenlerin elebaşlarını aradı, içeriye aldı. Sona Mustafa Kemal guvvetleşip de Yonan gaçınca, ordan çıkarttılar onları.

Benzer olayların Nevşehir'de de yaşandığını, Ali Ulkatan'ın tanıklığından öğrendik:

> Gavurlar sürgün ettiler, muhacirler geldi ha, muhacirler geldi. Gavurlar çoğudu, gavurların şimdi bizde iki dene kilisesi var. Birini okul yaptılar, birini hapishane yaptılar, diniyon mu? Onlar çok zengin idi. Böyle Angara'dan, İstanbul'dan yiyecekle paraları gelirdi. Orda şahane yaşarlardı. Çok, bizim Nevşehir'in temiz havası var. Hele bir bu gavurların evi dağ başındaydı, çok havadar, çok temiz bir yerdi, çok temiz yerler idi. Onlar, diniyon mu efendim, onları sürgün yaptılar. Rumeli macirleri geldi, onlar yerleşti.

Nebahat Alemdaroğlu'nun babasının ölümüne ilişkin anıları, Dersim İsyanı'na ilişkin olanlarla içiçe geçmişti, şöyle anlattı:

> Küçükken biz İstanbul'da oturuyoduk. Selimiye'de. Orda kiradaydık. Derken bizi Elaziz'e tayin ettiler. Eşyalarımızın bir kısmını sattık. Gidebilecekleri denk yapıp böyle vasıtalar yoktu, tren, tren şeyine veriyoruz bagaj yapıp. Elaziz'e gittik. Elaziz'de bir sene, iki sene derken babam hastalandı. Dersim Harekâtı[16] başladı. O Dersim Harekâtı'nda babam sıhhıye şeyinde olduğu için yaralılar, şeyler onlara geliyor. Babam o harekâttan sonra, Dersim Harekâtı'ndan sonra 30 muydu, 32 yılı mıydı, bilemiycem daha mı sonra ki biz... Yok 33 yılında Dersim Harekâtı oldu Harput'ta. Kürtler ayaklandı, orda vazife gördükten sonra babam, harp bitti. Hastalandı, sesine bir kısıklık geldi. Ameliyat oldu. Diyarbakır'a gitti. Elaziz'e Diyarbakır ya-

16- 1925 yılındaki Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasından sonra, coğrafi koşulların ve aşiret yapısının da etkisiyle merkezi hükümetin denetimine girmemiş olan Dersim'in denetimini hedefleyen bir dizi önlem alınmıştır. Bunlar arasında yöreyle ilgili siyasi, sosyolojik ve kültürel raporlar yanında, bugün Tunceli Kanunu olarak bilinen düzenleme de vardır. 1935 yılında çıkan bu kanunda, Dersim'in adının Tunceli olarak değiştirilmesi, yeni oluşturulan Tunceli iline "korkomutan" rütbesinde bir kişinin vali ve kumandan olarak atanması gibi yenilikler yer almaktadır. 1936 ve 1937 yıllarında beton köprüler ve yolların yapılması da, bölgenin merkeze bağlanması çabalarının bir parçasıdır. 21 Mart 1937'den itibaren, yerel aşiret reislerinin bu gelişmelere karşı silahlı hareketlere başlaması üzerine, Bakanlar Kurulu 4 Mayıs 1937 tarihinde "tenkil harekâtı" kararı vermiştir. 1938 yılına kadar devam eden harekât sonucu Karaballı, Ferhat, Pilvank, Şeyh Memedan, Karaca Seyit, Mazgirt ve Kureyşan aşiretlerine bağlı pek çok aile imha edilmiş, bir kısmı da Batı illerine gönderilmiş, geri dönmelerinin engellenmesi amacıyla, köyleri yakılmıştır. Bkz. Göktaş, H. *Kürtler, İsyanı/Tenkil*, İstanbul, Alan Yayınları, 1991.

> kın. Oraya gitti. Orda sesi kısıldı. Gırtlağına kanül diye bir boru taktılar. Ağızdaki ses çıkmıyor. Sadece gırtlağı kapattığı zaman hafif böyle sesle idare ediyordu. Ben yapıyordum pansumanını falan babamın. O zaman büyüktüm. Biraz büyümüştüm. Derken biz tebdili hava verdiler. Tekrar İstanbul'a döndük Elaziz'den. İstanbul'da altı ay falan babam yaşadı. Altı ay kadar. Altı ay sonra, yüz, boyun şişti. Altı ay sonra kaybettik babamı. Ama ben o zaman ortaokula yeni başlamıştım. Babamı 17 Ekim'de kaybettim. 935 yılı, yıl 935, 17 Ekim'de kaybettim.

Çalışma

Çocukluklarında çeşitli biçimlerde çalıştıklarından söz edenlerin tamamı, köyde yetişmişlerdi (sadece biri küçük bir kasaba olan Ereğli'de babasının dükkânında çalıştığından söz ediyor). Çoğu, rençperlik, çobanlık, hayvanların bakımı gibi işler yaptıklarını söylüyorlardı. Bu tür işler günlük yaşamın doğal bir parçası olarak algılandığından, "çalışma" olarak ayırt edilmiyordu. Örneğin Sami Erdem, "Ne biliyim işte, böyüdük. İşimiz, gücümüzle, okulumuzla. Kışın okul olurdu, yazın ekin ekilirdi, çayırlar biçilirdi. Mala, davara bakılırdı. Böyleydi, bizim başka bi, öyle bir anımız olmadı" derken, çocukların da tıpkı yetişkinler gibi tarımsal faaliyetin bir parçası olduklarını, bu anlamda, en azından üretim faaliyetleri açısından, çocukluğun yetişkinlikten ayrı bir kategori olmadığını gösteriyordu. Sami Erdem'inkine benzer pek çok başka anı da dinledik. Örneğin Süleyman Yılmaz, "Sona ben bi ufağıken bağ beklerdim, bağımız varıdı, bağ beklerdim. Bağ da yalınız, uzaktı köye" diye anlattı. Şükrü Odabaş, çocukluğunun çalışarak geçtiğini söyledi:

> Çalışırdık. Rençperlikte çalışırdık, işte kara sabanla çift sürerdik, tarlaları sürerdik, harman gelirdi, düven sürerdik, güz gelir ekini yani değirmenlere götürür, öğüdür, yani gış unu yerdik. Hep böyle. Vaktimiz böyle geçerdi. O zaman herkeş öyleydi.

Çocukluğunun çalışmakla geçtiğini söyleyenler yalnızca erkekler değildi. Örneğin Zübeyde Yalçın şunları anlattı:

> Ayaş, Berket'te, Ayaş'ın Berket'inde çiftçiliğidi. Çift sürerdi. Ben de sürdüm onnan beraber çifti. Orak işlerdik böle. Bilemezsiniz siz, orak işlerdik, böle yolardık. Babamınan, çiftliğidi bizim şeyimiz... Güççüklüğüm böle geçti.

Fatma Okar'ın anılarında da çalışma büyük bir yer tutuyordu: "Su götürürdük, su getirürdük tarlaya. Yemek taşırdık, ineğü çevirirdük. İneğin önüne yalko derler, onları yapardık." Benzer biçimde, Meryem Kılıçarslan da çocukken hep çalıştığını anlattı: "Boyna tiken keserdim dağda, sırtıma yüklenirdim, getirirdim. Koşardım, düven sürerdim, tikeni mala yedirirdim yem yerine..."

Bazıları, çalışma anılarını daha ayrıntılı ve canlı hatırlıyordu. Mehmet Akdokur da bunlardan biriydi:

> Ee, dedim ya. Çocukluk devri birez bişe olunca benim teyzem kocası filan vardı, çocuklar vardı bizden büyüktü onlar, harman döverdik. Biz hee şimdi bizim memleketimizde eski o zaman hızat, patos filan yoktu, harmanları harman yerine getirir, herkes pat pat tarlasından nasıl biçer harman ederdik. Ondan sonra o kalır, herkes mesela başlardık, onun etrafını böyle diz boyunda dizlerdik. Celcer vardı bizde, işli celcerler, biz üstüne otururduk onun, at önümüzde, dizgin elimizde, o şeyin üstüne sapın üstünde dönerdik; o ufalandı mıydı onu kenara iterdik, tekrar başka bir sap dizerdik. Harman döğerdik.

Çalışma söz konusu olduğunda, erkekler de kadınlar da pek çok şey hatırladılar ve anlattılar. Hem kız hem de erkek çocukların tarımsal üretimde önemli bir yerlerinin olduğunu bu anlatılarda gördük. Ama kız çocuklarının, bunların yanında ev işleri ve çocuk bakımında da çalıştıklarına ilişkin çok sayıda tanıklık da dinledik. Örneğin Sedef Akçay, ağabeylerinin ve ablasının toplam altı çocuğuna kendisinin baktığını, böylece onların da pancar çapasına gidebildiklerini, ailenin geçiminin bu şekilde sağlandığını anlattı. Ayşe Yıldırım da kızların küçük yaştan başlayarak örgü ve el işi yaptıklarını söyledi:

> Elimizde çorap örerdik. Şunun üstüne lambiyi koyardık. Lambanın camı silinirdi. Gaz camı, gazıla yağ koyardık. Şunun edrafına hep dolardık, hep civarında otururduk, çorap örerdik. Kevgir eğerdik, iplik eğerdik, işte öyle öyle gün geçirirdik yavrum biz. Köy yerinde...

Çocuk Yaşta Evlilik

Çocuk yaşta evlendirilmeye ilişkin iki tanıklıkla karşılaştık. Bunlar, küçük yaşta evlendirilen kızların kendilerince verilmemiş de olsa bu kararın bedelini ödediklerini gösteriyordu. Sedef Akçay, kendi deneyimini şöyle anlattı:

> Enişte rahmetlik beni küçük yaşta çocuklarla sağ, sol dövüp durmasın diyerekten evlendirdi. Yaşlı bir adamlan evlendim. Bi zaman da onun gahrını çektim. Derken işte ben, hiç âdet olmadan evlendim. Evlendiğim zaman afedersin bi kan leke gördüm. Bi daha üç ay sonra bi leke gördüm. Üç ay sonra, bi çocuğa galmışım. Haberim yok, bilmiyorum. Derken çocuk oldu. Büyü, yedi ay yaşadı. Yedi aydan sonra öldü çocuk. Bakamadım. Kendime bakamıyodum ki ona bakim.

Adalet Öztürk, küçük yaşta evlendirilmesini ve okula gidememesini şöyle hatırladı:

> Ondan sonra beni göndermediler. Babamın akrabası, dayısının oğlu, istediler beni. O da bi tek evlat olduğu için mutlaka vereceksiniz. Bu benim çok, benim yanımda olacak. Ben de onlarla gideyim. Hatta muallime hanımımız vardı. Çok severdi, çalışkan olduğumuz için bizi çok severdi. Ondan sonra benim annem, kayınvalidem olacak, gittiler muallime hanıma dediler ki: "şey yap, kandır, okumasın, nişanlayacağız, evlendireceğiz." Eeee, gittiler benden gizli, geldiler dediler ki: "Muallime hanım seni istiyor, niye acaba?" Biz gittik, konuştuk filan. Meğerse beni kandıracak. Ondan sonra benim, kalktım gittim, ama çok seviyor birbirimizi falan. O da beni çok seviyordu. Gittim, dedi ki: "Ne yapıyorsun, sen niye evleniyorsun?" Güya kandıracak. "Sen daha çocuksun", ondan sonra, "gel benimle". O da Sivas'a tayin olmuştu, "Gel benim evladım ol, okumana devam et, bitir, bak ben seni kimlere veririm." Güya beni şey yapacak da kandıracak... Ama imkânı var mı, annemden babamdan gizli gideyim. Döndüm eve. Şey oldum, yani kızdım. Ne diye şey ediyorsunuz falan. Ondan sonra onlar çok şey ettiler. Dediler ki işte: "Akrabadır, baban kıramadı." Öylelikle kaldı.

Oyunlar

Anlatıların bütününe bakıldığında, oynanan oyunların cinsiyete ya da köyde yahut kentte yaşamaya göre kesin olarak farklılaştığını söylemek de güçleşiyor. Anlatılardaki farklılıklar, pek çok nedenden kaynaklanıyordu; bu farkların cinsiyet ya da kökene göre kategorize edilmeleri anlamlı görünmedi. Körebe, birdirbir, saklambaç, topaç, çelik çomak gibi bugün de oynanan oyunlardan söz ediliyor. Köylerde oğlan çocuklarının aşık oynadığına değiniliyor. Görüşülen kadınlardan bazıları, kız çocuklarının erkeklerden fark-

lı oyunlar oynadıklarından söz ediyorlar. Örneğin Ayşe Yıldırım bunlardan biri: "Oyun ne olur ki... Eee... Gız uşağısın. E... gelin yapardık, bibek yapardık, onu bunu ederdik, oynardık arkadaşlarla, oynardık onlarla..."

Bununla birlikte, başka anlatılarda kız çocukların da erkek çocuklara benzer oyunlar oynadıkları söylendi. Zübeyde Yalçın, köyde büyümüş bir kadın olarak, çocukluğunda oynadığı oyunların "kızlara özgü" olmadığını şöyle anlattı: "Çok oyun oynardık, guccükkene ben eyiydim, bek eyi oynardım. Top oynardık böle. Çelmeli med derdik. Onu oynarıdık arkadaşlarınan hep. Arkadaşlarımnan. Çelmeli med. Çelmeli top. Böle derdik."

Naciye Öncül, en çok oynadıkları oyunun birdirbir olduğunu, saklambaç ve koşmaca da oynadıklarını, hattta birdirbir oynamaktan avuçlarının içinin "parçalandığını" anlattı. Kentli, orta sınıftan bir kadın olan Melek Sevgin de Naciye Öncül ve Zübeyde Yalçın gibi, kızların da erkekler gibi oyunlar oynadıklarını hatırladı ve şöyle anlattı: "Bi kere ec saklambaç... aman Allahım o kadar uzak yerlere, münasebetsiz şekillerde saklanırdık ki, bunları çok oynardık, erkek çocuklar gibi, onu da oynardık."

Erzurum'da büyüyen Fatma Yapıcı, soğuk kış günlerinde en sevdikleri oyunun paten kaymak olduğunu hatırladı:

> Daha küçükken işte Erzurum soğuk. O zaman işte oyuncağımız paten. Paten kayardık yokuştan aşağıya. Şimdiki gibi böyle akrobatik şeyler yapmazdık da, kayardık. Zannederdik ki paten kaymak işte yokuştan aşağıya kaymak. Ondan sonra topaç çevirirdik. En sonunda Erzurum'da fırfirik derlerdi. Kamçı ile topaç çevirirdik.

Kız çocuklarla erkek çocukların ayrı oynadıklarına ilişkin anlatılar çoğunlukta da olsa, birlikte oynadıkları da zaman zaman ifade edildi. Örneğin Sabahat Dökmen'in hatırladıkları, kızlarla erkeklerin "kız oyunu" sayılan türden oyunları birlikte oynayabildiklerine işaret ediyordu:

> Biz evcilik oynardık ve en çok da bitişik komşumuz, kapı komşumuz Beşiktaş'ın o zamanki kalecisi Osman Kaptan'dı. Onun kardeşi Hayati vardı, benim akranım. Hayati'yle beraber fırıncılık oynardık.

Remzi Öncül, kızlarla erkeklerin birlikte oynadıkları oyunlarla ayrı oynadıklarının farklılaştığını, erkek çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunların daha riskli ve heyecanlı olduğunu söyledi:

> Vallaha, kızlarla oynadığımız oyunlar vardı, erkeklerle oynadığımız oyunlar vardı. Bu sapan, ben korkunç korkardım, bayağı tehlikeliydi. Yani rastlasa cam kırılır. Şöyle oyunlardan sek sek oynardık, efendime söyleyeyim, kovalamaç oynarız. Kızlarla oynadığımız vakit sonradan şey yaparlardı. "Aç kapını kapıcıbaşı" filan diye bir şeyler...

Çocukluklarında serbestçe oynayıp oynamadıklarını, bu konuda engellenip engellenmediklerini anlamaya çalıştığımızda, engellendiğini söyleyen iki kadının tanıklığıyla karşılaştık. Her ikisi de çocukluğunu köyde geçirmişti. Biri ablası ve ağabeyinin, diğeri analığının yanında büyümüş ve anlatılarının tamamında mutsuz bir çocukluk geçirdiklerinden söz ettiler.

Bu kadınlardan biri Sedef Akçay'dı. "Hiç hiç hiç... Bi diyom işte, camiye gittim, hocaya diye. Başka bi şey bilmiyorum, başka hiç. Hiçbir yere yollamazlardı ki, anca çocuklara bakardım ben." Diğeri ise, Cemile Babadağ. "Oyun oynardık... Çızgı oynardık, ip atlardık... Böyle yapardık... Başka ne yapacaktık. Fazla... oynatmazlardı. Rahmetli analığım... Hemen çağırırdı, gelirdim, girerdim içeriye."

Oynanan oyunlar benzerlik gösterse de, ailenin toplumsal ve ekonomik durumuna bağlı olarak oyuncaklarda önemli farklılaşmalar olduğunu gördük. Örneğin Ayşe Yıldırım oyuncaklarını kendilerinin yaptığını, "çaputtan gelin" diktiklerini söylerken, Ali Erbaş da benzer biçimde, "Nerde, oyuncak diye bi şey bilmezdik. Bizim oyuncaamız, daş oynardık" dedi. Melih Keçecioğlu, çocukluğunda nelerle oynadıklarını hatırlamaya çalıştığında, basit teneke kutulara taş attıklarını, bazen tahtadan "primitif" oyuncaklarının da olduğunu anlattı. Ankaralı bir Ermeni ailenin çocuğu olan Olga Aslangül de çocukların çeşitli nesneleri oyuncak olarak kullandıklarını, oyuncak satın almanın sık rastanan bir şey olmadığını hatırladı:

> Bi tane teneke, elimizde hepimizin birer taş. Taştan geçeriz, kim atarsa o tabi şey olur, ebe oluyor, gidiyor oraya. Bir konserve kutusu. Bizim elimizde yassı yassı birer taş... Onu alıp, tabii bir çizgi var, o çizgiyi geçmeden atıp atıp devircez. Hım, öyle şimdiki gibi

> kuklalar, taş bebeklek, bilmem neler yoktu ki. Vardıysa da gücümüz yetmezdi.

Buna karşılık, kentli ve üst-orta sınıftan bir kadın olan Huriye Atauz, çocukluğunda çok güzel bebeklerle oynadığını hatırladı ve bu bebekleri ayrıntılı biçimde anlattı:

> Annesi diker önce küçüğü büyüğü falan. Ama taş bebek de olur muhakkak. O... çok güzel bebekler olur. Şimdi şeyde gösteriyo, televizyonda falan, böyle güzel yüzlü, onlardan daha güzel olurdu. Düzgün porselen olduğu için, gözünü açıp kapar falan, işte o bebeklerlen oynanması. Elbiseler dikilir, odalar yapılır, bişiler olurdu tabi, oyuncaklar, dolap denir, ayna denir, bi şeyleri olurdu.

Babası Cumhuriyet'in ilk milletvekillerinden olan Suzan Alam'ın sözleri ise, oyuncağın ötesinde, yeni bir elit kesimin oluşmasına işaret ediyordu. "Eve bizim, sinema gelirdi. Vasfi Rıza, Hazım, onlar bize Karagöz oynatmaya gelirlerdi."

Okul Seven Kadınlar

Görüştüğümüz kadınların çoğu için okula gitmek çok önemli görünüyordu. Okula gitmeyi çocukluğunun en önemli olayı sayan kadınlar, farklı toplumsal gruplardan geliyorlardı. Aralarında "münevver" ve varlıklı ailelerin kızları olduğu gibi, "leşber" çocukları da vardı. Üstelik, okula gitmeyi çocukluğunun en önemli olayı sayanlar arasında bir tek erkeğin bulunmayışı, kadınların modern eğitimle ilişkisi üzerine düşünmemiz için ipuçları sunuyor. Bu ipuçları yalnızca eğitimli kadınların okulla ilişkilerini değil, bir biçimde okula gidememiş olanlarınkini de düşünmek için önemli görünüyor.

Okula gidemeyen ama bu yoksunluğu hayatında önemli bir şey olarak ifade eden kadınlardan biri, Neriman Çabuker'di:

> Ortaokula geçeceem zaman, erkek gız garıştı diye beni okuldan çıkarttiler. Birazcık dana gibi büyüyordum da... İşte onun için oraya gidemedim. Çok öğretmen olmak istedim ama öyle olunca göndermediler beni okula, kız erkek karıştı diye.

Okul hayatı uzun sürmemiş olan Dudu Gökçe de çocukluğundaki en önemli olayın ne olduğu sorulduğunda, şöyle yanıtladı: "E okula giderdik." Ayşe Tuna, 7 yaşında başlayıp üç sene devam ettiği okulu, çocukluğunun en önemli olayı olarak hatırladı. Adviye

Günal da ilkokulu bitirmeyi andı. Üst sınıftan bir kadın, Suzan Alam, okula gitmeyi çocukluğuna dair en önemli anı olarak söyledi. Olga Aslangül, çocukluğundan kalan en önemli anıyı sorduğumuzda, şöyle dedi: "En önemli olay, zatürriye oldum. Okula gidemedim. Çok üzüldüm."

Görüşülen kadınların okulu böyle çocukluk hikâyelerinin odağına almasının birkaç nedeni olabilir. Birincisi, anlatıların bugünün ışığında kırılmış olduğu da hatırlandığında, kadınların yaşamlarının bir anlamda 'kamusal' sayılabilecek bölümünü öne çıkarmak istedikleri düşünülebilir. İkincisi, okulun özellikle kız çocukları ve kadınlar için 'muasır medeniyet seviyesi'ne ulaşmakta en önemli yol olduğu, Cumhuriyet'le birlikte daha öncekinden çok daha yaygın bir biçimde kadınların meslek sahibi olmaya başladıkları hatırlanabilir. Üçüncüsü de kız çocukların evin ve ailenin baskısını daha yoğun yaşadıkları, dolayısıyla da okulun onlar için bir hürriyet alanı olarak algılandığı hesaba katılabilir.

Büyüyünce Ne Olacaktın?

Okumak özellikle kızlar için çok önemliydi; okumanın bir meslek edinmeyle ilişkisini kurmak ve gelecek beklentilerini görebilmek için, çocukluklarında büyüyünce ne olmak istediklerini sorduk. Bu soruya verilen yanıtlar, köy kökenli ve kentli kişilerde çarpıcı bir farklılık gösteriyordu. İleride bir meslek seçme fikri, köy çocukları için çok uzak görünüyordu. Bu durumu kısmen modernleşme öncesinde toplumsal statülerin sabitliği ile açıklamak mümkün. Bunun yanında, Cumhuriyet ve modernleşmenin toplumsal hareketliliği artırıcı etkisinin her kesimde aynı güçte ve aynı hızda görülmediği anlaşılıyor. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, görüşülen kişilerin çocukluklarında uzun süren savaş, yokluk ve kayıplar var; bu da gelecek beklentilerini biçimlendirmiş olmalı.

Hasan Önen, bir köy çocuğunun "gerçekçiliği"ni çok berrak biçimde ifade etti:

> Ne olmayı düşünemezdim ben. Durumum ne olacağıma müsait değildi. Çünkü babasız bir köy çocuğuyum. Varlıklı biri değilim. Şu olacağım dediğim olmazdı.

Sami Erdem de kendisinin çocukluğunda böyle bir sorunun aklına gelmediğini, bu sorunun o koşullar için uygun ve geçerli bir soru olmadığını şöyle açıkladı:

> Valla, çocukken burda mesela burdaki çocuklara sorsan ya doktor istiyo, ya mühendislik istiyo. Ne şunu ne bunu. Biz bunları bilmiyoduk köyde. Bunları hiç bilmiyoduk, ne olacağını... Yoktu, böyle şeyler yoktu. Görmemiştik, duymamıştık. Onun üçün hiçbir şey de olmaya bir karar vermemiştik, ne bileyim, öyleydi.
>
> Ne olacak köy yerinde? Ne olacan yavrum köy yerinde? İşten başka bir şey yoğudu. İş, işi tut, sözüm burdan dışarı, eşşeğe bin, tarlaya azık götür, işimiz gücümüz oydu. (Halime Talas)

Seçeneklerin var olmaması yahut da bilinmemesi (ki bu ikisi aslında aynı şeydir) yanında, kendileri için uygun olanın babalarından gördüklerini sürdürmek olduğunu düşündüğünü söyleyenler de oldu. Cumhuriyet'in ve modernleşmenin getirdiği sınıfsal hareketliliğin henüz ve her kesim için aynı biçimde etkili olmadığına ilişkin bir başka işaret de buydu. Toplumsal konumun değişmez bir gerçeklik olarak algılanması, bir anlamda güçlü bir sınıf bilincinin varlığı, bu tür işaretlerde kendini hissettiriyordu. Abdullah Ocak'ın söyledikleri, bu durumun çok tipik bir örneğiydi: "Hiçbir şey olmak istemezdim. Hep leşberlik. Çünkü bizim hakkımız öleydi." Başka pek çok anlatıda da aynı değişmezlik duygusunun, bir anlamda sınıf bilincinin izleri vardı: "Hiç öyle bir hayal taşımadık" (Mehmet Akdokur). "Yok, öyle bir şeyimiz yoktu" (İzzet Çelik). "Ben gözüm açılmadı ki ancak bir çiftçiliğinen" (Musa Çalışkan). "Köydeydim, anlamıydım ki ne oluyum ki... Sanıydım dünya öyle geliyo, öyle gidiyo" (Fatma Okar). "Ben neyim? Benim göynümün çektiği olur mu? Öyle nasıl olacak? Her şeyi göynüm çekti ama olmaz. Hiç aklım sarmaz ki..." (Ayşe Yıldırım).

Bu sözlerle çarpıcı bir zıtlık, kentli kadınların sözleriydi. Köylü kız ve erkek çocukların aksine, kentli kız çocukların gelecek ve meslek beklentilerinin müthiş bir biçimde genişlediği, açıldığı, öyle ki bu genişlemenin sıklıkla ailenin beklentileriyle çatışma yarattığı anlaşılıyordu. Engellenmişliğe ilişkin hikâyeleri, yukarıdaki "sanıydım dünya öyle geliyo, öyle gidiyo" anlatılarının ışığında okuduğumuzda, bunların gerçekte büyük bir dönüşümün işaretle-

ri olduğunu görmemiz mümkün: Kentli orta sınıftan kadınlar için eğitim ve meslek olanaklarının açılması, umudun ve özgürlük alanının genişlemesi. Bu kadınlarla yaptığımız görüşmelerde "Büyüyünce ne olmayı hayal ederdiniz?" sorusuna aldığımız yanıtların gösterdiği çeşitlilik, etkileyiciydi: Cambazlıktan mimarlığa, avukatlığa, mühendisliğe kadar pek çok meslek sıralandı. Ancak, bu hayallerin pek çoğunun gerçekleşmediği, kızların daha "makul" mesleklere yönlendirildikleri anlaşılıyor. Düriye Köprülü'nün anıları, hayallerle gerçekler arasındaki çatışmanın ironik bir örneğiydi: "İşte bi ara canbaz olmak istedim. Ama müzisyen olmak isterdim. Herhalde öğretmen olmak istemezdim. Ama mecburen öğretmen oldum." Düriye Hanım gibi öğretmen olan Huriye Özgüler de aslında doktor olmak istediğini anlattı. Mihriban Erden, mimar olmak istermiş ama babası, çıplak mankenler olduğu gerekçesiyle akademiye gitmesine izin vermemiş. Nevzat Sözen, avukat olmak istediğini söyledi ve ekledi: "Ama kader razı olmadı." Dildare Çağlar iç mimar, Sıdıka Dikecoğlu hariciyeci, Adviye Günal mühendis, Emel Işın kimyager, Suzan Alam doktor, Fikret Kuraloğlu ve Halide İntepe asker olmak istemiş, hepsi ya ev hanımı ya da öğretmen olmuş! Görüştüğümüz kadınlar içinde öğretmenlik dışında bir meslek isteyip de istediği mesleği seçebilen tek bir örnek vardı, Feriha Baymur: "Başlangıçtan itibaren psikoloji yani hep onu istedim."

Anlatılara bakıldığında, parasız yatılı öğretmen okullarının çok önemli bir yönlendirici olduğu anlaşılıyor. Başka bir kentte kız çocuğu okutma konusunda ailelerin endişeleri de yatılı kız öğretmen okulunu tercih etmelerine neden olmuş gibi görünüyor. Ancak, o dönemde kız çocuklarının böyle meslek ideallerinin olması da Cumhuriyet'in özellikle kadınlar açısından yarattığı toplumsal hareketliliğe ilişkin önemli bir ipucu veriyor.

Her kesimden görüşülen kadınların önemli bir bölümü, öğretmen olmak istediklerini söylemişler. Köyde yaşayan kız çocukları için de öğretmenliğin ulaşılabilir bir ideal olarak görüldüğü anlaşılıyor. Ancak görüşülen köy kökenli kadınlardan yalnız biri, Fatma Volkan bunu başarmış; o da toprak sahibi bir aileden geliyor. Öğretmen olmayı isteyip de başaramayan kadınların anlatıları da görüşmelerde geniş bir yer tutuyordu. Örneğin Emine Akay, "Bir öğ-

retmen olsaydım, çok iyi olurdu diye düşünürüm. Ama diyemezsin, diyemezdim hani 'ben gideyim' diyemezdin. Çünkü zaten babam yoktu, dedemlen beraberdik" derken, Hacer Doğru da "Diyem öğretmen çıkacam, o zaman, bizim zaman, bizim zamanımızda yok idi ki" diye anlattı. Naciye Teker ve Sadegül Yıldırım da öğretmen olmak istemişler, biri banka memuru, diğeri ev hanımı olmuş.

Kentli orta sınıftan kadınlar pek çok şey olmak isteyip öğretmen olmuşlar, köylü kadınlar öğretmen olmak isteyip çiftçi ya da ev hanımı olmuşlar gibi görünüyor.

Görüşülen erkeklerde de durum çok farklı değil. Pek çoğu başka bir mesleği tercih etmelerine karşın, koşulların zorlamasıyla öğretmen olmuşlar. Örneğin Beşir Göğüş, doktor olmak istiyormuş, Mahmut Işıtman "şef-tren", Vehbi Atalay yüksek tahsil yapmak istermiş ama maddi durumu elvermemiş, İsa Hisan Bingöl doktor olmak istermiş, Lütfü Önay subay, Hüseyin Hüsnü Ciritli ise mühendis olmayı hayal edermiş.

Subay/asker olmak da sıklıkla ifade edilen bir idealdi. Dönemin koşulları, Cumhuriyet elitinin esas olarak subaylardan oluştuğu düşünülürse, asker olmanın çekiciliği kolayca anlaşılabilir. Tabii tıpkı parasız yatılı öğretmen okulları gibi, askeri okulların da yoksul çocuklar için pek az eğitim olanağından biri olduğunu hatırlamak gerekir. Görüştüğümüz erkeklerden bazıları subay olmayı isteyip de olamadıklarını anlattılar: "U zamanda eğer okuyabileydim, ben subay olmayı isterdim, yani asker" (Ziya Hatun). "Subay olmak isterdim ben okusaydım" (Nuri Kadıkıran). "Asker olursan, her şey olursun" (Muammer Öztürkmen). "Ben efendim, çocukken okumak isterdim ama Allah nasip etmedi. Mali durumumuz iyi olmadığından. Paşa olmak isterdim" (Hasan Lafçı).

Köyde yetişen erkeklerden ikisi, öğretmen olmayı istemiş ve bunu başarabilmiş. Bunlardan biri, Şinasi Erdal şöyle anlattı:

> Çocukken ben ilkokuldayken, ondan sonra, öğretmen olmak isterdim. Ondan sonra, çünkü orda en iyi, en şey meslek, köyde tanıdığım en iyi meslek şey, öğretmen köyde. Ondan daha üstünü yok. Şey düşünemiyosun da. Bucak müdürlüğü var. Bucak müdürlüğü deyim babadan oğula geçiyor, zaten padişahın şeyi de geçiyor. Öğretmenlik ancak okumayla elde edilebiliyor. İlk düşündüğüm benim öğretmenlik olmuştur. Mektebi bitirdiğimde öğretmen oldum.

Şinasi Erdal'ın anlatımı, öğretmenliğin nasıl yukarıya doğru bir toplumsal hareketlilik aracı olduğunu anlamamızı sağlıyor. Köy çocukları için yaşam koşullarını değiştirmenin belki de tek yolu öğretmenlik gibi görünüyor. Mustafa Ergin'in hikâyesi de bir köy çocuğunun hayatının öğretmen okuluna gitmeyi başarmasıyla nasıl değiştiğini gösteriyor:

> Yatılı mektebe gittik, abimi görmeye gittik. Ondan sonra tesadüfen... Yatılı mektebin etrafını ağaçtan demir parmaklık yapmışlar. Çocukları dışarı çıkarmıyorlar. Veliler geldiği zaman parmaklıklardan görüşüyorlar böyle...

Onlar abisiyle görüşürken müdür tesadüfen görür ve 'Bunlar kardeş mi?' diye sorar, 'Bu da okur mu?' der, kıraat kitabını açıp okutur, bakar iyi okuyor, annesiyle konuşur.

> Anneme 'Bunu bakın şubatın altısı dediler. Buna bir yatak hazırlayacaksın. Haftaya buraya getiriceksin. Başka bir şey istemeyiz. Sadece yatak istiyoruz. Ondan sonra, getirmezsen jandarmayla alırız' diye annemi de tehdit ettiler.

Öğretmen okuluna gitmek isteyen üçüncü erkek, bunu başaramamış. Bu başaramama hikâyesi, acil ihtiyaçların kıskacından kurtulup da orta ve uzun dönemli düşünme şansına hiç sahip olamamanın bir örneği gibi görünüyor. Anlaşıldığı kadarıyla, dul bir kadın olan anne, çocuğunun emeğine ve desteğine muhtaç olduğu için, devlet desteği ile okuma şansına sahip olmasına rağmen, oğlunu okula göndermemiş:

> Ben çocukken hep öğretmen olmak isterdim. Olamadım. Öğretmen olmak isterdim de olamadım. Hatta bana öğretmen elbisesi geldi bile. Fakat annem cahil işte. Annem gitti dilekçe verdi, 'ben çocuğumu göndermem' diye. Ben yetim olduğum için bağa devlet elbise gönderdi. Giyeceğem, okula gideceğem. Öğretmen okuluna gideceğem de annem göndermedi. İşte ondan sonra da bu kadar büyük çileler çektim." (Ali Erbaş)

Şimdiki Çocuklar...

Şimdiki çocuklarla kendi çocukluklarını karşılaştırmaları istendiğinde, iki temel vurguyla karşılaşıyoruz: şimdiki çocukların daha fazla imkâna sahip oldukları, daha "uyanık" oldukları; kendi

çocukluklarında "saygı"nın daha fazla olduğu. İkincisi, kendi çocukluklarının yoksunluk içinde geçtiği, şimdiki çocukların refah ve bolluk içinde yaşadıkları.

Görüşülen kişinin cinsiyeti ve kökeni, kendi çocukluğuyla şimdiki çocukluğu karşılaştırma biçimini etkiliyor gibi görünüyor. Kadınlar, şimdiki çocukların saygısız olduğunu daha sıklıkla ifade ettiler: "Ne büyük tanıyor, ne küçük tanıyor" (Emel Işın), "Bizim çocukluğumuzda yavrum, bizde hatır hörmet vardı. Büyük, küçük sayma vardı. Şindi, herkes ne anasını sayıyo, ne babasını sayıyo. Ne de büyüğü sayıyo. Bunu sen de biliyon ya..." (Halime Talas).

Görüşülen erkeklerden yalnızca ikisi şimdiki çocukların kendi çocukluklarına göre daha saygısız olduğunu belirttiler.

Kadınların özellikle ileri yaşlardaki bağımlılıklarını düşündüğümüzde, bunu anlamak daha kolay olabilir. Çocuklarından ve ailelerinden beklentileri arttıkça, bu beklentilerin karşılanmama ihtimali artıyor. Dolayısıyla bu "saygısızlar" vurgusu, esas olarak karşılanmayan beklentilerin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Özellikle kentli kadınlarda saygısızlık vurgusu kadar, "serbestlik" vurgusu da göze çarpıyor. Ancak "serbestlik"e, "saygısızlık"tan farklı olarak olumlu bir anlam yükleniyor.

> Şimdiki çocuklar daha iyi büyüyor. Bol bol istedikleri yapılıyor, istedikleri harçlık veriliyor, kendi gidip de bir ayakkabı beğeniyor. (Olga Aslangül)

> Şimdiki çocuklar yavrum, daha serbest büyüyor. Biz kıskılı büyüdük. O kadar serbes şey yapamadık. Çok sever, ederlerdi ama kıskılı büyüdük. (Mümine Varol)

> Babaannem çok sıktı beni... Anneme derdi, 'Ne okutuyosun, n'olucak? Ele gidecek' filan. O zaman öyleydi... Şimdiki çocuklar maaşallah daha farklı. Anne baba pek bağırmıyo... Onlarla arkadaş oluyor. Rahat okutuyorlar. Şimdikiler daha rahatlar, daha serbestler... O zaman çok sıkıydı. (Adalet Öztürk)

> Şimdikiler serbest, açık. Eskiden kapalıydı. Hiç iyi değildi, içleri fesattı. Şimdikiler hayat yaşıyorlar. (Leman Atar)

Şimdiki çocukların daha "serbest" olduğu düşüncesini paylaşan erkekler de var. Örneğin Enver Metinel, bugünkü kuşağı, ço-

cuk yetiştirme konusunda kendilerinden daha başarılı bulduğunu söyledikten sonra, bu başarıda teknolojik gelişmelerin de payı olduğunu vurguladı.

> Bugünkü kuşak bize nazaran elbette, kıskanarak değil, memnuniyetle söylemek lazım gelirse, çocukluklarını daha, maddi, manevi yönden daha iyi geçirdikleri, buna mukabil, kültür, dünya birbirine çok yakınlaştığı için, mesafe kavramı ortadan kalktığı için, artık insanlar çok, birbirine çok uzaklarda değil. İstediği zaman, istediği yerde, istediği kadar, efendim daha geniş bir özgürlük içinde, birbirleriyle buluşup konuşma imkânlarına sahip olan bir dönemde yetişen kuşaklarla elbette bizim aramızda.

Şimdiki çocukların eskiye göre daha saygısız, tüketimci, sorumsuz vb. olduğunu düşünenlerin daha çok kentli kadın ve erkekler oluşu, buna karşılık, çocukluğunu köyde yaşayanların şimdiki çocukların özgüvenli, bilgili, hatta görgülü olduklarını vurgulaması, dikkat çekiciydi. Halime Üge bunu "eskiden tahsil olmamasına" bağlarken, Musa Çalışkan, "Şimdiki çocuklar daha bilinçli, ileri görüş görüyorlar, okumuşlar" dedi. İbrahim Topsakal'a göre, şimdiki çocukların kavrayışı da eskiye göre daha gelişkindi: "Çok fark var. Çünkü medeni yönü gayet uygun. Annayışı çabuk, gavrayışı."

Kendi çocukluklarıyla bugünkü çocukluk arasındaki en büyük farkın maddi imkânlar/refah olduğunu söyleyenler, beklenebileceği gibi daha çok köy kökenlilerdi. Mahmut Işıtman, kendi çocukluğunda memleketin bütünüyle fakir ve çocukların da neşesiz olduğunu, günümüzdeki çocukların ise yokluğu bilmediklerini söyledi. İsmail Talay da benzer bir karşılaştırma yaparak "Ardıç kadı, çam müftü oğlum... Ev nee, okul ne. İşte topraktan ev, topraktan okul..... Canım o bizim günler gitsin, geri gelmesin. Çalışırsan şimdi her şey bol. Yeme, içme bol, geyme bol" dedi. Ali Erbaş, kendi çocukluğunda "hayat diye bir şeyin olmadığını" şöyle ifade etti:

> Çok büyük fark var yavrum, çok büyük fark var. Biz eskiden hiç yiyecek yoğudu, giyecek yoğudu, ayakkabı yoğudu. Bi benim değil yani. Köyümüz atmış hanelik köyüdü. Atmış hanesi de öyleydi. Zenginlerin çoğunda da yoğudu. Hayat diye bir şey yoğudu.

Kentli ailelerden gelenler de bir tür refah artışından söz ettiler ama onların vurgusu gündelik konfordan çok, bilgiye erişim im-

kânlarındaki artış üzerinde yoğunlaşıyordu. Adviye Günal, kendilerinin kitaplara ulaşım imkânlarının son derece sınırlı olduğunu, ders kitapları dışında hemen hiç kitabın olmadığını söyledi. Muammer Öztürkmen, iletişim araçlarının önemine değinerek şöyle anlattı:

> Biz radyo yoktu, şahsi olarak bir radyoyu dinlemiyor, dinleyemezdik. Koskoca vilayette babam doktordu, bir onun vardı ve öğlen üzeri doktorun evine gidelim de haberleri dinleyelim derlerdi..... Ama benim torunumun odasında müzik seti var, televizyonu var.

Şinasi Erdal da Muammer bey gibi, kitapların yanısıra iletişim teknolojilerindeki artışın önemine dikkat çekti ve bunun çocukluk deneyimini tamamen farklılaştırdığını söyledi.

> Şimdiki çocuklar, hele televizyon çıktıktan sonra, ondan sonra yetişen çocuklar, ondan sonra çok farklı. Ondan sonra, bizim için dediğimiz gibi kitaptan başka, okul devresinde, kitaptan başka öğretici bir şey yoktu. Ondan sonra kitaptan bi şey öğrenebilirsek öğreniriz. Gazete zaten ne alabilirsin ne okuyabilirsin, ne de kültürünü artırabilirsin. Kitap az, aradığın kitabı da bulamazsın, kültürünü artıramazsın. Ama bugün çok şey imkânlar var, koşullar falan var. Televizyon ayrı, radyo ayrı, gazete ayrı. Ondan sonra, ulaşım im... vasıtaları ayrı. Bunların hepsinin etkisi. Tabi bunun hepsinin bunların etkisi altında ondan sonra bizim devremizle bugünkü devre arasında yetişenler şey, bilgi bakımından, kültür bakımından, görgü bakımından çok büyük fark var.

İki dönem arasındaki refah farkını bu biçimde yorumlamak da muhtemelen tüketim kültürüne karşı tekiyle ilgili bir şey olmalı. Bilgiye ulaşma kanallarının artışı, genel tüketim imkânları artışının bir parçası, üstelik de oldukça küçük bir parçası olarak düşünülebilir. Ancak, tüketimin meşru, dahası ilerlemenin bir işareti sayılabileceği az sayıdaki alandan biri olarak bilgi tüketiminin vurgulanması, aşağıda yeniden değinilecek olan "kanaatkâr" terbiye ile ilgili olmalı.

Çocukluğum...

Görüştümüz kişilerin çocukluk anılarını nasıl bir çerçeve içinde anlattıklarına dikkat ettiğimizde, kadınların çocukluklarını olumlu anılaştırma eğilimlerinin daha güçlü olduğunu görüyoruz.

Erkekler ise yokluk, sıkıntı gibi durumları daha sıklıkla ifade ediyorlar. Cinsiyetler arası böyle bir farklılaşma, çocuklukların farklılığından çok, sonraki yaşamların farklılığından kaynaklanıyor olabilir. Kadınların, özellikle de okuma, meslek edinme imkânı bulamamış köy kadınlarının yaşamlarının ne kadar güçlüklerle, çalışmayla, ezilmeyle geçtiği düşünülürse, çocukluğun hiç olmazsa daha serbest bir dönem olarak olumlu hatırlanması anlaşılabilir bir durum haline geliyor.

Çocuklukla ilgili olumlu anılaştırmalar, çocukluklarını köyde geçiren kadınlarda daha çok çevrenin yeşilliği, köylerinin güzelliği vb. anlatımlarla karşımıza çıkarken, çocukluklarını kentte geçiren kadınlar ağırlıklı olarak ailelerinden ve okuldan söz ediyorlar.

Örneğin çocukluğunu köyde geçirmiş bir kadın olan Hacer Doğru, "Arkadaşlarla, küçük çocuklarla birlikte oynardık, gülerdik, gezerdik, yeşilliğe giderdik, otururduk. Dağlara çıkardık. Köyümüzün arkası dağdı. Orda oynardık" derken, Sadegül Yıldırım da tarlaların ortasındaki evlerini ve çıplak ayakla koşup oynamalarını andı. Buna karşılık, kentli bir ailenin çocuğu olan Muazzez Cerbay, çocukluğunun çok güzel geçtiğini söylerken okul hayatını hâlâ zevkle hatırladığını ekledi. Cemile Göğüş de en küçük çocuk olması ve ailesinin üzerine titremesini hatırlayarak, güzel bir çocukluk geçirmesini buna bağladı. Nebile Saydam da şöyle dedi: "Babam olsun, annem olsun ve etraftakiler de beni çok severlerdi. Biraz şımarığdım." Huriye Atauz, kendisinin mutlu bir çocukluk geçirmesini anne ve babasını çok sevmesine, kardeşlerine düşkünlüğüne bağladı.

Kentli kadın ve özellikle de erkekler, devrimleri ve Cumhuriyet'le birlikte gelen değişimleri de olumlu anılaştırmalarına dahil ettiler. Örneğin Mahmut Gazan bunu "Çok mutlu bir çocukluk geçirdik. Çünkü o zaman devrim yeni, daha tazeydi ve her birimizin kalbi dolar, taşardı böyle. Nasıl bahar geldiği zaman dağlar, taşlar, çiçeklerle taşar, bizim de kalbimiz böyle taşardı" sözleriyle ifade etti.

Çocukluklarına ilişkin olumsuz anılaştırmalarda daha önce değinildiği gibi yoksulluk ve babanın kaybı asıl motiflerken, bunların yetişkinlerin baskısı izliyordu. Özellikle kadınlar, ama bazen kentli erkekler de, çocukluklarına dair kötü anılar arasında çeşitli

yetişkinlerin baskıcı tutumlarından örnekleri de saydılar. Örneğin Vehbi Atalay, babasının dükkânında çalıştığını ve babasının dükkândan ayrılmasına hiç bir zaman izin vermediğini söyledi. Naciye Teker, yeniden çocukluk günlerine dönmek isteyebileceğini, ama bu kez daha "serbest" davranmak istediğini şöyle ifade etti:

> Bu yaştayım ama şimdi çocuk olmayı çok isterdim. Tekrar bi çocukluk yaşamım, bi daha çocukluğumu yaşasam daha iyi. Yani o günler, ailemin öyle sıkması değil de daha serbest büyümeyi isterim yani.

Turgut Omal, son derece sade bir biçimde anlattı bu baskıyı:

> Çocukluğumu ben, pek yani yaşadım diyemem. Yani bugünkü çocukların yaşadığı gibi yaşamadık biz. Okula giderdik, okuldan eve gelirdik. Ders çalışırdık, tekrar okula giderdik; bizden istenen oydu, onu yapardık.

Hem kentli hem de köylü kadınların anlatılarında sık sık baskı ve engellemeye ilişkin ifadelerle karşılaştık. "Sağa sola göndermezlerdi, bi yere salmazlardı için için. Kirmen eğirttirirlerdi, yün eğirttirirlerdi, bizi bir yere salmazlardı" (Meryem Kılıçarslan). "Ben sokağa alışmamıştım zaten. Yapmazdım. Çıkmazdım sokağa." (Huriye Özgüler). "Babam çok mutaassıptı, baskı yaptı çok" (Mihriban Erden).

Çocukluğunu köyde geçiren erkeklerde, baskıdan çok oyun ve arkadaşlarla ilgili anılaştırmalar göze çarpıyordu. Örneğin Ali Eroğlu, şöyle anlattı:

> Çocukluk ne yapıcak? Oyun, çocukluğun işi oyun. Mısır, darı... Onun gozağından darısı çıktıktan sonra, efendim o darı gozaklarını doldururuz cebe, mermi, mermi deye onunla çarpışırdık. Biz una gozak, o bize gozak...

Durak Tonoz da arkadaşlarıyla çok uyumlu bir çocuk olduğunu dikkatle vurgularken, şunları söyledi:

> Arkadaşlarımla çok uyum sağlardım. Onların gel dediği yere giderdik... Gidek dediği yerlere varırdık. Kavga mı etseler, ederdik. Oyun oynanacak, top oynardık. Voleybol oynardık, ayak topu oynardık. Her mahalleyi yenerdik.

Çocukluklarından yaramazlık hikâyeleri hatırlayanların neredeyse tamamı erkekti; kendi aralarında kavga ettiklerini, muzur-

luklarını, hatta bazen okuldan kaçmalarını anlattılar. Ancak "yaramazlık hikâyeleri" anlatıların bütünü içinde pek az yer tutuyordu. Bunun eski çocukların daha az yaramazlık yapmasından çok, şimdi konuşan yaşlı insanların bunları hatırlamaması ya da öne çıkarmayı tercih etmemesine bağlamak daha doğru görünüyor. İlginç birkaç anlatı, yaramazlık hikâyeleri anlatan kadınlarınkilerdi. Halime Talas'ınki bunlardan biriydi:

> Beni dövmediler. Beni dövmezlerdi ama ben kaçardım. Ben haylazıdım. Ne dirsen, haviz ezan okurkana, gözleri anadan amaydı ama okumuş adamdı. Analığımın yiğeni. Ağzına toprağı atıvirirdim ezan okurkana. Bilirdi o da bilirdi. 'Sensin' derdi. Toprakla kovalardı.

Sadegül Yıldırım, çocukluğundan bir muzurluk hikâyesini gülerek anlattı:

> ... şimdi küçüğük hepimiz, yine o kardaşlarım benden sonra olmuş ya oğlan olmamış ya. İki tane benim peşime olmuş, ya ben onları çok seviyorum. Şimdi bir gün de babam yine şey böyle yine sofrayı koymuşlar babamınan annem masada yiyor, bize sofra koymuşlar, sofrada kaz pişirmişler, bizim Ardahan'ın kazı meşurdur. Şimdi kazı bişirmişler kazı güzel hepimizin önüne güzel pilavın üstüne koymuşlar o ablam çok sukutudu. Bu sırada bir gülmek aldı bizi sofrada ne olduysa bir güldük ki 'Çıkın' babam dedi 'Hepiniz dışarı, sofrada gülünü gülünü mü?' Hepisi kaçtı, ben oturdum. Ben gözüme kazı diktirmişim, oğlanlara götürecem 'Sen ne oturuyorsun kız' dedi. 'Baba' dedim, 'ben gülmedim ki' dedim 'onlar güldü'. 'Sen zati senden çıkıyor bunlar he mi?' dedi. Şimdi baktım baktım baktım babam arkasını dönecek; kazın butlarını aldım, dışarı kaçtım. Hepsini verdim 'Yiyin' dedim 'Bunları bugün bizi içeri koymayacak babam, burda oturak.' Bir de öyle geçti.

Kutlamaları, bayramları, özel günleri sorduğumuzda, birbirinden çok farklı anılar dinledik. Anılardan bazıları son derece kişisel ve özel olaylara ilişkinken, bazıları o dönemin yaygın uygulamalarından örneklerdi. Örneğin çocukluğu Erzurum'da geçmiş olan Saadet Bağcı, aldığı bir resim ödülünü anlattı: "Güzel resim yapıyordum. Hatta bir ödül almıştım. Gastede bir resim... Bir resim yaptım da onu gönderdim. Bana bir albüm gasteden hediye geldi." Haydar Atar ise, "yumurta bayramı"ndan söz etti: "(...) bayram diye yımırta bayramı yaparlardı. Mi... millet yımırtayı evlerinde neyse be-

şer onar yımırta boyardılar. Soğan kabuğunan veyahut başga bi boyaynan gaynadurlarıdı, bişerdi. Yımırta dövüştürmeye çıkarduk."

Belkıs Çamlıbel için unutulmaz olan, kutladıkları yerli malları haftalarıyken Haluk Tatarağası, yeni harflere geçişle ilgili anılarını hatırladı:

> Annem bile benim eski insanlar tabi eski harfleri biliyor. Gayet güzel, daha 1928 senesinde yeni harfler çıktığı zaman hiç unutmam, 'Hemen bana bir alfabe bulun' dedi, 'Ben bu harfleri öğreneceğim.' Bakınız, düşünün ne uyanık insanlar. Efendim, hiç unutmam, alfabeyi bulduk. Yeni basılmıştı alfabeler. Bulduk, akşamları eve gelirdik, biz okuldan öğrendiğimizi annemize 'anne topu tut, topu at' falan ve bu şekilde muhtemelen üç ay zarfında hem okur hem yazar durumuna gelmişti.

Kentli ve eğitimli kadınlardan bazıları, çocukluklarından hatırladıkları en önemli anıların "medenileşme" hikâyeleri olduğunu söylediler ve bunları anlattılar. Örneğin Düriye Köprülü, hayatında ilk kez bir orkestra görüşünü anlattı:

> 1924'te Ankara hükümeti İstanbul'da padişahın bir müzik bölümü vardı. Alaturka bir fasıl heyeti, bando ve senfoni orkestrası ama halk bunları hiç bilmezdi. Ben mesela müzikle ilgiliydim ama ömrümde orkestra görmüş değildim. Yalnız İstanbul'a dünya ölçüsünde solistler gelir, resital verirlerdi. Onlara giderdik. Ama orkestra görmemiştik. 1924'ün sonuna doğru Cumhurbaşkanlığı'nın orkestrası olsun diye o müzik heyeti Ankara'ya gidicekti. Atatürk'ün teklifiyle üç gün üst üste Union Frances'te bu orkestra, ama bando veya alaturka kısmı diğil, senfoni orkestrası konser verdi ve okullardan öğrenciler öğretmenleriyle beraber bi öğretmenle beraber üç gün nöbetleşe gittik ve ömrümüzde ilk defa orkestra gördük.

Melahat Gözek ise, kendi çocukluğunda Sarıkamış'ın ne kadar modern bir yer olduğuna dikkat çekmek istedi:

> ... Zaten Sarıkamış'ta İstanbul'dan falan gelen subay aileleri hani memur aileleri, ayy, Avrupa'yı görmüş, mesela, İsviçre'yi falan görmüş kimseler 'Burası küçük İsviçre, ne kadar güzel, çok güzel' diye şey yaparlardı ve o zamandaki o gelen subay hanımları, hâkim hanımları falan çok modern idi. O subay hanımlarının hepsinin başında tüllü şapkalar, gayet güzel giyinirlerdi. Yani düşünün ben o zaman 10 yaşındayım, 9 yaşındayım falan, yani onların kıyafetleri öyleydi. Hatta 30 Ağustos balosuna babam bizi götürmüştü. Böyle

> sırtlar yarıya kadar açık, tuvaletler falan. (...) Eller, hani eldivenli falan, o şekilde. Balolar yapılır. Hanımlar mesela annemi hatırlıyorum, çok hoşuma gitmişti. Çivit mavisi bir tuvalet giymişti baloya gittiğinde.

Çocukluklarını kentte geçirmiş kadınların anlatılarında belirgin bir başka vurgu ise, "medeniyet"in yanı sıra, "kanaatkârlık"tı. Ancak bu, çocukluğunu köyde geçirmiş olanların anlatılarında karşımıza çıkan yoksulluk/yoksunluktan farklı bir şeydi. Bu kadınlar da bazı şeylerin az bulunduğunu, sıkıntı çekildiğini anlattılar, ama bu durumu maddi olmaktan çok ahlaki bir mesele gibi düşündükleri anlaşılıyordu. Örneğin Sabahat Yapıcı şunları söyledi:

> Bir Sümerbank'ımız vardı. Herkes ordan alışveriş ederdi. Pahalı bir şey yoktu. Dışarıdan gelen bir şey yok. Kimsenin gözü de aç değil. Dışarıdan gelsin de ben alıyım da, ben giyim de, ben yiyim demezdi kimse. Nerden ne bulursa memlekette herkes ona kaniydi.

Huriye Atauz da kanaatkârlık üzerinde durarak şöyle dedi:

> Kimse kimseyi aldatmazdı. Yani ben şunu daha pahalı satim de daha çok kazanim diye bir şey olmazdı. Böyle rahat bi yaşantı olurdu ve sonra kanaatkârdı, parasına göre, olduğu aile şekline göre. Sebat eder, yaşamaya çalışır, mutlu olurdu. Mutsuz olmazdı veçok ekonomi vardı o zaman. Bir elbise yapıldığı zaman, ben bunu tekrar başka şekle sokabilir miyim, hani böyle kırpık kırpık, didik didik bir şey olmasın da tüm olan bişiy olsun, bozulsun, tekrar işe yarasın diyerekten düşünerek temiz pak olurdu.

Adviye Günal, sınırlı maddi imkânlar içinde bugünkünden daha mutlu bir hayat sürdüklerini vurgulayarak bunun "nasibine inanmak"la ilişkili olduğunu söyledi.

> Tabii maddi imkânları da Türkiye'nin o zaman daha kısıtlıydı. Yani, ama herkes ayakkabısına pençe yaptırır, çorabına yama koyar fakat mutlu yaşardı. Kısmetine herkes inanıyordu. Nasibine herkes razı oluyordu yani o zaman.

Çocukluğu köyde geçen kadınlarla yapılan görüşmelerde, o dönemde çevrelerinde yaşananlara ilişkin olarak hemen hiç bir şeyin anlatılmamış oluşu dikkat çekiciydi. Kendi hayatlarından yola çıkarak anlattıkları yokluk-yoksulluk-çalışma hikâyeleri dışında, dönemin havasını, çevrelerindeki ilişkileri, olup bitenleri yansıtan hemen hiç bir şey söylemediler. Buna karşılık, çocukluklarını köy-

de geçirmiş olan erkekler, pek çok şey anlattılar. Peki, kadınların bu sessizliğini nasıl yorumlayabiliriz?

Her şeyden önce, daha önce de değinildiği gibi, insanın "anlatmaya değer" bir hikâyesinin olduğunu düşünebilmesi için bile bazı şanslarının olması gerektiği anlaşılıyor; eğitim görmek, erkek olmak, kentte yaşamak... Doğrudan sorulan sorulara verdikleri yanıtlar, bu kadınların öyle çevrelerinden habersiz, eve kapalı, yalıtılmış hayatlar sürmediklerini gösteriyor. O halde, doğrudan soru sorulmadığında neden bu kadar sessizler? İşte burada, anlatılacak/anlatmaya değer bir hikâyeye sahip olmak için gerekli asgari koşulların neler olduğu sorunuyla yüzleşmemiz gerekiyor. Bu soru, bizi yeniden en başa, sözlü tarihin de "en alttakilerin" sesini duymakta yetersiz kalabileceği sorununa götürüyor.

Okul

Sözlü tarih bize okul yaşantılarının çeşitliliğini ve karmaşıklığını, bu yaşantılardan basit sonuçlara varılamayacağını gösterdi. Kişilik, aile kökeni, çevre, öğretmenler ve ev kültürünün karmaşık etkileşimi bu yaşantıları farklılaştırmıştı. Dolayısıyla kişisel anlatılar içinde gözlemleyebildiğimiz bazı genel hatlar için her zaman istisnaların da işaretlenmesi gereğini duyduk.

Gidebilmek Ayrıcalıktı

Okul, erken Cumhuriyet çocuklarının ortak ve zorunlu olarak geçtikleri bir toplumsallaştırma kurumu değildi.[17] Okula gidip gitmemeyi, eğitimin türünü ve süresini belirleyen aile oldu. Ailenin ekonomik durumu, yaşadığı yer –köy ya da kent– yapısı ve değerleri öncelik taşıyan etmenlerdi. Ailenin çocuğu okutma isteği ya da olasılığı kentlerde köylerden, hali vakti yerinde olanlarda yoksullardan ve erkek çocuklar için kızlardan daha güçlüydü.

17- Oysa daha 1847 Talimatı'ndan başlayarak 7 yaşına giren çocukların okula devam zorunluluğu getirilmişti. Bu talimata göre yedi yaşına girip de okula gitmeyen çocukları özel memurlar ve mahalle imam ve muhtarları izleyecek ve velileri cezalandıracaklardı. Akyüz, Y. *Türk Eğitim Tarihi*, 5. basım, İstanbul, Kültür Koleji Yayınları, 1994, s. 4, 141. 1923-24 öğretim yılında ülkede 4.894 ilkokul, 341.941 ilkokul öğrencisi ve 10.238 ilkokul öğretmeni vardı. MEB, APK Kurulu Başkanlığı, *Milli Eğitim ile İlgili Bilgiler*, Ankara, 1997, s. 1. Aynı öğretim yılında okullaşma oranının %20'nin altında olduğu hesaplanmıştır. *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, İstanbul. Milli Eğitim Basımevi, 1973, s. 41, 137.

Çocuk emeğine duyulan gereksinim her durumda eğitim gereksiniminin önüne geçti. Bu bakımdan eğitimin laik ya da dinsel nitelikte oluşu durumu pek değiştirmiyordu. Meryem Kılıçaslan: "Tek bir güncağız okula gittik, oğa da babam salmadı işün içün" demişti. Ayşe Yılmaz: "Amcam köyde hocaydı. Köye hoca geldi, Kur'ân'ı yarı etti idi... Okudum, Kur'ân'ı okudum. 'Çok' derdi, 'bu' derdi, 'akıllı'... Amcam ölünce, üvey gadın gelince okutmadı beni."

Sedef Akçay: "Hiç ne okul, ne birşey gördüm. Bu, o zaman Kur'ân vardı, Kur'ân dersleri vardı. Arkadaşlarım yani benim yaşıtlarım... okula gidiyordu... Kandırdı kızlar, gittim okula. Vardım, daha dizlerimin üstüne oturmadan, yengem beni döve döve getirdi. 'Evde çocuklara kim bakacak, sen oraya gittin oturdun' diye döve döve getirdi. Bi daha oraya da gitmedim. Anca çocuklarınnan meşgul ettim... Çorbasını pişiridim, yemeğini yidiridim, altını değiştiridim. Altı tane çocuğunu uğraşır dururdum."

Musa Çalışkan da "Çok ıstırap çektim" demişti, "İstiyordum okumak ama babam yoğudi." Yoksulluk nedeniyle çalışmak zorunda olan Abdullah Ocak ise, "Babamı kaparlardı, iki gündebir kaparlardı: 'Niden çocuğu göndermezsin?' ve "sonra öğretmen verdi bana bi işadetname, kurtuldum okuldan" ifadesiyle zorunlu eğitimi sağlamak yolundaki devlet müdahalesinin sınırlarını gösteriyordu.

Köyde çocuk emeğinin yoğun kullanımı karşısında okullaştırmanın bir çözümü, zorunlu eğitim süresinin kısaltılmasında bulunmuştu. Köy kökenli öznelerden bazıları Cumhuriyet'in üç yıllık ilkokul uygulamasından geçmişlerdi. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, 20 Mart 1926'da Meclis'te yaptığı konuşmada "Gerçekten, köy çocuklarına ayrı bir öğrenim vermek gerekir. Bunların babaları çocuksuz yaşayamıyorlar. Çocuğu çiftinde, tarlasında çalıştırmaya ve ineği sağdırmaya zorunludur. Onun içindir ki köy okullarına öğrenim süresini üç yıl yaptık"[18] demişti. Üç yıllık köy okullarını bitirenlerden bazıları, örneğin Sefer Yalçın, şehirde eğitimlerini tamamlayıp, beşinci sınıftan diploma alabilmişlerdi. Ancak çoğun-

18- İnan, M. R., *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1980. 739 sayı ve 22.3.1926 tarihli Teşkilat Kanunu ile köy okullarının süresi üç yıla kadar kısaltılmıştı. 1939 yılındaki Milli Eğitim Şurası'nda 1939-40'ta dördüncü, 1940-41'de beşinci sınıflar da açılarak köy ve şehir ilkokullarının öğretim süreleri arasındaki fark kaldırılmıştır.

luk bu denli şanslı değildi. Ankara'nın çok yakınında, Ayaş'ın Gökler köyünde bile İsmail Talay bu olanağı bulamamıştı. Olup bitenleri günü gününe anımsıyordu:

> Biz Arap harflerini okurken 28'in son aylarında bu Latin harfleri çıktı. Yeni elfabeler... Latince harfi çıktı, üçe endi koyler... Koylerden beşinci sınıf emrini aldılar. Yaa... Öyle oldu... O zaman beşinci sınıf emri var iken, beş okuyacak iken, işte bu 1928 Şubat'ın 18'inde koylere bir emir geldi, gelmiş, beşinci sınıf emri alınmış... Biz dördü okuyorduk. Beşinci sınıf emri alınmış koylerden... Bizi 1928 Şubat'ta dağıttılar. Koylerdeki dördü, beşi dağıttıla... Üç, üçüncü sınıf kaldı. Onlar da ilkbahara başarılı olan diplomasını aldı çıktı. Yani biz şehadetname almadık eski okuldan... diploma almadık. Şehre gideceğ idi. Ayaş'a, Zîr'e gideceğ idi. Koylerden aldılar ama beşinci sınıf varıdı oralarda. Biz ona da gitmedik, gidemedik. Vaktimiz müsait deyildi. Gidenler de olmadı bizim koyümüzden. Hiçbir yere gidemezdik. Gidecek durum yoğ idi.

Kent kökenli orta sınıf çocuklarının gözünde ise ilkokula gitmek ayrıcalık değildi: "Ben okula gittim tabii" diyordu Beşir Göğüş, "bütün bizim ailede herkes okula gitti." Ankara'da Hisar'da "herkes okula gidiyordu" (Naciye Öncül). İstanbul'un Bostancı tarafında Haluk Tatarağası'nın okula gidemeyen hiçbir arkadaşı yoktu! Remzi Öncül "Vallahi Trakya ehemmiyetle uyanıktır. Dediğim gibi çok işgaller görmüş olduğu için çocuklarını okutmak için çok hevesliydiler. Benim mahallemde hemen hemen bütün mahalle arkadaşlarım giderdi" diyordu.

Yoksulluk ve yetimlik gibi engelleri aşan çocuklar için eğitimden yararlanmakta cinsiyet farkı da etkili olmuştu. Kızlara, özellikle ilkokul sonrası eğitim için 'mesafe', tıpkı bugün olduğu gibi, en önemli engel olarak gösterilmişti.

> Kasımpaşa'yla, Beyoğlu'nu ayıran bir yokuşta oturuyorduk... Vapura binmek için bir hayli yürüycen, iskeleden vapura bincen, ordan tramvaya bincen, okula gidicen. Göndermedi babam. Annem gönderirdi ama babam göndermedi. Sonradan ortaokul açıldı yakında kızkardeşimi gönderdi oraya. Uzaklık nedeniyle göndermedi başka bir sebebi yok. (Huriye Atauz)

Üstelik mesafe yalnız taşıtla ilgili sorunları değil, gözden uzak ortamlarda ortaya çıkabilecek riskleri ve toplumsal cinsiyet kalıp-

yargılarını da kapsıyordu. Dedesi Emine Akay'ı köyden Bolu'da açılan öğretmen okuluna göndermeye heveslendiğinde babaanne, "Kız evladı uzaklarda durdurulur mu öyle?" gerekçesiyle karşı çıkmıştı. Sabahat Yapıcı, İstanbul'da aynı nedenle ortaokula gidememişti: "Maltepe'de, işte o zamanların sıkılığı. Trenle gidilirdi ortaokuluna. Erenköy'e, Kadıköy'e gidilirdi. Ee, 'Trende biz görüyoruz' dediler abiler, 'kızları da oğlanları da! Göndermeyiz' dediler". Özellikle köylerde ergenlik algısı ve evlenme yaşının düşüklüğü böyle bir olasılığı zaten sınırlıyordu: Ayşe Tuna "7 yaşında okula gittim, üç sene okulda okudum. Okuldan çıktığım sene hemen nişanlandım, 11 yaşında" diyordu. Naciye Teker'i "Müzik okuluna erkek kız karışık diye göndermediler. Halbuki ilkokulda da öyle ama, tabi biraz daha büyüdük." Babası Siirt'e atanan Nesibe Polat ortaokuldan sonra okuyamayışını "Babam biraz mutaasıptı, orası biraz geri... O bakımdan okuyamadık" diye açıklıyordu.

Bütün bu örneklerde eğitimin kesilmesinin yarattığı "hüsran" âdeta doğal bir kabulleniş ve boyun eğişle bütünleşmişti. Ailenin kararları kesindi, hiçbir örnekte çatışmadan söz edilmemişti. Gereğinde vazgeçildi, "kader yarın bıraktırdı" (Fikret Kuraloğlu) ya da "eski Türkçe'ye gittim idi... Bir seneyi doldurmadan geldik eve. Evde hastam var idi, gidemedim" (Fatma Okar) gerekçesiyle. Çocuklar için en önemli erdem ve beklenti "itaat"ti.

Destek Kişiler Vardı

Yarıda kesilen eğitimde olduğu gibi okumaya özendirme ya da destek konusunda gene aileden birilerinin öne çıktığı görülüyordu. Bu kişi, genellikle eğitim görmüş 'baba' oluyordu. Lütfi Önay, köyde yaşamasına karşın okuma yazmayı öğrenmişti. Çünkü babası, köyün öğretmeniydi. Adalet Öztürk'ün babası ona Kur'ân'ı hatmettirmiş, eski yazıyı öğretmiş, bu bilgilerle sınav vererek okula üçüncü sınıftan başlamasını sağlamıştı. Huriye Özgüler'in babası, ilçelerde ortaokul olmadığı bir dönemde ilkokuldan sonra kızını okutmak için Polatlı'dan Edirne'ye tayinini istemişti.

Benzer koşullardaki kızların ana okullarından, özel okullardan, yabancı okullarından, yüksek eğitimden yararlanma olanakları da vardı. Kılıç Ali'nin yeğeni olan Suzan Alam, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün bahçesinde bir anaokuluna gitmişti, Feriha Bay-

mur, babası yabancı dile çok önem verdiği için ablasıyla birlikte önce İtalyan, sonra Amerikan mektebine gönderildiğini söylüyordu. Dildare Çağlar ise, "Ben okumak istiyordum çok... Abimden bir sene sonra amcalarımın yanında enstitüyü okudum" derken dönemin, günümüze de uzanan bir aile dayanışması geleneğini örnekliyordu.

Annenin, özellikle kız çocuklarının okutulması konusundaki dolaysız ya da dolaylı etkilerini Düriye Köprülü, Melek Sevgin, Feriha Baymur gibi yüksek öğrenim görmüş kadınların anne-kız ilişkisine değinen anlatılarından görebiliyorduk. Fakat bu konudaki en açık örnek Fatma Yapıcı'dan geliyordu: "Babasız büyüdük. Tabi, onun acılarıynan kolay büyümedik... Dört tane çocuğuylan dul kaldı o kadın. O kafesin ardındaki kadın. Ama Atatürk'e bin kerre dua ederdi ki, o serbestliği verdi kadınlara, onun sayesinde bizi, hepimizi okuttu ve meslek sahibi de yaptı."

H. Hüsnü Ciritli'ninki gibi kimi anlatılardan ise özellikle ilkokul sonrası eğitime devam konusunda, aile üyelerinin yanı sıra yabancıların, hatta bürokratik kuralları da zorlayan öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin çeşitli destekler sağladıklarını görmüştük.

Okulda İlk Gün

Çocuklar ailelerinden ve yaşıtlarından okulla ilgili bir şeyler öğrenmiş olarak başlıyor ve bu bilgi onların okula karşı duygularını biçimliyordu. Genel olarak okuldaki ilk günü anımsıyorlardı. Anımsayış o güne ilişkin güçlü bir duyguyu ya da anıyı çağrıştırıyordu. Bu duygu garipseme, kaygı, sevinç, heyecan olabiliyordu. Bazen daha sönük önlükler arasında annenin özenle diktiği parlak kumaştan bir siyah önlük, okuldaki ilk günü güzelleştirmeye yetebiliyordu. Aralarında okula başlamayı travmatik bir deneyim olarak anlatan kişiler de vardı. Olga Aslangül nedense okuldaki ilk günü "hepimizin yüzü asıktı" diye anımsıyordu.

Melek Sevgin, o ilk günde anneden kopuşun acısını hâlâ yüreğinde duyuyordu.

Aileden birinin çocuğu elinden tutarak okula götürmesi sık sık karşılaştığımız bir anı olmuştu: "Annem, nur içinde yatsın, limonla suyu karıştırmak suretiyle (ellerini birbirine sürerek anlatıyor)

saçlarımı yatırdı vebabam elimden tuttu, dairesine kadar getirdi: Dairesinden sonra hep beraber okula götürdü" (Muammer Öztürkmen). Ali Doğan Öntürk ilk günü hiç unutmamıştı:

> Okula ilk gittiğim, büyük annemle beraber, vardığım o zaman, öğretmen, baş öğretmen diyelim, başöğretmen başımı sıvadı. 'Gel buraya kara aslan' dedi, pencerenin önüne götürdü. Pencerenin önüne varınca, orada hazırlanmış eski kitaplar, meğer bir evvelki sınıfın kitabı geri verilir o mütemadiyen el değiştirirmiş kitaplar. Pencereden aldığı kitabı bana verdi, ondan sonra adımı yazdı.' Senin adın bundan sonra Doğan olacak' dedi. Ali'ydi adım ya, 'Doğan olacak bundan sonra' dedi.

Gerek okul hazırlıklarını, gerekse okuldaki ilk günün ayrıntılarını, annelerinin ve öğretmenlerinin nasihatlarını, ilk kez karşılaşılan bu kurumun fiziksel görünümünü ve yerleşimini anlatanlar hep kent kökenli olanlardı. Belki okula başlamanın çocukluk yaşantılarının ne kadar önemli bir kırılma noktası olduğunu farketmiş ve zihin haritalarına çoktan yerleştirmiş olmalarıyla ilgili bir farktı bu vebelki de okul, köy çocukları için genellikle böyle bir kırılma noktası oluşturmamıştı. Köy okulu görünümü, donanımı ve işleyişi dolayısıyla kenttekilerden farklıydı. Evlerinin bitişiğinde, köyün öteki yapılardan pek farkı olmayan, çocukların bahçesinde oynayıp durdukları mütevazı bir binaydı çok kez. İlk gün birisinin onları okula götürmesi gerekmezdi. Okulun nerede olduğunu zaten biliyorlardı. Okula gitmek onlar için kentte olduğu gibi yeni ve yabancı kalabalıklarla tanışmak ya da kamusal alanla sistematik ilişkiye geçmek anlamına gelmiyordu.

Arkadaşlar

Görüştüğümüz kişilerden kimileri yaş bileşimi konusunda türdeş olmayan sınıflarda öğrenim görmüşlerdi. İlkokulu Cumhuriyet öncesinde İstanbul'da okuyan Düriye Köprülü "Benim sınıfımda, ben işte 7 yaşında bile değildim, çarşaflı kadınlar vardı" diyor, "Geçememişler sınıfı, dört sene, beş sene aynı sınıfta kalırlardı" diye düşünüyordu. Melek Sevgin'e göre "Çok da karışık olurdu sınıflar biliyor musunuz! Yaşa göre değildi. Mesela benim ön sırada oturduğum küçük yaşımda, arka sıralarda başı örtülü ablalar olurdu.

Bu nasıl oluyordu? Demek ki karışık zamanlarda okula başvuruyorlardı filan." Ayşe Tuna'nın köyündeki bazı öğrenciler öğrenemediklerinden kalıyorlardı okulda: "Taa benim beyimin gününden girmişler okula, ayrıldığımda daa onlar okuldalardı."

Okula başlama yaşı konusundaki koşulların Cumhuriyet'in "yeni okul"larında, bazılarının deyişiyle "Latince okulları" ya da "hökümet okulları"nda, daha titizlikle uygulandığına ilişkin anlatılarla karşılaşmıştık. Ayşe Yıldırım, "yaşı tutmak"tan söz ediyordu: "Benim küçüğüm, gız gardaşım vardı. O okudu, beni dutmadı. Benim kendi akranlarımdan giden olmadı. 'Beni de ver' dedim, 'ben de okuyum' dedim babama, etti izah 'gidiversin', almadılar". Ancak sınıf arkadaşları arasındaki yaş farklarının çeşitli nedenlere, özellikle de nüfusa büyük ya da küçük yazdırmalara ya da babalarının gücüne bağlı olarak, Cumhuriyet'ten sonra da bir ölçüde sürdüğünü düşündüren örneklerle karşılaşmıştık. Naciye Öncül, Ankara'daki kimi sınıf arkadaşlarını "kocaman, kocaman delikanlılar" olarak anımsıyordu. İsmail Talay, "6 yaşını bitirmiş, 7 yaşına basmış kimselere okul zorunlu idi o gun için. Ama 15 yaşında da gelen var idi. Onların babalarının gücü var idi. 15 yaşında kaydettiler, çocukları da okula gitti" diyordu.

Çoğu, bu örnekte olduğu gibi ilkokul döneminde karma eğitim uygulamalarından geçmişlerdi: "Ben dörtteykenc erkek yoktu. Sonradan erkek çocuklar geldi. Beşi erkeklerlen beraber okuduk" (Şaziye Akar). "Kız-erkek karışık ama tabii kızlar yeni şey olduğu için, erkekler içinde altı kızdık" (Melahat Çaycı). Melahat Gözek, kız-erkek karışık oynayıp güldüklerini, rontlar, piyesler hazırladıklarını, Ali D. Öntürk "kızlı erkekli" oturduklarını söylüyordu. Buna karşılık gene yaş kümeleriyle ilişkili olarak yalnız kız ya da erkek okullarına gitmiş olanlar vardı. 1914 doğumlu Neriman Çabuker'in "Ama gız, oğlan, erkek yoktu. Sadece gız okulları vardı. Erkek okulları ayrıydi. Orta okula geçecem zaman, erkek, gız garıştı diye beni okuldan çikarttiler. Birazcuk dana gibi büyüyodum da. İşte onun üçün ortaya gidemedim. Çok öğretmen olmak isterdim ama öyle olunca yol göndermediler beni okula. Kız erkek karıştı diye" ve Mehmet Taşkan'ın "Sonra kız oğlan bir araya geçtiğinen baba-

mız bizi okuldan geri çıkardı" ifadeleri bu geçişin sancısız olmadığını işaretliyordu.[19]

Okul arkadaşlarıyla ilgili anılarda aynı cins grubu içindeki dostluk ve paylaşım öne çıkıyordu: "Bana seslenirlerdi, 'Nüzhet hazır mısın, hadi biz gidiyoruz...' Nefise, Nüzhet, Makbule, bunlar bana uğrarlar, üçümüz beraber gider gelirdik" (Nüzhet Özbasa) "Bir Çolak Mustafa vardı, Osman vardı, bir Şevket vardı. Galiba bir Memet vardı, Şevket vardı... Bi grup halinde oynadığımızı hatırlarım" (İhsan Topaloğlu). "Okula Ali Nasip, Camal, Ali Hikmet, efendime söyliyim, Ali Riza, Hilmi, beraber giderdik. Ondan sonra... Aliler'in Kemal, Ali Sitki, Koca Mustafa, Zekarriya, Enver ondan sonra çok, Ali Kemal... Bak şimdi hepisi gitti..." (İzzet Çelik). Bu ilişkilerin sürekliliğini özellikle vurgulayanlar vardı; hâlâ buluştuklarını, telefonlaştıklarını, "kardeş gibi" olduklarını, arkadaşlarının ölümlerine ne kadar üzüldüklerini anlatıyorlardı. Arkadaşlarının anne-babalarının kim olduğu –"bir general çocuğunun arkadaşıyım", "babası polisti"– ve aralarından ünlenen kişiler arkadaşlarıyla ilişkilerinin boyutlarını işaretlemek amacıyla anlatılarına ekledikleri özelliklerdendi.

Okul Adlarında Simgeleşen Dönemler

Görüştüğümüz kişilerin, gittikleri okulların adlarını hiç unutmamış olmaları hem bu kurumu yaşamlarının ne denli merkezi bir yerine koyduklarını gösteriyordu hem de tarihsel açıdan önemli ipuçları veriyordu.[20] Bu okullardan bazılarının adları hemen hangi döneme ait olduklarını belirleyecek değerlere ve simgelere gönder-

19- İlkokullarda karma eğitim 1924 Ağustosunda karar altına alındı. 8 Kasım 1924'te Maarif Vekili Vasıf Bey, bakanlık işleri hakkındaki gensoruya yanıtında "Türkiye Cumhuriyeti maarifi için kız ve erkek ayrılamazdı. Kız ve erkek tahsili ibtidâî için aynı esasat dâhilinde aynı yola gitmeğe mecburdurlar" demişti. *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, c. 1, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 6, 1946, s. 277. Aziz Nesin de "O zaman 'tenassur' diye bir söz vardı; Türkçesi Nasranileşmek, yani Hıristiyan olmak demek. Babama göre hükümet mektebine gidenler tenassur ediyorlardı... Annem, ben oğlumu hükümet mektebine vereceğim... diyordu. Babam hükümetten gelen her şeye karşı. O beni hafız yapacak, derviş, hoca yapacak, sarıklı hoca" diye yazmıştı. Nesin, A. *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*, İstanbul, Tekin Yay., s. 50.

20- 1924 yılında toplanan II. Heyet-i İlmîye öğrenim kurumlarının adlarını değiştirmiş ve sürelerini yeniden düzenlemişti. İbtidâîyelere "ilk mektep" adı verilmiş, altı yıl olan süreleri beş yıla indirilmişti. Göğüş, B. *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Ankara, Gül Yay., 1978, s. 44.

mede bulunuyordu. İstikbal Mektebi, İttihat Terakki, Turan Mektebi, Zükür ve İnas İbtidâî Mektebi, Şıh Ahmet, Yozgat Sultani Mektebi gibi. Ya da Gazi Okulu, Cumhuriyet Okulu, Latife Hanım, Gazi Mustafa Kemal Okulu, İsmet Paşa Mektebi, Fevzi Paşa İlkokulu, Kurtuluş İlkokulu, Devrim İlkokulu.

H. Hüsnü Ciritli'nin anlatısı okul adını toplumsal zihniyetle ilişkilendiren anlamlı bir örnekti:

> Daha evvel adı yoktu, cami okuluna giderken. Güneşli Mektep dediler bu okula. Yalnız Elbistan değil, bütün Anadolu'da, İstanbul'da, Selanik'te de bu caminin dışına çıkan okullara, halk Güneşli Mektep dedi. Çünkü aydınlıktı burası. Caminin içi karanlıktı. Çok anlamlı bir ad. O zaman halk öyle demişti. Bütün Anadolu halkı. Kimi yerde de Taş Mektep derlerdi...

Köylerdeki okulların özel bir adının bulunmadığı şu ifadelerden anlaşılabiliyordu: "Yalnız köy okulu, bitek okul var zaten. Narınca, Narınca köyün adı. Köyün adıyla anılır" (Şinasi Ertan). "Yazısı var mıydı, yok muydu? Köy okulu işte" (Emine Akay). "Okulun adı yok ki o günlerde. Köy okulu işte. Caminin dibinde. Daha sonra Mucur'a geçtiğimde, Cumhuriyet İlkokulu'ydu" (Mustafa Yiğit). Zehra Demirelli'nin, "Yerli köyü hükümet gonağı dellerdi okula, biliyor musun? Okul bile dimezdi" sözleri köylünün gözünde okulun devlet otoritesini temsil gibi bir işlevi bulunabildiğini de gösteren ilginç bir istisnaydı.

Anlatılarda sıksık sayılandırılmış ilkokul adlarından sözedilmişti. Huriye Özgüler, "O zaman ilkokul isimleri yoktu ki, Birinci Okul, İkinci Okul derlerdi" diyordu. Okulların isimlerinin Cumhuriyet'ten sonraki bir uygulama olduğunu çeşitli kayıtlardan ve otobiyografilerden de öğreniyor[21] ve bunun bir kopuş ve dönüşümle ilişkilendirildiğini görüyorduk. Aziz Nesin'e göre, okul adlarının sayılandırılması 'devrimin gereksiz aşırılıkları"ndandı. "Örneğin, o

21- Hüsamettin Bozok, mahalle mektepleri kapatılınca, sınavla Kocamustafapaşa'daki 28. İlkokul'un üçüncü sınıfına alındığını yazıyor. Seyda, M., *Çocukluk Yılları*, Ankara, TDK Yay., 1980, s. 85. Uşak *Rehberi*'nde 1909-1910 yıllarında Uşak'ın Aybey mahallesinde öğretime başlayan Gülistan-ı Maarifet'in 1926-1928 arasında '1 Numaralı Erkek Mektebi', 1908'de Meşrutiyet'te açılan Hadika-i Hürriyet'in sıra ile 'Osman Gazi' ve '3 Numaralı Erkek Mektebi', 1912'de açılan Necmi Edep'in 1922'den sonra '1 Numaralı Kız Mektebi' adlarını aldığı belirtiliyor. Sunucu, Y., *Dünü, Bugünü, Yarınıyla Uşak Rehberi*, tarihsiz, s. 84.

zamana dek ilkokullar ünlü tarihi kişilerin adlarıyla adlandırılırken, Cumhuriyet bir tarihten kopuş sanılarak, okulların adlarını kaldırmış, bütün okullar sayılanmıştır. İstanbul'un her okulu bir sayı almıştı. Bu arada Kanuni Sultan Süleyman İlkokulu da İstanbul Yedinci İlkokulu olmuştu. Ben Yedinci İlkokul'un üçüncü sınıf öğrencisiyim."[22]

Nasıl Okullar?

Özellikle köylerde, dönemin koşullarına bağlı olarak mahalle mektebi mekân ve düzenlemelerinin Cumhuriyet'ten sonra da bir süre devam ettiği görülüyordu: "Yeni yazıya geçtiğimizde de minderlerde otururduk, böle sıraynan" (Sefer Yalçın). "Camiye şey yaptılar, okul yaptılar. Okula sıralar aldılar sıralara oturduk" (Ali Erbaş). Sıra, okul yaşantılarında en çok sözünü ettikleri ve günümüzün eğitimiyle benzer bir ilkokul eğitimi gördüklerini işaretlemekte kullandıkları ders araçlarının başında geliyor, modern eğitimin bir simgesi gibi kullanılıyordu.[23]

Bu anlatılardan, Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze öğretim yöntemleri ve düzeni açısından ne kadar az şeyin değiştiğini görme olanağı da bulmuştuk. "İlk bu Cumhuriyet okulu açıldığı zaman oldukça memleketimiz tedbirliymiş ki aynı bu şimdiki sıralara yakın sıralarımız mevcuttu" (Adil Saraç). "Okulun sıraları kapakla açılıp kapanıyor. Eşyalarımızı oraya koyduk. Öğretmeni dinledik" (Mahmut Işıtman). "Sıraya otururduk kalem defterimizi önümüze koyardık. Öğretmen tahtaya yazardı. Biz de deftere yazardık" (Hacer Doğru). Naciye Teker, küçük odada iki kişilik tahta sıralarda oturduklarını, öğretmen çağırdığında tahtaya gidip tebeşirle bir şeyler yazdıklarını anımsıyordu. Köylerde tebeşiri de nerden kireç bulurlarsa, bazen yerden çıkma kireçleri traşlıyarak yapıyorlardı. Ama bugünün çocuklarına tümüyle yabancı yazı gereç-

22- A. Nesin, *a.g.e.*, s. 306.

23- Abdullah Cevdet'in, 1913'te İstanbul'da gözlemlediği Evkaf Nezareti'ne bağlı bazı okullarda da sıralar vardır, fakat çocuklar oturmamaktadır. Yazar, sıraların neden kulanılmadığını sorunca hoca şöyle der: "Geçen sene Evkaf Nezareti bu sıraları gönderdi, efendileri oturttuk. Benim de sandalye üzerinde oturmam lazım geldi. Oturdum, uşaklar yukarda kaldı, ben aşağıda kaldım. Onları iyi göremiyordum. Baktım olmayacak, onları da aşağıya indirdim." A. Cevdet, *Mektep Âlemi, Hayat Âlemi*, s. 232.

lerinden, örneğin eritilmiş mürekkeplerden, tahta kalem saplarından, çelik uçlardan da söz ediyorlardı.

Sıralarda otursalar da gene "şimdiki gibi" nitelik farkları büyüktü, özellikle köy okullarında: "Sıralar pek uygun yoktu. Gendimiz tahtalardan çatardık... Tahtayı da gendimiz boyamıştık" (Osman Demirtaş). Lütfi Önay'ın köyünde "Sıralar tahta sıralardı. Tebeşirler pek fantezi olmamakla beraber köşeli tebeşirler vardı... Çok güç günler geçirdik... Mesela kağıtlarımız, defterlerimiz eksikti, öle parlak kağıtlar nerde, hatta lastik bulamıyoduk da, siyah otomobil lastiğinin parçasınla kağıtları silmeye çalışıyorduk, kağıt yırtılıyordu, komik durumlar oluyodu."

Ayşe Tuna'nın köy okulunda "Sıralar vardı. Soba yanardı. Her sabah giderken herkes birer tane odun götürürdü. Bi sınıfta aşağı yukarı yirmi, yirmi beş kişi oluyorduk emme, dört tane oda daha vardı. Sınıflar birleşik değildi. Ayrı ayrı odalardaydık. Şimdi, öğretmen var, öğretmenimizin bir de yardımcısı vardı. Öğretmen dersi verirdi. Biz o dersi yaparken yardımcısı yanımızda dururdu. Öğretmen öbir çocuklara ders vermeye... Her odada bir öğretmen yoktu. Yardımcı da üçten ayrılmıştı ama o daha evvel ayrılmıştı yani."

Buna karşılık Remzi Öncül "Meşrutiyetin özenle yaptığı okullardan birinde" okumuştu Kırklareli'nde. "Binası gayet iyi, aşağı yukarı 500-600 kişiyi alan üç katlı bir binaydı". Mahmut Işıtman "Yozgat'ın Taş Mektep dediği, Abdülaziz ve II. Mahmut'un yaptırdığı, Ankara'daki ve Kayseri'dekiyle aynı tip" okuldan söz ediyordu.

Haydar Caner'in zamanında "Çanakkale'deki Cumhuriyet İlkokulu ve onun benzeri İstiklal İlkokulu, Rumların ilkokuluymuş. Mükemmel, sobalı ama yüksek tavanlı, bol havalı, güneş alabilen, güzel okullardı bir. İkincisi, her iki okulda da piyano vardı, yaa. Demek ki gayrimüslim okulunda piyanoyla müzik dersi yapılıyomuş ki, onlar koridorda dururdu. Şeydi, bol hava alan, güzel ve şehrin merkezindeydi. Yalnız iki okulun da özelliği, kuş bakışı yukardan baktığınızda, salip, haç şeklinde yapılışı, yani binanın planı o şekilde... Harita gelirdi tarih derslerinde. Matematik dersinde, bildiğimiz o pergel, gönye o araçlar gelir. Müze diye bir kısım vardı."

Muazzez Cerbay'ın İzmir'deki ilkokulunda kum masaları vardı:[24] "Bazan da yağlı çamur olurdu, şekiller yapardık... Öğretmen kurbağaları kesiyor, iç organlarını falan gösteriyordu."

Ancak bu okullarda bile olanakların belli sınırlarda durduğu görülüyordu. A. Haydar Caner'in Rumlardan kalan okulundaki piyanoyu öğretmenleri çalmazlardı, okul müzesindeki aletlerden de pek istifade edilmezdi." Muazzez Cerbay'ın okulunda çifte tedrisat uygulanırdı. "Öğretmen az olduğu için aynı öğretmen öğleden sonra başka sınıfı okuturdu." Azmi Çapanoğlu Yozgat'ta "Sıralarda, evet sıralarda fakat böyle iki-üç kişilik değil de yedi-sekiz kişilik sıralarda" oturduklarını söylemişti. Huriye Özgüler, şehirde elektrik olmayan bir zamanda okulda da olmadığını, gaz lambasıyla okuduklarını söylüyordu.

Kaydettiğimiz anlatılar, erken Cumhuriyet'in ilkokullarının, donanımları kadar sağlık koşullarının da farklılığını sergiliyordu. Bir yanda suyu ve tuvaleti olmayan "topraktan okullar", bir yanda sürahileri, vazoları, yemekhaneleri, bahçeleri, 'her şeyi muntazam' okullar. Ali Erbaş'ın köydeki okulunda "Su yoktu... İçme suyunu mu? İçme suyunu... Okula gap gorlar, o gabı doldururduk. O gaptan içerdik. Herkes o gaptan içerdi. Bi de tas gorduk üstüne. O tastan. O gap boşaldı mıydı bi talebe gönderirler, bi daha dolar gelir... Tuvalet vardı uzakta. Tuvalet tası falan yoktu. Tuvalette su falan yok! "İzzet Çelik "Tuvalet yoktu" diyordu, "Tuvalet bu tarafta, mezarlıktan tarafa giderlerdi." Feriha Baymur "O zaman Amerikan mekteplerine gelişme imkânı vermiyorlardı" derken ahırdan yapılmış bir dershaneleri olduğunu anımsıyordu. Emine Akay'ın okulu ise köylerde bile istisnalara yer olduğunu gösteriyordu: "Her şey vardı, gayet güzel, yeni tertip yapılmış okul. Tertemiz badanalı boyalı, bahçesi büyük. Bahçesinde koskocaman çeşme, su, tuvaletlerinde su, her şey vardı. Çok güzeldi okulumuz yüksek yerdeydi."

24- Bu araç gereçlerden bazıları günümüzün üniversite öğrencisi olan görüşmecilerin kimileri için bile yeniydi. M. Cerbay ile görüşen öğrenci kum masasında ne yapıldığını anlayamamıştı.

Okul Yolu

Okula nasıl gidip geldiklerini sorduğumuzda "okulun yakınlığından" söz etmişlerdi. Yakında bir okul bulunması, o dönemde çocukların eğitim görme şansını artırmış olmalıydı. "Tabii yürüyerek" gidip geliyorlardı. "Çünkü o zaman böyle vasıtalar yoktu" ve "çünkü, herkes yürürdü" diyorlardı. Kız çocuklar için gene de tedbirli olmak zorunluluğu görülüyordu: "Önce kızımız götürüyordu. Ablamız, öksüz" (Fikret Kuraloğlu) ya da kardeşlerinin okula başlamasını bekliyorlar, birlikte gidiyorlardı; arkadaşlarla yürüyorlardı, öğle yemeğine "koşa koşa" eve geliyorlardı.

Bu kısa mesafeler içinde dahi okul yolunu çok kez meşakkatli bir serüven olarak anıyorlardı. Çünkü "yokuşlar çıkarlardı"; "bi şiprik olurdu" ayaklarında terlik gibi, donarlardı, buyarlardı; "gar dola dola" giderlerdi. Bazan "ayakta babıç yok... bi gömlek bi entariyle" giderlerdi. "Tabi köy çamur... Her gün şuramıza kadar çamura girerdik" (Ali Erbaş). Benzer güçlükler kentli çocuklar için de söz konusu olabiliyordu. İstanbul Bostancı'da "Tabii o zaman yollar asfalt değildi, toz toprak içinde evden çıkardık ve son derece de, eski tabirle, kubi idi, yani sessiz, kimsenin gelip geçmediği. Tabii sokaklarda bir hayli köpek vardı. Annem hiç unutmam, "Aman evladım, giderken dikkat et, köpekler seni ısırmasın, yemesin" gibi nasihatlerde de bulunurdu (H. Tatarağası).

Üstelik okula giderken çoğu bir koluna çantasını, defterini, öteki koltuğuna okulda yakacak odunu, tezeği yüklenmek zorundaydı. Belki de bu yüzden o zaman "kışların daha fazla olduğunu" düşünüyorlardı. Ama annelerinin yaşamı kolaylaştıracak çözümlerini de anımsıyorlardı: Evden kapının dışına kadar yol açmak –başları görünürdü ancak kardan– göğsüne, giysilerinin altına gazete yerleştirmek ya da öğle yemeğini sefertasına koyarak geliş gidişi azaltmak bu çözümlerdendi.

Ailenin toplumsal ekonomik koşullarına ve çocuğu okutma kararlılığına bağlı olarak taşıtlardan yararlanabilme olanağı bulabilmiş olanlar de vardı. Suzan Alam atlı arabayla gidip gelmişti Latife Hanım Okulu'na bir süre. Melek Sevgin, arkadaşlarıyla birlikte trenle gidip gelsin diye Fransız Okulu'na verilmişti. Halide İntepe'nin cephane depo müdürü olan babası onu atla ve askerle gönderip getirtiyordu. İsa H. Bingöl'ün bir akrabası polisti; evden alır,

vapurla karşıya geçerler, köprüden sonra tramvayla okulun kapısına kadar giderlerdi.

Nihayet yolun bir keşif ve öğrenme sürecine ya da belki güvenliği sağlamakla da ilgili bir törensel disipline dönüşebildiğini gösteren anlatılar da vardı. Remzi Öncül'ün yolu çarşıdan dolaşırdı: "Eh, işte dükkânlara bakardık... Nalbant yolun üzerindeydi. Hayvanları nallar... Tabii ki biz küçük çocuklar nalbantın etrafında. Hatta bazen canı sıkılırdı. 'Ne var burda görecek' falan diye bize sataşırdı."

Neriman Çabuker "Sonra okuldan çıktığımız zaman, oldum olası sokağa düşmezdim. Hep toplanırdık, aşağıda salona, herkes eşinnan, herkesin bi eşi var idi. Eşlerınan böyle çiftleşirdiler. Biz de bi baş, tabur başımız vardı, İclal isminde bir kız. Büyük, o büyük sınıftaydı. Bizi alırdı, yürüye yürüye başımızda namaz bezi, gırmızı gurdelalar başımızda. Getire getire herkes muhitine geldi mi ayrılırdı. Herkes, gelen ayrılırdi. O şekilde girerdik eve" diyordu.

Mehmet Yiğit'ten benzer bir yol anlatısı aynı ritüelin erkek çocuklar için de geçerli olabildiğini gösteriyordu: "Sonra giderken, okuldan dağılırken falan, ikişer olarak dağılırdık. Okul başkanı vardı. O bir süre yürütür, herkes evinin hizasına gelince oradan dağılırlardı, evlerine giderlerdi. Şey vardı, bir nizam vardı."

Okulun Giysileri

Okula Cumhuriyet öncesinde başlayan erkekler, Ziya Hatun gibi festen sözetmişlerdi: "O zamanki, Osmanlı zamanında bizde fes vardı. Hatta benim gaſamda bir de fesin üzerinde, bir de molla gibi bir saruk çekerdi babam. Okuyom ya din mektebinde, bir de saruğum vardı." İlkokula 1921'de Kilis'te Turan Mektebi'nde başlayan İhsan Topaloğlu, "O zaman daha fes giyiliyordu. Başıma bir fes geçirdiler... Orda fesi bazı kere unuturdum, alışkanlık olmadığı içün" diyordu.

Erkeklerden birçoğunun anıları, "Şapka giyilmesinin ardından, okullara bir buyrık geldi: İstanbul'daki bütün ilkokul öğrencileri bir biçim giysi (forma) giyinecekler. Bu öğrenci giysisi üç parçalıydı: kısa pantolon, ceket, kep... Üçü de lacivert kumaştan olacaktı" diye yazan Aziz Nesin'i doğruluyordu. Orhan Sağnak'la Ali Doğan Öntürk'ün anılarında, "Şöyle bir lacivert gömleğimsi bir

şey vardı. Yakası yandan, şurdan düğmelenirdi. Öyle bir form vardı. Bi de ... kasketimiz vardı. Cumhuriyet'ten sonra oldu. Güzel bir kıyafetti yani. Kasketlerimiz vardı güzel. Burda sırma gibi bişileri de vardı;" "Okul Cumhuriyet devrimine denk geldiği için bir örneklik geldi. Giyim örneği geldi. Bir örnek giyinecek herkes dediler. Şurasından düğmeli. O örneğe uyacağız diye uğraşa uğraşa tek kıyafetle okulu bitirdik" gibi ifadelere rastlıyorduk. Giysi devrimini önceleyen okullardaki bir başka önemli fark da İsmet Varol'la Neriman Çabuker'in belirttikleri gibi "Beşinci ve altıncı sınıflardaki ablaların başörtüsü veye çarşaf-peçeyle okula gelmeleriydi."

Cumhuriyet'in okul giysileriyle ilgili en ayrıntılı anlatılardan birini, ilkokula 1930'da başlayan A. Haydar Caner'den dinlemiştik:

> Göğüslük... Gri, gri, Sümerbank dokuması, gri bir şey... Şöle önden kuşak, arkadan düğmeliydi. Kolları geçirirdik, annem arkadan düğmeleri bağlardı. Bir de beyaz yakamız vardı... Sonra dört, beşinci sınıfta siyah göğüslüğe geçtik... Bir de kep, kepimiz vardı. Birinci devre, yani bir, iki, üçüncü sınıfta lacivert bir kep, üzerine sarı tek bi çizgi, ikinci devre, dört ve beşinci sınıflarda iki sarı çizgi, önde de ay yıldızlı olan bi kepimiz vardı, yani okul şeyi o. Ortaokula geldiğimizde tabii, lacivert elbise, ceket pantolon, şapka, kasket bildiğimiz lacivert, burda ayyıldızlı bi şey ve sarı şeridi vardı, ortaokul şapkası bu... Lisede de bu şapkanın kenarına bir sırma yapılırdı. Lise talebesi olduğu belli olurdu yahut da öğretmen okulunda. Öğretmen okulunda yalnız şeridimiz sarı değildi, eflatundu. Eflatun rengiydi. Sanat okullarınki yeşildi... Sanat ensitülerinin yeşil, galiba ticaret liselerinin de kırmızıydı şeritleri, şapka kenarındaki şeritleri.

Kadınların, okula ya çok parçalı --etek, ceket, gömlek, kep– ya da siyah önlük ve beyaz yakadan oluşan giysilerle gittikleri anlaşılıyordu: "Önlüklerimiz siyahtı, yakalarımız beyazdı, saçlarımız şey örük yapardı. Bir kordela buraya, bir kordela büyük, büyük burda" diyen Sadegül Yıldırım, birörnek giysilerin öğrencilerin dış görünümündeki düzeni sağladığını düşünen ve bunu günümüzün öğrencilerini eleştirmekte kullanan başka öznelere katılıyordu: "Şimdi hiç talebelerin kılığını ben beğenmiyorum. Simsiyah kordelalarımız ütülü güzel. Önlüklerimiz ütülü. Bir gör, nasıl dikkat ederdi öğretmenimiz. Her sözünü tutardık." Adviye Günal "Başımıza kasket takmadan gidemezdik okula", Sıdıka Dikeçoğlu "Güzel bir etek,

üstünde tayyör, içimde beyaz bir bluz, başımızda kep. Çok şık bir kep. İngiliz kumaşından güzel bir etek dikilmişti. Belleri kemerli. İçinde güzel bir beyaz bluz" derken birörnek giysi uygulamasının orta öğretim düzeyinde de sürdüğünü gösteriyorlardı.

Okul giysilerindeki tektipleştirme mahalle hocasına giderken "entari" giyen H. Hüsnü Tekışık, "Düz giyersin, totlu giyersin, nasıl olsa giyilirdi" diye düşünen Fatma Okar ve "O zaman bütün çocuklar gibi sırtımızda yakadan ilikli bir gömlek, kilot filan yok, ayakta çorap yok. Yaz-kış böle geziyordu tüm çocuklar... Kur'ân kursuna giderken biraz çorap giymeye başladık" diyen Mustafa Ergin'in akranlarının deneyimlerinden çok farklıydı. Ama dışına çıkılmaz bir uygulama değildi ve yaygınlığını belirlemekte yoksulluk etkili oluyordu: "Giysiler basitti, fakir hallı. Herkes –başkaları– daha güzel bir şekilde giyinip geliyordu. Hatta ... bazı talebelerin, fakir talebelerin çantası yoktu. Bazısı kitabı elinde götürür getirir. Bu şimdiki züppe kızlarınki gibi değil, zaruretten. Hatta bazıları da şöyle yapıyorlardı, beyaz bezden çanta dikerlerdi, kitaplarını oraya koyar gelirlerdi"(Sami Soylu).[25]

"Yatılı mektebe geçince okul, elbiselerini, çamaşırlarını verirdi" (Mustafa Ergin), ama Enver Metinel bu okulda bile birörnekliğin çok kez yoksullukta sağlandığına işaret etmişti: "Hepsinin üstünde yamalı elbise vardı. Hepsinin pantalonunun rengiyle ceketi birbirine uymuyordu. İnanın çorabı olmayanlar vardı. Benizleri hepsinin uçuktu." Kimileri ise toplumsal konumları sayesinde ayrıcalıklar edinebiliyordu. Adalet Öztürk, kız öğrencilerin saçlarının kısa kesilmesi uygulamasından babasının hatırına kurtulmuştu. Diyarbakır'dan Urfa'daki banka müdürüne mektup yazan okul idaresi "kızınızın saçını kıyamadık keselim" açıklamasında bulunurken baba, "Kızların saçı kesilirse onlar olsunlar yıldız, benim kızım da içlerinde ay" diye teşekkür ediyordu.

25- Yaşar Kemal kendi döneminde benzer koşullarda okula gitmişti: "Burhanlı köyü öğretmeni Ali Rıza Bey'di. Mehmet'le huzuruna çıktık. Ben dedim okumaya geldim. Olur dedi öğretmen. Ama senin ayakkabın, kafa kağıdın var mı? Yok. Kalem defter? O da yok... Giyitler yırtık pırtık... Ben başladım, ben dedim, üç ayda okur yazar olur, sana fazla zahmet vermem. Yemin billah ettim ki üç aydan çok başına bela olmayacağım." Kemal, Y., *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor*, İstanbul, Toros Yay., 1993, s. 37.

Bir Okul Günü, Düzen, Disiplin, Dayak

Gündelik okul yaşamının rutini ve ritüeli, hoşlanılmasa bile disiplinin gereği sayılıyor ve unutulmuyordu: "... yani kurallara uymaya mecburduk. Disiplin, çok disiplinliydi okul tabi" (Adviye Günal). Bahçede toplanır, sırayla derse girerlerdi. İhsan Atılcan'ın öğretmeni sınıfa girince, önce kalemlerine bakardı. Kimin kalemi, kurşun kalemi güzel açılmış. Kalemler sıranın üstünde dururdu, onlara puan verirdi. Kalemi iyi açılmamış öğrencilere ceza verirdi. Tırnak muayeneleri: "...ayak tırnaklarımıza bakarlardı" (Saibe Fırçacı), mendil muayeneleri, bit muayeneleri vardı: "Pazartesi günleri, bayrak töreninden evvel.. temizlik muayenesi yapılırdı. Herkes yakasını açar, çıkarır, çamaşırlarını gösterirdi. Temiz mi, kirli mi? Tırnaklarımızı gösterirdik. Tırnağımız bi hafta uzunmuş, bi öğretmen erkek... Hemen iğne batırdı elimize... Ondan sonra o tırnaklarımızı kesmeden gidemezdik tabi" (A. Haydar Caner).

Naciye Öncül, "Her sabah bit muayenesi yapardık" diyordu:

> Şimdi, sırayla. Sıra bana geldi mi mesela, sınıfın başından sonuna kadar, yakaları açardık. Çıkanı da doğru evine yollardık. Ne faydası varsa! İşte, 'temizlen gel' diye. Bir de her sabah tırnaklarımız muayene edilirdi. Öğretmen tarafından. Acaba biz de mi yapardık? Tırnaklar, bir de mendilimiz var mı? Yani mendilimizi göstermek zorundaydık, elimizi göstermek zorundaydık. Başımız, yakamız temiz çıkacaktı vebir kız bir erkek olarak duracaktık, içerde de sırada da bir kız bir erkek. Demek ki o yıllarda buna dikkat ediyorlardı, yani devrimin başı... Yemekhane vardı, herkes çıkınını açardı, öğretmenimiz de gelir kontrol ederdi. Mesela, yemeğimizi beğenmiyorsa 'Canım, bununla insan beslenir mi? Biraz da bilmem ne olsaydı yanında filan' diye uyarırlardı. Yani öğretmelerimiz temizliğimize dikkat ediyorlardı, sağlığımıza dikkat ediyorlardı, yediğimize içtiğimize dikkat ediyorlardı.

Okulda disiplinin sağlanması, toplumdaki ve yaş kümeleri arasındaki ilişkilerin ve düzenin sağlanması açısından önemli görülüyor ve aile tarafından da destekleniyordu. İstisnasız bütün erkekler, bu konuda dayağa da başvurulduğunu kabul ediyorlardı. Lütfi Önay, dayağı imparatorluktan kalma bir yöntem olarak görüyor ve "O zamanki metotlar... dayak başta geliyordu. Babam da beni çok döverdi. Okumam için döverdi... Pakize öğretmen diye biri

vardı. Her gün beni döverdi" diyordu. İsmail Talay, "Dayak olurdu. Dayak, bilmeyene olurdu. İtaat etmeyen öğretmene, yani itaat etmeyene olurdu. İtaat şart. Asker gibi..."; İzzet Çelik, "Ahmet Efendi rahmetlik beni döverdi... Ahmet efendi öğretmen... Ben çünkü çelettim" derken Mustafa Ergün, okuldan kaçan bir çocuğun falakaya yatırılmasını "Babası da çünkü kaçmamasını istiyormuş" diye gerekçelendiriyorlardı.

Dayağı ciddi bir biçimde sorgulamadıklarını, yaş ve otorite ilişkilerinin bir parçası olarak kabul ettiklerini Yunus Gürpınar'ın sözlerinden anlayabiliyorduk: "Hocalar döverdi tabi... Öyle bir hakları vardı." Kenan Küpçü okuldaki dayağı toplumsal kabulle meşrulaştırıyordu: "Dayak serbesti o zaman. Dayak yemeyen çocuğu bana göster o zaman. Hayır, de ki: 'Şu çocuk dayak yemedi' diye, imkânı mı var? Arkadaştan dayak yersin, senden büyüklerden dayak yersin, evde dayak yersin, okulda hoca hanımdan dayak yersin. Hepsinde de dayak dayak, hep dayak, hep dayak, dayaksız gün geçer miydi, imkânı mı var?"

Cetvel, dut çubuğu, bayrak sopası bedensel ceza uygulamalarında kullanılan gereçlerdendi. Ancak öğretmenlerin ceza uygulamalarında yaratıcılıklarına sınır yoktu: İsmail Karamustafa, kendisinin de öğretmeni olan babasının dayak atmadığını söylerken "Çocuğun kulağından tutardı, şurasından, kulağın yumuşak kısmından tutardı ve şöyle hafif bir cimcik basardı, cezası buydu" diyordu. İsa H. Bingöl'ün Galatasaray'dan anımsadığı gibi "Hiç unutmam Mösyö Foti diye bir hocamız vardı. Bu saçlarımızdan tutar, bizi havaya kaldırır, biz de bundan çok acı çekerdik. 'Mösyö, mösyö' dedikçe o da bize 'mösyö, mösyö' der ve yine kaldırırdı. Böyle bir saç çekilmesine şey olmamak için de dersimize çok iyi çalışırdık." Bir çoğu kapı arkasına dikilme, dersten çıkarılma, okula kapatılma gibi cezalandırmalardan söz ediyorlardı: "Okulda tek ayak üstünde durduruyorlardı. Dayak yoktu" (Sabahat Yapıcı), "Yaramazlık yapınca 'Olga atıcam seni dışarı şimdi' derdi" (Olga Aslangül), "yaramazlık yapınca cezasına, yaramazlığına göre, bir ayağın üzerinde dururdun, bi elini galdururdun (gülümsüyor). Hiç almadım ama arkadaşları gördüm... Bazısı da öğle yemeğine yollamazlardı, büyük ceza..." (Neriman Çabuker)

Kadınların özellikle kentlerde eğitim görmüş olanları, çoğunlukla, okulda dayak olmadığını, kendilerinin de hiç dayak yememiş olduklarını vurgulamışlardı. Son derece ciddi ifadelerle, dayağa muhatap olmanın kendileri için ne kadar onur kırıcı olacağını hissettiriyorlardı bu kadınlar. Ancak bu durum, çoğunun gözünde okuldaki disiplinin ve cezalandırmaların meşru olmadığı anlamına gelmiyordu. Kendisini sık sık cezalandıran Amerikalı öğretmenini sevmediğini açıkça belirten Feriha Baymur, belki eğitim tarzı dolayısıyla, cezayla ilgili topyekûn bir sorgulama açan bir istisnaydı.

Kadınlardan birçoğunun öğrenciliklerinde dayakla ya da doğrudan cezayla karşılaşmamış olmaları okuldaki davranış biçimleri konusunda bilgi veriyordu. Onlar uslu, terbiyeli, söz dinleyen, derslerine çalışan çocuklardı: "Valla, pek yaramazlık eden kimse yoktu. Hep hanım kızlardı. Öyle ceza, meza... birşey görmedim" (Fatma Volkan). "Hayır hiç yaramaz bi talebe değildim... azar bile işitmedim. Çok sakin bi şeydim, ağır, çok sakin, hem çalışkan hem uslu" (Fikret Kuraloğlu). "Ben hiç yapmadım yaramazlık, ne biliyim?... Kızlara pek dayak atmaz, hatırlamıyorum" (Sabahat Dökmen). "Bizi cezaya kaldırırlardı. Tahtanın yanında, orda bekletirlerdi bizi. Öyle bir cezaya kaldırılır. Başka dövme olayı falan olmazdı. Orda, arkadaşlarımızın önünde, tabii utanırdık, onu yapmamak için de yaramazlık yapmamaya çalışırdık" (Cemile Göğüş).

Ancak, kız çocukların ailede başlatılmış olan bu davranış kalıplarından en masum ayrılışlarının bile hoşgörülmediği örnekler de vardı:

> Pencereden atlamıştım, kapıdan gitmiycem diye. Acık uzaktı. Hoca çağırdı, açtı elimi dibinden böyle (avucunu açıyor, sağ eliyle ötekine vuruyor) bi vurdu, ondan sonra ben ağlaya ağlaya koştum geldim eve. Babama: "Beni hoca dövdü, kanunda dövmek yok. Baba, baba hoca beni dövdü." "Neden dövdü söyle bakalım sebebini" dedi. Dedim, "Pencereden atladım." "Ben de döviyim seni" dedi. "Git hocandan özür dile, böyle şey olur mu?" Aman ağlaya ağlaya geldim, hocamdan özür diledim. (Dildare Çağlar)

"Çocuk değil misin, oldu. Ben de yedim bi dayak elimin içine. Arkadaşımın defterini mi uzandım aldım da yedim bi tokat" (Fatma Okar). Halide İntepe'yi çorbasını dökerken yakalayan Sinyora Maestro, "Her gün sabahleyin bir hafta kaldırırdı, onlar kiliseye gi-

diyorlar her hafta, bütün talebeler, ecnebi talebeler var onlar kiliseye gidiyor, ben dershaneye gidiyordum, ders çalışıyordum. Orda tam uyku zamanı."

Emine Akay köydeki ilkokulda çocuklar için çok ağır bir cezanın caydırıcılığından söz ediyordu: "Ayakta dikiyorlardı, bi de tenekeyle suyu koyuyolardı. Eline tenekeyle suyu alıyodun, bi ayağını da böyle kaldırıyodun, böyle. Yaramaz çocuklar yapıyolardı. Onun için öyle nasıl korkumdan yaramazlık yapabilicektim Mustafa? Bi saat iki saat tikiliyodun. Hem böyle elinde su, hem ayağın böyle topal. Tek ayağın üstünc bastırıyorlardı." Bu korku, gene de Emine Akay'ın öğretmenlerinden iki tokat yemesini engelleyecek kadar sinmesini sağlayamamıştı. Öğretmenlerin, öğrenciye güvenlerini belirtmek için, soruları verdikten sonra sınıftan çıkacak kadar "ilerici" olduğu bir Amerikan kolejinde okuyan Feriha Baymur da biyoloji öğretmeninin attığı tokatı unutmamıştı.

Bütün bu anlatıların yanı sıra geçmişte, dayağa başvurmayan öğretmenlerin de olduğunu, dayağın öğrenim görülen kimi okulun eğitim anlayışının dışında tutulduğunu düşünmemize neden olan anlatılarla da karşılaşmıştık. Nevzat Sözen, okuduğu özel okulda dayağın hiç olmadığını anlatmış, "Ben hayret ediyorum... yani o kadar şaşıyorum ki şimdi, okulda dayak var dendiği zaman" diyen Huriye Atauz ve Düriye Köprülü, Cumhuriyet'ten önce İstanbul'daki ilkokul yaşantılarında da dayak görmediklerini vurgulamışlardı. Bu örneklerin daha çok büyük kentlerdeki seçkin okullardan geldiği dikkatimizi çekmişti.

Nihayet, tüm toplumsal kabullenişe karşın dayak konusunda kimi direnç ve başetme stratejilerine başvurulabildiğini gösteren örneklerle de karşılaşmıştık: Halime Talas, dayaktan kaçarak kurtuluyordu. A. Haydar Caner "İlkokul birinci sınıfta, ya defterimi kirlettim diye, yahut da matematikten bi şeyler yapdım diye... Müzeyyen Hanım beni dövdü. Babama da söyliyemedim tabii... ama anneme söyledim. Galiba babam gelmiş, işte o zaman Bedri Bey enişte müdürdü, Bedri Bey enişteyle konuşmuş, 'böle böle, hani dövmüş' filan, diye" demişti. Bu stratejilerin ne ölçüde etkili olduğunu kestirebilmek açısından İzzet Çelik'in annesinin, tek oğlunu dayaktan esirgemek için öğretmene başvurduğunda karşılaştığı tepki ipucu veriyordu: "Ahmet Efendi'ye derdi kine 'Ahmet Aga'

derdi, 'biricik' derdi. 'Valla' derdi, 'biricik daal, heç te olsa döverim. Sultan baci' derdi, 'heç sey etme' filan derdi."

Dersler

Köy ya da kent ilkokullarında okuyanlar ısrarla "biz de her şeyi okuyorduk" diye başlıyor, böylece hem iyi bir eğitim gördüklerini hem de erken Cumhuriyet'in eğitimini savunuyorlardı. İlkokulu bitirirken, beş yıl süresince okudukları tüm derslerden bir tür bakalorya sınavına girme zorunluluğunu kendi dönemlerindeki eğitimin ciddiyetini gösteren farklardan biri sayıyorlardı. "Elfabe vardı. Baya, şimdi çocukların okuduğu elfabeyi biz de okurduk" diyorlardı kimi kadınlar. "Sonra kitap geldi, dağıldı, kitaptan okuduk." "Hesap derlerdi ya da riyaziye bu matematiklere. Tabiat bilgisi, jimnastik, resim, şimdi olanlardan pek farklı değildi yani". Erkekler öncelikle tarih, coğrafya ile başlıyorlardı anlatımlarına. "Gıraat" –okuma– derslerini anımsıyorlardı. Huriye Atauz, İstanbul'da ilkokulu "eski harflerle bitirmişti" ama "O kadar çok şeyler öğrettiler ki bize," diyordu "en az ortaokul mezunu kadar bilgi veriyorlardı. Birinci sınıfta okuma yazma öğreniyorduk... Kur'ân-ı Kerim öğreniyorduk, amme denen bir cüzle başlıyorduk. İkinci sınıfta tarih, coğrafya, matematik, gramer, kompozisyon... dörtte beşte terbiye-i bedeniye" diyordu. Aynı yılda doğan Şinasi Erdal da "Kıraat, imlâ, müsabahat-ı ahlakiye, tarih, coğrafya, hendese" gördüklerini söylüyordu.[26] İsa H. Bingöl, Galatasaray'da üçüncü sınıfa geçtiğinde Fransızcasını ilerletmiş, Osmanlıca okuma yazmayı mükemmel öğrenmişti.

Bugün olduğu gibi –yoksa Cumhuriyeti kuranların pozitivist ideolojisinin ağırlığından mı?– dersler arasında hiyerarşik bir sıralamanın bulunduğu görülüyordu. İlkokulda hangi derslerde başarılı oldukları sorulduğunda gerek erkeklerin gerekse kadınların matematik başarısını ya da başarısızlığını öne çıkardıkları dikkati-

26- Cumhuriyet yıllarında da birçok maddeleri yürürlükte kalan 1913 Tedrisat-ı Umumiye Kanunu-u Muvakkat'ına göre ilköğretim programında şu dersler bulunmaktadır: kıraat, hat, lisan-ı Osmani, hesap, hendese, coğrafya, tarih, dürûs-i eşyâ, malûmat-ı tabiiye, hıfz-ı sıhha, malûmat-ı medeniye ve ahlakiye ve iktisadiye, elişleri ve resim, terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları, talim-i askerî (erkeklere), idare-i beytiye ve dikiş (kızlara), Akyüz, *a.g.e.*, s. 232.

mizi çekmişti. "Ben matematiği severdim" diyordu Mustafa Yiğit; Süleyman Yılmaz, "Hesabı çok iyi yapardım"; Adil Saraç, "İlkokul üçüncü sınıfta okumamıza rağmen o zamanki tabiriyle riyaziye, şimdiki deyimiyle matematik oldukça kuvvetliydi" diye düşünüyordu. Hülafer Engür "Matematiği çabuk biliyordu", Ayşe Tuna verilen üç-dört dersin hepsinde başarılıydı, en çok da matematikte. A. Haydar Caner'in evde ve okulda yediği dayaklar matematiği yapamadığı içindi. Üstelik matematik konusundaki vurgulama köy ve kent kökenli olmak dolayısıyla değişmiyordu.

Derslerin önem sıralamasında matematiğin nasıl bir yeri olduğunu belki en iyi Orhan Sağnak'ın anlatısı gösteriyordu:

> Bütün derslerde başarılıydım, yani hep pek iyi dereceyle geçerdim zaten. İlkokul ikinci sınıfı, sınıfın ikincisi olarak bitirdim. Aslında birincisiydim... Derslerimiz (arkadaşımınkiyle) aynı. Fakat onunkisi daha kıymetli bi ders bi tanesi. O bakımdan o birinci oldu, ben ikinci... O zaman hesap dediğimiz matematiktendi onunkisi... on. Başka dersten bir dokuzu vardı. Benim ise matematikten dokuzdu, başka ders ondu. E matematik daha kıymetli tabiatıyla, yüksek derece sayılıyordu gayet tabii.

Huriye Atauz'un okulunda ise "Matematiğe o kadar önem verirlerdi ki o zamanki hocalar... Dörtte, beşte idman, terbiye-i bedeniye deniyordu o zaman, beden eğitimi derslerini iptal ederler, matematik dersi koyarlardı. Çünkü birçok çocuklar hem hoşlanmazdı hem muvaffak olamazdı. Öğrensinler diye onu kaldırırlardı, yerine matematiği koyarlardı. Ben artık bayram ederdim matematik diye, birçokları da kızardı, söylenirdi."

Cumhuriyet döneminin ilk programı ise 1924 yılında hazırlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan komisyonlar, önemli ayıklamalar yaparak programları hafifletmişlerdir. Wilson, H. E. ve Başgöz, İ., *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Dost Yayınları, Ankara, 1973. Bir geçiş programı niteliğinde olan 1924 programının önceki programlardan farkı çok az sayıda kimi derslerin konulması ve kimi ders konularının Cumhuriyet yönetimine uyarlanmasıdır Tazebay, A. vdğ., *İlköğretim Programları ve Gelişmeler*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2000. Bu programın başka bir özelliği kız ve erkek öğrenciler için ayrı olarak hazırlanmış olmasıdır. 1936'daki yeni programa kadar uygulamada kalan 1926 programındaki dersler ise alfabe, kıraat, imlâ, tahrir, sarf, yazı, Kur'ân-ı Kerim ve din, hesap, hendese, tarih, coğrafya, tabiat tetkiki, musabahat-ı ahlakiye ve malûmat-ı vataniye, resim, elişi, terbiye-i bedeniyye. Kız mekteplerinde bunlara ek olarak ev idaresi ve dikiş.

Dinsel Öğretim Deneyimleri

Okulla ilgili anlatılarda dinsel eğitime göndermelerin geniş bir yer tuttuğu dikkati çekiyordu. Görüştüğümüz kişilerden kimileri, ilkokula başlamadan evvel Kur'ân-ı Kerim'e başladıklarını belirtmişlerdi. 1912 doğumlu Hayrettin Günercan İstanbul'da okula başladığında "Ben mükemmel amme cüzünü falan, Kur'ân-ı Kerim'i öğrendim" demişti. "Öyleyse 'Oku bakalım' dediler. Eski yazı yazdırdılar. Ben daha ilkokula başlarken mükemmel eski yazı yazmaya başlamıştım. Kur'ân-ı Kerim'i âdeta ezberledim de sonuna doğru bitirmek üzereydim. Hatim indirmek üzereydim. Yaşım 7. 8'e gelmemiştim... Evvela okuturlardı. Elif, be, te cüzünden başladı. Elif, be, te, se diye ondan sonra başladı, yavaş yavaş ayetler yazmaya."

Bu dinsel temelli eğitimin mahalle mekteplerinde, cami ya da odalarda verildiğini ve özellikle Cumhuriyet öncesi dönem köylerinde yegâne eğitim geleneğini oluşturabildiğini görmüştük: "Başka bir zaten okul yoğudu ki. Sonra açıldı" (Saibe Fırçacı); "Yoğudu, yeni yazı yoğudu. Guranı Kerim okuduk. Camilerin altındaki mescitler vardı, hocalarımız gelirdi, öğlene kadar biz okurduk, öğleden sonra da bayanlar okurdu" (Ali Ulkatan). "Böyle okul yoğudu o zaman. Koyde halkın odalarında, evlerinde öyle okuduk" (Satı Şimşek). "Buğdaylan okuduyolardı uşakları. Birer çine buğda verirlerdi, hoca dutallardı koyde" (Fatma Tuncer). Bala'nın Tohumlar köyünden Halime Talas, eski okulda "Pirşembe gün, pirşembelik götürürdük; un, bulgur... ondan. Tezek götürürdük, orda yakıp ısınmaya işte öyleydi. Köy yeri ne olacak" diyordu: "Okula gittik, rahmetli babam dedi kine: 'Eti benim, kemiği senin' dedi hocaya. 'N'aparsan yap' dedi, 'okut' dedi. Biz üç talebeydik. Çoğuduk da, üç talebeydik iyi okuyan. Tabii ikisi irkek çocuğuydu, bi de ben idim... Suphaneke, ettahıyatü, işte onun yukarı, namaz surelerini. Sonra sonra elif cüzine geçtik. İşte onu okuduk, Kur'ân okuduk. İşte öyle yavrum. En baştan başladığım suphaneke." 1914 doğumlu Ayşe Yıldırım hocası için "Namaz surelerini öğretti. İşte Guran'daki Elham kağıdını, elif kağıdını, Tebareke'yi, onları okuttu. Kur'ân'a geçtim. Kur'ân'da heceledim hatim ettim" demişti. 'Eski mektep'te okuyan çocuklar için hatim indirmek önemli bir başarı ve sevinç vesilesiydi. Çünkü Mustafa Ergin'in de anlattığı gibi hatim indiren çocuklar için özel törenler düzenlenirdi.

Köyden ve kentten gelenlerle, kadınların ve erkeklerin dinsel öğretim yöntemiyle ilgili anlatıları büyük benzerlikler gösteriyordu. Camiin altındaki mektepte, dizlerinin üstüne oturduğunu, önlerinde "dezgâh" bulunduğunu, hocanın değneği olduğunu, kim "kötülük" ederse kafasına indirdiğini söyleyen Fatma Okar, bu eğitimin atmosferini şöyle özetliyordu: "Konuşmayacağdın, o zaman öyleydi." "Mektepte hoca şöyle altına minderi atmış, köşeye oturmuş... biz de sırayla otururduk, şöyle on beş-yirmi tane, anadın mı?" (Yunus Gürpınar). "Mahalle okulunda diz çöker... post üzerinde sallana sallana okurduk" (Ali D. Öntürk). "Önümüzde bi tahta, altımız toprak, post var, deri postu, goyun postu, onun üstünde oturuyoruz. Önümüzde şöyle, şu... gibi (elinde bastonu var onu üç parçaya bölerek) bi kereste... Şöyle önümüzde kitap, onun üstünde, deri kerestenin üstünde, verdikleri, okuduğmuz kitap. Ondan okuyoduk" (İbrahim Topsakal). "Elimizdeki kitabımız, defterimiz her şeyimiz bir tek elif cüzüydü. Elif denilen bir tahta vardı. O tahtayı kapının çivisine asar gider, asar getirirdik. O tahtanın işte elif, be, te Arapça alfabe vardı, onu ezberlerdik" (Muammer Öztürkmen). Sopa, hocanın otoritesinin simgesiydi:[27] "Dut çubuğunu yere kaptırdı mı başlardı talebeler bismillahirrahmanirrahim demeğe. Böle konuşma başladı mı bi kaptırırdı yere sopayı, kendi bağırmazdı. Ondan sonra herkes başlardı okumaya, korkardı hocadan" (Dudu Gökçe). "Hoca alırdı eline bi diğnek, şurya (köşeye) otururduk. O küvreder idi, sıra sıra okudurdu bizi... Okuyan kalkardı, okumayanı döverdi" (Ayşe Yıldırım).

Beşir Göğüş de 26.5.1998 günü Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde, öznelerle araştırmacıları bir araya getirmek amacıyla yaptığımız toplantıda Antep'teki mahalle mektebi deneyimini benzer vurgularla anlatmıştı:

27- Anılarında mektebi ibtidâîlerdeki günlük yaşamı tüm ayrıntılarıyla anlatan Seyit E. Balkır, buradaki hocaların da uyguladıkları cezalarla ünlendiklerini yazmıştı. Bkz. Balkır, S. E. *Eski Bir Öğretmenin Anıları 1908-1940*, İstanbul, Arı Kitabevi Matbaası, 1968. Çocukluklarını anlatan yazarlardan Muallim Naci'nin *Ömer'in Çocukluğu*, Ahmet Rasim'in *Falaka*'sı, Ercümend E. Talu'nun *Dünden Hatıralar*'ı gibi örneklerde bu eğitme ve cezalandırma anlayışı bir karabasan gibi canlandırılır. İ. Canan da salt sevgiye dayanan, korkutmaya yer vermeyen bir eğitim ve terbiye sisteminin İslamın ruhuna uymadığını, bu genel prensibin baba-evlat, hoca-talebe, karı-koca, memur-amir ilişkisinde geçerli olduğunu yazar. Canan, İ. *İslam'a Göre Çocuk Terbiyesi*, 3. baskı, İstanbul, Yeni Asya Yay., 1980, s. 162.

> Biz okula değil hocaya giderdik. Filan hocaya giderdik. Bunlar mahalle mektebiydi, hocanın adıyla anılırdı. O hoca dediğimiz adam, mahalle mektebinin hocasıydı ve bir tek öğretmendi. Başı sarıklı insandı. Bir caminin yanında acık karanlık, acık rutubetli odalarda toplar öğrencileri ve orada yalnız Kur'ân okuturdu. Kur'ân'ı nasıl, niçin okuturdu? Bir çeşit mistik duyguyla. Yani 'Bunu okuyan anlamasa bile, Allah'ın rızasını alır' diye düşünülürdü veorda ayaklarımızı çıkarır, işte kendimiz minder götürürdük, orda otururduk, okurduk. Hoca bir gün önce bize bir ders vermiştir, 'Kur'ân'da filan tarafı okuyun gelin' diye. Ona sabak derdik... Birbirine bağlı konular manasına gelirdi... Bize verilmiş ders olarak bu manayla kullanırdık ve sabakı öğrendik mi öğrenmedik mi hoca bizi kontrol ederdi. Karşısına alır okutur. Hiç bilmediğimiz Arapça kelimeleri telaffuza çalışırdık ve tabiatıyla söyleyemeyenin de kulağı çekilirdi.

Dinsel öğretim, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da değişik biçimlerde devam etmişti.[28] Anlatılardan, erken Cumhuriyet okullarında ibadete ilişkin düzenlemeler konusunda da bilgiler ediniyorduk. İhsan Topaloğlu Kilis'te, "O yıllarda üçüncü sınıfta bizi camiye götürürlerdi, namaz kılmaya" diyordu. "Hatıralarımdan birisi de odur. Üçüncü sınıftayken sıraya girerdik, camiye giderdik. Namaz kılmasını bildiğimiz yoktu ama bize namaz kıldırırlardı o zaman." 1924'te Erzurum'da ilkokula başlayan İhsan Atılcan büyük bir koridor anımsıyordu: "Her iki tarafında dersaneler vardı, ortada iki tane direk vardı. Ağaçtan direk. Orada eskiden Ermenileri okuturlarmış. Her gün öğle vakti olduğu zaman öğrenciler okulun bahçesindeki çeşmede abdes alır, gelir o direğin birisinde bir öğrenci, birisinde de başka bir öğrenci ezan okurdu. Biz o kadar ufacık öğrenciler hemen namaz vakti dersaneye koşar, bi öğretmen bize namaz kıldırırdı. Ondan sonra dağılırdık" (İhsan Atılcan). 1918 doğumlu Suzan Alam, Dame de Sion'da "küçük leğencikler" içinde ayak ve bacakların yıkanmasından söz ediyordu: "Her ne kadar bizim alaturka tuvaletlerde abdest alınırsa da orada da temizlik olsun diye alt kısımlar yıkanırdı ve sıraya girilirdi." Adalet Öz-

28- 1924 ilkokul programında birinci sınıf hariç, öteki sınıflarda haftada iki saat Kur'ân-ı Kerim ve din dersleri vardı. "İkinci sınıfta Kur'ân-ı Kerim elifbası gösterildikten sonra Kur'ân-ı Kerim tedrisine başlanacak ve Amme cüzine devam olunacaktır." 1926 programında din dersleri üçüncü sınıfta başlamakta ve bir saata indirilmektedir *A.g.e.*, s. 302.

türk, Diyarbakır Kız Öğretmen Okulu'nda bütün kızların namaz kılmaya mecbur edildiğini anlatmıştı.

Geçişi Yaşamak

Çocukluklarının ilkokul dönemi yıllarını Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşayanlar, eğitimde önemli değişikliklerin olduğu bir zamanın insanlarıydılar. 4 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ve 1 Kasım 1928'de yeni Türk abecesinin TBMM'de kabulü bu değişmelerin en önemlileriydi. Anlatılarda bu geçişin, gündelik okul yaşamındaki izdüşümlerinden ve özel yaşamlardaki karşılıklarından örneklere rastlanılması kaçınılmazdı. Kimileri "eski okul"da ya da "Kur'ân Mektebi"nde eğitime başlayıp "yeni okul"a gittiler, kimileri okudukları okulda "yeni harflere" geçtiler. 1920'lerin ilk yıllarında doğanlar ise hiç "eski Türkçe" görmeden okula başladılar: "Benden bi yaş büyük olan arkadaşlar rahnede (rahlede) okudular. Küçük caminin odasında rahnede. Hem eski Türkçe, hem yeni Türkçe. Biz hiç eski Türkçe görmeden yeni okula çıktık" diyordu 1921 doğumlu Emine Akay. İlkokul eğitimi sırasında yeni harflere geçenlerden kimileri "eski yazı" ile "yeni yazı"nın öğrenimini kıyaslama olanağı bulmuşlardı. Cemile Göğüş'e göre, "Eski yazı biraz zor öğrenilirdi. Mesela şimdi birinci sınıfta çocuk okuyor." Onlar tam okuyamıyorlardı. İkinci sınıfta sökmeye başlıyorlardı."[29]

Eğitim sistemindeki geçişler ve geçişin anlamı konusunda belki en kapsamlı anlatılar, kendileri de eğitimci olan H. Hüsnü Ciritli ve Beşir Göğüş'ünkülerdi. Ciritli'nin anlatısı, 1920'lerin başında Elbistan'da "okulun camiden çıkışı"nı canlandırıyordu:

> Bi tatilden sonra okula dönünce baktık, caminin avlusuna bir bina yapılmış, tek katlı bir bina, 'Okulunuz burası' dediler. İçeri girdik. Sıralar konmuş, oturacak yerleri var uzun uzun. Oralara oturduk, hoşumuza gitti. Daha evvel çünkü, yerlerde otururduk caminin içinde... O ilk yapılan okula daha evvel caminin içinde oturan cüppesi-

29- Mina Urgan, "O sırada on iki yaşında olduğum için, Latin alfabesinin kabulünü çok iyi anımsıyorum. İki yabancı dil öğrenebilmiş normal zekâda bir çocuk olduğum halde, kendi dilimi doğru dürüst okuyamıyordum. Arap harfleri Türk diline tamamiyle ters düştüğünden, şaşkına dönüyordum Arap harfleriyle yazılmış bir metin karşısında" diyor. Urgan, M. *Bir Dinozorun Anıları*, 16. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 158

> ni arkasına topak eden hoca oraya gelince, elbisesini değiştirmiş olarak gördük. O zaman setre pantolon derlerdi, böyle giyimliydi ama ceket biraz uzun olurdu. Setre dedikleri ceket uzun olurdu. Öyle giyinmiş hoca, daha evvel öyle giyinik değildi caminin içinde. O aralıkta da şöyle yürüdü, hoca artık yürümeye başlıyordu sınıf içinde daha evvel hep oturuyordu. Bunlar önemli noktalar bizim eğitim tarihimizde.
>
> Caminin içindeki alfabe Arapça yazılmış alfabeydi. Çünkü amaç Kur'ân'ı okumaktı. Bi hayat amacı yoktu o zaman cami içindekini okulun... Dışarı çıkınca alfabemiz Türkçe oldu. Türkçe alfabe geldi, elimize verdiler. Türkçe okumaya başladık, bu da önemli bir nokta. Anadolu'da Türkçe öğrenim benim çocukluğumda başladı. Üçüncü sınıftaydım. Selanik'te, İstanbul'da tabii daha evvel olmuştu bu hadise. Anadolu'ya işte ancak benim zamanımda gelebildi.
>
> Caminin içinde... ara sıra şöyle hesap gibi bir şey de yaptırırdı hoca ama, öyle bizim bildiğimiz gibi düzenli bir hesap dersi değildi. Karmakarışık, program da yoktu daha caminin içindeyken, okul programı yoktu. Dışarıda iyi kötü bir program hazırlanmıştı. Ona göre okutuyorlardı bizi. O zaman işte tarih, coğrafya gibi dersler yavaş yavaş okula girmeye başladı. Bunların hepsi birden girmedi. Birer birer girdi.

Yukarıda sözü edilen toplantıda Beşir Göğüş, mahalle mektebinden medreseye ve Cumhuriyet okuluna geçişini şöyle anlatıyordu:

> 1920'lerde filan olmalı, hocamızı medreseye tayin ettiler. Müderris olarak. Bizi de beraber götürdü. Bize, 7-8 yaşındaki çocuklara sarıklar sardılar. O sarık sarmaktan âdeta ben utanırdım. Çünkü bize söz atarlardı, çarşıdan geçerken alay ederlerdi. Efendim, başka sözler söylerlerdi. Neyse o da uzun sürmedi. Cumhuriyet kuruldu ve o gittiğimiz medresenin adı Darü'l-Hilafeti'l-Aliye oldu... Onları okula çevirdiler ve orada biz artık Türkçe okumaya, Türkçe yazmaya başladık. Bize hesap dersleri, konuları öğretirlerdi ve coğrafya filan gibi şeyleri de öğretirlerdi. Fakat daha o yaşta Darü'l-Hilafe'de Arapça vardı. Arapça okumak, bütün dini öğrenmek, kültürü benimsemek gibi sayılırdı ondan vazgeçilmezdi. Ta 1927'ye kadar da okullarda Arapça devam etti. Ondan sonra bir kararla kaldırıldı.[30] İlko-

30- H. A. Yücel, 1924 ortaokul programında Arapça ve Farsçanın yer almadığını, lise programından 1929-30 öğretim yılı başında çıkarıldığını yazar. Aktaran Akyüz, *a.g.e.*, s. 306.

kullarda tabii yoktu da ortaokullarda başlıyordu Arapça. 1927'de kaldırıldı. Ortaokula geçtiğimiz zaman artık Arapça okumadık.

Törenler, Kutlamalar, Ders Dışı Etkinlikler

İstiklal Marşı'nın kabulünden (Şubat 1921) önce de öğrencilerin, hafta başı ve sonu bayrak törenleri gibi okul ritüelleri çerçevesinde toplu halde marşlar söyledikleri anımsanıyordu. İhsan Topaloğlu 1921'de Kilis'te okula başladığında, "Her tarafta yürüyüş var, durmaz Osmanlı askeri" diye bir marş söylenir ve Mehter marşları öğretilirdi. İhsan Atılcan'ın okulunda Sıtkı Dursunoğlu adında Erzurum Lisesi öğretmenlerinden bir edebiyat öğretmeninin yazdığı şiir marş olarak okunuyordu. İsa H. Bingöl, Muş'ta tam da böyle bir marş okunmasıyla ilgili olarak nasıl olaylar çıktığını anlatmıştı:

> Hörmet sana ey şan dolu sancağım... Biz onu perşembe günleri öğleden sonra, sancak diye şu, (sopaya) takılmış bayrağa, en büyük yaşlı arkadaşımız tutar ve biz bu sancak marşını okur, dağılırdık. O zaman baş öğretmenliği yapan Antalyalı Remzi Bey diye bir hocamız vardı, bi de hanımı vardı, Remziye hanım, öğretmen. Biz bu marşı söylerken geveleye geveleye söylüyoruz. İçerden çıktı, büyük bir hırs ile, hınç ile kızdı. 'Böyle marş olmaz' dedi, 'Bu bayrak' dedi, 'büyük saygı göstermeniz gereken bir şeydir. Nasıl olur ona karşı böyle saygısız davranıyorsunuz?' falan ve o arada 'Bu sizin Allah'ınızdan büyüktür' dedi. Bir sessizlik oldu. O zaman yüz küsur, yüz elliye yakın öğrenci vardı. Çil yavrusu gibi bütün öğrenciler dağıldı.

Okulun dersleri ve günlük rutini kıran etkinlikleri, köyden kente farklılıklar gösteriyordu. Köyde, öğretmenlerin götürdüğü kır gezileri dışında fazla bir ders dışı etkinlikten söz edilmemişti. Ulusal bayram kutlamaları dahi pek anımsanmıyordu. "Efendim o tarihlerde, ilkokulda pek bayram kutlaması olmazdı. Çünkü sene 926, biz muntazaman okula gider gelirdik" (Sami Soylu). "O zaman o kadar bir şey yoktu emme öğretmen bizi dışarlarda çayıra, şuraya buraya gezmeye, su kenarına falan götürürdü. Gezer, oturur, gelirdik" (Şükrü Odabaşı). Haydar Atar, bayram diye "bi yımırta bayramı" yaptıklarını anımsıyordu: "Millet evlerinde neyse beşer-onar yımırta boyarlardı, soğan gabuğuynan veyahut başga bi boyaynan gaynadurlarıdı, bişerdi. Yımırta döğüşdürmeye çıkarduk... Mesela sen gelirdin on yımırtaynan ben de gelirdim...

Gırışdurıduk. Sen şöyle (avucundan) yımırtayı dutardın, ben vurudum elinde senin yımırtaya. Gırarsa benim yımırta senin yımırtayı, alırdım ben. Gıramazsa gırıncaya gadar. Kim çok gırarsa." "Hıdrellez oluyordu, hıdrelleze giderdik. Herkes yiyeceğini alırdı. Veyahut daha olmazsa, çok kalabalık olursa, ahçı tutulur, yemek yapılırdı" (Mümine Vural).

Onlar için iki önemli bayram vardı: "Bir Kurban'dı bir Ramazan'dı" (Mehmet Taşkan). Hasan Önen, "Belki Şeker Bayramı, Kurban Bayramı diye olurdu ama o da tatil olurdu, evlerde yapılırdı" diyordu: "Diğer resmi, milli bayramlara ait bi şey geçirmedim ilkokulda... Ortaokulda yapardık... Cumhuriyet Bayramı'nda ilkokuldayken köyde, şimdi hatırladım, resmi geçit yapılmazdı da toplanırdık bi konuşma yapallardı. O konuşıma ile biterdi." Ayşe Yıldırım da köyde, bayramlarda nutuk söylendiğini anımsayanlardandı: "O gider o gelir... Sandalyenin üstüne çıkarlardı. Öğretmen gonuşurdu, öğretmenlerimizi dinlerdik." İbrahim Topsakal'ın sözleri köyde bayramın kime ne ifade ettiğinin bir örneğiydi: "Cumhuriyet Bayramı gutlanıyordu. Gutlanıyordu ya, az gutlanıyordu" demişti. "Çünkü öyle önemi yoğudu. Öğretmenlee gutlayodu unu da."

Buna karşılık kent okullarında hem daha çeşitli hem daha renkli törenler, müsamereler, kutlamalar düzenleniyordu. M. Sait Gürkan ve Haluk Tatarağası gibi kişiler o zaman törenlere büyük önem verildiğini, "bambaşka, tertemiz giyindiklerini" düşünüyorlardı. Bahçede toplanıp, marş söylenilen bayrak törenleri, büyük salonda hocaların ve talebelerin günün anlamını belirten şiirler okumaları, kaymakamlığın önünden geçit törenleri, müsamereler yapılandırılmış etkinliklerin somut göstergeleri olarak beliriyordu kent okullarında. İsa H. Bingöl Galatasaray'dayken bayramlarda, izci flaması ve okulun büyük sancağı ile "Yaşlı ağbilerimiz en başta, biz de döküntü olarak giderdik. Bir İstiklal Caddesi'ni gezerdik" diyordu: "Fakat Muş'a geldikten sonra, iki tane trampetimiz vardı. Bu bayramlarda işte bi dizi olurduk. Bir çarşıdan geçerdik. Hükümet konağına uğrardık. Okula dönerdik. İşte iki tane, biz trampet çalardık, ben ve amcaoğlu."

Bu tür anılaştırmalarda özellikle kadınların ve özellikle görevler üstlenmiş olanların "beyaz giysili kanat takmış melek" figürle-

rinden, boyunlarına taktıkları rozet sepetlerinden ve kumbaralardan, teşrifatçılıklardan ve sandalye üstüne çıkıp okunan monologlardan söz ettiklerine tanık oluyorduk. Yabancı okullarda okuyanlar müzik, dans ve spor günlerini, canlı tabloları, mayıs kraliçelerini anımsıyorlardı. Bu farklı örneklerde okulun, yalnız öğretimi ve bilgi aktarımı ile değil, kültürel-toplumsal çevre niteliğiyle de çocuk yaşamını yoksullaştıran ya da zenginleştiren etkiler taşıdığını görüyorduk.

Canım Öğretmenim

Okulla ilgili anlatılarda öğretmenler önemli bir yer tutuyordu. Aralarında ilkokuldaki öğretmen(ler)inin adını hatırlamayan yoktu. Çocuk yaşamında aile bireylerinden sonra en çok etki yapan bir yetişkin olarak öğretmenin rolünü vurguluyordu bu anımsayışlar. Özellikle köylerde, öğretmenlerin çevreyle ilişkileri, gereksinimlerinin karşılanması, ağırlanması gibi nedenlerle ailelerle kurulan bağların yakın ilişkilere zemin hazırlayabildiğini görmüştük. Hülafer Engür, "Çok severlerdi bizi. Bizim evimiz okula yakındı, her ihtiyaçlarını biz karşılardık" demişti. Emine Akay'ın dedesi öğretmenlerle yakından ilgilenir, bahçelerinde çaylar yapılır, ayranlar içilirdi. Bu etkileşimlerin bazı anlatılara yansıyan ayrıntıları, öğretmeni toplumsal değişmenin motoru yapmayı hedefleyen bir milli eğitim politikasına belki en yakın tanıklıklardı.

> Dayımın bahçeleri vardı. O bahçeye ben bakardım... Bigün öğretmenin biri geldi, baktı ki, benim bir armut ağacım var, armudu suluyorum... Armut, biliyo musun kötü armut. 'Bunu' dedi, 'keselim de aşılayalım' dedi bana. Ben ağladım, 'Öğretmenim ağacımı kesme' diye. Sonra 'Get dayını çağır' dedi. Dayımı çağırdım. Dayıma dedi ki: 'Bu ağacı aşılayalım da iyi olsun' dedi 'Sen adam olmak için okuyon değı mi?' dedi. 'Bu da iyi olsun diye okudak... İşte bunu aşılamak bunu okutmak sayılıyo' dedi. (Ali Erbaş)

Mustafa Yiğit te o zamanın öğretmenlerinin daha ilgili olduklarını düşünüyordu: "Mesela hatırlarım. Korkut Hoca gece gelir, bize dübbi ekber, dübbi asker, yani büyük ayı küçük ayı, o yıldızları filan gösterirdi." Ancak öğretmenin bu ilişkideki yeri gene de "resmi" ve yukardaydı: "Son derece resmiydi. Son derece. Yani töv-

be yarabbim, Allah'tan sonra öğretmenimiz" (Saadet Bağcı). İsmail Talay ise öğretmenini "Sanki İnönü o... Şey... Atatürk oydu... O zaman Atatürk deyil de Kemal Paşa'ydı... Sanki orda Kemal Paşa oydu" sözleriyle anımsıyordu.

Özellikle kadınlardan bazıları öğretmenlerine görevlerinde yardımcı olmak, not ve defterini yazmak gibi işler için seçilmiş olmayı gururla anlatıyorlardı.[31] Öğretmene yardım gelenekselleşmiş, kurumsallaşmış okul pratiği olarak kimi erkek anlatılarında da ortaya çıkmıştı. Hayrettin Günercan bir tür öğretmen yardımcılığı yapıyordu: "Sonra hoca baktı ben her şeyi biliyorum, onun okuttuğu şeyleri de mükemmel biliyorum. O bizi okutacağı yerde, 'Hadi bakalım' dedi, 'çağır arkadaşlarını, okut.' Ben arkadaşların hepsini okutmaya başladım. Daha bir hafta olmadı okula başlayalı, hoca bana bırakırdı arkadaşları okutmayı." Öğretmenlerin gerek okul içinde gerekse dışında çocuklara yükledikleri işler arasındaki yorucu, aşağılayıcı, tehlikeli olanları bile olumsuz algılanmamıştı:

> Ayşe Hanım bi gün beni kezzab almaya gönderdi. Şişe vardı, düştüm parmağım burdan buraya kadar yarıldı. Hastaneye götürdüler, sardılar, orda dikip sardılar. Okula geldim, Ayşe Hanım kızdı bana 'Niye düştün?' diye. E dedim ki: 'Düştüm hocam napiyim, muallim hanım düştüm.' Hocam yoktu, muallim hanım vardı o zaman. Bana bir hafta izin verdi, eve geldim. Parmağım iyileşti gene okula gittim. (Kenan Küpçü)

Öğretmenlerle ilgili anılaştırmalarda saygı ve takdir gibi sevecenlik ve hayranlık da vurgulanıyor, anne-baba benzetmelerine yol açıyordu: "O bizim annemizdi" (İsmet Varol); "Bizim için hoca demek anne-baba artı. Yani böyle taptığımız bir insandı" (Melahat Gözek); "Bir öğretmen gibi değil de anne ve baba gibiydiler. O kadar müşfik kişilerdi" (Haluk Tatarağası). Kimileri öğretmenlerinin bugün için de özel sayılabilecek yetenekleriyle gururlanıyorlardı: "Öğretmenimiz de gayet güzel keman çalardı. Ben öyle şanslı bir öğrenciyim yani. Piyano çalan öğretmenimiz bile vardı. Ayaş'tay-

31- Cahit Uçuk, Hekimhan'da bir süre gittiği okulda yaşları büyük olan kız öğrencilerin sobanın yakılması, sınıfın temizlenmesi gibi işleri üstlendiklerini, küçük öğrencilere ablalık yaptıklarını, sınıfa bebeğiyle birlikte gelen öğretmenin bir süre sonra, sınıfı idare etmek görevinin de okuma yazmayı en iyi bilen öğrenci olarak kendisine bıraktığını yazar. Uçuk, C., *Bir İmparatorluk Çökerken*, 5. basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 399.

ken genç bir erkek öğretmendi, piyano çalardı. Bize... piyanoyla eşlik ederdi" (H. Özgüler); "Koridorda kendisi kürsü gibi bi yere üstüne çıkıp, mandolinle hiç unutmuyorum bize Carl Maria Von Weber'in "Avcılar Türküsü"nü öğretti, hâlâ söylüyorum onu... ve bir de, Çoban Yıldızı diye bir güzel şeydi, bestekârı, gene bi Alman bestekârı. O mandolinle öğretti bize" (A. Haydar Caner). İtaatkâr, dikkatli ve sorumlu davranmak nedeniyle öğretmenin gazabına daha az uğramış kadınların öğretmenlerle ilgili olumlu anılaştırmalarını anlamak zor değildi. Ama dayak ve cezayla karşılaşmış erkeklerin bile anılaştırmalarında öğretmenlerine karşı olumsuz ifadeler kullanmamaları dikkat çekiciydi.

Erken Cumhuriyet'in yetişmiş öğretmen konusundaki sıkıntıları hem geçiş dönemindeki öğretmenlere hem de özellikle köylerde sık sık değişen öğretmenlere göndermede bulunan anlatılara yansımıştı. Öğretmenlerden bazıları o güne kadar mahalle mektebinde görev yapan hocalardı ve bu, sadece köylerde değil kentlerde de geçerli bir uygulamaydı: "Köy hocası varıdı... Hem öğretmenliğe bakıyodu. Bazı bazı da... namaz gıldırıyodu camide" (İbrahim Topsakal); "Hacılar köyünde Batum macırlarından Hamid Efendi diye bir adam vardı... Öğretmen vekili tayin etmişler... Belki Hukuk'u falan bitirmiş... Arzuhal yazardı... O bize birer defter aldırdı. Okuma yazmayı öğretti..." Şinasi Erdal'ın okulunda genellikle kendi aşiretinin ileri gelenleri ders vermişlerdi. Fakat beşinci sınıfta bir şans eseri öğretmen okulu mezunu bir öğretmen geldi. Öğrenciler, Cumhuriyet'in devrimlerini de çok kez öğretmenlerinin üzerinden izleyebilmişlerdi: "Şakir Efendi... öğretmenlere bey denmez, yani efendi tabir olunurdu... Böyle beyaz sakalı var, buraya kadar. Fakat kıyafet şeysi inkilabı yapıldığı vakit bir gün içinde sakalı filan bıraktı, intibak etti" (Azmi Çapanoğlu); "O ilk yapılan okula, daha evvel camiin içinde oturan, cübbesini arkasında topak eden hoca gelince elbisesini değiştirmiş olarak gördük" (H. Hüsnü Ciritli).

Okulum

Yaptığımız görüşmelerden, okulun kısıtlayıcı düzenine ve katı disiplinine karşın olumsuz bir anılaştırma konusu olmadığı ortaya çıkıyordu. Okul yaşamını mutlu ve hareketli bir dönem olarak

anılaştırmaya yol açan etmenler arkadaşlar, başarılı olduklarını ve sevildiklerini duyumsamalarına yol açan derslerin ve öğretmenlerin varlığı, kendini şu ya da bu anlamda kanıtlayabilme olanağı idi. Zaman zaman okul çocuklara, aile baskısından kaçış ve sığınma alanı bile açabilmişti. Kimilerinin, okula ve öğretmenlere karşı, öğrenciler olarak direnç ve baş etme mekanizmaları geliştirebildiklerini de görmüştük.

Evden ve okuldan sürekli olarak birbirini destekleyen ve doğruyla yanlışı kesin olarak ayıran bir ahlak ve disiplin anlayışı almışlardı. Bu anlayış içinde itaat ve saygı öne çıkıyordu. Gene de özellikle aynı cinsiyetten yaşıt kümeleri içinde özgür, yaratıcı ve tehlikeli olanı denemekten çekinmediler. Cumhuriyet okulunun, amaçlanan işlevlerinin yanında bu tür deneyimlerin elverişli zemini olarak örtülü işlevler de görmesi kaçınılmazdı.

Erkek ve kentli orta sınıf ailelere doğmuş olmak eğitim şansını artırıyordu. İlkokul sonrası eğitim açısından en önemli yönlendirici ise her durumda askeri okullar ve öğretmen okulları gibi yatılılık olanakları oldu. Kimilerinin öğretmenleriyle ilgili olumlu anılaştırmalarını, sonraki meslekleri konusunda onları rol modeli olarak almalarıyla ilişkilendirmiştik. Ancak, "Ne olmak isterdiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlardan, birçok kadının ve erkeğin öğretmenliği yatılılık olanakları nedeniyle seçtiklerini gördüğümüzde şunu düşündük: Pek çok çocuk gibi belki onlar da okulu, o kadar uzun süre içinde olmayı isteyecek kadar çok sevmemişlerdi.

Cumhuriyet Algısı

Türkiye'nin 19. yüzyılın başlarından bu yana içine girdiği siyasal ve toplumsal modernleşme/batılılaşma sürecinde 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet, köklü bir rejim değişikliğinin başlangıcını temsil eder. İstanbul ile Anadolu'nun işgali karşısında etkisiz kalan İstanbul hükümetlerine karşı Anadolu'da oluşturulan Meclis tarafından yürütülen Kurtuluş Savaşı, 30 Ağustos 1922'de başarıyla sonuçlandırıldı. Savaşın galibi olarak, Lozan'da toplanacak Barış Antlaşması'na Türkiye'nin tek resmi siyasi temsilcisi olarak katılmak isteyen Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 yılında, ülkenin siyasi geleceğini tehlikeye attığı düşünülen Os-

manlı Padişahı ile İstanbul Hükümeti'nin Konferans'a katılmasını engellemek için saltanatı kaldırmaya karar verdi. 1923 Temmuz'unda imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın ardından aynı yılın ekim ayında seçimler yenilendi ve yeni kurulan Meclis, çalışma döneminin başında, Mustafa Kemal'in isteği ile Meclis tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanının belirleyeceği başbakan önderliğinde bakanlar kurulunun oluşumunu kolaylaştırmak amacıyla 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'i ilan etti.

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilanı uzun süren bir cumhuriyetçi örgütlenme sonucu değil, pratik siyasal sorunların çözülebilmesi için gerekli adımlardan biri olarak, Mustafa Kemal başta olmak üzere yönetici kadronun gösterdiği siyasal irade zamanlaması ile gerçekleşmişti.[32] Ne var ki yukarıda açıklanan gerekçelerle ilan edilen Cumhuriyet'in bir rejim değişikliği olarak taşıdığı anlam, rejime geçiş olanağı sağlayan tarihsel fırsatlardan çok daha genişti. Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda ardı ardına yapılan yeni yasal düzenlemeler, yalnızca bir siyasal irade dışavurumunu değil aynı zamanda bu siyasi iradenin güç elde ettiği ülkede yaşayan toplumu yeniden yapılandırmayı amaçlıyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için siyasal gücün farklı toplum kesimleriyle ilişkiler kurması, ittifaklar oluşturması, kimi zaman araya mesafeler koyması, zaman zaman çatışması kaçınılmazdı. Cumhuriyet rejiminin önderleri, dönemin siyasal elitlerince pek çok kez dile getirildiği gibi, en azından ideolojik olarak en güçlü müttefiklerini kendi kurdukları rejim içinde yetiştirmeyi hedefledikleri yeni kuşaklar arasından seçmişlerdi. *Cumhuriyet'te Çocuktular*'ın bu bölümü, "Cumhuriyet çocukları"nın bu seçime verebildikleri karşılığı kendi deneyimleriyle sergilemeyi amaçlıyor.

Bu bağlamda erken Cumhuriyet'te çocukluklarını yaşayanların, Cumhuriyet'i ve Cumhuriyet'e ilişkin kutlamaları, törenleri, o dönemde oluşan toplumsal ortamı ne şekilde yaşamış oldukları ve bunları nasıl anlamlandırdıkları, "Cumhuriyet'te Çocuktular" projesinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Kuşkusuz 115 kişinin anlatılarından Cumhuriyet'e ilişkin genel çıkarımlarda bulunmak

32- Ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin, S., *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998, s. 153-172.

olanaklı olmayacaktı. Ancak görüşülen kişilerin anlatılarını bir arada okumaya çalıştığımızda ortaya çıkan benzerliklerin ve farklılıkların, ortak vurguların ya da ayrışmaların belirginleştiğini görebildik. Aşağıdaki metin, erken Cumhuriyet'e "çocuk" gözüyle tanıklık edenlerin anlatılarını anlamlandırma çabasından doğmuştur. Bu bağlamda "Cumhuriyet"in, görüştüğümüz insanların gerek kendileri gerekse birlikte yaşadıkları çevre tarafından nasıl anlamlandırıldığı; Cumhuriyet'in ilanına ilişkin olarak nelerin nasıl anımsandığı; Cumhuriyet kutlamalarına ilişkin anılar; öznelerin kendileriyle Cumhuriyet arasında kurdukları ilişkiler metinleri okurken öne çıkan konulardı.

Cumhuriyet'in İlanı

Görüşülenlerden pek azı Cumhuriyet'in ilanı için gerçekleştirilen herhangi bir kutlama ya da tören anımsayabiliyordu. Bunun nedeni hem görüştüklerimizin çoğunun 1923'te çok küçük yaşlarda olmaları hem de gerçekten Cumhuriyet'in ilanı için özel bir kutlama yapılmaması[33] olabilir. Bu tarihi anımsayan az sayıda kişi Cumhuriyet'in şenliklerle, törenlerle, bayram gibi bir havada karşılandığından söz ederken, köylerde yaşayanlar, çoğunlukla "hatırlamıyorum, o zaman köydeydim" ya da "köyde zaten haber gelmez, televizyon yok haber versin" yanıtını veriyorlardı. Ancak Mahmut Işıtman gibi Cumhuriyet'in ilanını okulda öğrenmiş olanlar da vardı: "Cumhuriyet'in ilanını yine okuldan, o sevdiğim hocalardan öğrendim. 'Cumhuriyet ilan edilmiştir, herkes hür, kendisini idare edecek. Başkası etmeyecek, seçtiği insanlar idare edecek' diye."

Öte yandan "Cumhuriyet"le ilk karşılaşmasını anlatan Hüseyin Hüsnü Ciritli, özellikle okul çağında gündelik yaşamlarına an-

33- 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı için büyük törenler ya da kutlamalar yapılmamış olduğu, çeşitli kaynaklardan aldığımız bilgilerle doğrulanmaktadır. Bu kaynaklardan, Cumhuriyet'in ilanının bayram olarak kutlanmasının, izleyen yıllarda düzenlendiği anlaşılmaktadır. *Nutuk*'ta, Cumhuriyet'in ilanının yüz bir pare top atışıyla ilan edildiğinden söz edilir. Atatürk, M. Kemal *Nutuk*, İstanbul, 1962. 1924 yılında, Cumhuriyet'in yüz bir pare top atışı ve özel törenlerle kutlanmasını öngören bir kararname çıkartılır. Akbayrak, H., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Milli Bayramlar", *Tarih ve Toplum*, sayı: 43, Temmuz 1987. 19 Nisan 1925'te ise Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim tarihinin milli bayram olmasına ilişkin yasa kabul edilir. Sakaoğlu, N., "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının Tarihinden", *Toplumsal Tarih*, sayı: 52, Nisan 1998.

sızın giriveren "cumhuriyet" kavramıyla çocukların ne tür bir ilişki kurduğunun örneğini oluşturuyordu:

> Cumhuriyet ilan edildiği gün biz dört veya beşteydik, galiba beşinci sınıftaydık. Hafta sonu, toplantılarda biz avluda 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırırdık. Toplanırdık, toplantının sonunda öyle bağırırdık ve bir gün toplantıda müdür konuştu. Okulun müdürü bi şeyler anlattı ama biz anlamadık ne söylediğini. Sonunda dedi ki 'Bugün' dedi, 'padişahım çok yaşa, diye bağırmayacaksınız, yaşasın Cumhuriyet, diye bağıracaksınız' dedi. Biz de, Cumhuriyet filan bildiğimiz yok, birbirimize bakındık, 'Acaba Cumhuriyet nasıl bir adam?' diye. Ondan sonra 'Yaşasın Cumhuriyet!' diye bağırdık. Bizim için Cumhuriyet böyle başladı.

Savaş yıllarında ailesi Polatlı'dan Kastamonu'daki akrabalarının yanına sığınan Halime Üge için ise Cumhuriyet'in ilanı evlerine geri dönüş müjdesiydi: "Bir akrabanın evinde yaşadık. Fakat sonra Cumhuriyet ilan olunca dedem nasıl koşarak geldi, 'Ah, çok şükür Allah'a, Allah bizi kavuşturdu' dedi."

Görüşülen kişilere Cumhuriyet ilan edildiğinde nerede olduklarını sormamızın amacı, haberi nasıl ve kimlerden öğrenmiş olduklarını anlamak olduğu halde bu soruya genellikle "İstanbul'da", "Akdağmadeni'nde", "Hacıbekir köyünde" gibi yanıtlar aldık. "Ufaktım, anımsamıyorum" diyenlerin sayısı da oldukça fazlaydı. Öte yandan aynı yıl köyde ya da kasabada çalıştığını söyleyenler de oldu. "Çocuktuk işte, irecber, ya oldu ya olmadı, o şekilde geçerdi günümüz işte. Hem nası böyle, kara sabanlan öküz güderdik" diyordu Şükrü Odabaşı. Cumhuriyetle birlikte mahalle mektebinde eski yazıdan yeni yazıya geçtiklerini anımsadıklarını söyleyenler ise, 1923'ten 1927'ye uzanan dört yıllık sürenin yeni kurulan bir rejim için gündelik yaşama yerleşebilmek açısından ne kadar kısa olduğunu düşündürüyordu. Yeni rejim, eski alışkanlıkları ortadan kaldırabildiği, belki de bunlarla çeliştiği ya da savaş koşullarının güçlüklerini aşabilme beklentisi yarattığı ölçüde "anımsanabilir" oluyordu.

> N'oldu? Dediler ki, en çok üzülenler oldu aralarında. Tabii Cumhuriyet ilan oldu. Eski Türkçeyi kaldırdılar yeni Türkçe koydular. Millet çok üzüldü. Ezanlar okundu, tabii biz o zaman çocuktuk ama biz eski Türkçe mi daha iyiydi, yenisi mi daha iyiydi, ezan mı daha

> iyiydi ne bilceksin ki... Çok üzülüyodu millet ya 'Tanrı uludur' diye ezan hani okunurken... Şimdi iyi, şimdi iyi... Mustafa o zaman nerde!.. Benim babam bir hafta yürüyerekten yüklemiş harp şeylerini, köyümüzden kalkıp, Eskişehir'de Sarıköy var, Eskişehir yolunda, oraya dört günde gelmiş, mandalarnan. Bir ara bu şey yükledi getirdi oraya da döndükten sonra işte o zaman Cumhuriyet ilan oldu. Her kişi neşe içinde 'Cumhuriyet ilan oldu çok şükür Allah'a, bunlardan kurtulduk' dediler. (Emine Akay)

Cumhuriyet Kutlamaları

Cumhuriyet kutlamalarıyla ilgili sorulara verilen yanıtları birlikte okumaya çalıştığımızda karşımıza çıkan en çarpıcı benzerlik kutlamaların canlılığına ilişkin ifadelerdi: "Yer yerinden oynadı", "çok şenlikli olurdu", "ne şenliklerdi", "muazzam şenlikler oluyordu", "çok neşeli, çok zevkli geçerdi", "çok coşkulu kutlanırdı". Benzer ifadeler özellikle "davullu zurnalı", halkın da katıldığı, gündüz büyük meydanlarda ya da kaymakamlıklarla belediyelerin önündeki resmi kutlamalardan ve geceleri fener alayları, havai fişek gösterileri ve eğlencelerle geçen 29 Ekimlerden söz edilirken de karşımıza çıkıyordu.

> O zaman çok coşkulu kutlanırdı. Bizim mesela hep büyüklerimiz Osmanlı insanı. Osmanlı insanları olmasına rağmen o kadar benimsemişlerdi ki Cumhuriyet'i... Şimdi bayram mı kutlanıyor? Ulus'ta eğlenceler yaparlar ondan sonra davullar çalardı. Zurnalar, eğlenceler yaparlardı. Sabaha kadar öyle toplanırdı." (Fatma Yapıcı)

Anlatılarda görülen bu canlılık, görüştüklerimizden kimilerinin meydanlarda konuşma yapanların isimlerini bile anımsamalarına neden olmuştu. Geçmişteki Cumhuriyet kutlamalarının bu denli canlı bir şekilde anımsanmasının temel nedenlerinden biri yaşantının canlılığı olduğu kadar 1998 yılının, Cumhuriyet'in 75. yıl kutlamalarına rastlaması da olabilirdi. Özellikle radyolarda ve televizyonlarda geçmişteki kutlamalara ilişkin anımsatmalar, görüntüler, konuşmalar, geçmişte yaşananları hatırlatan etkiler yapmış olabilirdi.

Anlatılardan Cumhuriyet kutlamalarını ayrıntılarıyla anımsatan önemli bir etkenin de kimilerinin bu kutlamalarda "kişisel görevler" üstlenmeleri olduğu çıkarılıyordu: "Çok iyi hatırlıyorum.

Belediye'de toplanıldı. Rozet takmak vardı. Sepete şeyler (rozetler) konur... Ben onu çok becerirdim. Boyum yetişmezdi. 'Efendim biraz eğilir misiniz?' Bir oğlan bir kız seçerlerdi... Ben çünkü her yere girer, kahvelere giderdim. Rozeti takan, kutuya para atardı insanlar" diyen Dildare Çağlar kendi kişisel katkısını bu şekilde anlatırken Sıdıka Dikeçoğlu Cumhuriyet'in 6. yıldönümündeki kutlamalarda şiir okuduğunu gururla ortaya koyuyordu.

Ancak "Köyde olanda gidemiyoduk", "bayram yoğudu ki Cumhuriyet Bayramı 8-10 yaşındayken geldi" ya da "Bayram, iki bayram varıdı, biri Kurban ıdı, biri Ramazan ıdı, böyle mayıstı, bilmem şudu budu yoktu, o zaman çocuğuduk" diyerek Cumhuriyet kutlamalarının köylerden ne kadar uzak olduğunu anlatanlar da vardı. Çocukluğunu köyde geçirenlerden Ayşe Tuna, yapılan Cumhuriyet kutlamalarını açıkça sorguluyordu: "Geniş bir yerdi, zaten okul köyün biraz dışındaydı. Oraya gelirlerdi ailelerimiz, seyrederlerdi... Yani bayram için mi gelirlerdi yoksa çocuklar için mi?"

"Kardeşim, benden küçük olan kardeşim, Mengen'e Cumhuriyet Bayramı kutlamaya gitti... Ama ben gitmedim. O zaman artık on yaşını geçtiysen büyük oldun, köylerde. Şindiki gibi değil o zaman. Büyük oldun artık, her yere girmek çıkmak yok. Okulu bitirdin mi başını kapattın. Okul varken başın açık, ama okulun bitince başını kapattın..." diyen Emine Akay'ın sözleri, Anadolu'nun kırsal bölgelerinde bayram kutlamalarına katılmada kız ve erkek çocuklar arasında ailelerce ayrım yapılabildiğinin bir göstergesiydi.

Öte yandan halkın kasabalardaki Cumhuriyet kutlamalarına katılımını eleştirel bir şekilde anlatanlar da vardı:

> Bu kazada daha başka bir şey olmazdı. Halkın yaptığı bir şey yoktu. Halk yalnız toplanırdı, dinlerdi, seyrederdi. I. Cihan Harbi'nde ve İstiklal Savaşı'na iştirak eden babam ve subay kızı olan annem de bu törenleri hiç kaçırmazdı. (Ahmet Saraç)

Biraz daha dikkatli incelendiğinde kutlamaları kendilerinin dışında yapılıp edilen, kutlanan, nutuklar atılan bir dizi olay olarak niteleyenlerin sayısının azımsanmayacak kadar olduğu görülebiliyordu. Bunların içinden Adviye Günal, kutlamaları "görev" olarak yaşadığını anlatan iki kişiden biriydi: "İşte biz çocuklar fazla anlamıyorduk ama okulun emriyle gidip saatler geçiriyorduk. Bir iki

saat işte. Anlatıyorlardı Cumhuriyet hakkında felan, dinliyorduk. Her sene mutlaka giderdik. Talebeler gitmezse ceza alırdı." Kenan Küpçü ise 10. Yıl kutlamaları ile uzun saatler aç kalışını birlikte anımsıyordu. "Cumhuriyet Bayramı'nda, "10. Yıl Marşı"nda saat üçe kadar aç kaldım. Üçe kadar aç kaldım. Param yoktu bişe aliyim yiyim, yoktu, para yoktu çünkü."

Cumhuriyet kutlamalarından söz edildiğinde, belki Cumhuriyet'in ilanı için yapılan en görkemli kutlamalar olduğundan belki de öznelerimizin daha rahat anımsayabildikleri yaşlara rastladığından 10. Yıl kutlamaları, anlatılarda çok belirgindi. Görüşme kılavuzunda özel olarak 10. Yıl kutlamalarıyla ilgili bir soru yer almıyordu. Buna karşın en çok bu kutlamalardan söz edilmişti. Bunun nedenlerinden birinin Şükrü Odabaşı'nın anlattıklarına kulak verdiğimizde netleştiğini görebiliyorduk:

> Cumhuriyet Bayramı o zamanın gününde pek önemli değildi. O dönemlerde bir Ramazan Bayramı bir Kurban Bayramı, dini bayramları kutlardık. 10. Yıldan sonra Cumhuriyet Bayramı'na çok önem verildi. İstanbul'da da bulunduğumuz yerlerde hep giderdik Cumhuriyet Bayramı'na.

Anlatılardan Elazığ'dan Mersin'e, Kayseri'den Maraş'a kadar ülkenin her yanında Cumhuriyet'in 10. Yılında büyük törenler ve kutlamalar olduğu açıkça anlaşılıyordu. Ancak Ankara'daki ve İstanbul'daki kutlamaların büyüklükleri kentlisinden köylüsüne tüm görüştüğümüz insanların en fazla vurguladıkları noktayı oluşturuyordu. Özellikle Ankara'daki kutlamalara ülkenin dört bir yanından hem öğrencilerin hem de yetişkinlerin taşındığını görebiliyorduk. Kuşkusuz 10. Yıl kutlamaları görüşülen kişilerin bir kısmının artık "çocukluk"tan çıktıkları, bir kısmının ise okul yaşantısının sonlarına ulaştığı yaşlara rastlıyordu. Belki de 10. Yıl kutlamalarına ilişkin anlatılar "çocukluk" anlatısı olmaktan çıkıyordu. Ancak bu anlatılardaki bilgiler bizim açımızdan göz ardı edilemedi. Ali Doğan Öntürk, 10. Yıl kutlamalarına Ankara'da görevli olarak katılanlardandı: "10. Yılda biz izci olarak seçildik, buraya geldik. Burada Atatürk'ün önünden merasim kıtası olarak geçtik." Muammer Ünver ise Cumhuriyet kutlamalarına katılmak için arkadaşlarıyla birlikte özel olarak Balıkesir'den Ankara'ya gelenlerdendi: "En iyi

hatırladığım tören 10. Yıl kutlamalarıdır. Balıkesir'den izleyici olarak geldim. 1933'te Balıkesir Lisesi'nde iken bir grup insanla buraya geldik..."

1933 yılında Ankara'da bulunanlarla dışardan kutlamalara katılanlar, kutlamaların yapıldığı yeri, nutukları, geçit törenini, bütün canlılığıyla aktarıyorlardı. 10. Yıl kutlamalarına ilişkin en çarpıcı anımsamalardan biri de "10. Yıl Marşı" idi. Anlatısında "10. Yıl Marşı"ndan söz edenlerin çoğu ilginç bir şekilde aynı mısraları tekrarlıyorlardı: "On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan..." Bu anımsama bize, en azından kentlerde yetişmiş olanların ve okulla tanışanların Cumhuriyet'in genç kuşağı olarak kendilerine yüklenen "Cumhuriyet'in bekçileri" misyonunu benimsediklerini düşündürdüğü gibi Cumhuriyet'in 75. yıl kutlamalarında "10. Yıl Marşı"nın sürekli tekrarlanmasının etkilerini de göz önüne almamız gerektiğini anımsattı."

Daha önce 10. Yıl kutlamalarına, özellikle büyük kentlerdeki kutlamalara çevredeki kırsallardan halkın taşındığından söz edilmişti. 1933 yılında artık yetişkin sayılabilecek Orhan Sağnak bize bu konuda şunları anlatıyordu:

> Cumhuriyet'in 10. yılını hatırlıyorum. 1933 senesinde. Ben o zaman İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştum. İşte Ankara'ya Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne kabul edilmiştim. Gazi Terbiye Enstitüsü vardı Ankara'da. Onun ön kısmı geniş alandı. Merasim orda yapılırdı. Stadyum falan yoktu o zaman. Orda bütün köylerden arabalarla kağnılarla gelenler gelmişlerdi. Haftalarca orda yatardı halk. Merasim olacak diye... Ve orda Atatürk'ün 10. Yıldaki konuşmasını dinledik... O zaman halk fakirdi. Bit vardı o zaman. Yanımızdaki köylüler, tabii gelmişler, hepsi gelmişler zavallılar, üzerinde bitler geziyordu. Görüyor, fakat çıkmamıza imkân yok.

Aynı mekânı ve olayı Ankara'nın çevresinden 10. Yıl kutlamalarına gelenlerden dinlediğimizde ise karşımıza işin başka boyutları çıkıyordu:

> 10. yıldönümünde ben Angara'daydım. 10. yıldönümünde bayramlar oldu, et, ekmek. Atatürk'ü ziyaret yapıldı orda. Bütün fagır fugara öle mektepler doluydu yiyeceğinen. At olağa arpa verlerdi, hila [hela!] iderlerdi. Cumhuriyet Bayramı'nda öyle şerefli geçti!
> (Süleyman Yılmaz)

> 10. Yılda şey bütün gazaları atınan davet ettiler misafir olarak. Tabii vilayet mi etti gari kim etti? Dahası hatta yemekler neyi bedavaymış. Ben gelmedim canım, başka köyde atı olanlar... (Sefer Yalçın)

Çocukluklarında herhangi bir Cumhuriyet kutlaması anımsamayanların sayısı diğerlerine göre az olmasına karşın "hatırlamıyorum" diyenlerin çok farklı gerekçeleri bulunuyordu. Kırsal kesimden olanlar; çoğunlukla "hatirlamirem onları haberim yoh", "ufağıdım", "köydeydim, kutlama bilmiyom", "öyle bi şeyimiz yoğudu", "hiç katılmadım yavrum" ifadeleriyle kutlamaların kendilerinden ne kadar uzak olduğunu anlatıyorlardı. Ancak aralarından ikisi vardı ki bize hem mesafenin büyüklüğünü hem de çocukların, özellikle kız çocuklarının konumlarını anlatıyordu:

> Hiç hatırlamıyorum, hiç hatırlamıyorum bu Cumhuriyet şeysinden. Çünkü köyde olduğumuz için götürmezlerdi, baktırmazlardı, yaptırmazlardı. Diyom ya işte, iş var. 'Sen neriye gidicen, sen ne yapıcen' diye. Ben de bilmezdim. Hiç, hiç bayram kutlamasını görmedim. (Sedef Akçay)

> Cumhuriyet bayramlarını biliyoduk yavrum, ama ırağıdı gidemiyoduk Cumhuriyet bayramlarına neyin. Şehirde yapılıyodu. Köy yerinde kına yakılma vardı... Öyle bizi başka yerlere götürmezlerdi; salmıyolardı bizi köyde. Köyün böyükleri de gitmezdi. Onlar işte bayram oldu mudu camiye giderlerdi. (Meryem Kılıçarslan)

Kentlerden ise bayram kutlamalarına katılmamış olanların sayısı az olmakla birlikte görüştüklerimizden ikisinin gerekçelerinin birbirinin aynı olması dikkat çekiyordu. Biri erkek (Sami Soylu) biri kadın (Suzan Alam) bu iki kişi, yabancı okullarında okuduklarından o dönemde bayram kutlaması hatırlamadıklarını söylüyorlardı. Kadınlardan biri "Böyle kutlamalara önem verilmezdi eskiden..." (Nesibe Polat) derken bir diğeri de çocuklar kalabalıkta ayakaltında ezilmesinler diye bayram kutlamalarına hiç katılmadığını (Olga Aslangül) söylüyordu.

> 10. Yılda kutlamalara büyüklerimiz gitti de "çocuklar ezilir" diye götürmediler bizi. Efelerinen, davulunan, zurnaynan, o zaman öyle olurdu bayramlar... Okulda marş söylüyorduk, bayrak çekiliyordu, marş söylüyorduk.

Atatürk'ü Görmek

Araştırmamızda doğrudan soru olarak yöneltmediğimiz halde kendiliğinden karşımıza çıkan bir tema da "Atatürk'ü görmüş" hatta onunla yakın temasta bulunmuş olmaktı. Özellikle kentlerde yaşamış olanların çok çeşitli nedenlerle Atatürk'le karşılaşmış oldukları ve buna çok önem verdikleri anlaşılıyordu. "Gazi" sokaktan geçerken, geçit törenlerinde, onun yaşadığı alanlarda, kentleri ziyareti, okulları ya da hastaneleri denetimi sırasında gerçekleşen bu karşılaşmalar, görüştüklerimizden kimilerinin belleğindeki unutulmayanlar arasındaydı. Kimileri elini öpmüş, kimilerinin yanağı okşanmış, kimisi kendine gülümsendiğini unutamamış, kimi de Atatürk'le uzun uzun sohbet etme olanağı bulmuş, Atatürk'ten sözler almış, hayal kırıklığına uğramıştı.

Atatürk'e sokakta rastlayanlar daha çok Ankara'da yaşamış olanlardı. Her biri çok farklı yerlerde karşılaşmış olsalar da anımsadıkları ortaklıklar, sürekli dolaştığı siyah arabasıyla seyahat ettiği lacivert beyaz vagonuydu. Ankara sokaklarında atla dolaştığını söyleyenler de bulunuyordu. Belki de bu anlatılardan çıkarabileceğimiz önemli bir sonuç Olga Aslangül tarafından dile getirilmişti: "Ortalıkta dolaşırdı, saklanmazdı öyle."

Atatürk, kendisiyle çocukluklarında karşılaşmış olanların gözünde belirli özelliklere sahipti. Gerek kadın, gerekse erkeklerden Atatürk'le karşılaşmalarını anlatanlar belki de "Gazi", Cumhuriyet'in ete kana bürünmüş hali olduğu için hem giysileriyle hem de görünüşüyle yakından ilgilenmişlerdi:

> Ortaokuldayken, bir de, kasımda Atatürk'ün elini öpmek nasip oldu bana... Edirne'de. Hiç ama o kıyafetini hiç unutmam. Elbisesi lacivert, ince beyaz çizgiler. Böyle hani çizgili kumaşlar olur ya, onlardan. Devetüyü renginde süveter vardı üstünde. Süveter de değil yelek... Elini böyle, benim sıraya koymuştu. Gözümün ucuyla hep eline baktım... O parmaklar nasıl böyle... El kısmı büyük, aynen benim gibi, parmakları kısa... (Huriye Özgüler)

> Atatürk bize uğrardı bazan. Bursa'da Merinos Fabrikası'nı açmıştı o zaman. Ordaki ilk dokuması kumaş, kaba bir kumaştı, İskoç mu ne derlerdi o zaman adına. O zaman o kumaştan bir elbise giymiş gelmişti Atatürk. Onu görünce biz lacivertlerden vazgeçtik. O ku-

> maşlardan güzel diye biz de bez gibi kumaşlardan elbise giymeye başladık. (Ahmet Saraç)

> Dörtyol'da (askerlikte) çok teftişimize geldi. Rahmetli erlere bi şey demezdi... Rahmetliğim çok geriden gelirkene korkardık ha!.. Gaş, göz, babayiğit! Hele atın üstünde aynı heykel gibiydi. (Ali Ulkatan)

> Bak ben sana bi şiy diyim mi? Atatürk'ü ben biliyom... Hah, gördüm... Köyümüzde bi yaşlı kadın varıdı. Ben de 11-12 yaşımdaydım. O yaşlı kadın didi ki, 'Aman birisi gelmiş' didi, 'mavi gözlü'. Ondan sonra kimisi didi 'cıvıdımış' [çıvıt] kimisi didi 'Ermeniymiş', başında da siyah kuzu derisinden takkası varıdı. Gördüm, mavi mavi gözlü, sarı saçlı, uzun boylu, sarışın. Şindi işte resimlerde bakıyom. (Halime Talas)

Öte yandan kadınlardan birçoğunun Atatürk'ten söz ederken "Allah rahmet eylesin", "ona ben kurban olurum", "sarı saçlı, nur yüzlü, gülümseyen bir adam" türünden sıcak ifadeleri tercih ettikleri dikkatimizi çekti. Erkeklerden biri de benzer bir ifade kullanmıştı: "Atatürk dedin mi... Göynümüz eğleniyodu" (Sami Erdem). Ancak kadınlar için gündelik yaşamın içindeki herhangi bir yakınına seslenişiyle Atatürk'ten söz etmenin kadınlarla erkekler arasında "büyük adamlar"a yaklaşımda bir söylem farklılığı olup olmadığını düşündürdü bize: "Atatürk... İleriye itti..." (Yunus Gürpınar).

Atatürk'ün ölümünü anımsayanlar arasında kadınlar çoğunluğu oluşturuyorlardı. Öyle ki bunlardan biri yaşamı boyunca Atatürk'le hiç karşılaşmamış olmasına karşın cenazesini görmeye gitmiş olmayı önemli bir olay olarak aktarıyordu:

> Evlendikten sonra rahmetlik bir gün cenazesine götürdü. Eskişehir İstasyonu'ndan geçiyormuş dediler de rahmetlik götürdü istasyona. 'Cenazesini görün giderken' diye. Çarşıda tirende onu gördüm o kada. Yani şeklini yüzünü hiç bilmem. (Sedef Akçay)

Okulda yarıya inen bayraklarla sıralara kapanıp ağlayan öğrenciler, derslerin yarıda kesilmesi, 10 Kasım 1938'den aktarılan olaylardı. Bunların arasında Atatürk öldüğü için düğününü erteleyen biri de vardı:

> Öldüğünde nişanlıydım ben, 1938'de nişanlıydım. Tabii, düğünümüz olacaktı hatta, olmadı. Kayınvalidem dedi ki 'Yok' dedi, 'şimdi

bizim' dedi, 'Atatürk öldü, şimdi bizim düğün yapmamız yakışık alır mı, içimiz alır mı.' Onun için şubata kadar bekledik. (Olga Aslangül)

Cumhuriyet'in Anlamı

Cumhuriyet'in hem görüştüğümüz insanlar hem de yakın çevreleri için ne anlama geldiğini sorguladığımızda anlatılardan ortaya çıkan bulgulardan en önemlisi, ülkenin işgalden kurtulmuş olmasıyla Cumhuriyet'in özdeşleştirilmiş olduğunu gösteriyordu. "Memleket kurtuldu, güzel güne kavuştu", "düşmanı şöyle astık, böyle kestik", "kurtulma sevinci", "Atatürk Yunan'ı denize döktü" gibi ifadeler bu özdeşleşmeyi işaret ediyordu. Böylesine belirgin olarak ortaya çıkan bu sonuç, Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasıyla Cumhuriyet'in ilanının birbirine karıştırılmış olabileceğini düşündürdü. Gerçekten de bir yıl arayla yaşanan bu iki olay karıştırılmış olabilir miydi? Cumhuriyet'in nasıl anlamlandırıldığını gösterebilecek iki soruya da (Cumhuriyet'in ilanı sırasında konuşulanlar ve Cumhuriyet'in görüştüğümüz kişiler üzerindeki etkisinin ne olduğu) verilen yanıtlarda güçlü bir şekilde ortaya çıkan Cumhuriyet'le "kurtuluş" un özdeşleşmesi,[34] Haluk Tatarağası tarafından son derece bilinçli bir şekilde ifade ediliyordu.

> Bizim için Cumhuriyet'in ilanı bütün düşmanların memleketten çıkması, atılması manasına geliyordu. Onun bayramını yapıyorduk. Cumhuriyet'in ilanıyla düşman yurttan atıldı.
>
> Çok güzel güne kavuştuk, memleket kurtuldu. Çok kara günler geçirdik diye herkes anlatıyordu. Atatürk'ü herkes övüyordu. Öğretmenler Cumhuriyet'in iyiliğinden, memleketin kurulduğundan, şundan bundan bahsediyordu. (Vehbi Atalay)

Düriye Köprülü ise, Cumhuriyet'in getirdiklerini bir dönüm noktası olarak tanımlıyordu:

> İşte okulumuz da hemen değişti. Her türlü iyi şey geldi okullarımıza. Hayatımıza serbestlik geldi. Osmanlı devleti, şimdi benim an-

34- Cumhuriyet'le "düşman işgalinden, eşkıya zulmünden kurtulma" fikrinin özdeşleşmesi, Cumhuriyet tarihi ile ilgili çeşitli yayınlarda karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet'in ilanının başlarda ciddi direnmelerle ve isyanlarla karşılaşmamış olması, Mustafa Kemal'in Anadolu'da yaşayan eşraf, köylü ve toprak sahipleri ile ortak çıkarları paylaşmalarına ve "milli mücadele"nin kahramanı olarak görülmesine bağlanmaktadır. Ahmad F., *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995; Keyder, Ç., "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde, der.: I. C. Schick, A. Tonak, İstanbul, Belge Yayınları, 1987.

> nem mesala ve babam, aylık almıyolardı, verilmiyor. Osmanlı'nın parası kalmamış. Evde bazı kıymetli şeyler, onlar satılarak mütareke yıllarında biz geçindik. Ondan sonra İstanbul'dan Bursa'ya bile eşkiyayla karşılaşmadan gidilmezdi. Birden bire eşkiya falan kalktı. Büyük bir idealistlik yayıldı bütün Türkiye'ye. Cumhuriyet'in etkisi bu oldu. Öyle düşünüyorum ki memleketi idare edenler o kadar idealistçe hareket ediyorlardı ki onun etkisiyle başkalarına şey yansıyan. Alelade bir bağ evinde oturuyordu; Cumhurbaşkanı ve Başbakan ve milletvekillerinin oturdukları evlerde affedersiniz, ayrı tuvalet bile yoktu da avluda bir tane tuvalet var. Gecenin o zaman Ankara'nın kışları, sıfırın altında 17-20 falan. Gecenin o saatinde nöbet beklerlerdi tuvalete girebilmek için. Ev yok, ot yok, ocak yok. Her şey Cumhuriyet'ten sonra oldu.

Düriye Hanım'ın vurguladığı gibi yaşamın temelindeki en temel güdülerden biri olan, güvenlik içinde yaşamını sürdürebilme isteği başka yanıtlarda da açıkça kendini gösteriyordu. Remzi Öncül tarafından "Özgürlüğümüzü kazanmak. Düşmanın ne demek olduğunu; işgal görmemişler, düşmanın zulmunü çekmemişler bilemez, biz yaşamış olanlar çok iyi biliriz" şeklinde ifade edilen bu güdü sık sık tekrarlanıyordu:

> Cumhuriyet'in ilanına kadar köyde kaçak askerin İstiklal Savaşı'ndan kaçak askerin, gelip gidenin hesabı yoktu. Alabildiğine yokluk vardı. Atlılar gelirdi. Cumhuriyet'in ilanından sonra memleket disipline girdi. Biraz daha yoksulluğumuz azalmaya başladı. (Mehmet Yiğit)

> O zaman büyük bir sevinç vardı tabii... Padişahlığın kaldırılması... Hele bizim... Evimizin bulunduğu yer kırdı... Her gece oralarda adam soymalar, eşkıyalar, Rum çeteleri falan vardı. Onlar gitti, onların zulmünden kurtulmanın sevinci vardı. (Orhan Sağnak)

> Yani biz rahata kavuştuk... Gavur korkusu kalktı. Rahata kavuştuk çok şükür... Herkes serbestliğe kavuştu. (Dudu Gökçe)

Satı Şimşek, Cumhuriyet'in ilanıyla ilgili olarak köyünde yaşayan insanların neler yaptığını anlatırken Cumhuriyet'in ilanının "düşmandan kurtulmuş olma" sevinciyle[35] iç içe geçtiğini doğrulu-

35- Cahit Uçuk, aile tarihini ve kendi anılarını kaleme aldığı *Bir İmparatorluk Çökerken* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998) adlı kitabında, Cumhuriyet'in ilanından sonra, babasının Malatya'nın Hekimhan kasbasına kaymakam olarak atanmasıyla burada geçirdikleri yıllardan söz ederken, bizim açımızdan oldukça anlamlı bir olayı da aktarmaktaydı: "Cüzüngüt'te (Hekimhan'a

yordu: "Sevindiler, kapının önünde halay çektiler. Emme, 'Cumhuriyet nedir?' de onu da bilmiyom o zamanlar."

Cumhuriyet'in anlamı çoğu kez şapka devrimi, harf devrimi, kılık kıyafet devrimi gibi yenileşmelerle birlikte de anılıyordu. Yeni bir rejimin halkın gündelik yaşamındaki alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik çabalarının daha fazla anımsanması yadırgatıcı değildi. Üstelik kılık kıyafetle ilgili yenileşmeler Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan ilk düzenlemeler arasında yer alıyordu. Bu tür bir anılaştırmada bulunanlar çoğunlukla "şu da oldu, bu da oldu" gibi mesafeli anlatıları tercih ederken kimilerinin yaşantılarından, daha "eleştirel" sonuçlar çıkarabileceğimiz anlatıları tercih ettiklerini görebiliyorduk. Emine Akay, dedesinin şapka devriminden ne şekilde etkilendiğini anlatıyordu: " Şehre giderken fesnen gitti, gelirken şapkayla geldi. Ama Bolu'ya giderken fesini cebine koyardı..."

Öte yandan şapka devrimine duyulan tepki, kendilerini bu tepkinin içinde konumlamasalar da kimilerinin anlatılarında yer alabiliyordu:

> Evvela bir isyankârlık. Kırmızı fes vardı onlar yok. Abim çok sevgi dolu bir adamdı. Hep yolda giderken 'Bak böyle yapıyorsunuz ama bak nasıl çıkardı düşmanları Mustafa Kemal memleketten, Türküz biz, çocuklarınızı okula gönderin' diye söylerdi. (İsmet Varol)

Aslında aynı anlatıyı, Cumhuriyet'in dönüştürmeyi hedeflediği alışkanlıklara sıkı sıkıya tutunan insanları "kurtuluş" düşüncesiyle ikna etmeye çalışmanın bir ifadesi olarak da okumak olanaklı olabilir. İhsan Atılcan, "Bir gün 1925 yılında okula giderken okulun hademesi Mehmet Efendi, 'Git, git' dedi, 'bugün mektep yok' dedi. Neden yok, bitakım silahlar falan sesleri duyuldu. 'Şapka isyanı bu' dendi" diyerek yenileşme adımlarından birini nasıl deneyimlediğini anımsıyordu.

bağlı bir dağ köyü) yaşam sanki yılları arkadan takip ediyordu. Köylüler dünyadan o kadar uzaktılar ki, Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlandığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğunu bile bilmiyorlardı. Öyle ki düğünlerde aşka gelen saf köylüler, hala "padişahım çok yaşa" diye nara atıyorlardı." Cahit Hanım'ın, başlangıçta köylülerin yeni kurulan Cumhuriyet'e karşı çıktıklarını zanneden babası, çok geçmeden gerçeği öğrenince kahkahalar atmaktan kendini alamamıştı.

Cumhuriyet'in getirdiği yenileşmelerle ilgili olarak şapka devriminin kendi ailelerini nasıl etkilediğini anlatanlar vardı. Yaşadıkları yöredeki yerel dinsel önderin tutumu, Durak Tonoz'un babasının Meclis'e girmesini engellemişti:

> Seçim yapılmazdı... Orada (Yozgat) Halk Partilileri seçerlerdi. 'Hadi sen meclise git' derler, ellerine kağıt verirlerdi. Mazbataylan giderlerdi. Hatta benim babama Atatürk, 'Haşmet, Haşmet' dedi, 'sen de gel' dedi 'Ankara'ya.' Rahmetlik sekiz tane fotoğraf çıkarttı... Hocası vardı, ona bi allahaısmarladığa gidiyo, 'Hocam, ben gidiyom artık', 'Nereye gidiyon?', 'Atatürk beni istedi, milletvekili olucam anlıyon mu, yabancı dillerim de var, oraya yardım edicem' deyince hocası diyo ki 'Sana şapka giydiricekler anlıyon mu? Sen bunları yaparsan, hakkım haram olsun gidersen' diyo. O zaman babam eve geliyo, vazgeçiyo. Hocasına gitmeseydi geliyodu.

Sıdıka Dikeçoğlu ise toplumsal konumu Cumhuriyet'in yeniliklerini kabul etmeye elvermeyeceği düşünülen bir akrabasının bu değişikliği kendince nasıl meşrulaştırdığını anlatıyordu:

> Şapka ilan edildi... Babamın dayısı şığıdı... Diyolar ki 'Şığ efendi şapkayı giyinmez.' O zaman şapka giyinmeyenleri, isyan edenleri Ankara'ya götürüp asıyorlardı, hapsediyorlardı. Babama haber yollamış, 'Hikmet bana' demiş, 'bi şapka yaptırsın' demiş. 'Şapkayı giy' diyor, 'hadi senle kaymakama gidelim' diyor. Zati babamın şapkası varmış. Rusya'dan getirdiği şapkayı saklarmış. Ona benzer bir şapka diktirmiş. 'Bak kaymakam bey' diyor, 'bu yapılan fes gâvurların yapmasıydı' diyor. 'Müslümanların şapkası, diktiğini giyiniyoruz, ne mutlu bize' diyor.

İçlerinden kimileri de Cumhuriyet ile yaşamlarına doğrudan girmiş olan değişiklikleri eleştiriyorlardı. Bunlar, Cumhuriyet'in yeniliklerine uyum sağlama güçlüğüyle birlikte laisizme duyulan mesafeyi alfabedeki değişikliğe fatura etmeye dek uzanıyordu. Ayşe Yılmaz, "Atatürk şapka giydirdi, gadınları açtı. Açık godu, Türkçeyi garıştırdı..." diyerek tepkileri ifade ediyordu.

> Cumhuriyet'in ilanında efendim bu eski Guran-ı Kerim harflerini topladılar, yok ettiler. Bazı yerlerde yaktılar, bazı yerlerde çiğnediler attılar. Çok kötü hadiseler geçti. Allah korudu. Ondan bu yana İnönü kötü bi not aldı. (İbrahim Topsakal)

Özellikle kırsal kesimden kimilerinin Cumhuriyet'le ilgili bilgi sahibi olmadıkları ortaya çıkıyordu. Birçoğu buna gerekçe olarak

hem büyüklerin kendilerini yanlarına sokmamalarını hem de çoğunlukla yetişkinlerin, çocukların yanında konuşmamalarını gösteriyorlardı. Çocuklarla yetişkinlerin dünyasının keskin bir şekilde ayrılmadığı kırsal kesimde, çocukların yetişkinlerin konuşmalarının dışında tutulmasının nasıl bir anlamı olabilirdi?

Cumhuriyet'in etkisinden söz edildiğinde özellikle kentli kadınların Cumhuriyet'le kendi aralarında doğrudan bir bağlantı kurdukları görülüyordu. "Çarşafın, peçenin atılması", "hanımlara hayat verilmesi", "serbest okullarda okuyabilme", "kafes arkasında evde oturmaktan kurtulma", "kıyafet devriminden sonra babasının armağan ettiği yeşil ponponlu şapka", "çocuklarını okula göndermeyenlere ceza verilmesi", "tek eşle evlenme", "çalışmamız Atatürk'ün sayesinde" gibi ifadelerle, o dönemde Cumhuriyet'in kadınlar için oluşturmaya çalıştığı çağdaşlık anlayışını kentli kadınların güçlü bir şekilde benimsemiş oldukları anlaşılıyordu. Cumhuriyet'le kurulan kişisel ilişkinin en çarpıcısı Huriye Özgüler'in anlatısında karşımıza çıkıyordu. Cumhuriyet'i anne dayağına karşı bir kalkan olarak algılayan küçük bir kız çocuğu:

> Çok küçüktüm o zaman –yemek yandığında– 'Aa' dedim, 'şimdi' dedim, 'Cumhuriyet var, sen beni dövebilir misin?' Annem de 'Evde değil' dedi. 'O Cumhuriyet dışarıda' dedi, 'bizim evde değil' dedi. O zamana kadar bir fiske yememiştim. 'Bacak kadar boyuyla, bana' dedi, 'geşmiş' dedi, 'ellerini kalçasına koymuş, mahalle karısı gibi, şimdi Cumhuriyet var, beni dövebilir misin, diyor.' dedi. 'Cumhuriyeti ne anlıyor?' dedi.

Kırsal kesimden kadınlar için Cumhuriyet, yaşamlarında elle tutulur bir şekilde varlık göstermeyen, yaşamlarına değmeyen bir "değişiklik/değişmemişlik"ti. Emine Akay, "Hiç bi şey olmadı. Köy yerde ne değişiklik olur? Şehre geldik, o zaman da yokluk vardı ne değişiklik olacak? Hiç! Varlık varsa değişiklik olur, yokluk olursa ne değişiklik olur Mustafa?" ile Meryem Kılıçarslan, "Bişey devişmedi, ne devişti yavrum?" derlerken, somut hiçbir değişiklik yaşanmadığını açıkça belirtenlerden biri de Halime Talas idi: "Gendimiz çalışıp gendimiz yedik. Cumhuriyet bize para mı verdi yavrum." Kırsal kesimden kimi erkekler için de Cumhuriyet'in bir anlamı olmadığını düşündüren anlatılara rastlanıyordu (Haydar

Atar): "Bi değişiklik olmadı... Bilmiyom ki. Köy olunca n'olucak, hiç. Kimsenin birbirinden haberi olmuyo ki. İş, boyuna iş. Ya bağ bozmaya, ya bostan gazmaya."

Oysa çocukluklarını köylerde geçirmiş erkeklerden çoğu için Cumhuriyet, "ferahlama, sarıklı hocalardan kurtulma", "Türkiye için bir kaynak", "bilgilenmeye, kuvvetlenmeye yön veren", "bugünlere gelişimizin temeli", "ışık saçtı, karanlık günlerden kurtulduk" gibi ifadelerle anılıyordu. Bu ifadeleri kullananların çoğunun en azından lise düzeyine kadar Cumhuriyet'in eğitim sürecinden geçtikleri düşünüldüğünde söylenenler daha çok anlam kazanıyordu.

Öte yanda erkeklerden kimilerinin Cumhuriyet'le kişisel bağlar geliştirmiş olduklarını görebiliyorduk. Cumhuriyet, görüşülenlerden birinin anlatısında "öğrenciyle yakından ilişkiler kuran, onlara ismiyle hitabeden" bir öğretmen, diğerininkinde ise "padişahın, eşkıyanın haracından köylüyü kurtaran kanun" olarak çıkmıştı karşımıza.

> Fakat daha hani çocuğa daha önem verildi gibi geliyor o dönemlerde... Nutuklar veriliyor, çocuklar deniyor, geleceğin garantisidir, falan filan. Yeni öğretmenler de geldi. Dördüncü, beşinci sınıfta, onlar bizim sınıflarımızda çok ferahlıklar yaptı. Yani bizi adlarımızla çağırırlardı. Efendim, bizimle oynarlardı, önemli şeylerdi. (Beşir Göğüş)

> Eskiden padişah bir emir verirdi, Yozgat'la Çapanoğlu köylere vurur, kırar, torlar toplar götürürdü, padişah yerdi. Şindi öle deel. Cumhuriyet ilan oldu, her şey kanunlan. (Süleyman Yılmaz)

Görüşülen kişilere Cumhuriyet'ten nasıl etkilendikleri sorulduğunda gerçekte verilen yanıtların çoğu bugünün yetişkin öznelerini anlatıyordu. İçlerinden özellikle kentlerde yetişmiş erkekler bunu açıkça ifade ediyorlardı. Onlar Cumhuriyet'i zaman içinde kavradıklarını ve "Cumhuriyet çocukları" olduklarını dile getiriyorlardı.

> Bizi padişahlık devrinden soğutmak için her türlü bilgiyi verdiler. Düşmana karşı zafer almışız, her şeyde bir değişiklik olmuş derken biz Atatürk meselesine yapıştık. O gün bugündür hâlâ Atatürkçüyüm. (Ali Doğan Öntürk)

Bende bilinçlenmiş bir şey yoktu. Bir Cumhuriyet'tir söyleyip gidiyorlardı ama ben tam manasını anlamış değildim. Yaşım çok küçük, dokuz yaşındayım. Bana Cumhuriyet'in etkisi zamanla gelmişti. Bir toplantıda kaymakam filan, çocuktum ben daha 'Cumhuriyet mi daha iyi yoksa sultanlık mı?' diye sordular. 'Tabii ki Cumhuriyet' dedim. 'Belki ben bile bir gün cumhurbaşkanı olabilirim' dedim. 'Padişah olmak mümkün değil' dedim. (İhsan Topaloğlu)

Halide İnıepe

İkinci Bölüm
Seçilmiş Anlatılar

ABDULLAH OCAK*

Nasıl söz edeyim şimdi? Emekli değilim... İşte memleketten geldik hâlâ böyle leşberlikle (rençperlik) uğraşırız. Yani okumuşluğum yok. Yani bu yeni yazıya hiç gitmedim. Bir gün gitmedim. Mesele bu. Yani Selanik'ten gelme macır (muhacir)... Ben şindi burayı geldiğimiz sene, 23'te geldik biz burayı, mübadeleyi beklemedik, hatta sarıklı hoca geldik. Yedi günde Kur'ân'ı bilirdik. Ama unuttuk şindi. Bir gün okulum bile yok... Ama hemen hemen doksan yaşındayım. Şindi ben, babam beni altı yaş ufak yazdırmış. Şindi hesap ederler 88 yaşında, halbise 90'ı geçtim. Ama kafam çalışıyor, hastalığım yok...

— Nerde doğdun Abdullah amca?

— Selanik'te, Selanik'in köylerinde. Selanik'in içinden değiliz, köylerindendik... Leşberlik, hep leşberlik... Hâlâ leşberlik... Şindi benim emeklim de yok. Leşberliğim de var, tarlam var, evim var. Yalnız çalışmam gari. Mesele bu... Şindi benim de doğum yerim, annemin de, o zamanki zamanda Kılkılıç derdik biz. Sonra nüfusta şimdi Avrathisar diyolar. Selanik'in kazası... Ben, yani dünyaya geldiğim zaman Avrathisarmış oranın ismi, sonra Kılkılıç denmiş... Ben zati buraya geldim, ben derim 15 yaşında ama kimisi diyolar 13 yaşında buraya geldin. Belki 13 yaşında geldim, bilmem ben şindi... Ben hep leşberlik. Okula gidemedim. Sonra öğretmen verdi bana işte bi işadetname, kurtuldum okuldan. Babamı kaparlardı, iki günde bir kaparlardı... "Niden çocuğu göndermessin?" Bi-

* Görüşme, 28 Ekim 1998 tarihinde Şermin Organ tarafından yapılmıştır.

rader var benim şindi, okuldan askere gitti. Ama ben hiç okuyamadım. Şindi bir imzamı zoraki atarım. Valla böyle şindi, harbi.

— Baban ne iş yapıyordu Abdullah amca?

— Leşberlik... Leşber... Memlekette leşber. Burayı geldik yine leşber. İşte hiçbir şeyim yok. Yalnız şindi sorarsan beş-altı tane dairem var... Leşberliklen. Tarlam var beş-on dönüm. Tarla mesela elli dönüm tarlam var. Birazını satın aldım. O zaman, Atatürk zamanında bize onar dönüm yer verdiler. Bazı yirmişer dönüm, hane reislerine ama. Biz çocuk olduğumuz için bize onar dönüm. Babamlara yirmişer dönüm. Yani hane reisine yirmi dönüm. İşte bu, başka yok. Geldik gelesi leşberliklen, hâlâ leşberliklen... Sonra geldik burayı, yirmi beş sene oldu burdayız. Aliağa'da. İzmir'den yer verdiler almadık, beğenmedik. Dükkâncılık mı yapıcaz, ne? Hiçbirimiz beğenmedik! Melemen'e (Menemen) geldik ağaçlık, bağlık bahçelikti. Gene beğenmedik. Geldik Aliağa'da, burda altı hane kiremit bina vardı. Onbeş-yirmi hane gene toprak ev vardı. Bir sürü toprak. Şindi ama kaldık burda, hâlâ da burdayız...

— Pekiyi 12 yaşına kadar hayatında önemli bir olay oldu mu?

— Hiçbir şey olmadı... İşte.. İki aylıkken ölmüş anam zati. Anamdan kalmışım. Analık elinde büyüdüm. İşte... Valla 38'de miydi, 40'ta mıydı düğün yaptık. Göçmenlerden, başka bişey yok... Hep leşberlik, hep leşberlik, hâlâ leşberlik. Yok, hiç, şindi çocuk dükkânda durur. Dükkânın kirasını da almam. yani benim üzerime gerçek, ama almam. Öyle durur işte. Mesele bu.

— Okula hiç gitmedin değil mi?

— Hiç gitmedim... Hiç hiç, hiç hiç, bu Türkçe okula gitmedim... Arapça gittim. Yedi gün... O cesarette o yedi gün şey yemiştim, dut çubuğu. Ama rahmetli Atatürk kaldırdı onu. Valla oturdu burda (hoca), bi kaşık pilavdan alır ağzına atar, şamata edene dut çubuğuyla, tak kafasına. Belki beş-altı metre dut çubuğu. Biz gene böyle diz çökerdik, rahle vardı tahtadan. Önümüzde kitaplar öle yere oturmak, diz çökmek... Yere oturmak yok. Sonra koltuk da

yok. Böle diz çökerdik yerin üstünde, taşın üstünde. Asırın (hasır) üstünde diz çökerdik. Asır, asır vardı. Yani şey deme, ama yoktu o zaman. Daha yeni harp zati. Sonra Yunanlılar geldi bize. Yetmiş kişi öldürdüler bi günde. Bi gün bi gece, sıraya dizdiler otuz kişi, gençleri hep. 25 yaşında, 20 yaşından yukarı. 25 yaşında, 25 yaşına kadar. Sonra gece o zenginleri de aldılar götürdüler dağa, kestiler. Kurşunla vurdular. Hatta bi Süleyman Ağacık vardı. Topal Süleyman dedik. Kaçtı o. O urganları sökmüş kolundan, inmiş dereye. Dağa götürmüşler. Derede bulur onu gavurlar. O kurtuldu, geldi burayı. Sonra da Allah bi topallık verdi ona. Ayağının biri topaldır şindi. Bastonla gezer. Onun için çok zamet çektik. O zamanki zamanda. Ama sonra çok rahat ettik. Neden de, herkes kardeş gibiydi. Herkes birbirini tanırdı. Herkes birbirine selam verirdi. Şindi selam çok az. Ama sen bunların bazısını yaz bazısını yazma... O zamanda daha doğruluk vardı...

Kur'ân okuduk yalan yok... Kur'ân okurduk. Ama Allah tarafından şindi, aklımıza girerdi. Şindi hiç! Onları unuttum gitti. Onları hiç. Bismillahirrahmanirrahim, Elhamdurullahi, bunu. Bi kaç, yedi-sekiz şey bilirim, dua bilirim. Onu namaza yatar kalkar. Cuma günleri camiye giderim. Onu da sandalyede kılarım. 90 yaşındayım şindi. Mesele bu yani. Ama eski Türkçe, Allah tarafından mı, zihnime çabık girerdi. Şindi bu girmez oldu. Gitmedim de zati hiç, hiçbir gün. Bir gün yalnız öğretmenin biri dedi "Memet dayı" dedi, babamın ismi Memet'ti, "Memet onbaşı, gönder" dedi "çocuğu da yarın" dedi, "işadetname verelim". "Sen" dedi, "yapamaz", zati babam sakattı. Ben hep leşberlik. Hiç. Peşin, en evvela geldim çocuktum, şöyle, şu kadar beygirle giderdim. Postacı Arif vardı, Sami'nin babası... Onun babasıylan. Sonra o postacı oldu. Molla Ahmet'len, onun bir katır benim bir katır, leşberlik yapardık. Mesele bu. Hâlâ bugüne kadar hep leşberlik... Hiç başka bişey yok... Yok... Öğrencileri cezalandırmazlardı. Yalnız o zaman, ne biliyim ben, talebe düzgündü. Hiç hükümete, bir kelime öğretmene karşılık vermiyordu. Bir onbaşı gelirdi veyahut bir çavuş gelirdi, yahut bir asker gelirdi kahveye, hepimiz ayağa kalkardık. Şindi yok. Gelsin isterse paşa, yok. Vali gelsin isterse, yok. Kalkan yok. Öle demokrasi, demokrasi, demokrasi. Böle demokrasi olmaz. Valla böleydi...

— 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde yani, sen neredeydin?

— Burdaydık.

— Ne yapıyordunuz? Nasıl öğrendiniz? Neler konuşuldu eş dost arasında?

— Buradaydık, inanamadık. Sonra, on dokuz, şey 10. yıldönümünde gine buradaydık. O zaman marşı çıkardı, ta o gün, yani on beş, şey onuncu ekiminde, sabah onu çıkardılar, sabahleyin marşı. Peşin kimse bilmezdi. Acaba nasıl marş, bi marş lafı var ama ne çıkacak acaba, belli mi? O sabah "On yılda on beş milyon yarattık" diye başladılar şarkıya... Orda çalgılar çalar. Bayrak aradım şindi. O malede (mahalle) var. O göçmen malesinde var. Hep asmışlar...

Şindi bizim zaman ne diyeyim ben, kendi halimizdeydik. Şindi hepsi her tür şeytanlığı bilirler. Hırsızlık, ursuzluk (uğursuzluk), düzensizlik, yalancılık, hepsi onlarda. Şindi yolladım ben Memedimi şeye demirciye. Benim torun valla çok namuslu. Ordan haber geldi. Çok namuslu çocuk dediler. Cigara içmez. Sonra ne para ne verirsin üstünü getirir, verir. Yalan söylemez. Ama nerde öyle valla, çocuk "üç paket günde içerler" diyo... Yaşadık biz de. Şindi yaşamak başka, o zamanki yaşamak başka...

— Çocukken ne olmak isterdin?

— Hiçbir şey olmak istemezdim. Hep leşberlik. Çünkü bizim hakkımız öyleydi. O zaman öle yetiştik. Şindiki gibi şeyden... Onun için bizim zaten Atatürk zamanında nasıl görmüştük, gene öyle. Ha bakalım ne yaparsın? Bu tarlayı aldım Ali dayıdan. O istedi bin, bin dört yüz lira. O zaman bin lira çok paraydı. Ama milyon değildi. Sonra "Yook" dedim, "Ali dayı" dedim. Valla böle. Bin altı yüz liraya aldım burasını. Sonra altı sene yaşadı. Altı senede birer çuval buyday (buğday) verdim hep. Yani dedim, "Kuskus yap, bulgur yap, ne yaparsan yap". Sonra bi sene hatta dedi, "Verme" dedi "buyday bana da, saman getir eşeciğime" dedi. Oğlu varken oğlu bakmaz babasına. Sonra öldü adamcağız. İki araba saman götürüverdim. Damına döktüm. Gençtim. Onun için yani, dünyaya geldim leşberliklen, gidicem leşberliklen. Mesele bu... Başka bir şey

yok. Diyemem çünkü yedi gün şeyimiz var, eski yazımız Arapça. Arapça derler ona o zaman. Ondan sonra kalktı o. Kaldırdı rahmetli, okulları açtı. Hep hâlâ Türkçe, Türkçe, Türkçe. O eski yazı, Arapça yazı yedi gün, ama Allah tarafındanmış, çok şey oldu. Okuduk o zaman. O Mustafa Hoca'nın Ayşeler vardı. Hüseyinler vardı. Öldüler hepsi. Hüseyin Ali'nin Salihler vardı. Onlar hep öldüler gittiler. Yani okurduk beraber. Hep diz çöktük. O caminin dibindeydi hemen. O Üzeyir Aga almıştı orasını. Yıkıldı şindi oraları. Te böyleydi yani hep leşberlik, hep leşberlik hep leşberlik...

AVDİYE GÜNAL*

1921 yılında Amasya'da doğdum. İlkokulu ve ortaokulu Amasya'da okudum. İlk yeni harflerini, Arap harflerinden sonra ilk Türkçe harflerin çıktığı sene okula başladım. İlkokula. Sekiz seneyi Amasya'da ilköğretimi okudum. Yani bitirdim. Lise tahsilini, Amasya'da lise olmadığı için, Adana Kız Lisesi'ni yatılı olarak okudum. Yalnız son sınıfı Kastamonu'da bitirdim, babamın vazifesi icabı. Üniversiteye Atatürk'ün öldüğü yıldan, tam bir sene sonra 40'ta üniversiteye, İstanbul Üniversitesi'ne girdim. Çünkü o zaman İstanbul'dan başka yerde üniversite yoktu... İstanbul Üniversitesi'nde Matematik-Fizik Bölümü'nü okudum. Dört yıl okuduktan sonra 44 yılında mezun oldum. Bir süre üniversitede kaldıktan sonra ayrıldım, ailevi şartlardan dolayı... Çalıştım bir-iki ay ama ailem gelemedi İstanbul'a. O zaman İstanbul'da şimdiki gibi o kadar kolay değildi şartlar. Onun için Anadolu'ya yani Amasya'ya geri döndüm ve lise hocalığına talip oldum... Ve otuz sene lise hocalığında çalıştım... Annem ve babam Amasyalıdır. Babam 1900 doğumlu, annem 1903 doğumlu. İkisini de kaybettim... Üç kardeşiz, ben en büyükleriyim. İkinci kardeşim Adnan, erkek kardeşim, onu da kaybettik. O da iktisat fakültesinde okumuştu rahmetli. Kız kardeşim ortaokuldan sonra evlendi. O da Amasya'da oturuyor halihazırda. Başka, onlar hakkında bir şey söylemeye gerek yok heralde...

— Okula gittiğiniz ilk günü hatırlıyor musunuz?

* Görüşme 10 Mayıs 1998 tarihinde Selçuk Uygun tarafından yapılmıştır.

— Tabi, hatırlıyorum. Naima Hanım diye bir ilkokul öğretmenimiz vardı. Çok heyecanlıydık. Çocukluk, benim halam vardı. Benimle aynı yaşta. İkimiz beraber gittik okula... Ondan sonra işte, işte girdik ilk defa tabi. Yeni harfler ilk defa şey edileceği için, başlanacağı için herkes heyecanlı. Nasıl olacak, öğrenecek mi, öğrenmeyecek mi, yapılabilecek mi? Çünkü evde yardım eden kimse yok. Evdekilerin hepsi eski Arap harflerini biliyor... Çünkü öyle okumuşlar, annem de babam da öyle okumuşlar. Naima Hanım tahtaya, kara tahtaya kocaman bir A harfi yaptı. Ama, yani, el yazısı A harfi yaptı. Üzerinde böyle çift çizgili şeyler vardı o zaman, defterler vardı. Onların arasına yazıyorduk. Yani defterler böyle çift çizgi oranları eşit değildi ikisi çok yakın, biraz sonra ikisi çok yakın... "Bunu aynen yazın" dedi bize. Biz tabii kalemi aldık. Onları yazmaya çalıştık. İşte, geldi baktı hepimize. İyi talebeydim yani. Ben iyiydim zaten. Çalışkan sırasında otururdum. Halam biraz şeydi, o öbür tarafa geçerdi... Akşamları öğretirdim ona ben dersi. Sabahleyin gelir, hoca bi imtihan eder, gene benim yanıma gelir. Akşama doğru tekrar öbür tarafa geçerdi. Beş saat dersimiz vardı ama öğleye kadar üç, öğleden sonra iki. Tabii çok ilkeldi şimdiye nazaran yani ama okulumuz güzeldi. Kılıçarslan İlkokulu'nda okuduk Amasya'da... Kılıçarslan İlkokulu. İyi hocalarımız vardı. Sonra Naima Hanım'dan sonra ikinci sınıfta Tekin Bey okuttu bizi. Tekin Bey iki ve üçte. Dördüncü sınıfta Tekin Bey gitti. O zaman ilkokul öğretmenlerini, bu Dil Tarih Fakültesi yeni açılmıştı, oraya ortaokul ve lise hocası yapmak üzere çeşitli branşlara alıyorlardı. Bizim Tekin Bey de geldi burda tarih öğretmeni oldu. Bi daha gelmedi. Beni çok severdi. Yazıda birinci olurdum. Yazı yazma ve matematikte, işte hesap dersi deniyordu o zaman, matematiğin adı hesap... Ondan sonra, o zaman resmini verirdi. "Resmimi vericem" dedi mi bi daha hepimiz bi gayretle, öğretmenimizin resmini alcez diye.

— Kendi resmi mi?

— Evet, öğretmen kendi resmini gösterirdi, "Bunu kim birinci olursa ona vercem" derdi. Artık biz tabi... Çok seviyorduk çok, iyi bir adamcağızdı çok. Allah rahmet etsin öldüyse. Heralde ölmüştür (biraz düşünüyor) heralde. Sonra şey bize ilkokul dördüncü sınıf-

ta Nihat Bey diye bir öğretmen geldi. E tabii ona alışamadık. Öbürüne iki sene alışmıştık. Sonra ona da alıştık. Sonra beşinci sınıfta Hüsnü Bey diye bir öğretmenden okuduk. İşte o zaman tabii kıraat kitapları vardı. Tarih, yani edebiyat, Türkçe kitaplarının adı kıraat kitabıydı. Kıraat okurduk, okuma kitabı, kıraat kitabı yani. İşte o zaman öyleydi. Şiir ezberlerdik. Çeşitli şiirler ezberletirlerdi bize. Nazım Hikmet'in şiirlerini ezberlerdik... Tabii şey, barış, yani harpten sonraki yıllar olduğu için Cumhuriyet içerikli, Cumhuriyet üzerine mesela Cumhuriyet'in "10. Yıl Marşı" gibi, yani böyle milli hislerimizi harekete geçirecek şiirler öğretirlerdi bize, ismi öyleydi o zaman ve "10. Yıl Marşı"nı da üçte, ortaokuldaydım, ortaokula geçmiş miydik acaba? Otuz üç (parmaklarıyla hesap yapıyor). Ee, şeydeydik. İlkokul son sınıftaydık. "10. Yıl Marşı"nı öğrettiler. Bilmem, bir öğretmen herhalde geldi, öğretti veya kendi öğretmenimiz. Hatırlamıyorum. Ama çok seviyorduk o marşı.

— Ben okulunuzda nasıl otururdunuz, sıralarda mı, onu soracaktım. Sıralar nasıldı, sınıfınızın durumu nasıldı? Bize biraz betimler misiniz?

— Sınıfımızın durumu, şimdi siyah tahta var. Öğretmenin de bir kürsüsü vardı, gene kürsü gibi şey, böyle masası veya vardı. Ondan sonra biz işte ilk birinci sınıfta uzun sıralarda oturuyorduk sekiz kişilik... Uzun bir sıralar var. İki sıra halindeydi. Yani bi böle aradan geçiliyor. Bir sıra da bu tarafta. Yani sekiz kişilik olduğu için epeyce talebe alıyordu yani... Heralde, kaç kişiydik bilmiyorum ama heralde otuz kişi falan vardık. Daha sonraki sınıflarda, yani ilk birinci sınıfta böyleydi, ikinci sınıfta sıralar biraz küçüldü, üçer kişi olduk... Sonra ikişer kişi oturmaya başladık sıralarda. Heralde daha da küçülttüler bilemiyorum yani... Belki de o sınıfta öyleydi de daha sonraki sınıflarda öyle okunuyordur. Tabii bilmiyoruz. O zaman çocuk olduğumuz zaman bunların içeriğinin tetkikini yapamıyorduk sonra sonra yapmaya başladık. Müdürümüz, başöğretmenimiz Şeref Bey'di. Rahmetli oldu herhalde. O çok otoriter bir adamcağızdı ve haftada bir "İstiklal Marşı" için cumartesi günleri, evvela cumartesi değildi şey, tatil perşembe günleriydi... Yani perşembe öğleden sonra tatil, cuma günü tatil... Bir buçuk gün. Cumartesi ders başlardık. "İstiklal Marşı"nı okulun bahçesin-

de söyletirlerdi. Şöyle, dikdörtgen halinde sınıflar sıralanır, ortası boş kalır. Ekseriya ben bayrağı alır, oraya gider dururdum. Çok severdim bayrak tutmayı. İşte takdirleri de, biraz da çalışkan olduğumuz için heralde müdür falan da yani başöğretmen bizi teşvik ederdi. İşte, bitene kadar bayrağı tutardım. Sonra götürür, yerine koyardım. Her hafta bunu yani isteyerek, severek yapardım. İlkokulu böyle bitirdik.

— İlkokulda su, tuvalet durumları nasıldı?

— Vardı. Tuvalet vardı. Fakat su pek şey değildi de herhalde, yani hatırlamıyorum. Zaten pek tuvalete gitmezdim ama tabii giden arkadaşlar olurdu. Mesela halam giderdi. Ondan biliyorum, çok ilkeldi tabii ilkeldi ama gene de mesela ordaki bi çok evlere nazaran daha iyiydi tabi. Evler de aynı durumdaydı o zaman. Şimdi mesela bizim evlerimizde evin içinde tuvalet yakın. Taa bahçenin sonunda olurdu yani. Gece gündüz o kadarı, epeyce de bir yol vardı yani gider ordan gelirdik. Evde bir tane vardı ama onu yalnız misafir için kullanırlardı. Bizim, ben dedemin evinde kalırdık. O zaman pederşahi aile devri biliyorsunuz. Yani gelin, kayınvalide, görümce filan hepsi birarada kalıyordu. Biz de yani dedemin evinde kalırdık. Onun için kalabalık bir aile. Fakat şeylerimiz vardı. Hizmet edenlerimiz vardı yani. İyiydi maddi imkânımız yani. Hali vakti yerinde bir ailenin kızıyım ben... İşte uğraşımız vardı, atlarımız, arabamız vardı. O zaman başka vasıta yok, araba var, atlar var. İşte, içinde atların muhafaza için ahır var. Uşak var bunlara bakan... E işte çiftlikleri var babamın, dedemin çeşitli yerlerde. Tabii dedem yaşlandığı için babam bakıyordu. Bir de amcam vardı, o daha küçüktü, Boğaziçi Lisesi'ne okumaya gitmişti o zaman. Amasya'da lise yok, ortaokulu bitirip oraya gitmiş. Tabii biz ilkokuldaydık o zaman. İşte, dedem sonra, biz sonra ayrıldık dedemden. Herhalde hepimiz büyüdük artık eve sığmıyorduk. Bize ayrı bir ev tuttular. Sonra kendimiz bir ev aldık. Amasya'da ırmağın kenarında çok güzel bir evimiz vardı. Bu, eski eser, sit alanına girdiği için, ahşap büyük bir konak. Amasya valisi Yörgüç Paşa'nın konağıymış orası. Yani orayı almışız ve Orda Haznedar Konağı vardır, müze olan, Amasya'da ırmak kenarında. İkinci konak da bi-

zimkidir. Fakat biz restore ettiremedik. Devlet de el koymadı, çok yani ben on beş sene uğraştım, yani orayı, ahşap bir evi restore ettirmek çok paraya mal oluyor... Paramız yoktu. Annem babam ölmüştü. Kardeşimi de kaybettim sonra, belki sağ olsaydı yaptırabilirdi. Onun için evimizi sattık. Amasya'yla bu suretle ilişkimiz daha da azaldı tabii. Akrabalarım var. 90, 90 küsür yaşında halam var; onu ziyarete giderim bazen, kızkardeşim de orada oturduğu için işte ona giderim. Amcamın hanımı ve çocukları var onların tabii bağları felan var. Gittiğimde de tabii bağlarımıza felan gideriz, çeşitli yerlerde bağlar vardır Amasya'da...

İlkokulda işte kıraat dersi, yani okuma yazma, yazı dersi var o zaman. Hokkayla yazıyorduk, küçük mürekkep ondan sonra ucunda ucu olan bir kalem, ne derler ona? Divit işte batırıyorsun yazıyorsun. Bitince tekrar batırıyorsun, tekrar yazıyorsun. Yazı dersine çok önem verirlerdi o zaman. Mesela şöyle başladık biz, el yazısıyla başladık. "A, B, C" hergün bir tane harf öğretirler. Yirmi dokuz tane harf. Ondan sonra bunları yazmayı, birleştirmeyi öğrendik. Yani böyle (kitap harflerinin yazımını eliyle tarif ediyor) "A, B, C" yazmayı daha sonra öğrendik. Rakamları herhalde birinci sınıfta, birinci sınıfta öğrettiler ama asıl hesap yapmayı iki ve üçte. Üçüncü sınıftayken çok iyi hatırlıyorum, bayağı kesirleri, ondalık kesirleri bize öğretiyorlardı... Ve dördüncü sınıfta biz bunları hesap yapıyorduk. İşte, biliyor musun, işte ben çocuklara bakıyordum torunlar felan okurken. Biz daha mı iyiydik acaba, diyorum. Şimdi tabii çok değişti eğitim, tabii yani. Hâlâ da çok değişti, ben emekli olalı yirmi altı sene oldu aşağı yukarı... Şimdiki şeyle, çocuklara bakıyorum mesela, torunlarımla meşgul olamıyorum ben. Eğitim şimdi çok değişmiş. İşte derken herkes dersaneye gidiyor; yeni moda çıktı bu... İyi de bunun sebebi ne? Bunu da anlamıyorum yani eğitimci olarak. Ben, talebelerimden birisi başkasından ders alsa gururuma dokunur. Biliyor musun, dedim ki "Acık gel bakalım," annesi babası gelip de bana desc ki "Efendim biz dersaneye gönderiyoruz" felan dedi mi fena halde üzülürdüm. "Gel, gel." Çağırırdım çocuğu, "Gel bakalım, nelerin noksansa bana ara, on dakkalık şeylerde, boşluklarda bana soracaksın, benden öğreneceksin başka kimseden değil." Ben de öyle yani hocalık yaptım

otuz sene. Ne ders verdim özel, ne dersaneye gittim. Bitirdiğim zaman çok teklif aldım dersanelerin hepsinden, kabul etmedim. Çünkü ben, otuz, öğretmen olarak otuz sene enerji sarfettim. Ondan sonra artık dinlenmem gerekiyordu.

— En çok başarılı olduğunuz ders hangisiydi?

— Matematik, fizik, kimya bu derslerden yani. Fen dersinde başarılı bulundum, hepsinden başarılıydım yani. Onu tercih ettim her nedense, çünkü ben mühendis olmak istiyordum, ailem bırakmadı. O zaman kızlar mühendis mektebine gitmiyordu... Lise diploması alanlar yani. 1934'te belki bi tane belki iki tane mühendis mektebinde talebe vardı... Aileler göndermiyor. Beni de göndermedi. Ben, dayımın İstanbul'da pansiyoncu, pansiyonları var ama tabii Anadolu'dan giden talebeleri yanına bırakmıyor aileler pansiyonda, bilhassa kız çocuklarını. Ben dayımın evinde kaldım. Öyle okudum. Yoksa dayım eğer İstanbul'da olmasaydı tahsilime devam edemeyecektim belki. Belki bi ilkokul öğretmeni olcaktım ve beni ortaokuldan sonra, ilkokul şeyine, öğretmen okuluna göndermek istediler ama ben istemedim. Mutlaka yüksek tahsil yapacam. İstemedim. Yani iyice direndim aileme. Babam annem ileri görüşlü olduğu için beni taa Amasya'dan binerim Adana'ya üç defa tren değiştirerek giderdik, başka hiçbir vasıta yok. Amasya'dan binerim, Samsun'dan gelir tren, Kayseri'de ineriz, iki saat bekleriz. Oraya otoray (tek vagonlu bir tür motorlu tren) gelir, otoraya bineriz, Ulukışla'da ineriz. Ulukışla'da da bekleriz, Konya'dan gelen treni. Ondan sonra Adana'ya gideriz, ve tabii bu kaç saat sürerdi, otuz altı saat felan sürerdi, belki daha çok olurdu ve ben yalnız başıma valizimi alıp giderdim. Yani Türkiye'nin durumunu anlatmak istiyorum... Yani ailem tabii şey bi aile, kapalı bir aile olmasına rağmen, bana olan itimatları belki, ben elime valizimi alıp biner trene giderim. Tabii gittiğim zaman telgraftan bildirirdim yani. Yatılı okumak, o zamanlar herkes okuyamıyordu. Yani Türkiye'nin maddi imkânları da yoktu.

— İkokula gittiğinizde öğretmeniniz siz bir yaramazlık yaptığınız vakit size bir ceza veriyor muydu? Yaramazlık yapar mıydınız?

— Yaramazlık yapmazdım zaten de yaramazlık yapan da ol-

mazdı pek. Olmazdı yani. Çok sayardık öğretmenlerimizi. Şimdiki çocuklar öyle değil ki, biz sormaya çekinirdik. Belki biz baskılı yetiştik, bilmiyorum yani. Yani öğretmenimize mesela işte "Nerden geliyorsun, efendim eviniz nerde, bu elbise size çok yakışmış." Şimdi söylüyorlar çocuklar, şimdi söylüyor. Ben lise son sınıfı okutuyordum. Ayrılcam seneydi işte, saçlarımı, o zaman meç gibi bir şeyler vardı, beyaz değildi saçlarım bu kadar. Öyle yaptırmış olarak gittim okula, son günlerdi galiba. Çocuğun birisi peşimden koştu "Bişey sorcam efendim" dedi, "Sor bakalım" dedim "ne soracaksın?" "Saçlarınız peruk mu kendi saçınız mı?" O kadar üzüldüm ki, dedim ki "Efendim çocuklar artık bizim saçlarımızla başlarımızla uğraşmaya başladılar." Ve geldim eşime dedim "Ben emekli oluyorum", "Niye" dedi, "Benim artık talebeler saçımızlan başımızlan uğraşmaya başladılar" dedim. "Böyle gayri ciddi şeylerden hoşlanmıyorum" dedim.

— Dayak var mıydı?

— Yok, dayak yok. Dayak olmamasına rağmen belki evde, tabii yani, mutaassıp yer Amasya. Biz de tabii oranın belli başlı ailelerinin çocuklarıyız. Mesela yazın kısa kollu giyip sokağa çıkamazdık. Yani bu gibi şeyler vardı baskılar vardı. Dersimize çalışırdık. Başımıza kasket giymeden gidemezdik okula. Bakın okulun baskısını söyleyim size, mutlaka kasket giyeceksin... Şapka yani. Burasında birşey (alnını gösteriyor), okulun ablemi var. Onu mutlaka giyecez. Mesela biraz eksik giysek, yakışsın diye, tabii gençsin çocukluk işte, o zaman aile, müdahale eder veya öğretmen müdahale eder. Onun için yani kurallara çok uymaya mecburduk... Disiplin, çok disiplinliydi okul tabi. Oysa ortaokuldayken tabii her hocamız ayrı ders, tarih hocası ayrı, Türkçe, matematik, resim, müzik, biyoloji hocalarımız vardı. Biyoloji değil de fen bilgisiydi o zaman. Onun için de fen bilgisinin içinde hem kimya okuduk hem biyoloji okuduk. Hepsi onun içinde olurdu. Bir hocamız vardı Osman Bey, ama bi adı daha vardı. Osman Bey, her neyse onu çocuklar çok şey ederlerdi. Ortaokulda. Ders veremezdi ki adam, yani müdahale ederler, eğlenirler, erkek arkadaşlar tabi. Kapıya atar adam, bacadan aşar. Bir resim öğretmeni vardı hanım; çıkar otu-

rur kürsüde, sürahiyi koyar veya semaver koyar ya da bu taraftaki sıra bu tarafa çevirir, bu, nasıl kolay yapılması gerekiyorsa kavga çıkar orda. Müdür gelir, okul cümbüriyet. Yani böyle günler geçti...

— Cumhuriyet'in kuruluşuyla ilgili size neler anlattılar?

— Annem, annem anlattı. Ben daha iki yaşındaymışım. Amasya Tamimi'nden sonra herhalde. Atatürk Latife Hanım'la Samsun'dan Amasya'ya geliyor... Bir araba ile geçeceğini söylüyorlar, arabayla. Orda bir cadde vardır bizim Amasya'da. Annem diyor ki "Seni" diyor "salıncağa yatırdım." Annem bana anlatırdı, rahmetli annem. "Ondan sonra şeyi başına oturtturdum, ben gelene kadar salıncağı salla, çocuk uyanmasın, ben mutlaka Latife Hanım ile Atatürk'ü göreceğim." Hemen giyinip gitmiş. Orda Saraç Ali Camii vardır, oranın bahçesinden görmüşler Latife Hanım'ı. Diyor ki o sene doğan bütün çocukların adı, kız çocukların adı Latife, erkek çocukların Mustafa Kemal koymuşlar Amasya'da ve "Çok alkışladık" diyordu. Herhalde 1923, 24'te belki bilemiyorum. 23'te Cumhuriyet, zaten Cumhuriyet'i beraber kurdular Latife Hanım'la beraber, biliyorsunuz. Beraber kurdular. Bende şimdi bir kitap var. *Mustafa Kemal'le Bin Gün.* Yani Mustafa Kemal Paşa'yla bin gün evli kalmışlar. Bilmiyorum okudunuz mu? Çok güzel bir kitap. O benim başucu kitabım. Her gece onun bir yerini açar okurum.

— Daha sonra Cumhuriyet kutlamalarına, yani ilkokula başladığınızda katılmışsınızdır... Nasıl oluyordu o kutlamalar?

— Çok güzel oluyordu. Hepimiz böyle okulun yani resmi, başımıza şapkamızı giyiyorduk, bekliyorlardı bizi. Hükümet meydanında mı, belediye meydanında mı bi yerde. İşte nutuklar atılıyordu. İşte biz çocuktuk, fazla anlamıyoruz ama okulun emriyle gidip orda saatleri geçiriyorduk, bir iki saat işte. Anlatıyorlardı Cumhuriyet hakkında felan, dinliyorduk. Ondan sonra gelip evlerimize dağılıyorduk. Her sene mutlaka giderdik. Talebe yani gitmezse ceza alırdı. Onun için hiç bayrama. Benim torunum, kaçıyor çocuk. "Niye gitmiyorsun" diyorum, "Bize ne" diyor. Bize ne ne demek ya! Demek ki hocalar hiç telkin etmiyor bunlara geliceksiniz gideceksiniz diye. Dese herhalde çocuklar gider. Niye gitmesin, biz gidiyorduk onlar da gider! Gider.

— Siz kutlamalarda görev aldınız mı?

— Ben öğretmen olduktan sonra görev aldım...

— Çocukluk yıllarında almadınız mı?

— Hayır almadım. Yalnız işte bayrak merasimlerinde bayrak tutardım. İşte halkevleri vardı o zaman, oralarda şiir okurduk. Herhalde özel günlerde okurduk bilmiyorum. Pek iyi hatırlamıyorum da şiir ezberlerdim ben. Halkevinde özel törenlerde okurdum.

— 10. Yılda nasıl bir etkinlik içindeydiniz?

— Valla herkes ama bütün çoluk, çocuk, büyük, herkes "10. Yıl Marşı"nı bir defa, öğrendi. Yani müzik, müzik öğretmenleri, kendi müzik öğretmenlerimiz veya belki de dışardan geldi, bilmiyorum yani, öğretmek için başka öğretmenler de gelmiş olabilir. Bu marşı hepimize öğrettiler ve biz hepimiz bağıra çağıra onu bütün yıl sokaklarda felan söyledik yani. Çok mutlu olarak söylüyorduk. Biz seviyorduk o marşı... Hâlâ da seviyoruz. Hâlâ da ben onu da şey, nihayet çok marşlar öğretmişlerdi. Neydi? Onu pek hatırlamıyorum, pek aklıma gelmiyor, yani şu anda gelmiyo. Pek çok marşlar söylerdik.

— Cumhuriyet'in size nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

— Valla, bugünkü hayatımızı Cumhuriyet'in ilanına borçluyuz. Yani yoksa biz herhalde bu ben şu durumda olamam (kendi giyim tarzını gösteriyor). Kapalı, evde oturan bi hanım, başımız felan örtük... Çocuklarımızı da artık o nisbette yetiştirdik herhalde. Yani o kadar tahsil felan yaptıramazdı, nerden yaptırcan? Zengin de olsanız yani, çok... şartlar uygun değil ki. İstanbul'a bir insanın gitmesi ne demek yani. Uzun bir yol... İşte diyorum bakın ben Adana'ya gidiyorum, kız lisesine. İşte 14-15 yaşındayım. Üç vasıta değiştirip gidiyorum. Gelirken de üç vasıtayla geliyorum ve sene yarısında, sömestre tatilinde felan gelip gitmeler yoktu öyle şey. Hatta ben üniversitede okurken bile şubat tailinde yirmi dokuz gün tatil olurdu mutlaka birinci sömestrede. Ben İstanbul'da kalırdım dayımın evinde, Amasya'ya gitmezdim. Biz bi seneye yakın annemle babamla bi yıla yakın hasret kalırdık. Ama şimdi oo... iki gün ta-

til, herkes gezmede. Yani ya kendi evinde veya başka yerde, öyle şey yoktu. Tabii maddi imkânları da Türkiye'nin o zaman daha kıstlıydı. Yani, ama herkes ayakkabısına pençe yaptırır, çorabına yama koyar fakat mutlu yaşardı... Kısmetine herkes inanıyordu. Nasibine herkes razı oluyordu yani o zaman. Şimdi öyle değil... Şimdi herkes "Aa... o felan yapmış ben de yapıcam." Hiçbir şeyi beğenmiyor herkes. Mütemadiyen değiştiriyor, yeni yeni şeyler alıyor. Herhalde çok zenginler, diyorum, bilmiyorum ben. Yani biz öyle yetiştik. Sonradan Atatürk'ün sayesinde yıllar, her yıl biraz daha, biraz daha, biraz daha iyileştik. Fakat 39'da öldükten sonra çok üzülmüştük o zaman. Hiç unutmuyorum, bekliyorduk zaten. Böyle bir tabii şimdiki gibi radyo yok, şey, televizyon yok... Bir yerden haber gelecek de biz öğrencez Dolmabahçe'deki durumu. Hiç unutmuyorum hangi derste, psikoloji dersindeydik. Böyle öğretmen dışarıya baktı, lise on birinci sınıftı, Bayrak yarıya inmiş. Hükümet konağı, ben liseyi Kastamonu'da okudum ya, görünüyordu. Ben de baktım, hoca birden dersi kesti. "Çocuklar" dedi, "bayrak yarıya inmiş", zaten bekliyorduk biz. Hepimiz sıraya başımızı koyduk. Ağladık, için için ağladık ve ondan sonra öğretmenler derse girmediler. Gittiler öğretmenler odasına. Biz sınıfta hiç gürültü yapmadan, yani yas tuttuk. Onu hiç unutmuyorum. Sonra işte, Atatürk'ün ölümünden sonra şey, İsmat Paşa geçti ya Reis-i Cumhur oldu. İsmet İnönü. İlk Kastamonu'ya geldi. Ne, bi yerin açılışını yaptı, bir arkadaşımla ben kordela tuttuk da kesti. Onu, yani ona yardım ettik.

— Sizi etkileyen en önemli olay neydi? 12 yaşınıza kadar?

— Valla tren geldi herhalde, o beni çok etkilemişti. Samsun'a tren, demiryolu yapılmıştı. Samsun'a kadar. Yani demiryolu var, tüneller yapıldı Amasya'da, geçmesi için. Belki vardı belki yoktu bilmiyorum yani. Yani tren gelecek diye şeylere çıktık, kiremitlerin üzerine, çatı yani, öndeki evin çatısının üstüne çıktık. Çünkü göremiyoruz başka türlü. Tren geçer biz alkışlardık. Yani, Samsun'a tren geçti, biz onu kutladık. Gitti geldi, ilk defa geçişini hatırlıyorum. O bizi çok etkilemişti. Artık tamamen memleket bağlandı diye... Başka etkileyen olay, ben ilkokulu bitirdim. İlkokulu bitirme-

ler felan mühim meseleydi o zaman yani. Bu kadar kolay değildi işler herhalde. Mesela biz, ben ilkokul mezuniyet imtihanına girdiğim zaman başka liseden, başka ilkokuldan iki tane daha öğretmen geliyordu. Plevne Okulu vardı. Yeşilırmak Okulu vardı... İki tane ilkokul vardı. Bi tane Plevne'den bi tane Yeşilırmak'tan öğretmen gelir, bi de bizim öğretmen, üçü imtihan ederlerdi. Sözlü imtihan... Her dersten sözlü imtihana tâbi tutulurduk. Tabii biz birincilikle geçerdik başka mesele ama...

— Şimdiki çocuklarla sizin çocukluğunuz arasında bir fark var mı, varsa ne tür farklar var?

— Var tabi, çok fark var. Bi defa bizim bu kadar imkânlarımız yoktu. Kitap alma imkânımız. Zaten kitap yoktu ki sade okulun kitapları vardı. Yani okuduğumuz ders kitapları. Ders kitabının dışında bir haftada bir *Afacan* mecmuası mı bir mecmua çıkardı çocuklara. Onu mutlaka alırdık kitapçıdan gidip. Yani çocuklar için şimdi çok mecmua var biliyorsunuz. Yani imkânları var okumak için, çok çeşitli kitaplar okuyorlar, okuyabiliyorlar. Biz okuyamıyorduk. Yani ders kitapları dışında bir kitap okuyamıyorduk. Yalnız tabii romanlar felan var ama yaşımıza göre tabii, uygun romanları okurduk. Keloğlan mecmuaları felan filan, ufak ufak şeyler vardı böyle. Çocuk mecmuaları, şeyleri, kitapları onları okurduk. Başka bir şey okumazdık. Liseye gittikten sonra yani, ortaokulda da böyle, bir, ortaokulda biraz daha tabii şey, daha çok kitaplar felan çıkmaya başladı. Mesela okulun duvar gazeteleri felan çıktı. Okulda onlara yazı yazardık... İlkokulda böyle bir şey yoktu. Ortaokulda vardı. İşte yazıyorduk. Fena değildi kompozisyonum. Türkçe öğretmeni hatta bir röportaj yaptırmıştı bunun üzerine. Katırtırnakları var ya, ağaçlar var şurda büyük, gelirken görmüşsünüzdür. Şurada ağaçlar... Atkestanesi... Atkestanesi. Katırtırnağı. Yazlıkta bizim çiçekler vardır, onlar. Atkestanelerini, hoca götürdü o ağacın dibine, "Bunu" dedi, "bunun hakkında böyle güzel bir kompozisyon yazın, bu ağaç hakkında". Bi ağaç o kalmış, hep ağaçların çiçekleri gitmiş, yeşil yaprak çıkmış veya işte neyse erik, badem, ayva; bunları görüyorsunuz, yeni açıyor. Atkestaneleri, hatta ona ait yazdığım şeyi şey gazetesine, benim elimi sıkmışlardı, çıkarıp okulda okudum. Baş makale diye yazmıştım. Ne yazdı-

ğımı da hatırlamıyorum. Yalnız herhalde her çiçek, tüm çiçekler solduktan sonra o çıktığı için yani onu kral gibi felan görmüştüm herhalde. Öyle hatırlıyorum kompozisyon işlerine meraklıydım...

— Çocukluğunuzla ilgili başka söylemek istediğiniz bir şeyler var mı?

— Tabii, tabii şimdiki çocuklar bizim kadar aileye düşkün değil, akrabaya düşkün değil. Aileye, komşuya, akrabaya düşkün değil şimdiki çocuklar... Biz, mesela annem beni her hafta muhakkak tatil, öğleden sonra tatil olduğu gün anneannemin evine, nine derdim ben ona, bizden uzaktaydı, mutlaka beni oraya, "Anneannene git, nenene git, bir arzusu var mı, sor öyle gel" derdi ve ben bunu vazife gibi gider gelir yapardım. Hiç yüksünmezdim yani. Şimdi torunlara deseler ki anneannene bak veya babaannene bak, gelmezler, adım gibi biliyorum. Yani, şimdi çocuklara bu şey aile tarafından telkin edilmiyor, bilmiyorum artık neden dolayı? Biz büyüklere çok saygı gösterirdik. Çok yardımcı olurduk. Tabii gücümüz yettiği kadar yani. Mesela bizim o zaman işte Amasya'da böyle hizmetçisi mi hizmetçisi işleri yok, devamlı hizmetçisi vardı evlerin veyahut da yoktur. Bizim devamlı hizmetçimiz vardı. Sonra artık hizmetçiler evlendi mevlendi felan, işte şeysiz kaldık yani kadınsız kaldık. O zaman annem yapardı bütün işleri. Irmak, o zaman bizim evin önünden ırmak geçerdi. Ama o zamanki ırmak şimdiki gibi pis değil. Yeşilırmak hakikaten yemyeşil su akar... Yani o yeşil de etrafındaki ağaçların gölgesinden dolayı yeşildi, dupduru su vardı yani. İçme suyu diye kullanırlardı komşular onları... Şimdi girilmez artık onun içine. Bizim kapımız vardı, inerdik ırmağın kenarına. Orda, şimdi bizim o zamanki evimize bakın, şimdi çocuklar böyle bir ırmağın kenarına gidip de ordaki taşı toplucak, kuma bakacak, balık varsa onlara bakacak, biz onlardan zevk alırdık. Şimdiki çocuklar almıyor zevk. Almıyor çünkü televizyon var, bundan her şeyi görüyor burda. Ama biz onun canlısını görürdük, resim görmezdik...

AHMET SARAÇ*

Ben yetmiş sekiz yaşındayım. Kayseri ilinin Develi kazasında dünyaya geldim. Annem İstanbul doğumlu. Babam ise Develi'nin yerli halkından. 1 Mayıs 1920 doğumluyum. Babam saraçtı. Ben ilkokulu ve ortaokulu Develi'de okudum. Saraçlık, at eğerlerini yapan sanat koludur. 1937-38 ders yılında ortaokulu bitirdim ve orda memur oldum, kâtip oldum.

— 1 ila 12 yaşları arasında yaşamınızın en önemli olayı neydi?

— Bu devre içerisinde unutamadığım iki olay var. Birincisi ağaçtan düştüm, bacağımdan et parçası çıktı. İşin acıklı tarafı, doktor da yoktu, eczacı dikti. Bu çok önemli bir şey. Doktor yoktu memlekette, eczacı dikti. Bacağımdaki yırtılan yeri, hem de bayıltmadan dikti. Tahmin ediyorum 7-8 yaşlarındaydım. Üç dikiş attık halen belli. Eczacı da Ermeniydi. Türk yoktu. İkinci yine önemli. Olay Ağrı İsyanı'na giden komşularımızın karşılanmasıydı. Bu karşılanma pek şenlikli ve törenli oldu. O zaman 7 yaşındaydım. Çünkü Ağrı İsyanı 1927'de oldu. Tabii 7 yaşında olmam lazım.

İlkokulu da ortaokulu da Develi'de, doğduğum yerde başladım. Okulumuzun ismi İstiklal Okulu'ydu. Cumhuriyet devrinde açılan ilk Cumhuriyet okulu idi. Okula giden arkadaşlarım deyince bizim mahallede ancak üç kişiydik. Evet, sonra çoğaldık ama bizim gittiğimiz zamanlarda üç kişi, üç arkadaş gidiyorduk. Bu üç kişi Ahmet Unutulmaz, Recep, soyadını şey yapamadım, onun için hatırıma gelmedi. Recep ve ben Ahmet Saraç, yani üçümüzdük. Sonra çoğaldık tabii okula gidenler. İlk zamanlar o kadar şeydi ki, o zaman kar biraz fazla yağardı. Şimdiki gibi değil. Kışlar fazla olurdu. Biraz küçük oluşumuzdan kar böyle dizimize kadar. İlk defa yolları okula giden biz açardık esnaftan falan önce biz açardık. Bunlar sonra sonra düzeldi. Okulumuz bizim yaşımıza göre oldukça uzak sayılırdı ve hiçbir kolaylık yoktu. Şimdiki gibi otobüslermiş filan bilmem filan öyle şeyler yoktu. Yaya gidip gelirdik okullarımıza.

* Görüşme 27 Nisan 1998'de Sevda Özlek tarafından yapılmıştır.

Okul, eğitim hatıralarım şudur. Okulumuz yaşımıza göre oldukça uzaktı. Ama biz yılmadan gider gelirdik. Şimdiki gibi kaloriferli değildi okullar. Soba bir sabah yanardı bir öğleden sonra. Biz hem sabah giderdik hem öğleden sonra. Yemeğimizi yerdik tekrar okula dönerdik. İki devre yapardık, bir de öğleden sonra. O çok soğuklarda, zaten ayaklarımız da yaştı. O karda falan, ıslanmışız falan tepinip dururduk. İşte ısınsın diye ayaklarımız. O şartlar altında ilkokulu bitirdik. Ortaokul biraz daha uzaklaştı daha uzaktaydı. Hatta bu ilkokulun iki katı kadar uzaktaydı. Aynı şartlar yine orda da devam ediyordu. Kalorifer falan bir şey yoktu. Yine bir sabah, bir öğleden sonra okula giderdik. Bir sabah yanardı soba bir öğleden sonra yanardı. Bu şartlar altında ortaokulu da öyle bitirdik. 37-38 ders yılında bitirdik.

İlkokulda üçüncü sınıfta olmamıza rağmen, o zaman ki tabiriyle riyaziye, şimdiki deyimiyle matematik oldukça kuvvetliydi. O zamanki muallimimiz bir şey sorduğu zaman hemen ben cevap verirdim. Bu artık öyle bir hal aldı ki arkadaşlar kızmaya başladı. Onlar, yani bir nevi kıskançlık mı deyim, yoksa çocukluk mu, kızmaya başladılar. Bu öğretmen bu arada antiparantez [antıparantez] söyleyeyim sonradan subay oldu. Bu öğretmenin, Avni ismindeydi. Soyadını hatırlamıyorum, Paşa Avni derlerdi. Kendini böyle şey yapardı, kasardı falan; ondan arkadaşları Paşa Avni derlerdi. Yıllar geçti ben pilot oldum. Bir gün Kayseri-Eskişehir yolu üzerinde trende karşılaştık. Diğer subay arkadaşlarıyla beraber ve hiç unutmamış "Senin matematiğin, riyaziyen kuvvetliydi" dedi. İlkokulda dördüncü-beşinci sınıf öğretmenim İbrahim Öztürk. Merhum benimle beraber hem ilkokulu bitirdim ortaokula başladım. O da imtihanla ortaokul öğretmenliğini kazandı. Matematik öğretmeni olarak o da ortaokul öğretmenliğine başladı ve aynı zamanda müdür muavini oldu. Memleketin yerlisiydi bu.

Okula gittiğim ilk günü pek hatırlamıyorum. Çünkü taşrada öyle günü gününe okula gitmek falan yoktu. İlk bu Cumhuriyet okulu açıldığı zaman oldukça memleketimiz tedbirliymiş ki aynı bu şimdiki sıralara yakın sıralarımız mevcuttu. Yani öyle yerde oturma vesaire falan yoktu, sıralarımız mevcuttu. Yalnız üçer arkadaş otururduk. Dershaneler 35-40 talebe arasında idi. Bilmiyorum di-

ğer okullar öyle miydi? Ama bizim İstiklal Okulu'nda okuduğumuz zaman 35-40 talebe arasında değişirdi. Yalnız orda en dikkati çeken bir şey daha vardı. O günkü öğretmenlerimizle, bugünküler için bir şey söylemiyorum, muhakkak ki bunlar da aynıdır. Ama o günkü öğretmenlerimiz talebesini yetiştirmek için çok gayret gösterirlerdi. Onu muhakkak yetiştirmeye şey yaparlardı ki çünkü halk fakirdi. Çoğu kitap alsa defter alamaz, defter alsa kitap alamaz durumdaydı çoğunlukla. Bu yokluk içerisinde öğretmenler çok çırpınırdı bu çocukları yetiştirelim diye ve oldukça da muvaffak oldular. O zaman bizim devrenin, bizim devrenin değil de bizim neslin çocukları okuyorlar. Çok büyük şeyler, yerler işgal ettiler.

Hem şimdi torunlarımda görüyorum yani çocuklarımda gördüğüm kadarıyla her ne ise bizde de o tarihlerde öyleydi. Yani hiç bir değişiklik yok. Evde çalışmak, okulda çalışmak. Yalnız tek şeyimiz bizim okulda pek ders dinleyemezdik kışın, çünkü çok soğuklarda çok üşürdük. Buna rağmen o zamanki eğitim derecesi içün ben milli eğitimci değilim, tabii derecesi içün bir şey söyleyemem. Ama o günkü şartlarda çok güzel bir okumuş nesil yetiştirdik.

Suyumuz da vardı, tuvaletimiz de vardı. Bu şey okul Cumhuriyet okulu, İstiklal Okulu kilisenin bitişiğindeydi. Kilisenin arazisinde yapılmıştı. Okulda modern sayılırdı yapı itibariyle, teşkilat yani işte o günkü şartlar öyleydi. Zaten kalorifer filan yoktu ki bir yerde, bizde okulda olsun. Bu ortaokula gelince ortaokulumuzu vatandaşlar yaptı ve de muazzam bir ortaokul yapıldı. Şimdi o ortaokul, lise olarak kullanılıyor. İsmi filan yoktu, ortaokul diyorduk. Çok güzel modern bir ortaokuldu. Bodrum katıyla üç kattı şeyler, bölmeler tahta şeylerdi onlar, kalın hezenler. Üzerine tahta döşemişlerdi. Sonradan işittiğim kadarıyla, görmedim. Çünkü son durumunu beton yapmışlar bölmeleri. Bölmeleri yapmışlar diyorum ya çok güzel ve hem de çok yakışıklı bir okuldu. Düz beton yığını değildi. Okul U biçiminde iki binadan oluşuyordu. Birinci kısımda derslikler, ikinci kısımda da müdür odası, muavinlerin odası ve spor yapılan yerler. Çok güzel teşkilatlı bir okuldu. Hayret edersin bir kazada böyle bir okulun yapılması, hep şimdi bakıyorum da mucize olmuş. Vatandaşlar kimi parasıyla kimi emeğiyle bu okulu yaptılar. Ondan sonra talebe toplamaya başlandı. Enteresan bir

şey de bu, talebe yoktu. Güç yok okuyacak, çocukların çoğunda. Yahut anası, babası yardım ediyor. Kimisinin babası İstiklal Savaşı'nda Çanakkale'de şehit olmuş. Okuyacak güçleri yok. Deminki söylediğim ilkokulda beraber geldiğimiz öğretmenim, memleketin yerlisi olduğu için kapı kapı talebe toplardı. Çünkü öğretmen vermeyecekler, talebe kapasitesi olmazsa tabii. İbrahim Bey o memleketin yerlisi, herkesin durumunu biliyor. Bu çocuk ilkokulu bitiren çocukları topladı ki bir an önce öğretmen bulunsun diye. Okul tam faaliyete geçsin diye. Nitekim de muvaffak oldu. O dönemin çocukları kendi parasıyla dışarda lise ve yüksek tahsil yapabilmek için gücü yetenler oldu. Ama gücü yetmeyenler ortaokuldan sonra öğretmen okulları, Devlet Demir Yolları, ondan sonra bu havacılık çıktı. Bu okullara gittiler. Gücü yetmeyenler de bu okullarda gidip hem neyse meslek okulları tabii bunları yetiştirdiler. İlk devre, öğretmen okullarına gittiler, yatılıydı. Devlet iaşesini temin ediyordu. Başka şehirlerde şimdi o gün pek bilmiyorum hangi okula gittiklerini. Dışarlarda okurlardı. Dışarda Devlet Demir Yolları şey alıyordu. Bunların hepsi orta mektep mezunu aldılar. Bundan istifade etti, çocuklar okuyabildi. Yoksa onların ordan ayrılmasına imkân yoktu, güçleri yetmiyordu. Ancak pek cüzi kısmı kendi parasıyla dışarda gidip de liseyi bitirdi, yüksek tahsil yaptı. Yüksek tahsil de yakın tarihe kadar, yakın tarih derken 30-40 sene evvelsine kadar herkes istediği okula giderdi. Neyse, neyi istiyorsa oraya giderdi. Ondan sonra bu imtihanlar çıktı. Herkes istediği okula maalesef gidemedi artık muvaffak, imtihanla neyse, bunlar bildiğiniz şeyler, onlara giden oldu ve bizim kazada da oldukça münevver, kültürlü insanlar yetişti, ortaokulun sayesinde.

İlkokulda dört-beşte tarih, coğrafya vesaire vardı. Yine ilkokulda ilk birinci sınıfta şimdiki olduğu gibi aşağı yukarı şimdikinin şeyindeydi, düzeyindeydi. Ders olarak sayamayacağım ama tarih, coğrafya, ortaokulda biyoloji vardı.

İbrahim Bey'i çok iyi hatırlarım. Çünkü benim okula devam etmeme o sebep oldu. Sebebi de şu şekilde, babam göndermek istemiyordu. Ona geldim şikâyet ettim ben; o babamla görüştü. Ondan sonra babam okula gönderdi. İbrahim Öztürk Bey tabii hiç unutamadığım bir öğretmendir. Rıza Bey vardı. İşte dördüncü sı-

nıfta o da şey yaptı. Memleketi, dışarda Kayseri'nin bir kazasındandı. Ama Pınarbaşı mıydı, Bünyan mıydı bilmiyorum. Ordan gelme, o da iyi bir öğretmendi, öğreticiliği kuvvetliydi. Onu da hiç unutamam. Develi'den bir öğretmenim vardı. Develi'nin yerlisinden bir öğretmenim vardı. Şu şekilde: Ben bi Fransızcaya çalışmadım, imtihan da vardı. Bu derse girmeyeyim de dedim, zayıf almayayım da yarın girerim şeklinde kaçmak istedim. Bu arada doktorun kızı vardı, Neriman Hanım. O dedi ki: "Ben de çalışmadım beraber kaçalım" dedi. Ben onunla kaçmayacağım ama benim saatim yoktu. Onun saati var. O dersi atlattıktan sonra geleceğiz tabii okula yine uzatmayalım. Kaçtık, kaçınca biz aranmışız. Biz geldik ki ortaokul birbirine karışmış. Bizi, beni çıkarttı İbrahim Bey, yine bütün talebeleri dizdi, bir nutuk çekti. Kaçmamızın kötü olduğundan... tabii kız çocuğu olduğu için ona bir şey yapmadılar. Benim ellerim cetvelin keskin yüzüyle vura vura bu ellerim böyle şişti. İbrahim Bey'in hatırası çok bende.

Bu ortaokul yeni açıldığı için kozmopolitti. Kozmopolit, bir yaş bakımından diğeri de memleket bakımından. Etrafta ortaokul olmayan şeylerden de geldiler. Benim ağbilerim de geldi, benimle beraber okumaya başladılar. Yani benden beş-altı yaş büyük, yani ne kadar okumayan varsa altı sene, yedi sene hatta evlenmiş olanlar dahi gelip devam ettiler. Okul çok kozmopolitti. Bunlar bazen olurdu ki, büyük adam kavgaları, büyük adamlar zaten onlar, biz çocuktuk. Ben yani normal yaşta ilkokulu bitirdim geldim, onlar öyle değil. Onlar terk-i tahsil etmiş, yani okul olmadığı için terk-i tahsil etmiş. Ortaokul olmadığı için daha başka yerlere gidememişler. Bura açılınca vesile oldu şey ettiler, bir tür suçları vardı. Hatta o büyükler çok öğretmenlerle, çokluğuyla arkadaş gibi konuşurlardı. Çünkü aşağı yukarı emsallerdi. Öğretmen de şimdiki gibi bol değildi. Mesala ortaokula öğretmenlik yapan bir kısmı lise mezunu gençlerdi. Liseyi bitirmiş öğretmene ihtiyaç var, gidip sonradan ne oldu tekrar okuduklarını bilmiyorum. Bu şekilde öğretmenlerimiz de vardı.

Özellikle cezalandırma hususunda o İbrahim Bey yerlisi olduğu için müdür muavinliğinde şey yapmıştı. Hiç gözünün yaşına bakmazdı. Neyse gereken suçuna göre cezasını çekinmeden ceza-

sını verirdi. Büyükmüş, küçükmüş filan... Muhakkaktan bir haftalık filan ondan sonra şeyse sözle tehditler vesaire bunlar yapılırdı. Sonra duruma göre annesine, babasına söylenirdi. Çocuğumuzun biraz daha kendisiyle alâkadar olması için, yani bu tür cezalar şey yapardı, tatbik edilirdi.

Okuldaki bayram kutlamalarının hepsini hatırlarım. Bizde okuldaki bayram kutlamalarında, bayramlarda halk da çok sevinçliydi. Açmış, açıkmış filan hiç düşünülmezdi, bir bayram olduğu zaman okulda. Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Bayramı, 19 Mayıs Bayramı, bu tabii okullar buna hazırlanırdı. Fakat halk da tıklım tıklım doldururlardı. O meydanlıkları şimdi gibi tribünlü yerler yoktu. Düz bir tarla gibi bir yer boşluk meydan orda toplanırdı filan ama halkta da bir çoşku olurdu. O temsiller ilkokulda olsun ortaokulda olsun temsilen de fakir çocuklar için filan açık arttırma bazı şeyler satılırdı. Çok fakirlere yardım etmek için filan. Halk da canla başla kendi haline bakmaz oraya yardım ederdi. Biz yardımlaşmamız da şeydi. Sonra en çok üzerinde durulan bir şey de yerli malıydı. Yerli malı haftası şey yapardı ama yerli malına çok dikkat edilirdi. Her zaman için öyle hocalarımız, öğretmenimiz, muavinlerimiz yani o zamanki tabiriyle yerli malı kullanmamız için bizlere daima nasihatlarda bulunurlardı. Cumhuriyet Bayramı 1927 senesindeki, aklımın erdiği ilk törendir. Burda evvela okulda bütün talebeler toplanırdı. Hocalarımız, günün ehemmiyetini bizlerin anlayacağı şekilde bizlere anlattı. Bundan sonra halkın toplandığı meydanlara gittik. Okulda ve bu okulla bu meydanlara gelirken biz okula gittik. Ama bütün halk bir çoşkuyla kadın-erkek hepsi toplandı orda. Yine orda da günün ehemmiyetini, kaymakam, memleketin, kazanın en büyük yöneticisi kaymakam ve halktan da dava vekili Şükrü Bey isminde bir zat günün ehemmiyetini anlattılar. Akşam fener alayları, çarkı felekler, maytaplar patlatılaraktan o gün şenlendirilirdi. O gün şenlendirirler. Bu kazada daha başka bir şey olmazdı. Başka bir şey olmazdı. Halkın yaptığı bir şey yoktu. Halk iştirak etmek, buna sevincini göstermek ve eğer mümkün mertebe bu maytaplı ve çarkı felekli bir şeyleri de yine ilgili şahıslar yapardı. Halk yalnız toplanırdı, dinlerdi, seyrederdi. Halkın yaptığı da buydu. Bu törene ailem, annem ve babam iştirak etti. I.

Cihan Harbi'ne ve İstiklal Savaşı'na iştirak eden babam ve bir subay kızı olan annem bu törenleri hiç kaçırmazdı ve onlar da bu törenlere diğer vatandaşlar gibi iştirak ettiler.

Bizim çocukluğumuzla bugünkü çocuklar arasında büyük farklar var. Yalnız bu farkları şu şekilde değerlendirebiliriz: dezavantajlar, avantajlar. Şimdiki çocukların avantajı şu: Rahatlık içindeler; umumi olarak konuşuyorum, muhakkak ki bunların içinde rahatsız olanlar ve fakir olanlar var. Ama rahatlık, elektirikler, kaloriferli okul binaları. Bizim zamanımızda kalorifer filan hiç kimsede yoktu. Bir sabah soba yanardı, bir de akşam soba yanardı. Akşam, öğleden sonra soba yanardı. Yani diğer zamanlarda çok soğuklarda çok üşürdük. Bu tabii bizim için bir dezavantajdı. Şimdi bunlar yok ama o zaman yine televizyon... radyo vardı ama elektrik olmayan yerlerde radyo da yoktu. Zaten televizyon yakın tarihin bir nimeti. Şimdiki çocuklar görgü bakımından radyoda, televizyonda özellikle gördüğü birçok şeyleri öğreniyorlar. Ama bu bizim zamanımızda bunlardan mahrumduk. Sinemayı bile ben şahsen 16-17 yaşındayken görebildim. Hâlbuki şimdi çocuklar aklı erdiği günden itibaren sinemayı bilmem hepsini gayet iyi seyredebiliyorlar. Sonra şey, kırtasiye araç gereçler şimdiki gibi bol değildi. Şöyle ki bazen bir defter almak yahut herhangi bir kitabı almak o aile için külfet oluyordu. Buna rağmen çok çalışkan talebeler vardı ve o günün talebeleri, okuyabilenler, o fırsatı bulabilenler hepsi, yüksek kademelerde mevkiler aldılar. Öğrenmek için okul vardı, sınıf geçmek için değil. Buna çok dikkat ederlerdi. Çocuklar çünkü yokluk içinde babalarının annelerinin ne fedakârlık yaptığını biliyordu. Bugün maalesef bu pek oluyor diyemem.

Çocukken küçük yaştan itibaren ben esas mühendis olmak isterdim. Hem de inşaat mühendisi. Öyle bir inşaat mühendisi ki yaratıcı bir inşaat mühendisi olmak isterdim ki, şimdiki gibi beton yığını değil. Bu nerde oldu acaba? Babam sanatkârdı acaba ondan mı? Özenti duydum yahut bahçelerde, evlerde, evlerden sonra eski evler nispeten şimdiki gibi değildi. Bir şekilleri filan vardı. Şöyle bir çıkıntılar gibi şeyler vardı. Bugün dikkat edin umumi olarak konuşursak,beton yığınından başka bir şey değiller binalar.

ALİ ERBAŞ*

Kızım ben küçük yaştan yetim büyüdüm. Hocaya gittim. Evvelce hocada okudum. Hocada okurkene yeni yazı çıktı. Sene herhalde 24 olması gerekir. 1924 [1928] falan olması gerekir ki, yeni yazı çıktı. Nüfus kâğıdım bile yoktu. Beni hoca, öğretmen almadı. O zaman muallim diyorlardı. Muallime götürdü beni dayım. Muallim almadı beni. Nüfus kâğıdım yok. Yaşım da küçük gözüküyorum. "Bu çocuk daha" dedi, "okula gidemez." Sonra beni şeye götürdüler. Şehere götürdüler. Şeherde nüfus kâğıdı aldılar, 7 yaşında. Bu ilk yazı çıktığında, eski yazı okurken yeni yazıya geçtik... Köyümüzde mektep yoğudu. Cami vardı. Camimizi mektep yaptılar. Sıralar kondu falan. Öğretmen, bir öğretmen geldi. Bu öğretmenlen, çocuk, köyün çocukları geldi, işte bizim emsalimiz, okuduk. Ondan evvel köyümüzde okumuş hiç yoktu. Yani köyde üç tane hoca vardı hoca olarak. Yani iyice şöyle okuryazar olarak, yani ya dört kişi vardı ya beş kişi. Bi mektup geldiği zaman ararlardı ki o adamları, askerden gelen bi mektubu okutsunlar. O zamanlar çok acı günüdü, okumak zorudu. Kimse okuyamıyodu. Arapça. Biz Türküz, Arap değiliz. Biz hep Arapça okuyok, okuyok. Bizi hep geri koyan bu hale getiren Arapça dilidir. Arap dilidir bizi bu hale getiren. Çünkü bi insan gendi yazdığını okuyacak, okuduğunu da bilecek. Okuduğunu bilmiyorsa şarkı dinler gibi, koyunun kaval dinler gibi dinliyorsa neye yarar ki? Onun üçün, okumanın çok önemi varıdı o zaman. Okula gittik, orda okudum işte. O zaman üçüncü sınıf varıdı. Beşinci sınıf olan okullarda, beşi bitiren öğretmen oluyordu, eğitmen oluyordu. Hani beşi bitiren bi çocuk, gidiyodu köylerde çocuk okutuyordu. O zaman o kadar okuyana şey varıdı.

Ben Çorum'un Alaca gazasında doğdum. Yani köyde doğdum da Alaca'ya bağlıydı. Ben 81 yaşındayım şimdi nüfusa göre. Fakat ben 85 yaşında olduğumu biliyom. Çünkü beni okula almadıkları zaman beni şehere götürdüklerinde eyi aklım yetiyo. O zaman doktor moktor yoktu da nüfus memuru sana bakıyo "Bu 7 yaşında var" diyo, "Ver nüfusunu getsin okula" diyolar, tamam. Bize bi nüfus kâğıdı verdiler, okula geldik işte.

* Görüşme 14 Aralık 1998'de Şermin Organ tarafından yapılmıştır.

Ben askere gidinceye kadar hiç bi işim yoğudu. Askere gettim, geldim, Devlet Demir Yollar'ına girdim. Devlet Demir Yolları'nda makinist idim ben. Ateşçi çalıştım, sonra makinist oldum. İşte yirmi dört sene çalıştıktan sonra emekli oldum. 69'da emekli oldum.

Babamın doğum yeri de Alaca'nın Goçhisar köyü. Babamı bilmiyorum ben, çiftçiymiş ama babamı bilmiyorum. Babam ben küçükken ölmüş. İki tane daha gız gardaşım vardı, ikisi de vefat etti. Ben onların küçüğüydüm, daha duruyom.

Ben 12 yaşındayken gızım, diyar-ı gurbete çıktım. Nerden biliyo musun? Alaca'dan, Çorum'dan Tekirdağı'na gittim. İşte dedim ya yetim idim. Aklım başına gelince babalığımın yanında da durmadım. Çalışmaya gittim o yana. Daha o zaman 14-15 yaşlarında ya varıdım ya yoğudum, işte öyle. Çok küçüktüm giderken. Beni götüren adamlar dediler ki "Gel sen gitme, iş bulamazsın, aç kalırsın" dediler. Ben onlara dedim: "Aç kalsam da gideceğim." "Bu" dedim, "burda durmayacağım. Yok bi şeyim yiyecek. Acımdan ölsem de sizinlen beni götürün oraya kadar." O da Çorum'dan, Samsun'dan şeye gittik, Tekirdağı'na. Samsun'dan, İstanbul'dan Tekirdağı'na giderken bi demem de vardır diyeyim mi? Ben dedim ama çocuğudum, işte o zamanları söyledim, bu lafları:

Sıladan ayrıldım gülçiçek battı
Yıkıldı gönlümün sarayı tahtı
Gurbetlik cezasını boynuma taktı
Doğru günde ele giden yol imiş
Samsun'lan İstanbul düzü
İtamakar etti ellerin sözü
Bu ayrılık götürdü bizi
Doğru Tekirdağı'na gider yolumuz
Tekirdağı derler denize bakar
Şu gelen vapurlar ciğerimi yakar
Memleket burnuma bul oldu kokar
O sebepten arz eylerim seheri

Yavrum o günkü günü benim gözüme getirdin şimdi (ağlıyor). Çok çocuğudum, çok küçüktüm. O günü getirdin şimdi. Filim olarak o gün gözümün önüne geldi böyle. Oraya gettim, orada da çok

çile çektim. Bir sene gücüm işe yetmedi, çalışamadım. Ben çok çile çektim, ondan sonra gendime geldim. İşe gücüm yetti ikinci sene. Ali Berk diye bir Yahudinin yanına girdim. Orda çalıştım para kazandım. Param varıdı. Gırk lira büyük para idi. Bir okka ekmek on kuruş idi. Ordan Ali Berk'in orda çalışırkene duttum bi gave aldım. Gaveci oldum. Gaveci olduktan sonra o parayı da yedim. Deliganlı olduk, kötü yollara düştük. Parasız galdım yine Tekirdağı'nda. Aynı çocukluğum gibi. O Ali Berk denilen adam –Allah razı olsun– beni çağırdı. Bana bi iş verdi. "Bu parayı alcaksın" dedi, "Bu işi yapacaksın, bu parayı alcaksın, doğru memleketine gideceksin. Gayri burda sen iş göremezsin, esnaf oldun" dedi. "Esnaf olduğun için çalışamazsın, hamallık yapamazsın" dedi. Ben duttum, o adamın işini bitirdim, o parayı aldım. O paraylan geri tekrar memlekete geldim. Memlekete geldim işte memlekette tahminime göre iki sene durdum. Ondan sonra askere gittim. Askere gettikten sonra askerden geldim. Geldiğim sene Yerköy'e gettim. Yerköy'de Devlet Demir Yolları'na girdim. Ondan sonra bana tekrar yeniden bir hayat başladı. Memur olduk orda. Tekrar bir hayat başladı. Allah şükür yarabbi. Eski dertleri dökmek çok acı şey, çok acı. Çok etkilendim yani...

Şimdi okullar açıldığında, işte geldim okula girdik. Okulda A, B, C diye bu yeni harfler çıktı ya. Biz şeyde okuduğumuz için, ilkokulda şeyde, eski Türkçede okuduğumuz için, bu harfi çok çabuk öğrendik. Yani bi senede iki sınıfı bir bitirdik. Ama üç sene okudum yine... Yeni Türkçede üç sene okudum. Herhalde 24 falan idi. İşte şey sene 24 idi, falan bizim okulumuzun açıldığında... 1924 olması lazım.

Okul arkadaşlarımı hatırlarım tabi, hatırlamaz olur muyum? Okul arkadaşlarımdan hiç kimse kalmadı ki hepsi gittiler. Şimdi bi tane Bektaş diye biri var, Ankara'da. O Bektaş vardı, benlen okuyan. Bi o kaldı. Yani okulda nasıl, ne anlatayım ki? Okullar... Bizim köyümüz atmış haneli bir köydü. Hoca gelir gelmez, öğretmen gelir gelmez, öğretmene çok muazzam şey yaptılar, sahip çıktılar yani. Öyle bizim eski hocalarımız filan öğretmene şey yapmadı, karşı çıkmadılar. Bir gün bir hadise oldu. Bizim hocamız geldi, öğretmene dedi ki: "Talebeleri ver, ben yolun taşını ayıklatacam."

Yollarımız taşlıdır. Her sene bizi götürürdü o hoca, yolların taşını ayıklardık biliyo musun? Öğretmen dedi ki: "Hocam" dedi, "kanunen yasak" dedi. "Çocukları ben taş ayıklamaya götüremem. Benim ekmeğimden olur." "Olmaz oğul" dedi, "Sen talebeye ne sahip çıkıyorsun? Bunlar benim şey, talebelerim" dedi, "Bunlar benim mollalarım" dedi. "Benim mollalarımı sen bana vermeyecek misin?" O adam gene hoca olsa da, eski hocalar cahil idi. Gine de cahil. Cahil olmasa devletin memuruna karşı gelir mi? "İlle götürecem" diyor. O ısrar ediyor, o da küfür ediyor hatta. Sonra vermedi. Bugünkü gibi biliyorum ki vermedi. Yani her sene daş ayıklamaya giderdik biz. Yolların daşını ayıklamaya. Tabii bu da iyi bir şeydir de... Öğretmen dedi ki "Köylü gitsin taşını ayıklasın. Çocuklar gidip taş ayıklayamaz." Böyle bir hadise geçti hocaylan şeyin arasında, öğretmenin arasında.

Okula yayan gidip geliyorduk. Okul köy okulu ya, yayan. Tabi, köy çamır... Her gün şuramıza kadar çamura girerdik, okula gidince. Köy çocukları yine öyle. Bakma sen buraların temizliğine bakma. Köy çocukları yine öyle. Doğuya git, gine öyle. Sıralarımız vardı. Bizim köyümüz muntazamdı. Sıralar vardı. Evvelce şeylerde yapıyorduk, yerde oturuyorduk. Postlarda oturuyorduk hocadaykene. Sona öğretmen geldi. Camiyi şey yaptılar, okul yaptılar. Okula sıralar aldılar. Sıralarda oturduk. Okulumuz iyiydi. Öğretmenlerimiz çok iyiydi. Bize dilekçe yazdırırlardı. Ben daha bugünkü şeyimi, o okulda ilkokulda yazdığım gibi durıyom daha. Bilgim o kadar. Biz dilekçe yazardık okulda. Üçüncü sınıfa giderdik, dilekçe yazardık.

Okulda su yoktu. İçme suyunu şeylerlen... Okula gap gorlar, o gabı doldurırdık. O gaptan içerdik. Herkes o gaptan içer. Bi de tas gorlar üstüne. O tastan. O gap boşaldı mıydı, bi talebe gönderirler. Bi daha dolar gelir. Öyle içerdik. Tuvalet vardı uzakta. Tuvalet taşı falan yoktu. Tuvalette su falan yoktu. Tuvalette su falan yok.

Okulda... bize sorarlardı mesala "Nüfus ne kadar?" diye sorarlardı. On iki milyon nüfusumuz vardı o zaman. "Kaç milletvekili var?" diye sorarlardı. On iki milletvekili varıdı. O zaman sorarlardı. "Başbakan kimdir?" "İnönü"; "Ne iş yaparlar?" "Karayı bakar, havayı bakar, denize bakar" derdik. Hava yollarına yani deniz yol-

larına, kara yollarına. Yani üç şeye bi başbakan bakıyodu, on iki milletvekili vardı o zaman. Bunları sorarlardı bize. Bunlar tarihtir. İşte bunları sorarlardı.

Öğretmenlerin isimlerini hatırlamayom... İkisini iyi hatırlıyom da. İkisini de hatırladığım... Benim bi bahçem vardı da, onlar bahçeye gelirlerdi. Dayımın bahçesi vardı. O bahçeye ben bakardım, çocuktum. Gelirlerdi. Bir gün öğretmenin biri geldi. Baktı ki benim bi armut ağacım var. Armudu suluyom. Armut şey armut, biliyo musun kötü armut. "Bunu" dedi "Keselim de aşılayalım" dedi bana. Ben ağladım: "Öğretmenim, ağacımı kesme" diye. Sonra "Get dayını çağır" dedi. Dayımı çağırdım. Dayıma dedi ki: "Bu ağacı aşılayalım da iyi olsun" dedi. Ondan sonra da bana dedi ki : "Sen ne yapıyorsun şimdi?" dedi. "Okuyorum öğretmenim" dedim. "Bunu da okutak" dedi. "Sen adam olmak için okuyon değil mi?"dedi, "Bu da iyi olsun diye okudak, bunu da okudak. İşte bunu aşılamak" dedi, "bunu okutmak sayılır. İyi meyve verecek, böyük meyva verecek" dedi. Yani benim gönlümü yaptı. Armudu da aşıladığını da eyi biliyom ama, ismini unuttum. Kendisi de Çerkez idi halbuki. Bak Çerkez olduğunu da iyi biliyom da ismini unuttum. Çok uzun zaman...

Yaramazlık yaptığımız zaman cezalandırırlardı. Ayak üstü durdurlar. Ondan sonra teşir ederler: "Bak bu, şu... yaptı" diye arkadaşlarının içinde ona tehdit ederler. Cetvel ilen vururlar hocalar. Hocanın bi değneği vardı. Ta şurdan kafamıza vururdu. Ama bunlar, öğretmenler geldiği zaman o dava galktı. Cetvellen döverlerdi. Ellerimize cetvellen vururlardı.

Oynadığımız oyunlar sinsin oynardık, ip atlardık, ondan sonra yarış yapardık. Yarışta ben her zaman ikinciydim. Bi dane Höçük köyü diye, Höçük köyünden birisi gelirdi. O şimdi burda şeyde burda oturuyo. O da burda oturuyo şimdi. Bi tek o geçerdi beni yarışta. Onun bacakları uzundu da o beni geçerdi. Ekseri koşu yapardık yani. Öğretmenler yaptırırdı onu. Götürürdü o taşlı yollar dedim ya, o yollara götürürlerdi. O yollardan okula kadar koştururlardı, ip atlardık. İşte öyleydi.

Okulda o zaman pek bayram kutlamaları bilinmezdi ki. Köy köyde bayram bilinmez de, köylerde salıncaklar gurardık, sallanır-

dık. Ondan sonra çayırlara götürürdü öğretmen bizi. Çayırlara evlerimizden ne götürürsek orda beraber yerdik, içerdik. Onları yapardık. Cumhuriyet Bayramı'nı... O zaman Cumhuriyet Bayramı'na marş söyleyerek başlardık. "İstiklal Marşı" söylerdik. "İstiklal Marşı" yoğudu o zaman bizim zamanımızda. Şimdi şey söylüyorlar nedir o? "Etti Cumhuriyeti" diye bir marş var ya? Hı, "10. Yıl Marşı"nı söylerdik. 23'te işte, 23'te köydeydim. Hocada okuyodum 23'te. 24'te öğretmen geldi köyümüze. 24'te geldi öğretmen.

O zaman Cumhuriyet ile ilgili, insanlar... Yani bazı yerlerde Atatürk'ü tutmuyorlardı. Hâlâ tutmuyorlar onlar. Onlar hâlâ bugün bile var. O günkü tutmayanların soyundan gelen kişiler, bugün yine İnönü'ye düşman, Atatürk'e düşman, Ali İhsan'a gine düşman, Kara Kazım'a gine düşman, Fevzi Çakmak'a gine düşman. O günden bugüne gelinmiştir. Bunlar hiç tutulmayanlar, tutmamıştır ama tutanlar da hamdolsun %80'dir. Tutanlar da yine %80'dir memleketimizde. Atatürk olmasaydı, biz olmazdık kızım. Atatürk olmasaydı biz olmazdık. Yunan, Yunanistan'da olan Türklerin hali nedir? Aynı öyle olacaktık. Atatürk'e dil uzatanın dili kırılsın başka bir şey demem. Cumhuriyet'in etkisi çok büyük oldu. İşte dedim ya, Cumhuriyet olmasaydı biz de olmazdık.

Şimdiki çocuklarla çok büyük fark var yavrum. Çok büyük fark var. Biz, eskiden hiç yiyecek yoğudu, ayakkabı yoğudu. Bi benim değil yani. Köyümüz altmış hanelik köydü, altmış hanesi de öyleydi. Zenginlerin çocuğunda da yoğudu. Hayat diye bir şey yoğudu. Nerde, oyuncak diye bir şey bilmezdik. Bizim oyuncağımız, daş oynardık. Daş, daş oynardık. Bizim oyuncağımız. Sek sek oynardık. Oyuncağımız oydu. Mürekkep yapardım. Mürekkep yoğudu ben okurken. Şimdi, gaz lambası yanardı. Fiske derdik. O fiske yanar, o fiskenin başına şöyle is şuraya birikir. Gazın isi birikir. O isi ordan alırdık. Hokkanın, onun içine de şeker atardık, karıştırırdık. Boya yapardık. Onunla yazı yazardık. Hayat mı bu? Gücümüz yetmiyo ki. Varıdı boya o zaman varıdı ama gücümüz yetmiyo ki alalım. Güç yoğudu, yiyecek yoğudu.

Ben çocukken hep öğretmen olmak isterdim, olamadım. Öğretmen olmak istedim de olamadım. Hatta bana öğretmen elbisesi geldi bile. Fakat annem cahil işte. Annem getti, dilekçe verdi, "Ben

çocuğumu göndermem" diye. Ben yetim olduğum için devlet bana elbise gönderdi. Giyeceğim, okula gideceğim, öğretmen okuluna gideceğim de annem göndermedi. İşte ondan sonra da bu kadar büyük çileler çektim.

AZMİ ÇAPANOĞLU*

Yozgat, memleketim Yozgat'tır. Yozgat doğumluyum. İlkokulu Akdağmadeni'nde bitirdim. Sonra liseyi, Bursa Lisesi'nden mezunum. Ankara Hukuk'ta üçüncü sınıfa kadar okudum. İkinci Dünya Harbi sırasında, liseden sonra imtihanla bir öğretmenlik açılmıştı. Ona girdim. Ortaokul öğretmenliği yaptım. Liseyle, liseyle üniversite arasında... Tecil etmediler, İkinci Dünya Harbi'nde askere aldılar ve böylece üçüncü sınıftan ayrılmış oldum, Hukuk'tan... Hukuk'u yarıda bıraktıktan sonra... bir müddet bir siyasi partinin kaza başkanlığını yaptım. Demokrat Parti'nin ilçe başkanlığını yaptım. 27 Mayıs olduktan sonra geldim, tekrar memuriyete döndüm. Maliye Bakanlığı'na milli emlak memuru olarak girdim. Müdürken... emekliliğimi istedim.

1338/1916'da doğdum. Babamın adı Hasan. Anneminki Şahinde. Babam nahiye müdürüydü. Babam Yozgatlıdır. Annem Akdağmadenlidir. Akdağmadeni'nin Tatlıoğlu ailesindendir. Babam öldükten sonra annem, iki oğlu, abim ve ben, bizi aldı kendi babasının memleketine gitti. Akdağmadeni'ne gittik. Hemen hemen eğitimimizle, terbiyemizle filan da işte dayılarım şey oluyorlardı, müessir oluyorlardı. Benim dayım vardı, Bahri Bey. İttihat Terakki Partisi mensubu ve sonra Müdafaa-i Hukuk'a girdi. Yani milli mücadelenin içinde bulunan kahramanlardandı Bahri Bey. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde de aza idi ve küçük kardeşi Haşim Bey de, o da dayım, İstanbul Darülfünun, Edebiyat Fakültesi'nden mezun. Birinci Dünya Harbi'ne katılmış. Orada esir düşmüş İngilizlere, sonra esaretten kurtulmuş gelmiş. Bu şeyleri takip ediyordu. Münevver kimse idi. O zaman Anadolu'da gazetenin adı bilinmezken o, gazeteye abone idi. Gazeteler geliyordu filan. Bu suretle

* Görüşme 24 Nisan 1998'de Mehmet Akif Sözer tarafından yapılmıştır.

Cumhuriyet'in kurulduğunu onlardan duyduk. Onlar ne konuşuyorlardı kendi aralarında, Cumhuriyet hakkında? Memnunlar mıydı Cumhuriyet'in kurulmasından, ilan edilmesinden? Tabii tabii milli mücadele içine girip faal vazife alan kimse memnun olmaz mı Cumhuriyet'in ilanından? Cumhuriyet ilan edildiğinde, o gün de okumuşlar vardı. Okumuşlar memnun oldular tabi. Maziye bağlı olanlar üzüldüler. Maziye bağlı olanlar Cumhuriyet için bir şey demiyorlar da şeye... Cumhuriyet'le beraber saltanat da lağvedilmiş oldu. Halife yurtdışı edildi filan, ondan sonra, ona üzülüyorlardı. Halife gitti filan diye. Normal, o tarihte normal bir şey yani maziye bağlı olanların şeysi de, üzüntüleri de. Zamanla onlar da intibak ettiler. Bilhassa Atatürk zamanı fevkalade şey idi, çok rahattı.

Eskiden donanma derlerdi bayramlara böyle. O zaman dörtlü teşkilat vardı. Vilayet, sancak, kazalar. İşte sancaklarda mutasarrıflar oturur. Vilayetlerde valiler, kazalarda kaymakamlar. Tabii buralarda şenlikler yapılırdı. Şenliklerin adı böyle bayram denmez de, bayram yalnız dini şeylere denirdi. Bayramlara donanma derlerdi. Yani şimdinin adına ve şey olurdu Belediye vasıtasıyla ilan olunur. İşte bayraklar asılır. Dükkânlar filan tatil olur herkesin katılması için. Hükümet meydanlarında yahut kasabaların, şehirlerin müsait meydanlarında toplanılır. Cumhuriyet'le alakalı konuşmalar yapılır. Şeyli, yetkili kimseler tarafından, konuşmalar yapılırdı. İşte rozetler takılır, çocuklar tarafından. Halka rozetler takılır filan. Çocuklar da şiirler okurlardı. Cumhuriyet'le alakalı. Bağırtırırlardı. Hatırlarım hep. Birisi seslenir çocuklara yahut hademelerden birisini vazifelendirirler: "Yaşasın Kemal Paşa". "Haydi, hep beraber: Yaşasın, yaşasın..." şey, "Kazım Karabekir Paşa," liderleri, milli mücadelenin liderleri, Kazım Karabekir Paşa, Fevzi Paşa! Gece fener alayları tertip olunurdu ve milli oyunlar oynanır. Sinsin tabir edilen, ta Orta Asya'daki Türklerden kalma âdet. Ateş yakılır, bu ateşin etrafında eğlenceler tertip edilirdi.

Cumhuriyet Bayramı'na ilkokulda elbette mektep halinde, okul halinde katılırdık tabi. Ortaokuldayken de ben şey yaptım. Evvelce Ankara'da o kadar asker ve mektep yoktu. Vilayetlerdeki mekteplerden ve askerden Ankara'ya celp edilirdi. Asker gelirdin vilayetlerden ve talebe gelirdi. Bilhassa izciler gelirdi. Burdaki

okullarda hazırlık yapılır... Bilhassa tren gitmiş olan vilayetlerden kolaylıkla trenlerle asker gelir, izciler gelir. Ondan sonra efendim, burda da okullar tatil edilir. İzciler, burdaki okullarda işte ot yataklar serilerek filan, kazanlar kaynatılarak yemekler yapılarak burda misafir edilir. Ondan sonra efendim, eskiden hipodrom filan yoktu. Büyük, Türkiye Büyük Millet Meclisi, eski büyük Ankara Palas'ın karşısındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önünde tahtadan tribünler yapılır. O tribünlerde milletvekilleri ve kordiplomatik filan oturur. Ulus Meydanı'ndaki şeyler, asker ve okullar ordan geçer, ordan Büyük Millet Meclisi'nin önünden geçer. Mustafa Kemal Paşa ve devlet büyüklerini selamlar. Bir sene şey oldu: Şimdi Makine Kimya Endüstri Kurumu var. Gazi Eğitim Enstitüsü var, orası büyük sahaydı. Gazi Eğitim Enstitüsü de yeni açılmıştı filan. Ora meydanlık. Öyle fakülteler filan, okul yoktu. Oraya yine tahtadan bir tribün yapmışlar. O tribünlerin önünü de bir asfalt yol yapmışlar şey, beton yol yapmışlar. O meydanda toplanıldı. Asker, izciler, talebe ondan sonra, milli kıyafetli köylüler toplandılar. Hatta o bayramda, 10. Yıla, 10. Yıl oluyor, 10. Yılda Rusya'dan bir heyet davet olunmuştu. Mareşal Rolo, Rolosuo başkanlığı altında bir heyet gelmişti. Onlar da misafireden bulunuyorlardı. Geçit resmi orada oldu. Orada birtakım eğlenceler, şenlikler tertip olundu.

— Cumhuriyet ilan edildiğinde neler hissettiniz? Sizde bir hatırası var mı?

— Şimdi çocukluk şeysi. Nihayet ilkokula yeni başlamış vaziyetteydik. Henüz bu işleri idrak edecek durumda değildik. Zaman... Biz, Cumhuriyet'in ne olduğunu zamanla öğrendik. E ondan sonra ve tamamen Cumhuriyet çocukları olarak yetiştik.

İlkokullar, bizim zamanımızda altı seneydi, rüşdiye denirdi. O, o okullar da çok muntazamdı, rüşdiye okulları fevkaladeydi. Hatta rüşdiyede şimdi ortaokulda okutulan dersler okutulurdu. İlk adı ilkokuldu, rüşdiyenin ama. Şeyinki, lisenin adı evvela idadi oldu sonra sultaniye adını aldı. İdadide iki kısma devre-yi üla, devre-yi sani, yani orta kısım, lise kısmı denirdi. Mesela bak, o zaman mübadele olmamıştı, Lozan Anlaşması yapılmamıştı. Anadolu'daki Rumlarla Rumeli'deki Türklerin değişmesi yapılmamıştı henüz.

Rumlar da bu bizim rüşdiyeye gelirlerdi. Yalnız Malumatı Diniye Müsabahat-ı Ahlaki diye bir ders vardı. O ders olurken Rumlar beden terbiyesi yaparlardı dışarıda. Türkler, Müslümanlar o dersi takip ederlerdi. Yani namaz kılmak, oruç tutmak filan, yani ibadet usulleri verilirdi. Müslüman olmayanlar katılmıyorlardı.

Sıralarda oturuyorduk. Evet sıralarda. Fakat böyle iki kişilik üç kişilik değil de, yedi-sekiz kişilik sıralar vardı. Şimdi bakın, yeni öğretmen okulları, Abdülhamit zamanında açılmıştır, modern öğretmen okulları. Orada iyi mezun vermiş, hakikaten, yani bugün lise hocalarına denk hocalar vardı rüşdiyede, itimat buyurun. O kadar kültürlü. Zaten onlar bu vatan millet aşkını, sevgisini onlar aşıladılar, o kadar heyecanlı konuşmalar yaparlardı ki yani çocukluk halinde nerdeyse kalkıp silahı alıp gidecez öyle, öyle şey yapardık, heyecanlanırdık. Din dersi hocasının, o da öğretmen okulu mezunu, din derslerine gelirdi. Şakir Efendi diye... Öğretmenlere bey denmez yani efendi tabir olunurdu böyle beyaz sakalı var buraya kadar. Fakat kıyafet şeysi, inkılâbı yapıldığı vakit bir gün içinde sakalı bıraktı, intibak etti. Hepsinden daha modern vaziyete geldi. Çok muhterem bir zattı. Babası da vaktiyle öğretmenmiş, Tevfik Efendi diye. Bütün vilayet ve kazalarda öğretmenlik yapmış, hep yetiştirmiş. Onlardan, hakikaten onlardan şey faydalanmışlar. Yani özür dilerim bugünkü öğretmenlerin çoğundan şeydiler, vatanperlik ve milletperverlik şeysinde bunlardan, çoğundan üstündüler. Onlar sırası gelince sırtını Atatürk'e dayıyorlar, Atatürkçüyüz diyorlar. Maalesef Atatürk'ü ve milli mücadeleyi hiç birisi doğru dürüst bilmiyor, hiç birisi bilmiyor.

Bir de bu kendi muhitin, kendisi ile yetiştirdiği kimseler vardı, öğretmen olarak. Biz onlara yetişmedik. Mesela bir Hakkı Efendi diye birisi varmış, o çok dayak atarmış. Hatta çocuklara ceza verir, o kara tahtayı sırtına yükler, tek ayağın üzerinde bir saat, iki saat bekletirmiş. Evet büyük tahtayı. O devre biz yetişmedik. Onlar, onlar münhasıran yalnız şey öğretirlermiş, din bilgisi öğretirlermiş. O zaman pösteki üzerinde otururlarmış, daha evvelce. Ondan sonra efendim, e küçük bir rahle diye bir şey olur. Şey gibi, sehpa gibi bir şey. Onun üzerinde ders takip eder. Zaten dersleri de bir amel cüzünden başka ders yok. Bizim zamanımızda bütün kültür

dersleri vardı. Din dersleri değil. Arz ettim, ortaokuldaki dersler, tabiat-ı eşya, yani fizik, kimya filan okutuluyor, ziraat okutuluyor, hastalıklar okutuluyor filan, tarih, coğrafya filan var. Ondan sonra medeni bilgiler, askerlik bilgisi, matematik...

Milli Mücadele'den sonra şehir çocukları için, bilhassa köy çocukları için, şehit veya gazi çocuğu olmak şartıyla bir yatılı okullar açıldı, Türkiye'de. Muhtelif yerlerde ve onları topluyorlar... özel idareler tarafından masrafları karşılanmak üzere şey yapıyorlar, yetiştiriyorlardı ve o tarihte ben, şeydi, ilkokulun üçüncü sınıfındaydım galiba, evet üçüncü sınıfındaydım. Sonradan Namık Kemal Okulu adını alan Merkez Okulu'nda idim. O yatılı okulun çocukları muntazam elbiseli, yeknesak, muntazam elbiseli, ondan sonra askervari talimler yaparak, ondan sonra izci kıyafetleri ile Cumhuriyet Bayramı ve diğer bayramları kutlamaya gelince çocukluk onlara heveslendim. Ben de o okula gitmek istedim. Fakat şeydi o okulun daha üç sınıfı olmamıştı. Üç sınıf teşekkül etmemişti. O zaman bir sınıf aşağıya inmek şartıyla ve gündüzlü olmak, devam etmek şartıyla kabul ettiler. Onlar yatılı okuyorlar bir tek ben gündüzlü gidicem. Sırf bir heves uğruna şey yaptım. Bir sınıf kaybettim. Yeniden ikinci sınıfa şey yaptım. Çünkü onların şeysini gördüm böyle. İzci kıyafetleri, ondan sonra trampetleri var, boruları var filan. Akdağmadeni'nde.

Şimdi, şimdiki çocuklar hem ortam itibari ile hem de televizyonlar filan vasıtasıyla her şeyi peşinen görüyorlar. Okula başlamadan daha bilgi sahibi oluyorlar. Bizim zamanımızda şey, bunlar yoktu, hiçbirisi. Efendim, mesela uzun müddet tren, tren görmemişiz, vapur görmemişiz yani, ancak kitaplardan nazari olarak anlatılıyor, öyle bilgi sahibi oluyorduk. Bi müşahhas olarak görmek başka, şey başka. Evet, o bakımdan bunlar daha, yeni yetişen çocuklar, daha mükemmel yetişiyor. Biz çok güçlük çektik. Bizim nesil çok güçlük çekti.

Çocukken bir süre doktor... öğretmenliğe heveslendim. Sonra doktor olmak istedim. İkisini de olamadım.

BEŞİR GÖĞÜŞ*

Ben emekli öğretmenim. Türkçe edebiyat dersleri okuttum, okul yöneticiliklerinde bulundum. Bakanlıkta bir süre çalıştım. Milli Eğitim Bakanlığı başmüfettişliğinden emekli oldum. Otuz senedir aşağı yukarı evde ders kitapları üzerinde çalışıyorum. Şimdi bir de anlatım terimleri hazırladım, anlatım terimleri sözlüğü. Bu bizde bir eksiklikti, 2500 kadar terim saptadım. Arkadaşlarla bir de yazım terimleri sözlüğü hazırladık. Onun ikisi de basılmaktadır.

84 yaşındayım, 1915 yılında Gaziantep'te doğdum. Ailem çok eski bir ailesidir o şehrin. Babamın adı Mahmut'tu. Babam bir süre memuriyet yapmış, devlet dairesinde çalışmış. Mesela, Gaziantep'in nüfus müdürü, nüfus işleri müdürü olarak çalıştı. Sonra belediye muhasebe müdürü olarak çalıştı. Daha önce siyasi hayatta da bulunmuş. İttihatçıydılar onlar. O işlerle uğraşıyordu. Ailemiz hep Gaziantep'te doğmuş. Annemin adı Hacı Göğüş, o da Gaziantep'te doğmuş. Biz altı kardeştik.

12 yaşına kadar yaşamımın en önemli olayı, Gaziantep Savaşları'dır. Gaziantep Savaşları çok önemli bir olay. Biz o zaman şehri terk etmek zorunda kaldık. Gerçi ben daha okula gitmeden önce başladı. Fakat okula başlama yaşında bile devam ettiği için, okul yaşımız bir-iki sene sarktı. Ondan sonra döndük. Ee tabii şehir haraptı, bizim evimiz de harap olmuştu. Onlarla uğraştılar hep, uzun zaman. Onlar da tabii ailemizin böyle yorgun düşmesine sebep oldu.

Ben okula gittim tabii, bütün bizim, bütün ailede herkes okula gitti. Okula harpten sonra, İstiklal Savaşı bittikten sonra, halkın da birçok çocukları okula gelirdi. Benim gittiğim okulda daha çok halk çocukları vardı. Seçkin insanın çocukları, aile çocukları yanında daha çok diyebilirim ki esnaf çocukları vardı, işçi çocukları vardı. Ben ilk defa işte mahalle okuluna başladım ve orda okulumuz caminin yanında bir odadan ibaretti. Orda yerde otururduk. Hocanın elinde uzun bir değnek vardı. Yaramazlık edenin başına indirirdi onu. Sonra bir süre o hocayı medreseye tayin ettiler, med-

* Görüşme 2 Mayıs 1998'de Duygu Vural tarafından yapılmıştır.

resede görevlendirdiler. Bizi de oraya aldılar. Bir medreseye de gittim ben, bir sene mi deyim, altı ay mı deyim öyle. Biz daha 7-8 yaşlarında çocuklardık ama başımıza sarık sardılar. Çünkü Darü'l-Hilafe-i Aliye Medresesi derlerdi, ordan imam yetiştirirlerdi. Biz 7-8 yaşında sarık sardık, Arapça okumaya başladık ve o kasideler filan öğretirlerdi bize. Ondan sonra Darü'l-Hilafe-i Aliye kapatıldı ve okul haline getirildi, normal okul haline getirildi. O zaman işte, Arapça filan bırakıldı da, daha biz de birinci-ikinci sınıftaydık o zaman, okul haline geldiği zaman. Coğrafya dersleri, tarih dersleri filan, özellikle Türkçe öğretmeye çalışırlardı o zaman.

Mahalle mektebine ilk gittiğim günü hatırlıyorum. İşte hocaya beni tanıttı babam. Ben babamdan evvel çıktım, orda kalmak istemedim, babamdan önce çıktım. Böyle bir hatıram var. Sonra tabii "Böyle olmaz" dediler, "sen orada kalacaksın". Orda kaldım uzun zaman. Artık mahalle mektebine epeyce devam ettim.

Cumhuriyet dönemindeki ilkokulumuzun adı, Darü'l-Hilafeti Aliye'den sonra, ilkokulun adı, Birinci İlk Erkek Mektebi'ydi. Demek şehirde birçok mektepler var da, erkek mektebi, kız mektebi diye. O zaman ayrıydı. 1924'te zannederim. 24'te bazı kız öğrencileri de bize kaydetmeye başladılar. Dördüncü-beşinci sınıfta iki tane vardı. Birinin adını hatırlamıyorum, birisi Zekiye'ydi. Büyükçe bir kızdı o da. Bize ablalık filan yapardı. Ötekinin de adı Behiye miydi, neydi? O fazla sokulmazdı. Fakat Zekiye herkesle konuşur, herkesle şakalaşır, bize ablalık yapar filandı. İki kız öğrenci vardı, sonra tabii herkes şey yaptı. Bazı amcazadelerim, Hayri mesela, Hayri kız mektebine gitmeye başladı. Erkekler de kız okuluna, kızlar da erkek okuluna alıp, böylece devam ettirdiler.

Okula yaya gidip geliyorduk. O zaman katiyyen şey yoktu, vasıta gidiş geliş vasıtası yoktu. O zaman buna gerek de yoktu. Çünkü şehir küçüktü. Fakat en büyük sıkıntımız, yağmurlu karlı günlerde –kıştı daha doğrusu– çamur içinde gidip gelirdik. Ayakkabıları çamur yapmışsınız diye de, annemizden, babamızdan azar işitirdik. En büyük şey, mesele, hakikaten çamurdu. Çünkü ayakkabıyı ıslatır, akşama kadar da bizi rahatsız ederdi.

Okulda sıralarda otururduk. Daha önce mahalle mektebinde, yerde otururduk. Fakat şeyde Darü'l-Hilafe-i Aliye Medresesi'nde

de böyle duvar kenarına dizilmiş sıralar vardı. Oraya otururduk. Okulda sıralara otururduk, ikişer çocuk, ikişer çocuk o şekilde. Karşıda siyah tahta vardı. Okulda su ve tuvalet vardı. Daha önce mahalle mektebinde de o kadar sıkıntı çekmezdik. Çünkü camide, caminin yanında olduğu için okul, caminin bir tuvaleti vardı. Bir değil, birkaç tuvaleti vardı. Havuzu vardı filan. O bakımdan o konuda sıkıntı çekmezdik. Bugün okullarda o meseledir. Çünkü müfettiş olarak çalıştığım için biliyorum. Birçok okulların tuvaleti yok. Okul yaptırıyorlar, tuvaletini düşünmüyorlar, nasıl oluyor? O müfettiş olarak gittiğim zaman öğretmen, müdürün en büyük şeyi "WC yaptırdık efendim" derdi. Demek WC yokmuş.

Başta Türkçe olmak üzere, tarih dersi, efendim coğrafya dersi, matematik dersi görürdük. Matematik, bilhassa matematiğe çok önem verilirdi ve adı hesap-hendese dersiydi. Ben aşağı yukarı hepsinde iyiydim, öyle çok üstün değilsem de. Dördüncü-beşinci sınıfta daha fazla bir tarih, coğrafya şeyi, merakı uyandı bende. Tarih, coğrafya, elişlerinde mahirdim. Yani elişlerinde güzel kâğıt yapıştırmaları yapardık, mukavva işleri yapardık. O konuda ustaydım biraz.

Öğretmenlerimizden bazıları verimli insanlardı. Bize bağlıydılar, bizi düşünürlerdi. Hesap öğretmenimiz çok sert bir insandı. Yani mutlaka döverdi. Kulak çeker, döver, efendim koltuk altını çimdikler filan. Adı Tevfik Bey'di, Tevfik Efendi daha doğrusu, riyaziye muallimi Tevfik Efendi. O çok meşhurdu. Yaramazlık yapınca döverlerdi. Her kusuru dayakla düzeltmeye çalışırlardı. Dayak iyice vardı. Hiç kalkmış filan değildi. Zannediyorum, bir-iki tokat ben de yedim.

Şimdi biz daha ikinci sınıftayken, Cumhuriyet ilan edildi. Daha doğrusu zafer haberleri olurdu. O zafer haberlerinin hepsi de kutlanırdı. Şenliklerle, büyük yürüyüşler yapılırdı ve biz çocukları da götürürlerdi. Belediyenin önünde nutuk söylerlerdi. Cumhuriyetin ilanında da böyle büyük bir şey yapıldı. Kutlamayla duyuruldu. Törenle kutlandı daha doğrusu ve fener alayı da yapıldı. O gün fener alayı da yapıldı, onu da hatırlıyorum. Ben de gittim tabii. Efendim elimize meşaleler filan verdiler. Bir kısmımız evlerimizden yaptık getirdik. Tabii büyük bir yorgunluktu, daha küçük kü-

çük çocuklarız. Şehri dolaştırmışlar, geçit yaptırmışlar, bir de gece yaptırıyorlar. Epey yorgun olduk. Cumhuriyet Bayramı da aşağı yukarı aynı şekilde belediyenin önünde toplanarak ve fener alayı yapılarak kutlanırdı.

Cumhuriyet ilan edildiğinde herhalde okuldaydım ve bu törenlere katıldım. Bizim evimize epey gazete girerdi. Cumhuriyet gazetesi değil de, o zaman daha çıkmıyordu, fakat *Son Posta* gazetesi filan, yerli gazeteler vardı. Yerel gazeteler *Halkın Dili* filan gibi şeyler. Onlar hep gelirdi. Onlardan hatırlardık ve evde konuşulurdu. Cumhuriyeti bir kurtuluş olarak filan sayıyorlardı. Yeni bir devlet kuruluyordu. Öyle bir ferahlık filan vardı diyebilirim. Tabii çocuk ne kadar alakadar olur tahmin edersiniz. 1923'te 8 yaşında olmam lazım. Gazeteler şey ederdi, "Halk iyi olur inşallah" diye karşılardı, tahminen. Cumhuriyetin etkisini mümkün değil o yaşta belirlemem. Fakat hani çocuğa daha çok önem verildi gibi geliyor bana o günlerde. Çocuk dövülen, sürülen, efendim böyle ezilen kimse değil de... Çocuğa çünkü nutuklar veriliyor, çocuklar geleceğin garantisidir deniyor. Bize daha çok önem verilmeye başlandı zannederim. Yeni öğretmenler de geldi. O yaşlarda o seneler de değil ama dördüncü-beşinci sınıfta, yeni öğretmenler geldi. Onlar bizim sınıflarımızda çok büyük ferahlıklar yaptılar. Yani bizi adlarımızla çağırırlardı, bizimle oynarlardı, önemli şeylerdi.

Şimdiki çocuklarla bizim zamanımızdakiler arasında, tabii çok büyük fark var. Biz ne de olsa çok ezildik. Fakat şimdiki çocuklar çok daha güzel. Bir kere kendilerine önem veriliyor. Çocuğa saygı diye bir şey var. Ondan sonra çeşitli yetişme olanakları var.

Çocukken galiba doktor filan gibi o zamanki, öyle bir insan olmak isterdim. İşte doktor bey geliyor deyince herkes doğrulurdu. Doktor ne derse o yapılırdı, doktor çok önemli bir insandı.

Tabiatı çok severdim. Bizim bostanlarımız vardı, evin yakınında bostanlarımız vardı, oraya gitmeyi çok severdim. Bugün de hâlâ çiçekle, bitkiyle uğraşmayı severim. Orda böyle mesala salatalık ekilirdi. Salatalık bir-iki yaprak çıkarır, sonra çiçek açar, meyva verir, onları toplamayı çok severdim. Onları toplar eve getirirdim. Hayvanları filan da severdim. Kuzuları, koyunları, atı çok severdim. At belli başlı bir hayvandı bizim hayatımızda. Biner bostanlara giderdik.

CEMİLE BABADAĞ*

Adım Cemile Babadağ, babamın adı Bekir. Abilerim vardı, iki tane, ikisi de öldü... Ahmet, Şaban, ikisi de öldü. 89 yaşındayım. Tiran'da, Arnavutluk'ta doğdum. Ben Arnavutum. Üç yaşında gelmişim buraya. Buraya değil İsmetpaşa'ya gelmişim, İsmetpaşa'ya... Atatürk'ün olduğu... Heykeli falan var ya... Oraya gelmişim. Ordan işte dağıtmışlar... Üç yaşında, babaannem almış gelmiş bizi... Muhacir olup gelmişiz... İzmir'den yer vermişler bize... Hükümet... Ama babaannem orayı istememiş, durmamış. İki tane abim varmış, biri küçük... İkisi de büyük... En küçükleri benim. Beni de evlatlık vermiş bir yere. En küçük diyerekten. Onlar da ölmüş... Babaannem de ölmüş, hepsi ölmüşler, bi ben kaldım. Daha hâlâ yaşıyom... Herif öldüğü kaç sene oldu? 38 sene mi, 39 sene mi oldu? Ondan hana yaşıyom... Allah ömürler versin...

Cemile Babadağ ve Ali Gurbetoğlu sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 18 Nisan 1998 günü, Ankara Sincan'da.

Çocukluğumda çalışmadım... Evlendiğim zaman çalıştım... Evlerde... Çok kapılarda çocukluğumu hatırlıyom... İşte oynardık, gülerdik... Sokakta... Başka ne olacak? Okula hiç gitmedim. Yollamadılar ki okula... Öveydi anam ama yerde yatmasın, nurda yatsın. Beni büyüttü, besledi, evlendirdi. Kardeşinin oğluna veriverdi beni. Vardık işte. Okuma yazma hiç bilmiyorum. Ancak kendim namaz kılacak kadar, onları biliyom, başka da bilmiyom. Çocukluğum, ta hapishanenin altında büyüdüm ben... Büyük hapishane var ya... Ulucanlar'da büyük hapishanenin altında analığımın evi vardı. Orda büyüdüm. Ordan gelin oldum. Ne anamı ne babamı hiç bilmiyorum. Ama abilerimi biliyom. Babaannem vermiş beni evlatlığa, gitmiş. Öbür dünyaya gitmiş...

Cumhuriyeti hatırlarım tabi. Atatürk'ün geldiğini biliyom. Atatürk'ü biliyom. Hepsini biliyom. Onları gördüm. Giderdik, gezerdik. Biliyom tabii Atatürk'ü bilmez olur muyum? Çocuk muyum ben kaç yaşındayım? Çok gördüm Atatürk'ü ben çok. Atatürk evvelden, eskiden, daha bişiy olmadan bütün yürüyerek gelir gider-

* Görüşme 18 Nisan 1998'de Ali Gurbetoğlu tarafından yapılmıştır.

di. Ayaklarında çizmelerinen... Bütün gelirdi giderdi. Düşmanları çokmuş, kapalı arabaynan gelir giderdi. Ondan sonra da öldü zavallı garip. Karısını da gördüm. Geldi karı koca. Buraya.....

Sokaklarda oynardık çocukkene, oynardık. Oyun oynardık. Çızgı oynardık, ip atlardık... Böyle yapardık... Başka ne yapacaktık? Fazla oynatmazlardı... Rahmetli analığım. Hemen çağırırdı, gelirdim, girerdim içeriye.....

Cumhuriyet bayramlarında bütün meşaleler yanardı. Dolu dolu, boşanırdı hep. Eski Meclis'in orası ama... Şimdiki Meclis deyil, eski Meclis'in orada. Oralarda büyüdüm yavrum ben... Ama... Orada doğmuşum ama buralara gelmişim. İlk evvela, Atatürk'ün zamanında ilk evvela, öksüz çocuklar geçerdi. Küçük... Evvelden oraya şey kurulurdu... Bi baştan bi başa şiy kurarlardı... ne onun adı? Yani kasalarınan, millet oturmak için. Yaparlardı, hep giderdik, götürürdük. Bi baştan bi başa. Eski Meclis'in olduğu yerine... İlk evvela onları sıvazlardı, zavallı... Allah rahmet eylesin, Atatürk. Ben Atatürk çocuğuyum... Ondan sonra başkaları geçerdi. Onlardan öyle giderdi zavallı... Allah rahmet etsin. Nur içinde yatsın... Tabii o heykelin filan yapıldığı yıllar ben Ankara'daydım. Çocuktum ama.....

Cumhuriyet'in ilanıyla hayatımda hiç bi şey değişmedi... Aynı burası... Hiçbi şey. Aynı gene Cemile'yim gene Cemile'yim... O zaman da Cemile'ydim, şimdi de Cemile'yim... Hep ellerin kapısında çalışmaklan vakit geçirdim. Nerden hayat değişecek ya?

Şimdi eskiden korku vardı ürkü vardı... Anamızdan babamızdan korkardık. Çocuklukta... Şimdiki çocuklar hiç korkmuyor. Öyle kendilerine yaşıyorlar. Ama biz korkardık ya... Bilmem evvelden daha iyiydik biz. Saygı vardı, saygı vardı. Şimdi var mı? Ne büyüğü biliyorlar, ne küçüğü biliyorlar. Var mı? Şimdikiler daha iyi herhal... Biz evvelden korkardık. Şimdikiler korkmuyo... Hürriyet diyorlar ya... Serbest yaşıyorlar. Ama biz korkardık, yaşayamazdık.

Nerde oyuncak? Nerden görecem oyuncağı? Nerde görecem oyuncağı? Bi ip atlardık bi de çızgı oynardık. Şöyle, bi de bakardım rahmetli analığım çağırırdı, giderdim içeriye... Kendi anamı gormedim, babamı da gormedim. Ölmüşler, bırakmış gitmişler beni. Çocukken bir şey olmayı hiç düşünmedim, hiç evlenmesini bilem

istemedim ama... Hemen veriverdiler. Okumuşluğum yok ki bişiy olayım. Verseydi belki okurdum ama vermediler, okuyamadım. Cahil kaldım, hiç, kör.....

Cumhuriyet bayramlarına çok giderdim. Giderdik komşularla. Dizilirdik o şeylerin üstüne... Kalaslardan sıra yaparlardı. Bi baştan bi başa dizilirdik. Çocukluk... Çocuklarlan beraber. Fakat o kasaların çoğu, o şiyde, kırılırdı da çok insanlar sakat oldu o zaman. Ondan sonra onu kaldırdılar. Cumhuriyeti de gordüm, bayramı da gordüm. Hâlâ yaşıyom. Eh Cenab-ı Allah unutmuş beni... "Otur" diyor bana. Çok gordüm Atatürk'ü. Benim herifim –Allah rahmet eylesin– o eski Meclisin karşısında şiy vardı ya, ne onun adı? O oraya gelirdi... Adı bi şey oranın... Otel orası, şiy oteli... Allah rahmet eylesin. Oraya gelirdi, orda dururdu Atatürk. Benim herif karsonluğunu bilem yapmış onun... Gudül leblebisiynen içki içermiş, Gudül leblebisiynen... Vardı gitti işte. Keşke sağ olsa, sağ olsaydı da. Sayılırkana sevilirkene gitti adamcağız. Allah rahmet eylesin. Çok gordük... Hâlâ da devrinde yaşıyoruz. Onun gibi bi daha bi dane kimse gelemez dünyaya... Onu bi kere doğurmuş Zübeyde Hanım. Allah rahmet eylesin aslanlar gibiydi. İşte anlatıyom, aslanlar gibiydi. Yürüdüğü yerinde gorsen ki, şöyle... Topuklarında şiyler. Çizmeler var ya. Şuralarında, çizmelerinde şiyler vardı. Böyle gezer gelirdi. Ama sonradan zavallı gezmez oldu. Düşmanı çok oldu garibim. Bi daha girmedi, böyle şeylere, giremedi. Ya... Bu kadar işte. Çok gordüm ama Atatürk'ü. Nur içinde yatsın. Yakınında bulundum. Nerde bize bi şey söyler mi yavrum? Onu... O büyük adamdı, konuşuyom. Diyom işte çocuklarınan, çocukları severdi çocukları. Biz o zaman insanız gari. O zaman Mehmet'im var mıydı acaba? Atatürk'ün zamanında Mehmet 1 yaşında mıydı, 2 yaşında mıydı, 3 yaşında mı? Bilemiyorum... Büyük oğlum.

İşte o kadar oynadım. Diyom ya işte ip atlardık, çızgı oynardık. Analığım "Hadi içeri gir gayri, yetti oynadığın" derdi, alırdı içeriye. Darılırdı "Kızlar oynamaz sokakta" derdi. "Erkek çocuklar var sokakta" derdi. Oynatmazdı fazla. Açıkça ben topluca da idim. Besbelli kızlıkta. Alır, çağırırdı. Girerdim içeri. Ondan sonra da 13 yaşında da evlendik. 14 yaşımda da oğlum oldu. Tamam... Bitti gitti... Her şey... Fotoğrafım yok. Çocukluğumda... Hiç yok hiç... Di-

yom ya nerden gorecen fotoğrafı. Fotoğraf vardı da bizde yoktu. Bizde yoktu. Atatürk'ün zamanında fotoğraf yok muydu? Her şey vardı. Ama bizde yoktu. Çektirmezdi, bilmezdi rahmetli analığım. Yok, nerde? Gormedik... Bu yaşımıza geldik, hâlâ yaşıyoruz. Bakalım ne zaman çağıracak...

DÜRÜYE KÖPRÜLÜ*

Ben 1910 doğumluyum. İstanbul'da doğdum. Annem bir lise müdürüydü. Babam banka memuruydu. Tıp fakültesinde okurken babam, bir arkadaşı jurnalcilik etmiş ve şeyden, tıp fakültesinden atılmış, Abdülhamit zamanında. Ondan sonra evlendiği için tabii aileyi geçindirmek lazım, bankacı olmuş.

Eskiden, yani Cumhuriyet'ten önce, liselere sultani denirdi. Sultaniler on sınıf fakat anaokulundan başlar. Anaokul, ilkokul, orta ve liseler beraberdi o zaman. Yani hepsi, okul öncesi ayrı, okul kısmı on seneydi. Ben Selçuk Hatun Lisesi'nin anaokulunda 6 yaşındakilerle başladım ve ilkokulu orada bitirdim. Bizim zamanımızda da böyle sınıf öğretmenliği pek yoktu. Ama Türkçeye gelen öğretmenler sınıf öğretmeni gibi kabul edilirdi. Ama fen derslerine, matematiğe, resim, müziğe ayrı ayrı öğretmenler gelirdi. Evet öyleydi. Bununla beraber, yani oyun kısmı pek öğretmenin organize ettiği şekilde değildi. Teneffüslerde bırakırlardı serbest bi şekilde.

Bütün ilkokullar benim okuduğum okul gibi olmayabilir. Ama ben, benim okuduğum okulda fazla sert muamele görmedim. Evet iyi bi okuldu, kalabalıktı ve gelir seviyesi aşağı bi çevredeydi, okuduğum okul. Ortaokula geçeceğim zaman artık Cumhuriyet'in kurulacağı anlaşılmıştı. Milli mücadele kazanıldığı yıl, 1922'de ben ilkokulu bitirmiş oldum ve annemin okuluyla, İstanbul Öğretmen Okulu, Kız Öğretmen Okulu, karşılıklı böyle idiler ve annem beni oraya vermek istedi, annem babam. O zaman öğretmen okulları sınavla öğrenci alırlardı ve ciddi bir sınav yapılırdı, hem sözlü hem yazılı. İlkokulun bütün derslerinden tekrar orda imtihan olurduk ve işte imtihanı kazanan öğretmen okuluna girerdi.

* Görüşme 3 Nisan 19998'de Neslihan Güney tarafından yapılmıştır.

Şimdi, İstanbul'da Osmanlı devleti yıkılmıştı aslında. Ama henüz Anadolu, İstanbul'da bir organizasyon kuramamıştı daha. Ankara daha çok etkili. Para yok, pul yok, Osmanlı yemiş parayı gitmiş, hazine boş. Öğretmen okulları mecburi yatılıdır... Gündüzlü olmazdı eskiden. Çünki okulu bitirenin mecburi hizmeti olurdu. Ama o sene bizi yatılı alamadılar. Mektep yemek vermiyor, kitap, defter falan öyle şey masraf edemiyor. Ama nasılsa öğretmenleri var diye birinci sınıfa gündüzlü olarak devam ettik. Ertesi sene, Cumhuriyet İstanbul'da da faaliyete başladı. Mektepleri ele aldı ve biz yatılı olduk. Ama gene de istenildiği kadar bi yardım yapılamadı. Yalnız o senenin sonunda, yani yaz imtihanları başladığı zaman Ankara'dan bizim okulumuza öğretmen okuluna, çok değerli bir öğretmen, müdür gönderdiler, Mehmet Emin Erişilgil, sonradan iç işleri bakanı oldu falan, yani çok değerli bir insandı. Felsefe tarihi profesörüydü ve bizim müdürümüz olduğu zaman aynı zamanda da üniversitede felsefe tarihi okutuyordu. Bize de yurttaşlık bilgisine geliyordu. Son derece ilginç bir ders oluyordu. Aslında yurttaşlık bilgisi pek o kadar ilginç bir ders değildir ama. Bugünkülerin aynı, yani devlet şekilleri, işte karakter özellikleri falan, bu tür, bunlar. Konu aynıydı, yalnız tabii bir felsefecinin bunları ele alması büsbütün değişik oluyor. Konu, örnekler çok ilginç oluyor ve okula öyle büyük bir yardım yapıldı.

Düriye Köprülü kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 3 Mart 1998 günü Ankara'daki evinde.

O sene işte dediğim gibi yaz sınavlarının sonundaydık. Tatile çıktık. Tatilden geldiğimiz zaman, okul yukarıdan aşağıya değişmişti. Yemekhane gayet güzel yapılmış, altı kişilik masalar. Herkesin önünde çok değerli sofra takımları. Halbuki daha önce bir masada bi tane bardak bulunurdu falan ve biz evden gelenler yemek pek yemeyi istemezdik. Çünkü bir bardakla birkaç kişi, alıştığımız şey değildi. Ama altı kişiye tabaklar, bardaklar, çatal-bıçak, kaşık, peçete hepsi konmuştu ve öğrenciler nöbetle o sofrayı gayet güzel düzenlemeye memur edilirlerdi. Yani sırayla nöbetçi olurduk ve o sene çok iyi bi çalışma yapıldı. Geldiğimiz zaman küçük böyle kitapçıklar veril-

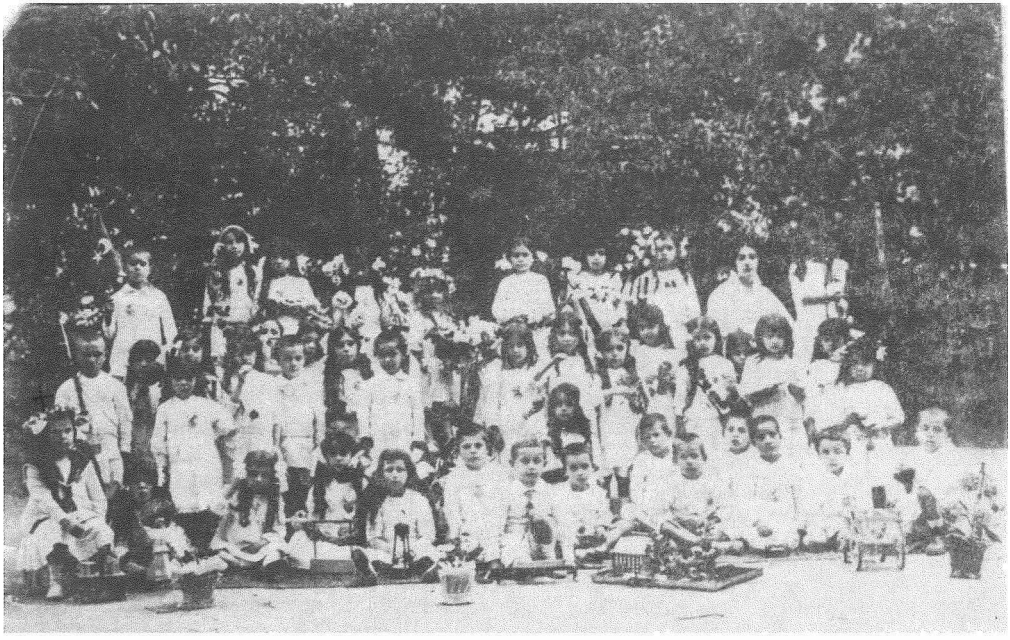
di bize. Okulda yapmamız ve yapmamamız gereken şeyler oraya yazılmıştı. Yani "bilmiyordum" diyemezsiniz bir kusur yaptığınız zaman, çok iyiydi. Haftada bir güzel bir film oynar ve öyle şey herhangi bir film diğil. O zaman Beyoğlu'nda oynayan en iyi filmlerden bir tanesi oynar. Bir defa üniversite profesörlerinden biri konferans verir, konservatuar hocaları konser verirlerdi. Bu şekilde kültürel ve sosyal faaliyetler okulda olurdu. Her ay da, bir sınıfın müsameresi olurdu. Evet, öğretmenlerden birisi öğrencilere yardım eder, sonra öğrencilere okulun yürütülmesinde vazife verilirdi. Kütüphaneyi, yemekhaneyi, yatakhaneyi neyse okulda neler varsa spor faaliyetlerini, müzik faaliyetlerini. Herkes arzusuna göre birine girdi ve biz o şekilde okula faydalı olmaya çalıştık.

O zaman bir müdür muavinimiz vardı, başmuavin diyoruz şimdi. O zaman müdür erkek. Başmuavine de müdüre hanım derlerdi. O müdürümüz Arnavutköy Kız Koleji'nde okumuştu. Oranın kendi kendini idare sistemini biz de uyguladık. Teneffüslerde böyle aylak talebe, hiç yoktu. Herkesin bi arzusuna göre bi grubu vardı falan, o şekilde meşgul olunur. Sonra öğretmenlerimiz de çok idealisttiler. Zayıf talebe için etüt saatlerinde kendiliklerinden, ama yani bakanlığın şeyiyle, isteğiyle falan değil kendileri karar vermişler, zayıf talebeyi ayrıca alırlar ve yetiştirirlerdi. Bilhassa okul iş, fen derslerinde olurdu. Bi de o zaman kitap yoktu, ders kitabı. O zaman da onun için de, öğretmenlerimiz böyle not hazırlar, getirirlerdi. Bugünkü gibi teksir makineleri yok ama şapiyograf denen bir, çok ilkel bir teksir makinesi vardı. Çok, böyle boyası çıkan bir mürekkeple o yazılır. Ondan sonra muşamba gibi bir üstü bulunur. Oraya kapatılır yazı ve onun üzerine hiç olmazsa kırk-elli kopye yapılabilirdi. İşte ders kitabı eksikliğini böylece gidermeye çalışırlardı. Yani şimdi düşünüyorum da öğretmenlerimiz çok fedakârlık ettiler bizim için. Sonra da tabii Cumhuriyet işi iyice ele aldıktan sonra kitaplar basıldı. Okul kitapları basıldı. Fakat o aradaki boşluk öğretmenlerin şeyiyle, fedakârlığıyla doldurulmaya çalışıldı. İşte beş senede orayı bitirdim.

Oradayken müziğe şeyim vardı, hem istidatım vardı, hem seviyodum. Biraz piyano çalıyordum falan konservatuara da devam ediyordum. İstanbul Belediye Konservatuarı vardı. Bakın oradaki

öğretmenler de hepsi Avrupa'da yetişmiş kıymetli kimselerdi. Onlar da çok idealisttiler. Mesela benim gibi, öğretmen okulunda veyahut lisede okuyup da müzik için konservatuara gelenlerin, derse, ders imkânını bulabilmeleri için –perşembeleri öğleden sonra çalışmazdı– o zamanı, perşembe günü ders yaparlardı, sırf biz faydalanalım diye.

1924'te bi de okul hayatımda önemli bi şey: İstanbul'da padişahın bir müzik bölümü vardı. Alaturka bir fasıl heyeti, bando ve senfoni orkestrası ama halk bunları hiç bilmezdi. Ben mesela müzikle ilgiliydim ama ömrümde orkestra görmüş değildim. Yalnız İstanbul'a dünya ölçüsünde solistler gelir, resital verirlerdi. Onlara giderdik. Ama orkestra görmemiştik. 1924'ün sonuna doğru Cumhurbaşkanlığının orkestrası olsun diye o müzik heyeti Ankara'ya gidicekti. Atatürk'ün teklifiyle üç gün üst üste Union Française'de bu orkestra, ama bando veya alaturka kısmı değil, senfoni orkestrası konser verdi ve okullardan öğrenciler, öğretmenleriyle beraber, bi öğretmenle beraber üç gün nöbetleşe gittik ve ömrümüzde ilk defa orkestra gördük. Çok büyülendik âdeta. Bizim sınıftan iki kişi gittik. Bir sınıf temsilcisi, bi de beni, işte müzikte ilgiliyim diye gönderdiler. Her sınıftan da birer kişi geldi. Başka okullardan da geldi. O kadar çok kişi alıcak bir yer diğildi Union Française. Fransızların kendi aralarında toplandıkları bir yer. Onun için de işte üç gün devam etti. Sonra orkestra Ankara'ya geldi. Bu da öğren-

Düriye Köprülü, Selçuk Hatun Sultanisi Ana Mektebi'nde.

cilik sırasında benim üzerimde etki yapmış bir şey. Sonra psikoloji ve pedagoji derslerine gelen bir öğretmenimiz vardı. Derslerinde pek o kadar fevkâlade diğildi. Fakat hemen hemen bütün öğrenimini Avrupa'da, Fransa ve Almanya'da yapmıştı. Bizlerle arkadaş gibi konuşur ve kültürü, Batı kültürünü bilirdi. Bizi birkaç gece aldı, Pergünç (Peer Gynt), ondan sonra Makbet (Macbeth) –İstanbul Şehir Tiyatrosu oynuyordu– onlara gece götürdü bizi. O tiyatrolara gittiğimiz zaman 15 veya 16 yaşlarındaydık. Okulu bitirdiğim zaman 17 yaşındaydım.

Meslekle ilgili okumayı terk etmedim. Türkçe ve İngilizce okuyorum, ilgim de var. Büyük hatam var, yazmadım hiç. Hâlbuki anılarımı yazsam yaşadığım devir bakımından ilginç olabilirdi. Bazı arkadaşlar Arap harfleriyle olan yazılı şeyleri okuyamıyorlar, onları getiriyorlar. Onları kendilerine okuyup bugünkü şeyle yazıyorum. Yani böylece bir yardımım olsun diye çalışıyorum.

İki kardeştik. Ağabeyim vardı. Ağabeyim de iyi bir hukukçuydu. 1991'de kaybettim kendisini. Birkaç defa baro başkanı falan oldu. İstanbul'da, İstanbul Lisesi'nde okudu, sonra Ankara Hukuk'u da bitirdi.

Şimdi bi kere o zaman evlerimizde bi sıcak aile havası vardı. Sabah kahvaltısında, bilhassa akşam yemeklerinde bütün aile toplanılırdı. Babamlar dört-beş erkek kardeşmiş. Yani bizlerin dörder amcalarımız vardı. Hepsinin çocuğu yoktu. Fakat babamın büyüğünün üç çocuğu vardı. Babamın küçüğünün de bi çocuğu vardı. Yazın bir araya geldiğimiz vakit çok iyi vakit geçirirdik. Annelerimiz, babalarımız da ilgilenirdi bizimle. Çamlıca'da, yengelerimizden birinin bir evi vardı. Bahçe, bahçe denmez ona artık, kocaman bir yer, meyve ağaçları bilmem ne... Çocuklar için de cennet tabii ve çok çocuk da olurduk. O zaman komşu köşkten de gelirlerdi. Çok iyi vakit geçirirdik. Bu bi kere, özel bi şey aklımda kalan. Tabii bu hep ilkokul sıralarında, 1 ila 12 yaş arasında. Sonra işte müzikle uğraşmak da beni çok şey ediyordu, ilgilendiriyordu. Fakat bugünkü anlayış yoktu pek. Yani gelişigüzel çalışıyordum. Hâlbuki bugün çalışanlar, bir enstrüman çalanlar için, teorik tarafını da beraber götürebiliyorlar. O yoktu. Gerçi bir piyano öğretmenim vardı, ama o işte, notadan ne görürsem ben çalıyorum, o seçip getiriyordu notaları falan ama çok ilgileniyodu.

Sonra işte annem böyle bir okul müdürü olduğu için de, geniş bir sosyal çevresi vardı. Ara sıra evde toplanılırdı falan. O sırada Türkiye'nin kültürlü insanları falan da bulunurdu, onlar arasında bulunmak da insana bazı şeyler kazandırıyor. İşte 1 ila 12 yaş arasında şimdi hatırladığım bunlar. Bir de o zaman, yani hakikaten 12 yaşıma kadar, son derece hareketliydim. Ağaçlara çıkardım, yağmur borularından evin şeysine çatısına falan çıkardım ve Ramazan'da o zaman Şehzadebaşı'nda eğlence yerleri kurulurdu. Küçük amcamız bizi aldı bir kere İrlanda'dan bir cambaz heyeti gelmiş, ona gittik. Ben onu seyrettikten sonra, büyüdüğüm zaman cambaz olmaya karar verdim ve şurdan burdan atlamaya, ellerimle tutunup şeyin üzerinden dönmeye falan çalıştım. Yapabiliyodum da ama 12 yaşımdan sonra bu faaliyet bıçakla kesilmiş gibi gitti. Hiç ilgilenmedim. Spor faaliyetlerine de... Okulda epey vardı. Pek ilgilenip karışmazdım.

Düriye Köprülü, Selçuk Hatun Sultanisi Ana Mektebi'nde.

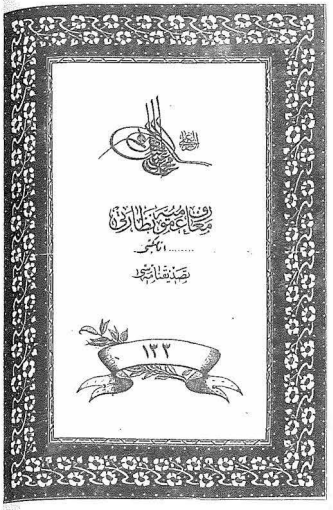
Valla ilk günü hatırlamıyorum fakat okulda, yani okumayı bu Arap harfleriyle okumak hakikaten zordur. Çünkü sesli harf yok. Fakat ağabim vardı. Onları çok çalışırken gördüm falan, ondan mı bilmiyorum, ben çok çabuk okudum. Benim sınıfımda, ben işte 7 yaşında bile diğildim, çarşaflı hanımlar vardı. Geçememişler sınıfı, dört sene, beş sene aynı sınıfta kalırlardı. Bi hanımı derse kaldırdı –öyle sınıf arkadaşım ama hanım diyorum, çünkü çarşaflı falan– "Odun yaz" dedi öğretmen, yazamadı. Ben parmak kaldırdım. Tabii yaşım küçük olduğu için onu idrak edemedim. Öyle birinin karşısında benim parmak kaldırmam çok fena tabi. Kaldırdım, öğretmen de "Kalk" dedi. Ben onu tahtaya yazdım "Bak" dedi, "bacak kadar çocuk" falan dedi. Hanım ağladı zannediyorum. O ağlayınca ben idrak ettim ancak yaptığım şeyi, yani bu da fena bi şey olarak aklımda kalmış. Ama mektebin ilk gününü hatırlamıyorum. Yalnız çocuklar işte öteberi satın alırlardı, elma şekeri falan gibi. Şimdi elma şekerleri öyle değil. O zaman öyle diyorlardı evden, bilmiyorum, belki de yanlış söylediler. Kirli bi şe-

kilde yapılıyomuş, annem babam katiyen onları almamıza razı diğillerdi ve ben almazdım. Ama arkadaşlarım yerken çok imrenirdim. Bi de musluktan böyle (elleriyle musluktan içer gibi gösteriyor) su içerlerdi, ona da çok imrenirdim. O da yasaktı. Evden "yapmayın" dedikleri zaman, dinlerdim. Söz dinleyen bi çocuktum. Bunları hatırlıyorum okuldan.

Şimdi efendim, annem okulun müdürü olduğu için, biraz da böbreklerinden rahatsızdı, daima onun okuluna çok yakın bi yerde oturduk. Bu ilkokula gittiğim zaman annemin okuluyla bizim oturduğumuz ev yan yanaydı. Onun için de imrendiğim bi şiy de ağabeyim okula gitmek için tramvaya falan biner, ben bi kapıdan çıkar öbür kapıya girerdim, oydu. Yani gitmem o şekilde oluyordu. Çok defa palto bile giymezdim.

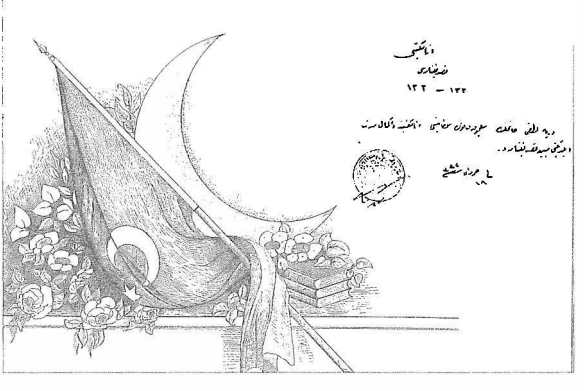
Severdim arkadaşlarımı. Bi tanesinin babası pilottu. Çok istedi beni de –babası kendisini uçağa bindiriyormuş– beni de bindirmeyi çok istedi ama evden gene izin çıkmadı. Çıkmayınca da binemedim. Evet, epeyi arkadaşım vardı. Yalnız kız çocukları pek öyle başka eve gitme izni verilmezdi. Onun için ben de ağabeyimin arkadaşlarıyla oynardım. Tabii o cambazlık hevesleri falan da olduğu için onlara ayak uydurabiliyordum. İlkokulda bugünkü gibi oturuyorduk, hiç farkı yok maalesef. Böyle sıralar vardı (ellerini iki yana açarak gösteriyor), iki veya üç kişi. Çoğunlukla iki kişi otururduk. Ama öğretmen okulunda son derece güzeldi. Ben size bir resim gösteriyim. (Bu sırada bulunduğumuz masadan kalkarak biraz ileride bulunan fotoğrafların yanına gitti ve öğretmen okuluyla ilgili fotoğraflar getirdi. Bu sırada ne şekilde oturduklarını, okulun diğer bölümlerini etraflıca anlattı; okulun girişi, sınıflar ve çinili bir oda.)

İlkokulun ayrı bir ismi yoktu işte. Dediğim gibi eskiden liselere sultani denirdi. Sultanilere de tam teşkilatlı denir. Anaokulunda başlar, lise son sınıfa kadar devam ederlerdi. Ama aynı zamanda illere bağlı olan ilkokullar vardı. Onların her birinin bi ismi vardı. Mesala ben öğretmen okuluna girdiğim zaman Beşiktaş'tan gelen arkadaşlar vardı. Onların okullarının bi tanesinin, hepsini bilemiyorum tabii; Esme Sultan İlkokulu bi tanesi, sonra bi başka Süleymaniye İlkokulu diye, onları biliyorum. Ama benim okuduğum il-

kokulun ayrı bir ismi yoktu. Selçuk Hatun Sultanisi denirdi, Selçuk Hatun sonradan teknik, kız teknik okulu oldu. İstanbul'da halen devam ediyo.

Su, tuvalet ilkokulda da vardı. Öğretmen okulunda giriş katında, yemekhanelerin tam karşısında iki büyük bölümü vardı. (Fotoğraflarda okulun giriş bölümü var, buradan göstererek tuvalet ve çeşmelerin yerini anlatıyordu.) Hatta ordaki suları çocuklar böyle içtikleri için bir filtre teşkilatı vardı, şamberlan denir onlara. Şamberlan tipi filtre teşkilatı vardı ve oradan akan su bir filtreden geçmiş olurdu. Şimdi kaç musluktu hatırlamıyorum ama on beş musluk falan her ikisinde ayrı ayrı vardı ve onlar çok süslü porselen duvarlar falan. Fakat oraya kadar su çıkmıyordu, tazyik yetişmiyordu. Aşağıya inip yıkanıyorduk sabahları, her katta tuvaletler vardı. Tuvaletlerin bulunduğu yerde altışar musluk vardı. Yani sabah yıkanması için oralardan da faydalanıyorduk. Okulda daimi kalan arkadaşlar için de okulun banyosu vardı. Evet, böyle şey gibi dışardaki çarşı hamamları gibi ısınır, kurnalı falan hamamlar vardı. Oralarda yıkanırlardı ve teşkilat iyiydi. Yemekhane de iki büyük yemekhane vardı. Altışar kişilik masalar. Sonra dikiş salonu, dikiş dersi için bir salon vardı. Fizik odamız, laboratuarı ve anfi şeklinde. Kimya laboratuarı, dersi orda yaparız, orda da anfi şeklinde ve biyoloji odamız vardı. Biyoloji hocamız, II. Abdülhamit'in hiddetine uğramış falan birisiydi. Doktordu, uzun zaman Fransa'da kalmış falan. Son derece iyi bi öğretmendi. Çok çalışkan ve fevkalade resim çizer, hiç teneffüse çıkmazdı. Bir sınıf derse girer, girdiği zaman tahtada son derece güzel şema görür, renkli tebeşirlerle,

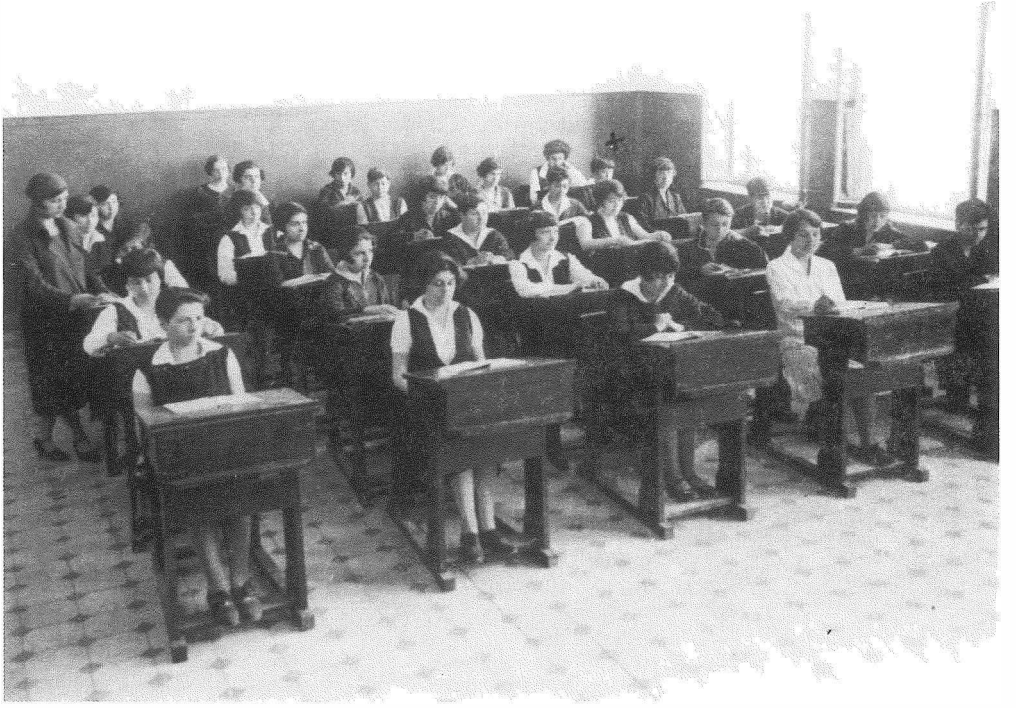
Düriye Köprülü'ye ait Selçuk Hatun Sultanisi Ana Mektep tasdiknâmesi, ön ve arka yüzü.

zil çaldığı zaman hemen onu siler, ondan sonraki derse hangi konuysa onun resmi çizilir. Böyleydi ve biyoloji sınıfımız da vardı. O da anfi şeklindeydi ve pratik çalışma diye ara sıra mikroskopla bakardık. Suyun içinde amiplere falan bakardık. Yani böyle şeyler yaptığımız olurdu. Ama bu her derste değil. Yalnız kimya öğretmenimiz çok pratik çalışmaya önem verirdi. Dersi verirken kendi yapar. İşte üç ay, üçer aya bölünmüştü sene. Özel imtihan denirdi. Yazılı yoklama, yani şimdiki yazılı yoklama. Yazılıdan başka kimya öğretmenimiz bi de pratik şey yapardı. Filan şeyi üreteceksiniz, falan şeyi üreteceksiniz, gruplara ayırır. Siz onların gerektiği kimya şeylerini aletlerini bulur, getirir orda şeyi hazırlardınız. Ondan sonra numaranızı alırdınız. Çok iyi öğretmendi ama ve not koyma ölçüsü de son derece herhalde haklıydı.....

Hiç, ben beş sene okudum, hiç kimseye dayak atıldığını görmedim. İlkokulda var mıydı onu hatırlamıyorum ama olabilir belki, bilmiyorum. Ama dayak diyince, belki bi tokat falan. Yani öyle kitaplarda yazılı olduğu gibi dayak şekli zannetmem. Yalnız ilkokulda şunu hatırlıyorum; bazen öğretmen şeyin sınıfın köşesinde ayakta durdururdu, talebeyi yerine oturtmaz. Orda dururdu onu hatırlıyorum. Öğretmen okulunda tabii disiplin kurulu vardı. Uyarı cezası falan olurdu. Ama öyle pek yaygın bi şey olduğunu zannetmiyorum. Şimdi bugün için çok önemli bile sayılan bazı şeyler var ki o zaman öğretmenlerimiz anlayışla kabul ediyorlardı. Mesela birkaç sene önce gazetede okudum. Bu şey, Namık Kemal Ortaokulu'nda çocuğun biri Atatürk'le Lenin'i mukayese etti diye mahkemeye verildi, polise verildi, bilmem n'apıldı. Biz hâlbuki bir kere okulda şaka olsun diye, böyle kâğıtların üzerine orak çekiç yaptık kırmızı kalemle göğsümüze astık. Şaka diye yaptık biz bunu, bunun manasını pek anlayarak değil. Ama o sırada komünistlerin mahkemeleri falan vardı. Herhalde onun etkisiyle. Bunu bi öğretmenimiz gördü, idareye haber vermiş, disiplin kurulu toplandı. Sınıf mümessili çağrıldı, içimizden bazıları çağrıldı falan. Fakat hiç birimiz ceza görmedik. Bizi topladılar ve dediler ki: "Anlaşılıyor ki siz bunu düşüncesizce yapmışsınız. İki sene sonra üç sene sonra siz öğretmen olacaksınız. Böyle hareket etmeyin, bir işe girişirken önünü, arkasını düşünün" tarzında bir söz şey edildi, konuşuldu ve

ceza meza almadık. Ben onun için bu cezaları, bugünkü cezaları hazmedemem. Baş yarılıncaya kadar yapılan dayakları... Bir çocuk ne yapabilir ki bu kadar ağır bi cezaya hak kazanmış olsun. Şimdi okulda düşünüyorum, başka ne ceza, mutlaka ceza olmuştur ama... Ha bi de şey vardı, onu da pek uyguladıklarını zannetmiyorum... Ailesi olan arkadaşlar hafta sonunda tabii eve çıkarlardı. Ama eğer okulun kurallarına aykırı hareket edilmişse, hafta sonunda izinsiz denirdi ona. Eve çıkmama cezası verilirdi. Ama yani o kadar az uygulanmış ki ben hatırlamıyorum arkadaşlarımızdan hiç birinin izinsiz kaldığını.....

Şimdi bir kere bugünkü gibi hafta başı, hafta sonu o kadar sık bayrak töreni olmazdı. Eğer bir milli bayram günü varsa o günlerde toplanılır, bir öğretmen uzun etmeden bayram şeyini anlatır, sebebini. Arkadaşlardan şiir okuyanlar olurdu mutlaka, marş diğil. Fakat okulda müzik dersinde öğrendiğimiz şarkılar falan söylenir, o gün yemek, iyi bi yemek çıkardı, mesela sonunda tatlı bulunur falan çocukları tatmin edecek. Bu tarzda bir şey olurdu. Çok sık olmazdı, bayramlarda tatildi. Ama bayramlar bugünkünden daha fazla şey edilirdi, dikkate alınırdı. Mesela sevdiğimiz öğretmenlere, bayram tebriki gönderirdik, mutlaka yazar gönderirdik. Bu vardı.

Düriye Hanım, İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nda (+ ile işaretlenmiş).

Ama namaz kılmak isteyen arkadaşlar olursa ki üçüncü yani sekizinci sınıftan sonra böyle birini hatırlıyorum, bu size gösterdiğim yerde namaz kılabilirlerdi. Sonra yedinci sınıftayken Ramazanda sahur yemeği verirlerdi. İftar yemeği verirlerdi. Ama mutlaka oruç tutan şey etmezdi. Sahur yemeği hoşumuza giderdi, kalkardık. Pilav, hoşaf falan olurdu. Yani çocukça bi şey ve herkes mecbur diğildi, tutan tutardı. Yalnız işte o zaman, yani benim bu hatırladığım zamanda Osmanlı yıkılmıştı. Cumhuriyet tam eline almamış bile olsa etki, Cumhuriyet'in etkisiydi.

Biz okula girdiğimiz sırada yani zafer kazanılmış ama henüz İstanbul'da devlet kurulmamış, Vahdettin kaçmış. Ankara'dan, yani Anadolu'dan kimseler geliyor İstanbul'a. Henüz İstanbul'da yabancı kuvvetler var, fakat sinmişler. Mesala Refet Paşa geldiydi falan. Her gün aşağı yukarı biri gelir ve biz mekteple beraber yollara düşeriz. Ama o kadar heyecanlı olurdu ki onları karşılamak falan. Ordu geldi mesala ordunun karşılanması falan, o vakit marşlar söylenir. Bir de Lozan Antlaşması yapılırken, bu Irak'taki Musul bizim olsun istiyoruz, çünkü orda petrol var. Ama onun üzerine münakaşa çok oluyor. Yani o kadar ki Lozan'ın görüşmeleri kesildi sırf o yüzden. Ama biz okulda –üniversiteden de büyüklerimiz geldi ki, ağabey falan derdik onlara– onların örgütlemesiyle İngiliz sefaretinin –o zaman elçilikler İstanbul'daydı– önüne gittik. "Musul Türk'tür" diye falan bağırdıktı. Onları hatırlıyorum. Yani bu türlü şeyler olurdu ama Cumhuriyet Bayramı yahut 23 Nisan falan okulun içinde kutlanırdı.

Yalnız 10. yıldönümü İstanbul'da o kadar heyecanlı oldu. Âdeta bütün İstanbul sokaklara döküldü. Taksim'de suların şehrin her tarafına dağıtılan kısmı var. Ordaki suların altına renkli ampüller koymuşlar. O suları şelale gibi akıttılar. Aman o ne kadar büyük bir şey oldu artık. O kadar makbule geçti. Halk onu görmek için Taksim'e doluştu falan. Çok çok güzel bi şey oldu idi. Evet bugünkü gibi öyle. Atatürk Ankara'da gayet güzel 10. Yıl Nutku'nu söylemiş ama biz onu ancak ertesi gün gazeteden öğrenebildik. Radyo yok falan, televizyon hiç yok tabii. Buna rağmen çok heyecanlı olmuştu. O zaman ben artık okulu bitirmiştim, onun için okulda n'apıldığını bilmiyorum ama uzun yıllar bu söylediğim şekilde kutlamalar oldu.

Benim, bizim ailemizde Anadolu'daki hareket daima desteklenmişti. Hep o şimdi bazı gazeteler ve konuşmalar falan İstanbul basınının milli mücadeleyi tutmadığı şeklinde konuşuyorlar ki son derece yanlış. Mesela İstanbul'da *Vakit* gazetesi vardı. Bunlar o kadar tutarlardı ki milli mücadeleyi ve milli mücadeleyi desteklemek son derece tehlikeli. İngilizler, Fransızlar, İstanbul işgal altında, derhal gazeteyi kapatırlar, sansür korlar, ceza verirler falan. Buna rağmen onlar Anadolu taraftarıydılar, padişaha rağmen ve işgal kuvvetlerine rağmen. 16 Mart'ta 1919 zannederim veya 20, İstanbul şey olarak, hakikaten eylem olarak işgal edildi. Zaten gelmişti, İngiliz, Fransız, İtalyan kuvvetleri İstanbul'daydılar. Ama o gün Beyazıt Meydanı'nda, bu şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yere, uçaklar geldiler. Bugün o uçaklar oyuncak gibi bi şiy kalır. Onlar mitralyöz attılar. Biçok kimse orada... Mahmutpaşa'da yaralanmalar oldu. Biz evlerin bodrum katına inerdik, sonra ertesi günü bahçelerden toplardık o şeyleri, çocuklar. Korkardık tabii. Ama ertesi günü çıkar onları toplardık tabii...

İşte okulumuz da hemen değişti. Her türlü iyi şey geldi okullarımıza. Hayatımıza serbestlik geldi. Osmanlı devleti, şimdi benim annem mesela ve babam, aylık almıyolardı, verilmiyor. Osmanlı'nın parası kalmamış. Evde bazı kıymetli şeyler, onlar satılarak mütareke yıllarında biz geçindik. Ondan sonra İstanbul'dan Bursa'ya bile eşkiyayla karşılaşmadan gidilmezdi. Birden bire eşkiya falan kalktı. Büyük bir idealistlik yayıldı bütün Türkiye'ye. Cumhuriyet'in etkisi bu oldu. Öyle düşünüyorum ki, memleketi idare edenler o kadar idealistçe hareket ediyorlardı ki onun etkisiyle başkalarına şey yansıyan. Alelade bir bağ evinde oturuyordu Cumhurbaşkanı ve Başbakan ve milletvekillerinin oturdukları evlerde afedersiniz, ayrı tuvalet bile yoktu da avluda bir tane tuvalet var. Gecenin o zaman Ankara'nın kışları, sıfırın altında on yedi-yirmi falan. Gecenin o saatinde nöbet beklerlerdi tuvalete girebilmek için. Ev yok, ot yok, ocak yok. Her şey Cumhuriyet'ten sonra oldu. Yani inkâr edilemez ki on beş senenin içerisinde, inanılmayacak şeyler oldu. Ankara'da bi tane bu şimdi bulvar olan (eliyle bulvarın yönünü gösteriyor) ama ara sokaklar kadar bi şeydi. Yalnız asfalt yapılmıştı ben gördüğüm zaman, belki ondan önce öyle değildi. Orda iş-

te tek tük otobüs işler. Rus malı otobüslerdi onlar, langır langır langır gürültülü valla pek ilkel bi şekilde. Ondan sonra bi de havuz başı. Şimdi Güven Park'ı da kalmadı ki, onun bulunduğu yerde bir havuz vardı. Fıskiyesi vardı falan, o büyük bi şeydi artık. Havuz başına akşamları çıkılır. Oh, eğlence olurdu ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası her hafta cumartesileri konser verir, herkes halk ta girebilirdi. Parasız. Öğrenciler de öğretmenle beraber. Bir öğretmenle bu konserlere giderlerdi. Tabii orkestranın repertuarı bugünkü gibi diğildi. Ama ne olursa olsun, çok sesli bi müzik dinlemek, orkestrayı görmek falan büyük bi şiy tabii.....

Benim çocukluğumda ailelerin sosyo-ekonomik seviyesine göre terbiye tarzı az çok değişiyordu. Şimdikinden daha fazla değişiyordu. Şimdi o fark azaldı. Ama iyiye doğru mu kötüye doğru mu onu kararlaştıramıyorum. Çünki, öyle zannediyorum ki bilhassa okumuş insanların başka insanlara karşı düşünceli hareket etmeleri uygun bi şiy. O kalmadı. Bakıyorsunuz üniversiteye gidebilen bir genç kız veya bir delikanlı son derece dikkatsiz ve düşüncesiz hareket edebiliyor. Bu olmazdı. Yani üniversiteye giden veya üniversite mezunu bir insan düşüncesiz hareket yapmazdı. Ama sokakta kötü hareket eden yok mu? Vardı, ama okumamış, kabahat onda diğil. Öğrenimin çocuklar ve gençler üzerinde bilhassa karekterin oluşmasında ve milli geleneklerin devam etmesinde olumlu etkisi oluyodu. Yalnız tabii okullar eskisi gibi değil. Bu ikili öğrenim, öğretim hiç bi şiy değil. Çocuk okuldan etkilenecek bi zaman bulamıyor ki! Teneffüs beş dakka, birbirine giriyo falan. Ayrı sınıf ta yok. Dediğim gibi biz aşağı yukarı her dersi kendi dershanesinde okurduk ve tabii orda o dersle ilgili biçok şeyler bulunurdu. Mesala coğrafya dershanemiz de vardı, her türlü harita bulunur orda falan. Şimdi okullarda ufacık bi delik olsa orasını hemen derslik yapıyorlar. Benim bu emekli olduğum okulda, ilk yeni okuldu, öğrenci birliği odası falan vardı yapıldığı zaman. Ama nerde, onlar hepsi derslik oldu. Şeyde bodrum katında el işi şeyleri, derslikleri vardı. Onların hepsi derslik oldu. Öyle bir yerde okulun olumlu etkisini beklemek pek gerçekçi olmuyor.

Derslerimiz şimdikilerle aynıydı. Türkçe tabii... İlk, birinci sınıfta alfabe vardı... O zaman kıraat denirdi okuma kitabı. İlk, birin-

ci sınıfta biraz da hesap diyorduk, aritmetik biraz vardı, işte yirmiye kadar yazılı olarak, yüze kadar sözlü olarak, hesap yapılırdı. İkinci sınıftan itibaren eşya dersi denirdi; fen bilgisi için. Fransızcada tercüme, Fransızcada öyle deniyor. Onun için onun tercümesi olarak, eşya dersi. O şey fen dersleri yerine, bilgi verilir ve gene aritmetik vardı. Türkçe vardı, mutlaka yazı dersi olurdu. Müzik, resim, elişini hatırlamıyorum. Sınıf büyüyünce üçüncü sınıf, dördüncü sınıftan itibaren, ilkokulda tarih, coğrafya, beşinci sınıfta yurttaşlık bilgisi ilave edilirdi ve gene eşya dersi, aritmetik, müzik, resim, jimnastik her sınıfta vardı, eşya dersleri de her sınıfta vardı. Eşya dersinin tabi, şeyi, içeriği zenginleşir, sınıf şey ettikçe, aşağı yukarı fizik ve kimyayla, biyolojinin başlangıcı şekline girerdi. Biz dördüncü sınıfta Tevfik Fikret'i okurduk.

Cumhuriyet'in en iyi etkilerinden biri de hem harf devrimini yapması, hem dil devrimini yapması. Ne biliyim biyolojide olsun en az kimyada, fizikte olsun, hangi ders olursa olsun o kadar ayrı terimler vardı ki, hepsi Arapça. Onları öğrenmek bile ayrı bi şiydi. İnsanın kafasını onunla yormanın manası yok. Ama yorulurduk. Bütün bunlar Cumhuriyet'ten sonra Türkçeleşti. Matematik te öyle.

İlkokul öğretmenlerimin hepsini hatırlıyorum. Birinci sınıfta o demin söylediğim öğretmen Nadide Hanım'dı. Çok güzel bi hanımdı. O gençti de. Çok severdik. Ama işte o kadar eğitsel davranmıyordu. Sonradan anlıyorum ama. İkici sınıftaki öğretmenim Güzide Hanım isminde bi hanım. Soyadı yok o zaman. Tabii 1930'larda 35'e kadar. Güzide Hanım, yaşlıca bi hanımdı. Sonra ve işte şeye, eşya dersine Senia Hanım diye çok genç bir öğretmen geliyodu. Hoş bi hanımdı. Çok şık giyinir falan, ona bayılırdık artık. Çok severdik ve o öyle şey yeni öğretmen olmuş, hevesli falandı. Ders aletleri falan yaptırırdı bize. Müze yaptırırdı. Bi sınıf yukarda tarih, coğrafya başlıyor. Onlar için öyle padişah modelleri bilmem ne, eski yeniçerilerin kıyafetlerinden falan böyle müze yaptıktı. Evet, müzelere gezmeye götürürdü falan onu da biliyorum. Müzik öğretmenimiz, Türkiye'nin müzik tarihine geçmiş, Musa Süreyya Bey diye biriydi. Sonradan işte konservatuar kurulduktan sonra oranın da müdürü oldu. Almanya'da öğrenim görmüştü. Ondan sonra jimnastik öğretmenimiz de galiba Senia Hanım'dı. Resim öğretme-

nimiz, Bakıya Hanım diye bi hanımdı. O da güzel sanatlarda, o zaman talebeydi de... Ama güzel sanatlar akademisi, o zaman akademi şeklinde falan diğildi. Biçok böyle yetişkin hanımlar, beyler oraya gidiyorlardı ve işte bazısına da böyle resim dersi verilmiş herhalde, bizim hocamız oydu. Sonra üçüncü sınıftaki öğretmenimin adı Macide Hanım'dı. O zaman ilkokulda da kız okulu, erkek okulu ayrı ayrıydı. Dördüncü sınıftaki öğretmenimi hatırlamıyorum. Tuhaf bi şiy. Beşinci sınıfta Macide Hanım'dı. İşte Türkçe öğretmenleri sınıfın öğretmeni gibi olurdu da onun için. Yoksa gene her derse başka. O beşinci sınıftayken tarihe Bedriye Hanım diye bir öğretmen gelirdi. Aynı zamanda üniversiteye devam ediyordu. Üniversitenin son sınıfında falandı. O da çok iyi bi öğretmendi. Öğrencilerin ihtiyaçlarını falan düşünen, anlayışlı. Sonra aritmetik ve ne okurduk, geometri tabi. Aritmetik geometriye de gene üniversite öğrencisi bi hanım gelirdi. Tabii o öğretmenler öbürlerinden daha iyi olurdu. Bilgi bakımından da hatırladığım bunlar. Yani hemen hemen hepsini, bi dördüncü sınıftaki öğretmeni hatırlamıyorum. Niye hatırlamıyorum onu da bilmem.

İşte bi ara cambaz olmak istedim. Ama müzisyen olmak isterdim. Herhalde öğretmen olmak istemezdim. Ama mecburen öğretmen oldum. Çünkü benim ilkokulu bitirdiğim sene, işte dediğim gibi, ailelerin aylık yok ki. Ağabeyimi İstanbul Lisesi'ne paralı olarak yazdırmışlar. Bi ikinci çocuğu paralı olarak yazdırmaya imkân yoktu. Onun için öğretmen okuluna gittim. Ama sonradan öğretmenliği sevdim. Ama girdiğim zaman öyle bi amacım yoktu.

Zannederim ki çocukluğum mutlu geçti. Kötü bir anım yok çocukluğuma ait. Sağlığım da iyiydi, o kadar şeyim yoktu. Yalnız güneşe karşı alerjim vardı benim, çocukluğumdan beri. Bütün çocuklar rahat bi şekilde dolaştıkları zaman ben gölge aramak zorunda kalırdım. Havuzlar vardı. Bahçede onlar ayaklarını sarkıtırlar falan. Eğer güneşli değilse ben de yapardım, o işi. Fakat güneş varsa yapamazdım.

EMİNE AKAY*

Şimdi ben 1921 senesinde Bolu'nun Babahızır köyünde doğdum. 14 yaşıma kadar Babahızır köyündeydim. İlkokulu Babahızır köyünde bitirdim ve çok değerli iyi bir aile, eşrafların kızı idim. O zamanın çok değerli bir hocasının kızı idim. Torunu idim kızı değil. 14 yaşıma kadar dedemin yanında idim. Babam İzmir'de çalışıyordu. Bizi bıraktı gitti. Üç kardeş oradaydım.....

İlkokulu 1931 senesinde, o zaman üç seneydi okullar, beş sene okumuyoduk biz de, üç seneydi ilk o zamanki zamanda. Onu, ilkokulu 1931 senesinde Babahızır köyünde bitirdim. Dedem çok değerli bir insandı. Bolu'ya gitmiş, Bolu'da okulu, yatılı okul açmış, öğretmen okulu o sene. Geldi, dedi ki babaanneme "Zeliha" –babaannemin adı Zeliha'ydı– "Zeliha, bir öğretmen okulu açılmış Bolu'ya, yatılı, ben kızımı öğretmen okuluna verecem" dedi. Büyükannem dedi ki "Hoca sen delirdin mi?" muhtardı dedem, köyün muhtarıydı ama babaannem 'hoca' derdi. Girit'te okumuş zamanında, ondan sonra "Sen delirdin mi hoca nasıl veriyorsun, kız evladı, kız evladı uzaklarda durulur mu öyle, verilir mi uzaklara?" dedi ve dedem sesini kesti, bi daha hiç mevzuu olmadı, kapandı. Bu arada ben işte 10 yaşında falandım. 9, 9 yaşında falan. 14 yaşıma kadar beraber kaldık. 14 yaşımda babam Eskişehir'e tayin olmuş. Babam Devlet Demir Yolları'nda özel servislerde aşçıbaşıydı. Eski milletvekilleri, reis-i cumhurlar, uçaklar çok az olduğu için özel servislernen giderlerdi. Yani tren servislernen oradaydı, Eskişehir'e tayin olmuş. Eskişehir'de hastaneye geldi, geldi Eskişehir Hastanesi'ne, dört sene orada. Babam bizi aldı yanına orada durduk. Ondan sonra da Ankara'ya geldik. İşte ondan sonra da özel servislerde aşçıbaşılık yaptı... Babamın da doğum yeri Babahızır köyü, benim de, kardeşlerimin de. Hepimizin. Bir tek kardeşim var benim, küçük kardeşim Cengiz, o yalnız Eskişehir'de doğdu. Biz üç kardeş... Bolu'nun Babahızır köyünde doğduk.....

Bir, 6 yaşımdayken okula başlamak, başlamak üzereyken babam İzmir'e çalışmaya gitti. Babamın İzmir'e çalışmaya gitmesi çok üzdü, çok üzüldük. Beş sene babam İzmir'den gelmedi. En çok

* Görüşme 3 Haziran 1998 tarihinde Mustafa Sever tarafından yapılmıştır.

üzüldüğüm taraf, babamın hiçbir kalemiyle yazı yazmadım, bir defteriyle okumadım. Büyükbabam çok değerli bir insandı, çok hatırlı bir insandı. Yani hiçbir şey ihtiyacım yoktu. Her şeyin en iyisini giydim en iyisiynen okudum. Ama babamdan hiçbir yardım görmedim. Çünkü babam İzmir'e gitti. İş bulamamış, geri de dönememiş. Anca kendini doyuracak kadar iş bulmuş, o zamanda.....

Okula giden arkadaşlarım, yaşımda çok arkadaşlarım vardı. Beraber okurduk, erkekli kızlı, çok beraber okuduk... Bir arkadaş vardı, Allah rahmet eylesin, öldü. Aynı zamanda da dayım oğluydu, devamlı onlan atışırdık okulda. Ondan sonra "Sen kalın kafalısın, matematiği hiç yapamıyosun"; o zaman matematik değil 'hesap'tı. "Sen hiç matematiği yapamazsın, senin kafan kalındır" diye. Ne zaman şey yapsam bana sorardı. Hesabı sorunca hemen cevap olarak öyle derdim ona. "Sen çok kalın kafalısın, hiçbi zaman bunu öğrenemeyeceksin, öğrenmeden de okuldan çıkacaksın", öyle derdim... Okula ilk gittiğimiz sene, okula başlıycamız sene dediler ki bu sene yazı çıktı. Eski yazıyı da rahnelerde (rahle) okuyolardı benden evvelki olan, benden bir yaş evvel olan arkadaşlar şeyde okudular bir sene... rahlede okudular. Hem eski Türkçe hem yeni Türkçe. Ama ben, biz de o sene, okula başlıycamız sene yeni okul yapıldı. Biz hiç eski Türkçe görmeden yeni okula çıktık...

— **İlk günü hatırlıyor musunuz?**

— Hiç hatırlamıyorum, hiç onu hatırlamıyorum.

— **Okulunuzun adı neydi?**

— Onu da bilmiyorum, yazısı var mıydı yok muydu, ne bileyim işte o zaman şimdiki gibi değildi ki..... Yakın, hemen yakındı (eliyle dışarıyı göstererek) cadde kadar. Evden çıkıyoduk şöyle çıkıp hemen şu karşıki evler kadardı. Şu ilerki evler kadar yakındı... Sıralar vardı... Normal sıralar ama böyle değil. Sıralar vardı, altları vardı böyle, altlarına çantalarımızı goyardık, üstünde yazardık. Burası da şeydi şöyle rahneydi, şey değil. Hani uzun hani kapıların önüne yapılıp da oturulur ya onlardandı... Dersi şeyin üstünde yapıyoduk, sıranın üstünde yapıyoduk. Çantalarımızı sıranın altına koyuyoduk, öyle yapıyoduk... Kayet güzel yeni tertip yapılmış okul, tertemiz, badanalı-boyalı. Bahçesi büyük, bahçesinde kocaman

çeşme, su, tuvaletlerinde su, her şey vardı. Çok güzeldi okulumuz. Yüksek yerdeydi... Biz de her şey okuyoduk. Matematik görüyoduk, elfabe vardı, elfabe çıkmıştı, baya şimdi çocukların okuduğu elfabeyi biz de okuduk... Benim en sevdiğim ders matematikti... Çok başarılıydım, çok başarılıydım.....

Bir tek öğretmen! Çok iyiydi... Şevki Bey. Ölmüştür, Allah rahmet eylesin. Hasan, o gitti, Hasan Efendi, Hasan Elmas geldi... Öğretmen, kendi köyümüzde oturuyodu. Birinci öğretmen de Boluluydu. Dedem çok değerli bir insandı dedim ya, dedem çok değerli bir insan olduğu için hep o işlemen dedem ilgilenirdi. Yani gelecek, gidecek, oturacak, kahve içmeye çağırır "gel çay içelim, kahve içelim". Bahçemiz çok güzeldi, evimiz gayet güzeldi bahçemiz. Kuyu vardı, kuyunun üzerinde yapılmış güzel şeyler rahleler vardı öyle oturup ikindi çaylarını (içtiğimiz)... Daha arkadaşlarını dedem çağırırdı, çaylar yapılırdı, ayranlar içilirdi. Çağırırdı, yapardı ondan.....

Yaramazlık, valla hiç bilmiyom ki, yaramazlık, eskiden uzluk vardı şindiki gibi değildi... Hem ne dayak vardı... Yedim, işte o Şevki Bey'den yemedim ama Hasan, Hasan Efendi'den yedim. İki tokat yedim. Ayakta dikiyorlardı, bi de tenekeyle su koyuyorlardı, eline tenkeyle suyu alıyodun, bi ayağını böyle kaldırıyodun. Böyle yaramaz çocuklar yapıyolardı onun için öyle korkumdan nasıl yaramazlık yapabilcektim Mustafa? Bi saat, iki saat tikiliyodun hem böyle elinde su hem ayağın böyle topal, tek ayağın üstüne bastırıyorlardı.....

Bayram kutlamaları yaptık, yapıyoduk. Üçüncü sınıftı, son sene, Salı Pazarı'na bayram kutlamasına gittik. 23 Nisan'a... Cumhuriyet Bayramı, onu hatırlamıyorum, o zaman yapılmıyodu, yapmazdık. Ama 23 Nisan'ı yaptık. Gittik, Salı Pazarı'nda, yürüye yürüye Salı Pazarı'na gittik, 23 Nisan yaptık orda ve benim şeyim vardı. Söylediğim 'küçük Tomris' diye bi söyleyeceğim bir şarkım vardı ve iki kişi beni masanın üstüne koydular, şindi her şey kolay şindi Mustafa. Şöyle iki kişi masanın üstüne çıkardı beni, çıkamadım da... Kardeşim, benden küçük olan kardeşim, Mengen'e Cumhuriyet Bayramı kutlamaya gitti... Ama ben gitmedim. O zaman artık 10 yaşını geçtiysen büyük oldun, köylerde. Şindiki gibi değil o za-

man. Büyük oldun artık, her yere girmek çıkmak yok. Okulu bitirdin mi başını kapattın. Okul varken başın açık, ama okulun bitince başını kapattın... 14 yaşıma kadar köydeydim. 14 yaşımda geldim.....

Şeyler çıktı, fesler çıktı şapkalar giyildi. Dedem fes giyiyodu, kırmızı fes. Atatürk geldi fesleri çıkardı, şapkaları giydirdi. Ceza yaptılar, dedem bi defa gitmiş Bolu'ya, ceza var diye cebine koymuş. Giderken fesnen gitti, gelirken şapkaynan geldi. Bolu'dan şapka almış... Evet, "Atatürk böyle böyle yaptı" diye konuşurlardı. Çok beğenirdi Atatürk'ü, "Çok değerli bir insan" derdi, dedem rahmetlik çok beğenirdi.....

Valla hiçbi şey, hiç bilmiyorum... Yok canım hiçbi şey olmadı. Köy yerde ne değişiklik olur? Şehre geldik, o zaman da yokluk vardı, ne değişiklik olcak? Hiç, ne değişiklik olcak. Varlık varsa değişiklik olur, yokluk olursa ne değişiklik olur Mustafa? Yo canım nerde olcak, hiç. Eski tas eski hamam... N'oldu? Dediler ki, en çok üzülenler oldu aralarında. Tabii Cumhuriyet ilan oldu. Eski Türkçeyi kaldırdılar yeni Türkçe koydular. Millet çok üzüldü, ezanlar okundu tabii biz o zaman çocuktuk ama biz eski Türkçe mi daha iyiydi yenisi mi daha iyiydi ezan mı daha iyiydi ne bilceksin ki... Çok üzülüyodu millet ya "Tanrı uludur" diye ezan hani okunurken... Şimdi iyi, şimdi iyi. Cumhuriyet sonrası... Tabii şindisi iyi. Mustafa o zaman nerde!.. Benim babam bir hafta yürüyerekten şey yüklemiş şeye, harp şeylerini, köyümüzden kalkıp, Eskişehir'de Sarıköy var. Eskişehir yolunda Sarıköy diye, oraya dört günde gelmiş, mandalarnan. Bir ara bu şey yükledi getirdi oraya da döndükten sonra işte o zaman Cumhuriyet ilan oldu. Her kişi neşe içinde "Cumhuriyet ilan oldu çok şükür Allah'a, bunlardan kurtulduk" dediler.....

Şimdiki çocuklar çok iyi, Mustafa. Çok iyi. Biz nerde, onlar gibi böyle yaşamak, hayat, nerde. Şimdiki çocuklar, biz ta ben yetmiş yaşımdaydım babam öldüğünde, hayatta babamın üst tarafına geçip de oturmadım. Yetmiş yaşımda, çoluk çocuk sahibi, damat sahibi, torun sahibi, hiç yukarı tarafına çıkıp oturmadım hiç. Şindi nerde var, şindi çocuklar konuşur da biz dinliyoruz... Bi şey ağzını açsan "Büyüklere karışılmaz, büyüklerin yanında konuşul-

maz", hemen böyle denirdi Mustafa, nerde o konuşmak... Saygı farklılığı da var. Gene de giyimde kuşamda gene de her şeyde çok değişiklikler oldu Mustafa, gene de oldu... Evet çok değişiklikler oldu, zaman geçti zaman. Zıraatler iyileşti, değişiklikler oldu, çok değişiklikler oldu... O zaman körebe oynardık, gözümüzü bağlar körebe oynardık. Bizden sonraki çocuklar da zatis oynuyolardı. Zatis, zatis diye diye oynuyolardı.

— Zatis ne?

— Bilmem ki. Okulda zatis oynadık, derlerdi gelilerdi de bizden sonrakiler... Biz de en çok körebe oynardık.....

İşte bi defa dedemin böyle söylediğinden içimde kaldı. Şindi halen bilen söylerim. Dedem, babaannem karışmasaydı da bu işi yapsaydı. Bir öğretmen olsaydım çok iyi olurdu, diye düşünürüm yani... Ama diyemezsin, diyemezdin hani, ben gidiyim, diyemezdin. Çünkü zaten babam yoktu, dedemlen beraberdik, onun için. Babam olsaydı belki annem babama söylerdi, derdi ki bu çocuğu yazdıralım yahut yazdırmayalım yahut yazdıralım. Artık o şeyi o denli işleri bilmem ki Mustafa... Yani onları bilmem. Ne der ne demez onları bilmem. Çok bi saygılı aileler vardı, çok bi insanlar birbirine saygılıydı. Çok sevilen sayılan insanlar çok birbirine saygılıydı. Şindi en çok olsun bi şey, en kötü olan bi şey varsa saygılar kalktı Mustafa ortadan. Kimse kimseyi bilmiyo. Şindi eskiden biz yirmi dört kişiydik, yirmi dört kişi bi sofrada yemek yiyoduk. Dört tane gelin vardı; iki tane, bi tane davarı güden bi çoban vardı, iki tane de çifti sürüp de harmanı işliyen vardı, üç tane kişi vardı biz kendimizden hariç. Dedem çok değerli insandı. Gelen giden, o, bunun müdürüydü, tahsildarıydı, her şeyi bizim evde eğlenirdi. Ordan atlara binerler gelirler iki gün, üç gün kalırlardı. On sekiz yirmi tane arı (kovanı) vardı şöyle çatıdan baktığında bir uçtan bir ucaydı. Misafir geldi miydi hemen dedem arıyı açar şöyle bi tepsi balı getirir koyar oraya, en iyisini misafirlere götürürdü.....

Babama kavuştuğum zaman çok sevindim. Kalktık geldik Ankara'ya. Ankara'da, babam Eskişehir'deydi. Bir arkadaşına telefon etmiş, arkadaşı bizi trene bindirdi ona paso göndermiş, paso göndermiş, pasolarımız çıkmış paso göndermiş. Babama kavuşacağız diye tabii çocukluk çok, gece vardık, babam bekliyormuş bizi, tabii

babamı gördüğümüz zaman yarı tanıdık yarı tanımadık oldu. Annem bize söyledi "Bak baban sizi bekliyo" dedi. Tren durur durmaz babam içeri girdi. İki kardeş ikimiz birden atladık babamın üstüne yani, son derece bir sevinç, babamıza kavuştuk diye. Beş sene görmediğimiz için, onun için son derece bir sevinçle babamıza kavuştuk diye. Öyle oldu işte. Dedemiz çok iyiydi. Kimseye muhtaç etmedi bir şey ama çok iyi bir insandı. Her yerde hatırı sayılan insandı. Dedemin babası aynı zamanda da caminin içinde türbesi vardır, yani büyük bir zattır. Babahızır'ın çok büyük bir eşrafından yani dedem de, dedemin babası da... Köyümüz çok değerli bir yerdir çok, yani iyidir. Başka bilmiyorum Mustafa bilmiyorum başka...

ENVER METİNEL*

1914 yılında Bulgaristan'ın Varna ilinde doğdum. Annem, ümmi (cahil) bir ev hanımı idi. Babam rüştiye mezunu idi. Doğum yılımı bilmem. Rahmetli anneme defaatle yeri geldikçe sorduğumda "Baban Galiçya cephesinden döndüğü zaman, bayağı kucağa gelebilecek bebek idin ve geceleri yıldızlar hep parlardı, gök hep masmavi, yıldızlar sayılacak kadar belirgindi" der, böylece yaşımın başlangıcını tarif etmeye çalışırdı. Bu yüzden doğum tarihimi günüyle ve tarihiyle bilmiyorum. Babam rüştiye mezunu olmasına rağmen, dış memlekette esarette, öğrenim durumuna göre iş, vazife alamamanın zorluğu içinde, ekmeğini taştan çıkaracak kadar güçlükler içinde çalışır, kazanır evine bakardı.

Altı yaşında öğrenime başladım. Bu bir mahalle okulu idi. Varna şehrinin il kıyısında, daha ziyade Türk ailelerinin oturduğu bir mahalle idi. Bu okulda üç sene okudum. Dördüncü yıl, ilk üç yılımı bitirdiğim mahalle okulundan en az dört-beş kilometre uzakta idi. Yaz-kış, Balkanlar'ın coğrafi durumu bakımından çok sert geçen kış aylarında bile, bu mesafeyi yürüyerek okuluma devam ederdim ve böylece dördüncü yılı yine birincilikle tamamladım. Dokuz yaş, dokuzla on arası, nedense mahallede dikkati çeken bir çocuk idim. Bu yüzden bütün insanların beni çok sevdiğinin far-

* Görüşme 24 Kasım 1998'de Serpil Karaçayır tarafından yapılmıştır

kında oldum. Sevmekle kalmadılar, teşvik ettiler. Aileme etki yapmak, "Bu çocuk okumalıdır, bu çocuk kendini yetiştirmelidir" telkini altında ailemi de bu konu da teşvik ettiler.

Sesim güzeldi. Bir gün heralde beni daha geniş çevreye tanıtmak için, Varna'nın tam ortasına düşen, Osmanlı dedelerimizden kalma bir cami var, bu camide bir mevlüt okutturuluyor. Bu mevlüde o zaman Varna'daki elçi bulunan, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in ilk elçilerinden, elçi de davet ediliyor. Bu mevlütte, şimdi hepsi rahmete rahmana kavuşmuştur, Allah hepsini nur içinde yatırsın. Beni büyük büyük hocaların, güzel güzel giyinmiş, ama her birinin yüzünden gözünden nur akan, büyük büyük hocaların sırasında bana da yer verdiler, oturttular beni. O tabloyu, o tabloyu hiç unutmam. Mevlüt başladı. Mevlüdün "yaradılmış cümle oldu şaduman" başlığı ile başlayan bölümü gelince, merasimi idare eden getirdi, mevlüt bittikten sonra Türk elçisi, yani Atatürk'ün Bulgaristan'a Varna şehrinde doğduğumu söyledim ya, gönderdiği o zamanın elçisi, "o çocuğu bana getirin" demiş. Aldılar, mevlüt bittikten sonra, merasim tamamlandıktan sonra, beni bu elçinin karşısına götürdüler. Elini öptüm. Geçmiş zaman, bilemiyorum. Bir zarfın içinde bir şey verdi benim elime. Ne olduğunu hâlâ bilmem. Götürdüm eve, anneme teslim ettim yahut babama, bilemiyorum şimdi, teslim ettim. Bu burdaki Türk vatandaşlarımızın kendilerine göre, efendim değerlendirdikleri, benimle, o zamanki küçücük halim, hep devam etti. Bu teşvikle olsa gerek, ben ilkokul bölümünü, oradaki, bitirdikten sonra bi de ortaokula karşılık, Türkiye'deki ortaokul, rüştiye dedikleri, iki yıllık, rüştiyeye kayıt olmadan, herhalde ailemin, işte mahalle diyorum ya ona, çünkü bizim evimizden çok uzakta evleri yuvaları bulunan efendim, yaşayan insanların dahi beni gördüğü zaman, insanların, hâlâ o tablolar gözümün önündedir. Bir başka gözle, bir sevgiden başka sanki aralarından hepsinin evladıymış da efendim onlara bir gün daha iyi günler gösterebilecek bir kabiliyetmiş. Şimdi bunu söylüyebiliyo-

Enver Metinel, 1927.

rum, beni hep teşvik ettiler çevrem. Bu ben de daha söyleyebileceğim, birtakım anıların aileden geçen anıların etkisiyle, dokuzla on arasında, bir çocukluk dönemi denebilecek bu yaş arasında Türkiye'ye kaçmaya karar verdim. Bu benim ilk girişimimdir. Fakat yakalandım, Bulgar polisi tarafından yakalandım. Karakolda çocuk olmama rağmen, herhalde korkutmak veyahut da içlerinden öyle geldiği için polislerden yediğim tokatın efendim, yanaklarımda hâlâ acısını hissederim.

Bulgarca dersinden, derse girdik, şeye girdik, sınava. Okulun müdürü, Allah rahmet eylesin, hocam İsmail Hakkı Bilge oturuyor. Yanında Edirne tarihini yazan Osman Nuri oturuyor. Bunlar, Türk cemaati tarafından da benim bulunduğum Varna'da tanınan insanlar, saygı gören insanlar, büyük öğretmenler. Onların yanında Bulgarca hocası şu suali sordu. Bulgarcasını bakın hatırımda Türkçesini de söyliycem: "Enver, Haspirevi Bulgarşdespote mattuskate interya" yani "Bulgarların Türklerle yaptığı zulümü anlat" dedi. Ben de imtihan olacam ve çocuk denebilecek on yaş... Efendim aklıma ne gelirse o konuda bir şeyler söyledim. Hocanın çok hoşuna gitti. "Aferin" dedi, bir de beni okşadı. Hocalarım da dinliyor, o vatanperver, o büyük insanlar dinliyorlar ve böylece daha o zaman, Bulgarların, Türklere hangi gözle baktıklarını ve içimde çok evvel yanmaya başlayan ama artık iyice kıvamını bulan, Bulgarlara karşı olan efendim kinimin arttığını ve ne yapıp yapıp anavatana gitmekten başka çare olmadığını düşündüm.

Aradan bir buçuk-iki sene geçmeden bu aşk ile Türkiye'ye kaçtım ve Balıkesir Necati Bey Öğretmen Okulu'na öğrenci olarak kaydedilme, yatılı okul olarak efendim sureti ile anavatanımın bana kucak açtığını, okulun kapısından içeriye, yurdun kapısından girerken idrak ettim. On iki yaşındaydım, on bir veya on iki. Yani üç beş ay fark eder.

1930-1931 yılı, öğretim yılında, vatanıma geleli henüz üç-beş yıl olmuştu. Bir akşamüzeri birdenbire bulunduğum Öğretmen Okulu'nda bir haber her tarafta çınladı. "Atatürk Balıkesir'e geldi, Atatürk Balıkesir'e geldi, Atatürk Balıkesir'de..." yatma saati idi. Bir yatılı okul olduğu için, bir disiplinle o saat artık yatma saati olmasına rağmen, hâlâ anısını tazeledikçe büyük heyecan duyduğum, Atatürk'ü ilk görüş anımı burada söylemek isterim. Bu haber

üzerine, soyunmuştum yatmak üzere, yarabbi ne zaman giyindim nasıl giyindim, üç katlı olan okulumun merdivenlerinden nasıl indim? İlk okuduğum Öğretmen Okulu binasının çevresi yüksek duvarlarla çevrili, üzerlerine de, cam parçaları dik koymak suretiyle, kaçan... okuldan kaçmayı önleyen, önlemek amacıyla efendim betonun çevre duvarının etrafı cam parçalarıyla dolu. Boyumun en az iki, iki buçuk misli olan o okulun çevre duvarlarından yara almadan nasıl aştım? "Atatürk Halkevi'nde" dediler, "Mustafa Kemal Halkevi'nde" sözü kulağıma ilişti veyahut çalkalanıyor etrafta. O üç kilometreyi nasıl kat ettim? Yaradılıştan beri ufak tefek bir adamım. Efendim ama Atatürk'ü ilk görüşümde o zayıf, nayıf, o ufak tefek oluşum işime yaradı. Çok sıkışık insanlar arasından, nasıl büyük bir zahmetle, kan ter içinde illa ki Atatürk'ü görme aşkı ve şevkiyle nasıl çıktığımı ancak Atatürk'e iki metre mesafede kendimi gördüğüm zaman, fark edip fark etmediğimi hâlâ düşünemiyorum. Büyük bir yerden emir almış gibi, iki ellerim yanımda hazır ola geçmiş bir Mehmetçik görünüşü içinde o büyük, o güzel yüzü iki buçuk saat seyrettim. Aynen size benziyordu, sizlere benziyordu, bizlere benziyordu. Bencileyin herkesin âdeta birbiri içine geçercesine, üç katlı Halkevi'nin tıklım tıklım dolu olan her köşesindeki vatandaşlarımdan birisi, benim Atatürk'ün karşısında bulunduğum birinci kattaki, Atatürk'ün hep konuşan, hep birbiri arkasından sigara içen görünümü, bir anda dikkatleri üzerine çeken bir cümle sarf edildi. O cümle şuydu: "A be atam, 22 Ağustos'ta bize birinci hedefi gösterdin, ikinci hedefi ne zaman göstereceksin?" ifadesinden Rumelili olduğu anlaşılıyordu. Atatürk yavaş yavaş doğruldu. O güzelim yüzüne âdeta nurlaşan bir hal geldi. Çok hafif gülümseyerek elindeki kadehi de o sesin geldiği istikamete götürerek, Rumeli tabiriyle şu cevabı verdi: " A be hemşerim, hele şimdi birinci emrin şerefine içelim" ve ondan sonra, o anda, benim gözümde başı tavana değen o büyük insan tekrar koltuğuna oturdu ve sohbetine devam etti.

Benden, benim ölçülerime göre daha değerli, zeki efendim çalışkan, hocası karşısında daha verimli cevaplar veren ama yaşça zannediyorum benden bir-iki yaş üç yaş büyük arkadaşlarım vardı. Bunların içinde, sanıyorum şimdi hepsini kaybettik, çünkü ben onların hepsini şeyde bıraktım, Bulgaristan'da bıraktım. Sonra Tür-

kiye'ye geldi onlar. Birkaçı ile rastladım, görüştüm. Onlar çok zeki çok istekli, gelecekleri parlak olan çocuklardı. Benim onlarla beraber olduğum süre içinde ben de kalan intiba bu. Fakat işte benimle övünen ailelerin çocuklarıydı bunlar. Onların içinde bir Mustafa vardır ki, bir Hüseyin vardır ki, bir Hayri vardır ki, nur içinde yatsınlar, ben onlarla, içimden yarışırdım, dıştan değil. Seviyoruz birbirimizi içimden. Ah! Mesala bir Mustafa tanırım. Benim çocukluğumda. Büyük zevklerimden bir tanesi, Varna'nın hemen kıyısı ormanlıktır, ormanda kızılca, şey, fındık, kızılcık ve daha orman ağaçları var. Çocukluğumda en hoşuma giden şey çok düzgün fındık veya kızılcık dallarını kesip üzerinde her kesilen taze fidanın kabuğu vardır ya, o kabuklara şekil vermekti. Hemen anti parantez (antırparantez) söyleyim, ben güzel sanatları çok severim.

Okulun adı Varna Sesseumez Mahallesi Üç Yıllık İlkokul. Okulda mahalle okulunda hasır üzerinde ders yaptığımı bugünkü gibi biliyorum. Türk ekalliyetinin yaşadığı, kendi kendine yetecek okulunu, öğretmenini, koşullarını, kendi yağıyla kavrulan bir toplumun eğitim olanaklarını düşünebilirsiniz. Tam bu şartlar içerisinde ilk öğrenimimin bir senesini, söylemiştim daha evvel, yani dördüncü sınıfı, Varna'nın merkezinde okul şartları daha da elverişli ama yine uzun rahle denen, rahleli sınıflarda en az beş kişinin oturduğu rahlede kız-erkek karışık sınıflarda da okuduğumu da söyleyebilirim dördüncü sınıfı..... Okulda su var, ilk bölümünde su yok, herkes mahallenin içinde kendi evine koşar gider tenefüslerde ihtiyacını giderir gelir. Ama dördüncü sınıf diye okuduğum, ismi de var hatırıma gelmedi, gelir söylerim, okuldaki Osmanlı dedelerimizden kalma bir okuldur. Orada su var. Gene kifayetsiz de olsa ihtiyaçları giderecek kadar lavabosu, şusu busu bulunan bir okul.....

Yaya gidip geldim yaz-kış. Çoğu kez Balkanların coğrafi koşulları çok kış günleri ağır olduğu için çok zor şartlar içinde gidip geldiğimi bugünkü gibi hatırlıyorum. Hatta isterseniz söyleyim... Bir gün kış o kadar sertti ki... Balkanlar'ın, hele kış mevsimi, hem uzun sürer hem de serttir. Evimle okulumun arası üç-dört kilometre mesafe. Bu mesafeyi her sabah belli saatte kalkmak, okuldan belli saatte dönmek koşulu ile aşağı yukarı, rüşdiye öğrenimim dahil altı

yıl gittim geldim..Çok şiddetli bir kış günü dersaneden içeri girdiğimde bir dakika geç kalmıştım. Rahmetli öğretmenim Osman Nuri kapıyı açınca karşısında bir buzdan adam gördü. Buzdan adam demiyim buzdan çocuk diyim daha doğrusu, gördü. Gördüğünüz gibi çocukluğumdan beri ufak tefek bir adamım. Hele çocukluğum daha zayıf ve naif idi. Dayanamadı, var gücüyle beni iki omzumdan yakalayarak kürsüye koydu. Ders başlamıştı. Sınıfa bir sual sordu, "Kimdir bu?" arkadaşlarım bir ağızdan cevap verdiler: "Bu Enver", hocam bir dakika yanımda sessiz kaldı, sınıfa gözlerini dikti "Evet" dedi, "O arkadaşınız Enver, nerden geliyor biliyor musunuz?", "Biliyoruz hocam". Nefesim burnumdan gelen nefesim dahil buz tutmuştu. Gözlerim görünmüyor, içeriye girdiğim zaman. Vasıta yok, olsa bile gücüm yok vasıta ile gitmeye.....

Dayak vardı, bilhassa mahalle okulunda. Rahmetli hocam, ilkokul hocam diyim, elinde uzun bir sopasıyla, kendisi diz çökmek suretiyle karşımızda hasır üstünde oturuyoruz. Yaramazlık yapan arkadaşa elindeki uzun sopasıyla vurur, susturur idi. Bundan daha ağır şekilde yaramazlık yapan arkadaşlarımın falakaya çekildiğini biliyorum... Çok anlayışlı ve hassas bir halim vardı. Belki kulağım çekilmiştir, pek hatırlamıyorum ama hiç falakayı hatırlamıyorum. Hocamın azarları, azarlanmış olabilirim ama daha ağır cezaları ne evimden çocukluk çağımda ne de ilkokulda görmedim.....

Ben zayıf, narin bir çocuktum. Çok ağır oyunlara iltifat etmedim çocukluğumdan beri. Beni kötü alışkanlıklara götürecek her türlü sebebi, çocukluğumdan beri bilerek ya da bilmeyerek, ailemin etkisiyle ve bir yerde bahsettiğim gibi çevremin, mahalle çevresinin, yaygın bir sevgi halesi içinde olduğum için onlara karşı herhangi bir hatalı harekette bulunup o sempatiyi etrafındaki o sempatiyi zedelememek için galiba, şimdi aklım erince bu kadar laf edebiliyorum galiba, ölçülü kaldım. Belki çocukluğumun, içinden gelen bası tavırlarını bile doya doya yaşayamadan işte anlattım ayrıldım. Ondan sonra bi disiplinin içine girdim.....

Balıkesir'deyiz, bu Cumhuriyet Bayramı'nın 10. Yıl heyecanı ile daha da itina ile hazırlandık. Ona göre kıyafetlerimiz, ona göre elbiselerimiz, ona göre kasketlerimiz şapkalarımız ve bütün bunların yanında, rahmetli Behçet Kemal'in "10. Yıl" şiirinde hepimizin yeniden 75. yılda da o günleri yaşarcasına söylediğimiz "10. Yıl

Marşı"nı bizden gayri Türk topraklarının zerresi bile söyledi. Türk bayrağının asılmadığı yer kalmadı.....

Çocuk her devirde çocuktur, sevimlidir. Bugünkü kuşak bize nazaran elbette, kıskanarak değil memnuniyetle söylemek lazım gelirse çocukluklarını daha maddi, manevi yönden daha iyi geçirdikleri, buna mukabil, kültür, dünya birbirine çok yakınlaştığı için mesafe kavramı ortadan kalktığı için, artık insanlar çok, birbirine çok uzaklarda değil. İstediğin zaman, istediği yerde istediği kadar, efendim daha geniş bir özgürlük içinde birbirleriyle buluşup, konuşma imkânlarına sahip bir dönemde yetişen kuşaklarla elbette bizim aramızda özellikle eğitim bakımından, kültür erozyonu bakımından, bugünkü çocuklarımızın, biraz evvel söylediğim talihli olanakları yanında bazı talihsizliklerin olduğunu da söyleyebilirim.....

Çocukken asker olmak istedim. Ama zayıf naif bir bünyeye sahip olduğum için, efendim bunda muvaffak olamadım. Kader böyleymiş.....

Balıkesir'den misafir olarak ağbim de o zaman dönmüştü, onun yanında bulunduğum bir sırada sokakta hiç beklenmedik bir anda ailemle karşılaştım, sekiz sene sonra. Bundan ötesini siz tasavvur edin.

FERİHA BAYMUR*

Neresinden başlayım, uzun bir hayatım var... 82 yaşındayım. Epey ileri bir yaş... Beyrut'ta doğdum. O zaman Osmanlı Devleti sürüyor. Birinci Dünya Harbi'nin başı. Beyrut'ta doğdum... Ve sıkıntılı zamanlar geçiriyorduk o zamanlar, ne bileyim. Anidcn ordan ailesini göndermek zorunda kalıyor İstanbul'a babam. Kendimi böyle ilk defa bir trende... Ve trende bir vagon şey değil, yük vagonu ve orda hep ağladığımı hissediyorum ve annem babam, babam yanımızda değil ama her zaman benden biraz sıkıntı çekmişlerdi. Yani huysuz bir çocukmuşum... Sanırım 2-2,5 yaşında... Yetişkinliğimde hep psikoloji sahasında çalıştım... Çocukluğumda yani bir okul sıralarından itibaren "insanın kafası nasıl çalışır, nasıl

* Görüşme, 15 Mayıs 1998 tarihinde Adem Soydan tarafından yapılmıştır.

yaşar böyle, bu hayat nedir?" gibi sorular beni çok ilgilendiriyordu. Bunun nedeni de belki çocuklukta böyle hırçın çocuk olarak tanınıyordum ailede. Hastalıklı büyüdüm, hem hastalıkların da tesiri vardı bende. Annem babam çok sevecen insanlardı. Ablam da öyle. Benim bir ablam iki erkek kardeşim var. Ben ikinci çocuk... Çocukluğum çok hastalıklarla geçtiği içün hatta bir sene mektebe gönderememişler. Ablam da iki yaş büyük, üç yaş büyük benden, çok başarılı bir öğrenci, iyi bir çocuk, iyi bir abla. Benden sonra da bir erkek kardeş geldi. Daha çok onunla oynardım. Ablam daha yetişkin gibiydi biraz... Çok hayatımda etkili olmuştur. Hep onun gibi olmak isterdim. Çok ülkesini seven bir insandı. Çok çalışkandı ve demokratik bir yaşam tarzı vardı. Fevkalâde bir çocuk yani, herkes onu iyi anıyor şimdi.

— Peki annenizin doğum yeri nerede acaba?

— Halep. O zaman büyükbabam sarayda çalışıyor. Abdülhamit'in zamanında, Küçük Bahattin Bey diye anılır. Abdülhamit ondan şüpheleniyor ve Halep'e sürüyor büyükbabamı. Orda doğuyor annem. Ben ve iki kardeşim, iki erkek kardeşim.

— İsmi neydi acaba annenizin?

— Hatice Munis, babamın Balkış. Soyadları. Fakat Munis adını babam koymuş. Çünkü çok çok mülayim, çok şey, yani herkes tarafından sevilen bir kadın ve çok yetenekli bir kadın. Mesela, o zamana göre hem müzik çalıyor, keman çalıyor, piyano çalıyor ondan sonra resim yapıyor ve bütün elbiselerimizi o dikerdi... Babamın doğum yeri Trablusgarp. O zaman tabii Osmanlı zamanı. Mahmut Naci, soyadı sonradan Balkış olarak. Arnavudiler derlermiş, çünkü Arnavut'tan gelmiş dedem...

En önemli olay, birkaç olay var tabii... Bir tekini seçmek zor. Çocukluğumda ilk hatırladığım şey, işte daha evvel de söylemiştim galiba bize hediye getirdiler. İki bebek, biri pembe elbiseli, biri mavi elbiseli. Evvela ablama seçtirdiler büyük olduğu için, o pembeyi seçti, bana mavisi kaldı. Benim de gözüm pembede kaldı ve hiç kimse yokken bir sandalyeye tırmandığımı hatırlıyorum ve bebeği yere atıp kırdım. Bir herhalde kıskançlık olabilir, bi şey var herhalde... İşte hatırlamaya çalışıyorum. Zannederim Beyrut'taydık... Mu-

allaka'da da erkek kardeşim doğdu, doğmuş o zaman hiç hatırlamıyorum... Ondan sonra treni, hatırlıyorum böyle. İstanbul'a geliyoruz. İşte peksimetler almışlar filan. Böyle ve beni susturmaya çalışıyorlar orda. Bir diğer aile de yanımızda, orda kaymakamlık yapan bir karı koca işte, onlar hep söylerdi bana "susamıyorum" diye ağlarmışım... Muallaka bir yer orda, bir ne bileyim, kaymakamlık.

Okumaya İstanbul'da başladık, babam döndükten sonra. Çerkez Numune Mektebi vardı. En yakın, ev, okul oydu bize. Annem tarafından da bir Çerkezlik vardı biraz. Yani büyükbabam şey, Çerkez değil de babam Çerkezliği kabul etmezdi. (Düşünüyor ve hatırlamaya çalışıyor, kafasını elleri arasında tutarak) Dağıstanlı, Dağıstan'ı biliyorsunuz... Evet Dağıstanlı ve Hacı Murat'ın, Hacı Murat'ı tanır mısınız? Hacı Murat, Hacı Murat onun dayısı olur. Bir sonra hep ona şey, Hacı Murat'ın kızına değil oğluna geçtiği için kılıcı filan ondaydı. İşte yani bir şeylik var o taraftan da zaten Türkiye'de halk çok karışık ama ben kendimi Türk, yani, buralı hissediyorum. Mesela, Adnan İstanbul'da doğmuş gitmeden evvel. Ben Beyrut'ta doğmuşum. Erkek kardeşim Muallaka'da doğmuş. Diğer sonra dördüncü daha sonra, on yaş var arada, İzmir'de doğdu en küçük erkek kardeşim. Şimdi ikimiz yaşamaktayız...

Yani hatırlıyorum, mektebe gidip geldiğimizi hatırlıyorum. Fazla kalabalık gibi bir şey onun farkında değilim yani normal bir sınıftı herhalde... Onda sonra o sırada evet, şeyden büyük babamın evinde oturuyoruz. Büyük bir ev, üç kat. Karşımızda da Rum mahallesi var. Hatırladığım şeyler bunlar ve biz, Milli Mücadele yılları, her taraftan sarılmışız ve birer birer başarılar elde ediliyor ve her şeyde, başarıda, bir yerin geri alınışında büyükbabam bize birer yüzer para verirdi ve balkonda biz milli şarkıları söylerdik. Mesela "Yaslı gittim şen geldim / Aç koynunu ben geldim" gibi. Bu şarkılar hep çok, hep onları söylerdik ve komşu çocukları gelirdi bize ve karşıdan da Rum mahallesinde "Zita Venizelos!" seslerini duyardık. Yani o mücadele yıllarını öyle hatırlıyorum ben. Sonra İzmir alındı. İzmir alındıktan sonra babam İzmir'e, zaten babam Trablusgarp mebusluğu yaptı bir süre ve ondan sonra İtalyanlar işgal edince orasını, Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı ve o zamana ait bir kitabı var babamın. Geçenlerde biri istedi benden, o yıllara

ait birtakım vesaik bulabildim. (Babasının Trablus'la ilgili olarak yazdığı kitap hakkında bilgi vererek kitabı gösteriyor.) Babam dönünce ticaret yapmaya karar verdi. Cumhuriyet Hükümeti kurulmuş ve ticaret hayatına atıldı İzmir'de. Fakat şey etmedi yalnız iflas etti. Hep memur olmuş hayatında, pek ticarette şey etmedi. Ziraat aletleri satıyorlardı galiba böyle bir şey. Sonra şapka inkılâbı olduğu zaman, orda iflas edince, şapka inkılâbı oldu ve babam bir şapka mağazası açtı. Annem de yardım ediyordu, gayet becerikliydi annem. Hem uysal bir insan hem çok, elinden çok iş gelen bir insan. Hani Munis, manası yumuşak öyle ve modern hayatları vardı zannediyorum...

Orda İstanbul'da bir sene okuduk Çerkez Mektebi'nde, sonra şeye geldik. Demek ki o sırada ben 5-6 yaşındayım. Ben anaokulundayım İstanbul'da, burada İtalyan Mektebi'ne koydular. Babam yabancı dilin önemine çok önem veriyordu. Bizi bir İtalyan mektebine koydular fakat ondan sonra, eskiden orda olan bir Amerikan mektebi orda tekrar yeniden açıldı. Fakat İtalyan Mektebi'nden bir-iki hafta veyahut da bayağı bir-iki ay bilemiyorum. O okulda nakil etti bizi İngilizce öğrenmemiz için. Adnan'la beni. Ablamın adı Adnan'dır ama kızdır, hanımdır.....

Hatırlıyorum, küçük bir okuldu... Orda da yani ablam başarılı bir öğrenciydi ve ben onun gölgesindeydim biraz. İlk günü tam hatırlamıyorum ama bu yabancı hocalar çok müşfiktiler ve de... Çok küçük sınıflardı mesela, ben bütün ilkokulu ve liseye kadar lise sona kadar o okulda okudum ve dokuz kişilik bir sınıfta, şimdi onlarla bir arkadaş gibiyiz. Yani arkadaş gibiyiz diyorum, akraba gibiyiz demek istedim. Yani kardeş gibiyiz. O kadar çok beraber kaldık ve çok mutlu bir çocukluk devri geçirdim ama bir süre işte orda bir sene göndermediler beni okula. İşte o zaman bir ishal hastalığı önemliydi, ilacı yoktu falan öyle. Fakat son sınıflara doğru, iyi hatırlıyorum. Dediğim gibi hırçınlığım orda da devam ediyordu. İzmir'de de devam ediyordu. Mesela, babam unutursa, çocuk mecmuası alırdı bize, getirmezse onu, yani gelir, unuttuysa ya almadıysa, ağlardım ve saatlerce yemeğe gitmezdim falan. Zorla kaldırırlardı beni oturturlar tekrar dönerim, yemeğe otururdum ve bir gün şey durumuna girerdim böyle. Hiç ama yalvarırlar "Hadi kı-

zım" babam, "şu suyu iç içindeki şeytan gitsin" falan derdi ve de üzülürdüm onları üzdüğüme ama hakikaten elimde değildi sanki. Hep onları düşünürdüm. Yazık bu ana babaya falan (gülüyor) diye düşünürdüm. Fakat elimde değildi sanki. Sonra, zannediyorum 10-11 yaşlarına doğru, birden çok değiştim. Uslu bir çocuk oldum birden ama sessiz bir çocuk, çekingen bir çocuk. Okulda da şeyim devam ediyordu. Fakat şöyle beşinci sınıfa doğru.

O sıralar yazı inkılâbı oldu. Ben eski yazıyı şimdi bilirim. Dört sene kadar, dördüncü sınıfa kadar, dördüncü sınıf bitip beşinci sınıfa geçtiğim sonbaharda yazı inkılâbı oldu. Anneannem filan bir öğrenmeye başladılar, bu kadar çabuk öğrendi ki anneannem, babamdan daha evvel gazeteleri okurdu... O zaman, o zaman hangi gazeteler vardı, maalesef hafızam o kadar iyi değil... Hâlâ devam edenler de vardır o zamanlardan, *İkdam* gazetesi filan. Hatta işte bir aralık büyükbabam da anneannemle İzmir'e annemle, anneannemle geldi. Bizimle yaşamaya başladılar. Büyükbabam ekseriya akşamları bize gazete okuturdu. Bana, Adnan'a, Hafizelere herkes oturur. Bir de eski hayatını anlatırdı. Nasıl şey eder, Kafkasya'dan kaçmışlar, yani o işte hadiseleri haberleri filan anlatır, biz oturur dinlerdik... Kısa boylu bir adamdı ama böle güçlü, öyle şık giyinirdi. Kravatlı ve kalın kravatlı, eldivenli falan, öyle bir adamdı ve böyle çok orta boylu diyim, orta kısa diyim. Ona rağmen kalın bir sesi vardı falan. Hâkimdi çok, o geldiği zaman biz hemen bahçeden eve girerdik. Öyle hiç azarlamazdı kimseyi ama gayet şeydi. Herkes ona çok saygı gösterirdi.....

Şimdi Güzelyalı diyorlar, o sıralar Kokaryalı'ydı oranın adı ve mektep de yakındı. Kırlarda giderdik onu hep hatırlarım ve büyük bir bahçe içinde ufak ufak binalar vardı. O zaman Amerikan mekteplerine gelişme imkânı vermiyorlardı. Binalar, hatta bir ahır, oradaki bir ahır, bir çiftlik eviydi herhalde okulun açıldığı yer. Ablamın sınıfında üç kişi, dört kişi, yani sınıflar böyleydi. Çok samimi ve hocalar çok yakınlık gösterirlerdi, evimize gelirler, ziyaret ederler. İzmir Amerikan Kız Koleji'ydi. İngilizcesi "American College Institute"dü. İstersen yazayım. Hâlâ devam ediyor ve büyüyerek çok daha genişledi, gittiğim zaman tanımıyorum bile. Öyle, yokuşlar, yokuş yokuş çıkardık. Büyük bir kapısı vardı. Sonra yo-

kuşlar hatta geç kaldığımız zaman şey ederdik. "Bir adım atıp bir adım kayıyoruz bu yokuşlarda onun için geç kaldık" derdik falan. Ondan işte.

Ahırdan bir dershane yapmışlardı hatta. Dersler de enteresandı. Bir Türk müdür vardı, İbrahim Bey. Türk, bir Amerikalı müdür bir de Türk müdür. O mesela her zaman bahçede ders yapardı. İzmir sıcaktır, şey güney gibi biraz, hep bahçede böyle şeyler sandalyeler koyup orda oturur ders yapardık. Bir Amerikalı hocalarda ders yapardık... İşte sınıf yoktu da masa vardı. Hatta hatırlıyorum o masayı da bize yaptırırlardı, yani boyattırırlardı. Yani elişlerine önem verirlerdi, yani ileri, modern bir mektepti ve biz bir masayı şöyle dört köşeli (önümüzdeki dikdörtgen sehpayı göstererek) öğretmen burda otururdu. (Sehpanın başını göstererek) ben hemen öğretmenin yanında otururdum. Burda hâlâ arkadaşlarımı hatırlıyorum. (Eliyle sehpada belli noktaları göstererek) böyle sıraylan otururduk ve çok iyi zamanlar geçirirdik arkadaşlarla. Benim rolüm nasıldı? Ben çalışkan değildim. Ortaydım ondan sonra iki-üç çok çalışkan vardı. Ben ortalarda ama değişik derslerde başarı gösterirdik. Mesela, felsefe ve psikoloji derslerinde ben çok ileriydim. Ama şeyde, matematikte ondan sonra fizik, kimya da o kadar ilgilenmiyordum. Hatta kimya derslerinde o pis kokulardan hoşlanmıyordum hiç. Türk hocalarımız, iyi Türk hocalarımız vardı ve biz hakikaten ülkeyi çok seven öğrenciler olarak yetiştik öyle hatırlıyorum. (Sol elini göğsünün üstüne koyarak ve gururla) Çok, o zaman derlerdi ki "bu Amerikalılar" işte insanı o zaman ihtida sözü vardı, "dinlerini çeviriyorlar" bilmem ne. Öyle bir şeyler yapmazlardı ama böyle şeyde (hatırlayamadığı bir kelimeyi düşünerek) hani nasıl ifade edeyim hep müteyakkız hep eski kelime bu: Tetikte. Bunla beraber hakikaten iyi hocalarımız vardı. Hatta ne bileyim, o kadar güzel dersler değişik dersler de vardı. Mesela Avrupa edebiyatını da okuturlardı son derslerde falan hocalar işte onların eserlerini okuttular bize ve hatta ne bileyim ben, müzikle ders yapardık. Bazı onlar, mesela, Goethe'nin şeyini okuduk. Onun, ona ait müziği hoca çalar biz dinlerdik filan çok. Hatta ayda bir konserler yapılırdı ve bu konserler, orda bir de Erkek Amerikan Koleji vardı, İzmir'de bir kız koleji bir de erkek Amerikan. O iki kolejin talebeleri

bir araya gelirler, çaylar, toplantılar yapılırdı o devirde ve biz, kız ve erkek arkadaşlığı çok normaldi. "Feelday" dediğimiz spor günleri yapılırdı, yarışlar yapılırdı. Erkek Koleji'ne giderdik o zaman, onlar bize gelirlerdi. Bir gazete çıkarırdık, "İkdam" diye bir gazete çıkardık falan. Çok hakikaten böyle dediğim gibi sınıflarda ders, sıralar yok, daha ziyade böyle idi. Sıralı sınıflar da vardı onlar daha kalabalık, bütün okul toplanır. Bütün okulun sayısını da 600 falandı.

— Peki bu okul ücretli miydi?

— Ücretliydi. Biz, başlangıçta babam ödeyebiliyordu şeyi fakat iflas ettiği zaman, çok sıkıntıya düştüğümüz zaman okul Adnan'a ve bana burs verdi. Daha çok Adnan'ın etkisi oldu. Çünkü Adnan hem derslerde muvaffakiyet gösteriyordu. Ona "abla" demedim hiçbir zaman, "Adnan" dedim. Aramızda öyleydi bazı büyüktü, küçüğüydüm ve daha sonra Faruk geldi.....

Ah elbet, tabii... Mesela ben bir Amerikalı hocamı çok severdim. Çünkü dersini severdim ve de bana ilgi gösteriliyodu zannediyorum... Dersi... *human progress*, yani beşer gelişimi diye bir dersti. "Human" insan demek yani beşeriyet gelişimi falan gibi. Tabii insanlar evvela kovuklarda yaşamışlar, mağaralarda yaşamışlar, daha sonra tekerlek keşfolunmuş daha sonra böyle bu dersler çok enteresandı bizim için. Ondan sonra Mrs. Green'i çok sevmezdim ama psikoloji hocasıydı. Sevmeyişimin nedeni, bir de erkek kardeşimin daha önce küçük sınıflara erkek çocuklar da almışlardı, beni çok cezalandırmıştı, bir de tokat atmıştı, galiba onun için. Ama dersi ilginçti benim için, o derste son sınıfta okutmazlardı, dokuzuncu sınıfta okuturlardı ve ben psikoloji dersine çok ilgi duydum. Çünkü her zaman hani ne yapsam da daha iyi ilişki kursam ailemle diye düşünürdüm, huysuzluk yapmama rağmen. Ondan sonra ablam çok şeydi yani yaşından olgun gibi, hep bize bakan bir tip, ay sonuna kadar bana baktı hani son, ölmeden evvel de hani hastalığımda yardım etti bana. Ne zaman İstanbul'dan dönsem hemen döner dönmez telefon çalar "Nasıl gitti yolda Feriha?" derdi. Bunu hâlâ hatırlıyorum çok, yani yalnız kardeş değil arkadaştık onunla ve o da çalışmalarında benden yararlanırdı. Psikoloji okuduğum için, o da eğitimciydi. Eğitim idaresi ve program geliştir-

me konusunda Amerika'da master yapmıştır. Çok mütevazı bir insandı öyle okulu da çok değişikti onun biraz benzetmeye çalışıyordu o yaşadığımız aynı.....

Muhtelif öğretmenlerin muhtelif ceza şekilleri vardı. İbrahim Bey'den çok korkardık. Fakat hanım, yaşlı hanım Amerikalı hocalar vardı çok mülayimdiler. Mesela, bize sınıfta kopye yapmak meselesi vardı, mesela bize itimat ettiklerini telkin etmek için imtihan sorularını verir giderler, sınıftan çıkarlardı filan sonra tekrar gelirler. Bir sefer bir arkadaşımı, o arkadaş ablamın sınıfında, o anlatıyor, sonra birkaç sınıf bir arada ders görürdük. Biri kopye yaparken görmüş hoca gözlerini, "Beni çok kırdın, çok üzdün" demiş hani böyle yapmış (elleri ile gözlerini kapatarak) üzüldüğünü belirterek. Bunun için hakikaten yaramazdık, kopya, hem biz de arkadaşlarımızdan utanırdık. Onun için böyle bir, daha humanist bir tutum vardı hocalarla talebeler arasında.....

Her sınıfta bir ders bir umumi konuşma dersiydi. Muhtelif mevzuları alırlar ve daha ziyade hani iyi netice çıkarabileceği şeyler, konular üzerinde dururlardı. Ondan sonra derslere dağılırdık. Bütün şey, yani bütün bir grup yaşlarına göre iki, aynı şeyde böyle bir ilk dersle başlardık, değişik bir mektepti. Yalnız tarih dersleri Türkçe okunurdu. Bilim dersleri İngilizceydi. Yani fizik, kimya, *general science* diye "genel fen" dersi diye bir ders vardı. Yani bütün bu bilimsel dersler orta derecede, orta sınıfta yani ortaokulda okul seviyesinde bir arada okunurdu. Ayrı ayrı dersler, sonra ayrılırdı dersler. Coğrafya, şimdi tarih dersleri hatta coğrafya dersleri Türkçe okunurdu, ha, İngilizce de okunurdu ama tarih Türkçe okunurdu. Ondan sonra hani vatan sevgisini vurgulayan hocalar vardı ve bizi daima yardıma teşvik ederlerdi Amerikalı hocalar, mesela şey birtakım elbiseler, birtakım eski elbiselerimizi getirir köylere gider dağıtırdık. Bu içtimai yardım, sosyal yardıma önem verilirdi. Dediğim gibi çok farklı dersler vardı ama bizi "bakolarya" adlı o zamanlarda, sen bilmezsin, çok eskidir. Üniversiteye girmek için son üç sınıfın bütün derslerini, bütün derslerinden imtihana tâbi tutulurduk ve orda belli dereceyi tutturabilenler üniversiteye girebilirdi. Bakolarya zamanında ama fizik, kimya son üç sınıfta okunan bütün derslerde Türkçe imtihan vermek zorundaydık, onun için İn-

giliz hocaları yanında Türk hocaları da tuttular terimleri öğrenmemiz içün. Son sınıf böyle geçerdi, on ikinci yıl. Biz bayağı muvaffakiyet göstermiştik, hatta ben şeyden, matematikte ilk şeyde geçtim, hayret ettim. Çünkü sevdiğim, sevmediğim pek bir ders değildi. Fizik, kimya işte ama ezberledik, girdik... Türkçe verirdik o dersi liselerle birlikte... Verirdik bakolaryayı.....

Hatırlıyorum ya. Yani "On yılda on beş milyon genç" orda biz yürüdük yani, hatta hepimiz beyaz eldivenler falan filan böyle. Sonra İzmir'in kurtuluş günü 9 Eylül kutlanırdı, böyle arabalar hazırlardık çiçeklerle falan... Valla hep törenler vardı. 9 Eylül kutlanırdı, 29 Ekim kutlanırdı tabii ve önem verirdik. Mezuniyet günleri de çok güzel geçerdi gece yaparlardı, fener alayları falan pek güzel, hepimiz beyaz elbiseler giyerdik, mezun olanlar falan. Şimdi tabii çok değişti, okul da hâlâ devam ediyor çok büyüdü, çok kalabalık şimdi, bizim zamanımızdaki gibi değil.....

Hatırlamaya çalışıyorum. İzmir'deydik, yok yok İstanbul'daydık ondan sonra İzmir'e gittik, o zamanı çok hatırlamıyorum tabii ki. İşte herhalde şimdi 8-9 yaşındaydım, yani o sıkıntılı zamanlara rastlıyor hatırlamıyorum. Tabii o zaman şöyle, Cumhuriyet'in nasıl kurulduğunu o işgal edilen yerlerin nasıl alındığını hatta o İbrahim Bey aslında ordaki erkek lisesinin matematik hocasıydı, bizde de müdürlük yapardı. O çok vatansever bir insandı ve bugünlerde hep derslerde de o işlenir, o mevzu işlenirdi. Çanakkale şehitlerine ait bir şiir vardı, onu çok güzel okurdu ve vatani şeyler, temsilleri yapılırdı. Yani ülke sevgisini aşıladılar bize çok ve biz o zaman hakkaten memleket için çalışacağız diye. Hatta Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezun olduğum zaman istedim, bir kişiydim sınıfta, bir kız öğrenciydim. Mezun olduğum zaman hep şarka yani doğuya, orda çalışmak istemiştim ama maalesef beni İzmir'e tayin ettiler, yani ordaydık zaten bir kız talebe diye böyle, çıktığı zaman üzüldüm bayağa, "Niye" dedim, "niye orda çalışamıyorum?" diye. Herkes kaçar öyle yerlere gitmekten, biz isterdik, işte yardım edeceğiz, şey edeceğiz diye.....

Aa... çok büyük etkisi vardır yani, Atatürk'ü çok severiz. Bizim nesil çok sever. Şimdi eleştiriler duyuyoruz, gençler o kadar şey etmiyor ama ve ben yaşadıkça daha çok yani ne büyük bir insan ol-

duğunu daha iyi anlıyorum. Yani dünyanın yetiştirdiği az insan. Şey, dışarda da okumamış o, memlekette okumuş. Aslında bir asker olarak büyümüş, askerleri de severim. Mesela biz mektepte çalışırken bir Amerikalı müdürümüz Mrs. Green diye biri var. Ders yapardık, askerler top atıyor, şeyler, ne derler, talim yaparlardı, silah sesleri gelince kulaklarını tıkarlardı, biz kızardık. O hani niye insanlar harp ediyorlar diye şey ederdi o. Daha hümanist bir, hümanist tarafımız o taraftan gelişti, hakikaten. Bunlar misyoner mektepleri aslında hâlâ devam ediyor, ama daha çok insanlığı telkin ediyorlar yani insanlığı, kardeşleri, insanların birbirlerini vurmamasını telkin eden insanlardı onlar.....

Çok fark var çok fark var. Mesela, benim kızımla benim aramda fark var. Mesela biz İzmir Amerikan Koleji'nde okuduk. Mektepler arası o zaman ilişkiler vardı, toplantılar olurdu falan. Adnan da temsilcisiydi mektebin, öyle bir şey tenis oynardı o mesela erkek çocuklarla, ben topu toplardım daha ziyade. (Şaşırmış bir şekilde bakıyor) Nerden geldik bu şeye?

— Şimdiki çocuklarla sizin çocukluğunuz arasındaki farklardan bahsediyorduk.

— O yani böyle kız-erkek arkadaşlığı, arkadaşlık şeklindeydi. Flört şeklinde değildi ve flörtü ayıp sayardık. Fakat arkadaştık, hatırlıyorum arkadaşları ve birbirimize aynen şey diye, sınıflar ayrıldı. Fakat aynı sınıftakiler birbirlerini çağırırlardı, davet ederlerdi, toplantılar yapılırdı, oyunlar oynanırdı falan filan. Bir arkadaşlık. Şimdi ben kızımı Ankara'da yetiştirdim ve mektebe gidiyordu, mesela o daha 8 yaşında bir gün yolda yürüyoruz, arkadaşlarından biri "Lale" diye bağırdı. Bu çok ilginç "Bak" dedim, "arkadaşın çağırıyor." "O erkek" dedi. Şimdi bizde hiç öyle bir şey yoktu ve ailemizde de yoktu. Fakat bakın toplum, toplumun şeyi, etkileri, belki hocaları öyle diyordu. Sanki milliyetçilik duyguları bizim kadar değil. Mesela hatırlıyorum, 1960 ihtilalinde bütün hepimiz yola (çıktık), yürüyüş oldu burda. Ben Lale ile yürüyorum, hemen katılmak istedim. O çekiniyor hep, korkuyor hani. Bizim kadar değil. Onu çiçekler... Hep hatırlıyorum hepimiz bütün insanlar evlerinden çıktılar, o gruba katıldılar. Ankara'da bu, bir beraber yürüdük, sessiz

yürüdük, hâlâ gözlerim yaşarıyor hatırladıkça... Sonra biz mesela parasız daha çok çalışırdık. Adnan da hep hayatında paraya hiç önem vermemiştir ve kendi mektebini açtığı zaman bütün parasını oraya koydu ve hiçbir şey beklemedi ve bu bugünün gençliği daha çok paraya düşkün, para önemli, hâlbuki bize, bizim için en büyük ideal memlekete hizmet ve biz bunu Atatürk'ten aldık.

Atatürk'ün öldüğü günü hatırlıyorum. Ben o zaman ilk hocalığımı yapıyorum... Sınıfta ders yapıyorduk, Kız Teknik Öğretmen Okulu'nda. Psikoloji, pedagoji, usul, usul-ü tedris derlerdi, öğretim metodu diyorlar şimdi. O derslerdi, ben gösterirdim ve tam kalabalık, 120 kişilik bir bütün bölümlere. Nazari (kuramsal) derslerde bir araya gelirdik. Karşımızda da, biliyorsun şimdi ne var orda, İsmet Paşa Gazinosu di mi, ha o binadayız mutlaka. Ders yaptığım şeyin karşısında da lise var. Atatürk'ün öldüğü gün hepimiz, akşamları tabii şey dinliyoruz, sıhhatinin ne durumda olduğunu, yavaş yavaş perde indi. Ay, perde diyorum. Bayrak indi. Bayrakları var bayrak, bayrak indirdiler. Bütün sınıf nasıl, herkes oraya baktı ve bir kız öyle "Ay başımıza ne geldi" diye ince sesi ile bağırdı ve herkes böyle durdu, kapı açıldı herkes evine gitsin falan dediler hâlâ hatırlıyorum. (Çok duygulu ve hafifçe gözleri yaşararak anlattı Feriha Hanım.) Tabii büyük bir şey oldu. O kadar seviliyordu Atatürk, o kadar önemliydi hayatımız için, şimdi o şeyi görmüyorum. Atatürk hakikaten büyük bir adam, hakikaten uzağı gören bir adam ve hakikaten insanı seven bir insan yani. Hümanist yani, insanı şey eder ve böyle fark da ettirmiyor. Mesela bir hikâye anlattılar, İzmir şey geri alındığı zaman. İşte yürüyor bir binadan içeri girecek, yere Yunan bayrağını koyuyorlar. "Kaldırın bunu" diyor (eliyle yerdeki halıyı gösterek), "çünkü bu milletin temsili şeyidir" diyor. Yani uzağı gören bir adam, çok vizyon sahibi bir adam ve az gelir, az gelmiştir dünyaya onun gibi insan. Yani biz o duygu içindeyiz...

İşte ha, başlangıçtan itibaren psikoloji yani hep hep onu istedim. Hep onu istedim. Fakat babamın en fena zamanıymış son sınıflar. Yani aileden ayrılıp da İstanbul'a üniversiteye gidemezdim. Orda yalnız orda okunurdu. Felsefe grubu içinde okunurdu psikoloji, onu çok istedim. Hatta İstanbul'a gittim. Fakat masraflarımı

karşılayamayacaktı ailem, onu biliyordum, hatta Adnan da, ablam da son Amerikan okulunun son iki sınıfında boş zamanlarında çalışmaya başladı. Bir ticarethanede hem tercüme yapıyor, hem şey sekreterlik filan yapıyordu, yani aileye yardım ediyordu. O zaman gazetede okudum, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne pedagoji şubesine talebe alınacak, imtihan, o imtihana girmek üzere ablamla beraber Ankara'ya geldik ve o imtihanı kazandım ve tek kız olarak kazandım. Son sınıflarda da ben Adnan kadar faal olmaya başlamıştım zaten Amerikan Koleji'nde. Çok sevilirdim sınıf arkadaşlarım tarafından hatta hasta olduğum zaman mektup yazarlar "Sen gelmiyorsun, gelmediğin için işte rahat iyi geçmiyor zamanımız" diye şey alırdım. Daha çok güldürürdüm onları yani o şeyim vardı ve hâlâ çok sevilirim arkadaşlarımın arasında. İstanbul'a gittiğim zaman onlar da katıldılar ablamın şeyine, anısına yani doğum gününde anısına hatırladı. Beşinci yılı oldu. Ablam onu derdi her zaman "Niye insanlar ölümlerinde anılıyorlar da doğum günlerinde anılmıyorlar, doğum günleri daha iyi bir şeydir, gidişleri değil" derdi de onun için arkadaşlar toplandık, 30-35 kişi kadar geldi.....

Bahçede oynuyoruz çocuklar, hatırlıyorum. Anlattım daha evvel de zannediyorum, derken benim ayağım takıldı yere düştüm, dizim kanadı. Çocuklar koştular bir yerlere doğru bahçede ve ağlarken annem geldi ahbaplarıyla. Ahbap, bahçede onlar da oturuyorlar, geldi, kucakladı, kucağına aldı götürdü. O kucağı hiç unutmuyorum... O kucakta, hatta Allah'ı da şöyle düşündüm; kadın olarak düşündüm yani ve çok güzel bir kadın, siyah gözlü, böyle ve güzel bir kucağı var, geniş bir kucak var. Birçokları söyler, ecnebiler, baktım, resimlerini yapmışlar Allah'ın resimlerini hep böyle bıyıklı sakallı, kuvvetli adamlar, öyle düşünmezdim yani bir anne gibi düşünürdüm Allah'ı...

HALİDE İNTEPE*

1329'da (1913/14) İstanbul'da doğmuşum. İşte, Esma Sultan diye bir mektep var, oraya göndermişler annemler beni. Ondan sonra İzmir'e gelmişiz. Babam asker, İstibdatlan beraber, Atatürk'len beraber İzmir'e girmişler. Kızılçullu cephane depo müdürü olarak. Şimdiki adı Şirinyer... Orada cephane deposunu kurmuş. Bir-iki sene sonra biz de oraya naklettik. 9 yaşındaydım ben, biz oraya nakletmişiz. Biz oraya gidince bir-iki sene sonra babamı şarka tayin ediyorlar, gitmiyor. Emekliliğini istiyor. Yüzbaşıyken emekli oluyor. Kıdemli yüzbaşı, topçu subayıydı.

Sonra ben bir müddet Fransız mektebinde okudum Buca'da. Onu kapattılar. Sonra İtalyan Mektebi'ne verdiler, leyli (yatılı) olaraktan. İzmir İtalyan Koleji'ne, orda okudum. Fakat tam bitirmedim, ordan ayrıldım. Babam emekli olunca Ziraat Bankası'na emtia müdürü olaraktan girdi. Orda bir müddet çalıştı sonra da öldü. Ölünce tabii, biz de biraz perişan olduk. Bir de kardeşim, kız kardeşim vardı. O şekilde hayatımı devam ettirdim geldim ve evlendim. 1940'ta benim oğlum oldu. Sonra Ankara'ya naklettik 1940'ta. Ben Etnoğrafya Müzesi'nde çalıştım memur olaraktan. Ordan kadromu Milli Kütüphane'ye verdiler. Milli Kütüphane'den 1972'de emekli oldum. Annem öldü, kocam öldü, kardeşim öldü, hepsi öldü. Ben tek başıma kaldım. Bu evi aldım buraya geldim.....

Halide İntepe, kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 28 Kasım 1998 günü, Ankara'daki evinde.

Babam Bitlisli. Babamın doğum yeri Bitlis. Annem İstanbullu. Kızkardeşim de İstanbullu. Oğlum İzmirli. Dört kardeştik, ikisi ölmüş.

İzmir'deyken Atatürk'ü gördüm. Atatürk İzmir'e geldi, bizim evin önünde durdu. Yanında Rıza Şah Pehlevi vardı. İran şahının babası, gördüm yakından böyle. Ondan sonra Kral Edward'lan birlikte geçti, Latife Hanım'lan geçti. Üç defa yani bizim evin önünden arabaylan, böyle açık arabaylan geçti, durdu, gördüm. Bir de trenlen geçti, beyaz trenlen. İstasyona çok yakındı evimiz, beyaz

* Görüşme, 28 Kasım 1998'de Ayhan Özay tarafından yapılmıştır.

trenlen geçti. Çok heybetli, gayet güzel, iri yarı... Orada gördüm.

Ben 12 yaşında, galiba mektepteydim o zaman, tabii, tabii mektepteydim. Leyli olaraktan okudum İtalyan mektebinde. Bir tane, bir enteresan anım var. Leyli okuyoruz. Bize her gün çorba veriyorlar. Öğlen, akşam mutlaka çorbayı içiriyolar. Biraz haşarıydım. Onları hatırlıyorum. Çorbadan o kadar bıkmışım ki yangın yeri, İzmir'in yangın yeri o zaman şimdi fuar var ya İzmir'de... Şimdiki fuar yeri yangın yeriydi. Oraya giderken böyle İzmir Palasın arkasında muazzam bir bina o mektepti. Çok çok güzel. Arkası da yanmış, kiliseymiş. Mektebin arkası yanmış öyle kalmış. Mektep yemekhanesi de aşağıda. Şimdi çorba gene. Ben de çorbayı aldım. İçmiyim diye, masör (rahibe öğretmenlere sesleniş biçimi) de gelmedi, pencereden aşağıya, yangınlığa döküverdim. Masör dolaşıyormuş böyle. E buraları dolaşırmış, ne biliyim ben, çocuğum. Masör yani öğretmenimiz, masör derdik, İtalyancada *sinyora maestra* denir ona. Fransızca masör derler. Masör, yani eğitici. Orada dolaşmış geldi. Tabii mahdut bizim leyli talebeler. Sordu: "Kim attı bunu?" diye. "Ben attım" dedim. Suçlandım tabii "Ben attım" dedim. Bıktım, o kadar bıktım ki çorbadan. Öğlen çorba, akşam çorba. Galiba sabah da veriyorlar. Onu pek hatırlamıyorum ama. Bana ceza verdi. Şimdi her gün sabahleyin bir hafta kaldırırdı, onlar kiliseye gidiyorlar her hafta, bütün talebeler, ecnebi talebeler var onlar kiliseye gidiyor, ben dershaneye gidiyordum, ders çalışıyordum. Orda tam uyku zamanı. Çok enterasan, bunu hiç unutmam hayatımda.....

Halide İntepe, annesi ve kız kardeşi ile birlikte.

Trenlen gidiyordum ben okula. Beni atlan gönderiyordu babam. O vakit babam cephane depo müdürüydü. Yeni gelmiştik. Atımız vardı. Yakın çünkü Buca'da oraya, şeylen, atlan götürüp getiriyordu asker.....

Tabii mektepteyken gayet güzel çalışıyordum ama kaytarmaya da çalışırdım. Bütün dersleri görüyoduk. Bütün dersleri görüyoduk. Eski yazı vardı tabii. İlk mektepte de eski yazı okudum. Tabii eski yazıyı biliyodum. Eski harfler bilmemene imkân var

mı? 85 yaşındayım. O bilmiyenler muhakkak ki dışarıdan imtihana girmişlerdir. Bilmemenin imkânı yok seksen beş yaşındakinin. Şimdiki gençler bile biliyor. Ama şimdi ben de unuttum. Çünkü yazmıya yazmıya insan unutuyor.....

Fransız okulunu pek hatırlamıyorum fakat İtalyan tabii çok muntazam. Lavaboları, yemekhaneleri, çok çok derli toplu, çok muntazam, fevkalede derli toplu bir mektep. Ayda bir çıkardık. Müzik dersleri, hepsi kocaman bir de böyle en üst kattan trabzana binerdim. Ata biner gibi aşağı kadar imkânı var, döne döne inerdim mektepteyken.....

Valla lisanım çok iyiydi. Tercümanlık bile yapardım o zaman. Fransızca, İtalyanca alıyodum. Fransızcada yedek alıyodum ama İtalyancayı çok güzel konuşurdum. Ama şimdi hiç hatırlamıyorum, unutuyorum. İhtiyarladım.....

İlk mektep hocamdan da hatırladığım var. Mesela, Saadet Hoca Hanım vardı. Kadıcan Kaslı vardı. Meşhurdu bu Kadıcan Kaslı. O bizim müdürümüzdü. Onun karısı Saliha Hoca Hanım var, bak sana söyliyim. Efendim, Turgut Bey vardı, Nafiz Bey vardı. Fransız Mektebinde Sir Pia vardı. Onu hiç unutmuyorum, onu çok iyi hatırlıyorum, İtalyan mektebinde. Sonra Teresa vardı. Ötekileri hatırlıyamıyorum.....

Halide İnıepe (solda).

— Nasıl cezalandırılıyordunuz?

— İşte erken kaldırılır sabahleyin... Hayır ne dayak var ne bişey var öyle, tabii hayır... Dayak yedim, babamdan ohooo... Yaramazdım dedim ya. Ağaçların tepesinde gezerdim. Bir gün babam görmüş beni. Böyle koridor gibi bir yer vardı, balkon, dışarıya bakıyor evin. Asker vardı "Mustafa, Mustafa gel bakiyim" dedi. "Getir ipi". Bağladı beni. Tabii, çok kızdı. Bi onda yedim, bir Buca'dan yayan gelmiştim, bir de onda yedim dayak. Mektep bizi sinemaya götürdü. Ordan gidip mektepten çantamı alıncaya kadar gelip, tren kaçtı. Tren kaçınca –bir dakikaydı trenle mesafemiz yani Kızılçullu'yla Buca'nın arası– kaçınca, ben de korkudan

yayan gelmeye başladım. Tabii hava da biraz kararmaya başladı. Demiryolundan, ama böyle koşuyorum. Bir adam, bir kadın, eşek üstünde, adam mı, kadın mı pek hatırlamıyorum ama zannediyorum ki adamdı, geliyor. Başka hiç kimseye de tesadüf etmedim. O vakit böyle ortalık şey değildi canım, tehlikeli değildi. Alıp kaçırma bilmem ne yok. Geldim, içeri girdim, annem kızdı tabii. "Niye geç kaldın?" Anlattım, yalnız adamı söylemedim. Yolda onu düşünmüşüm bak. Adamı söylemedim. "Hiç kimseyi görmedim" dedim. Yalan söyledim tabii. Sonra babamı çağırdı. Babam "Gel otur buraya" dedi. "Diz çök önüme" dedi. Önüne diz çöktürdü. Bak hiç onları unutmuyorum. Böyle diz çöktüm. Bi o tarafıma bi bu tarafıma halletti. Ondan sonra ders çalışabilir miyim? Hiç! Ne ders çalıştım ne bi şey.....

Bi de küçükken annem bağladı bi defa beni. Zaten çocukluğumda bağlarlarmış. Şöyle, eskiden tavanlar tahtaydı, eski evlerin tavanı. Orda böyle ip sallarlarmış, bağlarlarmış beni, öyle aşağıya inerlermiş... Anneannem, şimdi benim esasen iki abim ölmüş, ölünce ben doğmuşum... "Çok kıymetli, ölücek" diyerekten, 7 yaşına kadar beni... bütün yıkamamışlar. Başımı ayrı yıkıyorlar. Ölürüm diyerekten ve ben nereye gitsem mesela; size, götürmezlermiş de, size gitsem de şu altın, bunu tutsam ne olursa olsun alırlarmış sizden. Çünkü ben tuttum. Benim yattığım odada böyle bir yuvarlak, siyah bir kutu vardı onu biliyorum. Kapının üstünde asılı, tavanda, onun içinde kırkbir türlü baharat, kırkbir çeşit iğne, ibrişimden geçmiş ve benim sonuma (plasenta) onları batırmışlar. Hurâfa bunlar tabii ama batırmışlar oraya koymuşlar. Yedi yaşına kadar o orda duruyo. Bir de Yedi Mehmet adlı, evden yedi parça toplamışlar, böyle parça parça. Onu bir genç kız ikindiyle akşam namazı arasında –ben bunları annemden öğrendim– zıbın dikmiş, zıbın derler. Zıbın böyle dikmiş, rengarenk... Evet rengarenk her biri bir parça. Her doğum günümde o zıbın bana giydirilir. Bi hafta o zıbın üstümde durur, bi hafta sonra çıkartılır. O zıbını bir hafta giyerim, bir hafta sonra çıkartırlar. Yıkanmicak, onu asarlar gine. Yedi sene böyle devam etmiş. Bu yedi sene bu şekilde devam etmiş yani bütün yıkama yok. Kimsenin evine götürme, yalnız odada yalnız değil ayrı, karanlık odada yatırma yok. Muhakkak ışık yanacak. 7 yaşına kadar böyle yetişmişim. 7 yaşından sonra bütün o şeyler,

benim her ne tuttumsa, neyi elledimse hepsi toplanmış bir çuvalda konmuş, o kutu da içinde, zıbın da içinde, denize götürülmüş atılmış. "Alın ağzınızın tadını balıklar, verin çocuğumun bahtını" diyerekten atmışlar. Bir de Ümmü Sübyan diye bir muska var, onu herkes bilir, yazarlaşmış işte nazar değmesin diye. Şöyle kocaman muska böyle takarlar bunu.....

Bayram kutlamaları her okulda yapıldığı gibi, cumartesi mesala bayrak merasimi yapılırdı. Tabii leyli, ayda bir çıktığımız için bayrak merasimi yapılırdı orda. Cumartesi öğleden sonra, pazar günü gezmeye götürürler, başka İtalyan mekteplerine götürürler. Sıraya koyarlar bu şekilde... Cumhuriyet ilan edildiğinde ben daha çocuktum, hatırlamıyorum. 10. Yılda çok fevkalade yapıldı, onu biliyorum. Çok güzel, İzmir'deydik o vakit, 10. Yılda. "On yılda on beş milyon genç yarattık her yaşta" diyerekten bir şarkılar markılar, çok şahane yapıldı, çok güzel yapıldı. İzmir'de 9 Eylül çok güzel yapılırdı.....

Cumhuriyet'in etkisi bende fevkalade... Şimdiki kafamla söylüyorum, yani yeni yetiştikten sonra. Cumhuriyet kadar güzel bir şey olur mu? Atatürk dünyanın en iyi işini Cumhuriyeti ilan etmekle yaptı. Kadınlara çok güzel bir hürriyet verdi... Bizim çalışmamız onun, Atatürk sayesinde. Bizim bugünkü böyle rahat gezmemiz, böyle rahat konuşmamız, erkeklerle mücadele etmemiz hep Atatürk sayesinde.

Eski türlü çocuklar daha disiplinliydi, daha bi saygılıydı. Şimdiki çocuklar zıvanadan çıkmış. Hele bu yeni yetişen bazı gençlik. Aile göreneği daha mühim aslında galiba, fakat aile göreneğinin de tesiri olmuyor. Şu bakımdan; arkadaş bozuyor. Seni ailen çok güzel yetiştiriyor, e mektebe gidiyorsun, gençsin işte, delikanlı ne demektir? Kanı kaynıyor demektir, deli işte kanı. N'oluyor, uyuyor arkadaşına ve ondan sonra bu hadiseler hep çıkıyor dikkat edersen. Birçok şeylerini şimdiki çocukların beğenmiyorum, birçok rahatlıklarını. Biçoklarını da tasvip etmiyorum kendi görüşüme göre. Fazla lavabaliler (laubaliler). Böyle, yani rahatlığı fazla suistimal ediyorlar. Tamam çocuk olduğu için onları ben suçlamıyorum. Senin yaptığın hatayı ben sende bulmuyorum, suçlamıyorum. Ortam böyle. Hoşgörüyle işte onları iyilikle düzeltmeye çalışmamız lazım. Büyükleri daha olgun, daha böyle ılımlı

konuşaraktan. Şiddete hiç lüzum yok.....

Ben, askerlik yoktu tabii ama askeri çok severdim, asker olmak isterdim. Doktorluğu da çok severdim fakat olamam doktor. Ne kesebilirim, ne biçebilirim, ne ölüye bakabilirim. Çok zor... İmkân da olmadı herhalde...

HALİME TALAS*

İrençber idik yavrum köyde. He annem babam, onlar da rençber. Seksen yaşında varım. 28 doğumluyum. 1328 (1912/13) doğumluyum. Hıh, ondan sonra irençber idik, ekin işlerdik yavrum. Davar sağardık, inek sağardık, tarlaya giderdik, işte irençberlik öyle. Bala'nın Tohumlar köyünde doğdum. Yerlisiyiz, oranın yerlisiyiz yavrum işte. Babam da irençber.

Babam çok zengindi. On tane at çıkardı ahırından, çok zengindi yavrum. Kardaş mı? Beş kızıdık, iki oğlanıdı. Birisi gendi gendini vurmuş davar güderkene. Bir abim vardı, o da öleli yirmi sene oluyor... 5-6 yaşımda, ne bileyim işte, bayır işine giderdik, azık götürürdük yavrum, ekin işleyenlere işte. Gücümüzün yettiğini tutardık. İrençberlik zor.

Eski okulu okuyoduk biz. Böyle yeni, yoğudu. Ben hatta Kur'ân'ı bitirdim. Buraya gelince, ölümden, zulumdan unuttum yavrum. Amma namaz surelerini hep bilirim. Namazımı da hiç komam.

Eski yazı okuduk. Evimizin böğründe okulumuz vardı. Hocamız İskilip'liydi yavrum. Ondan sonracıma pirşembe gün, pirşembelik götürürdük; un, bulgur... ondan. Tezek götürürdük, orda yakıp ısınmaya işte öyleydi. Köy yeri ne olacak.

Okula gittik, rahmetli babam dedikine: "Eti benim, kemiği senin" dedi hocaya. "N'aparsan yap" dedi, "okut" dedi. Biz üç talebeydik. Çoğuduk da, üç talebeydik iyi okuyan. Tabii ikisi irkek çocuğuydu, bi de benidim. Hatırlamaz olur muyum? Öyle.....

Köyümüzün hocası vardı bi dene. He, Hasan, Hasan'ıdı. Okul yakınıdı. Şurdan çıkar, bizim caminin yanına varırdık. Yakındı. Sıralarımız vardı, yazardık üstünde kaleminen her şeyleri. Hocamız

* Görüşme, 29 Kasım 1998'de Aynur Hasdemir tarafından yapılmıştır.

diyom ya İskilip'liydi, uyuklardı, kalp vardı. "Giçtik mi hocam" dedim miydi, başını sallayıverirdi. Okulun suyu, tuvaleti hepsi vardı yavrum, hepsi. Bi goca köyüdü, her şeyi vardı.

Suphaneke, Ettahıyatü, işte onun yukarı, namaz surelerini... Sonra sonra elif cüzine geçtik. İşte onu okuduk, Kur'ân okuduk. İşte öyle yavrum. En baştan başladığım Suphaneke..... Tabii başarmaz olur mu? Diyom ya okurduk. Zinnafiyecek okurduk.....

Bize okuyanlara yoğudu da okumayanlara vardı dayak. İki gözü kör, ama, kör havız (hafız) vardı. "Havız geliyor" dedin miydi korkardık. O böyle eğerdi iki eliynen, böyle döverdi. Beni dövmediler. Beni dövmezlerdi ama ben kaçardım. Ben haylazıdım. Niye dirsen, havız ezan okurkana –gözleri anadan amaydı ama okumuş adamdı, analığımın yiğeni– ağzına toprağı atıvirirdim, ezan okurkana. Bilirdi o da, bilirdi, "sensin" derdi. Toprakla kovalardı. Ya, küçüğüdüm böyle.....

Halime Talas, kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 29 Kasım 1998 günü, Ankara'da.

Bayram kutlamaları tabii olurdu. Her şey yapardık. Gözleme yapardık, çörek yapardık. Törene götürürdük, oraya. Ayran götürürdük, davar yoğurdu götürürdük, yavrum. İşte orda tören yapardık, okulda. Cumhuriyet Bayramı'na bi kere gencikene gittim. Sonra, kızım öldü. Elim kolum kırıldı. Bi yere gelmedim yavrum, gelmedim hiç. Hiç Cumhuriyet Bayramı törenine katılmadım. Hiç katılmadım yavrum.

Bak ben sana bi şiy diyim mi? Atatürk'ü ben biliyom. Hah gördüm. Köyümüzde bi yaşlı kadın varıdı. Ben de 10-12 yaşındayım. O yaşlı kadın didi ki: "Aman birisi gelmiş" didi, "mavi gözlü" ondan sonra. Kimisi didi "Ermeniymiş". Başında da siyah kuzu derisinden takkası varıdı. Gördüm. Mavi mavi gözlü, uzun boylu sarışın. Şindi işte resimlerine bakıyom. Ne hissedecez, bi şey hissetmedik yavrum. He duygulandık ama çocuğuduk. Duygulandık... Böyle işte.....

Cumhuriyet ne değişiklik getirecek? Gendimiz çalıştık, gendimiz yedik. Bize hökümet para mı verdi yavrum? Ya.

Bizim çocukluğumuzda yavrum, bizde hatır hörmet vardı. büyük küçük sayma vardı. Şindi, herkeş ne anasını sayıyo ne babasını sayıyo, ne de büyüğünü sayyıyo. Bunu sen de biliyon.

— Çocukken ne olmak isterdiniz?

— Ne olacak köy yerinde? Ne olacan yavrum köy yerinde? İşten başka bi şey yoğudu. İş, işi tut. Sözüm burdan dışarı, işşeğe bin, tarlaya azık götür. İşimiz oydu. Buraları rahat.

Oyun oynardık, evcik yapardık düz yirlere. Düz yirler var bizim oralarda. Şeyler biter, öfelekler biter. Oralara evcik yapardık, oynardık emsallarımızlan. Ya yavrum... o günler tatlıydı da şindi işte ağrı oluyo, acı oluyo. Yalınız evdesin. Beş kızın, bi oğlanın anasıyım, yalınız evdeyim. Böyle yavrum. Oraları sorma.....

Bi etkileyen olay... Ne bileyim... ne söyleyim yavrum? Çocukluğumuzu bilmedik ki iş yüzünden. Nasıl geldik nasıl gittik? Köy yerinde iş çok.....

Varıdı arkadaşlarımız olmaz olur mu okulda? Bi köyün adamı, bi köyün çocuğu. Vardı yavrum, hepsi varıdı. Fadime vardı Hacı'nın, Âdem'in halası. Onunla candanıdık. Hatçe vardı. Onlar öldüler. İşte onlarlan çocukluğumuzda oynardık yavrum. Kadımelek toplamaya giderdik.

— Cumhuriyetle ilgili hiç hatırladığınız önemli bir kutlama olmadı mı?

— Buralarda oldu. Bizde ne olacak, köy yerinde? Yavrum, buralarda oldu her şey.

Kimini hatırladık, kimini unuttuk. Ondan sonracıma kızım öldü, öğsüzü büyüttüm. Okul döneminden ne kalacak? Babamızdan mal kaldı anca.

HALUK TATARAĞASI*

Ben 4 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiş bir Türk çocuğuyum. 1 ve 12 yaşları arasında yaşamımın en önemli olayı, tabii şimdi size biraz tuhaf gelecek... Biz İstanbul'da oturu-

* Görüşme, 30 Mart 1998'de Evrim Özdemir tarafından yapılmıştır.

yorduk. Bostancı'daydık. Bostancı tren istasyonunda bir gün dururken dediler ki: "Atatürk Ankara'dan geliyor". Onun özel bir beyaz treni vardı. Adı Beyaz Tren'di. Atatürk'ün Bostancı istasyonunda durup benim de onu pencere camında seyretmem, benim üzerimde bırakmış olduğu en büyük tesirdir. Çok sıhhatli bir zamanında efendim, trenin penceresinden Atatürk'ü seyretmeyi daha hâlâ hiçbir zaman unutamıyorum. Bundan güzel de bir anım yok.

İlkokulu Bostancı'da, ortaokulu Kadıköy'de, liseyi Haydarpaşa'da, üniversiteyi de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okudum. 1942 senesinde de mezun oldum İktisat Fakültesi'nden... Bizim zamanımızda okulların hepsi gayet rahattı. Bütün herkes okula gidebiliyordu. Gidemeyen hiçbir arkadaşım yoktu.

İlkokuldaki hatıramız... O zaman ilk defa öğretmenle karşılaşıyoruz, anneden sonra, babadan sonra. O ilkokul hocalarımızın bize karşı göstermiş olduğu şefkat ve muhabbeti hâlâ unutamıyorum ve tuhaf bir durum, bundan aşağı yukarı bir on sene evvel, Ankara'da Kızılay'da yürürken birinin koluna girmiş bir hanım gördüm, yaşlı bir hanım. Karşıdan karşıya geçmek istiyorlardı. Tuttum kolunu geçireyim dedim ama ben bu hanımı tanıyacağım gibi geliyor falan derken, karşı tarafa geçtiğimizde dedim ki: "Hanımefendi, siz öğretmenlik yaptınız mı?" "Yaptım." "İşte ben de sizin talebenizdim" dediğim zaman hocanın gözünden akan yaşları, sarılmamızı hâlâ unutamıyorum.

Bir elimde çanta, bir elimde sefertası, yemektası. Bizim Bostancı'daki okul ile oturduğumuz ev arası takriben bir-bir buçuk kilometrelik bir mesafe vardı. Tabii o zaman yollar asfalt değildi, toz toprak içinde evden çıkardık ve son derece de, eski tabirle, kubi idi, yani sessiz, kimsenin gelip geçmediği. Tabii sokaklarda bir hayli köpek vardı. Annem hiç unutmam, "aman evladım, giderken dikkat et, köpekler seni ısırmasın, yemesin" gibi nasihatlerde de bulunurdu. Okula yürüyerek gidip gelirdik. Başka hiçbir vasıta yoktu. Sınıfımızın durumu gayet güzeldi. Yeni açılmış olmasına rağmen. Cumhuriyetin ilanından sonra biz okula başladık ve hatta 1928, ikinci sınıftayken yeni harfleri öğrendik. Birinci sınıfta da eski harfler üzerinden ders, tedrisat yaptık. Hepsi de iyiydi. Okulumuz Bostancı'nın en güzel ilkokuluydu. Hâlâ durur. Okulun yanında bir

de camisi vardı. Okulda gördüğümüz dersler zannedersem bugünkü derslerden biraz daha fazlaydı. Ortaokulda biz lise dersini, lisede üniversite derslerini, üniversitede hemen hemen doktora derslerini görüyorduk. Bizim zamanımızda iyiydi, çok kuvvetliydi. Liseyi bitiren kişiler bakan oluyordu. Çünkü üniversite mezunu parmakla gösteriliyordu. Ama çok da yetişmiş kişilerdi. Derslerimiz çok ağırdı. Hatta o kadar ki biz beşinci sınıfı bitirirken bakalorya tabir edilen birinci sınıftan beşe kadarki bütün derslerden imtihan oluyorduk. Ortaokulda üç senenin dersinden imtihan olduk. Lisede de keza üç senenin dersinden imtihan olduk. Bu kadar kuvvetli ders gördük. Ama şimdikileri bilmiyorum nasıl ders görüyorlar.

Hiç başarısız dersimiz yoktu. Neden? Çünkü hocalarımız çok iyiydi. Çok güzel ders anlatıyorlardı. Evet ve biz, günlük anlattıklarını o akşam mutlaka evde yeniden not şeklinde deftere çekiyorduk ve ertesi gün hocalarımız o notları teker teker görüp kontrol ediyorlardı. Dinliyorduk, yazıyorduk, okuyorduk. Bir dersi üç defa insan yazar, dinler, okursa, aklında kalıyordu...

Öğretmenlerimizi müşfik hareketlerinden hatırlıyoruz. Çok severlerdi bizi. Biz de onları severdik. Bir öğretmen gibi değil de anne ve baba gibiydiler. O kadar müşfik kişilerdi. Ben şahsen hiç yaramaz bir çocuk değildim. Hiç yaramazlık yapmadım ve hiç de ceza almadım. Ama yaramazlık yapanlar da öyle bu zamanki gibi çocuklar değildi. Çok muzip kişilerdi. Yaramazlıkları öyleydi efendim. Onların yaptığı yaramazlığa hepimiz gülerdik, hoca da gülerdi. Hiçbir ceza vermezdi. Gayet tatlı şakalaşırlardı. Evet, yani şimdi çocuklar şöyleydi, mesela çok basit bir tanesini söyleyeyim: "Ben sıkıştım, tuvalete gidebilir miyim?" derdi. Tabii giderdi. Ama gider, bir daha da gelmezdi. Tam dersin sonuna doğru gelirdi. "Oğlum" derdi, "niye bu kadar geç kaldın?" "Efendim" derdi, "çok kalabalıktı tuvalet". Halbuki kimse yoktu. Hepimiz gülerdik, hoca da gülerdi. "Peki bir daha yapma sakın" derdi. Dayak, hayır. Ben hiç görmedim. Dayak yoktu.

Biz bir bayram olduğu zaman 23 Nisan, 29 Ekim, bunlar başlı başına bir olay oluyordu. Bütün okulu süslüyorduk, sınıfları süslüyorduk. Hangi sınıflar çok daha güzel süslenirse ona birincilik veriliyordu. Birtakım özellikleri vardı. Şimdi hiçbir şey göremiyo-

rum. Bayramlar çok sönük geçiyor. Ben tabii Cumhuriyetin 10. Yıl bayramında bulundum, yaşadım. Onu anlata anlata bitiremem. Taksim Meydanı'ndan Beyazıt'a kadar yürüyüş yaparlardı. Ama o yürüyüşlerde neler yoktu neler. Anlatılır gibi değil. Dakikalarca, saatlarce süren bir merasimdi. Taksim'den Beyazıt'a kadar yollar iki sıralı insanlarla doluydu. Demirciler bir kamyonun üzerine konmuş demir aletlerinin yapımıyla, dokumacılar dokuma tezgâhlarıyla, yani bütün sanatkârlar kendi sanatlarını ifa edecek şekilde merasime iştirak ederlerdi. Üzerimde çok büyük bir tesiri vardır, hâlâ unutamıyorum. Biz Bostancı'da oturuyorduk. Şişhane yokuşu denen, hâlâ da var tabii bir yerde, benim amcam oturuyordu. Tam da yolun üzerindeydi evi. Biz Cumhuriyet bayramlarında mutlaka onların evine giderdik birkaç gün evvel. Onların evinden seyretmek gayet güzeldi. Çünkü ordan geçerdi hepsi. Hiç unutamam. O da bizim için başlı başına bir mevzu olurdu. Üç gün evvelden giderdik. Üç gün sonra dönerdik. Bir haftalık bir Cumhuriyet Bayramı, İstanbul gezisi. Bostancı'dan oraya gitmemiz bir mesele. Evden arabaya bineceğiz, o zaman faytonlar vardı. Tren istasyonuna geleceğiz, Bostancı, ordan trene bineceğiz. Vapurdan Karaköy'e geleceğiz. Karaköy'den ya tramvaya bineceğiz ya bir arabaya bineceğiz, Şişhane yokuşuna çıkacağız. Böyle bir merasim. Gidişimiz en az iki-üç saat, dönüşümüz gene iki-üç saat. Bu da bizim için büyük bir değişiklik oluyordu. Çünkü çocuktuk o zaman.

(Cumhuriyet ilan edildiğinde) Bostancı'da evimizdeydik. Çünkü o zaman küçüktüm. Dört yaşlarında tabii pek anlamıyorum, bilemiyorum. O günkü durumu pek kavrayamıyorum. Tabii herkesde bir neşe, evin içinde bayramlaşmalar, sevinçler. Cumhuriyet ilan edildi ama şöyle hayal meyal hatırlıyorum.

O zaman memleketin her tarafı, düşman tarafından işgal edilmişti. Bizim için cumhuriyetin ilanı, bütün düşmanların memleketten dışarı çıkması, kovulması, atılması manasına geliyordu. Biz onun bayramını daha çok yapıyorduk. Cumhuriyetin ilanından bir cumhuriyet idaresinin meydana gelmiş olmasının bayramı değil de, cumhuriyetin ilanıyla bütün düşmanların yurttan atılmış olmasının bayramını yapıyorduk. O manada anlaşılıyordu o zaman...

Şimdiki çocuklar... Bir defa bayramdan bayrama, şayet eskimiş ise elbise alınırdı, ayakkabı alınırdı, üst baş alınırdı. Hiçbir zaman eskitmezdim. Babam gelir, bakardı. Bayramdan evvel. "Getir bakayım, arkanda elbiseni, ayakkabını, üstünü başını." Getirirdim. "Aa, bunlar yepyeni. Ee, bu sene bayramda bir şey almayalım, bir dahaki seneye" derdi. "Peki" derdik biz de. Şimdiki çocuklar değil bayramdan bayrama, üç ayda bir ayakkabı değiştiriyorlar. Kalını, incesi, montu, üstünün gömleği, efendim pantolonu... Hepsi böyle. Bizim zamanımızda hakikaten, tabii, yokluk da vardı. Memleket harpten çıkmış, çok sıkıntı içindeydi. Yokluk da vardı. O bakımdan hiçbir zaman iki tane ayakkabım olduğunu hatırlamıyorum. İki elbisem olduğunu hatırlamıyorum. Ama bir elbiseyi de gayet temiz giyerdim. Ne zaman ki artık bu biraz eskimiş yahut bu biraz küçülmüş, olmuyor dendiği zaman elbise, ayakkabı, üst baş alınırdı bize. Ama şimdi öyle değil. Ben torunlarıma bile maalesef bir sene içinde dört defa ayakkabı alıyorum. Ama neden? Eskitiyorlar. Ya o zamanlar ayakkabılar çok sağlamdı, şimdikiler sağlam değil. Üç ayda maşallah ayakkabıları tanımak imkânı olmuyor. "Hadi dede" diyorlar, gidip alıyoruz. Aramızdaki bu fark var.

Çocukken ne olmak istediğimi hiç hatırlamıyorum. Neden? O zaman olacak hiçbir şey yoktu. Ne olacağı da belli değildi. Çünkü memlekette hiçbir şey yoktu. Olmadığına göre biz şeker yerine kuru üzümle, –bulursak onu da– çay içiyorduk. Kahve falan öyle şeyler yoktu. Arpadan öğütürler, kahve yaparlardı. Onu içerlerdi annemle babam. Tabii biz çocuktuk, içmiyorduk. Büyük bir yokluk içindeydi. Yokluk içinde olduğu için söyleyecek bir şey bulamıyorum. Şimdi maşallah bolluk içindeyiz. Yok yok, her şey var. Hatta ben şu anda süpermarkete gittiğim zaman şöyle bir raflara bakıyorum da Allah bugünümüzü aratmasın diyorum. Bu gördüklerimizin içinde biri dahi yoktu bizim çocukluğumuzda.

Çocukluğum benim çok iyi geçti efendim. Hiçbir sıkıntımız yoktu o bakımdan. Bostancılıyız. Malûm, güzel bir şehir. Evimiz gayet iyiydi. Kendi evimizdi efendim. İşimiz gücümüz ama, çok çalışmak. Ben birinci sınıftan itibaren hep haziranda geçtim. Hiç ikmale kalmadım. Neden? İkmale kaldığım takdirde tatil zehir olacak diye. Şimdi bizim ilkokulda sınıfımız ya on iki ya on beş kişiy-

di. Çünkü nüfus çok azdı. Harpten çıkmış memleket. Gaziler, şehitler, malûm ve dağılmış vaziyette. İşsiz var ama İstanbul'a zaten kimse gelmezdi. İstanbul o zaman da gözde olan bir şehir. Osmanlı İmparatorluğu'nun baş şehri ve tabii hayat İstanbul'da çok pahalı. Hâlâ bugün de gene öyle. O bakımdan İstanbul'a gelişler, göçler katiyen olmazdı. Herkes köyünde yaşardı. Hatta köylü şehirliden daha iyi durumdaydı. Çünkü hiç değilse ekiyordu, buğdayını ekiyordu, çiftini sürüyordu. Tavuğu, yumurtası vardı, ineği öküzü vardı, sütünden istifade ediyordu. Yani yiyeceklerini sağlıyordu. Ama İstanbul'da onları bulmak çok zordu. Böyle olduğu için herhangi bir problem yoktu. Benim sınıf arkadaşlarım aşağı yukarı orta sınıfın biraz daha altındaydı, üstünde değil de altındaydılar. Ama kimse aç değildi. Herkesin aşağı yukarı bir evi vardı. Evinde oturuyordu. Zaten kira mevzubahis değil.

O zaman bütün evler ahşaptı. Hiç unutmam, bizim oturduğumuz ev, şimdiki tabirle konak denen bir ev, üç katlı, ahşap bir ev. Yirmi dönüm arazinin içerisinde, bağı, bahçesi, her şeyi vardı. Mesela bizim hiç hatırlamıyorum, ne üzüme, ne meyveye, ne sebzeye para verdiğimizi. Çünkü hepsi bahçemizde yetişirdi. İki tane bostan kuyusu vardı. Aşağı yukarı o muhitte oturanların hepsi de öyleydi. Böyle olunca hiçbir mesele kalmıyordu. Herkes evinde eker biçerdi. Yiyeceğini oradan temin ederdi. Bir et kalırdı tabii, et ama onu da mesela bir kuzu alırdık, küçükten büyütürdük. Kurban'da bile onları keserdik. Fazlasını da sene ortasında keser, yerdik. Aşağı yukarı herkes kendi kendini idare ediyordu. Dışarıdan alışverişler pek az oluyordu. O bakımdan tabii köylü, mahsulünü satacak kişi bulamıyordu. Çünkü satacak olsa, alacak kişi yoktu. Alacak para da yoktu. Böyle bir durum vardı. Ekonomik durum fevkalade değildi, hatta iyi de değildi. Ama herkes kendi yağında kavruluyordu. Aç da yoktu...

Biz zaten devrimlerin içinde büyüdük. Bizce Cumhuriyet, hiçbir şey değiştirmedi. Biz o devrimlerin içinde büyüdüğümüz için gayet tabii, gayet normal geldi bize. Halkın yaklaşımı da çok iyiydi. Annem bile benim –eski insanlar tabii, eski harfleri biliyor gayet güzel– daha 1928 senesinde yeni harfler çıktığı zaman hiç unutmam, "Hemen bana bir alfabe bulun, ben bu harfleri öğreneceğim"

dedi. Bakınız, düşünün ne uyanık insanlar. Efendim, hiç unutmam, alfabeyi bulduk, yeni basılmıştı alfabeler. Bulduk. Akşamları eve gelirdik. Biz okuldan öğrendiğimizi annemize anlatırdık: "Anne, topu tut", "topu tut, at" falan ve bu şekilde muhtemelen üç ay zarfında hem okur hem yazar durumuna gelmişti. Hiç unutmam yani, eski insanlar uyanık insanlar. Bizim bulunduğumuz muhit tabii böyle. Köyde bilmiyorum. Köylü olmadığımız için, şehirde büyüdüğümüz için. O devrimlerin hepsinin içinde büyüdük. Yani o devreleri kademe kademe yaşadık. Annem hemen başörtüsünü çıkartıp şapkayı giydi. O zamanlar hanımlarda şapka modaydı. Babam da keza öyle. Şapkanın çeşitlerini aldı hatta. Silindir şapka, fötr şapka, yazlık şapka, kışlık şapka, hasır şapka... Hiç unutmam, bir gün gittik, on tane şapkayı birden aldı, değişik giyeceğim diye. Yani adapte olmak çok güzeldi. Çok çabuk oldular. Uygun gördüler.

Bizim ailede geçim derdi yoktu. O zaman tatiller cuma günüydü. Perşembe gününden bütün aile "yarın ne yapalım, nereye gidelim"... Çünkü bizim Bostancı'da gezecek, görecek yerler vardı. Kayışdağı –şimdi Kayışdağı'nı arıyoruz, dağı göremiyoruz, orda kırk daireli apartmanlar olmuş– Alandağ, Başıbüyük, efendim, Kartal, Yakacık, bunlar hep gezme yeriydi. Cuma günleri, sabahları, manda arabaları gelir, onlara bütün ailece doldarız, yirmi-yirmi beş kişi. Arkasına bir küfe konur, küfenin içine yiyecekler, karpuzlar, kavunlar, patlıcan dolmaları, vs. Tıngır mıngır üç saatte gideriz. Orda otururuz, oynarız. Çok güzel geçti benim çocukluğum, oyunlar oynar dönerdik. Ama hem gidişte hem de gelişte, arabanın içinde yolculukta da gayet şakacı büyüklerimiz vardı. Onlar birbirleriyle şakalaşır, katıla katıla gülerdik. Biz çocuklar da onlara iltihak ederdik (katılırdık). Yani ben o günleri nasıl arıyorum. Ne yazık ki bugün ne çocuklarımıza ne de torunlarımıza böyle tatil günleri yaşatamıyoruz.

En basiti, halka olurduk on-on beş kişi. Bir kişi kulağa bir şey söylerdi, herkes birbirine söyleyecekti. En sondaki o kelimeyi ilk söyleyene söyleyecekti. Tabii "Ben bugün İstanbul'a gidiyorum" kelimesi döner dolaşır bambaşka bir kelime çıkardı, en sonunda. Kimisi de yanlış söyler, birbirine yanlış söylesin diye. Yanlış söyle-

yenler ebe olurlar, arkalarına küçücük bir mendille düğüm yapılır, vurulur falan böyle katıla katıla gülerdik. Fincan oyunları vardı. Bir yüzük koyardık bir tepsiye. On bir tane fincan, kahve fincanı, yüzük de bir tanesine konur, karıştırılır. Ondan sonra siz ya bunu bir defada bulacaksınız fincanı kaldırarak yahut en sonda değil, ondan bir evvelde bulacaksınız. Tabii çok enteresan olurdu. Bütün herkes toplanırdı. "Senin işkilin nerde, benim bunda". Kaldırır, çıkmaz onda yüzük. Ötekini kaldırır. Tabii birçok kurnazlıkları da vardı. Fincanın içinde yüzüğün olup olmadığını anlamak için hafif şöyle sallardın, "çın" ediyorsa demek ki onda vardır ya onu en sona saklardık, ya öne çekerdik. Mızıkçılık olurdu. Mızıkçılık yaptığı için cezaya girerdi. Daha ne oyunlar var. Tombala oyunu. Şimdi de var da, sobe oyunu vardı, saklambaç oyunu vardı, el bende oyunu vardı, anya-manya-kumpanya oyunu vardı. Bakın hiç unutmuyorum, bunlar vardı. Gayet neşeyle geçerdi.

Biz Cumhuriyet'in içinde doğduk. İçinde büyüdüğümüz için biz Cumhuriyet'i önemli hissetmiyorduk. Çünkü başka rejim görmedik. Eğer daha evvel olsa, şu anda ben 78 yaşında değil de 88 yaşında olsaydım, o zaman Osmanlı padişahlarının son devresini de görmüş olacaktım. Onla mukayese yapma imkânı olurdu. Ama şimdi mukayese yok bende. Annemde babamda tabii vardı. Biliyorsunuz, diktatör idare padişah bile olsa, diktatörlük bir idare. O zaman tenkit edemezsiniz. "Aman sus" derler. İspiyonlar vardı, ihbar ederlerdi. Yani hoş bir şey değildi. Çok şükür şimdi öyle bir şey yok. Herkes sokaklarda, bar bar bağırıyor şimdi, hak arıyor. Hiç karışan yok, görüşen yok.

ALİ HAYDAR CANER*

1924 yılında Çanakkale'de doğdum... 1930 yılında Çananakkale Merkez Cumhuriyet İlkokulu'nda öğrenime başladım. Ondan evvel, 1929 yılı Cumhuriyet'in kuruluşunun 5. yıl kutlama bayramlarını hatırlıyorum. Cumhuriyet alanında oldu. Annemle gitmiştik. Soğuk bir havaydı. Elimize bi bayrak verdiler işte, onu hatırlıyorum. Ondan sonra 1930-31 öğrenim yılı ilkokuldayken, törenlere

* Görüşme, 24 Kasım 1998'de Yasemin Esen tarafından yapılmıştır.

Cumhuriyet Alanı'na tekrar gittik, onu hatırlıyorum ve diğer yılları da hatırlıyorum. Cumhuriyet Bayramı törenlerini ve 23 Nisan bayramlarını...

Babam Çanakkaleli. Babası, Eceabat'ın, Turşunköy yahut da Dursunköy dediğimiz o köyden... Babam 1877 doğumlu, Çanakkale'de doğmuş. İdadiyi iyi dereceyle bitirmiş, Çanakkale İdadisi'ni, alüyyülâlâ dereceyle bitiriyor... Alüyyülâlâ, yani pekiyi derece, yüksek derece oluyor bu ve Çanakkale İdadisi'ni bitiriyo. Mülkiye Mektebi'ne gidiyo. Fakat babannem bir yıl hasretine dayanamıyo, ertesi yıl dedeme diyo ki "Oğlunu göndermiyceksin" diyo... Tabii o zaman dedem ısrar ediyo, ısrarla "Hayır" diyo ve babam maalesef ikinci sınıfa İstanbul Mülkiye Mektebi'ne gidemiyor, okuyamıyor. İkinci sınıftan ayrılmış oluyor. Sonra memuriyete başlıyor. Askerliği geliyo işte. Askerlik... demek ki 1877 doğumlu olduğuna göre, 1897'lerde, 98'lerde askerliğini yapıyo. Tahminen, tahminen söylüyorum. Çünkü ben 11 yaşındayken babam rahmetli oldu. Sonra memuriyete giriyor... İkinci Meşrutiyet geliyo, İkinci Meşrutiyet'te babam, Terakki Partisi, İttihat ve Terakki Partisi gibi işte, o partiye giriyo, yani daha ziyade partici olmuyo ama, memur olduğu için o partiye daha ziyade sempati duyuyo. Annemden nakil bunlar, babamla konuşamadım ve Birinci Cihan Savaşı'nda yeniden askere alıyolar babamı ve babam bu sefer jandarma askeri olarak, 1914, 15, 16 yılları, Çanakkale, galiba Biga taraflarında askerlik yapıyo.

O arada işte, Birinci Cihan Savaşı'ndan evvel babam bi hanımla evleniyor, o hanım Çerkez, o rahmetli oluyor. İkinci hanımı Giritli Hüseyin Kazım Bey'in kardeşi... Hasan ağbimle, Hayriye ablam dünyaya geliyor. O ikinci hanım da, iki çocuktan sonra rahmetli oluyor'... Lapseki'ye gelmiş babam... Anne dedem de o zaman Lapseki'de veznedarmış. Çardak'tan hep gelir gidermiş, annem anlatır bunu. Vasıta yok, maliyede veznedar. Babam da orada görevli. Orda tanışıyolar. Babam ve babası Bektaşi olduğu için, annemin dedesi de Bektaşi olduğu için, ahbaplık daha fazla oluyo. O arada babamın ikinci hanımı rahmetli olduğu için, anneme evlenme teklif ediyolar. Çardak'ta evleniyolar... 1917'ler filan... Annem, Babaeskili. Lütfü ağbim 1917-18 doğumlu. Bilahare, ağbim 1922, 1924'te de biz doğuyoruz kız kardeşimle ikiz olduğumuz için biz.

Beş kardeş... Bu, annemin çocukları. Yani babamın ikinci hanımından da iki çocuğu var, etti yedi...

1935'te babam emekli oldu... O sırada işte, emekli olunca, ağbim, Hasan ağbim memur oldu. Sanat okulunu bitirdi, Lapseki'ye Özel İdare'ye memur olarak girdi ve biz Lapseki'ye naklettik. O yıl Lapseki'de okudum. Babam hastalandı. İlk bi şey geldi, işte felç. Çardak'a naklettik. Çardak'ta biraz düzelir gibi oldu, ikinci felci geldi ve 1936 yılının Şubat ayında babam rahmetli oldu. Ben 12 yaşını doldurmamıştım daha...

Cumhuriyet Okulu'na ben birinci sınıfa başladığım zaman, Bedri Bey eniştem müdürümüzdü. Bir yıl bizim müdürlüğümüzü yaptı Çanakkale'de... Hatırlıyorum... Hava kapalıydı, yağmurluydu. Babam maliyede veznedar olduğu için, maliyenin defterdarı da Nahit Bey, onunla beraber konuşuyolardı, "Hadi senin oğlun bir yaş büyük, benim de oğlum da bir yaş küçük, ama beraber kaydedelim" dediler babamın odasında... O Nahit Bey de kimin babası biliyo musunuz? Şu son, 12 Eylül oldu ya, 12 Eylül'de Bülent vardı, başbakanlık yaptı, Deniz Kuvvetleri Komutanı... Bülent Ulusu'nun babası... Defterdar Nahit Bey... Ve o gün Nahit Bey gelemedi, babam hem Bülent'i hem beni elimizden tuttu, dooğru Cumhuriyet İlkokulu'na. Müdür Bey enişteme dedi ki, hiç unutmuyorum, "İşte size talebe getirdik" dedi. Hava kapalıydı ve Cumhuriyet İlkokulu'nun merdivenlerinden çıkıp koridora girdiğinizde solda ilk kapıda bizim birinci sınıfımızdı. Açtı, öğretmenimiz Nezihe Hanım'dı. Nezihe Hanım'ı, Bedri Bey eniştem çağırdı, "Size iki öğrenci getiriyorum" dedi. İşte biri Bülent, biri ben ve girdik. Hava, iyi hatırlıyorum, bulutluydu o gün. Yani bu şekilde, Bülent'le arkadaşlığımız orda başladı, sonra biz Bülent'le üçüncü sınıfa kadar beraber okuduk. Babası Balıkesir'e tayin oldu zannediyorum defterdar olarak, ayrıldı...

İşte, sonra ben, bir yıl Kilitbayır'da okudum, Neriman ablam orda öğretmenken. üçüncü sınıfı... Çünkü Çanakkale'de üçüncü sınıfta kaldım bir yıl, dörtte sınıfı tekrar Kilitbayır'da okudum. Dördüncü sınıfı İstiklal'de okudum, dörtte kaldım, dördüncü sınıfın ikinci yılını Lapseki ve Çardak'ta okudum... Ondan sonra beşinci sınıfa geçtik. Beşinci sınıfta, tabii babam dörtteyken rahmetli oldu-

ğu için, annem, "Çanakkale'ye gidelim" dedi. Biz beşinci sınıfı okuduk, işte o sene beşten çıktık...

Orta biri Çanakkale'de okudum, Gelibolu'da devam ettik... Orda da sınıfta kaldım... 41'de Balıkesir Öğretmen Okulu'nu kazandım, oraya kaydoldum. Bir yıl da orda kaldım onuncu sınıfta. 44-45 yılında Balıkesir Öğretmen Okulu'ndan mezun oldum.

Zonguldak'a tayin olduk köye. Zonguldak'tan askere geldim, askerden tekrar 1947-48 öğretim yılında Zonguldak'ın Çaycuma İlçesi'nin Kalafatlı köyüne tayin edildim. Bir yıl orda çalıştım, tek başına beş sınıf bir arada, hem müdür, hem idareci, hem öğretmendim. 48-49 yılı Çapa Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü'ne girdim. O yıl ikinci sınıfa geçtik, okulu kapattılar Eğitim Enstitüsü'nü. Gazi Eğitim'e verdiler bizi, Ankara'ya geldik. Ankara'dan 49-50 yılında beden eğitimi öğretmeni olarak Burdur'un Tefenni ilçesi ortaokuluna tayinim çıktı. Orada bir buçuk yıldan fazla çalıştım. Isparta Yalvaç Ortaokulu'na tayin edildim. Orada da 53 yılının Aralık ayına kadar çalıştım. Aralık ayında, Çan Ortaokulu'na naklimi istedim, yapıldı. Çünkü Çan'da deprem olmuştu, depremden ötürü nakillerini isteyen bütün memurları, öğretmenler dahil bütün memurlara öncelik tanıdılar ve naklettiler. Çan Ortaokulu'nda, 1960'a kadar çalıştım. 1960'da, Çanakkale Lisesi beden eğitimi öğretmeni olarak Çanakkale'ye geldim. 1969 yılı sonuydu, Çanakkale milli eğitim müdür yardımcısı oldum. Orada beş yıl, altı yıl kadar çalıştım. O arada çocuklarımız liseyi bitirdiler, Ankara'ya okullara gelince, 1975-76 öğretim yılı Ankara Bahçelievler Ortaokulu'na fen bilgisi öğretmeni olarak naklettik ordan... 1980 12 Eylül İhtilali olmazdan aşağı yukarı bir ay evvel, emekliliğimi istedim ve 1980 Eylül'ünün 15-16'sıydı, emeklilik kararnamem geldi işte, o eylülden itibaren bugüne kadar emekliyiz...

— Şimdi gene okul yıllarınıza dönelim. Nasıldı okullarınız, binalar nasıldı, mekânlar nasıldı, hatırlıyor musunuz?

— Mekânlar çok güzeldi. Şimdi Çanakkale'deki girdiğimiz Cumhuriyet İlkokulu ve onun benzeri İstiklal İlkokulu, Rumlar'ın ilkokuluymuş. Mükemmel, sobalı ama yüksek tavanlı, bol havalı, güneş alabilen, güzel okullardı bir. İkincisi, her iki okulda da piya-

no vardı, yaa. Yani piyanoyla, mamafi öğretmenlerimiz çalmazlardı pek ama, demek ki gayrimüslim okulunda piyanoyla müzik dersi yapılıyomuş ki, onlar koridorda dururdu. Şeydi, bol hava alan, güzel ve şehrin merkezindeydi. Yalnız iki okulun da özelliği, kuş bakışı yukardan baktığınızda, salip, haç şeklinde yapılışı, yani binanın planı o şekilde... Girişte merdivenlerle giriyosunuz, (elleriyle boşluğa okulun planını çiziyor) sınıflar böle, koridor böle uzuyo, arkada yeniden kısa iki sınıf var. Yukardan baktığınızda, her iki okul da haç şeklinde gözüküyor... Okulumuz öyle. Hastane Bayırı'nda bir ilkokul vardı, bir Nerimanım İlkokulu vardı Kilise Meydanı'nda, evet Çanakkale'de bir de Gazi İlkokulu vardı o kadar. Onun dışında, bi de ortaokulumuz vardı işte. Zaten ilde o zaman üç tane ortaokul vardı, koskoca Çanakkale ilinde, Çanakkale'de, Gelibolu'da ve Biga'da üç ortaokul vardı. Ondan başka ortaokul yoktu. İlkokul vardı, sanat enstitüsü hiç yoktu tabii. Biliyosunuz 1940 yılında Köy Ensitüleri kabul edildiği zaman, Köy Ensitülerine öğrenci gönderildi. Çanakkale'den de Balıkesir Savaştepe'ye de, Kepirtepe'ye, Kırklareli'nin Kepirtepe tahmin ediyorum yahut da Tekirdağ'ın, pek şimdi bilemiycem, oraya Köy Ensitülerine talebe gönderildi ve yavaş yavaş 50'den 48-49'lardan itibaren ilçelerde ortaokullar açılmağa başladı. Tahmin ediyorum Çanakkale'ye 48 yılıydı, yahut da 47 yılıydı, lise geldi, lise oldu. Babamın ilk mezun olduğu yıllar idadiydi, fakat Birinci Cihan Savaşında o idadi kapanmış ortaokul seviyesine düşürülmüş. Yeniden lise seviyesinde Çanakkale'de lisenin açılışı tahmin ediyorum iyi hatırlıyorsam 1949-50 veyahut da 48-49 yılında lise olarak Çanakkale Ortaokulu öğretime başladı. Derken yıl 1960, işte ben Çanakkale Lisesi'ne geldiğim zaman, Çanakkale'de erkek sanat, kız sanat, öğretmen okulu vardı, bir de lise vardı. Bilahare ticaret lisesi açıldı.....

Babamın işte bize annemin söylediği, bizde kalan hatırası çalışkan, Bektaşi ruhlu, içer, fazla içmez. Toplantılar olduğu zaman... babam ilahi okurmuş işte annemle beraber, diğer dostlarla filan sohbette. Ben onları çok küçükken hatırlıyorum, çünkü ben 11 yaşındayken babam rahmetli oldu. O Bektaşi törenlerini iyi şey yapamıyorum. Zaten almazlar, ancak sohbet kısmına, ilahi, muhabbet kısmı denilen kısma çağırırlardı bizi. İşte o zaman biz de uzaktan bağdaş kurar, kandiller yanar, onların ilahilerini ve sohbetlerini

dinlerdik. Nihayet 10-11 yaşında işte. Zaten ben 11 yaşına geldiğim zaman babam pek artık ne içer, ne yapardı. Emekli de oldu çekildi ki öyle ya, 59 yaşında da rahmetli oldu.....

Cumhuriyet İlkokulu... bugünkü gibi sıralar, kara tahta, kürsü, öğretmen kürsüsü, derse göre... Mesela harita gelirdi... tarih derslerinde. Matematik dersinde, bildiğimiz o pergel, gönye, o araçlar gelir. Müze diye bir kısım vardı, fakat o kısımda işte bazı aletler vardı, onlardan pek istifade edilmezdi. Araç bakımından fakirdi yani... Ama, derslikler... Ders programlarını hatırladığım kadariyle, birinci devrede yani bir, iki, üçüncü sınıfta, Türkçe, matematik, hayat bilgisi, müzik, resim, beden eğitimi. İkinci devrede dört ve beşincisınıfta bunlara ilaveten ev idaresi dersi kondu. Türkçede dilbilgisi girdi işin içine, yani gramer dediğimiz, o girdi. Gene matematik var ve ilkokuldan beş yılda bu şeyle mezun olduk.....

Ha, benim şimdi şöle söyliyim, ilkokulda hatırladığım kadarıyla matematiği sevmezdim. O da şundan belki: Babam sinirliydi. O yaşta, birinci sınıfta, çarpım tablosunu öğreticek, yapamadığım zaman kulağımı çekerdi. Matematikten o bakımdan ben pek soğudum. Hocamdan da çok korkardım. O bakımdan matematiği pek sevemedim. Benim ilgi duyduğum daha ziyade resimmiş demek ki, bir de müzik... Hareketliydim filan belki ama, beden eğitimine ilgim benim şeyde başladı, öğretmen okulunda başladı... Hatta bana bazıları derdi ki: "Sen resim veyahut da müziğe girsen daha iyi olurdu"... Ben beden eğitimini seçtim, beden eğitimine girdim. Ama ilkokulda yani benim sivrildiğim... Kendi kendimi düşünüyorum da şimdi, elişi, o zaman renkli parlak elişi kağıtları var. Onlardan çok güzel şeyler yapardım, resim yapardım. Müziğim fena değildi. Sesim de güzeldi.

İstiklal İlkokulu'nda dışardan bir müzik öğretmeni gelirdi... Dördüncü sınıfı orda okurken hiç unutmuyorum, koridora çıkarırdı ve sınıf almadığı için, koridorda kendisi kürsü gibi bi yere üstüne çıkıp, mandolinle hiç unutmuyorum bize Carl Maria Von Weber'in Avcılar Türküsü'nü öğretti, hâlâ söylüyorum onu... Ve bir de, Çoban Yıldızı diye bir güzel şeydi, bestekârı, gene bi Alman bestekârı. O mandolinle öğretti bize, o koridorda, hem de biz ayakta di-

kiliyoruz sıra halinde, 4-A, 4-B sınıfı. Fazla sesle de bağırmıyoruz, diğer sınıflar rahatsız olmasın diye.....

— Dayak var mıydı o zaman?

— Vardı. Vardı.

— Hiç dayak yediniz mi Haydar amca?

— Yedim, yedim... Matematikten. Matematiği yapamadım diye bir, bi de yaramazlıktan galiba. Şimdi bakın ilkokul birinci sınıfta, ya defterimi kirlettim diye, yahut da matematikten bi şeyler yapdım diye –birinci sınıftayım hiç unutmuyorum– Müzeyyen Hanım beni dövdü. Babama da söyliyemedim tabii şeyi, ama anneme söyledim. Galiba babam gelmiş, işte o zaman Bedri Bey enistem müdürdü Bedri Bey enistemle konuşmuş, "böle böle", hani dövmüş filan, diye.

Pazartesi günleri, bayrak töreninden evvel... temizlik muaynesi yapılırdı. Herkes yakasını açar çıkarır, çamaşırlarını gösterirdi. Temiz mi, kirli mi. Tırnaklarımızı gösterirdik. Tırnağımız bi hafta uzunmuş, bir öğretmen erkek, bizim sınıfın diğil ama, hemen iğne batırırdı elimize (elinin üzerini gösteriyor), tırnaklarınız uzun diye, iğne batırırdı. Ondan sonra o tırnaklarımızı kesmeden gidemezdik tabii. Hiç unutmam. Hemen iğneyi batırırdı elimize. Ondan sonra galiba Çardak'ta dördüncü sınıfta Salih Bey'den bi kere sopa yedim. Salih Bey beni dövdü, tembellikten ötürü mü, yaramazlıktan ötürü mü pek hatırlamıyorum. Ha Gelibolu Ortaokulu'nda da gene matematik dersinde, Burhan Bey'den, yapamadığım için galiba dayak yedim. "Niçin çalışmıyosun, geziyosun" filan diye... Tahtada, teorem vardı, teoremi yapamadım geometriden galiba ve orada işte Burhan Bey vurdu... Zaten matematiğim zayıftı.

Matematikten babam da çok korkuttu beni... Babam yaşlı. Babamla benim aramda, öyle ya 47 yaş var. Babamın üçüncü evliliğinin, üçüncü batın çocuğuyuz düşünün. Ben doğduğum 1924 yılında, babam 1877 doğumlu olduğuna göre ne oluyo, 47 yaş. E ben ilkokula gittiğim zaman, 6-7 yaşlarında babam ne oluyo, 54 yaşında. Ee, emekliliği yaklaşmış... E matematiği oturup karşına bana çarpım tablosunu yap, yani söylerdi, tekrar edemedim mi gözlerini açar, "Oğlum bu böle" derdi filan, kızardı. Ondan sonra bırakırdı,

yani matematikten korkum belki babamla başladı... Öğretmenine de düşemedim...

Babam bilhassa memurken, tembih ederdi, "Ben gelmeden eve giriceksiniz" derdi. Hakkaten babam daha gelmeden biz eve girerdik. Mahallemizde bizim şey vardı, erkek arkadaşlarla saklanbaç, birdirbir, çelik çomak. Ha, bilye oyunu vardı "kaptan" dediğimiz şöyle kare şeklinde. Karenin dört köşesinde birer çukur bir de ortada bir çukur, bilyalarla, çelik bilyalarla ve cam bilyalarla o oyunu oynardık. Kuka oyunu vardı, kaydırak vardı, kibrit çöplerini dikerdik, veyahut da filim şeritlerini dikerdik, onları almaca. Yahut gazoz kapaklarını dikerdik onlar, veyahut da bazen kız arkadaşlarla köşe kapmaca, ip atlama, saklanbaç, bu tip oyunları, bu tip oyunları oynardık. Sonra, dördüncü-beşinci sınıflarda filan futbola işte mahalledeki top oyunlarına başladık. Oyunlar, ortaokulda hep top, hep top, hep top peşinde, voleyboldan ziyade futbol topu, yani onun peşinde şey yapardık. O arada, işte dediğim gibi, mahallede gene birdirbir, saklanbaç, ip, bazen ip gerer voleybol yapardık, bu tip oyunlar.

Evde de kardeşler arasında fincan kapatırdık, yüzük bulma. Tombala yoktu, ha bir de peçiş derlerdi... Peçiş. Şöle (eliyle boşluğa çizgiler çizerek anlatıyor) artı şeklinde bir bezden yapılmış şeyler, üzerine beyaz bez... Siyah üzerine beyaz şeylerle çizgiler çizilmiş. Bu, katır boncukları dediğimiz böle boncuklar vardı. Peçişin taşlarına ne derler? O taşlar yedi taneydi. Sallardık böle, kapatırdık. Ha, peçiş, o taşlar işte, onlar deniz hayvanlarının kabukları. O, o taşlarla oynanırdı o peçiş oyunu, evde oynanır. Fincan, yüzük bulma, sonra iskambil, arasıra işte iskambil oynardık. Evde oynanan oyunlar bunlardı hemen hemen. Başka oyunlar, iskambilden başka yoktu. İskambili de ha daha büyükken.. Küçükken ne oynardık? O zaman evde, işte kızkardeşimle oynardık, ağbimle oynardık. Cicoz vardı... Kızmabirader vardı.

— Okullardaki bayram kutlamalarını hatırlıyo musunuz?

— İlkokulda gerek tarihi şahsiyetlerin, edebi şahsiyetlerin günlerinin yapıldığını pek hatırlamıyorum. Ortaokulda, Haydar Edizkun, Türkçe öğretmenimiz vardı. Güzel, mükemmel bir öğ-

retmendi. O işte, edebiyatçıların günlerini yapmağa başladı. Gerek halkevinde, çünkü halkevi yakındı ortaokula bizim, gerekse ortaokulda... "Siz de gelin" derdi bize, işte gün yapılacak, isteyen giderdi, dinlerdik.

10. Yılı hatırlıyorum. 10. Yılda Faruk Nafiz Çamlıbel'le şeyin, Behçet Kemal Çağlar'ın müşterek "10. Yıl Marşı"nı verdiler. "Ezberleyin siz bunu" dediler. Bestesi de şeyin, kardeş, iki kardeşler vardı ya piyanist, Cemal Reşit Rey, hah onun. Onu ilkokul üçüncü sınıfta elimize verdiler, ezberledik. "Çıktık açık alınla", hiç unutmuyorum. Artık o zaman müdürümüz Sabri Bey'di. Öğretmenimiz de Şaziment Hanım'dı. O sene onları tekrar tekrar... ezberledik ve alana, tabii bayram törenlerini hatırlıyorum, hiç unutmuyorum. Hâlâ o Cumhuriyet İlkokulu'nun deposunda duruyor, bi uçak maketi yapmışlardı ki, aşağa yukarı burdan (önünde oturduğumuz pencereyi göstererek), bu duvardan pencere kadar böle... O törende geçmişti, o maket, yani tekerlekli, bisiklet tekerlekli filan, baya. Ondan evvelki Cumhuriyet Bayramı'nı, ikinci sınıftakini pek hatırlayamıyorum. Birinci sınıfını da pek hatırlayamıyorum. Ama dediğim gibi işte, 1929 yılında annemle Cumhuriyet Alanı'na, annem beni almış götürmüş, elime bi bayrak vermiş, onu hatırlıyorum, beş yaşındaydım... Ondan sonrakilerini hatırlıyorum tabii. Üç, dört, beş... Dördüncü sınıfta... Lapseki'deydik, beşinci sınıfı hatırlıyorum Cumhuriyet Bayramı'nı... 23 Nisan'larını hatırlıyorum...

Dedim ya, babamla aramızda kırkyedi yaş fark var. Babam daireden gelir, eski usul geceliğini giyer, kilotlar buraya kadar (ayak bileklerini gösteriyor), terliklerini çeker, beline kuşağını sarar üşümesin, çünkü odalar, ev ahşap, soba yanmaz. Babam, kesinlikle... korkardı soba yakmaktan ev ahşap olduğu için. Akşam üzeri biz hemen kömürleri koyar mangala, küçük oda vardı, küçük odaya kömür mangalı getirirdik, onla ısınırdık.

Babam... onları pek söylemezdi yani, o Cumhuriyet'in nasıl ne yaptığını, yahut da neler olduğunu. Yalnız şunu hatırlıyorum, bütün memurlara... redingot mu, frak mı ne (giydirmişler). Babamın da vardı bi frağı, şey siyah elbiseden... Onu yalnız, giydiğini hiç görmedim. Siyah, bütün memurlara mecburiymiş işte o zaman... O dönemde. Cumhuriyet Bayramı'nda memurlar da çıkar-

mış ve kumaşı hâlâ dururdu sandıkta, simsiyah parlak bi kumaştan... Arkası da yırtmaçlı bi ceket, hatta onu ağbime annem, pantolon mu ceket mi ne yaptırdı. Şöle frak mı diyolar ona, frak diyolar. Şapkası işte, o şapkalarla şey yaparlarmış, tören, Cumhuriyet'in ilk yıllarında. Ama ben onları hatırlamıyorum tabii.....

Cumhuriyetin yani o ilk yıllarına ait bir hatıra bana anlatan, nakleden olmadı... Halam da anlatmadı, babam da anlatmadı. Dört, beş, işte ben beşinci yılını şöle böle... net hatırlıyorum. Bir de harf inkılabında evlere şöle levha, şeyler dağıttılar, kağıtlar. Elif, be, ce eski yazı, altta da yeni harfler. Onları annem asmıştı... Okuya okuya, yavaş yavaş Türkçeyi öğrendi. Annem eski yazı biliyo çünkü. Eski yazıyı hâlâ da okurdu... 4 yaşındaydım işte... 1928, 4 yaşındaydım. Küçük odamızda duvara asılmıştı, hiç unutmuyorum. Eski yazılar, altta da yeni yazılar. Annem de bize işte, tek tek okur ama anlayamazdık. Ağbim tabii okuyodu. Ağbim çünkü ilkokula başladığı zaman eski yazıyla başlamamış, Naki ağbim. İlk harf inkılabı olduğu zaman başlamış. O da yeni yazıyla başladı...

Yani Cumhuriyet'le ilgili olarak o, tabii 10. Yılı rahat hatırlıyorum, 10. Yılı... Çanakkale'ye tahmin ediyorum 31 yılında veyahut da 32 yılında elektirik geldi. İşte herkes evini elektirik veyahut da fenerle... şey yapicek. Elektiriği olmıyanlar fener, mum feneri veyahut da gece gaz feneri asıcek, pencereler süslenicek. Hepsini süsledik. Grapon kağıtlarıyla kırmızı beyaz, fener aldık, içine mum yaktık, ağbimle pencereleri süsledik ve evler süslendi. Onları hatırlıyorum ve elektirik de olduğu için, o zamana göre mükemmel bir 10. Yıl kutlaması oldu, Çanakkale'de. İyi hatırlıyorum. Çok iyi oldu yani, diğer yıllara nazaran daha iyi oldu. Evet...

Ha, okulumuz, Çanakkale'nin civarında orman çok olduğu için, odunla... odun sobalarıyla ısınırdı. Her sınıfta bir odun sobası ve suyu, normal şehir suyundan, okulda içerde değil bahçede musluğu vardı. Tuvaletler dışardaydı zaten. Elektirik yoktu, sobayla ısınırdı.

— Sizin defter, kitap olanaklarınız filan nasıldı?

— Ha kırtasiyeden, yani onu dükkânlardan herkes kendisi temin ederdi. Ama fakir öğrencilere verilir miydi, onu bilemiycem. Yani belki de dağıtılırdı. Kitap ve kırtasiyeyi bize tabii sene başın-

da okul getittirir, kırtasiyeciden... Okula gelir, okuldan herkese dağıtılır parasını verip... kırtasiyeyi kendimiz temin ederdik... Defter, kalem, silgi ve şeyi cetvel, diğer şeyleri... mürekkep filan, kendimiz alırdık.

Şimdi, alfabe öğretiminde bize öğretmen okulunda öğretilen şey... tümdengelim metodu. Cümle verilirdi... parçalara ayrılırdı ve hece, heceden harfin... harfin rolü, cümle içinde harfin rolünü o şekilde öğretilirdi... Ama biz ilkokula başladığımız zaman, bu yoktu. Bizim, hiç unutmuyorum öğretmenimiz, bir kelimeyi yazdığı zaman... tek tek harflerin rolünü sorar... Bak bu şey çocuk ağladığı zaman, iiii der, i sesini çıkarırdı, i sesini yazardı. İşte anne çocuğunu salladığı zaman, e-e-e diye sallar, e sesini verirdi. Dişim ağrıyo, ooo sesi, işte o harfi. Yani ne oluyo, tümevarım oluyo... Bize öğretmen okulunda tümdengelim öğrettiler. Ben daha iyi öğrendim... Tümdengelim daha iyi, yani çocuğa cümleyi veriyosun...

— Peki, öğretmen davranışları farklı mıydı?

— Biraz şey vardı, dayak vardı... Yaramaz çocuklar dövülürdü hep. Onun dışında giyim kıyafet mükemmeldi... Gerek öğrencinin de, öğretmen de...

— Siz ne giyerdiniz Haydar amca?

— Göğüslük... Bizim okulumuz gri, gri, Sümerbank dokuması, gri bir şey. (Kendi üzerinde göstererek anlatıyor) Şöle önden kuşak, arkadan düğmeliydi. Kolları geçirirdik, annem arkadan düğmeleri bağlardı. Bir de beyaz yakamız vardı. Bunu bir, iki, üç, dört, Çardak'ta da, Çardak'ta da bunu kullandık. Sonra dördüncü, beşinci sınıfta siyah göğüslüğe geçtik. Yani hep bu gri, Sümerbank kumaşıydı bu. Sümerbank'ın o, onu kullandık. Bir de kep, kepimiz vardı. Birinci devre, yani birinci, ikinci, üçüncü sınıfta lacivert bir kep, üzerine sarı tek bi çizgi, ikinci devre dört ve beşinci sınıflarda iki sarı çizgi, önde de ayyıldızlı olan bi kepimiz vardı. Ortaokula geldiğimizde tabii, lacivert elbise, ceket pantolon, şapka, kasket bildiğimiz lacivert, burda ayyıldızlı bi şey ve sarı şeridi vardı, ortaokul şapkası bu... Lisede de, bu şapkanın kenarına bir sırma yapılırdı. Lise talebesi olduğu belli olurdu, yahut da öğretmen okulunda. Öğretmen okulunda yalnız şeridimiz sarı değildi,

eflatundu. Eflatun rengiydi. Sanat okullarınınki yeşildi... Sanat ensitülerinin yeşil, galiba ticaret liselerinin de kırmızıydı şeritleri, şapka kenarındaki şeritleri.....

Tabii, yürüyerek (gidip gelirdik okula). O evden çıkar, işte Cumhuriyet Alanı'na, Cumhuriyet Alanı'ndan yürüyerek eve... Tek başına. İlk gün galiba işte dediğim gibi, ilk gün babam şey yaptı, ondan sonra tabii Çanakkale küçük olduğu için tek başıma. Yalnız soğuk havalarda annem sefer tasına yemek koyardı. Yemeği... okulda yerdik, gelmezdik. Uzak değildi ama o zaman için uzak sayılırdı. Çok büyük mesafeydi... Yani yürüyerek gidip gelirdik. Ama soğuk havalarda hatta unutmam, annem önüme (göğsünü gösteriyor) gaste koyardı, Cumhuriyet Alanı'na çıktığım zaman rüzgâr işlemesin diye, gazete koyardı...

— 1-12 yaş arasındaki çocukluk döneminizde hiç unutamadığınız bir anı hatırlıyor musunuz?

— Annem bi gün bizi, Rana'yla ikimizi galiba evde bırakmış, ağbim okulda mıydı, bilemiyorum. İkimiz başladık ağlamağa. Kapıyı açtık, bağırıyoruz filan. Annem de o zaman çarşaflı. İşte Rana, ya 2 yaşında yahut da işte ben de 4 yaşında mıyım neyim. Gene harf inkılabı zamanında. İpekli bi çarşafı vardı. Teyzemin de vardı öyle, çarşafla, bi yere gitmiş... Bi de baktık geliyo, işte onu hiç unutmuyorum, 4 yaşındaydım galiba, ya 4 ya 5 işte...

Onun dışında, ilkokulla ilgili olarak, Kilitbayır'da limanda... hınzır bi arkadaş geldi beni denize itti limanda, yaa. O liman, Kilitbayır'ın limanında da, nöbetçi, kalenin asker beklerdi kapısında, süngülü bi asker. Asker gördü. Çocuk beni ittikten sonra kaçtı tabii. Deniz, bereket ki, o limanın orası sığmış filan, dikildim ben. Yalnız yengeçler vardı, yengeçlerden korktum. Asker hemen elini uzattı, ben de elimi uzattım. O nöbetçi asker ordan beni çekti. Hiç unutmam Kilitbayır'da okurken o... Onun dışında bir de işte ilk defa Hüseyin dayım, ağbimlen beni dövdü Çardak'da. Ağbimlen biz kavga ettik yazın. Ama nası kavga ettik, annem illallah demiş heralde, dayımı çağırmış, dayım da yukardaydı heralde. Dayım indi aşaya. Ağbime vurdu, ağbim galiba kaçtı. Dayım beni yakaladı, beni patakladı. Hiç unutmuyorum. İşte daha o zaman gene yaz tatiline Çanakkale'ye gelmiştik.. Onun dışında babamdan yedim so-

pa... Babamdan yedim. Annemden bi kere yedim. Ondan sonra da işte, sünnet, sünnet olduğumuz yaz, o yaz mıydı, ondan bi sene evvel mi ne yedim, babamdan yedim. Babamdan çok korkardık zaten. Gülmezdi yüzü hiç, asık, bıyıklı, bi bağırdı mı "Haydar!" diye, tamam. Onu gördük mü, hemen içeri girerdik zaten, sokaktan...

Gemiler çok olduğu için, vapur geçerdi Çanakkale'den, kaptan olmak isterdim bir. Bi de büyük dayımız vardı bizim, arasıra onu da görürdük kılavuz, İsmail Hakkı dayımız, annemin dayısı. Ha deniz subayıydı o da. Ama o zaman biz çocukken kılavuzluk yapardı. "Ben kaptan olucem" derdim. Hatta resim defterlerine hep gemi resmi yapardım. "Kaptan olucem" derdim. Fakat ortaokulu bitirdik, işte İsmail Hakkı diye bi gene bi arkadaş vardı, onla muaynelere girdik. Muaynelerde ben kaybettim. O arkadaş girdi deniz lisesine. Sonra *Dumlupınar*'da üsteğmenken malesef rahmetli oldu. Şehit oldu, *Dumlupınar* faciası oldu ya, üsteğmendi o zaman.

Kısmet... öğretmen okulu. Bereket ortaokulu iyi dereceyle bitirmişim de öğretmen okulunu şe yaptım. Diplomam iyi dereceyleymiş ve öğretmen okuluna seçtiler bizi işte. Bir arkadaşla bir kız, zaten her okuldan iki erkek bir kız seçiliyodu. Seçilen kız Edirne'ye gitti, biz ikimiz Balıkesir'e gittik, Balıkesir'e. İşte Balıkesir'i bitirdikten sonra, dediğim gibi köyde öğretmenlik, askerlik, sonra Gazi Eğitim Beden Eğitimi Bölümü... Müziğe de girsem olabilirmiş, müzik öğretmenliğine...

— Peki Haydar amca şimdi şöyle bir geriye baktığınızda bugüne kadar Cumhuriyetin bu ülkeye ne getirdiğini düşünüyosunuz?

— Öğretmenlerimizden duyduğumuz kadariyle, anne babamızdan duyduğumuz kadariyle, bireylerde bir özgürlük, bağımsızlık havası estirmiş, rahat konuşabilme, rahat derdini anlatabilme havası getirmiş... Çocukluğumla ilgili... babamın disiplini var, onu hatırlıyorum bir. Korku, dayak da yedik... Bilmiyorum belki çocukluk anılarımda kalan o güzel günlerden ötürü mü söylüyorum ama hakikaten özgür hava vardı. Hele 30'lu yıllarda...

HAYRETTİN GÜNERCAN*

Doğum yerim İstanbul. Doğum tarihim 1912. Evde annem hoca idi. Beni evde okuttu. Ben daha 5 yaşındayken falan eski yazıları mükemmel öğrendim. Kur'ân-ı Kerim'i falan öğrendim. Annem beni okuttu. 7 yaşına geldik. O zaman ben mükemmel, arkadaşları okutabilecek durumdaydım. Eski Türkçeyi o zaman tahtaya yazarlardı. Ayet-i kerimelere, amme cüzlere başlamıştık. Ben arkadaşları kaldırırdım, okuturdum daha ilk başladığımda okula. Okula ilk başladığım günlerde, ki artık ben yetişmiş durumdaydım... Sonra sonra işte, Muallim Naci İlkokulu'ydu okulumuz bizim. O sıralarda işte İstiklal Harbi başladı. Sınıfların şeyi değişti. Altı sınıftı ilkokul o zaman, beş sınıfa indi. Sonra Fazilet diye bir okula geçtik, o zaman orda okuduk. Ordan ortaokula geçtik, ortaokulu okurken falan maddi imkânlar daraldı, babamın vaziyeti dolayısıyla, okulu bırakmak zorunda kaldım. Çalışmaya başladım. Çalışmaya başladım ama yine de kendi kendime çalışmaya, kitap aldım, devam ediyordum. Bir ara gece kursları oldu. Halkevleri. Oraya devam ettim falan. Orda biraz bir şeyler öğrenmeye çalıştım. En nihayet matbaaya girdim...

Şu kadarcık olduğumuz sıralarda İstanbul işgal edilmişti. Tabii her taraf düşman şeysi altında. Bu sırada bir de Mim Mim Çetesi teşekkül etti. Anadolu'ya silah kaçırma çetesi. Bunlar âdeta işgal kuvvetleriyle mücadeleye giriyorlardı. Kurtarabildikleri kadarı mesela ele geçirilen fabrikalar, işgal kuvvetlerinden ele geçirilen fabrikalardan cephane, mühimmat vs. kaçırabildikleri kadar Anadolu'ya, Atatürk'ün şeyine kaçırmaya çalışıyorlardı. Bu sıralarda bizimse İstanbul'da Şehremini'de –bilmem oraları bilir misiniz?– Yenibahçe semtinin orda, Mim Mim Çetesi'nin esas teşkilat yeri vardı. Merkezi vardı. Gizli bir yerde tabii. O semtin delikanlıları, o teşkilatın mensupları, Mim Mim Çetesi'nin, bunlar işte böyle işgal kuvvetleriyle mücadele ediyorlar. İşgal edilen fabrikaları basıyorlar ki, gene oradan kurtarabildikleri kadar malzeme cephane kurtarıp Anadolu'ya sevk etmeye çalışıyorlar. Bize de bayağı çocukken vazife verdiler. Biz daha 7-8 yaşlarında çocuklarız.

* Görüşme, 28 Mart 1998'de Pınar Bakıcı tarafından yapılmıştır.

Cebimize taş doldurduk. Bulunduğumuz yerde, semtimizde, İstanbul'da Zeytinburnu fabrikası işgal altındaydı. Akşam karanlığı böyle, ezan zamanı, ortalık kararıyor artık. Bu Mim Mim Çetesi mensupları bizi götürüyorlardı. Biz çocuklar beş altı çocuk, ceplerimize taş doldurmuşuz, oraya götürüyorlardı bizi. O fabrikanın kapısında nöbetçi dolaşıyordu. O Araplar, Arap askerleri dolaşıyor kapının önünde nöbetçi. O abiler, çete mensupları, fabrika duvarlarının arkasına, baldıran otları vardı, böyle büyümüştü, o otların arasına, o duvarın kenarına siniyorlardı. Biz de tam geliyorduk fabrika kapısına nöbetçiyi taşlamaya başlıyorduk. Nöbetçiyi taşa tutuyorduk. Karşı taraf bütün tarla, açıklık tarla, biz tarlaya doğru kaçıyorduk. Şimdi, nöbetçi de bizi kovalıycam diye nöbet mahallinden ayrılır ayrılmaz, mesela şöyle bir aşağı yukarı otuz, elli metre filan ayrılıyordu, hemen ordan o duvarın dibine gizlenen abiler yallah içeri dalıyorlardı, kapıdan içeri. Fabrika kapısından içerde çat pat bir şeyler oluyor. Biz artık tarladan tabana kuvvet kaçıyorduk. Artık sabah karanlığına yakın evlere dönüyorduk, bitkin vaziyette. Fabrikanın öbür tarafı deniz, rıhtım. Oraya mavnaları yanaştırmışlar, nasıl yaptılarsa işittiğimize göre içerden kurtarabildikleri kadar mühimmat sandıklarıyla kaçırabildikleri kadar mavnalara yükleyip kaçırıyorlarmış güya. Böylece işte ertesi gün geliyorduk eve. Babam, annem falan vaziyeti biliyorlardı, çünkü bir şey diyemiyorlardı. Bizim de kendimize göre bir hizmetimiz oluyordu...

İlkokulda hocalar vardı, ellerinde koca bir sopa. O sopayla böyle girişirlerdi. Ben oraya gittiğim zaman dedim "Ben mükemmel amme cüzünü falan Kur'ân-ı Kerim'i öğrendim" dedim. "Öyleyse oku bakalım" dediler. Eski yazı yazdırdılar. Ben daha ilkokula başlarken mükemmel eski yazı yazmaya başlamıştım. Kur'ân-ı Kerim'i âdeta ezberledim de sonuna doğru bitirmek üzereydim. Hatim indirmek üzereydim. Yaşım 7-8'e gelmemişti. Sonra hoca baktı ben her şeyi biliyorum, onun okuttuğu şeyleri de mükemmel biliyorum. O bizi okutacağı yerde, "Hadi bakalım" dedi, "çağır arkadaşlarını, okut"... Ha, evvela pardon ayetleri, tebeşirle tahtaya yazardı hocalar, Kur'ân ayetlerini, amme cüzleri falan, onları okuturlardı. Elif, be, te cüzünden başladı. Elif, be, te, se diye ondan sonra başladı, yavaş yavaş ayetler yazmaya. Ben arkadaşların hep-

sini okutmaya başladım. Daha bir hafta olmadı okula başlayalı, hoca bana bırakırdı arkadaşları okutmayı.

İşte, sopaları vardı, falaka vardı. Sonra sonra o falakayı gizlemeye başladılar. Müfettişten kaynaklanıyordu bu da. Teftiş etmeye başladılar ve falaka kalktı. Öğretmen beni çok severdi. Müfettişler geldiği zaman hemen beni ortaya çıkarıyordu. İşte, "Talebemiz, velisi evde öğretmiş, Kur'ân-ı Kerim'i filan kendileri okuyor, talebeleri çalıştırıyor" diye beni severlerdi, okşarlardı falan. Böylelikle işte ortaya o zaman yoksulluk seneleri girdi ve babam fabrikada çok hastalandı. Hastaneye düştü. Yoksul kaldık. Konu komşu yardım ediyordu bize...

İstiklal Harbi başladı işte, Cemaliye ve Fazilet diye bir okul açıldı. Ben oraya atladım, oraya geçtim. Sınıflar, ilkokul sınıfları altı sınıftı, beşe indi. Orda başladım okumaya esas orda. Ortaokula geçtim işte o zaman müfettişler falan geliyorlardı. Bizde izci teşkilatı vardı. İzci olduk falan. Fatih'e gidiyorduk. Fatih'te geçit törenine falan iştirak ediyorduk. Padişah o zaman faytonla geliyordu. En son padişah. Vahdettin'den sonra Abdülmecit, V. Abdülmecit o törende faytonla geçerdi. Biz Fatih'te onu selamlardık.

Şimdi size şunu anlatayım ben. İstiklal Harbi başlayınca babam asker, fabrikada asker. İşte yani fabrikada askerlik yapıyor. Biz o zaman annem ve bir de kardeşim benden üç yaş küçük kız kardeşimle, Adapazarı'na dayımın yanına gidiyorduk. Giderken, bütün eşyamızı toplamıştık beraber geliyorduk. Haydarpaşa'nın oraya yerleşiyorduk. O zamanlar böyle mükemmel trenler yok, kara trenler var. Kırk kişilik kara vagonlar, kalabalık, izdiham. Anadolu'ya gidenler, kaçanlar, şunlar bunlar. Şimdi tren geliyor. Bir hücum ediyor millet. Yer bulamıyoruz sona kalanlar. Kalıyoruz bir gece daha. Bir gece daha, ikinci bir katar gelinceye kadar. Eşyalarımızı şöyle koymuşuz. Annem, kardeşim falan, orda eşyaların üstünde oturuyorduk. İşgal kuvvetlerinden bir asker de siyahi Arap bir asker, öyle dolaşıyor. Bir ara geldi, geldi, ben denklerin üzerinde otururken bana "Aşağı, aşağı..." falan dedi. Annemin adı da Ayşe. Kan kaynıyor. "Sen benim anamın adını nerden biliyorsun Ayşe diye?" dedim. Lazımlığı kavramamla herifin alnına. Zavallı anacım hemen askerin önüne geçti. Etrafta tabii kalabalık var. Hemen

önümdeki askeri zaptettiler... Daha sonra orası karıştı. Hemen beni aldılar oradan, apar topar doğru nöbetçi subay var, Fransız, onun yanına götürdüler. Elbet tercümanlar var, tercümanlık yapıyorlar. Şimdi sordular onlar "Oğlum sen bu askerin alnına niye vurdun?" Dedim, "Bu benim anamın adını nerden biliyor?" Böyle deyince kah kah hepsi başladı gülmeye. Dedim "Niye gülüyorsunuz?" dedim. "Yavrum" dedi tercüman bana, "bu sana ananın adını söylememiş, sen yukarda denklerin üzerinde oturuyormuşsun, düşersin diye aşağı, aşağı demiş." "Ya, öyle mi?" dedim. Hemen asker de geldi bu arada. Askerin eline sarıldım. Asker hemen beni tuttu. Böyle öpmeye kalktı, bırakmadılar. Bi de baktım orda subay. Kurabiye mi bir şey, daha ömrümde öyle lezzetli bir şey yemedim, ondan verdi. İkram etti. Elimi sıktı. "Kahraman Türko, kahraman Türko" dedi.

Neyse bu olaydan sonra bir ara hep bakıyoruz katar gelecek. Bir taraftan adamlar var yanımızda. Bekliyoruz. Eşyalarımızı hemen götürüp vagona yerleştirecekler, biz de hemen bineceğiz, gideceğiz. Nitekim başardık, eşyalarımızı yerleştirdik, trene de bindik. Kırk kişilik vagonda gidiyoruz. Adapazarı'na gidiyoruz. Adapazarı'nda dayımın yanına gidiyoruz. Kırk kişilik vagonda bütün kadınlar, bohçacı kadınlar. Biletçi geldi, dedi ki "Biletiniz?" dedi. "Bunlar nereye kadar? Artıyor, artıyor" dedi. Annem "Ne yapayım" dedi, "Param yok" dedi. "Ne olur bizi idare et şeye kadar gidelim" dedi. "Orda ödemeye çalışırım paramı" dedi. "Yok olmaz" dedi. "İneceksiniz". Hemen bir sarıldık iki kardeş. Kardeşim "Abi inmeyelim abi." Şimdi orda bohçacı kadınlar var. Biz öyle ağlaşırken bir de baktım, ordan bohçacı kadınlardan birisi kalktı. Hemen öbür kadınlara baktı. "Bu sizin vatandaşınız değil mi?" dedi. "Talihsiz, iki yavrusu var bunun" dedi. Baktı halimize, "Yoksul" dediler, "parası yetişmemiş. N'olur" dedi, "buna bir yardım etseniz." Ordan bizim biletimizin parası çıktı. Biraz da yanımıza harçlık kaldı.

Böylece Adapazarı'na geldik. Orda sabah eşyalarımızı ambara yerleştirdik. Biz kendimiz yalnız elimizdeki şeylerle Sakarya ırmağına geldik sabah karanlığı böyle. Burdan karşı taraf tahminen elli-altmış metre vardı Sakarya nehrinin genişliği. Öyle tasavvur ediyorum. Köprüde bir şey yok yalnız o kalaslar var, oraya kadar. O

da kıran yağmış, ıslak. Şimdi annem okudu, üfledi. Orda ne yapsın. Sağa baktık, sola baktık, karşıya geçmemiz lazım. Ondan sonra hemen annem sırtına aldı Nigâr'ı. Benim de elimden tuttu. Allah sizi inandırsın böyle "Bismillah, bismillah" karşıya kadar. Kalasların üzeri ıslanmış, nemli. Kalasların üzerinde Allah'a şükür ayağımız falan kaymadı. "Sakın" diyor annem, "Sağa sola bakma, benim omzuma bak" diyor. Annemin omzuna bakıyorum, o yürüyor, ben yürüyorum. Böylece karşıya geçtik... Orda biraz dinlendikten sonra gene yola biz düştük. Elimizde hafif eşyalarımız, torbamız, bilmem neyimiz yola düştük. Mehmet abim haberli, bizim geleceğimizi biliyor. O gelmiş, gelirken de zavallı, arabayla göle batmış, zavallı sırılsıklam olmuş öküzle beraber. Bizi gördü, gördü hemen. "Siz hiç merak etmeyin, yavaş yavaş yürüye durun, ben karşıya geçeyim" dedi. Annem dedi ki: "Mehmet nasıl geçeceksin oğlum o koca nehirden?" "Akşama doğru salla bir şeyler yapıyorlarmış orda, karşıya geçiyorlarmış. Ben de orada beklerim" dedi, "onlarla senin eşyanı alır, getiririm". Biz annemle beraber ordan yürüye yürüye Hacılar köyüne geldik... O zaman demek ki 8 yaşlarında varsam, Nigâr 5 yaşında, kız kardeşim. Sonra akşama doğru Mehmet abim geldi. Eşyaları getirdi. Neyse ıslanmadan Sakarya nehrinden geçmiş.

Burhan Cahit, *Kaledos* gazetesi çıkarıyordu. Babıali'de, İstanbul'da. Ben orda çalışmaya başladım. Adana memurunun yanında. 1923'te. Sol kulağımda bir akıntı vardı. Şişli'de Etfal Hastanesi'nde yattım 1927'de. Ameliyat oldum falan. Ameliyattan üç-dört gün sonra geçti. Bizi bahçeye çıkarıp dolaştırıyorladı. Dediler ki: "Atatürk gelecek, Gazi gelecek", bir paşa var, neyse belki şimdi hatırlarım da, o paşayla beraber.

Bizi böyle sıraya dizdiler. Kafamız sarılı falan ameliyat olmuşuz kulağımdan. Çocukların en büyüğü belki benim. 15 yaşındayım. Dizdiler bizi böyle. Ha, Kazım Özalp. Kazım Özalp'ın torununun boğazında bademcik varmış, onu kestirmeye gelmişler. Sonra öğrendik. Bi de baktık, Atatürk, Kazım Özalp'le öteden beri geldiler, biz orda. Geldi Atatürk, sırayla başladı hatırımızı sormaya. "Geçmiş olsun delikanlı" dedi. "Acıyor mı?" dedi. Ben "Yok paşam" dedim. Adımı sordu sonra bana. Dedi "Neden böyle koymuşlar?

Bir şeye dayanarak mı, yoksa gelişigüzel mi koydular?" Ben, "Paşam" dedim, "benim dedemin dedesi kaçıncı göbektense" dedim, "Preveze Harbi'ne iştirak etmiş" dedim. "Ya" dedi, "bak sen" dedi. "Kazım, dinle" dedi. "Kaçıncı göbekten oluyorsa" dedim, "babamın anlattıklarına göre, Bayraktar Deli Hüseyin derler, dedemin dedesi oluyormuş". Dedi: "Ben sizi çağıracağım oğlum" dedi. "Şimdi yaran acıyor, değil mi? Seni meşgul ettim" dedi. Geçtiler gittiler. Ondan sonra ne arayan oldu, ne soran oldu.

Cumhuriyet'in ilanını hatırlamaz olur muyum? Ne şenliklerdi. İstanbul'da Şehremin'de ne törenler oldu. Halk bütün coştular. Şenliklere katıldık tabii. O meydanlarda ne yaptık. Herkes oynuyor, göbek atıyor falan. O zaman itfaiye teşkilatı falan pek fazlaydı. Tulumbacılar falan ortalığı çektiler Şehiremin'de. Biliyor musun oraları? Oralarda ne şenlikler oldu. Hep çıktık, çocuklar göbek attık orda.

İlkokulda okurken... Fatih Sultan Mehmet'in ilk defa kaleden içeri girdiği kapıya Topkapı derler. Bizim okulla kale arasında aşağı yukarı şimdi tahminen iki yüz metre falan var. Okulda çocuklarla iddiaya giriştik. Bu kalenin üstüne çıkıyoruz. Kalenin dibinde inek besleyenler var. Gübreler yığılmış böyle. Gübrelerin hepsi kurumuş, çok eski. Orda kalenin üstünden o gübreye atlar mısın atlayamaz mısın? Ben "Atlarım" dedim. Ama aklıma şeytanlık geliyor. Şemsiye var böyle. Ondan sonra çıktık biz kalenin üstüne. Şu binanın yüksekliği kadar (üç-dört katlı bir bina gösteriyor). İşte o kadar, çok yüksek. Ben orda şemsiyeyi açtım. Bırakıverdim kendimi. Şemsiye zaten hemen orda ters döndü. Gübrelerin üstüne. Neyse ki gübreler yaş değilmiş. Bi toz kalktı. Orda neyse kendimizi kurtardık. Böylece iddiayı kazandık. Tatlı mı ne yiyecektik.

Cumhuriyet çok güzel bir tesir bıraktı. Ne kadar ferahladık. Eskiden o hocalardan, o sarıklı hocalardan bayağı titrerdik. Fakat Fazilet diye bir okula geçtim diyordum ya, oraya geçtiğimizde hocalar modern, İstiklal Harbi başlamıştı. Güzel derslerimiz vardı. Hatta lisan da öğrenmeye başlamıştık: Fransızca.

Çocukken ya subay olmak istiyordum. Ya da hâkim, bir şey daha vardı, unuttum. En çok subay olmak isterdim. Öğretmen ol-

mak istiyordum, öğretmen. Subay, öğretmen. Bu ikisine çok hevesim vardı. Hatta işte diyom ya, (okula) başladığım gün arkadaşları okutmaya başladım... Bizim çocukluğumuz zamanında bu kadar böyle her şeyi elde edemiyorduk. Sıkı bir disiplin şeyi içerisindeydik. Yoksulluk içerisindeydik. Şimdiki çocuklara bakıyorum, her istedikleri oluyor. Alınıyor, yapılıyor. Oyuncaklarına, şeyine varıncaya kadar, gezmeleri, tozmaları bilmem ne. Bizim zamanımızda biz bunlardan hep mahrum kaldık. Hep onun ızdırabı içinde, zamanla işe gittim. Okul tatillerinde çalıştım. Babama yardım etmeye uğraştım. Evin şeyine katkıda bulunmaya çalıştım...

Annemin doğum yeri Rumeli. O 3 yaşındayken Adapazarı'na intikal etmişler. Rumeli'nin Turnuva kasabasından Türkiye'ye intikal etmişler. Adapazarı'na. Dayım filan oraya yerleşmişler. Bir dayım, İstanbul'a fabrikaya yerleşmiş falan, bir şeyler olmuş. Babama gelince, babam küçükken, "7-8 yaşlarındaydım" diyordu babam, "beni okutun, okutun" diyormuş. Hiç kimse aldırmıyormuş. En nihayet babam kendi kafasına uyup kaçıyor. Gemilerden birinin şeyine dalıyor. Kömür depolarından bir yere saklanıyor. Böylece İstanbul'a geliyor. Çıkıyor vapurdan, doğru geliyor Dolmabahçe Sarayı'na. Abdülhamid'in yanına. Diyor ki orda kapıcı nizamiyeye, askere "Beni" diyor "padişahın yanına götürün". "Ben" diyor, "okumak istiyorum. Beni okula yerleştirin". Babamı alıyorlar yalıdan, götürüyorlar. Abdülhamid babama "Ya sen nesin, kimlerdensin?", babam orda da anlatıyor filan, daha çok hayatını anlatıyor. Barboros, Preveze Harbi'nden falan, Andrea Derya, savaş filan anlatıyor. Abdülhamid'in bir okulu varmış, hep elindeki çocukları oraya gönderiyor. Babam orda okumaya başlıyor. Sonra sanat okuluna geçiyor. İşte Abdülhamid'in padişahlığı sırasında oradan bunlar artık sanat okulundan mezun oluyor. O sene bunları, çocukların içinden on kişi, on tane delikanlı saraya alıyor onları, Abdülhamid'in şeysi varmış, böyle bir atölyesi varmış. Çok sanatkârmış, Abdülhamid. Bilhassa böyle model işlerinde falan çok eserleri varmış. Öyle işler yapmış ki, öyle muammalı dolaplar falan yapmış. Kimse sırrına erip açamıyormuş. Sanatkâr biriymiş Abdülhamid ve kendi atölyesinde de dökümhanesi bilmem nesi, sanat şeyleri varmış. Orda babamlar (çalışıyorlar). Abdülhamid padişahlık

şey oluncaya kadar orda sarayda bunlara bir subay, yedek subay rütbesi vermiş. Nihayet Abdülhamid saraydan ayrılınca bunları doğru fabrikalara dağıtıyorlar. Zeytinburnu fabrikasına babam yerleşiyor. Dökümhanesine. Orda çalışmaya başlıyor...

Ha işgal zamanı birtakım zengin kimseler, aileler, düşman askerleriyle dostluk kurdular hep. Böyle her gece bir yerlerde zevk sefa. Beri tarafta yoksul, tarlalarda, şurda burda çalışan halk, kadınlar, erkekler, onlar geçimlerini temin edeceğiz diye dişini tırnağına takıp çalışırken bir kısım halk da, İstanbul halkı saraylarda şurda burda düşman askerleriyle eğlence yaparlardı. O sırada ben İstanbul'dan bu yüzden nefret etmiştim. Bu yüzden.

Tabii Cumhuriyet ilan olunca bir ferahlık çöktü. Her yerde şenlik, her yerde hürriyet. Birçoklarını darağacına çektiler. Atatürk o başkaldıranları falan, yobazları, şeyleri temizledi. Şimdi temenni ediyorum, öyle bir şey yapılsa da, geçti artık o şeyler, geçti. Eğer bunu vaktiyle kaldırmasalardı bu darağacını, bu her gün gördüğümüz rezaletler olmazdı...

Ah, çocukluğumda şey isterdim. Subay olmak isterdim. Subay olmak, öğretmen olmak isterdim. Babam beni şeye götürdü. Kendisi sanat okulundan çıkmıştı ya, bu okulun öğretmeni Necmettin Racib'e. İsmini hatırlarım hâlâ. Oraya götürdü. Okula yazdıracaktı beni. Tophane Sanat Okulu'na. İstanbul'da 1928'de. Müdür tanıdı babamı, "Oo, Haşimcim, sen misin" falan. "Bu senin mahdumu Allah bağışlasın" dedi. "Bana kalırsa buraya verme" dedi. "Askeri okul burası. Sanat okulu, askeri okul. Sivil olsun" dedi. "Fabrikalarda yetiştir" dedi, "verme". Babam onun sözüne kandı. Beni Tophane'ye vermedi. Ordan üzülerek ayrıldım. Çok içimde ukde kalmıştı ama sonra sonra kendi kendime kitaplar karıştırdım. Yani fabrikadaki arkadaşlarımın içinde tebarüz edecek (görünecek) kadar kendimi yetiştirdim...

HURİYE ATAUZ*

İstanbul'da doğdum. Şimdi ben size tevellütümü (doğumumu) söyleyim, çünkü 1330 ama onu şey 1914'e tekabül ediyor zannediyorum. İstanbul'da doğdum ve orada büyüdüm. Babam bahriye subayıydı. Emekliydi, yani çabuk, erken emekli olmuş. Sultan Abdülhamid zamanında. Ordu küçültülmüş ve o zaman emekliye sevk edilmiş. Şeydi rütbesi, kolağası denirdi. O zaman zannederim kıdemli yüzbaşı oluyo. Annem ev hanımı. Babam İstanbullu, annem Rumelili. Esas İstanbullu yani birkaç nesil. Yerlisi, babamın babası da İstanbullu, onun babası da İstanbullu, Üsküdar semtli. Annem Rumeli'den beş yaşında gelmiş. 92 Harbi, öyle oluyo değil mi? Rus Harbi. Beş yaşındaymış geldiği zaman. Esas Bulgaristanlı, orada mahsur kalmışlar...

İlkokula gittim, eski harflerle bitirdim. Yeni harfi de eski harfi bildiğim için, nasıl öğrendiğimi ben de bilmiyorum. Gazetelerden, şurdan, burdan yani gayet kolay... Bilmiyorum işte öyle öğreniverdim... Her gün tabii gazete alınıyo, böyle öğrendim, gitmedim kursa falan...

Ben hayret ediyorum... yani o kadar şaşıyorum ki şimdi, okulda dayak var dendiği zaman. Ne benim, ne çocuklarımın zamanında oldu. Yani benim gittiğim okullar, bildiğiniz şimdiki gibi sıraları olan bir okul. İlkokul, şöyle başlıyordu, ihtiyat deniyordu önce. Ön hazırlık demek herhalde şimdikiye mükabil. Birinci sınıf oluyodu, ikinci sınıf, üçüncü, dördüncü, beşinci. Beşten de imtihanla mezun oluyoduk.

O kadar çok şeyler öğrettiler ki bize, yani, ben büyüdüğüm zaman diyim, en az ortaokul mezunu kadar bilgi veriyorlardı. Birinci sınıfta okuma-yazma öğreniyorduk ve şey öğreniyorduk, Kur'ân-ı Kerim öğreniyorduk. Amme denilen bir cüzle başlıyorduk. İkinci sınıfta, tarih, coğrafya, matematik... Dahası ikinci sınıfta başlıyordu, tahrir, yani güzel yazı dersi vardı. Özel olarak mesala, bir satır hoca yazar, çok güzel yazar, buna benzeterek yazı dersleri vardı. Bi de ayrıca tahrir... Mesela diyo ki, "Saat nedir?" diyo, "Saat hakkın-

* Görüşme, 1 Ocak 1999'da Deniz Sevimli tarafından yapılmıştır.

da bildiklerinizi, duyduklarınızı yazın". Öyle ona göre mevzular... bir sayfa tutan. Ha kompozisyon... o zamanlar tahrir, tamam kompozisyon (şimdiki adı). Yalnız bunlar ikinci sınıfta başlıyor. Üçte biraz daha ileri, dörtte, beşte devam ediyor.....

Ben matematiği çok severdim ve matematiğe o kadar önem verirlerdi ki o zamanki hocalar... dörtte, beşte idman, terbiye-i bedeniye deniyordu o zaman, beden eğitimi derslerini iptal ederler, matematik dersi koyarlardı. Çünkü birçok çocuklar hem hoşlanmazdı hem muvaffak olamazdı. Öğrensinler diye onu kaldırırlardı, yerine matematiği koyarlardı. Ben artık bayram ederdim matematik diye, birçokları da kızardı, söylenirdi.

Sonra işte bilmiyorum, çocuklarımın dönemlerinde herhalde o zaman, bakıyorum o kadar, birde, ikide, üçte o kadar basit şeyler okuyolar öğreniyolar ki. Biz ondan çok daha ileri şeyleri öğrendik ve muvaffak da olunurdu. Çok problem yaptırırlardı. Evet o problemleri de hallederdik, matematik problemlerini, işte havuzlara sular dolar, şu saatte dolar, bu saate dolar, ne kadar olursa, onları yapardık. Bir de şey vardı, gramer. Gramerde de ona pek aklım eriyodu desem yalan olur. Artık nasıl oluyor da idare ediyorduk, mesala isimdi, sıfattı ne nereye gelirse. O şimdi birleşti. İki üç ders birarada Türkçe deniyo, o zaman ayrı ayrı isimleniyor...

Hocamızı ben kendi hesabıma o kadar çok severdim ki, severdik de herhalde, geldiği zaman, böyle birbirimizlen dedikodu yapardık. Hocamızın yüzüne bakarız, "Hasta mı acaba, üzüntülü mü acaba, hay ne yapsak da hocamızı mutlu etsek" diye. O zaman kreptemur isminde bir kumaş vardı, ipek başörtüsü kumaşı... Şöyle şurda bir tülü... Şöyle hani şurdan şuraya şöyle bağlanır, öyle bağlarlar bazıları, çok şık olurdu. Süslü iğneler takarlar falan. Giyimleri şimdiki şekildeydi, bir değişikliği yoktu. Yalnız başları böyle sıkma baş denirdi o zaman. O şık giysilerden daha çok hoşlanırdık, tabii daha çok.....

Öğrencilerin giyimi önlük, saçı uzunsa uzun, örülür kurdela, kısaysa kısa. Önlükler siyah. Beyaz yaka mutlaka, kurdela da bazısı kırmızı olur bazısı beyaz olur, yani o sınıflarda ayrılır veya hocaya göre ayrı olurdu. Ama siyah önlük beyaz yaka....

Adı Numune Okulu'ydu. Kız oğlan yan yanaydı. Erkek Numunesi, Kız Numunesi. Ben ilkokulu bitirdikten sonra, muhtelif deniyordu, yani karışık, kız oğlan karışık, hepsi karma oldu. İlkte, ortada, lisede zaten üniversitelerde oğlan da var kız da var. Ama ben bitirene kadar... ayrıydı.

Şöyle okul diye yapılmış binalar yoktu gibi, bizimkiler çok büyük bir konaktı. İki bölük, ne derler, blok, yapılmış bir konaktı herhalde. İkisi birleştirilmiş aradan kapılar açılmış, büyük taşlıklar, sofalar, odalar. On-on iki oda falan bir yerdi ama tabii güzel bir binaydı. Büyük bir bahçesi vardı. Tuvalet temiz, güzel, suyu akar. Farklı yerlerde kalfalar var, hademe denmezdi de kalfa denirdi. Tertemiz olurdu. Başlıkları, beyaz mermer başlıkları vardı...

Tabii ben çok istekliydim zaten, çok arzu ettim ilkokuldan sonra okumayı. O zaman İstanbul'da biz Beyoğlu tarafında oturuyorduk... Yani Kasımpaşa'yla, Beyoğlu'nu ayıran bir yokuşta oturuyorduk... Vapura binmek için bir hayli yürüycen, iskeleden vapura bincen, ordan tramvaya bincen, okula gidicen. Göndermedi babam. Annem gönderirdi ama babam göndermedi. Sonradan ortaokul açıldı, kızkardeşimi gönderdi oraya. Uzaklık nedeniyle göndermedi başka bir sebebi yok... O zaman okumuş olsaydım, isteğim öğretmen olmaktı.

Benim hem bir buçuk yaş küçüğüm erkekti, hem beş yaş büyüğüm de erkekti. Onun için daha ziyade erkek oyunları oynardım... Böyle sokakta oynamak mümkün değildi. Bahçemiz vardı, çok büyük, bahçede kuka oynardık. Kuka derlerdi, ortaya o teneke kutu konur, çizgiyle çizilir yere. Hem duracağı yere, hem oraya, yassı taşları atıp devireceksiniz. İp atlanır, top oynanır, yani benim çocukluğumdaki oyunlar. Annem her sene salıncak kurardı. Tepeden inen salıncakta sallanırdık. Kar yağınca bebek oynardık. Taş bebek vardı, taş bebek denirdi. Onlara taş bebek denilmesinin sebebi, kafa porselen olurdu. Avrupa. Yerli hiç bebek yoktu. Evde bebekler dikilir, bez bebek dikilir, mahareti olan, benzetebildiği kadar benzetir. Annesi diker. Ama taş bebek de olur muhakkak. O çok güzel bebekler olur. Şimdi televizyonda gösteriyo böyle güzel yüzlü, onlardan daha güzel olurdu. Düzgün porselen olduğu için.

Gözünü açıp kapar falan, işte o bebeklerlen oynardık. Elbiseler dikilir, odalar yapılır.....

— 1-12 yaş arasında unutamadığınız anınız?

— Herhalde işte 7 yaşında falandım. Ordunun girdiğine göre... İngiliz askerleri, İngiliz askerleri vardı. Ama İngiliz değil de herhalde Avustralyalı falandı! Gelen askerler her gün bize yakın bir şeyden (geçerdi). Yani pazarın, bakkal dükkânı, fırın, ekmekçi, manav, kasap falan olduğu yer, bir semt olurdu, oraya da pazar yeri derdik. O pazar yeri bize yakındı, ekmek almaya falan beni gönderirlerdi o zaman ve bir defasında –onların geçiceği zaman dükkânlar hep kepenklerini indirirlerdi– ben sokakta kaldım. İşte onun çok tesirinde kaldım. Çok üzüldüm (ağlıyor). Daha sonra döndüm tabii, geçip gittiler. Ev yakın zaten. Döndüm ama ve hep kendi kendime dedim ki niye beni bir dükkân içeri almadı.....

Bir de şey bizim bayramlar, tabii çok bizim için şimdiki gibi değildi. Şimdi bildiğimiz lunaparklar var ya onların daha genişi, bayram yeri denen geniş yerler olur. Bayram olunca oraya salıncak kurulur, çadırlar kurulur, tiyatrolar olur. Atlan arabaylan, falan yerden filan yere kadar götürürler. Çocuklar, bayramda küçük de büyük de çok serbest bırakılır. Yani aileler o zaman müdahale etmezler, para verirler cline, elbise dikilir her bayramda en güzel elbiseler diklilir. Saçlar dökülür, süslenir, kurdeleler bağlanır ve bayram yeri işte artık ne istiyorsanız, salıncağa mı binecek, tiyatroya mı gidecek, her istediğini yapabilirdi ve çocuk kendi kendine giderdi. Ondan sonra da çocuklar, büyüdükten sonra herhalde mahalle arkadaşlarıylan falan raslanır. Yani biz o zaman gayet rahattık, küçükten işte çocukluk çağı yaşına kadar giderdik bayram yerine.

Cumhuriyet kutlamaları bişey olmazdı yani. Böylc bayramlarda, Cumhuriyet Bayramlarında, şatafatlı şeyler yapılmazdı. Yalnız, her yerde, daha ziyade biz Ankara'da rastladık, İstanbul'da gitmedim Ankara'da gittim, gördüm, o zaman balo verirlerdi bizlerc, askerler de katılırdı. Biz de giderdik. Evlendikten sonra da. Cumhuriyet Bayramı'nda Cumhuriyct Bayramı balosu olur, oraya gidilir eğlenilir. Gündüz bi şey olmazdı. O zaman radyo bile yoktu.

Harp gördük, harpten çıktık, devamlı harp gördük. Cumhuriyet ilan edildikten sonra, hani o kadar mutlu, o kadar rahat bir ülkeydik ki... Herkes kendi derdi varsa, hastalığı varsa veya parası azsa, ihtiyacı varsa, başka hiçbir derdi yok. Her tarafta bir mutluluk vardı. Yavaş yavaş bolluk artmaya başladı. Fevkalade huzurlu, kimse kimseyi aldatmazdı. Yani ben şunu daha pahalı satim de daha çok kazanim diye bir şey olmazdı. Böyle rahat bir yaşantı olurdu ve sonra kanaatkârdı. Parasına göre, olduğu aile şekline göre sebat eder yaşamaya çalışır, mutlu olurdu. Mutsuz olmazdı ve çok ekonomi vardı o zaman. Bir elbise yapıldığı zaman, ben bunu tekrar başka şekle sokabilir miyim, hani böyle kırpık kırpık, didik didik bir şey olmasın da tüm olan bişiy olsun. Bozulsun tekrar işe yarasın diyerekten düşünerek temiz pak olurdu.....

Şimdiki çocuklarla bizim çocukluğumuz arasında o kadar büyük farklar var ki... Ben bir kere çocuklara da hep söylerim, bu televizyonun çok tesiri ve farkı var. Bu ecnebi filimlerden, dizilerden, çocukları hep isyana sevk ediyorlar. Yani yabancı şeyleri seyretmekten şahsen ben de hoşlanıyorum ama, böyle çile şeklinde çocuk yaşantısı hiç hoşuma gitmiyor. Çok kötü bir şekil. Yani anne baba her zaman kusurlu, her zaman kabahatli, çocuk her zaman taarruzkâr. Bağırıyo, çağırıyo, isyan ediyor. Kaçıyor, geliyor. Benim ailem herhalde baskıcı değildi. 7 yaşında ekmek almaya yollarlardı beni. Daha sonra da mesala kendime ait ufak bir kalem olsun, defter olsun, hep kendi kendime giderdim... Abim ya da benim küçüğüm, öyle "Oraya gitmiycen, buraya gitmeycen, işte falan saatte evde olican" karışmazdı bana, onlar da öyle isyankâr değillerdi.....

Ben mutlu bir çocuktum herhalde, çünkü annemi, babamı çok severdim. Kardeşlerimi çok severdim. Onun için bir mutsuzluğum olmazdı. Yazı çok severdim, kışın da kar yağdığı zaman çok severdim, çok hoşlanırdım.

HURİYE ÖZGÜLER*

Ben Huriye Özgüler. Ankara doğumluyum, ailem Rumelili, Üsküp şehrinde doğmuşlar, ben oraları hiç bilmiyorum tabii. Babam subay olduğu için, düşmanlar orayı işgal edince, Osmanlı ordusu tabii teslim olunca, Ankara'ya gelmişler. Böylece ben Ankara'da doğmuşum yani. Ondan sonra ilkokul çağına kadar Ankara'da bulundum. Çubuk ilçesinde başladım ilkokula. Bu arada babamın asker oluşu dolayısıyla çok şehir değiştirdik. Beş senelik ilkokulu dört ayrı kasabada geçirdim. Nihayet şimdi Polatlı'da oturduğum yerde, ilkokulu bitirdim ve Edirne'ye tayinini istedi babam. Bu şekilde Edirne'ye gittik. Ortaokula devam etmem için. O zaman ilçelerde tabii ortaokul yoktu. Edirne'ye gittik. Edirne'de ortaokulu, öğretmen okulunu orada bitirdikten sonra tekrar yine Polatlı'ya öğretmen olarak geldim. Âdeta buranın yerlisi gibi oldum artık senelerden beri. Edirne'de ortaokula devam ederken, birinci sınıftayken, 17 Nisan'da babamı kaybettik. Ondan sonra artık öğretmen okuluna, ortaokula kendim devam ettim, bitirdim, o şekilde geldik. Ondan sonra da emekli oluncaya kadar Polatlı'da kaldım.

— Kardeşleriniz?

— Benden önce şarkta ölmüşler... İki erkek bir kız, iki abiyimlen bir ablam. Tifo salgını varmış o zamanlarda savaş zamanı tabii, Kurtuluş Savaşı sıraları. Onun için çok çekmişler. Hastalanmışlar, tabii doktorlar yok, ilaç yok, bir şey yok... Zaten oraya giden on iki tane asker ailesinden sağlam dönen olmamış yani. Kimisi çocuklarını kaybetmiş, kimisi eşini kaybetmiş, kimisi hanımını kaybetmiş. Böylece annemler de üç evlatlarını kaybetmişler, en sonunda annem de yakalanmış tifoya. Bu sefer artık isyan etmiş âdeta subaylar, demişler "Nedir bizim ailemiz, taksiratımız, hiç olmazsa bir doktor gönderin de bari ölümümüzün sebebini bilelim". Ondan sonra doktoru gönderiyorlar, annemin tifo olduğunu söylüyor. O zaman anlaşılıyor ki ölenler tifodan ölmüş. Fecaate bakın yani, ilaç yok, doktor yok, bir şey yok. Ondan sonra tekrar Ankara'ya geliyorlar. Ordan geldikten sonra ben doğmuşum Ankara'da. Şarktan on-

* Görüşme, 8 Mart 1998'de Nilgün Tuncel tarafından yapılmıştır.

lar döndükten sonra. Annemle babam yalnız başına dönmüşler, çocukların üçü de orda kalmış.

İlkokula işte Çubuk'ta başlamıştım. Öğretmen de ahbabımızdı. Genç kızdı öğretmen tabii, beni çok severdi, kucağından indirmezdi. Naciye abla. "Naciye abla" derdim. Onun üçün bir gün evden kaçtım, okula gittim. Evden de giderken de... deftersiz kitapsız gidilmez şeysi var bende besbelli, o zaman 5 yaşındaydım daha. Defter, bir eski defter, babamın kim bilir yazılmış defterini buldum, bir de kalem, ondan sora doğrusu tıpış tıpış... Okul da böyle karşı, evin karşısında. Gittim, gittim, o kapıyı açtım baktım. Tabii sınıfları bakıyorum, Naciye ablanın hangi sınıfta olduğunu bildiğim yok. O kapıyı açtım, bu kapıyı açtım, nihayet bir kapıda buldum. Herhalde ondalık kesirleri veriyordu öğretmen, ders veriyordu beşinci sınıfta. Çünkü elma bölmüşlerdi, elmaları bölüp bölüp gösteriyordu çocuklara. Ben de girdim kapıda, kapıyı araladım, "Naciye ablaaa" diye seslendim. "Kız ne geldin, nasıl geldin sen buraya?" dedi. "Geldiiim" dedim. Aldı beni içeriye, sandalyeye oturttu, elime de bir elma verdi. Yiyorum elmayı. Tabii bizimkiler benim evden yok oluşumu görünce... annem telaşa düşmüş tabii. Askere demiş, "Oğlum, nerde kız?" demiş. "Vallahi abla ben suya", çeşmeye suya gidiyor tabii, "ben suya giderken" demiş "kapıyı aralık bırakmışım". Yoksa boyum posum yetişmezdi kapıyı açmaya. "Kapıyı açık bırakmışım" demiş. "Eyvahlar olsun nereye gitti bu çocuk?" Artık annem telaşa düşmüş. Üç tane çocuklarını tabii kaybettikleri için üzerime titriyorlar. Güç bela, neysa o kapı senin bu kapı benim, "Gördünüz mü?" sokaklarda kimi görürlerse sormuşlar. "Böyle küçük bi kız gördünüz mü?" İki kadın ekmek yapmışlar evde, tekneylen götürüyorlarmış. Asker sormuş, "Bacılar" demiş, "gördünüz mü siz böyle bir çocuk?" demiş. "Aaa, küçük bir kız" demiş, "sarı saçlı bir şey, elinde bir kötü defterlen girdi buraya" demiş. "Haaa, tamam odur o" demiş asker. Geldi kapıya, Naciye ablanın tabii sınıfının kapısını tıklattı, açtı, baktı ben orda. "Seni şimdi" dedi, "annen, baban sokak sokak arıyorlar" dedi. "Naciye abla gönderme beni, beni dövecekler" (gülüyor), dövülmeye alışmışım gibi. Karşımız-

Özgüler, kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 8 Mart 1998 günü.

da kuyu vardı, o kuyuya bile fener indirip bakmışlar. Acaba buraya mı düştü diye yani. O gün böyle burnundan getirmişim annemin. "Bir daha" dedi annem askere "aman sakın kapıyı açık bırakma".

Hâkimin kızı vardı arkadaşım, o okula başladı. O benden bir yaş büyük 6 yaşında o zaman okula alınıyordu, şimdi de alıyorlar da. Ben 5 yaşındayım almıyorlar beni. O gitti tabii ben kaldım yalnız, arkadaşsız kaldım. Evde de tek çocuğum, kimse yok arkadaşım, annemlen oynayacak halim yok ya. Kadıncağıza gidiyorum diyorum, "Gel bana misafir ol" diyorum. Annem geliyor, biraz sonra "Aaa olur mu öyle" diyo. "Otur biraz daha" diyorum. Canına yetti artık, ne yapsınlar beni okula yazdırmaya çalıştılar. Müdür de "Burası çocuk bakımevi değil, alamayız 5 yaşındaki çocuğu" demiş, "Çocuk bakım evi değil. Âlem" demiş, "başından atıyo ki çocuklarını rahatlıklan sokak sokak gezsin hani anneler". Babam da fena halde sinirleniyor, "Bana bak efendi" diyor, "senin zannettiğin gibi değil. Bizim evladımız bir tane. Onu okula atıp da kapı kapı gezecek hali yok" demiş. "Sen almazsın ama ben sana aldırırım" demiş ister istemez. Gidiyor babam tabii nüfus kaydını 'kaybından dolayı' diye iki buçuk yaş (gülüyor) büyüten nüfus cüzdanı çıkartıyor ve ben tabii önlüğüm dikildi, yakam falan her şeyim minik çantam, kırılmaz bardağım bilmem neyim hazır. Beni aldılar, okula götürdüler. Müdürün tabii suratı bir karış asıldı. "Bacak kadar çocuğu" dedi "ne yaptın, yaptın getirdin". "Benimlen iddiaya kalkmasaydın" dedi babam, "bunu yapmayacaktım"... 11 Mayıs benim doğum günüm. Halbuki nüfusumda 2 Ekim (gülüyor) altı ay ordan giriyor bi kere, zaten iki yaş da büyütmüş, iki buçuk yaş.

Ondan sonra okudum işte, nasıl okudum, niye okudum onu da hatırlamıyorum, birinci sınıfta tabii 5 yaşında çocuk. Demek ki okumuşum, besbelli ki geçmişim sınıfı. Ondan sonra artık memleket memleket gezdik tabii. E öğrencilik hayatımda yani ikmal nedir bilmem, orta dereceylen de sınıf geçmedim. Hiçbir karnemde, hiçbir diplomam orta derece değildir, hepsi iyi. Eee, yani çalışkan bir öğrenciydim belki ama çalışkanlıktan ziyade, yani kafama güveniyordum heralda. Öyle fazla çalışmazdım şimdi doğrusunu söylemek lazım. Ama öğretmeni dinlediğim zaman öğretmen okulunda olsun ortaokulda olsun, dinledikten sonra mesala öğretmen,

"Şimdi bana konuyu kim tekrar edecek?" diyince, ben parmağımı kaldırırdım. Arkadaşım da yanımdaki zavallı, öğretmen okuluna pek hani zorlukları girdi, kolumu böyle çekerdi, "İndir elini" derdi, "indir. Sanki anladın mı şimdi, anlatabilecek misin?" derdi. "Tabii anlatamayacak olsam parmağımı kaldırır mıyım?" derdim. "Hep sen kaldırıyorsun, bir de başkaları kaldırsın elini" derdi, kızardı (gülüyor) öğretmen.

Haa, ortaokuldayken bir de... Atatürk'ün elini öpmek nasip oldu bana. Babamdan önce, babam 17 Nisan'da öldü, o senenin sonbaharında, yani Kasım'da, babam ölmeden evvel Kasım'da Atatürk geldi Edirne'ye. Öğretmenimiz Fransızca dersinde, son dersimiz, "Çocuklar" dedi, "toplanmayın. Atatürk gelecekmiş" dedi. "Eşyalarınızı, öteberinizi toplamayın, bekleyelim" dedi, "Müdür öyle söyledi" dedi. Bekliyoruz, bekliyoruz, bekliyoruz. "Atatürk gelince hanginizi kaldırayım derse?" dedi. Hani onun karşısında Fransızca konuşacak falan. "Seni kaldırayım mı?" dedi bana. "Yok" dedim, "öğretmenim ben... belki heyecanlanırım da yanlış bir şey yaparım" dedim, "o zaman kendimi affedemem, çok üzülürüm" dedim, "sizi mahcup ederim" dedim. "Pekalâ" dedi. Oranın yerlisi bir arkadaş var, çok zenginler, öööf, imkânları geniş, özel öğretmenleri var, Fransızca dersi alıyorlar. "Ben kalkarım" dedi. Neyse öyle karar kıldık. Biraz sonra bir de baktık Afet Hanımlar geldi, Atatürk gelmedi. Afet Hanım, o meşhur Afet Hanım, yanında valinin hanımı, valinin kızı. Kolej mezunu valinin kızı. Beraber geldiler. Şimdi öğretmenimiz şaşırdı, çünkü Atatürk gelecekti, onlar gelince öğretmenin hazırladığı plan bozuldu. Eh, şimdi o arkadaşı kaldırsa eee Atatürk gelince de onu kaldırmaya mecbur, eee, o zaman ne olacak? Bi tane dama taşı gibi bi tane değerli talebesi var demek, kaldırıp koyup onu koyuyor diyecekler. Bu sefer öğretmen demez mi bana, "Ayağa kalk" dedi bana. Gözüne şöyle baktım, 'hani beni kaldırmayacaktın' gibiye gözüne bir bakış baktım öğretmenin, tabii öğretmen hiç oralı olmadı. Ama ben şimdi, o hanım olduğu için herhalde, Atatürk olsaydı belki de heyecanlanırdım ya... İşte adımı sordu, soyadımı sordu, efendim annemi babamı... Fransızca konuşuyor bana. Ben de hepsinin cevabını Fransızca veriyorum ona. Verdim, verdim cevapları. Artık Afet Hanım afalladı böyle, baka-

yor. Efendim, "Otur" dedi bana artık, "kitaptan bir parçayı oku, tercüme et" dedi. Kitaptan bir hikâyeyi okudum, hiç unutmam, "Maymunla Kedi", hikâye de buydu... Tercümesini yaptım, ondan sonra artık benim işim bitti tabii oturdum... "Yavrum" dedi, "sen demek ki lisana kabiliyetlisin... Kendini ziyan etme , bu şeyde kendini ilerlet, aynı yolda çalış" dedi. Bunlar kalktılar gittiler, Atatürk geldi... Beş dakika ya kaldı ya kalmadı. Tahtada bir cümle söyledi. Üç türlü aksan vardır, e'nin üstüne konur Fransızcada... O arkadaş tersine koymuş işareti yazarken tahtaya. Atatürk ona Fransızca olarak dedi ki, "O aksanı yanlış yapmadın mı?" dedi. Bu özel ders alan kız. "Yanlış yapmadın mı?" dedi, Fransızca sordu. O aptal aptal baktı. "Allah cezanı versin" dedim... "Kahrolmayasıca baksana oraya işte bir şey diyor sana. Belli bir yanlışlık var heralde". Dedi: "Yoook..."

Neyse Atatürk çıktı gitti tabii. Hiç ama o kıyafetini hiç unutmam. Atatürk'ün elbisesi lacivert... ince beyaz çizgiler böyle hani çizgili kumaşlar olur ya onlardan. Şunun açığı, devetüyü renginde süveter vardı üstünde. (Üzerine giyinmiş olduğu kazağı göstererek) süveter de değil, yelek... hani devetüyü derler ya, bej rengi. Elini böyle benim sıraya koymuştu, gözümün ucuyla hep eline baktım. Elleri, parmakları, hani irade gösteren bir şey. O parmaklar nasıl böyle. El kısmı büyük aynen benim gibi, parmakları kısa. Hani ince uzun sanatkâr parmağı derler, öyle değil. İradesi kuvvetli bir tip diyor o ellere okuduğum şeylerde. Öyleydi elleri, öyyle ellerine dikkat ettim. Nihayet çıkıp gitti tabii merdivenin başına hepimiz koşuştuk, hemen dizildik sırayla. Artık iki elini tabii sağ elini, sol elini kim arar... Elini öpe öpe, öpe öpe sokak kapıya kadar uğurladık onu. Yani elini öpmek de nasip oldu. Yahudi kızı vardı, ben ona hayret ettim o zaman... elini öpmedi kızım. Ne yaptı yaptı, ben onu gözümden kaçırmıyorum tabii, arkadaşların, el öpen çocukların arkasına saklanıyor. Onu da öptü sansınlar, halbuki öpmedi.

Ben ilkokulu kaç yerde değiştirdim ki bilmiyorum. O zaman ilkokul isimleri yoktu ki. Birinci okul, ikinci okul derlerdi. Mesela, Ayaş'ta iken birinci okuldu benim okulum, zaten iki tane okul vardı topu topu, isim misim yoktu o zaman.

O zamanlar elektrik yok ki Türkiye'de zaten nerde olsun, lamba yanıyo. İlkokullar da öyleydi tabii. Okullarda o zaman nerde, şe-

hirde yoktu ki elektrik okulda olsun. Gaz lambasıyla oturuyorduk o zamanlar tabii. Şimdi, mesela şimdi köylerde bile var elektrik. Yakın zamana kadar köylerde elektrik yoktu ve köy gibiydi oralar da zaten o zaman.

Tabii sıra vardı. Hem de gayet güzel sıralarımız vardı. Şimdiki sıralar ne ki. Böyle kapakları kalkardı bizim sıraların, kapağı kalkar. İki kişilikti sıralar şimdiki gibi dolu değildi ki sınıflar. Bu kapağı kaldırır, çantamı koyar, kapağı kapatırın. Kapak düz masa olur. Bu taraftaki arkadaşım kendi kapağını açar, koyar çantasını kapatır. Şimdiki gibi böyle şey gibi ne bileyim tabutluk gibi acayip değildi ki sıralar o zaman. Bu şekildeydi açılıp kapanıyordu. Milletvekillerinin hani Meclis'teki şeyleri gibi, sıra kapakları vurdular diyorlar ya takırdatıyorlarmış ya, şimdi onun için kaldırmışlar. Bizimki de öyleydi.

İlkokulda matematik vardı, Türkçe vardı, bütün şimdiki derslerin hemen hemen hepsi vardı. Müzikti bilmem neydi. Öğretmenimiz de gayet güzel keman çalardı. Ben öyle şanslı bir öğrenciyim yani. Piyano çalan öğretmenimiz bile vardı. Ayaş'tayken genç bir erkek öğretmendi, piyano çalardı. Bize... piyanoyla eşlik ederdi. O zaman öğrendiğim bir şarkı vardı, bir vatan marşıydı:

Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz
Ey vatan gözyaşını dindir, yetiştik çünkü biz.

İşte piyanoda öğretmen bunu öğretmişti bize.

— Okuldaki bayram kutlamalarını, törenlerini hatırlıyor musunuz?

— Hatırlarım tabii. İlkokulda iken tabii ooo, hatta şiir bile okumuştum birinci sınıftayken. Öğretmen bana ezber vermişti de "Cumhuriyet, Atatürk" diye bir şiir okumuştum. O şiiri hatırlamıyorum, hemen küçük bir şiirdi... Boyum posum yetişmiyor tabii. Şeyin arasında kaldım, kürsünün arasında, sandalye koydular üstüne çıkardılar beni. Orda bıdı bıdı söyledim işte şiiri, okudum. Alkışladılar artık uuu kurumumdan yanıma varılmaz oldu.

Heyyamola heyyamola
Bizim gemi demir ala
Çıkalım hep birden yola

Heyyamola heyyamola
Makara iplik yelken iner
Küçük cesur gemiciler
Neşe ile şarkı söyler
Heyyamola heyyamola

Birinci sınıftaydım işte, birinci sınıf bile değildim heralde, çıkardım sehpanın üstüne, bunu okurdum. Annem dikilir kapıdan "Allah Allah, bu çocuk âlem." Onu nerden öğrenmişsem öğrenmişim işte. Unutmadım hâlâ.

— 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde neredeydiniz? Ne yapıyordunuz?

— Vallaha ne yaptığımı... O zaman "donanma var" dediler. Komşumuz kadın vardı, sırtına bindirdi beni, herhalde o Cumhuriyet Bayramı'ydı. Daha okul mokul nerde, ooo, 3 yaşında mıydım daha mı küçüktüm bilmiyorum artık... Ulus'a gittik, komşumuz vardı kadınlar, hepsi toplandılar beraber gidiyorlar... Kalabalığın içinde bir damlacık çocuk tabii ezilecem... Kadın beni sırtladı (gülüyor) oh ben de rahatça oturdum tabii sırtında, hem yüksek oldu tabii, seyrettim. "Donanma, donanma" dediler, onu hatırlıyorum yani. Heralde Cumhuriyet Bayramı töreniydi. Beni sırtına bindirdi kadın, oh ben orda rahatça seyrettim. Başka ne yapacaktım (gülüyor). Tabii o zaman pek küçüktüm. Dünyanın kalabalığı üüüü, millet ilk bayramları heralde o zamanlar yeni bayramlar. 23'te demek ki bu, olsa olsa 2 yaşımda falan oluyorum. İlk bayramı görmeme imkân yok tabii. O sonraki bayramlarda kalabalık olurdu ana baba günü Ulus'ta. Ooo, millet salkım saçak pencerelerden sarkarlardı kıyamet gibi. Taşhan derlerdi, şimdiki Sümerbank'ın olduğu yer. Orda Taşhan diye bir han vardı, işhanı. Ulus'un adı Taşhan'dı zaten, sonradan Ulus koydular. Taşhan'ın adı üzerinde taştan yapılmış bir bina. O işhanının çatısının üstüne bile çıkardı millet, töreni seyretmek için dolarlardı. Pencerelerden şey gibi insan, üzüm salkımı gibi insanlar sarkardı. Ulus o zaman ufacıktı, şimdi daha da ufak ya hoş. Apartmanlar yapıldı bilmem neler yapıldı.

O zamanlar annem babam neler söyledi, neler etti bilmiyorum ki. Onu hatırlamıyorum, çok küçüktüm o zaman. Yalnız... annem,

bir gün mutfakta yemek duruyor, ocakta yemek var, kendisi bir işi var, yukarıya çıkacak. Bana "Bak kızım" dedi, "yemek yanmasın. Kapağını aç bak, suyu azalmışsa bana gel haber ver". "Olur" dedim. Ondan sonra ben oynamaya daldım tabii. Neden sonra üfff yemek yanmış çatır çatır, kokmuş. Annem tabii ta yukarda kokuyu duymuş, "Eyvah" demiş "yemek mahvoldu". Koşup geldi. "Ben sana demedim mi yemeğe bak da yanarsa haber ver diye... Şimdi seni döverim" dedi bana. "Aaa", dedim ellerimi kalçama koyup böyle, Cumhuriyet'in ne demek olduğunu anlar gibi, "Şimdi Cumhuriyet var"dedim "sen beni dövebilir misin?" Annem "Evde değil" dedi (gülüyor) "Cumhuriyet var" dedim, "yani sen bizi dövebilir misin?", bak lafa bak. "O Cumhuriyet dışarıda" dedi, "bizim evde değil". Ondan sonra bana tokat vurdu ama şu bacağıma vurdu. Yani şu acıyacak bir yer değil. Ama ben hayatımda o zamana kadar tokat mokat yemedim. Ağlayarak fırladım dışarıya. Komşu askeri kâtip var, onun hanımı çıktı, "N'oldu yavrum?" dedi. "Annem beni dövdü" dedim... "Sen bir şey yaptın heralde?" dedi. "Ne bileyim yemek yanmış" dedim, "bakmadım diye" dedim. "Eee, kabahatlısın ama" dedi, "hadi yürü beraber gidelim annenin elini öp, özür dile" dedi. Elimden tuttu getirdi eve. Annemin elini öptüm. Anneme dedi, "Neden komşum sinirlendin o kadar?" "Aaa" dedi, "bacak kadar boyuyla, ellerini kalçasına koymuş, mahalle karısı gibi" dedi, "şimdi Cumhuriyet var, beni dövebilir misin diyor dedi bana. Hanım kızın şeyine bak" dedi "Cumhuriyet'i ne diye anlıyor? Ona sinirlendim" dedi (gülüyor). "O Cumhuriyet dışarda" dedi, "buraya evin içine girmez" dedi.

Gayet tabii Cumhuriyet olmasaydı ben serbest okullarda okuyabilir miydim. Peştamallı kafalar şimdi örttükleri gibi o zaman da örteceklerdi. Kafes arkasında evde oturacaktık.. Elbette Cumhuriyet kadınlara şans tanıdı o kadar okumayı mesela, meslek sahibi olmayı, bugünkü güne gelmemize Cumhuriyet sebep oldu. Cumhuriyet olmasaydı n'olacaktı...

Çocukken doktor olmak isterdim. Kimsenin tesiri değildi. İçimden öyle gelen. Tıbbi şeylere, bilgilere karşı çok hevesliydim. Hâlâ da öyle. Koca bir şey dolusu tıbbi yazılar var benim, kesilmiş.

Ayrıca kitap var, broşürler nereden elime geçerse koyarın hepsini. Bütün tıbbi tabirleri, terimleri hepsini bilirim. Çok kabiliyetim vardı, yani iyi bir doktor olurdum. Öbür evde komşular diplomasız doktor derlerdi bana.....

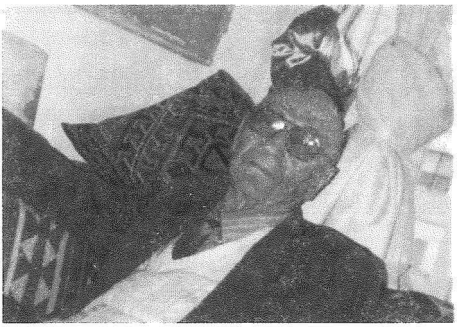
Ey gayet tabii, şimdiki çocuklar biraz daha sokağa vermiş kendisini, sokakta. Biz sokak bilmezdik. Evde oynayacaksak oyuncaklarımızla evde oynardık. Mesela daha küçükken. Okul çağında ise evimizin bahçesi varsa bahçede oynardık. Eh şimdiki hayat tarzı da çocukları sokağa bırakıyor. Apartman daireleri, küçücük odalarda eh çocuk bunalıyor. Tabii haliyle sokağa atıyor kendisini. Bu sefer sokakta olmadık olumsuz şeyler, tesir altında kalıyor bir sürü. İşte çocuklar ziyan oluyor yani daha Türkçesi. Terbiyeleri bozuluyor, ailenin terbiyesi tesir etmiyor artık, dışarıki daha tesirli oluyor o bakımdan. Eee, bizim çocukluğumuz öyle değildi ki. Bir tek gün annem beni sokağa çıkardı. Çubuk'taydık o zaman işte, okula daha başlamamıştım. Mal müdürünün üç kız çocuğu vardı, Sebahat'la Nebahat, Melahat. O kadar çirkin kelimeler konuşurlardı ki, yani küfür ederlerdi daha doğrusu. Annem de "Hadi kızım sen de beş dakika çık" dedi. Çıkar çıkmaz onlardan pis bir kelime öğrendim. Ama ben onun anlamını bilmiyorum tabii. Eve geldim, "Anneciğim" dedim, "Sebahat'la Melahatlar böyle söylüyorlar" dedim. Annem hani tahsilli bir kadın değildi ama terbiye hususunda çok anlayışlıydı... Kabahat onlarda, beni sokağa çıkaran kendisi tabii hiç sesini çıkarmadı. Bir daha eşikten dışarı adımımı attırmadı. Gelirlerdi, "Teyze gelsin de arkadaşımız oynayalım". "Hayır kızım" derdi "sizinle oynayacak çocuğum yok benim". Terbiyesizdiler, sokakta tabii, haliyle en çirkin kelimeleri öğrenmişler...

En önemli olay, babamı kaybettim işte 11 yaşımda. 12 yaşına kadar en önemlisi o, 11 yaşında işte, 17 Nisan'da babamı kaybettim. Ondan sonra tabii annemle beraber mecbur yaşadık iki kuruş maaşla...

HÜSEYİN HÜSNÜ CİRİTLİ*

Beni herkes tanıyor. Kahramanmaraş'ın bir kazası, belki adını duymadınız, hâlâ kaza, 911'de Elbistan'da doğdum. Bizim Rumi tarih 1327'de. Ben çok küçükken Şam'a gitmişiz. Babam devlet memuruydu defterdarlıkta, Şam'da kaldık. Sonra babam öldü. Annem, biz üç kardeş memleketimize döndük, Elbistan'a döndük. Bi kardeşim de yolda doğdu, babam öldükten sonra, öyle geldik Elbistan'a.

Ben ilkokula başlamadan Kur'ân'ı başından sonuna kadar kulaktan ezberledim. Bu Arapların âdetiydi. Ben de Şam'da ezberledim, başından sonuna kadar. Ama okumasını bilmiyodum, okumayı sonradan öğrendim. Elbistan'a geldikten işte bir sene sonra, 918'de ilkokula başladım. İlkokulumuz o zaman caminin içindeydi. Bu çok önemli, sizin bilhassa buna dikkat etmeniz lazım. İlkokul caminin içindeydi, daha camiden dışarı çıkmamıştı. Tabii İstanbul'da daha önce, Selanik'te çok daha evvel, camiden çıkmıştı ilkokullar ama, Anadolu'ya işte benim zamanımda ancak gelebildi. Bu camide işte iki sene okuduk. Hocamız otururdu. Cüppesi vardı, cüppesini arkaya topak ederdi. Belki siz bunu göremediniz. Yanında da kızı otururdu, kızını da getirirdi. Biz de karşıda duvarın dibinde, minderimizin üzerine otururduk. Soba için odun da getirirdik. Elimizde de küçücük şöyle bir taş levha vardı yazı yazmak için. Tebeşir gibi şeysi vardı, yazacağı vardı, onunla yazardık. Bir, bir hocanın önüne giderdik. Okurduk, o düzeltirdi. Birimiz giderdik, birimiz gelirdik, öyle okurduk. Yani bi çeşit bireysel okumaydı o, grup halinde sınıf halinde değil.

Hüseyin Hüsnü Ciritli kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 28 Mart 1998 günü Ankara'daki evinde.

İşte ben ikinci sınıfa geçmişim, sınıf yoktu o zaman, caminin içinde hep beraber okurduk ya, daha sınıf filan yoktu, o düzen yoktu daha. Bi tatilden sonra okula dönünce baktık, caminin avlusuna bir bina yapılmış, tek katlı bir bina, okulunuz burası dediler. İçeri girdik. Sıralar konmuş, oturacak yerleri var uzun uzun. Oralara oturduk, hoşumuza gitti. Daha evvel çün-

* Görüşme, 28 Mart 1998'de Sema Başar tarafından yapılmıştır.

kü, yerlerde otururduk caminin içinde. Sıraların içine de işte alfabemizi koyardık, defterlerimizi koyardık, o küçük taş tahtaları koyardık. Orada işte bir aralık olurdu. O ilk yapılan okula daha evvel caminin içinde oturan cüppesini arkasına topak eden hoca oraya gelince, elbisesini değiştirmiş olarak gördük. O zaman setre pantolon derlerdi, böyle giyimliydi ama ceket biraz uzun olurdu. Setre dedikleri ceket uzun olurdu. Öyle giyinmiş hoca, daha evvel öyle giyinik değildi caminin içinde. O aralıkta da şöyle yürüdü, hoca artık yürümeye başlıyordu sınıf içinde daha evvel hep oturuyordu. Bunlar önemli noktalar bizim eğitim tarihimizde. Birçok kitaplarda, hemen hemen hiçbir kitapta bu ayrıntılar yok. Ben tabii okuduğum için o zaman bunları biliyorum.

Tabii dışarı çıkınca alfabemiz de değişti. Bunu daha evvel söylemedim, ha caminin içindeki alfabe Arapça yazılmış alfabeydi. Türkçe yoktu... Arapça güya öğrenecektik. Çünkü amaç Kur'ân'ı okumaktı. Bi hayat amacı yoktu o zaman cami içindekini okulun. Bir hayata hazırlama amacı yoktu. Kur'ân-ı Kerim'i okuyabilmek için alfabeden başlıyorduk. Onun için Arapçaydı alfabemiz. Dışarı çıkınca alfabemiz Türkçe oldu. Türkçe alfabe geldi, elimize verdiler. Türkçe okumaya başladık, bu da önemli bir nokta. Anadolu'da Türkçe öğrenim benim çocukluğumda başladı. Üçüncü sınıftaydım. Selanik'te, İstanbul'da tabii daha evvel olmuştu bu hadise. Anadolu'ya işte ancak benim zamanımda gelebildi. Bu önemli bir hadise eğitim tarihimizde, Türkçe okumaya başlamak okulda...

Caminin içinde Kur'ân'a hazırlanmak için elifbamız vardı, elifba derlerdi ona, sonra alfabe dedik. O da Arapçaydı. Başka bir dersimiz yoktu. Ara sıra şöyle hesap gibi bir şey de yaptırırdı hoca ama, öyle bizim bildiğimiz gibi düzenli bir hesap dersi değildi. Karmakarışık, program da yoktu daha caminin içindeyken, okul programı yoktu. Dışarıda iyi kötü bir program hazırlanmıştı. Ona göre okutuyorlardı bizi. O zaman işte tarih, coğrafya gibi dersler yavaş yavaş okula girmeye başladı. Bunların hepsi birden girmedi. Birer birer girdi. Mesala... daha resim iş dersi yoktu bizim okulda. Halep Öğretmen Okulu'ndan çıkmış bir öğretmenimiz vardı, bir tek öğretmenimiz vardı, öğretmen okulunda okumuş. O bize resim yaptırmak isterdi. Ama öbür hocalardan korkardı. Öbür hocaları-

mız hep sarıklı hocalardı. Onlardan korkardı. Sınıfın arkasından kapıyı kilitlerdi. Masanın üzerine bir şeyler koyardı, onun resmini yapardık. Resim yapmak yasaktı. Resim yaptırmak yasaktı o zaman. O gün, bir gün, masanın üzerine bir sürahi koydu hoca, "bunun resmini yapın" dedi. Dışarıdaki hocalardan biri, çok sert bi hoca vardı. "Gek-kin hafız" derdik ona. O duymuş içeride resim yaptırıldığını. Geldi, kapıyı tekmeledi, kırdı kapıyı, kilidini kırdı içeri girdi. Sürahiyi aldı pencereden dışarı attı, günah diye. Halbuki sürahinin ne günahı olabilir? İşte o zaman öyleydi, o kadardı, durumumuz öyleydi. İşte o dersler birer birer okula girmeye başladı. Okulumuzun da bi adı oldu o zaman. Daha evvel adı yoktu, cami okuluna giderken. "Güneşli Mektep" dediler bu okula, yalnız Elbistan değil, bütün Anadolu'da, İstanbul'da, Selanik'te de bu, caminin dışına çıkan okullara halk "Güneşli Mektep" dedi. Çünkü aydınlıktı burası, caminin içi karanlıktı, çok anlamlı bir ad, o zaman halk öyle demişti. Bütün Anadolu halkı. Kimi yerde de "Taş Mektep" derlerdi. Ondan sonra belki başka adları vardır. Ben bunları hatırlamıyorum. İlkokul Anadolu'da böyle başladı...

İlkokulda camideyken kız erkek karışıktık, küçük, küçükken karışıktık. Dışarıya, Güneşli Mektep'e çıkınca öğrencilerin hepsi erkek oldu. Kızlar başka yerlere gitmeye başladılar. Bi süre caminin içinde kaldılar onlar. Okumak için... Sonradan kız okulları diye okullar da açıldı. O zaman Arapça adı vardı, onun. "İnas" okulları derlerdi, kız okullarına...

Demin söyledim, tek katlı sadece zemin katı olan bi okuldu okulumuz, Taş Mektep, Güneşli Mektep dedikleri okul. Öyleydi, hemen her yerde öyleydi. Tabii yüz numara dışarıdaydı, binanın içinde değildi. Akarsuyu da işte pek olmazdı. İbrik konurdu yüz numaralara. Dışardaki çeşmeden su doldurulur, getirilirdi. Tabii ülkenin o zamanki durumu da çok önemli. Elbistan'ın içinden Ceyhan nehri geçerdi. Şimdi de geçiyor ama anlattıklarına göre suyu çok azalmış yukarda baraj yapılmış. Benim zamanımda kasabada çeşmeler vardı, birkaç çeşme vardı ama yetmezdi. Halk, Ceyhan'dan su taşıyarak evlerine götürürlerdi. Orada, o suyu kullanırlardı. Elbistan'ın iki kenarında da evler vardı. Evlerin yüz numaraları da nehrin üzerindeydi. Halk sabahleyin erken su getirmeye gi-

derdi. Yüz numaralar çalışmadan su alalım diye. Tabii belli olmaz, ordan erken getirirlerdi ama tabii su temiz değildi. Halk da "akarsu pis tutmaz" diye, onu rahatlıkla kullanırdı. Tabii şimdi öyle değil, şimdi koşullar başka.....

Ben o zaman memur çocuğuydum. Memur çocuğu umumiyetle o zaman bir derece daha yukarda bir düzeyde bir çocuk sayılırdı. Babam memur olduğu için ben de öyle sayılırdım. Toplantılarda, törenlerde bana şiir okuturlardı. Özel bir elbise diktirmişlerdi bana, biz fakir olduğumuz için biz diktiremedik, annem diktirmedi. Üstü kırmızı, altı beyaz bir şey yaptırmışlardı bana o zaman. Elbistan'da erkek çocuklar da, büyük çocuklar da, şey büyük insanlar da entari giyerdi. Bana diktirdikleri elbise de öyle bi elbiseydi. Törenlerde giyerdim, şiir okurdum. Yahut elime bişiy verirlerdi, onu okurdum. Sanırım ben başarılı bir çocuktum o zaman, bundan anlıyorum, hep bana okuttuklarından anlıyorum. Başarılı olup da işte okuma yazmada başarılı, işte yarım yamalak tarih, coğrafya okuturlardı, okutmaya başlamışlardı. Onlarda herhalde daha başarılıydım. Öyle anlıyorum.

Halep darülmuallimininden, yani öğretmen okulundan, mezun bir öğretmenimiz vardı. Öbürleri hep sarıklı hocaydı. Falakamız vardı tabii. Falakayı biliyor musunuz? Şöyle bir sopa, kalınca bi sopa, iki ucunda bağlı bi ip vardı, çocuğu yatırırlardı ayağına geçirirlerdi, bu kısmı çevirirlerdi. sopayla ayağımıza vururdu. Benim başıma geldi bi kere falakaya yattım. Ama şimdi size anlatamam biraz ayıpça olduğu için. Erkek arkadaşlarıma anlatıyorum. Evet, bi defa falakaya yattım. Başka ceza, aferinlerimiz vardı. Basılı kağıtlar 'tevrih' falan diye. Bi de ceza kağıtlarımız vardı işte. Hafta içinde başarılı olduğumuz şeylerden aferin verirlerdi. Hafta sonu bunları dağıtırlardı. Aferinler dağıtılır. Tevrih diye o kağıtlar dağıtılırdı. Bunlar vardı.

İşte dışardayken, caminin dışındayken, okul törenleri yapılırdı. Caminin içindeyken yapılmazdı tabii. O zaman Cumhuriyet ilan edilmek üzereydi. 923'te işte ben 13'e girdiğime göre, o zaman dördüncü-beşinci sınıftakilerle beraber mezun olduk biz. İşte Cumhuriyet bayramlarında giderdik meydana, orada toplantı yaparlardı. Nutuk söylerdi, bize de şiir okuturlardı. Yahut bir şey verirlerdi elimize onu okurduk.

Cumhuriyet ilan edildiği gün biz işte, dört veya beşteydik galiba. Beşinci sınıftaydık. Hafta sonu toplantılarda avluda biz "Padişahım çok yaşa" diye bağırırdık. Toplanırdık, toplantının sonunda öyle bağırırdık ve bir gün toplantıda müdür konuştu. Okulun müdürü bir şeyler anlattı ama biz anlamadık ne söylediğini. Sonunda dedi ki "Bugün" dedi, "padişahım çok yaşa diye bağırmıyacaksınız. Yaşasın Cumhuriyet diye bağıracaksınız" dedi. Biz de Cumhuriyet falan bildiğimiz yok, birbirimize bakındık, acaba Cumhuriyet nasıl bir adam diye, ondan sonra yaşasın Cumhuriyet diye bağırırdık. Bizim için cumhuriyet böyle başladı...

Şimdiki çocuklarla, bizim çocukluğumuz arasında farklılıklar çok. Çok fark vardı. O fark da zamanın koşullarından ileri geliyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında memlekette yönetim diye bir şey kalmamıştı. Örneğin Elbistan'da bir kaymakamımız vardı, jandarma kaymakamımız vardı. Fakat bunlar eşkiyadan korktukları için vazifelerinin başına gelemezlerdi. Elbistan'ı bu yol kesenler bölüştüler. Her mahallenin bir yol keseni vardı. O mahalleyi idare ederdi. Bizim yol kesenimiz de evin karşısında otururdu, karşıdaki evde otururdu. Şahin Ağa isminde bir adamdı. Onun astığı astık, kestiği kestikti. Bizim mahallenin büyüğü oydu. Kaymakamı, jandarma komutanı her şeyi oydu. Bi şeyimiz oldu mu şikayete ona giderdik. Bizim şikayet edecek bi şeyimiz oldu. Demin söylemiştim. Köyden birkaç parça tarlamız vardı. Köylüler bize o zaman bi şey göstermiyorlardı. Bizim de başka bir gelirimiz olmadığı için onlardan gelecek şeyleri beklerdik. Onlar da bi şey getirmezlerdi. Annem benim kaymakama gidip şikayet etmemi istedi. Daha o zaman o yaştayken 9-10 yaşındayken, belki daha da küçüktüm. Ben kaymakama nasıl gidebilirim o yaşta, kaymakam çok büyük bir adamdı, zaten vazifesi başına da gelemiyordu. Komşular anneme, "Şahin Ağaya git, ona şikayet et", dediler. Annem de kucağında küçük kardeşim, babam öldükten sonra doğan kardeşim, bi de kız kardeşimle o da küçüktü, hep beraber Şahin Ağa'ya gittik, annem şikayet etti köylüleri, "Bize bi şey getirmiyorlar, bu çocuklar aç, bunlara bakamıyorum" dedi. O da dinledi, sonunda "Hemşire, hemşire" dedi. Hemşire 'kız kardeş' demek biliyorsunuz. "Hiç korkma" dedi, "yarın getirirler" dedi. İki gün sonra bize bir şeyler getirmeye başladılar. O zamanki idare öyleydi.

Aradan işte birkaç sene geçti. Cumhuriyet ilan edilmiş, biz farkında değiliz. Bu yol kesenler dağlara kaçtılar, Cumhuriyet ilan edilince. Daha ortada bi değişiklik yok ama. Atatürk hâkim hale geldi. Ondan korkuyorlar. Dağlara kaçtılar. Bu sefer kaymakam dairesine gelmeye başladı, onlar kaçtı diye. Jandarma komutanı dairesine gelmeye başladı. Bunlar dağlara kaçanları kovalamaya başladılar. Bunları bir bir yakaladılar, kafalarını kestiler. Sırıklara dikip, getirip kaymakamlık binasının önüne sıraladılar kesilmiş kafaları. Bizim Şahin Ağa'nın kafası da ordaydı. Onu da kesmişler getirdiler...

Ben ilkokulu bitirdiğim zaman, altıncı sınıfı bitirdiğim zaman, beşinci sınıf da bizimle beraber okulu bitirdi. O zaman ilkokullar beş sınıfa indiydi, ilk defa o zaman oldu bu. Ben ilkokulu bitirdim Elbistan'da ilkokuldan başka okul yoktu. Orta okul falan yoktu. Anlaşılan öğretmenler anneme gelmişler "Bu çocuğu ne yap yap okuttur" demişler. O da hem göndermek istemiyor beni kimsesi olmadığı için, hem de istiyor, okumamı istiyor. Onun üzerine amcam, küçük bi amcam vardı, daha iş güç sahibi değildi. Başka akraba da pek kalmamıştı, onlar konuşmuşlar, demişler ki "Bunu Adana'ya gönderelim gitsin orda okusun". Para da verecek halleri yok. Onlar işte ona karar vermişler. Beni annem hazırladı ondan sonra, önce Maraş'a gitmem lazım hayvanla, o zaman tren yok oralarda. Maraş'a dağlardan dört günde gidilirdi. Mekareler götürdü insanları, eşyaları onlar taşırdı. Mekare nedir biliyor musunuz? Birçok hayvan beraber giderler onlar, eşyayı taşır, insanları taşırdı. O mekarenin sahibine amcam gitmiş, demiş ki "Bizim bi çocuğumuz var, Adana'ya okumaya gidecek paramız yok, öyle götürür müsün Maraş'a kadar?" demişler. O da "Götürürüm madem ki okumaya gidiyor" demiş. Akşam beni götürdüler şehrin dışında hayvanların olduğu yere yattık, bahçede. Sabahleyin beni bi ata bindirdi adam, bi hayvana bindirdi. Yola çıktık, dağlara çıktık, dört günde Maraş'a geldik dağlardan. Tabii adam bana yiyecek de verdi. Maraş'tan da Fevzipaşa'ya gitmem icap etti. Memleketten çıkarken amcam cebime bir mecidiye koymuştu, gümüş mecidiye bir liranın dörtte biri demektir. Gümüş bir paraydı. O zaman yirmi beş kuruşla çok şey alınabilirdi. İşte o paradan bir kısmıyla Fevzipa-

şa'ya kadar hayvanla gittim. Fevzipaşa'dan trene bindim Adana'ya geldim. Adana'da liseye devam etmek istiyordum.

O zamanları parasız yatılı imtihanları açılıyordu. Kazanacaktım, kendime güveniyordum. Orada okula devam edecektim. Lise müdürüne gittim, söyledim, halimi anlatım. "Ben buraya okumaya geldim" dedim, "param yok" dedim. "Bize" dedi, "daha bakanlıktan imtihanla ilgili emir gelmedi" dedi, "bekleyeceksin" dedi. "Her gün gel" dedi, "kapıdan içeriye gir" dedi, "kapıya vurmadan. Ben sana haber gelip gelmediğini söylerim" dedi. Ben bi handa kalıyordum. O zaman Adana'da oteller yoktu, han vardı. Her sabah gelip sorardım, "daha haber gelmedi" derdi. Bir gün geldiğimde "Gir içeri" dedi. İçeri girdim. "Haber geldi ama oğlum, bu sene imtihan açılmıyacakmış" dedi, "devletin parası yokmuş" dedi, "parasız yatılı okul yok, o kağıt düştü açılmıyacakmış" dedi. Tabii ben fena halde üzüldüm. Çünkü param da yok gidicek, kalacak yerim de yok. Sonra bi arkadaş "Gel" dedi, "öğretmen okulu var burda oraya gidelim" dedi. "Ben oraya girdim" dedi, "imtihan olduk" dedi. "Kazandım girdim, çok iyi bir müdür yardımcımız var" dedi. "O" dedi, "belki seni alır" dedi. Yürüyerek gittik, o zaman Adana'da otobüs de yok. Şehir dışında bir yerdeydi okul, gittik. Odayı gösterdi, girdim içeri. Müdür yardımcısı Halis Ziya Bey isminde birisiydi sonradan ben burda çalışmaya başlayınca, Talim Terbiye Kurulu'nda üyeydi. Halimi anlattım, herhalde güzelce anlatmışım ki çok ilgilendi. "Oğlum" dedi, "biz imtihanımızı yaptık, çocuklarımızı aldık, kadro kapandı, seni alamayız" dedi. Biraz daha şöyle düşündü, düşündü. "Ama"dedi, "ben senin için" dedi, "hiç kimsenin yapmadığı bişiy yapıcam" dedi. "Bakanlığa bi tel çekecem, böyle böyle bi çocuk geldi, okumak istiyor, müsaade ederseniz imtihan edelim, kazanırsa alalım diyecem" dedi. "Bunu hiç bi idareci yapmaz"dedi, "ben senin için yapacam" dedi. "Cevap gelinceye kadar da okulda kalacaksın, yiyip içeceksin. Derslere de gireceksin" dedi, "ama cevap ters gelirse o zaman yapacam bi şey kalmaz gidersin" dedi, "İyi gelirse imtihan ederiz, kazanırsan alırız" dedi. Ben de bekledim. Bir hafta on gün geçti. Etüt saatinde hademe geldi, "Seni müdür muavini istiyor" dedi. Anladım cevap geldiğini. Dedi, "Cevap geldi". O da ağır ağır konuşuyordu. Cevap geldi ama nasıl geldi söylemedi. "Biraz sonra seni imtihan edicez" dedi, "Kazanır-

san alıcaz" dedi. Bitişik odada da bekâr öğretmenler otururlarmış. Bitişik odadan bir öğretmeni çağırdı, hademe gitti, çağırdı geldi. "Bu çocuğu" dedi, "götür içeri kimler varsa odada öğretmenlerden, bunu imtihan etsinler, kazanırsa alacaz" dedi, "Kazanmazsa almayacağız". Beni içeri götürdü hademe. Orda herkes aklına geleni sordu, kazanmışım. "Kazandın" dediler. Öğretmen de getirdi beni tekrar içeriye, "Kazandı imtihanı efendim" dedi. Onun üzerine Halit Ziya Bey "Sen benim oğlumsun" dedi. "Her derdini bana anlatacaksın" dedi. Hakikaten ondan sonra benimle çok ilgilendi Halit Ziya Bey, müdür yardımcısı. Onun sayesinde okumaya başladım...

12 yaşındaydım. Tabii evden annem harçlık gönderecek halde değildi. Ben tatillerde dokuma fabrikasında çalışırdım işçi olarak, biraz para kazanırdım, anneme yollardım. Bi parçasını da kendime bırakırdım. Öyle öyle okulu işte dört sene okudum. O zaman da garip bi olay oldu. Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü açılmış, imtihanla öğrenci alacaklarmış, lisede imtihan olacakmış. Bi gün bunu duydum ben, bi arkadaşı da kandırdım. Dedim "Gidelim biz de girelim imtihana, öğretmen okulunu bitirenleri imtihana alacaklarmış". Müdür "Olmaz" dedi, "okulu bitirmediniz siz" dedi. "Ama imtihan olacak kazanırsak alırsınız, kazanmazsak almazsınız" diye konuşurken, matematik öğretmenimiz de oraya gelmiş imtihan için, "Ne arıyorsunuz burda, ne yapıyorsunuz?" dedi. Dedim "böyle böyle, biz imtihana girmek istiyoruz, müdür bey olmaz diyor" dedim. Müdüre, Muhittin Bey ismindeki öğretmenimiz "Hem" dedi, "istekli, zaten çok az" dedi, "On bir kişi var. Girsinler bunlar" dedi "imtihana, biz evrakı nasıl olsa bakanlığa gönderecez. Orda okunacak, bakanlığa evrakı gönderirken yazacağımız yazıya da bunu ekleriz, bu iki çocuk öğretmen okulunu bitirmedi, beşinci sınıfa geçtiler. Evrakını gönderiyoruz. Takdir sizindir deriz" dedi. "Onlar isterse kabul ederler, istemezlerse etmezler." Onun üzerine müdür de razı oldu, imtihana girdik. On bir kişiden bir kişi kazandı, bir de ikimiz kazandık. Ondan sonra işte Ankara'ya geldik. O hikâye de uzun...

Atatürk'ün Adana'ya gelişi 923'teymiş. Ben de ordaydım. İstasyona Atatürk'ü karşılamaya gittik öğrencilerle beraber. Latife Hanım da beraber geldi. İşte o bize iltifat etti... O zaman da trenden başka nakil vasıtası yoktu. Ülkede daha otobüsler, motobüsler yok-

tu. Sadece tren vardı. Atatürk de trenlen giderdi her yere, özel bir vagonu vardı. Atatürk'ü işte ilk defa orda gördüm. Ama bizim okulumuza gelmedi. Adana'da başka okullara gitmiş. Bir-iki okul daha vardı orda. Onlara gitmiş, bize gelmedi. Adana'da ilk öğretmen okuluna gelmedi. Toplantılar oldu meydanlarda. Atatürk konuştu... İşte fazla bir şey hatırlamıyorum. Tabii halk Atatürk deyince şaşkına dönerdi çok severlerdi Atatürk'ü. Haklı olarak tabii çok severlerdi. Çok heyecanlı bir gün oldu. Adanalılar için büyük bir gündü. Atatürk de işte o tarihlerde Anadolu'yu gezmeye başlamıştı cumhurbaşkanı olarak.....

İşte Adana'ya geldiğim zaman lisede okuyabilseydim, ordan mühendis mektebine gitmek istiyordum. Liseye giremedim. Öğretmen okuluna girdim. Ama öğretmen okuluna geçtiğime memnunum, çok güzeldi. 12 yaşımdan beri kendimi hep öğretmen olarak gördüm.....

Çocukluğumla ilgili söylemek istediğim çok, çünkü bir başkasına hiç anlatamadığımı size anlatmak isterim. Mesala ben babam öldüğü zaman sevindim, babam öldü diye. Çünkü kız kardeşimi benden daha çok severdi babam... Akşam vazifeden geldiği zaman Şam'da, o zaman böyle masa sandalye yoktu, yer sofrasında yerdik. Annem yer sofrasını hazırlardı. Rakı içerdi akşam babam, azıcık rakı içerdi, rakısını da hazırlardı. Gelirdi, soyunurdu, otururdu, yanına kızını da alırdı. Bi yandan kendisi yer bi yandan da ona yedirirdi. Ben de kıskanırdım onu, kız kardeşimi. Ben babam öldü diye sevindim o zaman. Bi Arap çocuğuylan oynuyorduk babam öldüğü gün. "Hadi git ağla" dedi, "Ölünce" dedi, "insanın babası ölünce, ağlar" dedi o Arap. Ben de gittim, ağladım biraz ama işte o dedi diye ağladım. Aslında sevindim, beni sevmiyodu, kızkardeşimi seviyordu diye. Sonradan tabii büyüyünce babanın olmamasının ne demek olduğunu anladım, hâlâ acısını çekerim. O yaş bu bakımdan benim için çok önemli, psikolojik bakımdan çok önemli, bütün hayat boyunca, biz farkında olmadan o yaşların acısını çekerim, tatlı geçtiyse, tatlılığı çekeriz. İlerde tabii o yaşın psikolojisi de okutulacaktır.....

Adana'ya gittiğim zaman anlattığım gibi, param olmadığı için, memlekete tatile gidemedim. İlk tatilde gidemedim. İkinci tatilde

gittim. 926'da gittim. Demin dediğim gibi erkek çocukları, büyük erkekler de çocuklar da Elbistan'da o zaman entari giyerlerdi. Ben gittiğim zaman tabii pantalonla gittim. Okuldan gittiğim için. Sokaktaki çocuklar benimle alay ettiler "çatal bacak" diye. Pantalonlan geldim ya onu yadırgadılar. Bi daha gitmedim bana çatal bacak diyorlar diye. O da garip bi anı işte ama anlamlı.

İBRAHİM TOPSAKAL*

Ben 86 yaşındayım. 1912 doğumluyum. Ziraatle iştigal ediyordum. Sona Angara'ya gelmek istedim, geldim. Babamdan ayrıldım. İki gardeş geçinemedik, çocuklarımız varıdı. Ben geldim buraya, burda bi işe girdim. Adli teşkilatına girdim, müstahdem olarak. Annemin babamın doğum yeri Bala, Beynam köyü. Babam da 1300 doğumlu, annem de 1300 (1884/1885) doğumlu. Ben Beynam köyünde doğdum. Üç gız, iki oğlan beş gardeştik.

10-12 yaşına kadar hayatımda önemli olay olmadı... Okula gittim. Üç, üçüncü sınıftan imtihan belgesi aldım. Efendim, amcazadem vardı, Hüseyin Topsakal. Beni elimden duttu götürdü. "Seni hocaya götürecem" dedi. "Hoca efendi" dedi, Hayri Bey, Hocanın ismi Hayri Bey, "Hayri Bey" dedi, "bu okuyacak, sen burdan yardım edicen okumasına, ben de evde yardım edecem" dedi, verdi. Ben devam ettim, ondan sonra efendim. Birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıfa geldim, belgeyi aldım. Ondan sonra çekildim, bu yeni harf çıktı. Yeni harfe de arkadaşlarınan gittim. Hususi gittim yani, imtihan verdim, imtihan verdim, belge aldım beşten. O zaman aşa yokarı 15 yaşlarında felan vardım.

Okulumuzun adı Beynam Köy Okulu. Mahallede... Evimden okulun arası burdan Kurtuluş kadar vardı, okulun arası. Yürüyerek gidip geliyorduk. Önümüzde bi tahta, altımız toprak, post var, deri postu, goyun postu, onun üstünde oturuyoruz. Önümüzde şöyle, şu... gibi (elinde bastonu var onu üç parçaya bölerek) bi kereste. Şurda var bi kertik, burda var bi kertik, bi de başında var. Üç kertik. Şöyle önümüzde kitap onun üstünde, deri kerestenin üstün-

* Görüşme, 11 Mayıs 1998'de Şerife Bozkurt tarafından yapılmıştır.

de. Verdikleri, okuduğmuz kitap. Ondan okuyoduk. Tahta da vardı, tebeşir de vardı. Tebeşir de nerden kireç bulursak, kirecilen yazıyoduk. Bazı yerden gazına, yerden çıkma kireçler vardı, tıraşlı da, onlarlan yapıyoduk. Oturuş düzenimiz işte toprağın üstünde bi post... Fakat bi de birbirimize toz, toz, tozlu postunan bi girişirdik, toz atardık içeriye. Hoca gaçardı, giremezdi. Tuvalet sağlam varıdı. Su, su, su boldu.

Okulda efendim, imtihan belgesi varıdı. Bazı da kitaplar vardı. "İlmihal" diye ismi, ismi "İlmihal" kitabın. Bu kitaplarda dini akideden bahsederdi. İmam-ı Azam ve bu Hanefi mezhebine göre ders verirdi o. Bi de gıraat diyorduk o zaman, o da vardı. Mustafa Kemal'in şiirleri vardı, bahisleri... İçinde nasıl istiklâl gazandığını, nasıl nerelerde neler yaptığını bahsediyordu. Coğrafi dersi vardı, yani devlet, bizim memleketimizin neresinde neler var, kimler var, nere nerde onları bahsederdi, coğrafi dersinde. Başarılı oldu mu aliü'l-âlâ deye bi şey düşerdi, not verirdi hoca iyi bilirse. Aliü'l-âlâ, pekiyi yerine geçiyordu. Refik Başaran vardı öğretmen olarak, gaza (kaza) gurşununda öldü adamcaz. Afyonlu idi, çok bilgisi vardı, çok bilgiliydi adam.

O zaman yaramazca okula garşı, okuldan gaçma ya da herhangi bi şey yaparsak, avucunu açtırırlardı. Çıbıı, çıbık vardır bizde, gırılmaz çıbık sağlam, o çıbıı vururlardı. Üç-beş neyse, cezasına göre. Ben hiç, tokat yedim de, dayak hiç yemedim.

Yonan harbi zamanıydı o zaman. Köydeydim, küçüktüm tabii çocuk. Yerli gavurlar diyordu ki, "Halife ordusu geliyor" diyordu. Yunan ordusunu halife ordusu tanıttırıyolardu. Yani ürküntü girmesin, Türkler kaybolmasın da gelsinler burda öldürsünler şeklinde... Ne gadar yerli gavur varsa topladılar, orman vardır buraya sekiz saat, kırk kilometre mesafede. Goca bi yere gittiler oraya, o çukur. Vurdular, vurdular öldürdüler... Sonra İngiliz geldi. İngiliz o öldürenlerin elebaşlarını aradı, içeriye aldı. Sona Mustafa Kemal guvvetleşip te Yonan gaçınca ordan çıkarttılar onları. Onu da govdular... İngiliz de gitti.

Okulda bayram kutlamaları falan yok, tören de hiç bi şey yoğudu öyle. 29 Ekim 1923'te ben 12 yaşında çocuktum. Cumhuriyet Bayramı gutlanıyordu. Gutlanıyordu ya, az gutlanıyordu. Çünkü

öyle önemi yoğudu. Öğretmenlee gutlayodu unu da. Köy hocası varıdı ayrıca Hayri Bey diye. Hem öğretmenliğe bakıyodu, bazı bazı da köy hocasına imamlık yapıyodu, namaz gıldırıyodu camide. Bayramlarda milli oyunlar oynuyordu, halay çekiyolladı, şarkı söylüyolladı. Bu köy, köyvârice... Yani alfranga bi şey yoğudu.

Cumhuriyet ilanında efendim bu eski Guranı Kerim harflerini topladılar, yok ettiler. Bazı yerlerde yaktılar, bazı yerde çiğnediler attılar, çok kötü hadiseler geçti, Allah gorudu. Ondan bu yanna İsmet İnönü, kötü bi not aldı. Millet ona yan baktı. "Sen bunu böyle yaptın" diye. Değişiklikler şu oldu. Herkese bi söz düştü. Sözünün idda müdafasını yapar hale geldi. Yani eskiden bi evin içinde baba, isterse bilgili olsun bilgisiz olsun, onun dediği olurdu. Sonradan kim oyandıysa, eneli gördüyse o oldu. O değişiklik oldu.

Eskiden bayramlar yoğudu... Angara'da az bişiyler geçiyodu. 10. yıldönümünde bulundum, ben o zaman. O zaman atınan geldim. At süvari hesabı yaptılar o vakit, gaşar peyniri dağıttılar. Köyden atlan, Angara'ya geldik efendim. Goca goca böyle tekerlikli gaşar peynirleri varıdı. Beni ekip başı yaptılar. İki tenike helva, ondan beş-on dana aldım, gendi çevremdeki o nazaret ettiğim kimselere dağıttım. Gurtuluş'ta gutlanıyordu. Gurtuluş açıktı. O park falan yoğudu. Kör hane bi yerdi ora. Meydan gibi bir yerdi. Bi gaç kişi de varıdı, yanımda vardı. O arkadaşlar benlen beraber olmadılar. Onların bilgisi azdı. Ancak köy ney geriden ne gördülerse onu gördüler, yoğusa benim gibi ölee. İşin iç yüzünü anlayacak bi kimse yoğudu.....

Şimdiki çocuklarla çok fark var. Çünkü medeni yönü gayet uygun, medeni yön. Annayışlı çabuk, gavrayışlı... İlim biraz yükseldi. Çoğaldı bilgi... Ben çocukken isdiyodum ki devlet memuru oluyum da ondan gendi gazancımı gendim çıkarıyım. Nihayet buldu o, nihayet buldu, işte geldim.....

Çocuklukla ilgili, yaptığımız bişiyler yoğudu ki. Ne söyleyim hiç. Düğünnerde halay çekellerdi. Çok çok anca bi hafta olundu köyde düğün. Cumartesiden başlar... Evet cumartesinden başlar perşembeye gadar, gelin inme hikâyesi. Perşembe gün inerdi, cumartesi davul olurdu.

İHSAN ATILCAN*

Efendim ben doğma büyüme Erzurumluyum. 1917'de Türkiye'nin en fırtınalı, en kritik bir döneminde Erzurum'da dünyaya gelmişim 1917'de. Bu yıl 1998 olduğuna göre 82 yaşını idrak etmiş bulunuyorum. Annem babam bütün ailem Erzurumludur, Orta Asya kökenli, Orta Asya Oğuz Türklerinden. Oradan Erzurum'a gelmişler, yerleşmişler. Ben de o ailenin büyük evladı olarak orada doğdum. Orada ilkokul, orta okul, liseyi orada bitirdim. Öğretmen okulunu orada bitirdim. Erzurum Lisesi'nde göreve başladım. Erzurum Lisesi'nden 959'da Ankara Kurtuluş Lisesi'ne naklettim. Orada kütüphane memuru, resim ve müzik öğretmenliği yaptım. 1959'da emekli oldum. Üç çocuğum dünyaya geldi Erzurum'da...

1924 yılında yedi yaşında Erzurum'da Çağlayan İlkokulu'nda, ilkokula başladım. O zaman benim ilkokula başladığım yıl Atatürk Erzurum'a geldi. Erzurum Kongresi'nden sonra ikinci kez Erzurum'a gelişiydi. Biz, bütün Erzurum'daki ilkokul, ortaokullar, liseler, Atatürk'ü karşılamaya çıktık. Atatürk'ü ben o zaman Erzurum'da gördüm, Latife Hanım'la beraber. Hanımı, Latife Hanım'la beraber gelmişlerdi. Bizim yanımızdan geçti, çiçekler attık, halılar serilmişti, öyle karşıladık.

Çocukluğum bir şey içerisinde geçti, yoksunluk, fakirlik içinde... Birtakım mahrumiyet içerisindeydi Erzurum. Erzurum sadece Tortum'dan beslenir. O zaman tren falan gelmediği için, Erzurum'a meyve sebze falan Tortum'dan gelirdi. Yani varlıklı bir şey yoktu, sınıf yoktu Erzurum'da. Herkes aynı derecede mahrumiyet içerisindeydi.....

Evet öğretmenlerimi hatırlıyorum... O zaman ulûm-u ilmiye, yani din dersleri öğretmenim sonra kayınpederim olmuştur. Onu birkaç sene evvel 97 yaşında kaybettik, yani kayınpederim idi. Diğer öğretmenler... Şevket Efendi vardı. Sınıfa girer evvela kalemlerimize bakardı. Kimin kalemi, kurşun kalemi güzel açılmış. Kalemlerimiz sıranın üstünde dururdu, onlara puan verirdi. Kalemi iyi açılmamış öğrencilere ceza verirdi.....

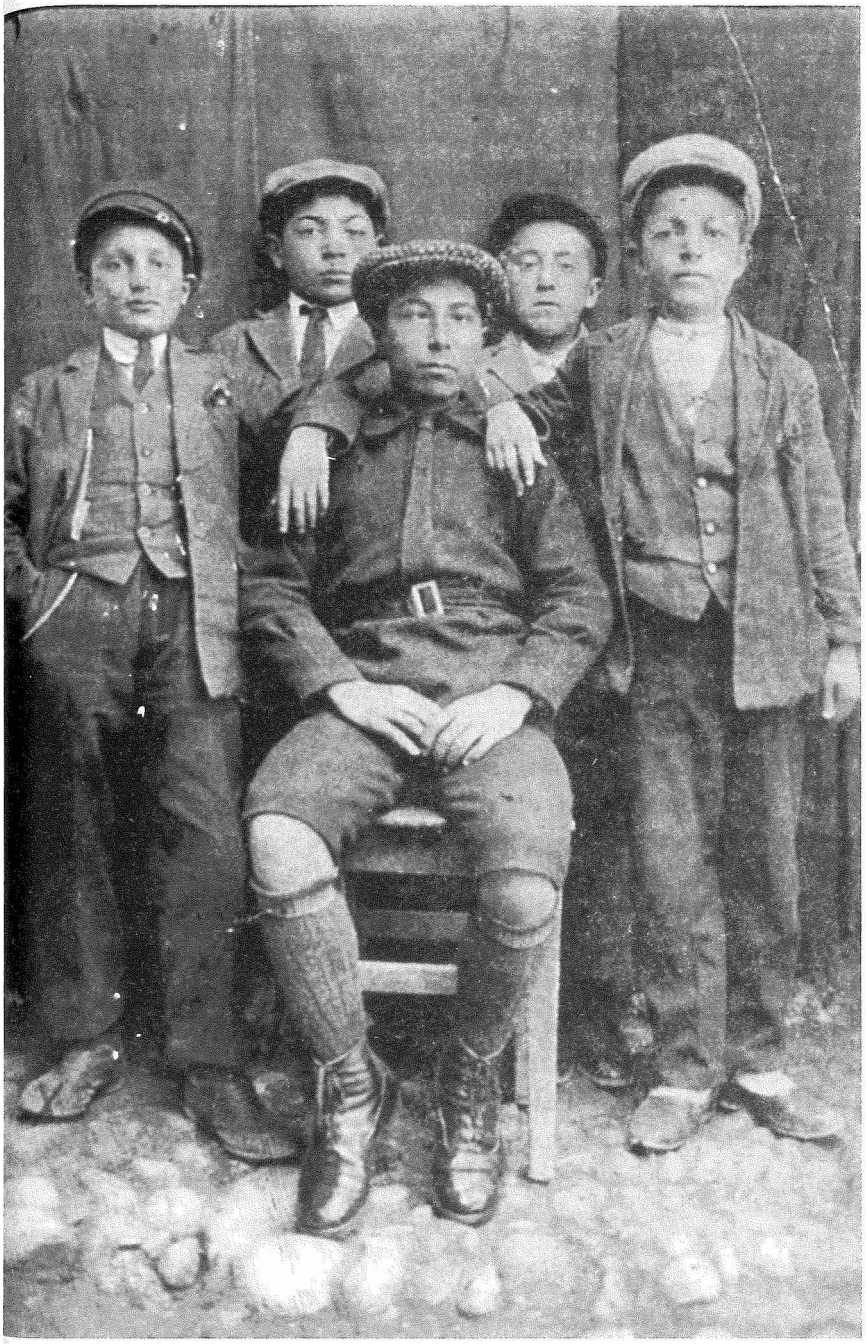
* Görüşme, 6 Mayıs 1998'de Özlem Şahin tarafından yapılmıştır.

Okul eve yakındı, yürüyerek gider gelirdim. Bir gün 1925 yılında okula giderken, okulun hademesi Mehmet Efendi: "Git, git" dedi, "bugün mektep yok". Neden yok? Birtakım silah sesleri falan duyuldu, "Şapka isyanı bu" dendi. Geldim, bütün mahalle halkı bizim kapının önünde toplanmış, hanımlar ağlaşıyorlar. Bir taraftan da tellallar, 'minari' derlerdi eskiden, bağırıyorlar: "Allah'ını seven hükümet konağına gitsin, Allah'ını seven hükümet konağına, dinimiz elden gidiyor" diye. E kapıda toplanan hanımlar endişe içindeydiler, herkes kocalarını düşünüyordu, 'onlar da giderler mi peşinden?' diye. Bir ara bir yaylım ateşi başladı, silah sesleri duyuldu. O sırada vali konağını halk taşlıyormuş, camlarını kırıyormuş. Ordudan asker yardımı istemişler, yaylım ateşi tutmuşlar milleti dağıtmak için. O hadiseyi gördüm. Birkaç gün sonra asılmalar oldu. Yakut Kışlası'nın önünde, Yakut Kışlası derlerdi, Morkıf Kışlası, orada ihtiyar bir adam asılmış olduğunu gördüm. Önünde büyük bir, göğsüne yapıştırılmış bez, üstünde de hangi kanunun hangi maddesine göre cezalandırıldığı yazılıydı. Başı bi tarafa düşmüş, dili çıkmıştı dışarı. Bilmiyorum, o körpe çağımda hafızama yerleşmiş bu şeyi, bu yaşıma kadar hiç unutmuyorum. Evet birkaç kişi öldü orada. O kadar isyancıların arasında bir hanım vardı, Şöhret adında bir hanım. Onların hepsi cezalarını gördüler.

Okulda imla ve kıraat derslerini çok severdim. Yani 'yazı' ve 'okuma'. Bu yüzden benim ortaokul birinci sınıfta aldığım bir şeyim var, size gösterebilirim. "Çağlayan Mektebi birinci sınıf öğrencilerinden 5 numaralı İhsan Efendi'ye alfabe, imla dersinden mükafatan verilmiştir." Başında aferin yazılı. Bugünkü öğrencilere okulda verilen bir takdir belgesi gibi bir belgedir, onu da gösterebilirim size.....

Okulda yaramazlıkların ağır bir şekilde cezalandırılırdı. Öğretmen kaldırırdı, "Ayağını kaldır" derdi. Ayağını kaldırırsın tahta başında, ayağını yere koymak yok. Birkaç dakika öyle şey yapardı. Dayak da vardı. Ellerine çubuklarla, şeyle cetvelle, çubukla cezalandırırlardı.....

İlkokul bir katlıydı, bahçe içerisinde tek katlıydı. Büyük bir koridor vardı salon. Her iki tarafında dersaneler vardı, ortada iki tane direk vardı. Ağaçtan direk. Orada eskiden Ermenileri okuturlarmış. Her gün öğle vakti olduğu zaman öğrenciler okulun bahçe-

İhsan Atılcan'ın fotoğraf albümünden.

sindeki çeşmede abdes alır, gelir o direğin birisinde bir öğrenci, birisinde de başka bir öğrenci ezan okurdu. Biz o kadar ufacık öğrenciler hemen namaz vakti dersaneye koşar, bi öğretmen –benim kayınpederim oldu dedim ya– o bize namaz kıldırırdı. Ondan sonra dağılırdık. Eskiden, çok eskiden. Ondan sonra daha namaz falan kılmadık okulda.....

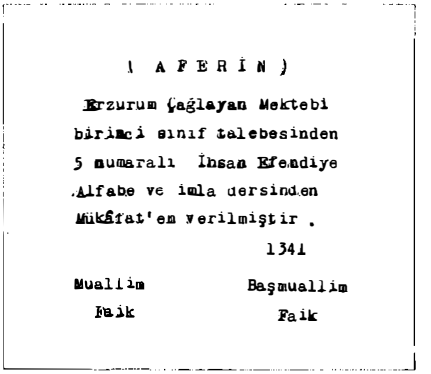
Bayram kutlamaları... O zaman "İstiklal Marşı" daha henüz icat edilmemişti. Sıtkı Dursunoğlu adında Erzurum Lisesi öğretmenlerinden bir edebiyat öğretmeninin yazdığı bir şiir vardı. Onu marş olarak okurduk. Okulun tatil edildiğinde, bayrak merasimi yapılıyor ya, marş söyleniyor orda. Törenlerde özel elbise yaptırırlardı öğrencilere, hatırlıyorum. Şort, kısa pantalon. Atatürk'ü karşılamaya giderken de öyle ilan etmişlerdi bütün okullarda. 1924'te Erzurum'da büyük bir zelzele olmuştu. Ona geçmiş olsun demek için gelmişti. Daha önce Erzurum Kongresi'ne gelmişti. 19 Mayıs 1923 Erzurum Kongresi için. Ondan sonra 24'te geldi. İşte o zaman karşılamaya gittik. O zamandan beri işte Atatürk'e vurgunum. Her Atatürk konuşulduğu zaman, her Atatürk sohbeti edildiği zaman ayrı bir heyacan duyarım hâlâ.

Ben doğuştan yetenekli bir insanım, yetenek Allah vergisidir. Eskiden bir laf vardır, "İstidat haktır herkese olmaz nasip" yani Allah vergisidir. Herkeste yetenek olmaz. Ben çok yetenekliydim, güzel resimler yapardım. 940 yılında Erzurum valisi Haşim İşcan benim Halkevi'ne yapmış olduğum büyük boyda otuz beş metrekare büyüklüğünde, sahne fonu dekorunun etkisinde kalmış. Beni çağırdı "Sen okumak ister misin?" dedi. "Okuyacağım" dedim. Okuyorum lise son sınıftayım. "İyi oğluım seni göndersek İtalya'ya gider misin?", "Minnettar kalırım" dedim. "Tamam" dedi," senin ailen kaç liraya geçiniyor?" "Ben bir hesap edeyim, bilmiyorum" dedim. "Sen onu tespit et, bana gel". Eve geldik hesap ettik, 940 yılında bir yılda orta halli bir ailenin geçimi iki yüz lira ile karşılanabiliyor. Valiye götürdüm bu listeyi. "Tamam" dedi, "siz gidin hazırlanın." Ben de liseyi bitirip hazırlanıcam. Annem de telaşlanıyor. "Türkiye'de de değilsin, gavuristana gideceksin ne yapayım" diyor, ağlıyor mağlıyor. O sırada işte kardeşim, lise son sınıftayken, kardeşim o zaman 8-9 yaşındaydı, o da hasta. Endişeliyim gidiyim mi

gitmiyim mi falan. Bir gün haber geldi dediler ki "Şimdi özel idare bütçesine ödenek konuldu, hazırlan eylülde gideceksin." Vali değişti bazı olaylar nedeniyle gidemedim, öyle kapandı. Eğer ben güzel sanatlar eğitimi almış olsaydım ki sonradan ben gittim akademiye... Misafir sıfatıyla gittim. Askerliğim sırasında oranın bütün atölyelerini dolaştım.....

Çocukluğumla ilgili başka işte babam öldü 1937'de. Daha küçükken.... İşte o zaman Erzurum soğuk. O zaman işte oyuncağımız paten. Paten kayardık yokuştan aşağı. Şimdiki gibi böyle akrobatik şeyler yapamazdık da kayardık. Zannederdik ki paten kaymak işte yokuştan aşağı kaymak. Ondan sonra topaç çevirirdik. En sonunda Erzurum'da fırfirik derlerdi. Kamçı ile topaç çevirirdik. İşte, oyuncaklarımızı evde ailemiz yapardı ağaçtan ya da marangozlar... Bugünkü gibi böyle fabrikasyon, plastik o kadar değişik harika oyuncaklar yoktu eskiden.....

İhsan Atılcan'a ait mükâfat belgesi (1925).

(A F E R İ N)

Erzurum Çağlayan Mektebi birinci sınıf talebesinden 5 numaralı İhsan Efendiye Alfabe ve imla dersinden Mükâfat'em verilmiştir .

1341

Muallim Faik

Başmuallim Faik

Şimdi şanslı çocuklar. Şimdi televizyon var efendim. Bilgisayara bile bugün çocuklar yetiştiler. Her şeye. Çok zengin kütüphaneler var, yayınlar var, radyolar var. Efendim, çocuk kütüphaneleri var. Anneler, babalar daha okumuş, biraz daha kültür seviyeleri yüksek aileler var, eskiden öyle okumuş aileler yoktu. Medrese tahsili yapmıştı benim babam...

En eski hatıram olarak memeden kesilmememi hatırlıyorum. Üç yaşıma kadar meme emmişim. Annem diyor ki, bırakmamışım. Bir gün göğüslerine acılı şeyler sürmüş... ki işte dedi "Artık göğüslerim çürüdü, daha meme yok sana". Akşam oldu, babam geldi. Babama anlatıyorum. "Baba" dedim, "ben memeden kesildim". "Ya öyle mi?" dedi. Aldı kucağına beni okşadı, hatırlıyorum, bu bir. İkincisi hatıralarımdan unutamadığım: Bir gün kardeşim Mümtaz'la beraber bir mangalın içinde, kömür mangalın içine kestane koyduk. Erzurum soğuk, soba da yanmıyor. Mangalı akşamdan çekmişler. Hem ısınıyoruz hem de kestaneler tıs tıs yapıyor. Onların pişmesini bekliyoruz. Annem, teyzem falan mutfaktalar, orda ekmek pişiriyorlar, tandır ekmeği. Bir bombardıman oldu yüzümüze yüzümüze, ondan sonra bütün halıların üs-

tüne, sedirlerin üstüne. Her taraf yer yer yandı. Bir yandık, böyle biz müthiş ızdırap içinde feryadı bastık. Koştu geldiler, "Eyvah ne yapalım?" dediler, tuzlu su ile yüzümüzü yıkadılar. Yanmış olan yüzümüze tuzlu su, o acı hiç unutulur mu? Ne kaş kaldı ne kirpik, fena duruma geldik. Onu hiç unutmuyorum. Çocukluğumun en önemli (anılarından) biri de budur.

İHSAN TOPALOĞLU*

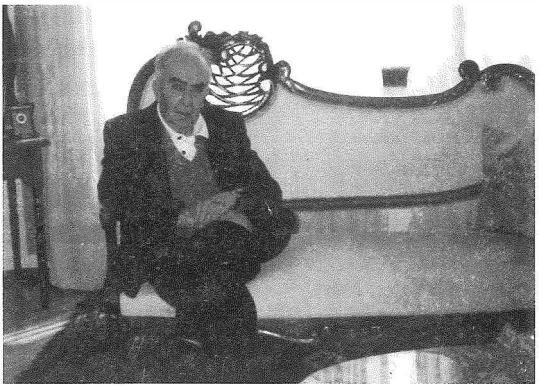
Efendim, 1914 yılında Kilis'te doğdum. Ailem Kilislidir. İlköğretim tahsilimi Kilis'te yaptım. Daha sonra Galatasaray Lisesi'ni bitirdim, 1936'da. Ondan sonra Almanya'ya gittim, kimya mühendisliği tahsili için. İki sene de orda kaldım. Memlekete dönmüştüm tatil için, savaş başladı. Onun üzerine Zürih'e gittim, İsviçre'ye. Orda kimya mühendisliği, 41'de, 1941'de kimya mühendisliği; 1944'te doktor mühendisliği diplomasını aldım. Yollar kapandığı için bir sene orda kalmak mecburiyetinde kaldım. 1945'te döndüm. İlk görevim Karabük; Sümerbank, Karabük. Ondan sonra karayollarında bir sene, araştırma fen dairesinde başmühendis olarak çalıştım. Oradan MTA Enstitüsü'ne geçtim. 1956 başında Ankara Çimento Fabrikası'na müdür olarak girdim. 1956'da beş ay kadar orda çalıştıktan sonra beni MTA genel müdürü tayin ettiler. Aynı zamanda 1948'den itibaren Fen Fakültesinde öğretim görevlisiydim. Bu 1955'e kadar devam etti. 56 yılından sonra MTA genel müdürü iken bir ara, 1958'de Etibank genel müdürlüğüne vekalet ettim. Dokuz ay kadar sürdü bu görevim ve aynı zamanda da Atom Enerjisi Kurumu'nda danışmanlık yaptım. 9 Mayıs 1960'ta Türkiye Petrolleri Genel Müdürlüğü'ne tayin oldum. 1965'e kadar sürdü o genel müdürlük. 1965'te ayrıldıktan sonra Senato'ya seçildim. 1966'da Giresun senatörlüğü... Senatör olmadan önce, TÜBİTAK'ta üyeydim. Sonra 1971'de 12 Mart'tan sonra Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığı yaptım. 1974'te de Avrupa Konseyi'nde temsil ettim Türkiye'yi. 1975'te son devre bitti, politikayı bıraktım. Ondan sonra fazla bir faaliyetim olmadı... Bir ara cam sanayinde, Şişe Cam şirketinde yö-

* Görüşme, 18 Mayıs 1998'de Sevda Özlek tarafından yapılmıştır.

netim kurulunda bulundum. O zamandan sonra evimde kendim okumakla... Ondan sonra en büyük faaliyet de, 1969'da Türkiye Atatürkçü Düşünce Derneği kurucu üyeleri arasındayım.

Annem ve babamın doğum yeri Kilis. Neşet babamın adı, Neşet Topaloğlu. Annemin adı Rukiye'dir, Rukiye Topaloğlu. Biz dört kardeştik. İki kız, iki erkek. Ablalarım büyük bizden. Benim büyüğüm, ağbim, doktor operatör. Ata Topaloğlu, görevi İstanbul Haseki Hastenesi'nde. Babam toprakla meşguldü. Toprak sahibiydi. Çiftçilik yapardı.

Birinci Dünya Savaşı sırası doğmuşum. Tabii onu hatırlamam, Birinci Dünya Savaşı'nı. Yalnız Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransızlar Kilis'i işgal ettiler... Biz Halep'e kaçtık. Kilis'te bazı şeyler, olaylar ceryan etti. Halep, Suriye o zaman Osmanlı Devleti içerisindeydi. Orada bir buçuk sene gadar kaldık. Mülteci olarak gittik, sonra tekrar Kilis'e geldik. Özellikle 1922'de İstiklal Savaşı'nda kazanılan, kurtarılan kentlerin isimleri geldikçe akşamları toplar atılırdı, şenlik yapılırdı. Onu hatırlarım. 1922, 9 Eylül'de yani Dumlupınar Meydan Savaşı arkasından, Afyon'un kurtulması, Uşak'ın kurtulması... Adım adım her akşam bir yer kurtarılmış oluyordu Yunanlılardan ve her akşam millet bayram ediyordu. O zaman onu hatırlarım. Ondan sonra Cumhuriyet'in ilanı var tabii. O sıralar sıtma geçiriyordum, pek şeyim olmuyordu, fakat gece fener alayları yapıldığını hatırlarım.

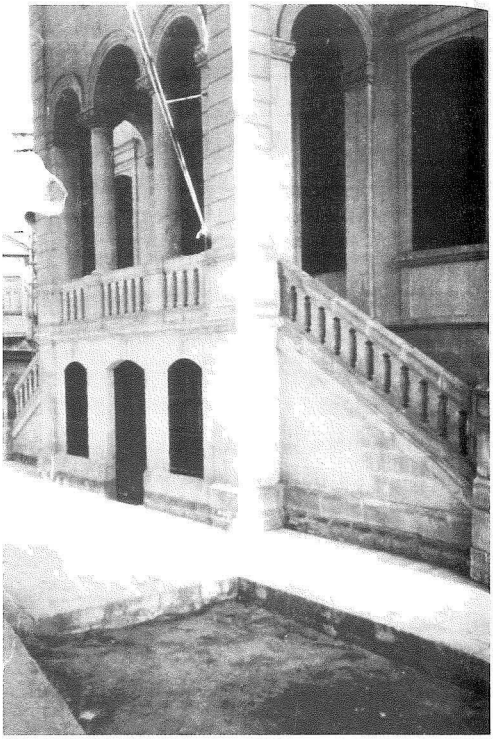

İhsan Topaloğlu kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 18 Mayıs 1998 günü Ankara'daki evinde.

Okula ilk gidişim, Halep'te bir Fransız okuluna gittim. Beni Fransız okuluna yolladılar. Çok küçüktüm, 6 yaşında filan yoktum. Orda bir şey hatırlarım, bir papaz okuluydu. Orda bir Frer vardı, papaz. Papazlara Frer diyorlardı. Elinde bir kamçıyla dolaşırdı. Ödümüz kopardı. Sonra ilkokula Turan okuluna, mektebine gittim, Kilis'te. 1921'de o zaman daha fes giyiliyordu. Başıma bir fes geçirdiler. Çocukken ilkokul hatıralarım bunlardır. Orda fesi bazı kere unuturdum, alışkanlık olmadığı içün. Bize marşlar öğretirlerdi. Mesala bir tane şeydi, "Her taraf-

ta yürüyüş var, durmaz Osmanlı askeri". O zaman daha Cumhuriyet ilan edilmemişti. Osmanlı Devleti adı geçiyordu. Sonra mehter marşları öğretirlerdi ve ilkokulum Kilis'te geçti... iki okul değiştirerek geçti. Başka okullara gittim. İlkokuldan sonra ortaokul birinci sınıfı Kilis'te okudum ve Galatasaray Lisesi'ne gittim, hazırlık sınıfına.

Okulda ilk günü hatırlamıyorum. İlk günü gittim, beni evden götürdüler zaten, elimden tutup okula götürdüler. Orda bıraktılar. Zannedersem ağbimdi. Hatırımda kalmadı ama, zannederim o götürdü. Yalnız orda Abdullah Efendi derlerdi, bir hocamız vardı, biraz da sert bi adamdı. Ondan epey korkmuştuk. İri yapılı bir adamdı ve biraz şey... Hatta biraz da evimize komşu birisiydi. Okula yürüyerek giderdik tabii, yakın yakın, zaten Kilis büyük bir yer değil.

İhsan Topaloğlu'nun doğduğu ev. Kilis'te, Kültür Bakanlığı İlçe Halk Kütüphanesi Müdürlüğü olarak kullanılıyor.

Mayıs aylarında Kilis'in yakınlarında bir şey yeri vardı, Zapgun derler su, pınar su vardı. Okulla giderdik. Herkes yemeğini getirirdi. Piknik yaparlardı. Hatırımda kalan o. Sonra bir adam vardı. Orda kapıcıya eskiden "bevvap" derlerdi. Bap kapı demek, bevvap kapıcı. O bevvap, biz tatile gittiğimizde fazla tatlı yediği için adamı kaybettik. Bizde "künefe" derler. Künefeyi biraz fazla kaçırmış olacak hayatından oldu. Fazla boğazı yüzünden. Bir onu hatırlarım şey olarak. Sonra çocuklarla arkadaşlığımız vardı, gruplar halinde. Mustafa, bir Çolak Mustafa vardı, Osman vardı, bir Şevket vardı, galiba bir Memet vardı. Şimdi hatırlıyorum, yani bir grup halinde oynadığımızı hatırlarım.

Sınıflar küçük odalar halindeydi. Sonra hocalar gelir anlatır. Sırayla derse girerdik, bahçede toplanılır, sırayla derse girerdik. Sıralara otururduk tabii. Soba vardı, sobayla ısınırdık, kalorifer filan yok. Su şeyle, kovayla su gelirdi. Akan su filan pek yoktu. O yıllarda üçüncü sınıfta bizi camiye götürürlerdi, namaz kılmaya. Hatıralarımdan birisi de odur. Üçüncü sınıftayken sıraya girerdik, camiye giderdik. Namaz kılmasını bildiğimiz yoktu ama bize namaz kıldırırlardı o zaman.

Okulda araç gereç yok hayır, hiç bir şey yoktu. Türkçe okuma yazma üçüncü sınıfta . Biraz beşinci sınıfta filan tabiye, tabiye desleri. Tabiye, doğa üzerine. Hatta bir hatıram vardır: Öğretmen bir hocaydı, yani baya hocaydı, din hocası, imam hoca. Miyop, miyoptu. Derste, miyobu falan anlattı. Ben de merak ettim "Benim gözüm miyop mu?" dedim. "Oğlum senin gözün tarla gibi" dedi, "Miyop olur mu?" dedi. Bak hatıra deyince bunlar çıkıyor yavaş yavaş. Valla işte hesap, matematik, riyaziye denir o zaman, riyaziye. Tabii aritmetik, yani işte toplama, çıkarma bunları öğretmişlerdi. Türkçe okumayı, yazmayı, işte bu ilkokulun son sınıfında tabiye diye tabiye dersleri vardı. Doğa dersleri öğretmişlerdi. Tarih, coğrafya... Bir hatıram daha var: Bu şeylerin, doğanın kayalar üzerine tesiri filan derste anlatmış olacak ki, ben bir gün bir taş buldum ve çatlamış. Refik Bey diye hocamız vardı. Ona götürüp gösterdim. "Bak işte" dedim, "don yapmış çatlamış". Çok memnun oldu, onun dersini takip ettiğimi anlamış oldu.

Ben size bir şey itiraf edeyim. İlkokul ve ortaokul Kilis'teyken pek başarılı bir öğrenci değildim. Ama sonra Galatasaray'a gittikten sonra iyi öğrenciydim, başarılı öğrenciydim, yatılı olunca. Okula, ortaokula Kilis'te bisikletle giderdim. Zaten yakındı okul da fazla uzak değildi. Bisiklet merakı sarmıştı beni, ben onlarla uğraşırdım. Yani o zamanlar fazla çalışkan bir öğrenci değildim. Ama Galatasaray Lisesi'ne 1928'de gittim, hazırlık sınıfı aldım. Ondan sonra bende bir değişiklik oldu. Sınıfın en iyilerinden sayılırdım. Yani bizim mesela sonra ortaokulda, liseye devam ederken sınıftan, kırk kişilik sınıftan, beş kişi geçerse doğrudan doğruya, mesela ikmalsiz filan, ilk beşin içinde ben vardım muhakkak. Hiç ikmale filan galmadım. Sonra Galatasaray Lisesi'nin fen şubesini

bitirdim. Fen şubesinde okudum. Yatılı okula gitmek bende şeyimi değiştirdi, çalışma şeyi geldi ve ondan sonra şey, yüksek öğretimimde de öyle...

Ceza pek, hiç şey görmedim. Fazla yaramaz çocuk değildim. Yaramaz değildim fazla. Şey, ben daima iyi muamele gördüm okullarda. Dayak yemedim hayır. Tek ayak üzerine dikerlerdi. Ceza verirdi hoca ama ben, hiç olmadı.

İşte okullarda bayramda bayrak şeyi vardı, merasimi yapılırdı hatırladığım. Okullarda merasim filan hatırlamıyorum pek. İşte yalnız camiye gittiğimi hatırlıyorum. Cumhuriyet bayramlarında tatil olurdu okullar. Fazla bir hatıram yok. Cumhuriyet'in ilanı için yapılmış bir tören hatırlamıyorum. Yalnız, akşam, geceleri fener alayları yapıldığını hatırlarım. O zaman daha önce de söylediğim gibi biraz da sıtma, maleryaya yakalanmıştım. Onun için pek şey değil, hatırlamıyorum.

İhsan Topaloğlu, Galatasaray Lisesi izci grubundayken, 10. Yıl kutlamaları için Ankara'da.

Bazan kumandanlar geliyordu Kilis'e ziyarete. Onu karşılamaya götürüyorlardı bizi. Öğrencileri götürürlerdi. Kazım Karabekir gelmişti, onu hatırlarım mesala. Kazım Karabekir'i karşılamaya gitmiştik. İkinci sınıfta mıydı, üçüncü sınıfta mıydı? Tam hatırlayamıyorum.

O sıra 1924'te mi, 1925'te mi belediye seçimleri, mesela onu hatırlarım. Bizim rahmetli peder, bir arkadaşını desteklediler, kazandı. O sıra mücadeleli bir belediye seçimi oldu. Cumhuriyet Bayramı'nda kaymakamı ziyarete giderlerdi. Ziyaret olur, ondan sonra eve gelir: "Şöyle oldu, böyle oldu, şunlar vardı toplantıda, şunlar konuşuldu". Mustafa Kemal o zaman Gazi'ydi, Atatürk değil "Gazi şöyle söylemiş, Gazi şöyle yapmış". Haftada iki defa gazete gelir. O zaman postayla iki defa gelirdi. O gazeteler okunur. Özellikle *Karagöz* gazeteleri okunurdu. *Karagöz* gazetesi vardı, mizahi. Bir gün bu *Karagöz* gazetesinde telefon telleri üzerinde iki kuş, birisi İsmet Paşa birisi Venizelos... "Telgrafın tellerine kuşlar mı konar?" diye bir karikatür yapmışlardı. Mesela onu hatırlarım.

Pek hatırlamıyorum (cumhuriyetle ilgili olarak) ne konuşulduğunu. Yalnız cumhuriyet oldu, sultanlık gitti. Biraz da cumhuriyet'in kuruluşunda, hem sevinç vardı hem de biraz şaşkınlık vardı. "Padişahım varol! Padişahım" diye yıllarca bağırmış insanlar, birdenbire "Cumhuriyet" deyince bir şey geçirdik. Fakat çabuk benimsediler cumhuriyeti, herkes cumhuriyeti çabuk benimsedi. Tahminlerden daha çabuk oldu. Tabii Anadolu'da Padişah'ın tarafları hareketler olmuştu. Şehzade İsyanı, 1925'te filan birtakım şeyler olmuştu ama bizim memlekette pek öyle bir şey olmadı. Hatırlamıyorum daha doğrusu. O zaman tabii, bende bilinçlenmiş bir şey yoktu. Bir cumhuriyettir söylenip gidiyordu ama ben tam manasını anlamış da değildim. Yaşım çok küçüktü, dokuz yaşındaydım, cumhuriyet ilan olduğu zaman. Hayatım boyunca, cumhuriyetçi ve Atatürkçü olduğum için bana tabii cumhuriyetin etkisi zamanla gelişmiştir. Bugün 84 yaşındayım, halen Atatürkçü ve altı ok ilkelerine bağlı bir insanım.

Şimdiki çocuklar... Tabii, şimdiki çocuk deyince benim kendi çocuklarım var, bir de bugünkü çocuklar var. Şartlar hızla değişiyor. Mesala, benim torunum çok daha serbest. Benim kızım ve oğlum biraz daha sıkıydı. Yani bundan otuz-kırk yıl önce daha sıkıydı. Aile şeyi şimdi daha çok serbest, daha çok. Mesela şimdi siz bile gelip bunları yapıyorsunuz, faaliyet içindesiniz. Serbest hareket etme şeyiniz var. Benim çocukluğumda mesela o zaman kız çocukları fazla böyle sokakta gezemezlerdi. Ayıptı tabii. Yani cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda hanımlar peçeli gezerdi. Çarşaflı, peçeli gezerdi. Kız çocuklar 10-12 yaşını geçtikten sonra peçeye girerlerdi. Zaten cumhuriyetin gelişmesiyle beraber, serbestliği beraber geldi, Kilis'te. 1925'te şapka şeyi oldu, devrimi oldu. Şapka giyildi. Ondan sonra 1938'de Kilis'te kısa kollu, şapkalı hanımlar gezerdi. Bu, bütün aileler gezmezdi. Mesela oraya gelen subayların çocukları filan, daha çok memurların. Kilisli ailelerden de giyen vardı. Mesala ablam benim –Antep'te iktisat müdürüydü eniştem– Kilis'e geldiği zaman yüzü açık gelirdi, serbest gezerdi. Yani 1925'ten, 1928'lerden, 1927'lerden sonra hızlı bir açılış şeyi oldu. Atatürk'ün, o kıyafet kanunları filan çıktı. Büyük gelişmeler oldu. Şimdikilerden daha serbest gezerdi. Şimdi kollar şey, başı bağlı hanımlar, öyle geziyorlar, bizim memleket Kilis'te.

Hep kısa pantalon giydim çocukluğumda... Mesela çocuklar bir yerde, büyüklerin yanında konuşması öyle pek iyi gözle görülmezdi. Şimdi çocuklar ön planda. Ailenin şeyini, yönünü çocuk tayin ediyor. Şimdi günümüz toplumunda çocuklar her şeyin merkezinde. Çocuk eskiden öyle değil, bizim zamanımızda öyle değildi. Ben yine aile olarak ileri en ileri durumda ailenin çocuğuydum. Mesala bir toplantıya gidip otursam da ayaklarım bazen kısa gelir basmazdım. İskemleye oturduğumda bacaklarımı sallasam, rahatsız annem babam, gözüme bakarlardı. "Ayağını sallama" filan diye, o zaman. Cumhuriyetin getirdiği şeyler bunlar ve dünyanın, tabii dünyanın gelişmesi, cumhuriyetin de getirdiği, serbestliği. Terbiye sisteminde tamamen şey yaptı. Batının etkisi, sinemaların etkisi. Şimdi televizyon hayatımızı tamamen yönlendiriyor. Çocuklar filan, gençler farklı.

Ben çocukken çiftçi olmak isterdim. Çocuktum, daha ilkokuldaydım. Yani bir gün kaymakam gelmişti, bize ziyarete, bizim pederi. Bana "Sen ne olacaksın?" hani çocuklara sorulur ya, "Büyüyünce ne olacaksın?" "Çiftçi olacam" dedim. "Peki kaymakam olmak ister misin?" dedi. "Hayır olmak istemem" dedim, "Neden?" dedi. "Memur olunca insanı bir gün kovarlar" dedim. Kaymakam pek memnun olmadı. Yine böyle bir toplantıda, kaymakam filan, çocuktum ben daha, "Cumhuriyet mi iyi, yoksa sultanlık mı iyi?" diye sordular. "Tabii cumhuriyet iyi" dedim, "belki ben bile bir gün cumhurbaşkanı olabilirim" dedim, "padişah olmak mümkün değil" dedim.

Çok sakin bir çocukluk devresi geçirdim. Yani fazla şeyli hareketli değildim... Ağbim, biraderim, 1922'de, 21'de ya da 22'de İstanbul'a doktor olmak için gitti... Çok çok severdim ağbimi. Ona baya üzülmüştüm... Aile düzenimizde bir şeylik olmadı, yani böyle bir bozukluk olmadı. Yalnız bir amcamı toprak meselesi yüzünden vurdular. O tabii, 1926'da büyük şey yarattı, ailece üzüntü. Onun katili Suriye'ye kaçtı. Suriye'de yakaladılar. Gıyabında idama mahkûm olmuştu. Sonra yakaladılar. Beyrut o zaman Suriye'ye bağlıydı. Vuranı Beyrut'ta hapishaneye koydular. Halep'e kaçırırlar diye, ordaki bir aşiretin şeyiydi, aşiretin oğlu, çocuğu idi. Sonra teslim ettiler, tekrar geldi. Antep'te tekrar mahkeme oldu,

idam ettiler. Hatırladığım en önemli olay bu. 1926-27 seneleri yani bunun şeyi içinde geçti, hareketi içinde geçti. Antep'ten vali gelirdi, savcı gelirdi . Hep bize misafir olurlardı... Başka bir şey söyleyecek fazla bir hatıram yok.

Atatürk'ü üç defa görmek nasip oldu bana. Bir defasında 1930'da Galatasaray Lisesi'nde orta ikinci sınıfına gelmişti. Bizim sınıfa girdi. Türkçe hocamız imla yazdırıyordu. Geldi, gezdi bir-iki şeyde bulundu, ikazda bulundu çocuklara, gitti. İkinci görüşüm 1933'te. O zaman bakalorya vardı. Ortaokulun sonuda bakalorya imtihanında tarih imtihanına gelmişti, orda gördüm. Ortaokulda mezunluk imtihanı... olgunluk imtihanı gibi bir şey. Bu liselerde böyleydi. Bakalorya diyorlar. Sonra o, tarih imtihanına geldi. Ondan sonra 1933'te yine aynı yıl ben 10. Yıl için Ankara'ya gitmiştim, izci olarak. 1933'ün 30. Ekim günü, şeyin, Zıraat Bankası'nın balosu vardı. O zaman balolar yapılırdı, Cumhuriyet baloları. Ziraat Bankası'nın binasında, Ulus'taki binasında, girişinde salonda yapıldı. Ben de oraya gitmiştim. Enistem rahmetli, Ziraat Bankası'nda memurdu o zaman. Hep ailece gitmiştik, bizim birader de vardı, beraber gittik. Gecenin geç saatında "Gazi geldi" dediler. Gazi içeri girdi. Etrafını sardılar, ellerini öptüler. "10. Yıl Marşı" söylendi, beraber söylendi. Ondan sonra bir ara bir iskemlenin üzerine çıktı. Dedi ki, "Burada gençler var gelmiş, 10. Yıl nedeniyle konuşmak istiyorlar. Böyle bir konuşmaya müsade edenler ellerini kaldırsın." Herkes elini kaldırdı. "Buna bir başkan gerek" dedi. "Beni başkan seçmek isteyenler elini kaldırsın" dedi ve başkan seçildi. Geldi o karşı tarafa, şeyin yanına, tezgâhların yanına iskemleyi koydu oturdu. Etrafında o eski refakatçileri vardı. Ziraat Bankası'nın genel müdürü, müdür muavini... Ben de yanlarına sokuldum ve takip ettim. Öyle bir daire çizildi. Ortaya bir iskemle kondu ve ilk konuşmacı çıktı. "Paşam her ne kadar konuşmasını bilmesem de" dedi. "Niye çıktın oraya, in" dedi. O aşağıya indi. İkinci çıkan Milli Gençlik Teşkilatı başkanıydı, güzel konuşan bir arkadaştı... Ayet namında bir doktordu. Çok güzel konuştu fakat bir yerinde "Ben burada ikibin ile dört bin kişi adına konuşuyorum, genç adına konuşuyorum" dedi. Atatürk bunun üzerine durdurdu, "Bunun için yetki aldın mı?" dedi. Gençlerden almamıştı yetki ama

"Başkan olarak konuşuyorum" diye bir cevap vermişti. Onun konuşmasını beğendi, yanına oturttu ve konuşmasını beğenenleri yanına oturttu.

Derken arada konuşanlar oldu. Şimdi tam hatırlıyamıyorum, fakat sonra bir genç daha çıktı. O da doğrudan doğruya Gazi'ye "Sen gençlerle meşgul olmuyorsun" dedi. Yani bir hücumda bulundu. "Bir yüzbaşı, on sene yüzbaşılık yapar, binbaşı oluncaya kadar gençlik zamanı hep böyle şeyde geçer, verimsiz geçer" dedi. Kendilerinin birçok tahsil yaptığını, telsizcilik öğrendiğini, yüksek tahsil yaptığını, eğitim gördüğünü anlattı. İnecekken "Sen orda dur" dedi. "Mesleğin nedir?" dedi. Deniz yüzbaşısıymış. "Sen dedi, bu kadar tahsili ne kadar, ne zaman yaptın?" dedi, "Sen bir şarlatansın" dedi. "Senin bu kadar tahsil yapman mümkün değil" dedi. "Osmanlı donanmasında bir çarkçı kadar eğitimin olmaması lazım" dedi. "Ben gençlikle doğrudan doğruya meşgul olamam" dedi, "Ben gençlerle meşgul olanlara emrederim" dedi. Adam tabii her defasında aşağıya iniyor, fakat "Çık yukarı" diyor, tekrar çıkıyor, her defasında çıkıyor. Efendim, o sıra bankanın üst tarafında bir kadından ses yükseldi "Paşa, Mustafa, Mustafa Kemal, bu millet bir şey yapmadı mı?" dedi. Gazi elini kaldırdı, bir şey söylemedi. Sanki, yani söz almadan konuşma der gibi bir hareket yaptı. Yani bir kızgınlık hareketi. Buna karşı bir tepki göstermedi. Ama işgüzarlar adamı dışarı çıkarmışlar, tabii etrafını almışlar. Derken balodа birisi çıktı. "Bu çatı altında, bulunduğumuz bu bina kime aittir?" dedi. O zaman Ziraat Bankası'nın özel bir durumu vardı. Devletin değil. Gazi'nin cevabı şu oldu : "Biz de onun sahibini arıyoruz, yakında bulacağız" dedi. O da öyle geçti. Ondan sonra birisi daha çıktı, o iskemleye çıkmadı. "Nedir? Nedir? Biz bugün eğlenmeye geldik. 10. Yıl, ikinci günü bilmem kaçıncı saatinde" dedi, "Eğlenmek için, dansetmeye, eğlenmeye geldik" dedi. "Mustafa Kemal'miş, mavi deniz gözleriymiş, derinlikleriymiş, biz bunları dinlemeye gelmedik." Ona "Hay yaşa sen" dedi, "Gel yanıma, al içki". "Arkadaşlar eğlenmeye geldik buraya" dedi, "Eğlenin hep beraber, hep beraber eğlenin". İki saat filan sürdü ama bütün olay, benim hatırımda kalan bunlar. Yine "10. Yıl Marşı" söylenerek yine elini öperek yolcu ettiler. Bu kadar.

İSA HİSAN BİNGÖL *

80 yaşındayım. Doğum yerim Muş, orman yüksek mühendisiyim. Annem ve babam Muş'ta doğdular ve Muş'ta öldüler. Çok gezdik, sonları orda. Babam, mahallinde yetişmiş yönetici. Yazı işleri müdürlüğünden gelmiş, kaymakamlıklarda bulunmuş. Böylece yönetici olmuş, politikaya girmiş, Muş'tan mebus seçilmiş. 1920'de birinci ve ikinci devre milletvekilliğinde bulunmuş. 927'de yaşantısının gereği bir daha listeye girememiş. Muş'a dönüşümüzde 1930'da öldü. Bir sene sonra da annem, 931'de. Birisi 45 yaşında, birisi 35 yaşında ve ben babasız anasız yaşamıma devam ettim. Biz beş kardeştik. En büyükleri benim, dört oğlan bir kız. Kardeşlerimden birisi öldü, diğerleri yaşıyoruz.

İsa Hisan Bingöl

Yaşantım çok renklidir. Dört yaşında Muş'ta ilk anım. Evimizin çevresi... Rus işgalinden geri kalmış, harab olmuş yerlerini çamurlu sıvayla sıvamak için, samanlı bir çamur yapılmış ve ben orada çamurun içinde atlayıp zıplayarak eylenmeye çalışıyordum. İlk şeyim bu. Beni ordan aldılar, eve götürdüler, yıkadılar, temizlediler ve tabii bi daha öyle yerlere girmememi sağladılar.

İlkokulu işte, kısmen Ankara'da, ilk başta tabii, sonradan İstanbul'da okumaya başladım. Benim hayat çizgim çok farklılıklar gösterir. 1925 sonu özel mürebbiyeyle İstanbul'da kaldığımız, oturduğumuz Salacak'taki geniş bahçeli bir konaktı. Fransızca öğrenirdim mürebbiyeden. Sabah beni yatağımdan alır, akşama da yatırır bir tek kelime Türkçe konuşturmazdı ve böylece Fransızcayı öğrendim. Galatasaray Lisesi'nde ihzari okumadım, hazırlık sınıfı. Birinci sınıftan başladım. Orda derslerin bir kısmı Fransızca, bi kısmı Türkçe okunurdu. Teknik dersler yani eşya, tabiat, coğrafya, matematik gibi dersleri Fransızca; tarih, edebiyat, ahlak dersleri Türkçe okunurdu. Hâlâ zevkle hatırladığım bir musabahat-ı ahlakiye dersimiz vardı, ahlak sohbetleri. Süleyman

* Görüşme, 26 Nisan 1998'de Yıldız Koçyılmaz tarafından yapılmıştır.

Efendi diye de bir hocamız vardı. Nur içinde yatsın. Bize o kadar güzel şeyler anlatır ve bizi milli duygularla o kadar iyi hazırlardı ki şu anda dahi onu rahmetle anıyorum. Haftada bir saat olan dersimizi iple çekerdik. Fransızca derslerinin bulunduğu teneffüslerin birinde içimizden ispiyonlar seçilir, Türkçe konuşmamamız beyan edilmişti, konuşulan her kelime için beş kuruş ceza alınırdı ve ben böyle okumaya başladım.

Çocuktum, 6 yaşında ilkokula başladım, evimden pek ayrılmamıştım, annemden babamdan, yatılı gittik. Günler bana tükenmez gibi geldi, geceler belki ağladım. Beni ilkokula bırakıp ayrıldığı zaman babam, gözyaşlarımı zor tutmuştum ama alıştım. İki sene yatılı. Yetişmemizde büyük tesirleri oldu. Ben ordan 8 yaşımda ayrıldığım zaman ilkokul üçüncü sınıfa geçtiğim zaman, Osmanlıcayı hatasız okuyup yazabiliyordum ve zaten derslerimiz Fransızca, bir kısım derslerde biz hocaya Fransızca anlatırdık, hoca da bize Fransızca anlatırdı. Türkçe kullanılmazdı. Öyle zihin çok ilerlemiş idi. Hocalarımızın bir kısmı Fransızdı. Mesala, hiç unutmam Mösyö Foti diye bir hocamız vardı. Beceremediğimiz Fransızca midyumlarda bu saçlarımızdan tutar, bizi havaya kaldırır, biz de bundan çok acı çekerdik. "Mösyö, mösyö" dedikçe o da bize "Mösyö, mösyö" der ve yine kaldırırdı. Böyle bir saç çekilmesine şey olmamak için de dersimize çok iyi çalışırdık. O zaman tatiller perşembe günü öğleden sonra başlar, cuma günü akşamına kadar devam eder idi. Orda, bir hemşehrimiz polisti. Bizi gelir evimizden alır, vapurla karşı tarafa geçeriz. Salacak'tan köprüden geçeriz, onu ifade edeyim, o zaman Galata Köprüsü'nden geçiş serbest değildi. Düyun-u Umumiye'ye bağlıydı ve herkesten kırk para, bir kuruş geçiş parası alırlardı. Ondan sonra da tonole (tünele) gelirdik, tonelden Beyoğlu'na çıkardık, tramvayla okulun kapısına kadar gelirdik. O polis hemşerim bizi okula bırakır, bir hafta sonra, azat günü gelir alırdı. Bir gün, yağmurlu bir geceden sonra... bizi cuma günü akşam okula götürmesi gerekir iken götürmedi. Sızlandık biz "Niye gitmiyoruz?" diye. Bi şey de söylemedi bize. Cumartesi sabah oldu. O zaman İstanbul'da şimdiki gibi parke veya asvalt yok, Arnavut kaldırımları döşenmiş. Arnavut kaldırımı taşlar yan yana dizilerek yapılmıştır, döşeme sistemi. En sağda ben gidiyorum, oğlu var, bi

de kendisi (hemşehri amca) var. Üç kişi gidiyoruz. Yerde katlanmış bir para gördüm, eğildim aldım. O zaman üzerinde Türk çiftçisini gösteren bir saban ve çiftçi, değeri de bir lira olan paraydı o. Bir Türk Lirası. Amcam sordu "Neyin nesidir?" dedi. Ben de kendisine parayı gösterdim. Hemmen elimden kaptı aldı ve biz Üsküdar'a gitmek için yönelmişken, bu parayı görünce hemen bizi Salacak iskelesine döndürdü ve koşturdu, vapura yetiştirdi, gittik. Sonradan öğrendim ki amcamın bizi okula götürüp getirecek parası yokmuş. Babam da para göndermemiş, sıkıntıdaymış. Üsküdar'da alışveriş ettiğimiz bakkaldan para alacakmış. Ben bir lirayı bulunca hemen dönmüş gitmiş. Biz üç kişi vapura bindik, köprüden geçtik, bütün bu anlattıklarımdan sonra amcam o gün İstanbul'da karnını doyurmuş. Akşam da dönmüş bu bir lirayla.

Okulda normal sıralardı. Yani şimdikinden pek farklı değildi. Yalnız bizim etüt yaptığımız, gece etütleri yaptığımız yerlerde kilitliydi. Kapaklar açılır ve içine kitaplarımızı, üst üste, kendimiz korduk. Eritilmiş mürekkepler vardı, tahta kalem sapları, çelik uçları vardı. Ben çok iyi hatırlıyorum eski yazıyı yazarken "Terakki" marka şeyi tercih ederdik, uçları ve bize yazı derslerinde noktalanmış şeyleri dikkat ettirerek çizdirirdi. Karığrafimizi böylece düzeltmeye dikkat ederdik.

O zaman karma değildi okul. Galatasaray tamamen şeydi, erkek. Özel kıyafetimiz vardı. Lacivert ceket, gri pantalon, kasket, armalı kasket, lacivert gravat o şeyiyle okula giderdik. Noksan olunca gitmezdik... Babam amcama kızıyordu. "Çocuklar diş fırçasız, diş macunsuz okula gider mi?" Şimdi pek ender kişiler bu lafı söylüyor.

Ben daha çok sayısal derslerde başarılıydım. O zamanlar matematik. Sonraları biz Muş'a geldik. Ben iki sene de Muş'ta okudum, son iki sene. Orda çok orijinal bir şey anlatıcam. Babam eski mebus gelmiş Ankara'dan. Ordaki okulumuz, Muş'taki tek okul... (Muş) üçbin küsur, üçbin beşyüz (nüfus) arasında bir yer. Büyükçe bi salon... İki tarafında sınıflar var. Dokuz odası var, her birisi sınıf, birisi de öğretmen odası. Başöğretmen odası. O zamanlar "İstiklal Marşı" yoktu. Daha doğrusu marş kabul edilmiş ama bestelenmemiş ve belirli yerlerde bu kullanılmıyor, bunu yerine diğer

marşlar söyleniyor. Mesala hatırladığım bir marş vardı: "Hörmet sana ey şan dolu sancağım..." Biz onu perşembe günleri öğleden sonra, sancak diye şu, (sopaya) takılmış bayrağa, en büyük yaşlı arkadaşımız tutar ve biz bu sancak marşını okur, dağılırdık. O zaman baş öğretmenliği yapan Antalyalı Remzi Bey diye bir hocamız vardı, bi de hanımı vardı, Remziye Hanım, öğretmen. Biz bu marşı söylerken geveleye geveleye söylüyoruz. İçerden çıktı, büyük bir hırs ile, hınç ile kızdı. "Böyle marş olmaz" dedi, "Bu bayrak" dedi, "büyük saygı göstermeniz gereken bir şeydir. Nasıl olur ona karşı böyle saygısız davranıyorsunuz?" falan. Orada çok asabileşmiş, hırçınlaşmış ve o arada "Bu sizin Allah'ınızdan büyüktür" dedi. Bir sessizlik oldu. O zaman yüz küsur, yüz elliye yakın öğrenci vardı. Çil yavrusu gibi bütün öğrenciler dağıldı. Bu hocanın, baş öğretmenin beyanı üzerine. Ben de gittim, babama anlattım. Beni dikkatle dinledi. Kalktı, kürkünü giydi, beni de aldı, bastonunu da aldı. Hocaya ve hanımına: "Hemen gidiyoruz" dedi. (Onlar) direnmek istedi. "Hayır" dedi, "gidiyoruz". Karı koca yanımızda beraberce bizim evimize geldik ve kendi odasına aldı babam. Ben odaya hizmet etmek için girip çıkıyorum. Konuşmaları kısmen dinliyorum. "Hoca çok büyük hata yaptınız. Toplumu tahrik eder. Sizin için olduğu kadar, bizim için, kasabamız için çok kötüdür". Sene 1929. "Onun için burdan çıkmıcaksınız. Kasabada velvele olacak, ben bu velveleyi önliycem. Kasabanın size müdahalesine izin vermicem". Hakikaten biraz sonra okula giden diğer veliler babamı arıyor. Dönmüş dolaşmış bizim kapının önüne gelmişler. Tabii babama bir saygı gösteriyorlar, bir değerlendirme söz konusu olmadı. Beklediler, bağırdılar, çağırdılar, dağıldılar. Yukarı gelmediler ve bu öğretmen ve hanımı bizde iki gün kalıyo, şey yatışıyo, sükuneti buldu. Bir Menemen vakası olabilir idi. bunu önlediler. Yani benim aklımda kalmış ciddi şeylerden birisi.

Bi de Tevfik Bey diye bir başöğretmenimiz vardı, beşinci sınıfta. Askerlikte Kafkasya cephesine gitmiş, Suriye cephesine gitmiş. Bütün bunları anlatırken üzgün, ordaki çektiği çileleri anlatıyor, gözleri sulanıyor idi. Bizim de muzip arkadaşlardan bir-ikisi tükürükle gözlerine yaş sürüp, arkadan kıkır kıkır kendilerine gülüyor-

lardı. Hoca bunu gördü. Çağırdı, gülenlere bir tokat attı. "Ben burda" dedi, "size neler telkin ediyorum, siz ne yapıyorsunuz".

Ben okulda hiç ceza görmedim. Yani o dönemlerde okulda ceza görmedim. Ama ben evde dayak yedim. Babam, öyle kolay kolay dövmezdi ama dövünce de çok kötü döverdi. Hakkını verirdi o dayağın. Ankara'dayız, bize bir şiir ezberlettiler:

Yeri göğü yaratan,
Çiçekleri donatan,
Bir Allah'tır, bir Allah

diye bikaç kıta şiir... Hacı Bayram'ın arkasında bir yerde oturuyoruz. Babamın yanında annemler, annesi falan beraber misafirimiz var. Evimiz şeye bakar, Bent Deresi'ne bakar. O zaman Bent Deresi kapalı değildi açık bi dere akıyor. Haylazlık yapıyordum. Beni çağırdı. O şiiri gösterdi. "Git" dedi, "bunu ezberle, tamamla ezberini gel bana oku". Gittim, unuttum. Haylazlığıma devam ettim. Bi saat, bi buçuk saat geçtikten sonra gece çağırdı. Ezberlemediğim anlaşılınca, her mısrayı bi tokatla ezberletti, gözümden yaşlar aka aka. Ama ertesi gün işte misafirler yine geldiler. Cuma tatili. Beni çağırdı. Bu şiiri güzel bir şeyle, öğrendiğim şekliyle (okudum), bahşişler boynumdan yağdı.

Tabii o zamanlar, Galatasaray'da bayramlarda, izci filamamız vardı. Okulun büyük sancağı vardı. Yaşlı ağbilerimiz onlar en başta, biz de döküntü olarak giderdik. Bir İstiklal Caddesi'ni gezerdik. Hatırladığım bu. Fakat Muş'a geldikten sonra, iki tane trampetimiz vardı. Bu bayramlarda işte bi dizi olurduk. Bir çarşıdan geçerdik. Hükümet konağına uğrardık. Okula dönerdik. İşte iki tane, biz trampet çalardık, ben ve amcaoğlu... Tabii ondan sonra ortaokula gittik. Ortaokulda şarkılar farklıydı.

Cumhuriyet ilan edildiğinde ben çok küçüktüm... Hatırlıyamıyorum ama babamın parlementer oluşu vesilesi ile biçok şey dinledim. Bunlardan birçok şeyler öğrendim. 10. Yıl kutlamasını hatırlarım. Biz o zaman ortaokul son sınıftaydık, orta üç. "On yılda onbeş milyon genç yetiştik", diye başlar (marş). Cumhuriyet (ilan edildiğinde babam mebustu). Birinci devre, devredeydi. Biz Muş'taydık. Bizi götürmemişti. Nedense bizi hemen alıp götürme

şeyinde bulunmadılar. Cumhuriyet'in ilanından sonra ikinci defa seçilince 1923'te, bizi 1924'te aldılar, götürdüler.

Ben Cumhuriyet çocuğuyum. Benim bütün varlığım oraya bağlı. Yaşantım da böyle. Yani Cumhuriyet'in dışında bişi düşünmek benim için çok güç. Aynı şekilde bir beyanda bulunmak bile güç. Ben 1919'da doğdum. Cumhuriyetçi paşa gündemde. Her şeyimde o kumandaya geçmiş.

Şimdi eğitim öğretim sistemi çok farklı. Artık eski medrese şeysi yok. Ezberciliği bırakıyoruz ama prensip olarak bırakmışız... Deneysel olarak... işte tabii kolay da olmaz bu, yavaş yavaş, zamanla olacak. Ben çocuklarımla, torunlarımla mukayese ettiğim zaman kendimi çok farklı bir eğitim almış olarak görüyorum. Başarıya ulaşabilmenin koşulları çok farklı. Biz babamın bulunduğu yerde taa, kapının dibinde diz çöker otururduk. Dostları, ahbaplarıyla gece divanda konuşurlarken, biz mecburduk onların suyunu, çayını dağıtmaya, hizmet etmeye. Baş köşeye oturmazdık. Ana, baba ne düşünürse düşünsün kendi, işte kendi meziyetlerini değerlendirmeye gayret ediyo. Çok farklı bir statü içindeydik. Pek tabii ben doktor olmak istiyordum. Fen şubesinden pekiyi ile mezun oldum ama ortada, ortadan edebiyat şubesinden orta derecede mezun olanları tıba aldılar, beni almadılar. Merak ettim sordum. Vekile kadar özel gittim, Ankara'daki vekile ulaştım. Beni hastaneye götürdüler ama işte o, ona telefon etti. O ona telefon etti. Benim sağlam olarak oraya gitmemi önlediler. Niye? Dik çıkmışım. Şimdiki gençler böyle mi? Tartışıyor, derslerinde fikirlerini yeniden kabul ettiriyor.

Lisedeyken, yeni gelen öğretmenlerden birisi benim defterimi gördü. Ama fevkalade güzel. Renkli yazılmış, mürekkepli yazı, tanzim edilmiş. Aldı, baktı, Osmanlıca görünce "Ooo" dedi, "Atatürk inkilaplarına karşı gelmişsiniz" ve beni o zamanki şeyde, disiplin kuruluna götürdü. Lise müdürümüz beni çok severdi, her konuda da tutardı. Başarılıydım çünkü. Konu disiplin kurulunda görüşülürken, hoca merak ediyor. Gidiyor, bakıyor, okuyor. "Efendim" diyor müdür, "o kadar güzel bir şey ki, siz bunu okuldan uzaklaştıracağınıza, siz buna bir ceza vereceğinize, bunu ödüllendirmeniz lazım".

İSMAİL TALAY*

1916 doğumluyum. 1915'te annem babam evlenmiş... Çanakkale harbi olmuş... O zaman vüyünlü-vüyünsüz, yani öksüz kız öksüz oğlanla evlenirse askere gitmez denilimişti... İkisi de gariban... Evlenmiş emme, Çanakkale insan değirmeni olmuş... Hiç dinlememişler, iki-üç ay sonra götürmüşler... Gitmiş Çanakkale'ye ve gelmedi, gelmemiş... 16'nın ilk aylarında ben dünyaya gelmişim. 916'nın ilk aylarında... Çanakkale bitmiş emme, babam da gitmiş... Ve gayıpların içinde, şehitlerin içinde deyil...

Ayaş'ın Gokler koyünde doğdum. Angara... Ayaş, Gokler koyünde... O zaman Zîr imişti... 31'de Ayaş'a alındı da Ayaş oldu. Benim şimdiki nüfus hüviyetim Ayaş...

İsmail Talay, kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 10 Mayıs 1998 günü, Ankara Sincan'da.

Ben... Ekseriyetle çiftçilikle meşgul olurdum. Çiftçilik, ev işlerinde falan meşgul oldum. 24'ten sonra... yani aşağı yukarı 8 yaşında... 7 yaşında okula gittim. 1923'te ilk olarak Cumhuriyet kurulmuş. Kurulduktan sonra ilk olarak Angara'nın koylerinden, Ayaş mıntıkasında dört koye öğretmen vermişler. Birisi Sinanlı, birisi Zirgayi şimdi, birisi de Bayram koy, Ayaş'tan öbür tarafta... Birisi de bizim koy, Gokler koyü... Öğretmen vermiş ve bizi okula aldılar. İlkokula... Arap harflerini okuduk yirmi sekize gadar... Tek öğretmen... Elli-atmış kişi...

Aynısını okurduk bunların. Tarih, coğrafya,.. Biz öyle derdik, şimdi... Coğrafyanın adı ne şimdi? Tarih, din bilgisini... Üç sene Guran okuduk, günde bir saat... Dördüncü sene Guran alındı. Din bilgisi deyi o Arap harfleri... Aynısını okurduk şimdiki derslerin... Ve oldukça da iyi okumuştuk. Amma işte sonu gelmedi... Ondan eveli Ayaş'ta hem rüştiye hem de şey varımıştı, medrese. Rüştiyeden çıkanlar Angara'da çok büyük memur idi. Çok büyük... Bizim koyden de bir iki gitmiş emme... Onlar sora bizim okula geldiler, Rüştiyeden...

* Görüşme, 10 Mayıs 1998'de Ali Gurbetoğlu tarafından yapılmıştır.

Bir öğretmen idi amma, her şey vardı. Tabii... Her şey... Şimdiki teşkilat var idi de tabii gayrimuntazam, muntazam deyil. Okul gayrimuntazam, muntazam deyil. Öyle bi hali var idi. Öğretmen Ayaşlı idi. Yedek subay imiş askerliğinde. 1303'lüydü 303'lü (1887/1888). Uzun zaman askerlik etmiş... Osmanlının askerliğini hep etmiş, muvazzaf, ihtiyat... İstiklal Savaşı'na da garışmış. Öyle bir öğretmen idi. Muazzam Arap harfleri bilirdi. Arapça deyil. Arap harflerini okur yazar, bize de öğretti... Sağdan yazar idik... Biz de sağdan yazdık.

Dayak olurdu. Dayak, bilmeyene olurdu. İtaat etmeyene öğretmene, yani itaat etmeyene olurdu. İtaat şart. Asker gibi... Tahtadan tüfeklerimiz vardı. Talime giderdik perşembe günleri öğlenden sonra. Okulda... Tahtadan tüfeklerimiz vardı... Öğretmen de subay dedik ya. Öğlenden sonra talime götürürdü perşembe gun. O zaman gunler yarım... Cuma tatildi. Öyleydi... Gayrimuntazam. Toprak okul, afedersin üzeri dam... Oldukça gayrimuntazam... Ondan gayrimuntazam bi şey olamaz. Tuvaleti filan.. İşte köylünün yapıverdiği bir tuvalet falan...

— Su?

— Yok canım... Götürüyorsun... Suyu yoktu....

Nasıl hatıra olacak?... Böyle fotoğraf felan çekmeleri yoğudu. Ne (de) fotoğrafçı gelirdi... Bi defa... ben dört sene okudum. Bi defa Zîr didiğim yerden kaymakam ney geldi dediler. Bizi kor kotü bir imtihan ettiler. Okuldan dağılıyon ya. Yani yılbaşının sonunda... Mesela kırk gun sora Guran okulu dağılacak... O gunkü talebelerini imtaan etti gibi... Oranın öğretmeni de geldi. "Şunu sen oku, şunu sen oku" dedi. O gun için bizim destan var idi, "Unutma"...

UNUTMA
Bir avuçtan fazla insan deyildik
Dünya bize düşman oldu yenildik
Topumuzu, süngümüzü aldılar
Yonanlıyı ülkemize saldılar
Kahbe Yonan sürü sürü askerle
Arkamızdan vurdu bizi hançerle
Minareler, duyguları var gibi

Bizi gurtar, bizi gurtar ya Rabbi (Ağlamaya başlıyor)
Aydın, Aydın, güzel Aydın
Kah ki yanıp yıkılaydın

(Son iki mısrayı ağlayarak okuyor ve devam edemiyor.) Dinlenmeyecek kadar bir destan... Neyse sonunu getiremeycem.

Soyadını aldıktan sonra soyadını bilmem öğretmenin... Hüseyin Hüsnü idi. Ayaş'ın yerlisi idi. Tek öğretmende okuduk. Elli beş mevcudumuz vardı. Benim numaram 52'ydi. Benden sonra 53 var idi. 53'e okuldayken emri hak vaki oldu, öldü. 54'ü hatırlayamayom. 55'te vardı. Başka bir koydendi. O da bizim koyde okuyordu. Bunlar hep öldü. Hemen, benimle okulda okuyandan edrafta, bizim koyde dört dane var. Hep arkadaştık. Bir koylüydük. Hep bir soydan, bir kandan... İstek, menfaatleri bir olan bir adamdık. Yani bir döğüş gibi, geçimsizlik gibi falan bir şeyler olmasa gerek...

Biz elli beş kişiydik. Yirmi kişinin babası vardı, otuz beşinin yoğudu... Biz, oldukça garibanların içindeydik. Hem onlar garnı doyarak da gelirdi okula... Üstü başı düzgün, kaadı galemi düzgün... Yazarız derslerimizi... her gün... Herhalde ikinci sınıftaydık... "Yirmi defa dersini yazcaan" demiş... Elfabe, yani gıraat... Şimdi ona ne derler, gıraate? Biz gıraat derdik... elfabeden sonrasına... Birinci sınıfta hep elfabeydi. Hatta o zamanın ihtiyarları –elfabede çeşitli resimler var idi– "amanın bunlar tazı davşan okuyor. Bunlar adam mı olacak? Felan ettiğimin bebeleri..." derler idi o gunkü ihtiyarlar... Üstümüz başımız eski... Biz tabii Arap harfleri okuyoruz. Ben Latin harfi okumadım.

Okula nüfus kağıdımız ilan gittik, şimdiki gibi, öğretmen bizi okula kaydetti. Gelmezsek cezalandırır idi. Zorunluydu, hapis var idi, hapis. 6. yaşını bitirmiş, 7. yaşına basmış kimselere okul zorunlu idi o gun için. Ama 15 yaşında da (gelen) var idi. Onların babalarının gücü var idi. 15 yaşında kaydettiler, çocukları da okula gitti.

Şimdi birinci ay, ikinci ay deniliyor. Şubatta gitsem gerekti... O zamana kadar başka yere gittim. Hoca vardı da... Hoca... Din hocası... Onu tam gapatmadılar. O da okulun yakınında bir yerdeydi. Oriya giderdim. Orda hoca hâkim olamadı... O beş on kişiye... Bu milli eğitimin talebesiynen yakın yakındık... Duvar duvara... Geçilmeyor idi... Onlar çokcaydı, milli eğitimin talebesi... Herkes öbür

tarafa bastırdı gitti... Ben de gittim... Beni de götürdü... Benim anneannem vardı, rahmetli... Oraya gaydetti, nüfus kağıdınlan beraber. İkinci ayda olsa gerek. O zaman ikinci ay hangisine gelir? Şubattan sonra... Biz kânun-i evvel, kânun-i sâni falan derdik... Öyle ayları takip ederdik.

Okulun adı yok... Gokler koyu ilkokuluydu. Yani böyle bir isim verilmiş felan bir okul deyildi. Bizim ev yakındı, hemen yüz metre felan. "Ardıç kadı çam müftü" oğlum... Ev nee... okul ne... İşte topraktan ev, topraktan okul... Sıralara dizilirdik ve otururduk, üçer üçer... Üçer üçer... Oldukça disiplinli idi. Haydutluk yoğudu. Bir öğretmen... Sanki İnönü o... Şey... Atatürk oydu... O zaman Atatürk deyil de Kemal Paşa'ydı.. Sanki orda Kemal Paşa oydu.

Biz Arap harflerini okurken 28'in son aylarında bu Latin harfleri çıktı. Yeni elfabeler... Latince harfi çıktı, üçe endi koyler... Üç sınıfa endi... Koylerden beşinci sınıf emrini aldılar. Yaa... Öyle oldu... O zaman beşinci sınıf emri var iken, beş okuyacak iken, işte bu 1928 Şubatın 18'inde koylere bir emir geldi, gelmiş, beşinci sınıf emri alınmış... Biz dördüncü okuyorduk. Beşinci sınıf emri alınmış koylerden... Bizi 1928 Şubat'ta dağıttılar. Koylerdeki dördü, beşi dağıttıla... Üç, üçüncü sınıf kaldı. Onlar da, ilkbahara başarılı olan diplomasını aldı çıktı. Yani biz şehadetname almadık eski okuldan... diploma almadık. Şehre gideceğidi. Ayaş'a, Zîr'e gideceğidi. Koylerden aldılar ama beşinci sınıf varıdı oralarda. Biz ona da gitmedik, gidemedik. Vaktimiz müsait deyildi. Gidenler de olmadı bizim koyümüzden. Hiçbir yere gidemezdik. Gidecek durum yoğ idi.

He, bi defa yidim dayak. Emme ne sebepten bilmem... Herkesin bir bayrağı vardı. Şimdi yürüyüşe çıkardık. Yürüyüşe çıkınca bayrak... Herkes, ayyıldızlı bayrak deyneğinin ucunda... Onu yokarı alırdık. O gunkü okul marşlarından söyleyerek... Onu hatırlarım... Ne idi bilmem. Onu söyleyerek, ayak uydurarak, uygun adımınan –koyün önünde bi meydan varıdı bizim– oraya gadar giderdik. Ama ne sebepten dövüldüm bilmem... Bir gun geç mi geldim?... O bayrağı... sıyırdı, atıverdi öğretmen... İkişer dene vuru şöle ellerimi açtı, vurdu. Ağlayacaktım... Şimdiye kada çok dövdüğü adamlar vardı çok... Ben de böyle bir dayak yidik öğretmenden... Bir defa... Dört senede bir defa.....

Haa... varıdı falaka. He he... böyle yatırıp da ayağına vururdu tabii... Bir arkadaş vardı, daha haydutudu. Beşinci sınıfın talebesiydi, yahut bizden bir sene ileri idi. Muhtar odaya paltosunu asmış, gitmiş dışarı. O arkadaş, muhtarın cebinden kağıt almış... O kağıdı da öğretmen yazmış... Ve Arap harfleriyle... O kağıdı almış okumuş. Okuyup yazması yok muhtarın emme... Öğretmenle arası gayet iyiydi. Ne idiyse... Yoklarken, yoklarken haber alındı, kağıt o talebede. Onu yatırdı... Öyle bir dayak olmuşdu.

Bayram... Bayram kutlardık. Düğünlere, türene öyle eş tutar, biz de şarkı söyleyerek... Şu evden... gelin alınacak, şu eve gidilecek... Bir de okulda iken, Ayaş'a Cumhuriyet Bayram'ına gittik. Davul çaldık, koylünün düğünü gibi sim sim oynadık. Başka bir yere gitmedik. O gadar... Bayram mayram bi şey olmadı. O zaman talebe malebe azıdı. Gundüzden talebeleri gezdirirdiler mezdirirdiler... Bu dediğim 925-26.

— Cumhuriyetle ilgili kutlamalar?

— Olmadı gibi bi şey okulda kutlama. 10. yıldönümüne gadan ben gutlama bilmiyorum. 10. yıldönümünde ben 16-17 yaşında idim... Koylüleri davet ettiler. Yayan olarak "seymen" deyi getirdiler Angara'ya. Sivil... Getirdiler... "Gelsin koylüler", demişler. Biz geldik palas pandıras. Gayri o zaman Ayaş'a geçmiştik. Bizim koy Ayaş'ın koyu oldu idi. Haa... Şimdi Tandoğan denilen yer tarlaydı. Tozlu mozlu tarla... Nere gibi? Polatlı'nın pazaryeri dibi tarafındaki düzlük (gibi)... Bu Tandoğan Meydanı öyleydi, daha kotüydü. Koyler ekini galdırmış samanınan duruyo... Uğranmamış, toz duman... Şimdi istasyonda tren garının altından geçen şey yeni yapılmış... Bizi, Ayaş'ın halkını, seymenini... Angara'da Leblebici Camisi diye, o camiye misafir ettiler. Kahvenin üstüne... Bize bol yemek verdiler. Bol yemek ne... Angara tavası, şöyle tava. Ortasında bütün et... Pişmiş... Sabaha da kaşar peyniri... Yuvarlayarak getirdiler. Onları yidik. O Tandoğan Meydanı'na gittik. "Paşa gelecek, Paşa gelecek"... Yani biz Atatürk'ü gormek için de gezdik... Ama nerde Atatürk'ü gorcen... Atatürk taksiynen geldi. Dünya motosiklet... Pop, pop, pop... Onlar geldiler. Şimdiki stadyom gibi, o stadyomun dibini tahtadan yapmışlar... O Tandoğan Meydanı... Enginli yük-

sekli... Atatürk'ün olacağı yer yüksekçe... Biz Paşa'yı maşayı görmedik... Tabii öğlenden sonra geliyo. Süvariler, topçular... Onlar yerle virayı toz duman etti. Bizim gibi yayan seymenler... uuu... tozun içinde kaldı. Ondan sonra "Haydi siz de geçin"... Biz de geçtik. Aşama (akşama) yakın yine geldik o camiye... Böyle bi de Cumhuriyet Bayramı'na gitmem var.

6, tam 6 yaşındaydım Cumhuriyet ilan edildiğinde. Konuşulanları hatırlayamam. Duydumsam laf... Garnım doyduysa dedim, garnım doyduysa... Bi de Yonan Polatlı'ya gada gelmiş. Bizim koy Polatlı'ya 45 kilometre... Bizim koyün üstünde bi depe (tepe) var... Oraya çıkar bakarlar imişti böyükler. Nerden? Tırnaksız'dan bu tarafta... Maytap atarmış, o ışık görünürmüş. "Aman gavur geliyor..." Bizim koyün koylüleri öyle bi gorku verirdi bize... Bizim tarafa. Onun, Cumhuriyet'in guruluşunu hatırlayamam öyle... Her taraf sulh olmuş da gali okumaya gelmiş sıra da ondan sonra öğrenci olduk. Duşman Türkiye'den çıkmış, Türkiye'nin pilanı cızılmış, Türkiye sulha bağlanmış... Temamiyle Osmanlı çokmüş. İstanbul'da hükumet varken Angara'ya hükumet guruldu ya.....

Böyüğün yanına gitmezdik... Nerdeee?... Böyuk kim?... Böyüğün ekserisi... aklı eren askerde... İhtiyarlar da işinde... Sona, insanlarda oldukça gaba bir teşkilat var idi burlarda... O zamanki adamlar cani adamlar... Kalanlar... bizi yanlarına yanaştırmazlar... Bağırırdı, çağırırdı... "Get... Piç"... Adını bile söylemezlerdi... Söylemediklerini bilirim ben.....

Çocukluğumda oyunda topaç dönderiridik... Sen topaç bilin mi? Hah okuldayken, ip bulursak, bir de onu yapıveren adam olursa topaç dönderirdik. İpincn döner o. Yay atardık, şöyle bir şey (Eliyle bir kavis işaret ediyor) Eğri... Şurda bi ip (Kavisin uçlarını tarif ediyor) Ok... yay... Onu atardık. Çelik oynardık. Şuraya çöpü sokarız. (Yeri işaret ediyor) Deyneği vururuz gider... Şorda birisi tutar çalıyı. Onu da yapardık.... Aşık oynardık. Aşık. Goyunun bacağından çıkar... Onu öyle oynardık... Goyunu yiyon... Bacağından aşık olur ya. Arka bacakları... Ona aşık derdik, onunla oynardık. İşte bu gadar. Oyuncak nerde... Kağnı yapardık... Kağnı yapardık. Şöyle şu kadar. (Elleriyle simit büyüklüğünde bir teker işaret ediyor) İki teker... Bi tahtaya çakar, onunla işte. Oyuncağımız oydu.....

Aynı öyle... Aynı. Sizin memlekette yok muydu eskiden kağnı? Bizim evde daha saban vardır. Saban.

(Cumhuriyetin) öncesiynen sonrası arasında şu kadar fark oldu... Şeriat var idi o zaman, gısasa gısas var imişti daha evelinden... Yüz deynek vurulurmuş. Yahut da beline gada daşa gömülürmüş... Suçuna gadar... Suçlunun suçuna göre... Mesela bir adam suç işledi. Goren de yok... Ya "bu yaptıydı" falan derken... Buna altı ay kimse şavkınan un vermez... Şimdi şahit yoksa salıveriyor. Buraları değiştirdi. Yaşantıda değişiklik tabii oldu... Biz galkanı oturanı belleyemedik ki... Belleyemedik biz onları. Canım o bizim gunler gitsin, geri gelmesin. Çalışırsan şimdi her şey bol... Çalışırsa... Ama hangi tür? Hangi işi biliyorsan ona çalış. Her şey bol... Yeme içme bol, geyme bol... Efendim yaşantı bol, gonuşma serbest...

Daha evvelinden "Sus, padişah duyar" denilirmiş idi emme orayı biz bilemeyiz. Sonradan da şordan iki esker gelse, candarma deyilse de, candarma bile olmasa herkes evine gaçardı. Ha bu ne zamana gada?... Gıkbeşe (kırk beşe) gada. Bu değişiklikler oldu. Bugunü yaşamak isterdim. Çünkü biz o zaman dağ hayatı yaşıyorduk oğlum... Hep ekmekten bahsetsek... gonuşmaynen (konuşmayla) tükenmez. Biz doymazdık ki ya... Uzun zaman harp devam etmiş... Efendim, bizim gidenler gelmemiş. Burda geçim darlığı... E gadın neyle geçinir? Nerden ne gelir, ne getirir? Şoriya gitsen, haydut var. Yerli halgı haydut... Bizim yerli halgı hep eşkıya... Irz tecavüzlüğü pek ağırdı... (Gözleri dolu dolu oldu) Yani burda beş evde erkek var ya... Onlar ırz tecavüzcüydü. Gidemezdik ki bi yeriye... Muhakkak gadın bi yeriye başını bağlayacak...

Ben tektim başka gardaşım yok. Heçbi şey aklıma gelmezdi çocuğkene, sığır çobanlığından başka... Hep elin işi, hep elin işi... Demek ki ana rahminden mücadele başlamış bana, bize... Benim gibilerine... Garnımın doyması... Başka hiçbir şey yok... Garın doymayo... Galemimi, kağıdımı, ayakkabımı ben kendim alabilsem... Para yok. Üstüne başına elbiseni alaman...

KENAN KÜPÇÜ*

76 yaşındayım, İstanbul, Beşiktaş'ta doğdum. Şu anda emekliyim. Albaylıktan emekliyim. Emekliyim, vaktimi boş geçiriyorum şu anlarda. Annemin doğum yeri benim hatırlamama göre Siirt'in Şirvan kazası. Siirt'in Şirvan kazasında doğmuş annem, babam. Yani ordan İstanbul'a göç etmişler. Biz üç kardeşiz, üçümüz de İstanbul'da doğduk. Yani ben 76 yaşında olduğuma göre, demek ki seksen sene evvel gelmişler. Babam şehittir, Çanakkale'de şehit oldu.

12 yaşıma kadar en önemli olay Cumhuriyet Bayramı. "10. Yıl Marşı" çıkmıştı, talebeydim ben. Beşiktaş 18. İlkokul'da talebeydim o zaman. Bizi aldılar Şeref Stadına götürdüler. Beşiktaş'ta Şeref Stadı var. Bütün İstanbul'daki okullar oriya geldi. O saha ağzına kadar doldu. "10. Yıl Marşı"nı ilk defa orada söyledik, orda kutladık. Bunu çok güzel hatırlıyorum. Hem nasıl sevindik, hem nasıl sevindik. Sabahlen saat dokuzda gittik, üçte çıktık stadtan, üçte bitti. Ondan sonra sinemaya gittik. Üç arkadaş sinemaya gidelim dedik, sinemalar kapalıydı, hatta kızdık. "Yav" dedik "bugün sinema kapalı olur mu?" Çocukluk, kızdık ve döndük geldik. "10. Yıl Marşı"nı oradan hatırlıyorum ve hâlâ söylüyorum.

Okula ilk gittiğim günü hatırlıyorum. Beşiktaş Dikilitaş İlkokulu'ydu, 34. İlkokul, oraya gittim, ufaktım. 7 yaşında bir şeydim hatırlıyorum. Hatta elbisem yoktu, biz fakir büyüdük, babasız büyüdüm ben. Yani şehit çocuğuyum ben, babasız büyüdüm. Seferberlik zamanıydı. Okula gittim, ismimi sordular, 34 numara verdiler bana, hiç unutmam onu, numaram 34'tü. Orda iki sene okudum. Ondan sonra Beşiktaş 18. İlkokul'a yazıldım ve orada devam ettim tahsilime. Onu bitirdim, Kabataş Lisesi'ne girdim. Ortaköyde Kabataş Lisesi var, oraya girdim ve ordan mezun oldum, Harp Akademisi'ne girdim. Hava Harp Okulu'na girdim.

Okula yayan gidip geliyorduk, okul yakındı. Sıralar vardı, güzel sıralarımız vardı. Hanımdı benim öğretmenim, Ayşe Hanım. Hiç unutmam onu. Ayşe Hanım'dı benim öğretmenimin ismi. Bize

* Görüşme, 13 Aralık 1998'de İlker Ataş tarafından yapılmıştır.

sorduğu zaman parmak kaldırırdık, cevap vermek için. Öle ayağa kalkmak yok, parmak kaldırırdık. Sonra dayak vardı. Her sabah tırnak muayenesi, bit muaynesi yapılırdı okulda. Her gün bunlar yapılırdı. Bit muaynesi, tırnak muaynesi, zaten sakal filan yok. Tırnakları uzun olanı dövellerdi, tokatlarlardı "Niye kesmedin tırnaklarını?" diye. Saçında bit olanı kovallardı okuldan, "Git yıkan gel" dellerdi. Öle disiplinliydi. Ama şimdi bilmiyorum nasıl.

Okulda tuvalet de vardı, su da vardı. Çok da temizdi. Her gün yıkanırdı okulun tuvaletleri, her gün silinirdi. Hademeler vardı silerlerdi.

Okulda Arapça, Arap harflerini okuduk. Bir ay öyle okuduktan sonra yeni harflere döndü. O zaman rahmetli Fayık hocam vardı, eski Türkçe hocası. O bize eski Türkçe ders verirdi. Bir ay onu okuduk, bir aydan sonra yeni Türkçeye döndü. Bunu çok güzel hatırlıyorum. Dersler, Türkçe, coğrafya, hesap-hendese, tarih, yurt bilgisi, yazı bunlar vardı. Beş tane ders vardı. Yani hesap-hendese şimdi kimya diyorlar. Tarih zaten tarihtir, coğrafya vardı. Türkçe konuşmak tarzı, yazı, bunların Türkçeydi ismi. Kitaplar vardı, okuma kitapları vardı. O kitaplarlan okuyoduk, hoca soruyodu cevap veriyoduk. En başarılı olduğum dersler tarih ve coğrafya. Bunları çok severdim.

Kenan Küpçü'nün ilkokul yıllarından bir fotoğrafı.

Dikilitaş'taki öğretmenim Hüsnü Eyiyürek. Beşiktaş'taki ilkokulda Ayşe Hanım'dı. Hatta bi gün beni şe almaya gönderdi, kezzab almaya gönderdi. Şişe vardı, düştüm parmağım burdan buraya kadar yarıldı. Tabii eczaneye götürdüler beni, sardılar. Hastaneye götürdüler, sardılar, orda dikip, sardılar. Okula geldim, Ayşe Hanım kızdı bana "Niye düştün?" diye. E dedim ki: "Düştüm hocam napiyim, muallim hanım düştüm". Hocam yoktu, muallim hanım vardı o zaman. Bana bir hafta izin verdi, eve geldim. Parmağım iyileşti gene okula gittim.

Okulda dayak yoktu, evde de vardı. Evde dayak vardı, "Niye yaramazlık yapıyorsun?" diye. Evde dayak vardı. Dayak serbesti o zaman. Dayak yemeyen çocuğu bana göster o zaman. Hayır de ki:

"Şu çocuk dayak yemedi" diye, imkânı mı var? Arkadaştan dayak yersin, senden büyüklerden dayak yersin, evde dayak yersin, okulda hocaanımdan dayak yersin. Hepsinde de dayak dayak, hep dayak, hep dayak, dayaksız gün geçer miydi, imkânı mı var.

Milli bayramlarda okulunan bir yere götürürlerse gidiyorduk. Mesela Taksim'e götürürlerdi. Barbaros tepesine götürürlerdi. Cumhuriyet Bayramı, o zaman delikanlıyım ben, 13 yaşında Cumhuriyet Bayramı'nı hatırlıyorum. İşte okulnan şeye götüdüler bizi, Akaretler'de Halkevi var. Oraya götürdüler bizi. Orda konser verdiler, o konseri dinledik. Okulu süslerdik, bayraklar asardık, kurdele yapardık. Okulu, sınıfı süslerdik. Bence en büyük kutlama Cumhuriyet Bayramı'ydı.

Kimisi beğenir, kimisi beğenmezdi Cumhuriyet'i. Mesela yaşlılar: "Bu Cumhuriyet nedir?" diyollardı, "Cumhuriyet dinsizlik" diyolardı o zaman yaşlılar. Tabii biz gençler, çocuklar seviniyoduk, Cumhuriyet Bayramı geldi diye. Temiz elbiseleri giyiyoduk, seviniyoduk. Fakat yaşlılar kızıyodu, dinsizlik gelicek Türkiye'ye diye. "Kadınlar açılacak, her taraflarını açıcak kadınlar" diyolardı. Yaşlılar kızıyodu. Kadınlara serbeslik verilecek, açılicekler, dinsizlik, imansızlık olucek diyolardı yaşlılar. Bi ara altmış beş sene evvel öyle söylüyolardı. Öle bişey olmadı Allaha şükür ve hâlâ o möndebarlık devam ediyo.

Cumhuriyet bende çok güzel bi etki yarattı ve halen de yaratıyo. Hürüm, serbestim, istediğim yere gidiyorum, istediğim şeyi konuşuyorum, istediğim şeyi alıp yiyorum. E bundan daha başkası olmaz ki. Bundan daha iyiysini bulamazsın. Bi kere söz hürriyeti var, istediğin zaman çıkıyosun dışarda konuşuyosun. Benim zamanımda bir yerden bir yere gitmek için belediyeden izin alcektin. Belediyeye gitcektin, efendim ben Siirt'e gidiyorum, Kars'a gidiyorum, Diyarbakır'a gidiyorum diye belge alcektin. Yoksa gidemezdin öle. Şimdi istediğin yere gidiyosun serbes. Daha ne yapsın Cumhuriyet bunda âlâ şey mi olur, idare mi olur? Bu Türkiye'ye bi nimet, hakkaten Türkiye'ye bi nimettir bu.

Ben 76 yaşındayım, Cumhuriyet çocuğu değilim ben. Fakat Cumhuriyet'i sevdiğim kadar hiç bişi sevmem. Bi kere hürsün, serbessin. Hanımın, o da serbes o da hür. İstediğin yere gidiyosun,

alıyosun hanımını, istediğin yere gidiyosun. Belediyeye gidip, belge almak yok. Yolda jandarma çevirip, sonra jandarmalar, polisler, polislerden yediğimiz dayak... Gidiyosun, çağırıyordu, "Gel lan buraya" diyo, aynen böle, "Gel lan buriya", çocuğuz, 10 yaşında, 12 yaşında çocuk. Gidiyoduk, bi süpürge veriyolardı elimize: "Karakolu süpür". "Yav amca okula gidiyorum" , "Ulan başlatma okuluna vali mi olucaksın? Bilmem ne oğlu" diye laf ederlerdi. "Eşşoğlu eşşek" diyolardı, "Vali mi olceksin, paşa mı olceksin, süpür". Süpürmezsen dayak var. Dayak yiyoruz. Şimdi o yok, o yok şimdi. Sen şimdi küfür ediyosun polise. Haddine mi düşmüş polise bir laf söylüyesin, askere bi laf söylüyesin, haddine mi düşmüş? Allah gösterme vallaha soluğu mezarda alırdın, dayaktan. Az mı dayak yedim ben. İşte benim hanım biliyo, ben Topanede bi dayak yedim polislerden, çenemi kaşıknan açtılar. Kaşıknan açtılar çenemi, çorba vermek için. Okulda dayak yedim polislerden. Şimdi yok Allaha şükürler olsun. Allah Atatürk'ten razı olsun. Allah rahmet eylesin o adama.

Atatürk'ü çok gördüm. Dolmabahçe'de çok gördüm. Öldüğü günü de hatırlıyorum. Öldüğü günü de biliyorum. Atatürk spor giyiniyordu çok kere. Kasket, golf pantolon, yani böle igs golfü diyolar, öle diyil de paçadan sıkma, öle pantalon giyerdi, kareli ceket giyerdi. Kasketi başında Dolmabahçe Sarayı'nda gezerken çok gördüm. Oralara yanaştırmıyorlardı, polisler bırakmıyodu ama çocuk olduğumuz için bişi demiyolardı. Bişe demiyolardı, bahçede gezerdi, gördüm ben onu. Atatürk'ü çok gördüm ben.

Ben okula aç gidiyodum, aç geliyodum. Aç gidip, aç geliyodum. Param yoktu bi simit aliyim. 60 para bi simit. Bir kuruş, bir 20 para yoktu. Şindi bu devir gençler öpsün de başına kosun. Kıymetini bilsinler bu devirin. Rahmetliye dua etsinler. O rahmetliye dua etsinler ki bugüne getirdi diye. Ben de delikanlı oldum, ben de genç oldum. Ne biliyim ben de genç oldum, gençliğimi yaşadım ama parasız. Dayaknan, polisten kork, evden kork, hocadan kork, muallimden kork hep bunlar, böle yaşadık biz. Biz böle yaşadık. Ben atmış parayı bulamıyodum bi simit aliyim. Şimdi hangi gencin cebine baksan bi milyon para çıkıyo.....

Çocukken sıvacılık yapıyordum. Sıva yani, duvarları sıva yapıyodum. Benim abim sıvacı ustasıydı. Yanına aldı beni, çıraklık ya-

pıyordum. Para filan yok, abimin işi çünkü. Haftada veriyodu bana bi 10 kuruş, tamam o kadar. Ne diyorum sana sinema 5 kuruştu. Sinema 7,5 kuruş oldu, 2,5 kuruşa da Sait Usta'da yemek yerdim, karnım doyardı. 10 kuruşnan hem karnım doyardı hem sinemaya giderdim. O günleri yaşadım ben.....

Oyunlarımız çocuk oyunu, şimdiki oyunlar yok. Beş kişi bi tarafta, bi de ebe olur kaçarsın, yakaladı mı ebe sen olursun. "Vurdurdum" dellerdi (derlerdi) buna. Ya da bildir bir oynardık, bildir bir (birdir bir). Topaç çevirirdik, bilye oynardık. Bir oyunumuz daha vardı, gömleklerimizde düğme kalmazdı düğme, bayağı bildiğimiz düğmeler. O düğmeleri koparırdık, ufak bi çukur kazardık. O çukura böle düğmeleri sokar, üflerdik. O toz gözünün içine girecek, kaç tane düğme çıkarsa o düğmeleri alceksin. Düğme oyunu, böle oyunlar vardı o zaman, şimdi yok. Şimdi o oyunlar yok, hiç birisi yok. Saklanbaç oynardık, arar arar bulamaz bazısı. Kimisi eve giderdi, eve gider oturur, zavallı ebe saat on ikiye kadar ararda. Böle oyunlar var. Şimdi o oyunlar yok. Bizim gençliğimizden kalan bir şey yok şimdi. Bizim gençliğimizin oyunları yok. Uçurma uçururduk. Hatta uçurtmaları birbirine takardık, düşsün de ip çalalım diye, karşıki uçurtmadan ip çalalım diye. Böle zaman, zamanımız böle geçti bizim gençliğimiz. Yani çok güzel geçti, çok kepazeli geçti.

Ben çocukken havacı olmak isterdim. Oldum da Allah'a şükür. Havacı olmak isterdim oldum. Yani çocukken ne merak ettiysem, hamd olsun oldum. Sonra çok zor şartlarda okuduk biz, çok zor şartlarda okuduk. Ayakkabı bulursun, çorap bulamazsın, çorap bulursun ayakkabı bulamazsın. Ben Beşiktaş'tan taa Rumelihisarı'na yayan gittiğimi biliyorum. Amerikan Robert Koleji'ne. O karda, o kışta, o kıyamette ayağımda lastik ayakkabılar vardı bi zamanlar. Onlar su alıyordu. Öyle okula gidiyorduk. Amerikan Robert Koleji'nde leyli olarak okuyordum ben. İlk üç sene leyli olarak okudum. Zengin çocukları tabldotta yemek yerlerdi. Biz bikaç kişi fakirdik, paramız yoktu. Sen ekmek alırdın, ben peynir, öteki arkadaş helva... Çamın dibinde oturur yerdik. O çocuklar tekme vururdu toprağa, sıçrasın yemiyelim diye. Bir gün gene yaptılar, biz bu zengin çocuklarını bi dövdük. Ondan sonra biznen ehbap (ahbap) oldular.

Öle bi şey yapmadılar bi daha ama okuldan kovulduk o başka mesele. Okuldan kovulduk, kavga ettik diye okuldan kovdular.

Üç sene okudum ben Amerikan Robert Koleji'nde. Leyli (yatılı), bedava yani. Kontenjan fazlasından alıyolar ya babasızları. Bedava okuyanlara leyli derlerdi. Kitap bedava verirlerdi, kıraat kitabıydı ismi, bizim okuma kitabı. Sonra bi tek sarı yapraklı defterim vardı benim, müsvette defteri. Başka defterim de yok. Müsvetteyi de ona yazardım, dersi de ona yazardım, her şeyi ona yazardım. Birbirimizden kalem çalardık. Çok yaptık biz bunu. Benim kalemimi çaldılar, hocaya söyledim. "Sen de başkasından çal" dedi. Ben de başkasından aldım. Sabahat isminde bi kız vardı, çok güzel bi kızdı. Onun kalemini çaldım ben de. Ağlamaya başladı, çıkarttım verdim sonra. "Bende kalmış" dedim, "kusura bakma". Özür diledim verdim. Böle böle geçti bizim gençliğimiz.

Beşiktaş neresi, Rumelihisarı nere, Bebek neresi? Oraya yayan gidiyodum, yayan. O yağmurda, o karda, o çamırda yayan gidiyodum. Ben, tekrar diyorum, okula aç gidiyodum aç geliyodum. Cumhuriyet Bayramı'nda, "10. Yıl Marşı"nda saat üçe kadar aç kaldım, üçe kadar aç kaldım. Param yoktu bi şey aliyim yiyim, yoktu, para yoktu çünkü. Para yoktu. Büyüklerde de yoktu, küçüklerde de yoktu. Beşiktaş'tan Dikilitaş'a kadar gene yayan yürüdüm. Yayan, yayan yürüdüm. Şimdiki gençler istediği zaman araba, taksi çevirip gidiyolar. Bundan daha iyi, daha güzel devir olur mu?

MELEK SEVGİN*

1908 doğumluyum. Demek ki 90 yaşındayım bugün. Çocukluğum Bakırköy'de geçmiştir. Çok münevver bir muhittir Bakırköy. Orda bizim komşularımız tesadüfen hep Rumdu. Fransız mekteplerinde okudum, özel okullarda okudum, onun içün yabancı dile karşı bir meyilim fazlaydı zaten, kolay öğreniyordum. Türkçeyi bildiğimi idrak ettiğim zaman, Rumcayı bir de baktım yanında... Böyle yetiştim oralarda. Sonra Fransız mektebinde okuduğum yıllarda işgal yıllarıydı... O işgal yılları bizim için çok acı oldu. Fakat

* Görüşme, 29 Nisan 1998'de Ahmet Yayla tarafından yapılmıştır.

ben okulda iyi bir durumda idim, zaten sınıf da otuz iki kişilik bir sınıftı; birinci olmuştum... Arkadan destekleyen Türk arkadaşlarım "Aman sakın Ruma kaptırma" diye beni hep teşvik ettiler ve hiçbir zaman o birinciliği terketmeyerek okudum bütün sınıflarımı...

Yenildiğimiz zaman, işgal yılları başladığı zaman gemiler İstanbul'a gelirken, ben o zaman 10-11 yaşlarındayım, göz yaşlarıyla bu gemilerin gelişini çatı katına çıktık, mâ-aile seyredişimizi hatırlarım. Fakat ne mutlu bize ki beş sene bir hayli işkenceden sonra onların tekrar gidişini de aynı çatıya çıkarak bu defa sevinç gözyaşlarıyla, ben de o zaman 15 yaşlarında filandım, böyle seyrettik. Hatta bütün Bakırköylüler de sahile dökülmüştü, o zaman Atatköy filan yoktu tabii. Böyle günler yaşadık evladım.

— Nerede doğdunuz?

— İstanbul'da... Efendim otuz yedi senelik öğretmenim. Emekliyim tabii halen. Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nda geçti bütün meslek hayatım. İngilizce öğretmeniyim efendim... Annemin doğum yeri de Ankara. Pardon, pardon İstanbul.

— Babanızın?

— O da İstanbul efendim... Babam efendim, arkeolog Bedri Bey. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni kuran Ahmed Hamdi Beyin muavini olarak mesleğe girmiş ve kendisinde büyük istidat görmüş anlaşılan. Galatasaray mezunu zaten... Tabii yabancı dil biliyor ve kendisini Paris'te Louvre Müzesi'ne staj görmesi için göndermişler. Ondan sonra da Berlin Müzesi'nde çalışmış. Devamında da yıllarca hafriyatta (kazı) bulunmuş. Osmanlıların elinde olduğu zaman Bağdat, Babil vesaire, uzun yıllarını geçirmiş hafriyatla. Pek çok eser kazandırmış İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne ve bugün gezecek olursanız, ben gördüm bunu, ve halen de duruyordur zannederim. Eserlerin altında 'Bedri Bey hafriyatından' diye yazmaktadır. Sümerologtur benim babam. Emekli olduktan sonra da 73 yaşına kadar da bu hizmetin başındaydı daima.....

Efendim üç kardeşiz. Bugün hayatta kalan bir ben varım. Abiyim, orman mühendisi. Sonra uzun yıllar Meclis'te milletvekili, Sinop milletvekili ve senatör olarak geçirmiştir. Enver Kök benim abiyimdir. Ablam da öğretmen idi, emekli olduktan sonra da yıllar

sonra kendisini tabii kaybettik. İkisi de nur içinde yatsınlar (Gözleri doldu, neredeyse ağlayacaktı).....

Valla, çocukluğumuzda... O dönemde hep o... Bahsettiğim Bakırköy'de o güzel... bahçeli evimizin karşısındaki Rum çocuklarla pek haşır neşir oldum. Onlarla gezerdim, onlar da beni aileleri çok sevdiler, bunların hepsini yaşadım. Fakat... işgal yıllarında bir tatsızlıktır geldi... Bi mesafe oldu aramızda. Çünki onlar şımardılar ve o Fransızlar işgal etmişti Bakırköy'ü. Onlarla biçok yakınlıkları oldu, bize mesafe yaptılar filan. Bunları teessüf ederek, tabii, yaşadık. Ee buna ait de acı hatıralarımız da vardır. Bir tanesini anlatayım ister misiniz?

Melek Hanım, kızı ile birlikte.

Şöyle bir şey oldu efendim. Beybabam benim çok gül meraklısıydı. İşten gelince muhakkak gülleriyle meşgul olurdu. Hemen ben de yanına giderdim ve o tarihler de işgal yılları... Bahçe kapısının çıngırağı çalındı, içeri bir subayla, Fransız subayıyla yanında bir Ermeni tanıdığımız, esnaftan, çarşıdan bildiğimiz bir adam geldi: "Bak bey, bu adam sana bir şey söyleyecek" filan, tercüman olarak güya gelmiş. Beybabam "Sen şöyle dur bir tarafa" dedi ve sordu Fransızca tabii. Ben de çok iyi anlıyorum. Dedi ki: "Mösyö, bizim kumandan sizin bu evi çok beğendi bir haftaya kadar bu evi boşaltacaksınız." Ne kadar acı bir anı bu... Beybabam sükunetle dinledi ve "Mösyö" dedi. "Burada ben, ailemiz, bu bizim yuvamız bir kere, eşim, iki çocuğum... adamlarım, ondan sonra da kızım ve çocuğu topluca bu evde yaşıyor burası bizim yuvamızdır." Şu cümleyi gayet iyi hatırlıyorum. Beybabamın aynen söylediği gibi "Fakat eğer Fransız medeniyeti size izin veriyor da bizi kapı dışarı atabiliyorsanız size söyleyecek bir sözüm kalmadı" dedi. Bunu duyan genç subay, gözümün önündedir, kıpkırmızı oldu. Temennahı –tabii bu arada eliyle selam veriyor– çaktı, "Afedersiniz mösyö" dedi ve bizden ayrıldı. Çocukluk anılarımdan acı bir şeydir bu ve gittiler, daha aşağıda sahilde başka bir yalıyı elde ettiler... Bunu hatırlarım.....

İlkokul anılarımız... Valla, hep efendim ben özel okullarda okudum ve anaokulundan itibaren hep ağzıma bon bon vererek, Fransızca şarkılar öğreterek, söyleterek filan böyle yetiştim.

— Okula gittiğiniz ilk günü hatırlıyor musunuz, o gün ne oldu?

— Evet onu çok iyi hatırlıyorum, çok iyi hatırlıyorum... Şimdi annem, o zaman çarşaf giyiliyordu, çarşaflı annem, beni aldı, özel bir okul bu da. Bahçe içinde çok güzel bir okul. Evvela daha evvel kayıdım yapılmış herhalde. Bahçeye girdik. Bir kanepeye annemle oturduk, yanına da bir hanım geldi oturdu. Meğer öğretmenmiş onu ben bilmiyorum. Ben işte 7, 6-7 yaşlarında filandım belki... Ondan sonra, şıngır şıngır bir zil çaldı. Zil çalınca o oynayan çocuklar hemen bir toplandılar bahçede. Çoluk çocuk doluydu. Ondan sonra annem de ayağa kalktı, "Haydi çocuğum" dedi bana o yanımızdaki hanım. Beni aldı, bir sınıfa götürdü... Ben o ilk günümü de annemden kopuşun acısını sizi temin ederim hâlâ yüreğimde duyabilirim... O kadar büyük bir acı duydum. Annemi kaybettim orda filan. Böyle bir anım var.

O okulun, bahsettiğim okulun, adını sanını katiyen hatırlamıyorum... Bir özel okuldu. Ondan sonra Bakırköy'de Selaniklilerin özel bir okuluna gittim. Çok münevver insanlar geldi o zaman hicretlerinde ve İttihat Terakki diye bir özel okul açtılar. İttihat Terakki'yi çok iyi hatırlıyorum. Orada hakikaten çok ileri şeyler gördüm ben. Baleyi orda tanıdım, ders dışı faaliyetleri, sahne faaliyetlerini orada tanıdım. Bu insanlar, bu güzel bilgileri getirmişlerdi. Sonra Fransızca tedrisat son derece kuvvetli idi... Fakat Bağlar'daydı bu mektep, epeyi mesafe olduğu içün bir araba götürüp getiriyordu beni. Gidip gelmek biraz zor olduğu içün, beni mecburen daha kolay olur düşüncesiyle trenle gidip geldiğim Fransız mektebine gönderdiler ailem, Jeanne d'Arc rahibelerin idare ettiği. E araba götürüp getirinceye kadar doğrudan doğruya Fransız mektebine, bari trenle gitsin dediler. Başka komşu arkadaşlar da vardı. Onlarla birle-

şerek biz, ondan sonra işte iki sene sonra filan başladım Fransız mektebine devam etmeye, çok da isabet olmuş. Orada, Türkçe ders bile yoktu. Yoktu hayır böyle bir şey yoktu, bir Türkçe dersimiz yoktu. Fakat bu mektepte ben çok şefkat, çok yumuşaklık, çok alâka, sağlığımızla dahi çok meşgul olduklarını gördüm. Böyle bir izlenim bıraktı bana. Fakat bu mesela 15 yaşıma kadar filan süren bir devreydi.

Bir yanlışlık yaptılar. İzmir'de bir Fransız mektebinde. Bir Müslüman kız, rahibe mi oldu, bir şey oldu. Bundan dolayı –tabii Cumhuriyet ilan edilmişti o zaman– o tarihte kapatıldı Fransız mektepleri ve ben en son sınıfa geçecektim, diplomamı alacaktım. Buna fırsat kalmadan kapandı mektepler. Fakat sör –rahibe– beni elimden tuttu, Gedikpaşa yokuşunu gösterdi pencereden. "Bak Melek" dedi Fransızca, "bekleme çocuğum git" dedi. "Yukarıda bir Amerikan mektebi var" dedi. "Git orıya kayıd ol". Ben böylece Amerikan kültürüne yöneldim. Fransız hocamın sayesinde. Hiç unutmam, sene ortasıydı. Oraya gittim, sene ortasında beni hazırlık sınıfına aldılar, orda hazırlık sınıfını birkaç ay okudum geri kalan yılın. Ertesi sene sınıf atlattılar iki buçuk senede o orta Amerikan mektebini bitirdim... Böyle oldu.

İlkokulda sizi güldürecek bir anım da vardır ama... Şimdi benim okuduğum özel okul (İttihat ve Terakki Mektebi), Bağlar denen semtine Bakırköy'ün taşındı... Uzak bir semt bize göre. O zaman ablam dedi ki, o da öğretmen, "Melek" dedi, "gel ben seni" dedi "Numune Mektebine yazdırıyım" dedi. Anlatıyım mı bunu?.. "Oranın müdürü benim arkadaşım" dedi, "Yakın hem başka çare yok" dedi. "Peki" dedim ben. Ondan sonra beni aldı ablam bu mektebe götürdü. Gözümün önündedir müdüre hanım da –kırmızı hırkalı, beyaz başörtülü bir hanımdı– hemen beni aldı, kalabalıkça, uzun sıralar dizilmiş, büyükçe bir sınıfa götürdü. Yine orda böyle başörtülü, kırmızı hırkalı başka bir hocahanımla karşılaştık. Beni teslim etti orya. Yanımda da bir arkadaş oturuyordu. Bi şey söyledi bana: "Aman" dedi "sen de" dedi, "dün geldin bugün adam oldun" dedi bana. Deyince ben bunu büsbütün yadırgadım. Hemen yerimden kalktım gittim hocahanıma, "Efendim" dedim "arkadaşımın yanında ben oturmak istemiyorum" dedim. "Çünkü" dedim,

"bana çok fena bir söz söyledi" dedim. Fakat hoca hanım da bana demez mi ki "Aman kızım sen de daha dün geldin bugün kabak çiçeği gibi açıldın" (gülüyor). Der demez ben kafamda karar verdim bu okula gitmeyeceğim diye. Tek bir gün maarif mektebine gittim dolayısıyla. Bu bir tek gündü. Eve gittim, araba tutuldu ve ben yine o özel İttihat mektebine Bağlar'daki, arabayla gittim geldim. Böyle bir anım var (gülüyor).

— Nasıl ders yapardınız?

— Valla, ilkokulda işte normal. Yani hoca tahtaya kaldırırdı, elinde bir cetveli olurdu maalesef eğer bilmezse aç avucunu der, bir tane vururdu (eliyle gösteriyor). Onlar olurdu evet. Ay öyle olacak diye insan hesap dersinde, mesela büsbütün şaşırırdı, biraz bunlar olurdu tabii. Fakat çok da karışık olurdu sınıflar biliyor musunuz! Yaşa göre değildi. Mesela benim ön sırada oturduğum küçük yaşımda, arka sıralarda başı örtülü ablalar olurdu... Bu nasıl oluyordu? Demek ki karışık zamanlarda okula başvuruyorlardı filan... Küçüklük anılarının işte böyledir. Sonra tabii Fransız mektebinde çok düzenli okudum... Fransız mektebine gittim, üniforması ona göre, kıyafetler, davranışlar, her şeyler çok düzgündü ve... sağlığımızla da ilgilendiklerini çok iyi hatırlarım. Hatta bir revirleri vardı... Ufak bir şey olsa o revire giderdik, yani başvuracak bir yerimiz daima var idi. Sık sık toplantılar yaparlardı, çok sık karne verirlerdi. Onbeş günde bir durumunu bildirirlerdi talebenin... Böyle bir sistemleri vardı ve orada hep birinciydim ben... Otuz iki talebe üzerinde birinci, otuz iki talebe. Bütün böyle okudum ben o Fransız mektebini... İsmimin manasını sordu rahibe, "*Anj*, melek demektir" dedim. Ondan sonra benim ismim "*monanj*, meleğim" oldu. Hep böyle hitap etti. Çok mutlu bir Fransız mektebi yaşadım. Evet efendim.

— İlkokulda ne gibi dersler görüyordunuz?

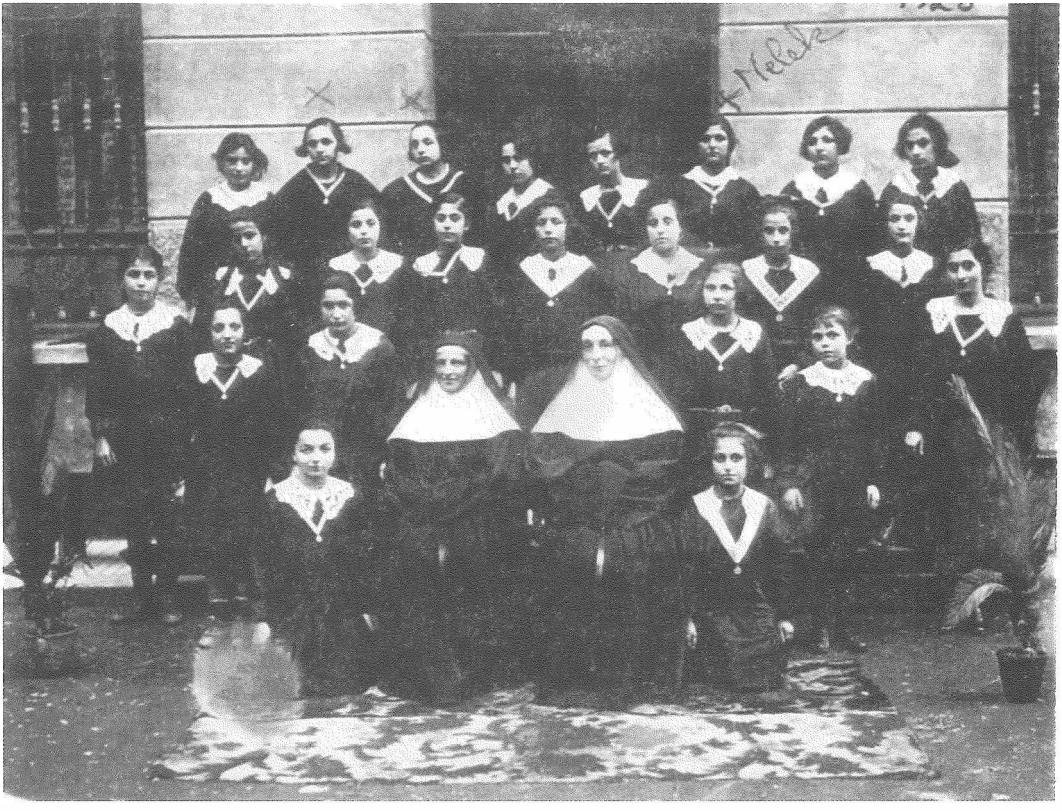
— İlkokulda... Şimdi dönüyoruz Türk okuluna tabii... Evet... Türk okulunda pek onları, yani ayrı düşünemiyorum. Bu İttihat Terakki Mektebi'ni çok münevver insanlar, Selanikliler kurmuşlardı. Sonra Feyzi Ati diye bir lise açtılar ilerde, o mektebin nüvesiydi. Çok güzel bir mektepti hakikatten, ileri bir mektepti İttihat

Terakki. Orada çok güzel *tablo vivan* diye canlı tablolar yaptırırlardı. Sahne hayatını çok tanıttılar bize. O okulda, o özel okulda... Tiyatrolar, müzik, dans bunların hepsini ben o İttihat Terakki Mektebi'nde tanıdım... Fevkaladeydi, ileri bir mektepti. Çünkü beraberlerinde getirmişlerdi aldıkları kültürü. Hicret eden Selanikliler bunlar.

— Peki okulunuzda su veya tuvalet var mıydı?

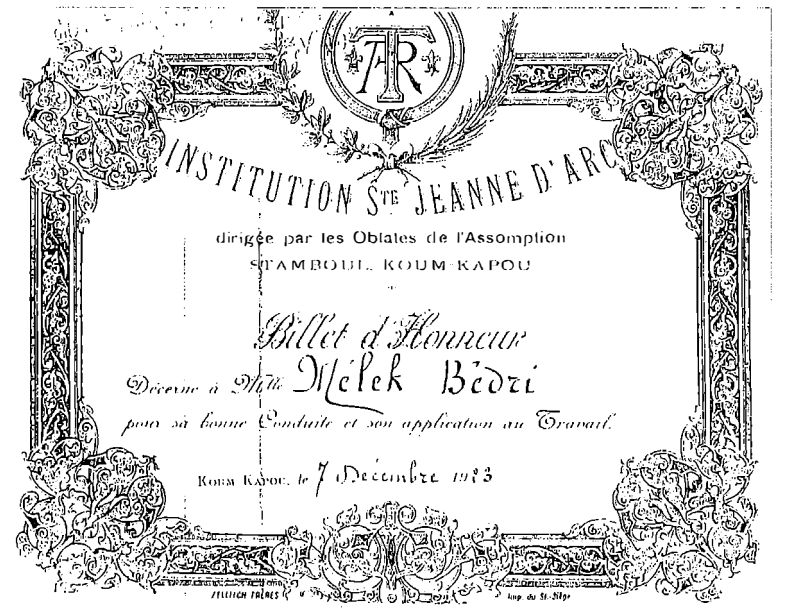
— Ooo vardı tabii onların hepsi çok düzgündü, son derece düzgündü onlar. (Özellikle başarılı olduğunuz ders var mıydı?) Ee dil, dil... Çok istidatlıydım lisana çok. Matematik de iyiydi. O da fena değildi ama dilde çok meraklıydım onun içün. Hatta şunu hatırlarım... Fransız mektebinde şöyle bir anım vardır. Dedi ki bize hoca: "Fransızca bilseydiniz şimdi size onları Fransızca söylerdim, çocuklar" dedi, "Defterlerinizi aşağıda bizim dükkânlarımız var oradan alınız, sokaklardan aramayiniz, aşağıda bir butik var" dedi.

İstanbul'da Fransız Mektebi'nde (1923).

Ben o sırada hemen parmağımı kaldırdım "Fakat masör" dedim, "babam benim kitaplarımı aldı, defterlerimi aldı bile. *My father has already bought my notebooks*". *Already* kelimesini kullandım. "*O dejor, monentant*", çocuğum, *dejar* büyük bir kelime, *already* kelimesi. "Büyük bir kelimedir, bravo Melek" dedi ve hiç unutmuyorum döndü sınıfa, "Çocuklarım" dedi "Melek gibi cümleler fabrike ediniz", "*mes enfants, fabriquez des phrases comme Melek*" dediğini hatırlarım.

Efendim... geçtiğim o Amerikan mektebinde ben hep sınıf atladım, iki buçuk senede bitirdim Orta Amerikanı. Son sınıfa geçtiğim zaman bir Miss Nasser'le karşılaştım... Bu Miss Nasser döndü dolaştı sonra Türk Eğitim Derneği'nin İngilizce bölümünü kurdu. Kadri Yörükoğlu kültür ateşesi olarak Paris'te bulunduğu zaman bu mükemmel hocayı tanımış, aldı Türkiye'ye getirdi. O benim hocam olma mutluluğunu yaşadım ben ve Miss Nasser'i asla unutmadım... Fevkalade uyandıran, her şeylere gözümüzü açan bir hocaydı. Hatta... dersten sonra "Kalırsanız size Darwin nazariyesini anlatayım" demiştir. Hiç unutmam ve oturduk biz Miss Nasser'dan o

INSTITUTION Ste JEANNE D'ARC

dirigée par les Oblates de l'Assomption

STAMBOUL. KOUM-KAPOU

Billet d'Honneur

Décerné à Mlle Melek Bedri

pour sa bonne Conduite et son application au Travail.

KOUM KAPOU, le 7 Décembre 1923

lelek Sevgin'in
: Mektebi'nden
şı onur belgesi
7 Aralık 1923).

tarihte moda olan Darwin nazariyesini, tahta başında çizerek, göstererek onu bize anlattı, Darwin nazariyesini. Sonra kendisi de sanat tarihine çok meraklıydı.. Hatta beyefendi, bakın şu tabak (sehpanın üzerinde duran tabağı eliyle göstererek) Miss Nasser'in bana bir doğum günü hediyesidir, saksının altındaki, hiç unutmadığım bir hocadır o.

— Yaramazlık yapınca nasıl nasıl cezalandırılıyordunuz?

— İşte annemle hani bahçede kopup da... kaldığım o okul var ya asıl ondan ben ürkmüştüm. Zil çaldı apar topar herkes bi sıralara girdi. Bi de baktım annem ortada yok. Ha, beni evvela gel oyna dediler, orda oynadım çocuklarla biraz, kanepede annemi buluciğim zannettim. E keşke bana haber verseydi, yanlış davranmış tabii şimdi anlıyorum. Hemen ordan silinmiş annem. Zil çalınca hemen beni o hoca aldı, kuyruğa soktu, neyse sıraya. Girdik sınıfa. Bi de sınıfa girince ne göriyim, kapının arkasında tek ayak duran bir çocuk, tek ayağının üstünde, kafasında bir külah üstünde de *bone dan* "eşek külahı", yazıyordu. Hiç unutamam bunu (gülüyor).

— Dayak var mıydı?

— Yok, yok o hiç olmadı.

Okuldaki bayram kutlamaları. Hangisini hatırlamaya çalişiyim bakiyim. Bi kere bayramlar genellikle pek okullarda kutlanmazdı... Yani milli bayram diye öyle bir adet yok. Cumhuriyet Bayramı derseniz, hep ömrüm yabancı mekteplerde geçtiği için... bunu ben yaşamadım açıkçası. Evet, yalnız başka şeyleri Amerikan Kız Koleji'nde Arnavutköy'de yaşadım... Mayıs kraliçesi seçilirdi mesela bir güzel arkadaş. Ona bi şenlikler yapılırdı filan. Onları yaşadık ancak. Fakat... başkaca daha evvelki mekteplerde milli bayram olarak bir şey pek yaşamadık.....

Efendim Cumhuriyet bayramlarında Bakırköy ayağı kalkardı zaten. Onun için fener alayları, şenlikler, ben hepsinin içinde vardım tabii... Onlara katılırdık. Gür sesli, güzel şiir okuyan, vatani, milli şiirler okuyabilen delikanlılar omuza alınırdı. Evet! Ve Bakırköy meydanlarında, zaferlerde filan bilhassa... O delikanlılar muazzam şiirler okurlardı. Namık Kemal'den okurlardı mesela. Vatani şiirler okurlardı, onları hatırlıyorum. E milli bayramlar çok şen-

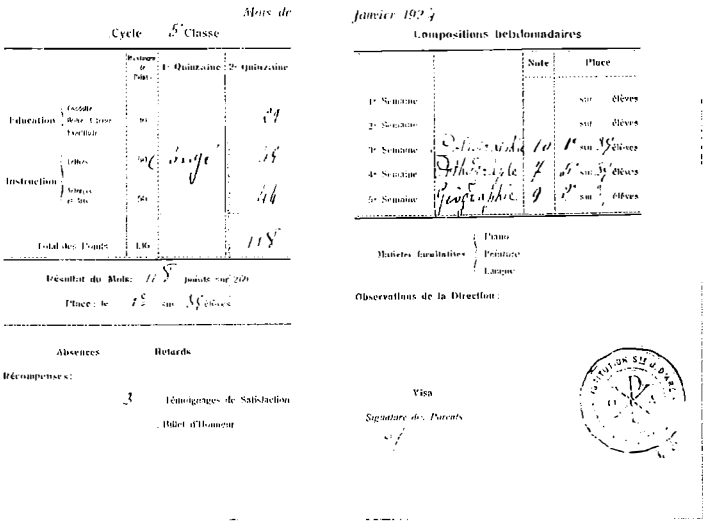
likli geçerdi gençliğimizde. Fener alayları, yani geceleri ayakta geçerdi hep böyle belli günlerde. Bakırköy, çok çok kaliteli bir yerdi. Her şeyi, duygusu zengin olan bir yerdi. Çünki insanlar çok kaliteliydi, diyorum. Münevver insanlardı hep. Doktorlar, hâkimler işte bilmem mektep müdürleri, bilhassa pek çok doktor vardı. Hatta, bu Selanik'ten hicret eden doktorlar gelinceye kadar –ki onların pek çoğu Bakırköy'e yerleştiler– hep Ermeni doktorlar bakarlardı bize Bakırköy'de. Tülyan, Nazaretiyan, bakın bütün bu isimler hep aklımda, evet onlar bakarlardı.

Şimdi Cumhuriyet bayramlarında büyük şenlikler, büyük meydanlarda ve parklarda olurdu. Bakırköy'ün bir Millet Bahçesi vardı. Tren köprüsünden geçilir, büyük bir parktı, oldum olası parktı. Fakat orası bir şenlik yerine dönüştü... Oraya bir sahne kurdular. Bu sahnede, "Vatan veyahut Silistre" yi seyrettim orda, Namık Kemal'in... Ve orda fevkalade şiirler okunurdu. Kahramanlık destanları okunurdu, heyecan içinde ve ayakta dinlerdik. Bu heyecanı hep yaşardık ve uykusuz kalmak filan, bunlar söz konusu değil, bütün o ağaçlar pırıl pırıl donanırdı. Ağaçlar donanırdı düşünün! Bayraklar, ağaçlar, şarkılar, hora tepmeler filan, yani meddahlar... Meddah gelirdi. Bi meddah Sururi vardı, hiç onu eksik etmedi Bakırköy, daima o bizim sahnede bulunur (gülümsüyerek anlatıyor) güldürürdü filan... Böyle törenler yaşanırdı.....

Cumhuriyetin ilanında yine Bakırköy'deydim zaten... İşte bu saydıklarım o günün coşkularından. Şenlikler yapıldı ve ayrıca da bütün o karşıki o Rumlara filan nispet olarak bayraklarla evler donandı. Sakızağacı denen bir semti vardı Bakırköy'ün, Rumların, zengin ve kibarların semti. Bilhassa o sokaklarda dolaştık, fener alayında. Hepsi evlere kapandılar, gizlendiler, korktular ve biz marşlar söyleyerek, tabii "dağ başını duman almış" bi kere o mutlaka... Ondan sonra (gülüyor) bi de "hamsi koydum ta tavaya" vardı ya, o da söylenirdi. Herkesin bildiği bir şey olsun diye o da söylenirdi. Avaz avaz bağıra çağıra ve meşaleler ellerinde. Aşağı yukarı ben yaşlarda bir Selanikli delikanlı vardı... Kimin nesiydi! Omuzlardan inmedi o çocuk, o kadar güzel şiir okudu ki! Hep kahramanlık şiirleri, Çanakkale'ler, şunlar bunlar... Mehmet Akif'in şiirleri filan. Hep sabahlandı inanınız yani, evlere girilmedi, o kadar.

Çünkü bunlar gördüğümüz o beş yılın, işgal yıllarının ezilmesinin reaksiyonu olarak tabii. Ona reaksiyondu bunların hepsi. Çok, çok mutlu günler yaşadık, çok ama çok ve onların bi gidişini seyrettik biz o gemilerin, vay vay vay ne kadar ağlıyarak! O zaman da ağlıyorduk tabii mutluluk gözyaşlarıydı onlar.....

Evde neler söyleniyordu! Efendim bi kere benim çok vatanperver bir annem vardı. Beybam ilmiyle meşguldü; o tabletleri okuyor, hâlâ son nefesine kadar müzeyle ilgili. Onun âlemi başkaydi. Tabiyki katılırdı bu şeylere elbette, mutluluk duyardı. Fakat önderimiz, rehberimiz çok vatanpever annemdi. Beybam daha ziyade ilmiyle meşgul olduğunu söylemiştim. Fakat annem, Uzunköprü jandarma kumandanı olan Faik dayımla kafa kafaya vererek bu vatan hizmetlerini konuşurlardı. O zaman daha Anadolu harekatı devam etmekteydi, henüz kurtuluş olmamıştı, işgal yıllarında ve ben de bu konuşmalara şahit olurdum. Bir gün dayımla konuşurken bir karara vardılar. Bizim evlerimiz çok büyüktü, zemin kat da boydan boya taşlıktı. "İffet abla" dedi, "ben" dedi –annem İffet Kök, annemin ismi– "cephane kaçırıp, bu sahilden mavnayla göndereceğim Anadolu'ya sevkiyat olarak" dedi. "Fakat bir yerde bir mola vermem lazım" dedi. "Faik hiç düşünme" dedi, "getir gece yarısı, getir saat ikide, ben aşağıdaki taşlığa yığarım onları" dedi. Or-

Mois de
Cycle 5e Classe
1re Quinzaine
2e Quinzaine
Education
Instruction
Total des Points
Résultat du Mois:
Place: le
sur
Absences
Retards
Récompenses:
Témoignages de Satisfaction
Billet d'Honneur
Janvier 192
Compositions hebdomadaires
Note
Place
1re Semaine
2e Semaine
3e Semaine
4e Semaine
5e Semaine
Matières facultatives
Piano
Peinture
Langue
Observations de la Direction:
Visa
Signature des Parents

Melek Sevgin'in Fransız Mektebi'ndeki ilkokul karnesi.

dan da sahile yüzelli metre mesafedeyiz. "Sen mavnayı hazırla, ben sevkiyatı burda kabul ederim" dedi, "Sen getir onları" dedi.

Düşünün ki karşımızda sırayla düşman gözler. Rum evleri, Ermeni evleri, düşman karşımızda. Buna rağmen... Beybam da buna tabii "Aman İffet Hanım ne yapıyorsun" dedi. "Sen karışma Bedri Bey" dedi, "Biz Faik'le bunu hallederiz" dedi ve o cephane, oğlum, geldi, o zemin kata kondu, ondan sonra da zamanı gelince mavna orda hazır haberi geldi ve o sevkiyat ordan o mavnaya nakledildi. Benim annem böyle bir vatanperver anneydi bir. Ondan sonra... Çanakkale Savaşları sırasında bu da çok mühimdir... Bakırköy'de kırık dökük bir Gaziler Hastahanesi vardı. Sel gibi yaralı geliyor ve hastabakıcı yok hastahanelerde. Hastane müdürü de Atıf Bey, geldi bi gün, "Ah perişanım" dedi "nasıl kalkarım bu işin altından." İki tane Alman hemşire var üst tarafı, yok kimsem" dedi. "Perişan geliyor yaralılar, ne yapacağımı şaşırdım". Hemen anam davrandı, ben odadayım gördüm bunu yani "Atıf Bey biz ne güne duruyoruz?" dedi. "Ben şimdi arkadaşlarımı toplarım" dedi ve "hemen gelir size yardım ederiz" dedi ve annem hemen süratle sağ, sol komşularını topladı, bi üç kişi oldular galiba en sonunda ve beyaz bir önlük hemen dikti kendine ve doğru Gaziler Hastanesine fahri hastabakıcı oldu benim annem. Bugün elimde Kızılay'dan takdirnameyle, bir nişan vardı anneme ait... Muhterem bir annedir. Ondan sonra orya dikiş makinesi gitti, yanda bi binaya. Amerikandan çamaşırlar şeyler diktiler. Ben okul dönüşü hastahaneye uğrardım, annemin çalışmalarını görürdüm.

Vefatına yakın bir gün beni çağırdı. "Evladım" dedi, "gel bakalım sana birşey söyleyeceğim. Bak yavrum" dedi "ben geldim gidiyorum" dedi. "Beraberimde ne götürüyorum biliyor musun şimdi Melek?" dedi. "Ben hastahanede çalışırken Gaziler Hastahanesi'nde, yaralılar sel gibi geldiği bir gün ben de evde sütlaç yaptırdım. Adamımız vardı, onun eline verdim, hastahaneye gönderdim, kendim de beraber arkadan gittim, elime bir çanak sütlacı aldım ve yaralılar koğuşuna girdim; baktım en yakın yatakta aslanlar gibi bir delikanlı gözleri kapalı inliyor. Ona yaklaştım, kaşığı aldım biraz sütlaç dudağına dokundurdum. Gözünü açtı ve bana baktı, 'Anacığım durağın cennet ola' dedi bana. (Gözleri doldu, neredeyse ağlamak üzereydi.) İşte kızım hayatta böyle bir söz duymaya

bak" dedi annem ve inanınız bu söz bana yön, meslek hayatımın yönünü gösterdi âdeta.....

Valla Cumhuriyet'in bende nasıl bir etkisi olduğunu, o kadar çok büyük etkiler var ki, hangi birini sayıyim? Bi kere Cumhuriyet'in gelişiyle âdeta medeniyete gözümüz açıldı gibi, bi uyanma gibi, bi kamçılanma gibi bir etki yaptı bende. Milletçe uyanıldı çünkü ve bunun bilhassa meslek hayatımda her gün geliştiğini gördüm. Gerileme diye bir şey yoktu. Maalesef şimdi biraz acayip bişeyler oluyor ama... devamlı ilerledik.....

Valla bugünün çocuklarını ben çok daha şanslı görüyorum.. Çünki eskiden münevver aileler, yani okumuş aileler... bugüne nazaran daha azdı. Onun için çocuklarına anne baba olarak fazla bişey veremezlerdi. Bugünkü anne babalar daha çok veriyor, daha çok görgülendiriyor, daha çok anlatıyor, daha çok iyiye yöneltmeye uğraşıyor gibi görüyorum ben. Bu farklılığı görürüm ben... Başka! (Gülüyor) Sağlık konusuna çok dikkat ediyorlar bugünkü anne babalar. Cahil olduğu için daha evvelkiler bilmezlerdi. Evet ve tahsiliyle sonra, okutma gayreti çok. Yani bugün bize gündelikçi gelen kadın kızını üniversitede okutuyor... Daha evvel kullandığımız bir adamımızın kızı zaten üniversite mezunu oldu. Bunlar güzel şeyler tabii. Evet.....

Bizim oynadığımız oyunlar daha ziyade Rum komşular, çevre Rum olduğu için çok, onların icat ettikleri oyunlardı. Bi kere saklambaç... Aman Allah'ım o kadar uzak yerlere münasebetsiz şekillerde saklanırdık ki bunları çok oynardık. Sonra birdir bir oynardık erkek çocuklar gibi, onu da oynardık.....

Ben çocukken öğretmen olmak isterdim. Kafama koydum onu. Öğretmen olmak istedim ve onu da fena olmadım zannediyorum. Evet çok sevdim öğretmenliği, çok sevdim. O kadar sevdim ki, bakın... Gedikpaşa Amerikan Mektebi'ne gittiğim yıllarda, trenle gidip geliyordum. O tren yolculuğunda hiç boş durmazdım, benden küçük sınıflara yardımcı olmak üzere ders çalıştırırdım. Çok severdim öğretmeyi. Gel zaman git zaman bu çalıştırdığım çocuklardan biri öğretmen olmuş, karşıma çıktı ve dedi ki: "Melek Hanım bana o trende öğrettiğiniz usulde fiilleri öğretiyorum çocuklara" dedi. Ne türlü öğretmişsem. Bunu da hatırlarım yani... Demek ki doğuştan öğretmenmişim (gülüyor).....

Çocukluğumla ilgili, söylemek istediğim. Dur bakiyim şöyle bi şeyi. Annemi çok severdim (duygulanıyor, sesi titriyor). O annemi hiç kaybetmek istemezdim. Çok akıllı, çok dirayetli, vatanperver, sonuna kadar vatanperver. O aşıladı bize vatan aşkını. O kadar vatanperverdi ki, iyilik sever, Bakırköy'de o inanın ki Rumu, Ermenisi, Türkü "İffet hanıma soralım"... Bir dertleri olduğu zaman, o kadar hayırsever bir insandı. Böyle bir şöhreti vardı, böyle bir anne sevilmez mi? Ona benzemek istemez mi insan? Ben de biraz onun kopyası olmaya çalıştım. Örneğim oydu çünkü. Model çok güçlü idi. Çok güzeldi. Piyano aldım kızıma. Kızım dersi tercih etti, annem oturdu piyanoyu çaldı, söyledi. Öğretmen okulunda okumuş zaten, küçük yaşından itibaren, "Güzel sesli İffet Hanım"mış mektepteki ismi. Ondan bahsetmeden geçemedim. Güzel sesli İffet Hanım'ın kızıyım ben (gülüyor)...

OLGA MAĞARYAN ASLANGÜL*

Ben 5 yaşındaydım Atatürk geldiğinde ve Cumhuriyet'in ilanında. O zaman akça araba yoktu, böyle arabalar taksiler felan. Kağnılar vardı, faytonlar vardı. Gelinler falan faytonla giderlerdi. Köylerde de kağnıylan giderlerdi. Bizim ineklerimiz vardı. Ona saman gelirdi kağnıynan gıcır gıcır. Şeyler tabii, öküzler sürüyo. Biz de onun içine biner giderdik. Şimdiki İtfaiye Meydanı'na Hergele Meydanı diyoduk. Develer vardı. Develerinen gelirdi erzaklar, eşşeklerinen, atlarınan taşınırdı. Atların üstünde küfelerinen ekmek satılırdı, karpuz, kavun satılırdı.

Sonra, benim annem rahatsızdı. İstanbul'a pasaportunan gidilip gelinirdi. Annem tedaviye gidiyor. Üç tane doktor varmış. Epiramus diye biri de. Ben bilmiyom tabii, o zaman küçüktüm. Benden iki yaş küçük bi erkek kardeşim var, bir de ondan küçük bir yaşında kız kardeşim var. Babam çok uğraşıyor, getirtemiyor annemi İstanbul'dan. İneğin göğsünü sabunlar yıkardı. Küçük kardeşimi ondan emzirirdi, inekten. Annem İstanbul'da. Pasaportunun günü geçmiş bilmemiş cahil kadın ne bilsin! Dönmek istediğinde dönememiş.

*Görüşme, 19 Kasım 1998'de Bilge Demirtaş tarafından yapılmıştır.

Sonra babam işitiyor, "Atatürk gelecek." Tabii kalkıp oturuyo Ankara Atatürk'ü karşılayalım diye. Seymenler karşılıyor arabaynan istasyondan gelirken. O kendi arabasında, önünde motosikletler ve atlar, polisler. Babam bizi aldı. Küçük kardeşimi kucağına aldı. Benim bir elimi tuttu. Bir de kuzumuz vardı, onu da tuttu. Gitti istasyona, yolun ortasına oturdu. Tabii atlılar geldi. Motorlular geldi: "Kalk, kalk, kalk! Atamız geçicek, geçicek." "Yo" dedi, "ben babamlan görüşecem. Ben babamlan... Derdim var, yanıcam." Gittiler, "Kaldıramıyoruz, ne diyelim böyle diyor" diye. Atatürk çok mütevazi bir şahıstı ve "Gidin söyleyin, neymiş derdi?" dedi. "İşte benim ailemi getirmiyorlar. Ben üç çocuklan kaldım. En büyüğü 5 yaşında, küçüğü inekten süt emziriyorum. Karımın pasaportunun günü geçmiş, İstanbul'dan Ankara'ya gelemiyor." "Git söyle" diyor Atatürk, "Versin evinin adresini. Biz onu derhal hallederiz." Polisler geldi, biz kalktık, yolun kenarında durduk ve önümüzden geçti, selamladık. Ben şahsen gördüm. Ondan sonra babam eve geldi. Artık o zaman çalgılar tutuldu, kanun, ud, keman. Eğlence yapıldı. Bütün küfecilerinen eksikler geldi, komşular toplandı. Hazırladılar yemekler. Sabahına geldi annem.

Olga Aslangül kendisiye sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 19 Kasım 1998 günü Bilge Demirtaş ile Ankara Keçiören'de.

Babam, "14 sene asgerlik yaptım" derdi. Ot yemekten bütün dişleri çürümüştü dağlarda. Gece yüz şey, manga asger ne, emrindeymiş. Kendisi telefon çalışıyormuş. Dedem de Büyük Postane'nin burda, oranın müdürüymüş. Eskiden Hıristiyanlardan devlet memuru varmış. Tabii sonra Atatürk şey yapmadı. Çünkü hepsini bir gördü Hıristiyanların, kaldırdı. Babam, "Geceleri biz sabaha kadar on manga asgerinnen telefonları bağlarız" derdi, "gündüz düşman keserdi."

— Babanız ne iş yapıyordu?

— Babam tiftik, sansar, şey tilki, onları toplar köylerden, işletir, temizletir. O tiftik işletmede kadınlar çalışır, dul. De böyle toparlak, garpuz gibi gibi yaparlar, denk basarlar darağacıklı ağaçlarınan. Avrupa'ya yüklenir. Bizden alırlardı. Onlar yapardı kumaşı,

bize gönderirdi. Bizde hiçbir şey yok. Ben 10-12 yaşındayken dril diye bi şey çıktı. Siyah-lacivert çizgılı bir keten. Sümerbank çıkarttı onu ilk. Kumaşımız bizim yoktu. Patiskayı bile dışardan alırdık.

Babamın adı Keork'tu ama Akif Usta derlerdi, Akif Çavuş derlerdi. Annemin adı Takvi. Ev hanımıydı ama yazıp okuması vardı. Atatürk yazıp okuma çıkarttığı zaman yeni yazıya gitmişti. Ben de o sırada okula yazıldım. O zaman 9-10 yaşında okula alıyorlar... Adalet isminde bir arkadaşım vardı, çok sevdiğim kardeşim benim. Annesi vefat etti, üç kardeşlerdi. Benim annem aldı, yıkadı, büyüttü. Daire memuruydu babası, polisti... Çok vardı arkadaşlarım ama hepimiz dağıldık. Hepimiz birer yere gittik, büyüdük.

"Ali topu tut, istopa ipi at, atı al, arabayı tut" bilmem ne. Bana öğretirdi annem. Hocamız gösterdiğinde ben onları biliyordum. "Sen" dedi, "onları nerden biliyorsun?" dedi, "yeni çıktı bu yazı". "Annem" dedim, "şeye gidiyor, büyüklerin okuluna. Ben onun kitaplarından okuyorum, o okudukça ben de bakıyorum" dedim. "At, tut, gel, git." İşte bu şekilde okuduk. Abeceden başladık biz. Şimdi abeceden başlanmıyor. Sonra bizim yazılarımız başka. Ben yazıyım bakın, benim yazım başkadır, sizinkinden değil, Atatürk'ün yazısı. Sonra sizlerin yazısı daha yuvarlak yuvarlak, başka türlü çıktı.

Beşe kadar okudum. Türkçeyi severdim, hesabı sevmezdim. Alper öğretmen vardı... O daha müsamaha gösteriyordu bize. Biraz çok yaramazdım ben küçüklüğümde. Ufacık kağıtları keserdik sıralarda böyle... "Ah Olga atıcam kapıdan dışarı seni!" derdi. Ama dayak yoktu. Ceza, tek ayak üstünde ceza... Bizden evvel padişahlar zamanında varmış dayak. Falakaya çekerlermiş. Atatürk geldikten sonra her şey düzeldi. Ama ölmiyecekti ki bugünleri de görücekti. O öldüğünde nişanlıydım ben; 1938'de nişanlıydım. Düğünümüz olacaktı hatta, olmadı. Kayınvalidem dedi ki: "Yok" dedi, "şimdi " dedi, "Atatürk öldü. Bizim düğün yapmamız yakışık alır mı, içimiz alır mı?" Onun için 1939 Şubat'a kadar bekledik... Ben gitmedim ama nişanlım cenaze törenine gitti ve çok ağladı. O zaman televizyon yoktu. Radyonun başında hıçkıra hıçkıra ağladı. Hiç gözümün önünden gitmez. Hatta o gün dedi kaynanam, "Ayrı durmayalım. Hadi gelin siz de, bizde yemek yiyelim". Çok üzgündüler annem-babam. Babam bilhassa çok üzgündü. Çünkü dünyayı vermişti Atatürk bize, annemiz gelince.

Olga Aslangül annesi, babası ve kardeşleriyle.

Esgiden böyle apartmanlar falan yoktu. Lamba yanıyodu. Esgi evlerde oturuyoduk. Böyle üç odalı, müç odalı olmuyodu. Sular çeşmeden getiriliyordu. Hacıdoğan'da oturuyoduk. Yakındı okulumuz, Anafartalar'da... Himaye-i Etfal Fabrikası'nın karşısında Atatürk İlkokulu[1]... Eskiden bir Hacıdoğan vardı, bir Hisar vardı, bir Tabakhane vardı. O gördüğünüz Kızılay felan yoktu. Bağlıktı, İncesu derlerdi, bağlıktı, üzümlük asmalık. Sonradan gelişti. Çok da ucuza satıldı. O zaman tüccarlar, Çubukçuzadeler, Hanifizadeler o kadar ısrar ettiler. Babam, "Orası sivrisinek dolar, ben ordan yer almam" dedi. Şimdi koca koca apartmanları var orda hepsinin. Bunların ustabaşısıydı babam.

Sonra, soba yakardık kütüklerinen. Kalorifer falan yoktu. İneğin, afedersiniz şeylerinden, mayıslarından tezek yapılırdı. Onları da korlardı içine, yakılırdı. Daha fakir olanlar da bir mangallık kömürü koyarlardı ortaya. Büyük bir masa üzerinde onun çok büyük bir yorganı olurdu, üzerine örterler. Onun içine ellerinnen ayaklarını sokarlar, böyle otururlardı, ısınırlardı. Gaz lambası... Gündüz temizlerler, akşam boyunca yanar. Küçük odalarda idare diye bişey vardı, o yanardı.

Çocukluğumda en önemli olay, bi zatürriye oldum. Okuluma gidemedim, çok üzüldüm. Çok ağladım. 12 yaşındaydım. Yattım, kendimi bilemez derecede ateşli yattım. Okuldan geldim. Yengemlerde kalıyordum bir dönem. O derslerimi çalıştırıyordu. Beş-altı türlü lisan biliyordu. Yağmurda ıslandım, geldim. Onlarda misafir vardı, kabul günüydü. Ben gittim, dedemin yanında yaş yaş uyumuşum. Ondan sonra hastalandım.

— Peki çocukken ne olmak istiyordunuz?

— Hiçbir şey bilmiyordum. Eskiden kadınlar çalışmıyordu. Kadınlar memur olmuyordu. Ha size onu da anlatayım. Fes, fes diyolardı. Karşımız, o kadar yakındı ki, karakol vardı. Bütün geçenlerin feslerini yırttılar polisler. Hanımlar da pardesüyle sıkmabaş, böyle gine saçi görünmiycek, böyle bağladı, öyle çıktı. Hanımlar çarşaf katiyyen giyemez oldu. Herkes eskiden, gençler ekseriyet-

[1] Bugünkü adı Atatürk İlköğretim Okulu olan bu okulun müdürü Hasan Ülkerim'den alınan bilgilere göre 1926'da açılmış ve bir süre Atatürk I-II olarak kız ve erkek okulları ayrılmıştır.

nen, siyah çarşaf giyerdi. Yaşlılar da beyaz üzerine çizgılı çizgılı çarşaf giyerlerdi. Ekseriyetnen yaşlılar, pek peçe koymazdı, ufacık koyardı. Gençler makyaj da yapardı ama üstüne peçe kordu. Çokça sürme çekerlerdi. Kuyrukyağından sürme yaparlardı. Öyle, makyaj malzemesi azdı herhalde. Ondan sonra, krepon kağıtları vardı. Onlardan yanaklarına sürerlerdi. Şimdi, Cahide arkadaşım vardı. Onun annesi çok asriydi. Herkesten evvel o yaptı. Annem yapmazdı öyle bi şey. Çünkü üç tane çocuk. Bi de inek almıştı ki o çocuğu büyütüyüm diye babam. Onu da kıyıp satamadık. Evin sütü, yoğurdu, yağı çıkar diye. İşleri vardı tabii annemin. Makyaj yapmazdı. Esgiden hanımlar öyle sokak sokak da gezmezdi. Ev işi, el işi öyle vakit geçerdi.

Olga Aslangül, çocukluk fotoğrafı.

Sonra, o seferberlik zamanında babam uzun süre asker olduğu için annem çalışmaya mecbur olmuş. Çarh diye bi şey örüyolar, lizöz, sabahlık. Yaşlılar da götürüyor onu bir satıcıya bırakıyor. Orda satıyorlar. Onlar da kandilinen örermiş, örgü örerken. Bardağın içine yağ, ortasına da bir fitil. Onu yakar, gece bile onunlan örerlermiş. Çünkü ekmek yok. Bulgur bulurlarsa bulgur, bulamazlarsa iğde. Onları haşlayıp yedirirlermiş. Yokluk, çok yokluk olmuş.

Sonra, çok büyük bir yangın olmuş Hisar'da. O büyük yangını, onu esgiler bilir, tarihi bi şeydir o ve çok evler, o bedesten felan hep yanmış. Şimdi orası şey, yeşil saha. Hisar'ı biliyosunuz. Orda bütün evleri, çeyizleri, her neleri varsa yanmış. Hiç eşyamız kalmamış. Bir, çeyizinin aynası varmış gülistan, onu teyzem sırtına almış ve annem lohusaymış. O şekilde Hergele Meydanı'na gaçmışlar. Herkes oraya gaçmış.

Ben üçüncü çocuğum. İlk ikisi çocukken ölmüş. Sefaletten ölmüş... İspanyol diye bi hastalık olmuş. Akşam hastalandı mı, erken ölürmüş. Çok kötü bi hastalıkmış neyse. Onun şükür ismi bile kalmadı şimdi. Şimdi çocuklar daha iyi büyüyor. Bol bol istedikleri yapılıyor. İstedikleri harçlık veriliyor. Ben 10-11 yaşındaydım, annem fanela elbise dikerdi. Fanela derlerdi pazene. Onu giyerdim. Hiç "O fanelaymış ben giymem, kumaş giyerim",

öyle bi şey demezdim. Ayağımıza da kış gelince babamız bir mes lastik alırdı. Lastiğimizi dışarda çıkarır, mesinen de içeri girerdik. "Biz bunu giymeyiz" demezdik. Bak şimdi dört yaşında, beş yaşında çocuk ayakkabısını kendi beğeniyo, elbisesini kendi beğeniyo. Ondan sonra, hazır elbise felan yoktu. Herkes kendi dikerdi. Annem de çok dikerdi. Ama babam bulurdu, dolarınan Avrupa elbiseler alırdı anneme. Çok meraklıydı giyime. Öyle işli, boncuklu, sutaşlı elbiseleri iyice biliyorum. Babam alırdı ama giymeye annemin vakti yoktu ki işten. Elimize beş kuruş verirse babam, büyük bir para, kocaman da bir kağıttı o beş kuruş, saklıycak yerler bulamazdık kı nereye koyıyim.

Sonra babamın işi bozuldu. Mecbur oldu bir bakkal dükkânı açtı. Ben terziliğe gitmeye başladım, terzilik öğrenmek için, daha çok okul masraflarım için... Defterinen kalem, buna bile sıkıntı çekiliyodu. Çünkü o kadar varlıktan birden yokluğa düşmüşler. Dedem dermiş kı, "Hisar önünden, o bayrak var Hisar'da, ordan Akköprü şeyine lira dizerim, sarı lira". Hem böyle zikzak dizecek, düz de değil. O vaziyetten bu vaziyete. E oğulları, iki oğlu gitmiş, şehit olmuş. Gidenler gelmemiş Yunan Harbinde. Okutamadılar, beşi bitirince çıktım ben. Ama arkadaşım Adalet okudu, meteorolojide müdür oldu sonra kendisi. Cahide diye arkadaşım vardı, Miyeser diye vardı. Onlar okudular. Ama babamın işi bozuldu. Avrupa ne yaptı? Gönderilen malları geri iade etti, "biz mal almıyoruz" diye. Malı gönderirken içine su atarlardı ki ağır bassın diye. Mal da nedir, yün, yapağı, tiftik. Onları, bir adam çıkıp ta içine basardı. Darağacı gibi ağacın içine adam çıkar, burdakiler verir onları, onlar da içine basarlar. Lahana gibi, lahana gibi top yaparlar. İçini sularlardı ki ağır bassın. O Avrupa'ya gidip gelene kadar onların hepsi küflendi. Gelen mal bütün ziyan oldu. Çok ziyan etti tiftikçiler.

Ondan sonra babam bi dükkân açtı. Bakkal dükkânı açtı burda. Bakkallığı da bildiğinden değil tabii ki. Ama n'apsın iş yok Sonra Hıristiyanların hepsi memurluktan da atıldığı için öyle bi şeye teşebbüs etmeye de şeyi yok. Dükkânda annem gündüzleri otururdu, babam gidip mal alıp gelirdi ve gece annem küfelerinen biberi haşlardı tuzlu suda, ona da sirke dökerdi. Sabah turşu diye millet bayılırdı, alırdı onu. Bi bakın akşam gelen biber turşu oluyor sirke içerisinde. Yani cehalet çoktu, okumuş adam çok azdı.

Biz, biz Katoliğiz. Biz, Ermeni değiliz. Onlardan ayrıyız. Ama yani dilim varıp demiyorum, İtalya'ya çok kırgın olduğum için. Apo'yu iade etmedikleri için. Biz şeyi tanırız, Papa'yı tanırız. O Ermeni patriği falan tanımayız... Ruslar onlara arka olmuş. "Siz bizden taraf olun" demiş. Annemden duyduğum bunlar benim. "Osmanlı Devletin'de harp yapalım, kazanalım. Sizi şöyle yapıcaz, bunu yapıcaz" falan demişler... O cahil insanlar da kanmış. Onun için Ermenilerden, Hıristiyanların komünisinden (topluluğundan) memurluk alınmış. Yalnız halam, "Kızım"derdi, "ben buranın ekmeğiyle büyüdüm" derdi. "Babam burda müdürüdü" derdi. "Büyük Postane'de", şimdi yıkıldı, yenilendi ya, orda "müdürüdü". Babam da telefon, telgraf çalışıyormuş. Yanında asgerlerinen telefon şeyi bağlarlar, hatları. Gece bağlıyor ama gündüz düşman kesiyor. Yunanlılar kesiyor geceleri. Bu bölgeye kadar gelmişler zaten. Onlar uçaklan geliyorlar. Düşün ki bizim bi şeyimiz yok... Tayyare geldiği zaman böyle bi yerler arardık "Ay geliyo, geliyo, geliyo!" diye böyle. Ne kadar korkmuşuz ki.

Biz zaten burda doğma büyümeyiz. Dedelerim, ninelerim, kökten biz Türkiyeliyiz. Osmanlı Devleti'nden galmayız. Bi başka yerden gelmedik. Köylerden de gelmedik, burdaymışız. Sonra dedemin çok malları mülkleri vardı. Kendi askerdeyken Karakuş Dağı'na istimlak yaptılar. Etlik'te Gülhane Hastanesi var, bilirsiniz. Orası da bizim, bi kısmı dedemindi. Dedem de vefat etmiş üzüntüden. Babam kalmış. Halamlan ikinci amcam da Fransa'ya gitmişler. Ama bin pişman olmuşlar.

Kazım Karabekir Paşa asker topladı. Köşke de kendi taşındı. O zaman, biz gittiğimiz zaman dediler kı "Paşa burayı", o zaman istimlak yerine 'zaptettim' kelimesi kullanılır, "zaptetti." Babam, "Peki o zaman" dedi, "ben incir almaya geldim, reçellik incir." "Mal sahibi gelmiş" diye haber verdiler. Biz de girdik içeriye. İki payton gitmiştik, ailecek gitmiştik. "İstedikleri kadar meyve götürsünler" diye Paşa'dan emir geldi. Asgerlere emretti, öyle aldılar içeriye. Dedik "Köşkte kim var?" "Paşa oturuyo" dediler. Olmamış kış armutlarından iki üç torba aldı babam, ağladı, dedemin kazdığı kuyudan su çekti, içti, yüzünü yıkadı, incir topladı. Akşama kadar oturduk orda. Yemeğimizi yedik. Eğlendik. O armutları da al-

dık, gittik. Ondan sonra ikinci gidişimizde tapıları götürdük, madem bizim. O zamanki tapılar da şey, böyle akordiyon, kocaman, burdan buraya. Babam aldı koltuğuna, "Hadin gidelim" dedi, "gine" dedi, "bir babamın bağını ziyaret edelim" dedi. "Hem de Paşa'ya bunu verelim" dedi. O zaman 9-10 yaşında vardım. Götürdük Paşa'ya: Çok memnun olmuş bizim elimizlen götürüp de hibe ettiğimize. "Her zaman için" dedi, "bir uğrayın, gelin, görün". Niye görelim? Memleketimizde duruyo, gaçmadı ya! Şimdi hele de onun önünden geçerken öyle seviniyorum ki, kendine değilmiş bak. Meğersem Paşa kendine zaptetmemiş, koca hastane olmuş.

Geçen seneler hastaydım, doktora gittim, Gülhane Hastanesi'nin hocasıymış. Anlattım böyle. Dedi ki: "Bir gün gelin de" dedi, "defterleri bi açalım. Hem de" dedi "size bir çekap yapalım." Gittik, defterleri açtık. "Agop Mağaroğlu" diye yazıyor. "Sekiz dönümlük." Öbürleri de Rumların, Ermenilerin... Çok büyük orası... Sonra Garaguş Dağı'nda, her yerde evleri, bağları varmış dedemlerin ama o şeydekiler de yanmış. O zaman o kadar muntazam tapu mapu ne şeyler yoktu ki. Yandı mı gitti. Sahip olamıyorsun. Şükür iyi, halimizden memnunuz. Allah gene verdi. Allah çalışana, doğruya dürüste veriyo.

Annem hastayken, doktor gelmiş. Kardeşimi görünce demiş ki, "Ay ne güzel kızımış bu" demiş. "Saçlarına bak, örülü ne güzel." Annem de demiş ki, "Kız değil o, erkek." "O kadar yanlış ki" demiş doktor, "bunu böyle kız gibi büyütmeniz." "O sonra" demiş, "kadınlık şeysi taşır. İyi bir netice olmaz. Derhal saçını kestirin. Elbiseyi de çıkartın" demiş. Hatta benim gibi lüle yaparmış ona da. Esgiden o kadar özenirlerdi ki erkekmiş, kızmış. Sonra erkekler, hepsi şalvar giyerdi, ortası yerde. Kadınlar da erkekler de şöyle poşu sararlardı beyaz beyaz saçlarına. Atatürk geldikten sonra hepimiz kılığa girdik, kıyafete girdik.

Okulda kız erkek katiyyen ayrıydı. Ortada tel geriliydi böyle, bahçede bi tarafta erkekler, bi tarafta kızlar vardı. Okula ilk gittiğimiz günü hatırlıyorum. Hepimizin yüzü asıktı. 10. Yılda kutlamalara büyüklerimiz gitti de çocuklar ezilir diye götürmediler bizi. Efelerinen, davulunan, zurnaynan, o zaman öyle olurdu bayramlar... Okulda marş söylüyorduk, bayrak çekiliyordu, marş söylüyorduk.

Çocukken 'yağ satarım, bal satarım, ustam öldü ben satarım' oynardık. Çizgi oynardık, seksek. İp atlardık. Sonra, bi tane teneke, bizim elimizde yassı yassı birer taş. Onu alıp, tabii bi çizgi var, o çizgiyi geçmeden atıp atıp devircez. Öyle şimdiki gibi kuklalar, taş bebekler, bilmem neler yoktu ki! Vardıysa da gücümüz yetmezdi. Avrupa'dan geliyordu sonra onlar. Alınır gibi değildi. Şimdi çok şükür her şeyimiz var. Bana halam göndermiş şeyden, Paris'ten. Saklayacak yer bulamazdık ki kırılır diyi... Yani size ben anlatamıyacam perişanlığımızı. Çok yokluktu, harpten çıkmışız. Çok çekmişiz. Beni babam öyle severdi, "Benim ayağı uğurlu gızım" derdi. Ben doğmuşum Atatürk gelmiş. Ben Atatürk'ü bi kere gördüm ama o ortada gezerdi, öyle saklanmazdı.

Cumhuriyet ilan olduğunda küçüktüm ve bir mübadele çıktı. Teyzem de bir Rumlan evlenmiş. O da gitti kayboldu, gitti ya. Biz Türkleri ordan aldık Türkiye'ye. Biz de Rumları onlara iade ettik. Mübadeleydi ismi... Yoksa Rumlar vardı burda. Gene İstanbul'da var da, burda yok ama.

— Cumhuriyet'in size nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

— Neşe, sevinç! Hürriyete kavuştuk, demokrasiye kavuştuk. Bi adam gidecek, karısı şu kadar uzaktan gidecek. Eli yüzü kapalı, içindeki erkek mi kadın mı belirsiz. Bu doğru bişey miydi? Şimdi eli yüzü açık. Hiç kimse kimseye bakıyo mu? Bi tane kadın görseler deli olurlardı. Şimdi camın önünde bakarım. Gece onda-on birde genç genç kızlar, okuldan geleni de var, gece okulundan, memuriyetten geleni. Çalışıyor yahut gezmeden. Kimse dönüp bakmıyor. Biz kapıdan çıkamazdık. Ne laflar yerdik. Bizde başörtü yokmuş ama çor varmış. Ben gittiğim, çıktığım zaman bile mesela kızıken filan çıkarsak, yanımızda adamsız çıkamazdık. Bakacaklar, laf atacaklar... Nerde bi kadın görseler deli olurlardı. O kadının peşine takılacaklar, gidecekler. Çok geriydik, hudutsuz geriydik! Nerdee, insanlar nasıl medeniyetleşti!... Ama o da neden? Okulda da beraber, konuşurken de beraber. Zamanla tabii ki, öğretmenler çıktı, her şey oldu. Baş açıldı. Atatürk zaten evlatlıklarının ikisinin de başını örtmedi. Sabiha Göksen'i (Gökçen) de Ülkü'yü de. Onun için "Ga-

vur herif" dediler Atatürk'e. Yoksa o değerli insandı. Atatürk gelince düzeldi her şey.

Ben ehliyet emtaanına (imtihanına) girdiğim zaman bi tek kadın bendim. Geç aldım ben. 36-37 yaşında aldım. Bana eşim "Yaşlanmadan" dedi, "aldırtmam" dedi. Kullanırdım ama gece falan, ehliyetim yoktu. Eşim Atatürk'ün arabalarından almıştı. Onlara dokundurmazdı: "Aman bozulur, ellenmez onlar."

Ben size çok güzel bi şey anlatıyım mı? Burda çok kıtlık, askerlikte çok kıtlık olduğu zaman babam asker. Ona nenem, telgraf çekiyor, diyor ki: "Bi kızın oldu" diyor. Ben doğmuşum. Görmek de istiyor, gelecek. Görmek için dişini çektiriyor, mahana (bahane) olur diye. İzin vermiyolar. Babam çavuş, yüz kişinin başında. Ne yapsın? Diyor kı askerlere, "Ben bu gece" diyor, "kaçacam. Ama yarın" diyor, "idare edin. Ben burdayım sabah." Gece kaçıyor. Değirmene giriyor köyde. Diyor ki,"Bana bir torba un verin" diyor. "Benim" diyor, "çoluğum çocuğum aç. Dünyaya bi evladım gelmiş. Ben eve boş gidemem." Onlar biraz şey yapınca silahını çekmiş, "Yok" diyor, "ben burdan bunu almadan gitmem. Canınıza susamayın. Verin bana onu, gidiyim." "Peki al da git" diyorlar. Ordan gelirken sabaha karşı olur, tarlada inekler yayılır. Ordan bi tane inek alıyor, sürüyor geliyor. Güneş doğarken kapı vuruluyor. Vurunca "kim o?" diyor nenem. "Ben geldim" diyor. Bak, kaynanası damadına "Akira" diyor, "aman Akira git" diyor. "Erkan-ı harbe verirler seni. Niye geldin?" diyor, "Git, yerine git." "Ana bi aç. Aç on dakka giriyim. Bebemi karımı görüyim, gidecem ben" diyor. Giriyor. Ondan sonra nenem "bu ne Akira?" diyor. "Sus, sus! Aman ses çıkarma. Açlık, sefillik insana her şeyi yaptırıyor" diyor. "Allah günah yazmasın" diyor, "tarladan sürdüm getirdim" diyor, "Kimin sürüsüyse" diyor. İneği kesiyor. İnek de hamileymiş, kocaman buzağı çıkıyor. Nenem de ağlıyor, "Neye yaptın bunu?" diyor. "N'apıyım?" diyor, "Siz açsınız. Ama derisini merisini ben temizleyemem, yüzemem. Ana diyor. Sen n'aparsan yap. Sucuk yap, pastırma yap, kavur koy." Dolap molap yok, "Kuyuya sarkıt." Geliyor, beni öpüyor, annemi öpüyor. On dakka dinleniyor, "Bi kayve yapın, içiyim" diyor. İçiyor. Bakıyor ki rahat etmeyecek. Diyor ki "Ben alıp gideyim. Bebemi alıyım, karımı da alıyım." Bi ben varım, bi de

beş yaşında bi kızı daha var. Bizi alıyor götürüyor. Hem de yürüyerek gidiyor. Halifeli diye bir köy varmış, oraya.

Köyde bilmem kırksekiz tene kavaktan ip geriyor. Bi çadır kuruyor. Çok becerikliymiş. Çadıra da tahtadan ranzalar yapıyor. Ranzaya yatıyolar. Orda hep kadınlar. Kürt kadınları, kimisi kalburunan mısır almış, kimisi ekin almış, işte çavuşun hanımına hediye getiriyolar. "Aman gelin" diyolar, "Dikkat et! Burda alıcı kuş var. Bebeni alır. Yani şeye, kapının önüne yatırıyım da iş yapıyım deme." Babam bunun yanına dört askeri dikiyor. Kendisi çalışıyor sabaha kadar. Neyle çalışıyorlar? Korpit lambalarıyla!... Telleri ekliyolar, düşmanın kestiği telleri. Nerde kesildiyse, bizde el telefonları var, telefon geliyor, oraya gidiyor babam. Yatağın üstünde bi taraftan bi tarafa ip germişler, bebeyi yatırmışlar içine, beni. Bi de kalkıyolar, bakıyolar beşik boş. Salıncak, beşik dediğim. "Aa! Akira" diyor annem, "bebe gitmiş. Alıcı kuşlar alır dediler ya, çadırın gapısını açık mı goydun?" diyor. "Açık değildi hanım ama kilitli miydi, aralık mı koydum bilemem" diyor. "Gece yarısı geldim zaten ben buraya" diyor. Askerlere işi vermiş, "Ben" demiş, "gidiyim, evimde iki saat uyuyum, geliyim" demiş. Evi de çadır. Rüzgâr geldikçe çadır gidip gidip gelirmiş, gıcır gıcır edermiş. Ağaçlar sallanıyo ya. Arıyolar, arıyolar. Annem başlıyor ağlamaya. "Bana" diyor, "dediler kadınlar" diyor, "alıcı kuş var diye". Bakıyolar yorgana, yatağa. Yatağın üstüne düşmüşüm.

Yani ne perişanlıklarla büyümüşüz. Şükür... Şimdi bilseler bu gençler hallerini. Neler çekilmiş. Zaten öyle derdi annem "mucize sizin yaşadığınız" derdi. Ayağında sallaya sallaya, bi yandan da örgü örecek de kandilinen. İşte nenem de götürecek de satacak da...

LÜTFÜ ÖNAY*

1919 doğumluyum. Edirne'nin Keşan kazasının Enez nahiyesinin Büyükevren köyünde dünyaya geldim. Babam aynı köyün öğretmen ve imamı olan Kara Hafız İbrahim'in oğlu Halil Önay. Annem aynı nahiyenin Hasköy'ünden, köy hanımı. Ama ölüyo, sıtmadan ölmüştür ve antiparantez (antrparantez) bunu da söyle-

* Görüşme, 3 Kasım 1998'de Onur Tekşen tarafından yapılmıştır.

yim, o devirde 22 yaşında annemi alıp götüren sıtma, korkunç bir hastalık halindeydi Türkiye'de. Benim için önemli anılardan biridir. Hangi dernek en iyi başarıya ulaşmıştır derlerse Sıtma Savaş Derneğini söyleyebilirim. Ama ne yazık ki annem gittikten sonra oldu bu iş... Atatürk devrinde sulfata dediğimiz kinin tedavisi yapılıyordu ve annem zehirli sıtmadan ölmüş, hâlbuki annemin ablası en büyük ablası 110 yaşında ölmüştür, zatürreden ölmüştür. Çok uzun yaşayan insanlardır...

Altı kardeşiz... İki kardeş annemden kalan, ben ve ablam, esas babamın ilk karısı olan annemin çocukları. Sonradan üvey annemden dünyaya gelen dört kardeşim, üç erkek bir kız olmak üzere dört kardeş, iki de ben ve ablam altı kardeşiz.

— 1-12 yaşları arasında yaşadığınız önemli bir anınız var mı sizi etkileyen?

— Birincisi, Büyükevren köyünün öğretmeni olan babamın köydeki tekkeyi kaldırması olayı. Evet, çünkü Kubilay Olayı'ndan sonra, Menemen Vakası olayından sonra, kötü bir olaydır onu da ilave olarak söyliyebilirim antiparantez, Menemen Olayı olmuş ve orda bir Türk subayı, o zamanki ismiyle zabiti, ensesinden kesilmiştir ve ertesi günü Atatürk çok fena sinirlenmiştir. "Haritayı getirin bana" demiştir, Türkiye haritasını. İsmet İnönü getirmiş. "Menemen nerede?" demiş, göstermişler. "Yarın Menemen'i burada görmiycem" demiş ve aman telaşlanmışlar, "Efendim" demişler, "bunu günah işleyenler var, belli kişiler var, onlar yakalanır, idam edilir, bilmem ne edilir, suçlanır ama halkın vatandaşın şeyi yoktur." Zor ikna etmişler. Atatürk çok bozulmuştur bu konuya ve o olaydan sonra derhal Türkiye'deki bütün tekkelerin zaviyelerin kaldırılmasını emretmiştir. Benim babam da Büyükevren köyünde bütün sofuları da toplayarak tekkeyi nasıl kaldırdığı olayını kısaca bi anlatayım.

İşte aşağı yukarı 12 yaşlarında falandım. Tabii net hatırlıyorum. Babam Atatürkçü bir öğretmendi. 1915'te IV. Ordu'da Cemal Paşa komutasında, Gazze bölgesinde Süveyş Kanal Harekatı'na katılmış, yedek subay olarak ve esir düşerek sonradan 1919 Mütarekesi'nden sonra köyüne dönmüş bir öğretmendir. Aynı köyde öğretmenlik yapmıştır. Aynı zamanda imamlık yapmıştır. Ama ileri

fikirli bir imamdır... Ve kafasında yukarıdan aldıkları talimatlarlan, çünkü devrimler, bu devrimci öğretmenler sayesinde Atatürk bunları sağlamıştır. Öğretmenlerin büyük yetkileri vardı o zaman. Jandarma kadar yetkisi vardır ve kafasına bizim köydeki tekkeyi kaldırmayı koymuştu. Bunu nasıl yapacak, çünkü çevre müsait değildi, yobazlar vardı köyde... Geri fikirliler de vardı, aynı adamları toplayarak şöle ifade etmiştir, ben bunu duydum, gözlerimle, kulaklarımla duydum ya da şahit oldum: "Bakın" demiştir, burda tekke olan yerde, Büyükevren'de tekke vardı, insanlar biliyolar, "Burada değerli bi eğer insanlar yaşamışsa, dervişler yahut tekke zaviyelerin bilim adamlarıysa bunlar, bi şeyler biliyosa, bunların süfli yaşamaları ve kemiklerinin burada kalması yazıktır. Bunları burdan çıkaralım, bi meydan yapalım, meydana koyalım, Cumhuriyet Meydanı koyalım adını, bi abide dikelim daha iyi olur" demiştir. İkna etmiştir. Dualarla onların kemiklerini çıkarmış ve Büyükevren köyünün meydanında bir yer yapmış onlara, oraya defnetmiştir, gömmüştür. Uzun bir sütun da komuştur oraya ve Cumhuriyet abidesi şeklinde hâlâ köyümün törenleri o meydanda olmaktadır...

Lütfi Önay

İlkokul, ortaokul, lise, üniversite, iki fakülte bitirdim... Kısaca söyleyeyim. Edirne'nin Keşan kazası Paşayiğit köyünde ilköğretim, ilköğretim o zaman yok da, ilkokula başlamıştım. Yalnız okula gitmeden önce okumayı öğrenmiştim, sigara kağıtları üzerinde vesaire falan, yani okuyordum. Beni ikinci sınıfa doğrudan kayıt yaptırdılar... Eh fena değildim. Neticede ben Paşayiğit köyünde başladım. Pakize öğretmen diye bir öğretmenim vardı o zaman... Ondan sonra, öğretmen yardımcısıydı bu, esas öğretmen değildi de Pakize öğretmendi ve o zaman tabii okulların maddi imkânları pek müsait olmadığı için, Atatürk de bu işi çok yakından takip ettiği için, eğitim kadrosunu geliştirmek amacında olduğu için, bazı önermeler tespit etmişti ve vatandaştan okulun ihtiyacı olan yakıcak ve diğer çeşitli gereksinmeleri olan ihtiyaçları olan maddeleri, mesela odun, herkes birkaç parça odun getiriyordu. Okulumuz fena değildi... Tabii, hep beraber getiriyoduk. Onla idare ediyoduk. Yalnız sıralar tahta

sıralardı. Tebeşirler pek fantezi olmamakla beraber köşeli tebeşirler vardı. Yerli imalattı, kimseye ihtiyacımız yoktu. Bana göre o günkü eğitim masrafı bugünkü aynı sınıfın eğitim masrafının kırkta biri kadar daha azdı... Azdı ve kaliteliydi. Çünkü tebeşiri biz kendi memleketimizin dağlarından, taşlarından yapıyorduk. Şimdi olduğu gibi yabancıya döviz vermiyorduk, böle beyaz tahta kalemleri falan, bu fantezi ve lükstür bana göre...

Şimdi o dönemde önce çocukların eğitimi için velileri ikna etmek zorunluluğu vardı. Bu güçlük vardı. Çünkü halkın büyük bi kesimi, yüzde sekseni, tarımla uğraşıyodu. İnsanlara tarlada çalışacak eleman lazımdı. Kız çocuğu da evde yemek yapacak ve çobanlara ve hizmetkârlara hazırlıycak... İşçi kesim, emekçi kesim lazımdı. Onun için okula mümkün olduğu kadar göndermemeye çalışırlardı, ekonomik bakımdan... Tabii ben öğretmen çocuğuydum, babam öğretmendi... Benim için öle bi şey yoktu ama arkadaşlarımın çoğu, yani babalarının ve annelerinin engellemesi yüzünden okula gelmiyolardı. Hâlbuki Atatürk bir kanun çıkarmıştı, okula çocuğunu göndermeyen beş lira, o zaman çok büyük para, ceza ödüyordu. Daha ileri giderse, tekrar ederse, hapis cezası bile verilirdi. Bu konuya çok önem verirlerdi. Okula gelmezlerdi böle kaçarlardı, jandarma bile takip ederdi bunları ve zorla memleketin insanlarını eğitme alışkanlığını kazandırmıştır. Bu çok büyük bi anımdır.....

Tabii, öğretmenlerin maaşları veriliyodu, yalnız öğretmenlerin maaşları devletin genel hazineden çıkmıyodu, genel bütçeden çıkmıyodu, özel idareler yoluyla veriliyodu. Yani kazalardaki özel idareler veriyordu. Bazı zamanlar öğretmenlere maaş verilmezdi, babam gelirdi, "Bu ay oğlum maaşımız yok, anca ayni yardım yaptılar, bulgur verdiler, nohut verdiler, fasulye verdiler" diye. Yahut da "Yerli mallardan kumaş verdiler" diye. Sıkışık, çok sıkışık bi dönemdi. Çok güç günler geçirdik ama şunu da söyliyim bütün güçlüklere rağmen, mesela kâğıtlarımız defterlerimiz eksikti, öle parlak kâğıtlar nerde, hatta lastik bulamıyoduk da siyah otomobil lastiğinin parçasınla saman kâğıtları silmeye çalışıyoduk. Kâğıt da yırtılıyodu, komik durumlar oluyodu...

Hayat bilgisi, Türkçe, matematik, coğrafya, tarih... Hepsi vardı ilkokulda. Ama bir öğretmen tarafından (okutuluyordu)... Arap-

ça ben okumadım ama Osmanlıca okudum. Örneğin, bizim zamanımızda açı, zaviyeydi. Mesela iç dış açılar bugünkü literatürde kolayca iç dış açılar dediğiniz zaman, "zaviye tanü mütevalide danü dahile tan" diye okumuştuk. Bana sorarsanız bugünkü kültürüm açısından Türkçe okutulmayan birçok eserlerin Arapça okutulması veya konuşulması bence çok yanlıştır... Çünkü örneğin ezan Atatürk zamanında Türkçeydi: "Tanrı uludur, Tanrı uludur, Tanrı'dan başka yoktur tapacak, eğer bi Tanrı varsa başka şeye tapmayın. "

— Sanırım başarılı bir öğrenciydiniz?

— Evet. Öyle kabul edilebilir. Çünkü ilkokula gittiğim zaman babamın öğretmen olmasına rağmen çok çelişkili olaylar oldu. İlk dördüncü sınıfa kadar babam, öğretmenim oldu köyde. O zamanki metotlar, dayak başta geliyodu, babam da beni çok döverdi, okumam için döverdi ve köyümün ilkokulu üç sınıflıydı. Oradan fena halde öğrendim, birçok şeyler, mezun oldum. Sonra babam tayini için, bizi okutmak için, beş sınıflı olan bir yer istedi... Keşan'ın Kırcasalih köyünün okulunda, dördüncü sınıfı orada okudum. Orda matematikten bütünlemeye kaldım. İkmal denirdi o zaman. Keşan'da Zafer Okulu'nda beşinci sınıfta kaldım. Çünkü orda Pakize öğretmen diye bir öğretmen vardı. Her gün beni döverdi. Çünkü tabii biz de dışarda oynamayı tercih ediyoduk. Babam da başka yerde öğretmen olduğu için kontrol eden de yoktu. Her gün dayak yerdim. Yani kişiliğimi yükseltecek bir durum yoktu öğretmende. İkinci yıl, beşinci sınıftaki ikinci yıl, Sabri Bey diye, öldü rahmetli oldu şimdi, ufak tefek ve çok sevimli yüzlü bir öğretmendi. Hatta anım şöledir: İlk sınıfa girdiğimiz zaman bir kibrit problemi sordu. Kimse cevap veremedi. Parmağımı kaldırdım, öğretmen bakınca geri çekiyodum parmağımı korkudan. Cesaretim yoktu. Parmağımı tekrar uzattım, tam çekeceğim, arkadaşlar tutuverdi parmağımı, öğretmen gördü. "Gel çocuğum" dedi, "Bi şey mi var, bi şey mi söyliyecektin?" dedi, çok samimi bi ifadeyle bana. Ben bağıracak zannettim ama. Dedim: "Galiba efendim ben bu problemi yaptım gibi." O zaman mesele derdik, problem değil de, "Meseleyi çözdüm gibi galiba" dedim. "Gel çocuğum bakayım" dedi. Bi şeyler söledim, "Aman ne kadar güzel" dedi. Kişiliğim böle sırtımdan, üstten böle sanki zırh gibi bir şey büründüm. Kişiliğime kuvvet geldi. O

hızlan beşinci sınıftan pekiyi dereceyle mezun oldum. Ondan sonra ortaokul, Gelibolu Ortaokulu ve Edirne Lisesi. Daima iftiharla geçmiş, yani başarılı bir öğrenci olarak... İlk öğretmenimin bana giydirdiği kişilik zırhının büyük önemi var burada... Bence öğretmen çocuğuna sahip çıkmalı ve onu yönlendirmelidir. Evvela sevmelidir bi kere çok... Tabii zaten çalışkanları herkes sever. Tembelleri sevmek önemli.....

Köy olduğu için (okula) koşa koşa gidedik. Yakındı, sorun yoktu. Hava soğuktu tabii.

— Peki mesela ders sırasında siz ya da bi arkadaşınız taşkınlık yaptı, bunun cezası?

— Hep dayak, yani dayak vardı, kaçınılmazdı. Dayak yerdik. Bu taa imparatorluktan kalma metotdur.....

Bize yavrum, Cumhuriyet, düşmandan kurtulma ve kurtuluş hareketi olarak belirtilmiştir. Sanki düşmandan kurtulmuş gibi içimizde sevinçlerle giderdik meydanlara... Örneğin benim Keşan Zafer Okulu meydanı spor sahasında yapılan törenleri hiç unutmuyorum. Orda iki tören olurdu. Babam o zaman Keşan'ın Bahçeköy köyünde öğretmendi. Keşan'ın kurtuluşunu şu şekilde, köyde teneke odunu tüfek gibi yapar, Kurtuluş Savaşı'ndaki, İstiklal Savaşı'ndaki, hani Türk askerlerinin kullandığı gibi süngü yerine tenekeler bağlardı sopaların üzerine, tüfek gibi alır fişeklikler yapardı. Bütün köyün milis kuvvetleri, hani Keşan'ın kurtuluşuna katkıda bulunmak için Bahçeköy'ünden rap, rap, rap grup halinde yürüyerek, on kilometre mesafeyi yürüyerek asker tipinde talebe gelirdi... Tabii biz de karşılardık. Ondan sonra babam yapardı bu işleri. Babam Bahçeköy'ün öğretmeniydi ve herkesçe alkışlanırdı, "Bravo Halil Efendi, bravo Halil Efendi" diye. Aynen şöleydi: "İkinci teşrin 19'da (Kasım 19) Keşan, kurtulduk düşmandan, mesuduz şimdi." Hatırlarım bunları, çok iyi, çok heyecanlı günler olurdu. Çok büyük törenler olurdu.....

Cumhuriyet ulusal bağımsızlık getirdi, ekonomik bağımsızlık getirdi diyemiyorum, getirmek için yolları açtı. Bundan sonraki nesillerin bunu değerlendirmesi lazım. Yoksa Atatürk'ü hepimiz seviyoruz. Büyük devrimlerin başlangıcı bir kahramanıdır. Öyle

kahramanlar kolay yetişmez. Ancak kahramana olan saygı ve anmaktan, hemen arkasından onun yapmak istediklerini tamamlama çabası olması lazım.....

Çocukken subay olmak isterdim. Hatta ortaokulu bitirdiğim zaman, Gelibolu Ortaokulu'nu bitirdiğim zaman ben Kuleli Askeri Lisesi'ne girdim. Konya'daydı. Çünkü II. Dünya Savaşı olduğu için bütün okullar Anadolu içine nakledilmişti. Kuleli Askeri Lisesi de Konya'daydı. O zaman ben 1939-1940 yıllarında Kuleli Askeri Lisesi'ne girdim. Ancak orada şöle bir şey oldu: Diplomayı bi sene beklemek zorunda kaldığım için ortaokuldan sonra hemen okula gitmediğim için, terk-i tahsil yapanlar, "bi yıl okulunu erteliyenleri almayacağız," diye bir karar çıkartıldı. Bu yüzden... Biraz da ben yatılı sınavlarını kazanmıştım Edirne Lisesi'nde, ona da güvenerek askeri liseden ayrılmak zorunda kaldım. Edirne Lisesi'ne gittim. O yüzden yani subay olmak bütün emelimdi. Subaylık çok şerefli meslekti o zaman için.....

Şimdi biz hiçtik, bir şey olmak için çalıştık. Ama şimdikiler bir şey olarak doğuyolar, dünyaya geliyolar, fazla çalışmaya da gerek duymuyolar... Ben mesela, çok eziktim, anasızdım da aynı zamanda. Aşağı yukarı mesela, benim dönemimde sayın Demirel, sayın Erbakan benim dönemimin üniversite öğrencileridir. Bilimsel araştırmayla, köyden çıktım, bir atom fiziği tahsili yaptım, iki fakülte bitirdim, eğitim fakültesini bitirdim ve atom fiziği için Türkiye'de, bu hâlihazırda Büyükçekmece'de kurulmuş temelleri atılmış fakat bir türlü harekete geçmemiş olan atom reaktörünü çalıştırmak için hazır bi kadro hazırlanıyordu, biz ondaydık ancak... Bir şey olmak için son çabayla...

Sağlığım çok yerindedir bugün, yaşımın ileri olmasına rağmen herhangi bir bedeni şikâyetim yok. Beynim de hâlâ çalışıyor, hâlâ günde on saat eğitim yapabilecek durumdayım. Yani gıdama çok düşkünüm. Yani bizim zamanımızda yemek değil ekmek düşünülürdü. Bu bakımdan, ama ezik geldik ve çalışmayla çok şey yapılacağı kanaatındayım. Gençlerime, yavrularıma, çok sevdiğim öğrencilerime şunu tavsiye ederim: Çalışmakla, yemek yememekle insan yıkılmaz. Ama programlı çalışmak. Bugünkü çocuklar, gençler imkânları çok, televizyonları var, programları var, güzel faali-

yetlere gelebiliyorlar, ek beceri faaliyetlerine, okuma dışında. Bunu değerlendirmeleri lazım. Öğretmenlere de ricam, çocukları çok sevmeleri lazım, hele bilhassa çalışmayan tembel çocukların çok sevilmesi taraftarıyım, çalışanları herkes sever.

MAHMUT IŞITMAN*

1908 Yozgat doğumluyum. Çocukluğum Yozgat'ta geçti. 16 yaşına kadar Yozgat'ta bulundum. Ondan sonra öğretmen okuluna girdim. İlköğretmen okuluna, Konya. Ordan 1930'da mezun oldum. Beypazarı'na tayin edildim. İki sene Beypazarı'nda öğretmenlik yaptıktan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Beden Eğitimi şubesine girdim. Ordan mezun oldum. Mezun olduktan sonra Ankara Erkek Lisesi, Ankaralıların "taş mektep" dediği okulda, otuz altı sene çalıştım. O okulun adı sonradan Atatürk Lisesi oldu. Yeni binaya taşındık.

Annem ve babam ben küçükken, altı aylıkken vefat etmişler..... Amcalarımın yanında büyüdüm. Yozgat'ın "taş mektep" dediği okula gittim. Ankara'nın taş mektebi gibi. Onu zaten Abdülaziz ve II. Mahmut yaptırmış. Kayseri'deki okul aynı plan, aynı taştan, Yozgat'taki öyle, Ankara'daki öyle idi. Ankara'daki yıkıldı. II. Mahmut, kendilerini kabul ettirmek için, yenilik yapmak için planlarını dahi İstanbul'dan göndermiş ve okullar yaptırmış. Yalnız Yozgat'a değil. Kayseri'de vardı, gördüm. Ankara'da çalıştığım yer, şimdiki Dil Tarih'in üst tarafındaki sırtta vardı. Kastamonu'da, oralarda... Yozgat Sultani Mektebi'ydi okulumuzun adı. Sultani, sultandan, sultan, padişah sultani mektebi. Sultani mektebi demek, lise ayarında. Öğretmenler ilk önce dışardan, Ankara'dan, İstanbul'dan gelirdi.

Sultani mektebin ilk kısmı vardı, orta kısmı vardı, lise kısmı vardı. O zamanlar Yozgat, Ankara'ya bağlı bir sancaktı. Yani kaza idi. İstiklal Harbi devam ediyordu. Yozgat'ta askerler toplanıyor, Ankara'ya sevk ediliyor, erzak, yiyecek, içecek gönderiliyordu. En fakir aile bile yardım ediyor; para yardımı, malzeme, giyim yardı-

* Görüşme, 7 Mayıs 1998'de Mehmet Akif Sözer tarafından yapılmıştır.

mı. İşte çorap, her ev iki çift yün çorap örüp teslim ediyordu askerlik şubesine, askerler için. Onları hep gördük gözlerimizle.

Çocukluğumuza ait önemli olaylar... Her cuma tatil olurdu okul, okulun koridorunda toplanır sınıflar ve başöğretmen çıkar, "Padişahım çok yaşa!" diye bağırır ve bizi zorla "Padişahım çok yaşa!" diye bağırttırmaya sevk ederdi. Birkaç ay geçtikten sonra aynı hoca, aynı köşede bir de "Yaşasın Türkiye, yaşasın Mustafa Kemal!" diye bağırttırdı bizi. O geçiş benim üzerimde çok tesir bırakti. Bir devir yıkılıyor, ikinci bir devir, Cumhuriyet devri, istiklal hevesi, istiklal arzusuna bağırıyorduk.

İlkokula başladığım günü hatırlıyorum. Bir örme çanta, omuzdan saplı çanta, *Anadolu Yavrusunun Kitabı* diye bir kitap, eski harflerle yazılmış, onu aldılar. Bi defter, kurşun kalem, okula girdik. Yer gösterdiler. Gayet güzel okulun sıraları, kapakla açılıp kapanıyor. Eşyalarımızı oraya koyduk öğretmeni dinledik. İlkokulda o zaman numarası tek olan Fransızca, numarası çift olanlar Almanca okurdu. İlkokulda Almanca, Fransızca tedrisatı vardı. Yalnız o, ilkokul üçten itibaren başlıyordu. İlkokul üçten, mezun oluncaya kadar. Üç sene Fransızca ve Almanca. İngilizce yoktu. Tarih, coğrafya, matematik, ilkokulda ne dersler varsa onlar toplu olarak bir kitap haline getirilmiş. *İlkokulun Anadolu Yavrusu* diye.

İlkokulda okuduğumuz dersler bi defa okuyup yazma, tarih, coğrafya, Anadolu coğrafyası bilhassa üzerinde duruyorduk: "Karadeniz'deki limanların adı nedir?" filan gibi. Bazı imtihanlara da girdik. Mesela ben iki imtihana girdim. Birincisinde kazanamadım. Tren hattı Yozgat'ın yanından geçtiği için, Yerköy-Kayseri hattı, lokomotifi işleten adamlar hoşuma gitti. Bu şeyi sürmek için lokomotif imtihanı vardı. Gittim, kazanamadım. Öğretmen imtihanı vardı. Öğretmen okullarına giriş imtihanı, oraya girdim ve pekiyi derecede kazandım ve Konya'ya verdiler. Konya'da dört sene okudum. İki sene ortaokulda okumuştum Yozgat'ta, onu saydılar. Beş sınıflıydı, yani beş sene... En çok başarılı olduğum ders Türkçe, folklor, yazılarım da var. Yozgat folkloruna ait toplamalarım var.

İlkokulda Bahri Bey vardı... Faik Bey vardı. Bunlar benim üzerimde çok tesir yaptılar. İyi hocalardı, iyi öğretmenlerdi. Sözleriyle özleri bir olan insanlardı. Onun farkındaydım. Severdim. On-

lar da bizi, beni severdi. Öyle mühim bir hatıram yok. Yalnız uzaktan tetkikatım, iyi bir öğretmen oldukları.

Okulda dayak vardı. Falakaya yatırırlardı. Kalfa dediğimiz bir adam vardı. Kalfa, hademe gibi. O tutar yere yatırırdı. Ayağımıza sopa vururlardı. Ders bilemezsen sopayla "Tabana, ayağın tabanına beş sopa vur" derdi öğretmen. Beş tane sopa vururdu o kalfa. Çocuklar kurnaz, çorabın altına keçe korlardı, çok dayak yiyenler. Tabiatıyla keçeden ağrı geçmezdi. Okulda çalışan hademe, başhademe. Bi defa geç kaldığım için okula, üç sopa attılar dayak olarak.

Bayram çok güzel olurdu. Milli bayramlarda, dini bayramlarda çocuklar çok güzel eğlenir, eğlence yerleri vardı. Milli bayramlarda hatırlıyorum, askerlik şubesinin önündeki alanda meşaleler yanar, sinsin oyunu diye bir oyun var, oyun oynarlardı. Çeviklik, çabukluk, koşuyu gösteren bir oyun sinsin oyunu. Sinsin oyununda ortada yanan bir ateş... Ağaçlar konur, alev çıkar. Oyun oynayacaklar kenardadır. İstiyen oynar. Serbest. Koşarak gelir, ateşin etrafında döner. Kime elini böyle uzatırsa o dairede, elini kime uzatırsa o onu kovalar, kovaladığı yerde, yetişirse sırtına tokat vurur, döver onu. Ondan sonra kendi, kendisi başlar ateşin etrafında dönmeye. Elini kime gösterirse o, onu kovalar. Ondan sonra o, vuramaz bazan, halkaya iltihak eder, halkaya girer. Bu defa kendisi gezer, böyle devam eder. Çok küçüklerde olmaz. Biraz, yani 18-20 yaşında olanlar, lise son sınıfları, halktan olanlar, esnaf, istiyen oynardı.

Cumhuriyet Bayramı'nda bi defa gayet güzel, temiz kıyafetlerle çıkardık bayrama, bayram yerine. Oyunlar oynardık. Daha, dediğim gibi, şiirler okunur, bir program dahilinde bayram kutlanırdı. Büyük bir sevinç içinde, çok büyük bir sevinç içinde bayram kutlanırdı. Evimiz yakındı, bayramlara katılırdım. Öğretmen okulundaydım, Ankara'ya Türkiye'nin her tarafındaki liselerden, sanat okulu, ticaret lisesi, bu okullardan bir takım, kırk kişilik bir takım, izci takımı, Ankara'ya gelirdik, Cumhuriyet Bayramı'na. Bu âdet, bu şey kalktı maalesef. Ankara'yı tanımayan çocuk, Malatya'dan gelir, burada görür, resm-i geçide girer, Atatürk'ü görür, Atatürk'ün önünden geçeriz. Selam verir. Okullar da tatil olur, Ankara okulları ilkokul, lisesi, orda yatarlar, yerler, yemekler kaynar. Üç

gün, beş gün kalırlar ve Cumhuriyet'in nimetlerini görürler, faydasını görür gözüyle. Memleketine, okuluna döner. Otobüsle gelenler olur, trenle gelenler olur. Yol vaziyetine göre. İstanbul'da kaç tane lise vardı o zamanlar, hepsinden gelirdi. Erkek ve kız liseleri. Kızlar da gelirler. Onlar ayrı... Ankara dışından, bütün Türkiye'nin Adana'sı, Konya'sı Sivas'ı, Malatya'sı, Kırklareli, Bursa'sı, İzmir'i bütün şeylerden birer takım, izci takımı gelirdi. Askerler, ayrı olarak alana iştirak eder. Kendi komutanlarının emri, kumandasında bayrama iştirak ederlerdi.

Evvela izciler geçerdi, resm-i geçitte. Hipodrumda yapardık. Evvela izciler geçer, kız izciler, erkek izciler, halk, ondan sonra askerler, süvariler, yayalar, piyadeler zırhlı vasıtalar resm-i geçidi yapar, halk görür ve dağılırlardı. Ne kadar gelecek mi, ne getirecek mi? Benim bildiğim kırkar kişilik takımla gelirdik. Ankara, Konya Öğretmen Okulu, Konya Muallim Mektebi gelirdi. Cumhuriyet Bayramı yaklaşırken beden hocamız bizi toplar, yürüyüş yaptırır, elbiselerimizi kontrol eder, izci elbiselerini, ne yapacağımızı, ne zaman gideceğimizi... Bir hazırlıktır, bir heyecandır gider. Yenişehir'de, bir ilkokulda yataklarımız, yatak kılıfının içine saman, ot doldurulmuş. Ot yataklar. Yastıklar öyle. Gayet temiz, ot yataklarda yattık, Yenişehir'de ilkokulda. Resm-i geçitte Bankalar Caddesi'ni takiben geldik. O zamanlar stadyum yok, hipodrum yok. Orası bir arsa, arsa halinde daha, 1927'de. Ulus'taki heykelin önünden istasyona doğru meyilli yol var istasyona ve Atatürk de şeyden, tahtadan tribün yapılmış. Meclis binasının, eski meclisin binasını biliyor musun? Otelin karşısında, Ankara Palas'ın karşısındaki. Hükümet erkânı, kordiplomat, ecnebiler, o tahta tribünlerde otuyorlar biz selam veriyoruz. Ben bayrak taşıyordum, flama, okulun flaması. Bir arkadaşım Türk bayrağı... Atatürk sağımızda oluyor, aşağıya doğru, istasyona doğru iniyoruz. Tam Meclis binasına, önüne geldik Atatürk'ü gördüm. Gözlerinde mavi, aman yarabbi, hayran kalıyorum. Atatürk şöyle parmağıyla işaret ediyor, benim bayrağı indirişimi, bayrakta da kartal resmi var, kartal sembolü, eski Türklerde varmış ve birçok eski binaların giriş kapılarının üstünde kartal var. Onu gösteriyor yanındakilere. Yürüyüşü, resm-i geçidi tamamladık. Yattığımız o okula gittik. Misafir kaldığımız okula. Ye-

mekler pişiyor o okulda, yiyoruz, içiyoruz, kalıyoruz. En çok iki-üç gün kaldık, trene bindik Eskişehir, Afyon yoluyla Konya'ya gittik. İşte diyorum, o gözü, mavi gözlerini gördüm. Atatürk'ü gördüm. Eee, tabiatıyla çok heyecanlandım. Çok memnun oldum.

Cumhuriyet ilan edildiğinde Yozgat'taydım. Bayram havası dediğim gibi. Herkes oynuyor, gülüyor, seviniyor, sıçrıyor. Cumhuriyet'in ilanını yine okuldan, o sevdiğim hocalardan öğrendim: "Cumhuriyet ilan edilmiştir. Herkes hür, kendisini idare edecek, başkası etmeyecek. Seçtiği insanlar idare edecek" diye. Yozgat'tan da tabii Meclis'e mebus çağırmışlardı. Onların gidişini de duyduk. Bir hareket hükümet binasının önünde, kaymakamlığın, yani mutasarrıflık derlerdi, kaymakama. Mutasarrıflıkta bir hareket, bayraklarla süslemeler, çiçeklerle süslemeler binaları. Böyle bir hareket. Seyre giderdik. Gece seyre giderdik. Evimiz çok yakındı Hükümet Konağı'na, iki yüz-üç yüz metre kadar. Okul evimizin karşısındaydı. Caddenin hemen yanında, o alandan bütün hadiseleri görüyoruz. Olumsuz konuşmazlardı. Duymadım. Fakat herkes hür, serbest çalışmasında, kimsenin artık şeyi altında değil, idaresi altında değil. Kendi idaresi altında olacaktır diye.

İlk Türkiye sefiri, Rus sefiri, Samsun-Havza Yozgat Ankara'ya geliyor. Yozgat'ta kalıyor bir gece. Yozgat'ta sevinçten müsamere veriyorlar. Koridorun bir tarafına sahne yapıyorlar. Müsamere kuruyorlar. "Tarih hocası Cumhuriyet'in niçin ilan edildiğini bana anlattı" diyor. *Cumhuriyet* gazetesinde hatıralarını okumuştum on beş sene evvel. Ondan sonra, Rus sefiri diyor ki : "Bana tarih hocası, öğretmen, Cumhuriyet'i niçin ilan ettiklerini ve niçin padişahlığa karşı geldiklerini izah etti" diyor. Bu kadar hatırlıyorum.

Rusya'dan, ordan Samsun, Havza o yoldan en kısa yoldan Ankara'ya cephaneler gelirdi. Cephane geçerdi. Şeye kadar getirirler, Samsun'a, ordan atlara... Otomobilimiz yok. Kamyon yok. Arabalarla efendim. Rize'den genel erzak, cephaneler ertesi gün yüklerler atlı arabalara. Atlı arabalarla Ankara istikametine, cepheye sevk ederler.

Valla, Cumhuriyet'in etkisi, Cumhuriyet iyi bir şey, iyiyi herkes kabul eder. İzah edildikten sonra. Sevindik... Cumhuriyet'in etkisi bana, bi defa Cumhuriyet idaresi çok güzel bir idare, bunu an-

ladık. Anlayıp gördükten sonra, Cumhuriyet'in ilerlemesi ve milletin ona bağlanması için elimden gelen her şeyi yaptım ya da yapmaktayım. Çünkü iyiyi, güzeli herkes sever. Burada, inkılâp derslerinde Mahmut Esat Bozkurt, hocalarımız, inkılâp hocalarımız, inkılâp dersleri mecburiydi. Yüksek okullar da inkılâp derslerine giderlerdi. Söyledikleri şudur: "İnkılâp ne demektir? İnkılâp kötüyü, faydasızı, çirkini atmak, onun yerine iyiyi, güzeli doğruyu getirmek, inkılâp budur. İnkılâp, değişiklik bu" diye bize telkin edilen, inkılâp derslerinde.

Valla, eski çocuklar, bi defa memleket fakirdi, zaruret içerisinde. Çok çocuklar neşesiz. Refah içinde yaşayan çocuk pek azdı Anadolu'da. Bugün hamd olsun, çocukların her şeyi var. Temin ediliyor velileri tarafından, memleket tarafından. Çocuğa çok ehemmiyet veriliyor. Geleceğimizin teminatı onlar. Onlara ne kadar iyi muamele, iyi yetişmeleri için el birliği yaparsak, hükümet olsun, ana-baba olsun, ne kadar yardım yaparsak, bizim için, memleket için o kadar iyi. Onun (için) şimdiki daha iyi.

Çocukken, birincisi makinist olmak isterdim. Ondan sonra onu kazanamayınca, öğretmen, sevdiğim öğretmenlerin tesiriyle öğretmen olmak istedim ve de kazandım ve mümkün mertebe başarılı olmaya çalıştım.

Okula gidiyorlardı herkes. Yozgat şehri sonradan kurulmuş bir şehir. Eski bir şehir değil. Üç yüz-dört yüz senelik bir mazisi var. Daha evvel bir köy varmış. Medreseler varmış. On yedi tane medrese varmış Yozgat'ta. Onun hocaları nerden gelmiş, nasıl gelmiş, medreselerde neler okunur? Yani bilime, öğrenime çok heveslı bir memleket. Çok okurdu, okuyordu. Öyle çok azdı sanatkâr olarak, çırak olarak çalışanlar. Fakat çoğu bi defa, gidecek ilkokula. Medreseyi de okul sayarsak o zamana göre hayli kabarık.

MEHMET AKDOKUR*

Ben 87 yaşındayım. 1327 (1910) doğumluyum. Kilis'te doğdum. Çocukluk devri birez bir şe olunca benim teyzem kocası filan vardı, çocukları vardı, bizden büyüktü onlar, harman döverdik. Biz heee şimdi bizim memleketimizde eski o zaman hızat, patos filan yoktu. Harmanları harman yerine getirir, herkes pat pat tarlasından nasıl da biçer harman ederdik. Ondan sonra o kalır, herkes mesala başlardık. Onun etrafını diz boyunda düzlerdik. Celcer vardı bizde işli celcerler, biz üstüne otururduk onun, at önümüzde, digin elimizde, o şeyin üstünde sapın üstünde dönerdik. O ufalandı mıydı, onu kenara iterdik, tekrar başka bir sap düzerdik, harman döğerdik. Yazın, kışın.

Tabii babam askerden terhiz oldu geldi. Geldikten sonra babam ayakkabı tamirine, dikmeye başladı. Biz babama hizmet ederdik. Babama astar yapıştırdık. Bilmem işte şöyle altını düzler kayım yapardık, kayım derdik, böyle altını düzlerdik ayakkabıların, bitti miydi, götürür esnafa satardık. Esnaf kapağ derdik onlara, bizden alırlardı. Onlar da halka satarlardı. Bir müddet öyle geçtikten sonra, derken zaman geçti. Eee, babam bekârdı o zaman, evlendi. Evlendikten sonra işte iki tane kız gardaşım daha oldu oradan biz dört gardaş olduk o zaman.....

Çocukluğum 16-17 yaşına kadar Kilis'te geçti. Ondan sonra, benim ağabeyim Adana'ya geldi. Orda çalışmaya başladı, derken benim teyzemin kızının oğlu vardı, o da oraya okula gelmişti. Tekrar ağabeyimin yanına uğramış, "Gel seni ağabeyinin yanına götüreyim." dedi. Ben o zaman kasap çıraklığı yapıyordum. Dayı, iki tane dayım vardı, kasap çırağı, kasaptı ikisi de. Kasap çıraklığı yapıyordum. Derken "Olur" dedim. Haydi, biz kalktık onla işte 15-16 yaşlarında Adana'ya geldik. Adana'da ağabeyim araba çalıştırıyordu, körük arabası. Bu körük arabasında, ben lokantaya girdim. Orada han hana çekerdik arabayı. Ben lokantaya girdim, lokantada çalıştım bir müddet, ondan sonra lokantacıyla biraz aramız nasıl olduysa açıldı. Ben ayrıldım burdan. Ağabeyimin atlarına bak-

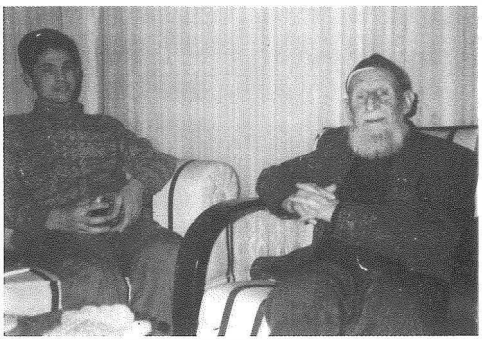
* Görüşme, 28 Mart 1998'de Selçuk Uygun tarafından yapılmıştır.

maya başladım. Bir müddet, bir-iki sene, bi sene mi bir buçuk sene mi öyle geçti. Ondan sonra ben de tabii 18 yaşımı ikmal (idrak) edince ehliyet aldım, körük arabasında ben de çalışmaya başladım.....

Ben okula gitmedim. Yalnız bir arkadaşımız vardı, onnan gezerdik böyle boş zamanımızda. Sokak numaralarına bakardık, numaraları birbirimize söylerdik. Derken, derken işte bir elif ba aldık, öyle kendimiz öğrendik, hiç okula gitmedim. Yazıyı okumayı kendimiz öğrendik böyle. Okula giden bir arkadaşım yoktu.....

Cumhuriyet Bayram'ında işte şenlik yaparlardı. Kilis'in pazaryeri vardı böyle avlu derdik oraya. Oraya giderlerdi, toplanırlardı, şey yaparlardı, sokaklarda dolaşır, Cumhuriyet hakkında bir şeyler söylerlerdi. Sonra gündüzleri oraya toplanır, orda şeyler yaparlardı. O zaman biz Halep'e serbest giderdik, hudud yoktu. Cumhuriyet kurulunca hudut taşı dikildi, Halep'e biz gidemez olduk, gidersen pasaportnan, bağlarımız bile hudut dışında kaldı. Bağlara bile, passavat pasabot derlerdi, öyle kâğıt olurdu hududun dışındaki bağları tamire öyle giderdik. Böyle devam etti. İşte ondan sonra Adana'ya geldik. Adana'da ben öyle kaldım...

Mehmet Akdokur kendisi ile sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 28 Mart 1998 günü Selçuk uygun ile Ankara Cebeci'de.

Cumhuriyet ilan edildiğinde Kilis'teydim ben. O zaman, o dönemlerde şey yapardım. Ben dayımın yanında çırak, kasap çıraklığı yapıyordum. Aklımda kalan pek bi şey yok. Yalnız ben bi radyoda duymuştum. Bi arkadaş konuşuyor, diyor ki, "Cumhuriyet geldi, şeriat gitti" böyle konuşmasını duydum. Aklıma geliyor. Yani adam böyle ilan ediyor. Cumhuriyet geldi, şeriat gitti. Yani böyle konuşmalar da yapılıyordu. Başka hatırlayabildiğim bi şey yok. Yani işte ee tabii ramazanlarda filan oldumuydu, bizim orada geceleri teraviden çıkardık, çarşılar kalabalık olurdu, gündüz filan, başka bir şey bilmiyorum. Sonra şapka çıktı mesela, şapka giydik. Herkes şapka giymeye başladı, biz de giydik şapkayı.....

Çocuktum ben. Hep mahallede toplanıp giderdik o şeylere toplantılara. Elbet konuşma yapıyorlar, halay çekiyorlar, çeşit çeşit işler yapıyorlar, Cumhuriyet hakkında konuşmalar yapıyolar...

Efendim o zaman işte tabii harf inkılâbı oldu. Eski Türkçeyi kaldırdılar. Efendime söyleyim, hocalara baskı yaptılar. Mesela eski Türkçe okutmayacaksınız, Kur'ân-ı Kerim okutmayacaksınız, diye mahallelerde. Eskiden mesela hocalar mahallelerde, camilerde Kur'ân-ı Kerim okuturlardı. Eee, başladılar baskı etmeye efendime söyleyim, okutmayın diye. Yeni bu şey Latince harfi kabul ettirmek için, onu öğretmek için bayağı bir millete baskı yaptılar.....

Şimdiki çocuklarla o zaman arasında çok fark var. Mesela şimdi, çocuklara çok güzel bakıyorlar. Yani çok şey ediyorum. Biz çocukluğumuzda, gerçi biz öksüz büyüdük ama yani insanlar pek kıymet vermiyorlardı. O zaman ben, o zaman dedim ya çocukluğumuzda kadın hocaya gidiyorduk. Bizim mahallede bir arkadaş vardı. Ulu Camii derdik. Ulu Cami'de okuyordu. İşte hocada okuyordu. O hocadan arası açılmış, Eşref Paşa diye şey var, çarşı var, o çarşıda bir cami vardı. O camiye gitmiş, beni bir gün çağırttı. Çocuklarla gittim. Yani okutacaktı beni. Tabii biz ezbere okuduk ya hiç kâğıda bakmadık, ezbere okuduk. Efendim eliften başladı: elif, be, te, se ezbere okuyorduk. Şimdi bana parmağınlan işaret etti, ben de tabii harfleri tanımıyorum ki, tak bana bir tokat çekti. Tokat çekince o sanki gözümden ateş çıktı. O oldu, gitmedim hocaya. Onun dersine gitmedim. Yani o işte öyle orda kapandı gitti. Hâlbuki orada beni okşasaydı mesela şimdiki insanlar gibi, arkadaş şuraya bak, şu şudur, şu budur diye öğretseydi güzelce. Kolaylıkla ben de onu öğrenirdim. Belki ilerde iyi bir adam olurdum. Yani bir hafız olurdum, olabilir ya. Benim zihnim çok açıktı, yani olabilirdim... Şimdiki çocuklar tabii iyi bakılıyor. Okşuyorlar mesela, eski şey yok. Yani dediğim gibi, böyle tokat, tekme falan yok. Çocuklara şimdi güzel bakıyorlar. Bizim zamanımızda, o zamanlar hocalar falakaya yatırırdı çocukları. Yani bir kabahat işlediğin zaman veya iyi okuyamadığın zaman, falakaya yatırır döverlerdi. Ama şimdi yok elhamdülillah.

— Peki amca, çocukken ne olmak istiyordun?

— Hiçbir şey hatırımdan geçmedi. Yani işte, dedim ya, nere rast gelirse giderdik. Hiç yani yalnız işte bi kasap çıraklığı yaptım, bir iki sene o da. Kasap olmak istiyordum, fakat sonradan nasip ol-

madı. Sonra, Adana'ya geldim. Adana'ya gelince işte körük arabası çalıştırdım. Ondan sona benim dayım, Ramazanda et keserdik mesela yabancı gelen veya kendi, Kilis'in kendi adamlarına kebap yapardık. Ramazan gelince kebap satılmaz. Çünkü herkes oruçtur. Dayım bir usta getirirdi Antep'ten, baklava, kadayıf, vs. yapardı. Halva (helva) yapardık falan. Ben oradan biraz kafama bu şey takılmıştı. Adana'da da gelip bu arabayı yaptırmama o vesile oldu. Yani geldim Adana'da bu defa bildiklerimi, öğrendiklerimi, bir de bilmediklerimi sağdan soldan öğrendim. Yani bayağı bir tatlıcı ustası oldum. He he he, evet, pastane gibi, pastane yaptık, evet...

Efendim işte çocukluğumuzda ben dedim ya, çalışırdık. Ben daima hep yine babama yardımcı olmaya çalıştım daima. Gerçi ağabeyim de öyleydi. İkimiz de babama yardımcı olurduk. Başka da şey ettiğimiz yoktu. Çünkü biz, nenemizin zamanında bizi marangoza gönderirlerdi ufaktık. Giderdik, marangozcu dükkânında otururduk. Adam bize bir iş göstermezdi ki. Kendi işini kendi yapardı. Biz orada öyle bekçilik yapardık. Sonradan, sonraya, tabii elimiz de biraz iş tutmaya başlayınca ekmek parasına sağa sola koşuşturmaya başladık.

MEHMET SAKIP GÜRKAN*

Ben 1921 tarihinde Gaziantep'te doğmuşum ve çok güzel bir tesadüf oluyor: 8 Şubat 1921 tarihli TBMM tarafından Gaziantep'e İstiklal Savaşı dolayısıyla Gazi unvanı verildiği güne rastlıyor. Bunu bana, babam ve annem bu şekilde söylemişlerdir. 1932'de ilkokulumu, ortaokulu ve liseyi Gaziantep'te bitirdim. Malumunuz harf inkılâbı 1928'de kabul edilmiştir. Harp döneminden önce mahalle mektepleri vardı. Ben her nedense mahalle mektebine gitmek istemedim. Hatta babam, annem beni kardeşimle beraber bu mektebe, tabii yaşım 7-8 olmuştu, daha fazla bekletmeden koymak istediler. İyice hatırlıyorum. Kardeşimle beraber camide mahalle mektebine kaydımızı yaptırdık. 1929 falan olsa gerek. Fakat iki-üç gün devamdan sonra, baktık ki bizim o işi yapacak şeyimiz yok.

* Görüşme, 2 Nisan 1998'de Aysun Oruç tarafından yapılmıştır.

Biz Atatürkçü aileyiz toplu olarak, okula gitmeden mahalle mektebini bıraktık ve akabinde harf inkılâbı 1928'de kabul edilmiştir. İlkokula, Gaziantep'in Kurtuluş İlkokulu'nda 1930'da başladım. Bu şekilde, ilkokulu bitirmeme müteakip, Gaziantep Ortaokulu ve Gaziantep Lisesi'ne devam ettim. Gaziantep Lisesi'nin 1942 mezunuyum. Hatta o zamanlar Gaziantep'te bir lise vardı. Maraş'tan, Malatya'dan, Urfa'dan civar vilayetlerden başarılı öğrencileri yatılı olarak, Gaziantep Lisesi'ne gönderirlerdi. O vesileyle, yani bunu da belirtmek istiyorum. 1942'de o zamanlarda liselerde olgunluk sınavı vardı. Lise mezunu, mezuniyeti aldıktan sonra, üniversiteye yükseköğrenime devam edebilmek için olgunluk diploması isterlerdi...

Annem ve babam doğma büyüme Gaziantepli. Annem yaşlı bir hanım tabii. Evvelce Gaziantep'te olsun, bütün Türkiye'de olsun kız çocuklarına pek aileler okumasına cevaz görmezler. Annemin okuması yoktu. Babam eski cerrahlardan, sağlık memuruydu.

Yaşantımın 12 yaşına kadar olan kısmı, ilkokulda geçti... Tabii ilk mektepti o zaman ismi, beni çok seven yakın hocalarım, öğretmenlerim vardı, ailecek görüştüğümüz öğretmenler. O öğretmenlerimin gayretiyle ben güzel bir ilkokul tahsili yaptım. Beni kendi evlatları gibi korudular ve yetişmemi temine gayret ettiler. En çok sevdiğim öğretmenlerim Münire Erman, Emine... soyadını şimdi hatırlıyamıyorum, bir de Hatice Hanım vardı. Kurtuluş İlkokulu'ndaydım ve okul evimize çok yakındı. Ailecek görüştüğümüz öğretmenler bana büyük itina göstermişlerdir. O şekilde ilkokul çok güzel geçmiştir. İlkokula dair bir hatıram var. Ben ikinci sınıfta iken Gaziantep'e teyyare geldi. O zaman uçağa, uçak değil, teyyare derlerdi. Biz ders esnesında büyük bir gürültü hissettik. Teyyare, Gaziantep'e ilk defa geliyordu. Biz n'oluyor diye heyacanlandık. Öğretmenimiz pencereye bakmaya teşebbüs edince biz de bütün sınıf olarak böyle dışarı çıkmaya koştuk ve uçağı gördük. Bu şekilde ilk defa uçağı görmüş olma şeyini hatırlıyorum. Fakat öğretmenimizden müsade almadan okulu, sınıfı bıraktığımız için de uçağı görmek üzere dışarı çıkanların üzerine kapıyı kapadı. Tek tek içeri alarak onları falakaya yatırdı, sınıfta kalanlara ceza vermedi. O zaman sopa, falaka ve dayak vardı okullarda. Ceza bu şekildeydi. Ya efendim tek ayak üzerinde bir saat duracaksınız bu şe-

kilde. Yani falaka demek istediğim, yani yatırıp da sopalamak değil ellerindeki cetvelle ayağımıza, avuçlarımıza vurarak, "niçin habersiz, öğretmenden müsaade almadan çıktınız" diye, bizi bu şekilde cezalandırmış oldu. Bu da aklımdan çıkmaz böyle bir hatıra olarak. İlkokulumu bu şekilde bitirerek ortaokula devam ettim. Biz o zaman tabii pek fazla böyle hocalarımıza çok saygılı olarak davranırdık. Bütün onların derslerini gayet itina ile izler ve hocamızı üzmemek için gayret gösterirdik. Bunun akabinde, yani tabii bu disipline göre işlenen sigara içmeye kati suretle karşı korlardı, okullarda bu halen mevcuttur. Efendim bu gibi hareketleri olanlara veyahut efendim arkadaşlarıyla geçimsiz olanlara, okul disiplinine göre cezalar uygulanırdı. O da efendim en çok ceza, yani okuldan uzaklaştırma. Buna "geçici tard" derlerdi. Bir de velisine mektup yazılırdı. Efendim çocuğunuzun durumu bu şekilde diye. Cezalar da bunlardan ibaretti.....

Mektebimiz tabii o zaman sınıflara göre, her sınıfın mevcudu otuz-kırk arasında idi. Sıralar ikişer üçer kişi oturacak durumda idi. Klasik sınıflarda kız erkek karışık otururduk. O zaman yani böyle kız erkek ayrımı olmazdı. Karma olarak okurduk. Zaten okul adedi az olduğu için, kızlara ayrı, erkeklere ayrı okul bulma imkânı yoktu. Kız erkek karma olarak okurduk. Evimize gider gelirken de yaya gider gelirdik. Zaten dar bir memleket her semtte de hemen hemen bir okul vardı. Yani okul sıkıntımız olmadı.....

Okula ilk gittiğimde, okulumuz çok yakında Kurtuluş İlkokulu idi ve müdürümüz meşhur Şakir Sabri Yener Bey'di. Dil uzmanı olmuştur, büyük yazıları vardır. Yani hatırı sayılır bir şairdir. Gaziantep zaten çok şair yetiştirmiştir. Şakir Sabri Yener Bey'i de rahmetle anıyorum. Hemen okula kaydımı yaptılar birinci sınıfa ve bir bayan öğretmen benim hocam ve ismini iyice hatırlıyorum Hatice Hanım, soyadını bilmiyorum, zaten soyadı sonradan çıktı. Hatice Hanım çok böyle disiplin uygulayan, çok dikkatli bir hoca hanımdı. Güzel yazılarımın okumamın bana onun büyük yardımı olmuştur. Onu da rahmetle anıyorum.....

Okulumuzda su, tuvalet vardı. İyi hatırlıyorum büyük bir bahçesi vardı. Bahçenin bir kısmında su tuvalet vardı. Sınıflara yakın

bir yerde bir havuz vardı. Gaziantep'in suyu boldur. Hatta bazı 23 Nisan çocuk bayramlarında evvelce böyle başarılı çocukları okullardan seçerlerdi. Birisi vali olur, birisi efendim savcı olur. Yani mülki erkân olarak böyle çocuklardan bir gün için görevlendirirlerdi. Beni bayındırlık müdürü olarak intihap etmişlerdi. Ben o fırsattan istifade ederek okulumuza bir çocuk bahçesi yaptırmayı talep ettim ve hakikaten de o arzum yerine gelmiştir.....

Okulda birinci sınıfta okuma yazma ve efendim müzik dersimize bol önem verirlerdi. Ben ilk müzik yeteneğimi ve halen de o şey üzerinde benim yeteneğimi devam ettirmişimdir. İlkokulda Mustafa Bey isminde keman çalan bir hocamız vardı. Onun şeyiyle müzik dersinde başarılı bir öğrenciydim. Müsamere derlerdi, beşinci sınıfı bitirenler diploma alırken bir diploma töreni yapılır. Bu tören Gaziantep'in Halkevi vardı, Halkevi sahnesinde ben o okul korosuna dahil bir öğrenci olarak konserlere ve müsamerelere iştirak etmişimdir. Tabii onu müteakip böyle ağır dersler ortaokulda oluyordu. Pek böyle din dersi vesaire pek o kadar şey etmezlerdi. Yani evde genellikle, din dersi üzerine bilgileri çocuklar evde alırdı. Din dersi vesaire, sonradan okullara konuldu, öyle zannediyorum. Buna müteakip jimnastik, okuma kitabı yani genellikle dördüncü sınıfta da geometriye, hesap hendese derlerdi, eski tabiriyle hesap hendese derlerdi. Bu şekilde yani matematik, riyaziye idi. Bu şeylerin eğitimine çok dikkat ederlerdi. İlkokulları ben kıyaslıyorum, eskiden ilkokulda öğrencilerin ağır bir ders şeyleri vardı. Coğrafya ve tarih beşinci sınıfta kondu...

Çok iyi hatırlıyorum o zaman benim zamanımda okula ve törenlere büyük önem verilirdi, büyük önem verilirdi ve âdeta biz o bayramlarda bambaşka bir şekilde tertemiz giyinirdik. Erkenden giderdik okulumuza ve bilhassa Cumhuriyet Bayramı'nda. Büyük Millet Meclisi'nin kurulduğu 23 Nisan 1923 Çocuk Bayramı'nda okullarımızda büyük şenlikler olurdu. Bazı toplantı yerlerinde müsamereler yapardık. O müsamerelerde görev alırdık. Çok tatlı geçerdi. Öğretmenlerimiz başımızda bize yol gösterirlerdi. Bu şekilde çok önem verilirdi bu bayramlara bilhassa.....

Ben o zaman Ankara'daydım. 10. Yıl hipodromda oldu. Atatürk'ü çok yakından 10. Yılda izlemişimdir. Ankara'da akrabalarım

vardı, o vesileyle ben Ankara'ya gelmiştim. İlk Büyük Millet Meclisi kurulduğu zaman Atatürk her vilayetten bir delege istedi. İşte benim akrabam Şahin Hoca, ilk Atatürk'ün Türkiye'de Ulus'taki eski Büyük Millet Meclisi olan yerde delegeleri topladığında, Şahin Hoca, Mehmet Şahin Hoca Gaziantep'ten delege olarak geldi. Hâlâ Ulus'taki eski Büyük Millet Meclisi'nde onun bir köşesi vardır. Onlara misafir olarak gelmiştim ve o nutkunu izlemiştim.

Atatürk, bütün Türkiye'yi gezmeyi seven büyük önderimiz, Gaziantep'i de unutmadılar. Gaziantep'e de hatırladığıma göre 1934 senelerinde falan geldiğini hatırlıyorum. İlkokul veya ortaokuldaydım o zaman. Amatör fotoğrafa çok hevesim vardı. Fotoğraf makinamı aldım, Atatürk'ün geleceği gün zaten bütün okullar Atatürk'ü karşılamak için öğretmenlerimizin nezaretinde, Gaziantep başkarakolu dellerdi, Antep'in hinterlandı oradan başlar, Halkevi'ne kadar bir kilometre mesafe vardı. Atatürk başkarakolda. Lisemiz de ordaydı. Okulumuza geldiler ve bütün Gaziantep erkânı; valisi, belediye başkanı, bütün erkân ve iyice de hatırlıyorum, Kılıç Ali Bey Atatürk'ün yanında ve benim akrabam olan Şahin Hoca, Hatip Şahin derlerdi, Gaziantep milletvekili olarak, Atatürk'le beraber teşrif etmişlerdi. Ben hemen öğretmenimden müsaade alarak Atatürk kortejine katıldım, Halkevi'ne kadar olan mesafeyi yürüyerek gitmeyi arzu ettiler. Ben elimdeki fotoğraf makinamla hep kortejin önüne çıkıyor ve fotoğrafını çekiyordum. Yani on-on iki metre mesafede, daha fazla yaklaştırmıyorlardı. Koltuğunda bastonu, elinde fotör şapkası ve üzerinde yakası kürklü bir paltosu vardı. Siyah kürklü paltosu, o böyle aynen şimdiki gibi gözümün önünde canlandı. Yani onu izleyerek Halkevi'ne kadar birkaç defa böyle kortejin önüne geçmek suretiyle fotoğraflar çektim ve Halkevi'ne gelince de tabii bütün okullar, herkes yerlerine dağılıyor. Oranın balkonundan halka hitaben kısa bir konuşma yaptılar. Onu müteakip istirahate çekildiler. Akşam da vali konağında misafir oldu. İşte benim akrabam Şahin Hoca, Hatip Şahin, Kılıç Ali Bey vardı. Kılıç Ali Bey de Gaziantep milletvekilidir, Atatürk'ün yakın arkadaşı. Bir de bu Ruşen Eşref Ünaydın. Ruşen Eşref Ünaydın da Atatürk'ün, büyük yakın arkadaşlarından biriydi. Daha diğer arkadaşlarının hepsini saymak imkânı olmayacak şu anda, onlar hepsi

beraber teşrif etmişlerdir. Gaziantep'te bir gün kaldılar. Ertesi gün belediye binasını gezmeye geldiler. Atatürk'ün yanında onun çok sevdiği bir köpeği vardı. Önce o birden o merdivenlerden çıktı, belediye yirmi beş-otuz merdivenlik bir yerdeydi. Bir kontrol etti, döndü. Genç bir teğmen elinden tutarak merdivenleri çıkmasında Atatürk'e öncülük etti. Tabii biz yukardaki durumları bilmiyoruz. Başkandan bilgi almışlardır. Ona müteakip birkaç dakka sonra yine o köpeği önde o hiç gözümüz önünde böyle canlandırıyorum. Elinden tutarak asteğmen, teğmen galiba teğmen, bir subay aşağıya indiler ve otomobile bindiler ve o gün akşam üzeri de bütün Gaziantep erkânı onu biz başkarakola kadar yolcu ederek ellerimizi salladık. El sallayarak hayırlı yolculuklar diledik. Bu şekilde Atatürk'ü yakinen görmenin şeyi de bundan ileri geliyor. Bu şekilde gördüm, onun hatıraları vardır...

Efendim olmayı çok istediğim bir meslek vardı. Arz ettiğim gibi babam devlet hastanesinde cerrah idi. Yani eskiden böyle anestezi falan yoktu. Bütün ameliyatlarda babam narkoz verirdi. Ona sağlık memuru diyorlar, cerrah olarak, doktorlar muhakkak babamı çağırırlardı. Ben babamın hastane dolayısıyla, ben liseyi bitirip, son sınıfına kadar hep Tıbbiye'ye gitmek hevesim vardı. Tıbbiye'ye gitmek hevesim vardı.

MELAHAT ÇAYCI *

Ben, kendim, 82 yaşında bir yaşlı kadınım. Bu yaşa geldim, çocuklarımın sayesinde. Çocuklarımın yanında oturuyorum, onlar bana bakıyorlar. Ben vaktiylen, bir yaşında yetim kalmışım. Ondan sonra büyüdük. Babam öldükten sonra, harpte ölmüş, büyüdüm. İlkokula 6 yaşında gittim. İki sene ilk kız mektebinde okudum. Malhatun Mektebi, Denizli Malhatun Mektebi'nde. Ondan sonra Tavas'a geldik. Tavas'ta Cumhuriyet Okulu'nda okudum. Öğretmenlerim, kadın-erkek öğretmenlerim vardı. Mütahettin Bey vardı, Fuat Bey vardı, beni çok iyi korurlardı. Tabii kızlar yeni şey olduğu için, erkekler içinde tek altı kızdık. En sevdiğim bir şey vardı, hâkimin kızı vardı. Onlarla gezişirdik, okurduk.

* Görüşme, 5 Nisan 1998'de Duygu Vural tarafından yapılmıştır.

Tavas'ta doğmuşum. Rençberlik, çiftçilik başka bir iş yapmadık. Annemin, babamın doğum yeri de Tavas. Ben bir kardeşim. Babam askere giderken, köyün en zengin ağasına beni teslim etmiş. "Ben askere gidiyorum, bunların başına bir iş gelir" diye. O beni vasi olaraktan büyütmüş. Sonra askerden geldikten sonra, öldükten sonra babam, o adam, köyün ağası büyük adam, beni büyüttü, okuttu. Çocukluğumda en önemli olan okumak, okula gitmek. Hiçbir iş yapmadım, okula gittim. Okudum, iş yaptım, nakış yaptım. Nakış yapardım, makinada nakışlar işlerdim.

Okulla ilgili hatıralarım... Öğretmenlerim beni çok severdi. Yalnız Hüseyin Bey vardı, Hüseyin Vahit Bey, beni çok kıskanırdı. Erkek çocuklardan korurdu. Başka bir hatıram yok. Kırlara giderdik. Kıra giderken, bana bakan ağanın adamları vardı, tahanlı (tahinli) pide yaptırır, peynirli pide yaptırır, benim arkamdan taşırlardı. Ben öyle zengin bir lord, zengin bir insanın kızıymışım gibi hizmet ederlerdi. Kırlara giderdik, gezerdik, tozardık. İşte böyle, 14 yaşına kadar hiç öksüz olduğumu bilmedim.

Okula ilk gittiğim gün... 6 yaşındaydım. Ama yalnız unutmam bir müsamere oldu. İlk gittiğim sene birden müsamereye çıkardılar. Şiir okudum. Çocukluk işte, şiir okudum.

Ben bir macır kızıyım
İntikam yıldızıyım
Acı bene efendim
Ben de senin gibiyim
Gül bahçelerinde gonca gibiydim
Harp tutuldu, ne arandı, ne soruldu
Anam, babam kardeşim hep döküldü
Atma beni efendim
Su dökeyim efendim...

Ben öyle okuyunca, büyükannem bayılmış. Beni indirip hemen aldılar sahneden. Zaten çocuğum, altı yaşında çocuk ne olur. Bir bunu unutmam, hiç o sahneyi unutmam. Okulumuzun adı, İstiklal İlkokulu. İlk Denizli'de okuduğum, Malhatun Mektebi'ydi, ikinci sınıfa kadar. Erkeklerle karıştığımız zaman İstiklal Okulu'ydu. Sıralarda oturuyorduk, güzeldi, her taraf moderndi. Okulumuz güzeldi. Okulda su, tuvalet var, hepsi de vardı, fevkaladey-

di. Tarih, coğrafya, matematik, yurttaşlık deniyor şimdi ya, o zaman kıraat okuyorduk. Jimnastik yapıyorduk, müzik söylüyorduk, her şey, nakış dersi, iş dersi, nakış işliyorduk. Makrame, her şey vardı. En çok tarihi çok severdim. Kitabı çok okurdum, tarihi çok severdim.....

Yaramazlık yapmadım ki ceza alayım, hiç yaramazlık yapmadım ki. İyiydi öğretmenlerimiz. Üç öğretmeni çok seviyordum; Mütahettin Bey, Hüseyin Faik ve bir de Fuat Bey vardı. O Fuat Bey sana söyleyeyim işte, yani beşinci diploma aldık ya, diploma aldığım kâğıda resimler yapıştı. Ordan benim resmimi almış. Evlenmek için almış benle. Ondan sonra, o resimle beni aratmış. Ama iz bırakmadım. Onu hiç unutmam. Resmimi diplomamdan çalmış.

Bayramlarda gidiyorduk, şarkı söyleyerekten. Geziyorduk, köyün altını üstüne getiriyorduk... Hükümet konağının orda şiirler okunuyordu, bayraklarla süsleniyordu. O zamanlar fevkalede oluyordu. Cumhuriyet Bayramı kutlamasını çok iyi hatırlıyorum. Hele Denizli'de İsmet Paşa gelecek dediler. Ben de giyindim, şapkalar yapıldı, elbiseler süslediler, giydirdiler. İstasyona gittik, orda şiirler okuduk, İsmet Paşa'yı karşıladık. Bir de yağmurun altında kaçtık.

1923'te Tavas'taydık. Denizli Tavas'taydık. Orda oturuyorduk. Okulu bitirmemiştim daha, 1923'te Cumhuriyet ilan edildi, 1928'de ben okulu bitirdim. Sevindik çok sevindik. Biz zaten Yunan'dan kaçtık, Muğla'ya sığındık. Yunanlılar gitti, dövüldü, atıldı, kakıldı. Biz ordan Yunanlılar gidince memleketimize geldik. Atatürkçüydük, ben hâlâ Atatürkçüyüm. Atatürkçüydük bütün millet, Celal Bayar'ın Yunanlılardan saklandığını, Söke'de bir kümeste saklandığını söylüyorlardı. O zamanlarda Celal Bayar, Yunanlılardan şey etmek için Söke'ye kaçırılmış diyorlardı. Yunanlılar gitti, bayram ettik. Yunanlılardan kurtulduk, düşmandan kurtulduk, güzel süt salim bir memleket oldu.

Şimdi bizim çocukluğumuz ne olacak, bizim çocukluğumuz? Şimdiki çocuklar fevkalade çocuklar. Cumhuriyet çocukları. Biz Abdülhamit çocuklarıydık. Şimdiki çok farklı. Şimdikiler daha farklı ama sonra sonra seninkiler asi oldular memlekete... Hükümetin orda şimdi her yakayı yıkmak istiyorlar. Şimdikiler ne olacak. Ben çocukken öğretmen olmak isterdim. Öğretmen olmak is-

terdim. O da olmadı. Beni bir ebe okuluna göndereceklerdi. "Kızlar ebe mi olur?" dediler. Göndermediler.

Daha 13 yaşındaykene ev temizliyorduk. Ev temizlerken kitapları karıştırıyordum. Kitapları çok sevdiğim için, kitapları karıştırıyordum. Kitabın içinden bir kâğıt çıktı. Kâğıdı aldım. Hemen okudum: "Benim bir evladım sana emanet artık sen ona bak" diye. Demek ki benim babam varmış, ben babasız değilmişim diye ağlamaya başladım. Ağlarken bayılmışım. Bayılasıya, bana vasi olan ağa, köyün ağası, hemen beni kucakladı. Bir insanın dokuz tane ağası mı olur, bir tane babası olur. "Ben senin babanım!" diye, "Nerden çıktı bu kâğıtlar?" diye bana bağırdı, çığırdı. Ordaki işçilerle kavga etti, bağırdı; "Nerden çıkardınız bu kâğıtları?" diye. Beni kucakladı, yukarıya çıkardı. Ondan sonra bunu hiç unutmam, bugünümü hiç unutmam.

MELAHAT GÖZEK*

1925 doğumluyum... Sarıkamış'ta doğmuşum. Kars'ın kazası. İlkokulu orda bitirdim. Ortaokulu da orda bitirdim... Okul dönemimiz çok güzel geçti. O demin gördüğün kardeşim benden iki buçuk yaş küçük olduğu için beni iki sene geç okula verdiler. O kardeşimle beraber okula gidiyim diye. Hani o yalnız olmasın, küçük olduğu için, onu küçük almıyorlar o zaman. Beraber okula başladık. O da başarılı bir talebeydi. İlkokul çok güzel geçti yani. Sarıkamış'ta Ruslardan kalma birçok güzel taş yapılı ilkokul. Fevzi Paşa İlkokulu... Ondan sonra işte ortaokulu da yine... Ruslar tarafından yapılmış, fakat harpte hasar görmüş, tamamen yıkılmış, harabe olmuştu. Onu Türkler, yani biz gibiler onardılar orayı ortaokul olarak. Çok güzel bir binaydı. Ortaokulu da işte orada okudum.

Okul yıllarımız çok güzel geçti. Arakadaşlarımlan olsun, kardeşlerimlen olsun... Zaten Sarıkamış'ta, İstanbul'dan falan gelen subay aileleri, hani memur aileleri, ay Avrupa'yı görmüş, mesela İsviçre'yi falan görmüş kimseler: "Burası küçük İsviçre, ne kadar güzel, çok güzel" diye şey yaparlardı ve o zaman dahi gelen subay hanımları, hâkim hanımları falan çok modern idi. O subay hanımla-

* Görüşme, 17 Haziran 1998'de Şerife Bozkurt tarafından yapılmıştır.

rının hepsinin başında tüllü şapkalar, gayet güzel giyinirlerdi. Yani düşünün ben o zaman 10 yaşındayım, 9 yaşındayım falan. Yani onların kıyafetleri öyleydi. Hatta 30 Ağustos balosuna babam bizi götürmüştü. Böyle sırtlar yarıya kadar, bütün subay hanımlarının, açık tuvaletler falan. Evet, çok moderniydi. Yani o kadar moderniydi ki anlatamam. Saçlar falan gayet güzel yapılmıştı...

— Sarıkamış'ın yerli halkı nasıldı o yıllarda?

— Ha işte biz yerli halkıyız... Evet, biz oranın yerlisiyiz. Yani mesela şeyler Nafiz Bey'ler oranın tüccarlarıydı (kızkardeşine bakarak konuşuyor). Zühtü Bey'ler vardı. Hanımları böyle tüllü şapkalar, gayet güzel giyinillerdi. Eller hani eldivenli falan, o şekilde. Balolar yapılır. Hanımlar, mesela annemi hatırlıyorum, çok hoşuma gitmişti, çivit mavisi bir tuvalet giymişti baloya gittiğinde... Saçlar falan ondela (ondüla) yapıldı. O zaman hep ondela yapılırdı... Yalnız ondela yapılırdı. Askeriyeye, hususi olarak berber gelirdi, yani getirtirlerdi. O berberi ordan babam da eve getirirdi, annemin saçları yapılırdı. Baloya falan giderlerdi. Çocuktuk, heveslenirdik; annem evde olmadığı zaman annemin elbiselerini giyerdik, ayağımıza topuklu ayakkabılar giyip evin içinde gezerdik (gülüyor). Çocukluk şeyleri...

Cumhuriyet Bayramı'nda falan büyük böyle kamyonun içine, tak derlerdi, yapılırdı. Üstünde yuvarlak, böyle meleğin oturabileceği hani. Talebelerden melek yaparlardı, kanat takılırdı ona, başında taç falan. O takın üstüne yüksek oturturlardı, oturacak yeri var. Merasimden öyle geçilir ve o kamyonun içinde ayrıca da... o Cihan Harbi'nde omuzlarda top taşımış Türk kadınları falan, onları canlandırırlardı önde. Sonra erkekler, başları... fesli falan yani. O zaman öyle hani giyildiği için onları canlandırırlardı. Merasimler çok canlı ve çok güzel olurdu. Ayrıca şey yapardık, müsamereler yapılırdı. Çok güzel müsamereler yapılırdı...

Ben talebeydim. Sonradan öğretmenlik yaptım... Aşağıdaki okulun ismi? (Hatırlamakta zorlanıyor) Gazi İlkokulu vardı. Orda ikinci sınıfı okuttum, ondan sonra üçüncü sınıfı okuttum. Arkadaşım vardı, Neriman. O da aynı şekilde öğretmenlik yapıyordu. Bir gün işte talebelere, baharda kurbağaların çoğalmasını anlatıyordum. Sınıfın ortasına tebeşirlen bir göl çizdim... Sonra talebe-

lere, etrafına dizdim. O anda kapı vuruldu ve açıldı. İçeriye, müdür Adnan Bey vardı, o girdi. Yanında iki tane daha hoca ve müfettiş. "Ne oluyor?" dedi, böyle hani talebeler ortaya dökülmüş, yere bunlar çizilmiş. Onlara izah ettim durumu, "Bunlar kurbağa" dedim, "burası göl", ondan sonra "Gölün içerisine vırak vırak diye sesler çıkararak atlıyorlar." Müfettiş dedi ki "Ay!" dedi, "bu çocuklar bunu asla unutamaz" dedi, "Bu ne kadar güzel." Ondan sonra müdürlen bi şey konuştular. "Hayır" dedi, "yedek öğretmen" dedi, "muvazzaf değil." dedi. Sonra çıktıktan sonra "Kızım gel" dedi, "beni gör" dedi müfettiş. Yaşlı bi beydi, çok yaşlıydı... Ah onu unuttum işte müfettişin ismini. Adnan Bey "Bu" dedi, "iyi bi talebemdi" dedi. Adnan Bey de bizim yani ilkokulu bitirirken hocamızdı. Ondan sonra oraya müdür oldu. Gazi Paşa İlkokulu'na. "Kızım" dedi, "ister misin" dedi, "gel" dedi, "şu üç dersten imtihana gir" dedi, "muvazzaf hoca ol" dedi. Ben istiyorum, istiyorum ama nişanlıyım o zaman. Ah şimdiki aklım olsa hiç şey yapar mıyım. Muhakkak girerdim. O arada da bir mektup almışım ki nişanlımdan, Allah yardım etsin. "Sen nasıl öğretmenlik yaparsın!" Babam da dedi ki "Kızım üzülme" dedi, "devam et" dedi, "bu yazgın" dedi... Ama çok üzülmüştüm. Bana şöyle bir mektup yazmıştı: "Değer mi çocuğum değer mi bir kadın için hayatı mahvetmek!" Yani kendisi için... Ben de ona şöyle bir şiir yazmıştım: "Vuslatı bilmem ama keder dersen her zaman, neşeyse bir an olur / düşünmeden verdiğim kalbe bedel aldığım mükafat acı bir sitem olur"... O zaman hakkaten devam etseydim hayatım çok daha başka türlü olurdu. Okumayı da seviyorum.....

İlk gittiğim günü... İlkokul birinci sınıfa gittiğimde saçlarımız uzundu. Böyle kocaman örükler falan. Gittim, aa, herkesin saçları kesik, birkaç tanesinin saçları uzun. Onlara heveslendim Allah biliyor ya. "Ayy" dedim, "ne güzel" dedim o zaman, kesik saçları... Geldim eve "Anne" dedim, "ne olur benim de" dedim, "hani"... "Hayır!" dedi, "olmaz" dedi. Babam istiyor yani kesilsin... Sonra, ha okul müdürü vardı, hatırladım şimdi, Oğuz Bey. Bi baktım sınıfa girdi, "Çocuklar ben size de tembih etmiştim, saçlar kesilecek, herkesin saçı" dedi, "kesik olucak" dedi. Nasıl sevindim anlatamam yani. Gittim tekrar "Anne" dedim, "Oğuz Bey" dedim, "müdür" de-

dim, "böyle istiyor" dedim. "Yok yok!" dedi, "Sen" dedi "istiyorsun daha çok"... Hani müdür değil de. Babam da "Ya" dedi, "askeri berbere gönderiyim" dedi, "kesilsin" dedi "saçları." Annem diretti. Sabahısı günü okula gittim. Bi baktım girdiler sınıfa; müdür, yanlarında hoca, ellerinde makas, bizim örüklerden tuttu, birer birer saçları kestiler. Ama tabii ben çok seviniyorum. O saç bir kesildi! Çok güzeldi, gür saçtı... Eve geldim, "Ah!" dedi, "muradın oldu", rahmetli annem, "muradın oldu." dedi. "Onu istiyordun zaten." "Ama anne n'apiyim" dedim, "müdür sınıfa girdi, saçlarımızı kesti" dedim. O öle geçti işte.....

Ben en çok şeyi, tarih, coğrafyayı çok seviyordum. Ortaokulda da fizik, kimya, tabiat, müzik, spor, bunlar. Matematiği hiç sevmiyordum. Yani hiç sevmiyordum matematiği. Çünkü çalışmıyordum. Bu matematikte birinciydi (kızkardeşini gösteriyor).

— Okul dönemi bu eski yazı falan kalkmıştı değil mi?...

— Aaa tabii tabii, babam hep yeni harflerle bütün mektuplarını yazardı... Yeni Türkçe okuyordu. Çok güzeldi. Hocalar da talebelerlen çok iyi ilgilendiği gibi hocaya karşı saygı çok büyüktü o zaman. Çünkü biz evden çıkarken annem: "Artık okula gidiyorsunuz o hoca sizin anneniz babanız. Ben hiçbi şiy duymuycam. Sakın hocanızdan bi şikayet işitmiycem. Siz saygılı davranırsanız hoca sizi ne döver ne de aksi davranır." Hakkaten öyle. Ama şimdi bakıyorum yani hoca talebeye biraz kızsa, anne baba, ne demek efendim, çocuğuna böyle demiş, sınıfta şöyle demiş. Ece bu doğru değil ama bilmiyorum... Yani bizim zamanımızda neden bu kadar çok saygı vardı? O hoca da daha çok talebesinlen ilgileniyordu. Çok fazlasıylan ilgileniyordu. Mesela şimdi diyorlar ki eski hocalar yok, eskiler. Valla eskiden hocaya çok daha değer veriliyordu. Yani bizim için hoca demek, anne-baba artı yani böyle taptığımız bir insandı. O kadar hani... Oğuz Bey'i hatırlıyorum. Adnan Bey, hatırlıyorum... Türker Acaroğlu ortaokulda Türkçe hocasıydı... Kasım Bey vardı. O da müdürdü. Ortaokulda. Müdür, müdür değil de Neriman Hanım vardı hani tabiat öğretmeni. Bi subaylan evliydi... Mihriban Hanım vardı, fizik-kimya hocası. Onun beyi de yüzbaşıydı. Ama çok esaslı bi hocaydı, çok yani. Kalkar anlatırsınız, fizik-kimyayı

anlatırsınız, bi yanlışınız oldu mu "Otur!" Beş-altı. Hâlbuki ben dokuz bekliyorum. Mesela hani "harbe girdiğiniz zaman ya kazanırsınız, ya kazanmazsınız" derdi. Biz de ona göre ööle çalışırdık ki aman yanlışımız çıkmasın. Şimdi liseyi bitirmiş (beğenmez bir ifadeyle). Yani inanın ortaokulda okuduğum fizik-kimyadan yıllar, elli beş-altmış sene geçmiş. Yani hani sorun biraz, biz onu okuduk mu ya, diyor. Düşünün. Ama cayır cayır sınıf geçiyollar, gayet güzel... Oratokulda Veli Bey vardı. Çok seviyordum. Müzeyyen Hanım vardı. Tarih-coğrafya hocası. Haa Müzeyyen Pamir diye... Çok böyle o da bize çok yakın, sevecen, yani bi anne gibi davranırdı. Çok severdik. Mihriban Hanım'ı da çok severdim ama işte o numarayı böyle çok kısıyordu ya, ondan biraz şey yapıyorduk hani. Çok severdim...

Yani sınıflar çok kalabalık değildi... Mesela ben hatırlıyorum, o Fevzi Paşa İlkokulu'nda kırk kişi en fazla sınıflarda, o kadar... Evet, kız-erkek karışık, hep beraber oynardık, gülerdik. Ondan sonra o işte piyesler falan hazırlanır, rontlar hazırlanır, kız-erkek hep beraber dans edilir, eğlenilir. Yani o şekilde böyle mesela bakın o zamanlar hiç bunlar yoktu. Mesela şimdi böyle bakıyorum ama halkı ikiye ayırmış durumda inanan-inanmayan diye. Yani bu güzel bi şey değil, Türk halkı için hiç güzel bi şey değil. Sınıflar kırk kişiydi, en fazla kırk beş kişi olurdu. Kalabalık değildi.. Arkadaşlar da kız-erkek beraber okuduk yani bi kardeş evde nasıl, aynen öyle. O şekilde birbirimize sevgimiz saygımız çoktu...

— Cumhuriyet kutlamalarına ilk ne zaman katıldınız?

— İlkokul birinci sınıfa gittiğimizden beri devamlı olarak. Çok severdik. Çok güzel olurdu. Çünkü o Cumhuriyet Bayramı'na katlandıktan başka, o merasime giderdik, aynı gün balo verilirdi. Çok güzel elbiseler, rontlar böyle, giyilir. Çocuklar mesela üçüncü sınıfa, o grafon şeylerinden elbiseler diktik okulda kendimize, çocuklara diktik. Omuza kanatlar taktık, hani kelebekti ya, kelebek rontları için:

Kelebek, kelebek, ey nazlı hoş kelebek
Giyinir gezersin, gülleri emerek.

Bunnar, evet bunnarı oynarlardı ve Sarıkamış kışın soğuk bir memleket olmasına rağmen 23 Nisan'da, okul bahçesinde bu rontlar yapıldı. Herkesin elinde şemsiyeler, o kadar sıcak. Mevsimler çok değişti, burda bile... O zaten o bayramlarda şehir bütün bayram yapardı. Hani yalnız talebeler değil anneler babalar coşkulu, o kadar coşkulu.

Şapka devrimi var, mesela harf devrimi var, mesela eski Türkçe bırakıldı yeni Türkçe şe yapıldı. Ondan sonra artı (düşünüyor)... Valla ben şimdi kalktım, büyüdüm, ailemden yani modern bi aile ortamı vardı. Öyle kaç göç falan, hani hiç öyle bi şey yani Sarıkamış'ta görmedik biz. Hatta diyorlardı ki, herhalde Rus terbiyesi altında, yani yıllarca Rus şeyi altında kalmış ta o zaman ondan böyle diyollardı. Hani bilemiyorum, öyle diyollardı. Mesela Erzurum daha tutucuydu, hanımları hep çarşaflıydı. Erzurumlu hanımlar, aileler vardı Sarıkamış'ta. Siyah çarşafları böle bu şekilde (eliyle gösteriyor) ağzını falan kapatırlardı. Böyle annemler falan kızardı: "Bunu niye böyle giydiriyollar, ne bu böyle gözü kapamaklar, yüzü kapamaklan mı doğruluk olur?" diye söylenirlerdi. Uzun sürmedi onlar. O hani Erzurum'dan gelmiş, şapka falan giyindiler, o Nafiz Bey'ler Erzurumluydu. Hanımı tüllü şapkalar, böyle gayet güzel. Ondan sonra mesela gün falan olur, hanımlar gayet şık tuvaletlerlen gelirdi. Gayet güzel böyle, saç baş yapılı yani. İnanın şimdi Sarkamış'ta diyor, öyle giyinen yok... Nebahat işte, kızkardeşim, her sene gidiyor oraya hani görüyor...

Şimdi bizim çocukluğumuzda saygı daha fazlaydı. Disiplin vardı, evet. Şimdi o sıfır. Bi sınıfa giriyorsunuz, hoca var, ders veriyor, orda oturuyorsunuz, ona saygılı davranacaksınız. O sınıfta, farz edelim kalkıp ta bi başka türlü hareket yakışık almaz...

Doktor olmak isterdim veyahut öğretmen. Kızkardeşim de hâkim olmak isterdi. Kendi çocukluğumla, ben yine inanın o çocukluğumu yaşamak isterdim. Şimdi mesela bakın Atatürk'ten bahsediliyor. Atatürk işte bizi, vatanı kurtardı, şöyle yaptı, böyle yaptı. Bu kadar düşman, düşmanları memleketten attı ama o insan benim kadar duyamıyor. O çocuk benim kadar çok duyamıyorlar. Ben onu gördüğüm zaman ağladım ben, onu unutamıyorum.

MELİH KEÇECİOĞLU*

Efendim ben İstanbul, Çengelköy'de doğdum. Çengelköy isminden de anlaşılacağı gibi köydür ama gelişmiş bir köydür. Yani İstanbul'un köyü nasıl olur artık bilirsiniz. Burada çocukluğum, babam öğretmendi, çok rahat geçti. Yani işte benim devremde moda olan bisiklet, denizde sandal sahibi olmak falan gibi şeyler. Ben bunların hepsine sahip oldum. Genç yaşta otomobil kullanmasını öğrendim ve annem çok mütekâmil (olgun) bir kadındı, kültürlüydü. Babam da yüksek tahsil yapmış, öğretmenlik yapmış, Saint George, Saint Benoit'da falan filan, Fransız mekteplerinde, kültürlü bir adamdı. Biz onlardan iyi bir kültür ve iyi bir terbiye aldık. Kabataş Lisesi'nden mezun oldum, sonra Deniz Harp Okulu'na gittim. Deniz Harp Okulu'nda orda resmim var görüyorsunuz (karşımdaki duvarda asılı olan resmi gösteriyor) bir müddet orda okudum. Sonra işte subay oldum. Subaylıktan sonra çok bağdaşamadım subaylıkla, ayrıldım, sivil hayata intikal ettim.

Çocukluğumu mesut geçirdim diyebilirim. Zaten bizim zamanımızda bolluk bi devirdi, bugünkü gibi her şeyler böyle kıtlık pahalı değildi. Çok güzel bir yaşantım oldu, yani hep çocukluk günlerimi ararım. Belki çok primitifti (ilkel), tahtadan oyuncaklarla oynardık. Yahut basit teneke kutular diker ona taş atar oynardık falan. Birdirbir oynardık falan filan. Ama bugünkü böyle mekanik şeylerden, yaşantıdan çok daha huzurluydu. İnsanlar çok iyi insanlardı yani bugünkü gibi böyle materyalist değildi insanlar, daha olumluydu. O bakımdan ben çocukluğumu, iyi anılarım var çocukluğuma ait hiçbir şikâyetim yok. Hayata atıldıktan sonra da hep iyi mevkilerde bulundum. Banka müdürlükleri ettim, yani bugüne kadar emekli oluncaya kadar genel müdürdüm. Ondan sonra tekrar emeklilikten sonra işte İnterbank falan gibi büyük şirketlerde falan çalıştım.

Efendim annem doğma büyüme İstanbullu. Babam Aydın'da doğmuş fakat 7 yaşında Aydın'dan ayrılmış İstanbul'da medreseye gelmiş. Babası çiftlik sahibi falan bir adam olmasına rağmen baba-

* Görüşme, 23 Mayıs 1998'de Nilgün Tuncel tarafından yapılmıştır.

mı cami hocası falan yapmak istemiş. Babam o yaşta dahi böyle bi şeye girmek istememiş, "Ben" demiş, "tahsil yapacam." "O zaman ben karışmıyorum sana" demiş ve bir akrabası vesilesiyle İstanbul'a gelmiş. Anlatır da İstanbul'da Gizayre Medresesi vardır, Fatih'te. O şeyde Fatih Medresesi'nde kendinden daha büyük insanların, daha eski insanların çamaşırlarını yıkarmış. Babası zengin olmasına rağmen hayatını böyle idame ettirmiş. Çamaşır yıkayarak medrese tahsili yapmış. Ondan sonra da yüksek muallime gitmiş, yüksek muallimden mezun olmuş. Bir müddet Fransa'ya falan gitmiş orada bazı işte mestır (master) gibi falan bişeyler yapmış. Ondan sonra gelmiş burda Fransız liselerinde, Saint Benoit, Saint George gibi liselerde, Selçuk Sanat Lisesi'nde, Kuleli Askeri Lisesi'nde öğretmenlikler falan yaptı, böyle. Annem de eski zamanın idadi dedikleri yani işte ortaokulun biraz daha üstü falan bir okuldan mezun. O günün şartlarına göre kadınlarda aranan kültür, iyi bir kültürdü, üniversite değil ama iyi bir kültürdü... Mütevazı bir öğretmen çocuğuydum ama iyi yaşadık, yani öyle bir düşkün şeyimiz yoktu, iyi bir aileydik. Çengelköy'de herkes bizi Muallim Halit Bey'in oğlu falan diye iyi karşılardı.....

— 12 yaşına kadar sizce hayatınızın en önemli olayı neydi?

— En önemli olayı zannediyorum sünnet olmaktı (gülüyor). Çok korkuyordum o devirde. Hatta şey, çocukluğumda hatırlarım, sünnet günü entari giydirirlerdi biliyorsun. Dama çıktım, evin damına çıktım saklandım. Fakat aşşağıda beni fellik fellik arıyorlar, acaba n'oldu falan diye. Aşağıya ufak ufak taşlar atmaya başladım (gülüyor). Şimdi ben de gülüyorum yaptıklarıma. O taşlardan, gelip baktılar ki damın üzerindeyim, yaka paça indirdiler. Böyle bir sünnet şeyi geçirdik, evet (gülüyor).....

Efendim babam öğretmen olduğu için çok küçük yaşta ben ilkokula girdim... 6 yaşında falandım. Çok ufak yaşta ben tahsile başlamanın şeyindeyim, karşısındayım. Ben okumayı pek fazla sevmedim yani sınıf geçerdim falan ama sondan birinci olarak geçerdim. Hiç öyle fazla başarılı bir talebe değildim. Bazı zaman kopye çekerdim falan, işte böyle imtihanlar da geçirdim oldu... Okumayı pek fazla sevmedim, ama serbest okumayı yani kitap okumayı diyebilirim ki çocukluğumda, ben 12 yaşımdayken Rud-

yard Kipling'i okuyordum, yahut Oscar Wilde'ı okuyordum yani böyle, bu kadar meraklıydım, yattığım yerde. Tabii bu arada Michael Javaco'lar, Jules Verne'ler falan filan, onların hikâyelerini okuyordum. Yani okumayı... İşte ondan sonra Rus edebiyatına, Tolstoy'lar falan filan onlara girdik. Ondan sonra Alman edebiyatı, İngiliz edebiyatı falan. Yani böyle, kültür seviyemizi böylece ilerlettik. Bir de ben hayatta şeyini, oturmayı kalkmayı, yemeyi içmeyi, konuşmayı yani insancıl şekilde yaşamayı diyebilirim ki sinemalardan öğrendim. Çok sinemaya giderdim, yani o kadar çok sinemaya giderdim ki ortaokuldayken haftada bir-iki gün okuldan kaçardım, sinemaya giderdim. Hem de böyle dört film falan birden seyrederdim. Pazar günleri de bizde şey vardı, talebe matineleri falan olurdu İstanbul'da. Onlara giderdim, ori bir matinesine girerdim, çıkardım bir matinesine girerdim, bir matinesinden çıkardım üçe girerdim, dört buçuk matinesine girerdim ve akşam altıdan sonra eve dönerdim. Yani günde dört tane film seyrettiğim olurdu. Burdan çok şeyler öğrendim. İşte oturup kalkmak, merdivenden inerken böyle bir insanın bir şeyi vardır ritmi ve stili vardır. Onları dahi orda öğrendim diyebilirim. Şimdi bana derler ki çok janti bir adam, ama benim şeyim... Babam, böyle çok modern yaşamadık ama benim yaşayış tarzım ondan sonraki çok modern geçti. Bundan modern geçti, evet...

Melih Keçecioğlu annesi ile birlikte.

Efendim, okula gittiğim ilk gün, Çengelköy 28. İlkokulu, gittik. Bir Veyzi Bey diye bir hocamız vardı. Ali Veyzi Bingöl galiba, öyleydi ismi. Bir de İman Leman Hanım diye bir hocamız vardı. Kadın, İman Hanım'dı ismi... Bana onlar biraz şey geldi şehik geldi ve okula pek gitmek istemedim. Ama sonra alıştım, işte ikinci, üçüncü sınıflarda, üçüncü sınıftan sonra zannediyorum dördüncü sınıfta Hulisi Bey

diye aksi bir hocamız vardı. Yani adamı saat başı döverdi, kafamıza vururdu falan filan. Allah rahmet eylesin. Tabii bizi dövdüğü için eli şey olsun, nur olsun öbür dünyada, ben şey diye görmüyorum. Ama yani bizi okumaktan ve şeyden yıldırdı. Ondan sonra babam beni Kundurcuk İlkokulu'na, orada tanıdığı başöğretmen vardı, oraya götürdü ve orda ben çalışkan talebeydim galiba ki pekiyi ile geçtim. Yani dördüncü sınıfı, beşinci sınıfı. İlk şeyim okula karşı pek alerjik, ilk devredeyken alerjiktim. Çünkü biraz şey, katı bir tutum vardı eskiden. Hocalar döverlerdi, kulak çekerlerdi, cetvelle döverlerdi falan. Onun için biraz okulu sevmez gibiydim. Ama mecburiyetler tabii, bi tahsil yapmak mecburiyetindeydik. Onu ıkılıya sıkıla sondan birinci olmak şartıyla bitirdik. Lise de bitirdik, üniversite de bitirdik yani, öylece bir tahsilimiz oldu...

Efendim okula ben Çengelköy iskelesine kadar koşarak giderdim. Sabahları geç kalkardım. Babam kalkardı, "Oğlum bak vapur Arnavutköy'e geldi, şimdi Çengelköy'üne gelecek, Arnavutköy'ü geçer geçmez kaçıracaksın vapuru." Çok severdim uykuyu, yataktan beni bacağımdan çeker, karyoladan düşer yine uyurdum. Böyle bir şeyim vardı ve koşarak yani zar zor yetişirdim. İyi de koşarım yani yüz metrecilik falan da yaptım zaten ileride. Vapura böyle şey gibi atlardım falan öyle giderdim. Yani sonra sonra yaş ilerledikçe onlar da kayboldu. Ondan sonra Kadıköy'e taşındık, normal ada vapuruyla şey Kadıköy vapuruyla köprüye geçmeye başladık. Sonra Deniz Harp Okulu'na girdik, öyle bir devre geçti. Orayı bitirdik işte, ondan sonra ordan subay çıktık, şeye gittim, ne diyeceğim, üniversiteye yazıldım. O zaman lise diploması verdiniz mi, üniversiteye girerdiniz, böyle imtihan hiçbir şey falan yok, kolaydı ve dolayısıyla işte orayı da bitirdik.

Efendim okulda işte sopa olduğu için bayağı intizamlı falan otururdum. Ama o olmasaydı ben, haa yani ortaokulda çok şeydim. İlkokulda bu şeyden sopadan falan korkardım. Ortaokulda sınıfta şey yapardım, yani tatsızlık çıkarırdım. Öğretmen derdi ki "Sen istersen git dolaş ne yapıyorsan yap ama dersin sükûnetini bozma" ve beni azat ederdi. Ben giderdim, aşağıda keşhane derdik biz, orda sigara içerdim, yani o devirde (güldü). Sonra mektepten kaçmak için Kabataş Lisesi'nin arkasına, o büyük kapılar vardı, ardına demir korduk kapıyı devirir gine mektepten kaçardım falan.

Melih Keçecioğlu annesi ve ağabeyi ile birlikte.

Yahut bizim işte kapıdaki bekçi Recep de vardı, Allah rahmet eylesin. Recep Efendi'yi lafa tutardım fırt diye kaçardım Ortaköy'e falan. Böyle bir haşarı talebeydim yani, ipe sapa gelmez. O da babamın öğretmen olması dolayısı ile bütün öğretmenleri tanıması dolayısı ile ve çok kere sülisan derdik biz doksan günlük bir müddet vardı onu doldururdum ben mektepten kaçmakla. Sülleri sayarlardı işte böyle bir şeyim vardı, yani böyle bir yaşantım oldu...

— Okulda su ve tuvalet var mıydı?

— İlkokulda vardı, yani şeyimiz yoktu ama işte betondan yapılmış şeyler böyle tuvaletler falan filan. Ben çocukluğumdan beri çok titizdim, hâlâ da titizliğim devam eder. Oralara pek şey sokulmazdım hatta musluktan bile su içmezdim. Hep öyle şeyler vardı, aliminyum şeyler vardı, bardaklar vardı, açtığınız zaman içine su konur, içersiniz. Başka bir yerdeki, yani tuvaletteki su, musluktan su içer millet, ben gider başka bir yerdeki musluktan su doldurur öyle içerdim. Ağzımı sürmezdim...

İlkokulda, işte zannediyorum alfabe ile başladık ondan sonra tabiat bilgisi, müzik, hayat bilgisi derlerdi o zaman, resim falan vardı. Türkçe dersi vardı biliyorsun normal olarak, yani hatırlayabildiğim onlar. Mesela bakın ben bu kadar sene tahsil ettim, bizim eski dediğimiz hendese, yani geometride hâlân bilmem bir üçgenin iç açılarının toplamı yüz seksen ederin şeyini bilmem yapamam yani. Yahut bir Pisagor teoremini halledemem. Eşek davası derler ya onu da yapmayı hâlâ bilmem. Yani riyaziyeden yahut matematikten çok iyi not aldığım için onun yarısı benim sınıf, dört buçuk falan eder dokuz falan alırdım, beş de şeyi verirdi, yarım da ilave ederdi, beş olurdu, hendeseden öyle geçerdim. Hendeseyi hiç anlamazdım. Bir de şeyi, fiziği hiç anlamazdım. Yani askeri mektepte Hilmi, Hilmi Bey diye bir hocamız vardı, karar-ı metre prensiplerini bana bir hafta anlattı. Ondan sonra sordu, cevap veremedim. "Ulan çok dangalak adam gördüm, senin kadar görmedim" dedi (gülüyor). Yani bu kadar. Yani benim şey kafam yok, riyazi kafam yok. Onun için hayatta da son mesleğimiz şeyden seçtim, pazarlama uzmanı ve pazarlık uzmanıyım.....

Öğretmenlerimden evet, Hulisi Bey'i hatırlarım. Beni bi defa çok iyi dövdü. Ablam da öğretmendi benim, aynı okula tayin oldu

o da. Ablamla sinemaya gidecektik, ablam şey almış, demiş ki "Bugün ben sinemaya gidecem." Cumartesiydi galiba o gün "Melih'i biraz erken bırakın" demiş. Geldi bana dedi ki "Sen şeyle, ablanla sinemaya gidecekmişsin, ben sana bir sinema!" dedi, bi odun attı bana, ağzım, gözüm şişti böyle. Onun için o öğretmeni hiç unutamam, o sopayı, acıyı, hiç unutamam ben. Yani şey gittiğim zaman dudaklarım falan suratım şişmiş gittim işte sinemaya öyle ve "Kenip Yıldızı" diye bir filme gitmiştim. Seyrettiğim filmi de hatırlıyorum. Yani ben eskiyi çok iyi hatırlıyorum, bu da bir bunama alameti tabii (gülüyor). Öyle bir anım var, evet...

23 Nisan'da falan işte o lacivert elbiselerle falan bizi şeylere, bayramlara iştiraklara götürürlerdi. Ben lacivert elbiseyle gelir bayrama iştirak etmeyi isterdim ama sıkılırdım öyle beklemekten falan. Yolda giderken taburun arasında kaçardım (gülüyor), gitmezdim yani devam etmezdim. Hâlâ kalabalıktan sıkılırım, sevmem, yani böyle çok kalabalığı sevmem... Evet, Cumhuriyet Bayramı, işte okulda Atatürk'e, ben Atatürkçüyüm ve bakın, elbisem vardır, ceketin yakasında Atatürk'ün başını taşırım... Diyebilirim ki babamdan çok Atatürk'ü severim. Hayatta en çok ağladığım kişi eşimdir (eşi hayatta değil). Ama Atatürk'ü de anıldığı zaman yahut ona ait bir konuşma olduğu zaman gine ağlarım ve asker geçerken de ağlarım. Yani vatanımı çok severim. Onun için Cumhuriyet Bayramı benim için çok mukaddes, yani Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak cuma namazı kılmak kadar benim için. Bi bayram namazı kılmak kadar önemli. Giderim ve onu zevkle dinlerim ve şey hâlâ Cumhuriyet Bayramı'na ilişkin bir şey olursa ben iştirak ederim ona, uzakta dururum ama iştirak ederim. O kalabalığa gitmem ama uzakta durur dinlerim... 10. Yılı hatırlıyorum. Taksim'deki o gösterileri falan filan hatırlıyorum. Hep ailece babam da benim Atatürkçü idi. Hep beraber gittik, o geceyi unutmam, hayatımda benim çok yer etmiş bir şeydir. 10. Yıl unutulacak bir şey değildir ki. O zaman ben zannediyorum 12-13 yaşında falan bi çocuktum, 10. Yılda iken.

Evde daima babam Cumhuriyet'in kurucusu olan Atatürk hakkında, o zaman Gazi Mustafa Kemal Paşa, hakkında, yani böyle geçerdi, çok sitayişle (övgüyle) bahsolunur ve evimizde Atatürk'ün resmi her zaman mevcuttur. Benim şurda, kırıldı camı,

oraya koydum resmi, ben de asardım. Bakın orda var bir tane, yani takvim de olsa bulunur (duvarda duran takvim üzerinde Atatürk resmi vardı, onu gösterdi). Tabii şey böyle vatani ve şeye kahramanlık, epik mevzuulara ait şeyler konuşulurdu, anlatılırdı. Atatürk'ün yaptığı işler falan anlatılırdı. Ama Atatürk anlatılmaya sığmayacak kadar büyük bir zat. Yani onu ne kadar anlatırsanız bir şey söylemiş olmazsınız. Ben bi defa gördüm. Yani insan gözlerine bakamıyor, böyle bir şey sanki bir radyasyon yahut bir şey fışkırıyor gözlerinden. Bir enerji fışkıran bir insandı, çok dürüst bir insandı. Evet, Haydarpaşa tren istasyonunda gördüm. Ankara'ya gidiyorlar... Efendim işte o gün, bilmiyorum neye birini geçirmek için gitmiştik babamla beraber. Atatürk falan geliyor, dediler. Tabii şey, o zamanki korumaları falan böyle şey açtılar. Önümüzden geçti, şöyle bir bakışını gördüm (oturduğu yerden doğrularak bakışını göstermeye çalıştı). Gözleri biraz şey bakardı, şehla gibi böyle, yani tuhaf bir bakışı vardı. Ama o andaki ben, sanki yıldırım çarpmış gibi bi şey oluyor insana böyle bir anda. Yahut çocukluğun vermiş olduğu bir şey kadar görebildim. Ama resimlerde görüldüğü kadar iri bir insan değildi, daha ufak tefekti ama ruhu çok büyüktü. Mühim olan, ruhu çok büyüktü.

Efendim şimdi, şu anda Cumhuriyet diye bir şey yok. Yani oligarşi mi monarşi mi anarşi mi belli değil... Ama Cumhuriyet bizim yaşadığımız devirde insanların birbirine saygılı olduğu, birbirlerini sevdiği, saydığı bir devirdi ve bugünkü demokrasiden çok daha güzel bir demokrasi mevcuttu. Çünkü insanlar mesuttu. Şimdi insanlar tatminsiz, dolayısıyla o tatminsizliklerini şeylerle, el hareketleriyle, kol hareketleriyle basit bir şekilde ortaya koyuyorlar. Biz o devirleri yaşamadık ve bu devirleri de absorbe edemiyoruz, yani hazmedemiyoruz.

Şimdi çocukluğumuzda biz zengin fakir ayırmazdık, hepimiz muayyen (belirli) kalıplaşmış şeyler giyerdik. İşte ayakkabılarımız, aşağı yukarı elbiselerimiz aynı. Şimdi çocuklarda bu "levis" öbürki bilmem kimin bulucin pantolonu, bilmem kimin elbisesi, yok Ramsey'den aldık yok bilmem nerden aldık, Vakko'dan giyiniyorum falan. Böyle şeyler yok, yani böyle övünme şeyleri yoktu. Ben o övünmeyi de bir küçüklük addediyorum yani. Maalesef bizde şimdi insanlar zarflarıyla, mazrufa (zarf içindekine) kimse bakını-

yor, içeriye kimse bakmıyor. Zarflarıyla şey yapılıyor, parasıyla puluyla kıymet sahibi, değer sahibi oluyorlar. Dolayısıyla ben o bakımdan da ben para sahibi olacağım, değerli gözükeceğim diye insanı hırsızlığa bile irtikâp ediyor. Yani hırsızlık bile yapıyor. Çocukluğumuzda bu tip şeyler yoktu, mesuttuk. Dediğim gibi böyle otomobillerimiz yoktu, bisikletlerimiz falan vardı. O bisikletlerle grup halinde burdan derdik, Anadolu Hisarı'na gidelim, ordan mısır yiyelim, burda bilmem ne yapalım falan gibi gezmelerimiz olurdu. Mahallede de işte bi tane konserve kutusu dikerdik, karşısında taş atardık sabahtan akşama kadar, onu devireceğiz diye uğraşırdık, bir oyundu. Yahut kafa karış oynardık bilyelerle, kaptan oynardık böyle falan filan. Böyle şeyler, böyle oyunlar oynanır. Şimdi tabii böyle şeyler var, nedir onun adı, gelmedi aklıma (tarif ediyor) elektronik.

— **Atari mi?**

— Ha, atari falan var, onlarla oynuyorlar. Bizim zamanımızda öyle şeyler yoktu, daha mesuttuk. Şimdiki çocukların mesut olup olmadıklarını bilmiyorum ama artık dejenere oldular. Kimi küpe takıyor kimi böyle saçını şey yapıyor falan, bi şeyler yapıyor hoşuma gitmiyor. Yani kadını erkekten ayıran bazı vasıflar olması lazım. Sizinle benim aramda bir fark olmalı. Hayvanlarda bile yelesinden, bilmem nesinden hayvanı ayırırsınız bu erkek diye, şimdi biraz değişti, değişti evet. Biraz efemine olmaya başladık yani...

Efendim, çocukken aslında şeydim böyle kahraman bir adam olmak isterdim. Yani bir işte ajan yahut bir tarih memuru falan diye düşünürüm kendimi ama hayat tabii istediğimizi vermedi. Sonra büyüyünce, sonra bunların biraz şey, bilek gücüyle falan olacağını hissetmeye başladım ve şey olarak, yani böyle mühendis olayım gibi bir şey yok ama bir doktor olmayı istiyordum. Yani iktisada girmeseydim, babam ölmeseydi iktisada girmezdim, tıbba girerdim. Çünkü doktor Schweizer gibi Afrika'da doktorluk yapmak istiyordum, yani büyük emelimdi o benim. Olmadı, yani yumurtaya hasta muayene edeceksiniz, tavuk getirecek hasta, muayene edeceksiniz, para falan yok. Yani ilacını siz vereceksiniz falan. O Afrika'da Albert Schweizer yaptı o şeyi. Aynen onun gibi bir doktor olmayı arzu ederdim ve doktorluğa da hâlâ merakım vardı, litera-

türü hâlâ takip ederim, ilaçları falan okurum, yeni çıkan tedavi şekillerini falan okurum... Öyle bir şeyim vardı ama olamadım. Felek bizi layık görmedi doktor olmaya... Çocukluğa yeniden dönmek isterim... O zaman bu kadar baskı altında olmuyorsunuz. Yani bugün bir yaşam kavgası veriyorsunuz, bu yaşam kavgasında bazen mağlup oluyorsunuz. Ama orda babanız var, anneniz var. Fazla fazla düşünceniz yok. Güncel bazı sıkıntılarınız olabiliyor ama ekseriya şeysiniz, yani hür ve rahatsınız. Bugün şeysiniz, etrafınız çemberlenmiş durumda ve bi para kazanma yahut emeklilik alıyorsunuz ama emeklilik maaşı yetişti, yetişmedi, bu ay bu kadar borcum var gibi şeylerle mütemadi bir stres içindesiniz. Ee benim zaten tansiyonum falan çok yüksek. Dolayısıyla o stresi ben şeye bağlıyorum, bu yokluklara. Yani bizi yoksul etti, devlet bizi yoksul etti böylece...

MİHRİBAN ERDEN *

Aileden bahsedeyim. Kula'da doğmuşum (1917 doğumlu). Babam PTT müdürlüklerinde çalışıyordu. Daha önce, Şam'a verilmişti. Atatürk devriminden önce çocuktu. Ortaokulu bitirmiş, saraydan çok yakınları vardı. Onu tutmuşlar, PTT'ye, İstanbul PTT'sine memur alıvermişler. Ortaokuldan sonra o da bir müddet öğrendikten sonra, yetiştikten sonra tabii ki, hadi yollayalım demişler o zamanlar oraları bizimmiş; Şam, Halep, Humus. Oraya göndermişler, Şam'a göndermişler evlenmeden önce. Oradan dönünce Kula'ya gelmiş, orada birkaç yıl kalmış. Kula'da evlenmiş. Annem de Kulalı değil, o da Bursalı. Kula'da doğmuşum ama yirmi günlük işte o zaman Yunanlıların Türkiye'yi istila etmek üzere her tarafa girdiği zaman. İzmir'e girmişler. Kula'ya doğru geliyorlar. Babam kalkmış, İstanbul'a gitmiş, yazmış: "Burayı bırakıyorum". Ben de yirmi günlükken İstanbul'a gitmişim. Atatürk devrimi o zaman oldu. Babacığım hep anlatırdı. Kaçmış, on beş dakika sonra Yunanlılar Kula'ya gelicekmiş. Kapatmış şeyi, postaneyi dağıtmış. Gelirken hatta efeler kesmiş yolunu. Eski efelerin iyisi var, kötüsü var. Müdüre "Nereye gidiyorsun" demişler. Menderes çayı gibi bir yer-

* Görüşme, 29 Mart 1998'de Aysun Oruç tarafından yapılmıştır.

lerden geçiyorlarmış. Eşyaları yüklemişler, aşağı yatırmışlar bıçak altına, çok hatıraları vardı onun. Ama kopuk kopuk anlatırdı. Bıçak altına yatırmışlar. Babam çok soğukkanlıydı. "Yok" demiş, "Efe, ağa gidiceğim ama yine dönücem ben." Kurtulmuş. Gelmişler İstanbul'a, orası kapalı denizden İstanbul'a beklemiş. İşte biz de o arada abimle büyüdük tabii. Zaman geçti.

Atatürk İstanbul'a geldi. Ben ilkokuldaydım. Huda'da okuyodum. İlk gelişi Atatürk'ün. Tüm devrimler olduktan mücadeleler bittikten, Çanakkale harpleri falan filan İzmir mücadelesi bittikten sonra artık yavaş yavaş şehirden, Türkiye'den kovuluyor Yunanlılar, bir harp içinde. Ama Atatürk İstanbul'a ilk defa geliyor. Şeyleri, hanedanı bi kere kovmuşlar, kaçmış. Onlar sarayda kim var kim yok. Bizi dizdiler, bir park vardı, büyük bir park vardı. Kenarına tabur tabur getirdiler dizdiler. Yer yerinden oynadı. Herkes canla başla Atatürk'ü görmeye geliyor. Biz de parkın köşesine rastladık, taburun. Geldi, böyle yürüdü. Biçok kişi yanında. Koruması, paşalar "Hemen elini öpün" dediler. Koştuk elini öptük. Sapsarı bi insan, sert bakışlı. Sonra işte ihtilal olduktan sonra artık memleket yaka silkmiş eski idarelerden, padişahlardan. Herkes canla başla, okullar yenileniyor, her şey, halk büyük bir coşku içinde, herkes işine sarıldı. Okullarda yeni marşlar öğretildi bize şey marşları Kurtuluş Savaşı. Yetiştik, bi hayli sıkıntı çektik. Öyle bir devredeydik ki o zaman Üsküdar öyle her evde elektrik de yok, gaz bile yok. Bulunmuyordu o zamanlar ama her şey düzeldi yavaş yavaş. Halk sıkıntılar çekti, düzeldi. Yavaş yavaş. Atatürk devrimi birçok devrimlerde başladı; şapka devrimi, yeni harf devrimi. Bütün bunların içinden geçtik. Ben de küçüktüm. O zamanlar yeni Türkçe beni bi okula verdiler. Herhalde anaokulu o. Evela eski Türkçe gösteriyor, anlamıyorum bi şey. Ordan aldılar sonracıma, yeni daha sonra Türkçe için başka bi yere verdiler. Neyse onu şey yaptık. Öğrendik, yetiştik. Anaokulu, ilkokul. İlkokuldayken Atatürk geldi.

Yetiştik işte ve ortaokulu bitirdikten sonra benim ortayı bitirdim, Üsküdar'da. Bir de İstanbul'da vardı o zaman sanat okulu. Sanat okuluna verdiler. Babam, "Karşıya geçemezsin" dedi. Fakat sanat okulunda resmim çok iyiydi. Hocamız da meşhur Ali Rıza Bey'in kızı bizim resim hocamız. Dikkatini çekti hocanın bu karşı-

dan davet etti. Bu vergi zamanı, okulda vergi var. Fahri İmam Bey o zamanki sanayi nefise bakanı idi. Oranın meşhur hocası gelmişti. Onu davet etmiş. Beni tanıttı: "Müstakbel talebeniz." Ben de resmi seviyorum, heykeli seviyorum, heykeltraş olmak istiyorum. Ama peder göndermedi. Hem uzak olduğu için, hem de gitmiş tetkik etmiş okulu. Biz karşı karşıya konuşamazdık. Şey bi aileydi bizim, yani pederşahi bi aileydi. Çocuklar, abimle böyle karşı karşıya oturup gülüşemezdik yemekte falan. Anneme demiş ki "Gittim gördüm" demiş. "Orda çıplak heykelleri kopya ediyorlar." demiş. "Kesinlikle göndermem" demiş... Ben enstitüyü bitirdim. Üsküdar Enstitüsü'nü. Yine resmim çok iyi diye o zaman beni enstitüden mezun olanları Belçika'ya gönderiyordu bakanlık. O sene gidecektik göya. Pederi çağırmış. Babam çok tutucu bi insan. "Bakın" demiş Ali Rıza Bey, babam da hacı olmuş, Şam'a gittiği zaman babaannem hepsi orda hacı oluşlar. Oraya Mekke'ye kadar gitmişler. "Hacı Bey bak" demiş, "resmi çok iyi onu ben Belçika'ya göndereyim." Biz gidinceye kadar, bizden önce bizden evvelki mezunların hepsi gitti. Seçilmişler, Belçika'ya gittiler. Belçika'dan gelen kişiler de bizim hocalarımız olmuş. "Hay hay" demiş ikna etmiş. Biz artık imtihana giricez ve gidicez göya ama bi de baktık Milli Eğitim Bakanlığı yerinde bi iş yapıyo ama çünkü bizlere bi hayli para o zaman. Zaten devletin para verecek durumu yoktu pek o zaman. 38-36'larda. "Burda açalım aynı okulu. Ordan hoca getirelim burda okusun çocuklar" demiş, Milli Eğitim Bakanlığı. Bize son dakikada biz imtihanlara giriyoruz tekrar Belçika'ya gitmek üzere. Girdik başardık. Bi haber geldi bakanlıktan. Ankara'da açılan Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'na gidecek kazananlar. Orda yatılı okuyacak. Ankaralı talebeler gündüzlü okuyacak. Biz tabii üzüldük bi hayli üzüldük. Neyse buraya geldik, burda okuduk.

Üsküdar'daki okulumuz bizim yeniydi. İlaveler yapılmış, yeni binalar yapılmış, ben talebe olduğum zaman Doğancılar'a çıkarken Kız Meslek Lisesi şimdiki adı enstitü, eski adı kız enstitüsü iyi bir okuldu. Çok sert fakat iyi bi müdiremiz vardı. Yo, sıralarımız öyle bizim talebeliğimiz rahat geçti. En azından yirmi kişi falan o kadar işte. Hocalarımız çok yaşlıydı ama çok akıllı uslu kişilerdi. Bahçesi iyiydi yani, tam ortasında böyle yüksekçe bir yerdeydi. Okul

merdivenlerlen çıkıyordu bahçeye. Ordan Doğancılar açık türbe semtindeydi okulumuz. Kız enstitüsü çok rağbet görüyordu o zamanlar. 30'lardan sonra... Biz 35-34'te falan mezun olduk. Öğretmen kısmına geldik. 38'de de mezun olup ben Adana'ya gittim.

Cumhuriyet kurulduğunda ben ilkokuldaydım. Dünya yerinden oynuyordu. Cumhuriyet devrini şeyler gitti. Saltanat yıkıldı. Babacığım çok meraklıydı anlatırdı ve müthiş bi Atatürkçüydü. Saraydan çıktığı halde, yani saraydan onu tayin ettikleri halde Şam'a falan okurdu çok. Yer yerinden oynadı. Her yer yenilendi. Yani milletçe bir bayram içindeydik. Ailem öyleydi. Ben çocuktum ama bakıyordum tabii. Bunları hissediyorsun. Milletçe bayram içindeydi. Okullar yenileniyo, her daireler yenileniyo, vatandaş büyük bi şevkle çalışıyo. Yani millet şöyle diyordu: "Açıkçası çok şükür artık." Şey idare yerine oturdu, devlet idaresi, öyle bi şekle hevesi vardı.

O zaman talebeydik ben ilkokuldaydım işte. O zaman orda hep bayramlara katılıyorduk. Hatırlayamıyorum nerelere katıldığımızı ama yalnız şunu hatırlıyorum devletçe büyük bi neşe ve şenlik içindeydik. Sonra enstitüde bize yeni marşlar öğrettiler, "Çıktık açık alınla" diye. Sonra bi çok marşlar öğrettiler, Cumhuriyet marşları. Şeye öğretmen okuluna geldiğimizde ben izci oldum. Ayırdılar. İlk marş, çok marşlar öğrettiler. Bakıyorum şeyden iyi bi okulumuz var. Bu merkezdeki şey Kız Teknik Öğretmen Okulu Sıhhıye'deki. Binalar talebeliğimizi yaptığımız. Atlarla Atatürk geçerdi orada, atlı sporla. Hepimiz pencerelere üşüşürdük. Atlı sporun gezisi olurdu o zamanlar şeyde. Asfaltta Atatürk geçerdi orada. Bir Atatürk'ü, yaptıklarını hep babalarımız anlatırdı. Sonra okulda öğrendik. Devrimleri ayrı ayrı, sonra yukarda köşke... yerini bize gezdirdiler. Daha sonra Atatürk'ün kaldığı. Kendisini de ilkokuldayken gördüm, elini öptüm. Bunlar çok güzel hatıralar. İşte bu Safiye Ayla'yı falan duyuyorsunuz televizyonda. Şarkı söylüyor falan Atatürk'e, yeni Atatürk devrimini çok iyi hatırlıyorum. Hâlâ Atatürkçülük bizim iliklerimize işlemiş Atatürkçülük, unutamıyoruz. O zamanları insanın unutması mümkün değil.

Benim zamanımızdaki çocukların aileye, millete bağlı ancak çalışıp okuyup bi şey olmak için çabalayan, bi nesildi. Eğlence falan düşünmezdik, ne münasebet. Ama çok seneler geçti. Benim za-

manımızdaki çocuklarla, şimdiki gençliğin, çocukluk dönemindeki gençliğin çok seneler var. O 40'ı bi düşünün. Şimdi kaç? 97 diyelim, 98. Kırk sene. Eee, bu kadar sene içinde gençler de orta yaşlılar da çocuklar da çok değiştiler. Bi defa televizyon şeysi çok uyanış... televizyon her sahada, kötü sahada da uyarıyor. Maalesef şiddet filmleri var ve arkadaşlık toplulukları var. Eğlence yerleri çok var. N'apsın, evet eskiden üniversite çok azdı. Şey de azdı, nüfus da azdı. Şimdi öyle değil. Hem nüfus çok, patlama, nüfus patlaması hem o çok, eğlence yeri çok. Çocukları uyarıcak, ahlaken de bozacak çok yer var. Talabe, genç ne yapıyor. Sağa bakıyor, sola bakıyor, sonra –okullardan iyi terbiye görmemiş çok genç var– bi elma, bi çürük elma, bi sepet iyi elmayı bozuyor. Şimdiki gençler arasında bilemiyorum yani şimdi. Gençlerde terbiye, vatan sevgisi, bilhassa vatan sevgisini, Atatürk sevgisini öğretmenler iyi aşılayamıyor diyorum. Biz yetiştik, öğretmen okulunu bitirdik. Aradan seneler geçti. Bi üst şey yapalım dedik; kıdem veriyordu bakanlık; bir staj yapalım dedik. Bize hocalar tayin ettiler, kurs yaptık. Ataköy'de mi nerde bi yerde bi kurs açtı teknik öğretmen hocamız. Onda Atatürk devrimini anlatan bi hocamız vardı. Behiye Hanım. O nerde bilmiyorum şimdi. Öyle bi anlatıyordu ki biz böyle gözlerimiz yaşarıyordu.

Babamız bizim çok tutucuydu, mutaassıptı, İstanbul çocuğuydu, Şehzadebaşı'nın çocuğu. Babam orda büyük evleri falan varmış. Ne zaman şeye gitmişler Hicaz'a, eşyasıyla falan yanmış bitmiş, kül olmuş. Evet, birçok felaketler geçirdik. O başka da oranın, İstanbul'un çocuğu olduğu halde beni çok sıktı. Abim erkek diye onu o kadar sıkı tutmazdı da bana çok baskı yaptı. Evde bizi ikimizi de evin içinde sıkardı. O başka da yani, rahat konuşamazdık istediğimizi. Bi çocuk ilkokulda sonra yahut daha önceden rahatça babaya anneye ne istediğini söyleyebilmeli. Bizde hayır, bu olmazdı. Benim çocukluğumda en büyük derdim, sıkıntılı anda fikirlerimizi sormazdı. Annem akıllı bi hanımdı. Zaten anneme söylerdim istediğimi, ordan pedere söylerdi. O şeyi de akademiye gitmeyi de, "Hayır, göndermem" demiş. "Oraya gittim, gördüm, çıplak mankenleri kopya ediyorlar. Göndermem" demiş. Böyle kaldı.

Ben mimar olmak istiyordum. Çok istiyordum. O zaman akademi çok büyük rağbetteydi. Ben mühendis, bilmem doktor aklıma

gelmedi ama mimar olmak istiyordum. Bütün ressamların o Mikelanjo'nun falan o İtalya'da bütün resimlerini alırdık. Hayatlarını okurduk. Yani bir merakımız vardı ressamlara karşı. Ama olmadı işte. Geldik moda hocası olduk.

MUSTAFA ERGİN*

Kızım ben, Kandıra'nın merkeze bağlı Hediyeli köyünde doğdum. Babamı hiç tanımam. Çanakkale Harbi'nde ben altı aylıkken vefat etmiş. Annemi de orta birde kaybettim. Dolayısıyla annesiz babasız büyüdüm.

Şimdi, köyümüzde hürriyette yapılmış, 1908 hürriyetinde yapılmış bir ilkokul vardı. Sekiz köyün çocukları orda okusun diye. Fakat okul daha bitmeden harpler olmuş, dolayısıyla okul açılamamış. Onun için bir köy odası vardı. Köy odası hem cami hem misavirhane. Cami hocası namaz vakitlerinin dışında sabahtan öğleye kadar bir de öğlen üzerinden ikindi namazına kadar çocukları okuturdu. Benim dayım ve ablam okula gider, abim ablam vardı, buraya Kur'ân dersine giderlerdi. Şimdi Kur'ân kursları var ya onun gibi... Ben de evde yalnız kalmamak için 5 yaşındayken onların peşine takılır giderdim. Fakat onlardan evvel hem namaz surelerini hem de Kur'ân'ı öğrendim.

Namaz surelerini öğrenmemin sebebi, müzik kabiliyetim var benim, şimdi onlar Sübhaneke'den başlatıp Bedduha'ya kadar namaz sureleri vardır ya, her surenin bir makamı vardı. Hoca bunları makamla bize öğretirdi. Mesela misal olarak bir tane söyleyeyim: Rizali insülctin arzuz rizaliya, rizaliyetün arzuz ıskalya, falan diye bunun gibi her surenin bir makamı... Ben nasıl ilkokulda çocuklara şarkı öğretirdim, herhalde manasını bilmediğim bu şeyleri çabucak üç ay içinde ezberledim, bütün namaz surelerini. Ondan sonra okumaya geldi. O zaman hoca değişti, bir başka hoca geldi. Bu da daha becerikli bir şeydi. Ben en küçük olduğum için hocalar benimle hiç ilgilenmezlerdi. O da değişti derken Yalovalı İzzet Hoca diye bir adam geldi. Bu, beş-altı kişiyi, "Ben size hatim indirtecem." Bunlara Kur'ân dersi vermeye başladı. İşte Kur'ân

* Görüşme, 4 Kasım 1998'de Aynur Hasdemir tarafından yapılmıştır.

şeyden başlar, elifbadan başlar sonra amme cüzze feszarütü vs. Kur'ân'ın birtakım cüzleri vardır, onları okutuyo. Hatime abim de dahil değil, ben de dahil değilim. Küçük dayım var, büyük çocuklar var. Altı kişiyi seçti hoca, onlara hatim indirtecek.

Dayımın babası muhtardı, kalabalık olurdu evleri. Derken bu, çalışmak için bizim eve gelirdi, yani ablasının evine. Biz üç kardeştik. Bir gün, o zaman gaz yok, lamba yok odun ateşiyle ısınırdık, aleviyle de aydınlık olurdu. Baktık ocağın başında Kur'ân okuyor böyle, hatim indirecek. Her gün hoca onlara ikişer üçer sayfa şey veriyo. Baktım sesli sesli okuyo, ben de takip ediyorum. Hepcet'ten öğrendim ya şeyin, baktım dayımın okuyuşu doğru. Dedim ki dayıma "Ben de okurum bunu" dedim. "Nasıl okursun?" dedi. "Oku bakalım" dedi. Başladım okumaya, "Sen benden duydun da onun için, başka bir yerini aç" dedi. Başka bir yerini açtı, orayı da ona okumaya başladım. Tabii dayım çok memnun oldu. Ertesi gün hemen hocaya gitti dedi ki –İzzet Hoca diye biri vardı– "Bu" dedi, "bizim Mustafa" dedi, "Kur'ân okuyo hocam" dedi. "Nasıl okur?", "İsterseniz okutun" dedi. Baktı, beni çağırdı, "Gel bakalım buraya", hülasa çağırdı, açtı Kur'ân'ın birkaç yerini, ayrı ayrı şeyleri okudum. "Peki" dedi, "bunlar" dedi, "bir günde iki sayfa, sana" dedi, "on sayfa vericem, bunları okuyucaksın" dedi. "Sene sonunda bunlarla beraber hatim indiriceksin" dedi. Böylece altı ay sonra işte bir sene okudum, onlarla beraber hatim indirdim, eski harflerle. Hatim bitince, neyse o hikâye uzun...

Yani enteresan olarak size şunu söyliyeyim. Biz bu şeyi yaparken hafta başı, eskiden perşembe günleri tatil olurdu. Buna hafta başı günü derlerdi. O gün öğle namazından evvel perşembe, kalfa başına bir siniyi alıp, üstünde de bir küçük oturak sandalyeler vardı, onun üstüne de kırmızı bi şiy örterler o öne düşer, odanın önünde merdiven vardı, merdivenin önünde toplanırız: "Ya ilahi zati latifa ki hürmetine el aman / Hazreti ol Muhammed Mustafa'nın hürmetine el aman / Hazreti Sultan Hamid'in ruhuna el fatiha" diye okurduk. Böylece, yani şimdiki "İstiklal Marşı" yerine bunları okurduk.

Böylece hatimden sonra heralde 1920-22 yıllarında, Sakarya Harbi falan kazanılınca bizim eski köyde mektepler vardı ya ora-

ya öğretmen vekili olarak Hacılar köyünde Batum muacirlerinden Hamid Efendi diye bir adam vardı, onu öğretmen vekili tayin etmişler. O da çok bilgili bi adamdı. Orda sanırım belki hukuku falan bitirmiş ama göçmen olduğu için gelmiş, köyde bir yer vermişler, burda oturuyordu. Arzuhal yazardı, bilmem ne yapardı. O, bize birer defter aldırdı. Okuma yazmayı öğretti. Bir Anadolu Yavrusu diye bir kitap vardı, büyük, onu da aldırdı. Hülasa, okuma yazmayı da ondan öğrendim. Ben çok hızlı yazdığım için eski harfleri, bana "erkân-ı harf" derdi. Matematikten de söylerdi. Daha göya birinci sınıftayken, sınıf falan yok ya, işte hoca ne bildiyse onları bize öğretmeye kalktı. Bize toplama, çıkarma, bilmem ne, sıfırlı taksimler, efendim, parayı santime, santimi paraya çevirmeyi, hep öğretti onları. Dolayısıyla okuma yazmayı ondan öğrendim ben. Mesela dayımlarda benimle birlikte hatim indiren altı çocuk, onlar da okudular amma onlar ne gelen mektupları okurlar, okuyabilirler ne de mektup yazabilirlerdi. Ancak Kur'ân, kitap okuyabilirlerdi. Dolayısıyla, o sıralarda da millet askere gidiyor. Onların anneleri, hanımları mektup yazacak adam ararlar, gelir beni bulurlardı. Ben de bunlara boyuna mektup yazıverirdim. Gelen mektupları okurdum.

Dolayısıyla bi de başka bi köyde babamın dayısı bahriye yüzbaşı çantalı, eskiden, çantadan yetişme. Bahriye yüzbaşılığına kadar yükselmiş fakat saraylı iki hanımla evlenmiş. Yakışıklı bir adammış. Ondan sonra fakat Cumhuriyet değil de Hilafet Ordusu'na yazıldığı için bunu emekliye ayırmışlar. İstanbul'da geçinemez duruma gelince tekrar gelmiş kendi köyüne, Koçoğlu köyü. Çoluk çocuğuyla otururdu. Hanımı da saraylı ama, Muzaffer Hanım diye biri. Onun da padişah zamanında Hindistan'a gönderilmiş iki tane hariciyesi var. Rıfat Bey, bilmem, ötekini hatırlıyamadım. Bunlara mektup yazacak. Dayım da öldü, yani o kocası. Onu da bahriye yüzbaşısı, bi atı vardı, atlan odun çekerken; yalıya odun çekiyor, para kazanacak, orda o da ölünce yalnız kalıyo işte. Dayısı, o amcası mı olur, dayısı mı olur, Rıfat Bey isminde Bombay şef önderiymiş, ona mektup yazıcak, kime yazdıracak? Bana dedi ki: "Ben söylesem sen yazabilir misin?" dedi. "Yazarım" dedim. Yazdık mektubu. Bir ay sonra mektubun cevabı geldi. Ondan sonra da

kadın benimle ilgilenmeye başladı. Bir akşam, bir Ramazan gecesi bizi iftara davet etti, annemi. Köyümüz yakın, aşağı yukarı üç kilometre mesafede. Tembih etmiş, "Mustafa'yı da getir" diye... Annem de benim Kur'ân okumama çok meraklıydı. Her akşam, yani haftada bir gün komşulara "Okuyuver bunlara, sevap olur" der, birisi hasta olsa başını okuturdu. Derken Kur'ân'ı da aldık gittik o akşam. Yemek yedikten sonra onlara Yasin okuyuverdim. Ondan sonra yatıcaz, Muzaffer Hanım dedi ki anneme "Cemile, ben bu Mustafa'yı bu akşam koynuma almak istiyorum. O "Yok" dedi. "Sen merak etme" dedi, "ben" dedi, "alıcam koynuma" dedi. Hülasa, annem ayrı yerde, biz onunla yatıyoruz. Annem uyuduktan sonra beni dürttü şöyle "Mustafa, Mustafa, ben seni niye çağırdım biliyo musun oğlum?" dedi, "Sen zekisin, kabiliyetlisin." O zaman Kandıra'da köy yatılı mektebi açıldı. "Şimdi" dedi, "sen" dedi, annem babamdan şehit maaşı alıyormuş, çarşamba günü Kandıra'ya gidecek şehit maaşı almaya, "sen de onun arkasından git, yatılı mektep müdürüne çık, 'Efendim ben' de, 'babasızım' bilmem ne 'burda okumak istiyorum' de" dedi. Daha önce de annem abimi oraya yazdırmıştı. "Bak" dedi, "abin orda, sen burdasın" dedi, "sen ondan daha iyi okursun" dedi.

Derken çarşamba günü geldi. Şubatın altısında, bir çarşamba günü köylülerle beraber pazara gidiyor maaşı almaya. Ben dedim ki, "Ben de gidicem." "Fakat oğlum yağmur yağıyor, ben seni sonra götürürüm" dediyse de ben başka yoldan kısaca önlerine çıktım. Hemen bir kilometre sonra orman başlar, ormanın içine girdik. O zaman yollar karlı. Hülasa o gün kaçarak annemin peşinden Kandıra'ya gittik. Yatılı mektebe gittik, abimi görmeye gittik. Ondan sonra tesadüfen yatılı mektebin etrafını ağaçtan demir parmaklık yapmışlar. Çocukları dışarı çıkarmıyorlar. Veliler geldiği zaman parmaklıklardan görüşüyorlar böyle. Biz de oraya gittik, ondan sonra neyse benim abim bizi görünce geldi. Saat on iki oldu, millet yemeğe çıkacak. Müdür bakmış ki bir genç kadın, bir çocuk, bir de yanında ben varım gene. Raşit Bey, "Yav bunları gidelim bakalım, nenin nesi" falan dedi. Ondan sonra geldiler bizim yanımıza. Müdür bana baktı, bi de abime baktı, birbirimize benzeriz. "Bu, bunun kardeşi mi?" "Evet." "Bu da okur mu?", "Daha iyi okur" de-

di annem. Ondan sonra "Peki niye bunu vermedin?" Uzatıyorum biraz da kusuruma bakmayın... Ondan sonra dedi ki Raşit Bey: "Bir bakalım" dedi. Adamlar yemekten vazgeçtiler götürdüler beni öğretmen odasında işte bir okuma kitabı açtılar, kıraat kitabı o zaman derlerdi. Şurasını oku, şurasını oku. "Müdür Bey" dedi, "Bu bizim çocukların hepsinden iyi" dedi. Ondan sonra "Size kim bakıyor?" dedi. İhtiyar dedem vardı. "Ne yapar?" dedi. Kendimizin bir ormanı vardı. Dedem de kış günleri her hafta bir ocak kömür yakar. Kömürü bi çuvalla götürür, Kandıra'ya kasabaya, satar, onlan bizi geçindirirdi. Dede bakardı. "Ne yapar?" dedi, "Kömür satar" dedim. "Peki" dedi "Deden" dedi, "pazara kömür getirmiş" dedi. "On altı kilo" dedi, "kömür getirmiş" dedi, "üçer kuruştan satmış." O zaman öyleydi kilosu, okkasını dedi. O zaman okka var. "Okkasını üçer kuruştan satmış, kaç para kazanır?" "Kırk sekiz" dedim. "Ne bildin?" dedi. "Üç on otuz" dedim, "üç altı on sekiz, kırk sekiz" dedim. " Tahtaya yap bakalım" dedi. On altı yazdım, "üç altı on sekiz, bir kere üç üç, elde bir de var dört" dedim. Hemen döndüler, ikisi birden anneme dediler ki "Bunu bakın şubatın altısı" dediler. "Buna bir yatak hazırlıyıcaksın, haftaya buraya getiriceksin, başka bir şey istemeyiz, sadece yatak istiyoruz." Ondan sonra "Getirmezsen jandarmayla alırız" diye annemi de tehdit ettiler. Hülasa Kandıra yatılı mektebine böyle girdim ben. Fakat şubatın altısında, yani on beşinde tekrar okula başlamakla beraber sınıfın en iyi öğrencisi oldum. Böylece yatılı mektebi 1928 yılında bitirdim.

O zaman yatılı mektep, köy çocuklarını yatılı mektebe aldıkları için kaza erkânı ilgileniyordu. Bizim son sınıf imtihanına, beşinci sınıf imtihanlarına kaymakam, şube reisi, hâkimler, doktorlar falan gelirdi ve bizim imtihanımıza bakarlardı. Sınıfın da en küçüğü benim. Şimdi ben gidince kapışamazlardı, küçük gel buraya, diye. Hülasa, her derste iyi cevaplar verirdim heralde. Beğendiler. Neyse tatil oldu, diploma alıp köylerimize gittik. On beş gün sonra diplomamızı almaya geldik. Hükümetin yanında bir meydan vardı. Biz orda otururken, haziranın on altısı mıydı, neydi. Hava çok güneşli, köylerimiz çok sıcak da, terlemeyelim diye saat beşi geçirmişiz, biz beşten sonra gidelim diye. O sırada kaymakam, şube reisi vesaire, yani hükümet erkânı, aynı binada oturanlar çıkmışlar.

Kaymakam beni görünce hemen oraya çağırdı. "Gel bakalım küçük" dedi. "Ne var?" dedim, "Diplomamızı aldık" dedim, "köye gidiy(oruz.)" "Peki" dedi, "sen okuyacak mısın?" dedi. "Hayır okumıycam." "Niye?" dedi, "Kandıra'da ortaokul yok, İzmit, İstanbul'da da benim tanıdığım kimse yok" dedim. "Biliyorsunuz babasız büyüdüm." "Bak" dedi. "Ya ne diyorlar bunlar" falan derken eczanenin önüne, her gün akşam otururlardı, aldılar beni de götürdüler. Dedi: "Bak, bu çocuk okumıycam, diyor arkadaşlar, bunu okutmak için bir çare bulalım." Derken düşündüler, taşındılar hükümet doktoru dedi ki: "Oğlum ben" dedi, bir temmuzda imtihana gidicem" dedi, "Temmuz ayında da Daruşşafaka imtihanları açılır" dedi. "Ben" dedi, "bir ay sonra dönerim, Daruşşafaka'nın imtihanları temmuz-ağustosu bulur belki" dedi. "Ben" dedi, "dönsem dahi benim karım müsteşar hanım, babam Hamid Paşa'dır, bizim yalımız var, onların ev orda, sen misafir kalırsın, Daruşşafaka imtihanlarına girersin, kazanırsın, benimle gelir misin?" Dedim: "Anneme bir sorayım." Anneme gittim anlattım. İnanmadı tabii annem. Ertesi hafta geldik, dispansere gittik doktoru görmeye. Dedi ki: "Doktor bey bu çocuk böyle böyle..." "Evet" dedi, "sen müsaade edersen ben onu götüreyim, yazıktır" dedi, "bu çocuğun" dedi, "kabiliyeti var, bunu okutalım" dedi. Hülasa o doktorla beraber İstanbul'a gittik. İşte ortaokul hayatım da böyle başladı. Daruşşafaka olmadı. Kur'ada namzet kaldık, ondan sonra bunlar beni bırakmak istemedi. Onun hanımı çok iyi bir insandı. "Burda gündüzlü okusun" falan dedi. Velhasıl "Vefa Ortaokulu'nda gündüzlü okumaya başla" dedi. Orayı bitirince de öğretmen okuluna girdim. Musabaka imtihanlarıyla 932'de, 35'te mezun oldum. Ondan sonra Eskişehir'de ilkokul öğretmenliği yaptım. Başöğretmen de oldum...

Efendim ben şimdi 1-12 yaş arasında tatilleri dediğim gibi beş yaşına kadar köyde şey ederdik. O zaman bütün çocuklar gibi sırtımızda yakadan ilikli bir gömlek, kilot falan yok, ayakta çorap yok. Yaz kış böyle geziyordu tüm çocuklar, beş yaşına kadar dediğim gibi. Kur'ân kursuna giderken biraz çorap giymeye başladık. Ondan sonra yatılı mektebe geçince okul elbisemizi, çamaşırımızı falan verirdi.

Tatillerin hep köye giderdim. Köyde bizim aşağı yukarı yüz kırk dönüm kadar bir arazimiz vardı. Bir ormanımız vardı. Be-

kir'in dağı derlerdi, dedemin adı Bekir. Ondan sonra bir de Göne diye içinden su çıkan bir tarlamız vardı. Dedem ihtiyar olduğu için, annem de genç kadın. Ancak yüz kırk dönüm ekemezdik de sadece içinden su çıkan yirmi dönümlük bir tarlayı ekerdik. Her sene yiyeceğimizi ondan çıkarırdık. Onun önünde, Babaali pınarı derlerdi, babamın dedesi bir pınar yaptırmış, Karaağaç derlerdi. İşte ben tatilleri, hatta mektebe gitmeden her sene oraya giderdik. Yazın mısır ekerdik. Göne pınarının üstünde şu masadan daha büyük bir yekpare taş vardı. Onun üstünde otururduk. Pınarın üstünde mesela oluklu toprak, bir oluğa toprak konacak. Ben ayıklamışım şöyle, şey etmişim. Fakat pınarın üstünden oraya atlamışım. Ertesi sene gelir bakardım ki izlerim var. O izleri görünce garipseme gelirdi bana. Maziye karşı bir şeyim vardır. Böyle bir sene önceki hayatımı görüp ağladığım da olurdu. Çocukluğum böyle geçti.....

İşte demin anlattım, ilkokulda törenleri. Şimdi yatılı mektepte çarşamba ve cumartesi günleri biz, ben dedim ya müziğe biraz kabiliyetliydim, okulda izci teşkilatı kurdular. Abim de ben de müziğe meraklıyız. İki tane fifre vardı, fülütün küçüğü. Biz izcilikte flüt çalardık. Her sene şey, çarşamba günleri, zaten altmış mevcudu vardı okulun, biz de en önde fifre çalardık. Arkamızda da iki tane trampet vardı. Niyazi ve İsmail isminde bunlar, iki kişi de onlar, bir de Agâh vardı. Üç kişi flüt çalardı, iki kişi trampet çalardı. Böylece okuldan çıkar Kandıra'nın çarşının içinden geçerdik. Bütün millet dükkândan çıkar alkışlarlardı bizi. Hayatım böyle geçti...

İşte cumhuriyet ilan edildiğinde ben köydeydim ve yatılı mektep de, cumhuriyetin ilanında Kandıra'da cumhuriyet ilan edildiğinde her vilayette bir yatılı okul açmışlar. İzmit'teki vilayetin yatılı okulu da Kandıra'ya düşmüş. O bakımdan cumhuriyetten sonra ben oraya geldim... 24'te açıldı... Beni ikinci sınıfa aldılar doğrudan doğruya, birc değil de. Dört sene okudum yatılı mektepde. 1928'de ordan mezun oldum... Şimdi ben 82 yaşındayım, şubat ayında 83 olucam...

Şimdi cumhuriyetin ilanından ziyade ben köydeyken, köyde Kur'ân kursuna falan devam ederken İstiklal Harbi'nden üç hatıram var. Birincisi, bir gün öğleyin çıkmak üzereyim, "Kara Fatma geçiyor" dediler. Hani var ya Kara Fatma... Biz hepimiz birden çıktık, Kara Fatma'yı gördük. At üstünde on bir kişiler, Kara Fatma en

önde, Kandıra'dan, bizim köyün içinden, Şile yolu üzerinde bizim köy, Şile'ye doğru gidiyorlardı. Onu gördüm bir... Ondan sonra bir gün mısır tarlasındayız, Yunanlıların keşif uçağı geçiyor. Hemen annemle beraber ordaydık, bizim ikimizi birden mısırların arasına yatırdı. Kendisi de koşarak ağacın dibine, karaağacın dibine gitti. Neyse şey etti... Üçüncü, bir de gene köyden daha tarlaya giderken köyün yanında bizim bi kabak bostanımız vardı, bir de erik bahçemiz vardı. Çok iri kabaklar, gübreli bir yerdi de iri iri oluyordu. Gene Yunanistan'ın uçağı gelince, keşif uçağı, yukardan tayyareyi duyunca hemen annem, "Yatın şu kabakların arasına" kabak yapraklarının arasına bizi yatırdı. Kendisi de erik ağacının dibine saklandı. İşte hatıram o. Bir gün de bizim evimiz köyün en ortasındaydı, altı kapatılmamış, aşağı yukarı üç-dört metre, üç metre yüksekliğinde bir boşluk, kışın oraya odun yığardık. Bir gün sabaha karşı takır tukur geldiler. Bi de baktık bizim evin altına on tane atlı geldiler, atlarını oraya, kimisi ipini münasip yere bağladılar. Derken yukarı çıktılar. Biz de şaşırdık, ne oluyor... "Bolşevikler geldi, Bolşevikler!" dendi. Onlara annem, bir ineği her gün yoğurt yapar, onlara biraz ayran verdi. Neyse, on beş dakika sonra çektiler gittiler. İşte hatıram bu İstiklal Harbi'nde...

O değil de Atatürk Cumhuriyet'inin şeyinde, Atatürk öldüğü zaman ben Sivrihisar'ın Dündek Köyü'nde yatılı bölge okulu vardı, onun başöğretmeniydim. Ondan sonra, o öldüğü zaman Sivrihisar'ın istasyonu Biçer'dir, Biçer istasyonu. Belediye reisi, kaymakam falan dediler, "Cenazesi Ankara'ya gelecek." Biçer de programda yokmuş ama müracaat ettiler. Biz iki otobüs Sivrihisar'da ileri gelenleri dolduk, köylüler de kamyon tuttular. Biçer istasyonuna geldik. Biçer istasyonunda, Biçerli Hasan Bey'in evinde biz misafir kaldık, köylüler de dışarıya ateş yaktılar. İçerde millet fıkralar anlatıyor, gülüyor ediyor, dışarda köylüler halay çekiliyor. Ben derdim, "Yav biz buraya cenaze şey etmeye geldik, bu eğlence ne?" Fakat o psikolojik bir şey. İnsanlar böyle en kederli anlarında herhangi bir şeye daha çabuk gülerlermiş. Neyse saat dört buçukta, sabahın dört buçuğunda tren geldi. Fıs fıs fıs fıs, yavaş yavaş orda durdu. Fakat o demin gülen bizim odada gülen, dışarda eğlenen bütün halk trenin kenarına dizildi. Herkes başladı hıçkırıklarla ağ-

lamaya. Orda işte trenden ileri gelenler, birkaç kişi el salladı falan, herkesin ellerinde mendiller. Bunu hiç unutmam, Biçer istasyonundan buraya Atatürk'ün cenazesini.....

Çocukken ben, çocukken öğretmen olmak isterdim. Öğretmenlerimi çok severdim. Fakat sonra ortaokula gelince banim matematik şeyim daima kuvvetliydi, iyiydi. O bakımdan mühendis olmak isterdim. Fakat mühendis olmak için liseyi bitirmek lazımdı. Benim dediğim gibi ben Darüşşafaka'yı kazanamayınca ortaokulda beni okutan aynı doktorun hanımları "Sen bizim evladımızsın" falan derlerdi. Fakat ben onuruna düşkün bir çocuktum. Onlara ne yük olıyum diyerek her sene onlardan gizli imtihana girdim. Edirne'ye verdiler. Geldim, "Böyle böyle beni Edirne'ye verecekler" dedim. Orta birden orta ikiye geçince, göndermediler: "Buranın suyu mu çıktı, ne işin var Edirne'de daha?" Ondan sonra ikinci sene, üçe geçince öğretmen okulu imtihanına girdim, İstanbul'da öğretmen okulu. Orda kadro kalmamış, "Adana'ya gideceksin" dediler. Anlattım böyle böyle. Adana'ya giderdim de gidecek param da yok. Onlardan istedim. Dediler ki: "Buranın suyu mu çıktı, senin ne işin var Adana'da?" falan dediler. Yine göndermediler. Orayı bitirdim. Neyse, matematiğim iyi dediğim şu, biz Vefa Ortaokulu'nda dört şube vardı. Dört şubeden de ikişer kişi o zamanda Kadırga'da bir eski yurtta okuyoruz. Vefa Ortaokulu öyle bir yerdi. Geniş sınıfları yok. O zaman sorular bakanlıktan, bakalorye veririk ortaokulda. Her sene sınıf geçeceksin bir de üç sene sonunda matematik grubu, fen grubu, edebiyat, sosyal bilgiler, tarih, coğrafya, ondan sonra Türkçeden imtihan olurduk. Matematik imtihanında bizi küçücük bir odaya aldılar, muavin odasına. Kopya verse verse bunlar verir diye. Hülasa biz, tövbe yarabbim... Matematik, o bakımdan orda bir imtiyazlı şey yaptık, problemleri falan yaptık. Hocaların üzerinde de iyi bir intiba bırakmışız ki bizi ayırdılar. O bakımdan Yıldız, o zaman mühendis mektebi yerine Yıldız Teknik Okulu vardı, lise mezunlarını imtihansız, ortaokul mezunlarını imtihanlı alırlardı. Ben oraya müracaat ettim. İkisinin de yazılı imtihanlarını kazandım, yazılı olan imtihanlar. Fakat Yıldız Teknik Okulu'nun altı ay mehalesi (kademe) varmış, talebenin halet-i ruhiyesini anlamak için. Ama öğretmen okulunda öyle

bir şey yok. Öğretmen okulu hemen alıyor. 23 Eylül'de çağırdılar. Efendim, altı ay şey edecek sabrım yok. Dolayısıyla öğretmen okuluna başladım, yani mühendis olmak isterdim ama malesef tam tersine tarihi, hiç sevmediğim halde ondan sonra Gazi Eğitim'in tarih bölümüne, sosyal bölümüne gittim.....

Şimdiki çocuklar, görmez olur muyum! Şimdiki çocuklar gayet serbest. Efendim, hatta anasına, babasına, arkadaşına karşı istediğini söylüyo, di mi? Ama bizim zamanımızda bir anne, bir baba mesela yani, ben babasız büyüdüm ama annemin her dediğinden hiç çıkmazdım, dışarı çıkmazdım. Sonra saygımız vardı. Ben hatırlıyorum da işte, bazı çocukluğumu hatırlıyorum da, ben diyorum çocukluğumda hiç kimseden ne azar işittim ne bi tokat yedim. Acaba neden, diyorum, kendi kendime cevaplıyorum. Çünkü ne zaman azarlanıcağını bilen bir insandım, yani azarlanacak şey yapmazdım. Büyüklerimin dediklerini yapardım. Öyle yani yaramazlık falan yapmazdım. Ama latifeyi, şakayı çok severdim. Mesela köylerde imece olur. Köyde kına gecesi, büyük düğün gecesi, küçük düğün gecesi diye üç gece olurdu. Ben küçükken annem de oralara giderken beni de muhakkak götürürdü. O bakımdan onlarla, daha büyük ablalarla, teyzelerle şey edince, lavbali olunca, bazı kadın elbisesi giyer, kız elbisesi giyer ben sürpriz yapardım onlara şakacıktan. Şimdiki çocuklar, böyle büyüklere pek saygıları yok hatta birbirlerine karşı bile pek şeyleri yok, evet.....

Çocukluğumla ilgili... Çocukluğumda köyde pek hissetmedim ama yatılı mektepte ve ortaokulda şunları... Ben bisiklete binmesini bilmem, çünkü bisiklet alacak param yoktu. Bi uçurtma uçurtmasını bilmem, uçurtma uçuracak şeyimiz yoktu. Ondan sonra ne bileyim bizim zamanımızda bilye oynarlardı, gazoz şeylerinden, o, bilye almaya paramız yok. Çamurdan şey yapardık, çamurdan bilye yapardık da öyle oyun oynardık... Yalnız şu vardı bir, annem bizi yatılı mektebe gidip gelsin, kolay olsun diye bir at alıvermişti. Onun bi küçük tayı olmuştu. O tayı ben büyüttüm. İki yaşına gelince binmeye başladım. Ata binmesini bedava olduğu için severdim. İkinci askerlikte de tesadüf atlı birliğe, kol komutanlığına, benim iki yüz bir tane atım vardı, yirmi tane binek. Orda istediğim gibi binerdim ötekilere...

Yatılı okudum da cumartesi hafta başı. O zaman perşembeleri tatil olurdu ya, perşembe günleri annem atlan... Atı getirirdi. Biz ata biner köye öyle giderdik. Çünkü kış gününde yol orman içinde. Kandıra'yla bizim köy arası hep ormanlıktı. Yol yoktu, iz yoktu, çamur içinde kalırdık.

Bizim yatılı okulda, bizim ideal bir müdürümüz vardı, Recep Nuri Bey diye. Bütün, işte beni alıp annemi falan, getir diyen adam okula. O kadar, o zamanki öğretmenler, müdürler o kadar milliyetperverdi ki onlar, katiyen! Yemeklerimizi gayet bol çıkartırdı, elbiseleri o şey ederdi. Ondan sonra çocukların hepsinin ayrı ayrı isimlerini bilirdi. Bazıları, bazı çocuklar köyden gelmiş, okuma yazma bilmeyenleri de almışlar birinci sınıfa. Onlar kaçarlardı. Onları, Kabaağaçlı altmış bir İsmail vardı, bi de kırk sekiz Raif vardı. Bunlar kaç kere kaçtılar. Yalnız İsmail Bey'i, İsmail'i, müdür değil de öğretmenlerden birisi, sen niye kaçıyorsun diye, babası da çünkü kaçmasın istiyormuş, o ayaklarını bağlatıp da dövdüğünü bilirim. Başka dayak yoktu...

Yatılı okulumuzun tuvaleti vardı, okul içinde. Yunanlılar, o yatılı okulu Yunanlılar artık bozulunca onlara yaptırmışlar. Ahşap bir binaydı. Bunun iki tane öğretmenler tuvaleti vardı içinde. Talebeler için de ayrıca bahçede tuvaletler vardı. Evet. Bahçesi genişti, bahçeye ondan sonra müdür her talebeye bir ağaç diktirdi. Benim de bir vişnem vardı. Vişnem işte hâlâ durur orda...

Biz üç kardeştik, bir ablam var, bir abim var. Onlar vefat ettiler şimdi sıra bana geldi.

NEBAHAT ALEMDAROĞLU*

Benim babam askeri eczacıydı. 1935'te babam öldü. Babam Balıkesirli, Eminzadeler'den, annem de Samsunlu, Saltanatzadeler'in kızı. Ben Sivas'ta doğmuşum. Şöyle ki, babam asker olduğu için tayin oluyorlar. Yolda giderken, o zaman yaylı arabalar var, şey arabaları, tenteneli, annemin sancısı tutuyor. Bir yerden bir yere nakil olmuş gidiyorlar. Sivas'a yakın bir yerde ağrısı tutmuş,

* Görüşme, 5 Mayıs 1998'de Dilek Pınarcı tarafından yapılmıştır.

hastaneye kaldırmışlar. Hastanede doğmuşum. Hastaneden çıkmışlar, yolda giderken ismim falan konmuş, hastalanmışım inlemeye başlamışım, bir haftalık çocuk... "Bu isim ona ağır geldi" demişler, Neriman koymuşlarmış, Nebahat'e çevirmişler. Ondan sonra düzelmişim. Böyle, yolculuk işte, gideceğimiz yere gitmişiz.

Babam askeri eczacıydı, binbaşıydı öldüğü zaman. Annem çalışmazdı. Ben dört kardeşim. Esas biz, düşükler de beraber annemin on iki çocuğu olmuş. Fakat yaşayan, hayatta, yaşayan dört kişi kalmışız. Şimdi hiç kimsem yok, bir benim. Bütün kardeşlerim, annem, babam hepsi öldüler. Yalnızım. Çapa Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun oldum. 40-41 mezunuyum, 74'e kadar öğremenlik yaptım. 74'te emekli oldum. İşte o zamandan beri de yaşıyoruz.

Küçükken biz İstanbul'da oturuyoduk, Selimiye'de. Orda kiradaydık. Derken bizi Elaziz'e (Elazığ) tayin ettiler. Eşyalarımızın bir kısmını sattık. Gidebilecekleri denk yapıp, böyle vasıtalar yoktu, tren şeyine varıyoruz, bagaj yapıp Elaziz'e gittik. Elaziz'de bir sene, iki sene, derken babam hastalandı. Dersim Harekâtı başladı. O dersim harekâtında babam sıhhıye şeyinde olduğu için arka yaralılar, şeyler onlara geliyor. Babam o harekattan sonra, Dersim harekatından sonra –30 muydu 32 yılı mıydı bilemicem; daha mı sonra ki?– 33 yılında Dersim Harekâtı oldu Harput'ta, Kürtler ayaklandı. Orda vazife gördükten sonra babam, harp bitti hastalandı. Sesine bir kısıklık geldi. Ameliyat oldu. Diyarbakır'a gitti. Elaziz'e Diyarbakır yakın, oraya gitti. Orda sesi kısıldı, gırtlağına 'kanül' diye bir boru taktılar. Ağızdaki ses çıkmıyor. Sadece gırtlağı kapattığı zaman hafif, böyle sesle idare ediyordu. Ben yapıyordum pansumanını falan babamın. O zaman büyüktüm, biraz büyümüştüm. Derken derken biz, tebdil hava verdiler, tekrar İstanbul'a döndük Elaziz'den. İstanbul'da altı ay falan babam yaşadı. Altı ay sonra yüz, boyun şişti, altı ay sonra kaybettik babamı. Ama ben o zaman ortaokula yeni başlamıştım. Babamı 17 Ekim'de kaybettim. Kaybedince tabii annem ve kardeşlerimle kaldık. İşte ortaokulu bitirdim. Kandilli Lisesi'ne devama başladım. O arada şey Çapa öğretmen okulları imtihanına girdim. Gayem parasız yatılı okuyup bir an önce meslek sahibi olmaktı. En kısa yoldan da öğretmenliği tercih ettim. On beş-yirmi gün kadar Kandilli Lisesi'ne gittim. Sonra bir gün, gazetede öğretmen okulunun imtihanlarında kazananlar çık-

mıştı. Aldım gazeteyi, en başta ismim. Çok sevindim, tabii, hemen ordan naklimi aldım Kandilli Lisesi'nden. Çapa Kız Öğretmen Okulu'na gittim, oraya kaydoldum leyli (yatılı) olarak. Ama haftadan haftaya çıkıyorum, gidiyorum bir hafta kalıyorum. Cumartesi-pazar evime dönüyorum. O zaman da o arada biz, babamdan kalan parayla Kadıköyü'nde ev aldık. Üsküdar'da oturuyorduk, ev alışımız Kadıköyü'ne nasip oldu.

Kandilli Lisesi'nde pek az okuduğum için, orda sabah gidip akşam dönüyorduk. Yalnız diplomayı, hani naklimi alıcağım zaman müdire hanım bana çok güzel nasihatlarda bulundu. Meslektaş olucağım için, o da öğretmen tabii. İyi dileklerde bulundu. Çok memnun ayrıldım. Artık okula başlamıştım, leyli okula. Muntazam bir hayat, gidiyoruz geliyoruz böyle okuduk. O zaman okuyan çok azdı. Kadıköyü'nde oturuyoduk. Vapura biniyordum, karşıya, oradan da tramvaya biniyordum, Çapa'ya. Çapa'da da okulumuz, iniyordum. Dönüşte gene aynı oluyordu. Yani aynı semtten insanlara rastlamak çok zor. Ayrı ayrı yerlerden geliyorlardı. Devamlı kalan da vardı okulda hiç çıkmayan, Anadolu'dan gelenler. Yatılı tam yatılıydı onlar. Biz haftadan haftaya eve gelip temizliğimizi yapıyorduk. İhtiyacımızı gideriyoruz, harçlığımızı alıp gidiyorduk okulumuza. Ama leyli hayat çok güzel bir şey. Doyamadım hâlâ onun şeyinlen; o arkadaşların samimiyeti, o bağlılık, o ne biliyim fevkalade ikinci bir yuva. Çok güzel bir hayat yaşadım.

İstanbul Çapa Kız Öğretmen Okulu o zaman fevkaledeydi. Çok büyük bir salonu vardı, konferans salonu. Jimnastik salonu, her imkânlar mevcuttu. Çok disiplinli hocalarımız vardı. Müdürümüz karşıda, okulun karşısında otururdu. Ordan bizi devamlı dikizlerdi. Bi şeye sinirlendi mi, kızdı mı, perde açık oldu mu derhal bi de bakarsın gelirdi hemen. Çok otoriter insanlardı. Çok sıkı bir disiplinle büyüdük biz. İnce çorap giyemezdik. Haftaları çıkarken hep muayene olurduk. Saçlarımız kesik, resmi bir kıyafetimiz vardı; lacivert tayyör, uzunca etek, siyah bir pabuç, kalın siyah çorap. Saçlar da kesik. Tuvalet katiyyen yok. Saç kıvırma falan yok. Böyle disiplinle büyüdük. Hiç aşırı bir süs yoktu..... Bizim çok değerli hocalarımız vardı. Hepimizle ayrı ayrı meşgul olurlardı. Akşam ve sabah mütalalarımız vardı, mütalalara son sınıf talebeleri, ablalar gelirdi. Bi şey sormak icap ettiği zaman onlar bize rehberlik yapar-

dı, sorularımızı cevaplandırırlardı. Sık sık geziler tertip edilirdi. Okullar arasında yarışmalar yapardık, o müsamerelerimize dışarıdan davetliler gelirlerdi, yani çok güzel geçerdi günümüz, çok değerliydi, her günümüz değerliydi.

Psikoloji hocam vardı, adı Nebahat'ti. Bana resmini vermişti, adaşım diye yazmıştı, beni çok severdi, benimle çok ilgilenirdi. Bi de tabii şey hocamız vardı, sosyoloji hocamız vardı, Ali Haydar Bey. O da bana çok böyle, benim ailevi durumumu bilirdi. Babamın olmadığını... Bi de hassas olduğum için adamın dikkatini çekmişim herhalde. Benimle çok ilgilenirdi. Babacan bir adamdı. Babam gibi severdim. Bir gün imtihanda –ben sol elimle yazardım, sol elimle resim yapardım, sol elimi kullanırdım– yanımda durdu, inat etti, sağ eline alacaksın diye. O gün hem ağladım hem sağ elimle yazamadım tabii, istediğim gibi cevaplandıramadım. O günü hiç unutmam ve ben öğretmen çıktığım zaman sol eliyle yazanlara böyle bir ceza tatbik etmedim. Onun acısını yaşadığım için. Ne lüzum var? Sol elle yazsın, sağ elle yazsın, yani bunun bir ara burukluğunu yaşadım, yapmamalıydı. Geldi masamın üstüne oturdu, sıramın üstüne, yanımdan ayrılmadı. "Sağ elle yazıcaksın." Yaza-

Nebahat Alemdaroğlu Elazığ'da okuduğu ilkokulun birinci sınıfında. (Arka sıra, ayakta, sağdan üçüncü)

mıyorum. İlkokuldan beri ben aynı eli kullanmışım o sıraya, oraya kadar gelmişim. Ondan sonra nasıl değiştireyim ben o elimi? Yazamadım ben ve ama kırık da not vermemişti. Fakat o andaki, o imtihanda döktüğüm ter ve gözyaşını hiç unutmam. Sonra anladım ki sol el, sol eli kullananlar daha verimli oluyormuş. Ben öğretmen çıktığım zaman tahtada resim yaparken, bir yazı yazarken iki elimi kullandım, o kadar çabuk yapardım ki hayret ederlerdi. İki elimle olduğu için derhal ortaya çıkarıverirdim her şeyi.

Okuduğumuz dersler, pedagoji, sosyoloji, biyoloji efendim fen dersleri, matematik, aritmetik geometri, Türkçe hocamız vardı, çok babacandı. Bi jimnastik hocamız vardı; her sabah biz leyli olduğumuz için kalkar elimizi yıkar, doğru jimnastik salonuna inerdik. Jimnastik yapardık. Şey yapardık, hareketler. Son sınıf talebeleri bizi çalıştırırlardı. Aletler vardı; çerçeveler, tırmanmalar bi sürü, onlardan, hepsinden faydalanırdık. Yirmi dakika jimnastik yapardık, ondan sonra elimizi, yüzümüzü yıkar, tekrar mütalaya girerdik derse, çalışmaya derslerimizi hazırlardık, sabah derslerimizi. Zil çalar, kendi sınıfımızda ama defterlerimizi, kitaplarımızı toplar kahvaltıya inerdik. Kahvaltımızı yaptıktan sonra gene ders saatine kadar bir teneffüsümüz vardı, ondan sonra derslerimiz başlardı. Dışardan nihari talebeler vardı, gündüzcü, sabah gelip akşam gider. Onlar gelirdi, bizlerle beraber aynı sınıfta. Biz üç şube olarak A, B, C şubesi olarak, bunu üç sene devam ettirdik ve gene üç şube olarak da mezun olduk. Epey bir mezuniyet verdik. Yüzden fazlaydı bizim şeyimiz. Son sene 40-41'e rastladığı için Alman harbi vardı. O sene Edirne'de hudut olduğu için Edirne Kız Muallim Mektebi'nin talebeleri bize geldi. Bizlerle beraber bir süre birlikte ders yaptık. Sınıflar kalabalıklaştı. Sonra nasıl oldu bilmiyorum, okullar bir ay evvel tatil edildi, yani bir ay noksan okuduk biz. O zaman bir tatbikat hocamız vardı. Çok çok esaslı bir hocaydı. Biz son sınıfta bütün okullarda, ilkokullarda, değişik okullarda değişik sınıflarda çeşitli dersler verirdik. Her dersten, yani hepsini öğrenmeniz için. Devamlı kontrolla ama. Tatbikattan çok faydalanırdık. Tatbikat noksanlarımız, yanlışlarımız, doğrularımız hep kaydedilir, söylenirdi. Ona göre de hareket ederdik. Bizim zamanımızda, yani okul, tatbikat derslerine çok önem veren bir okuldu. O

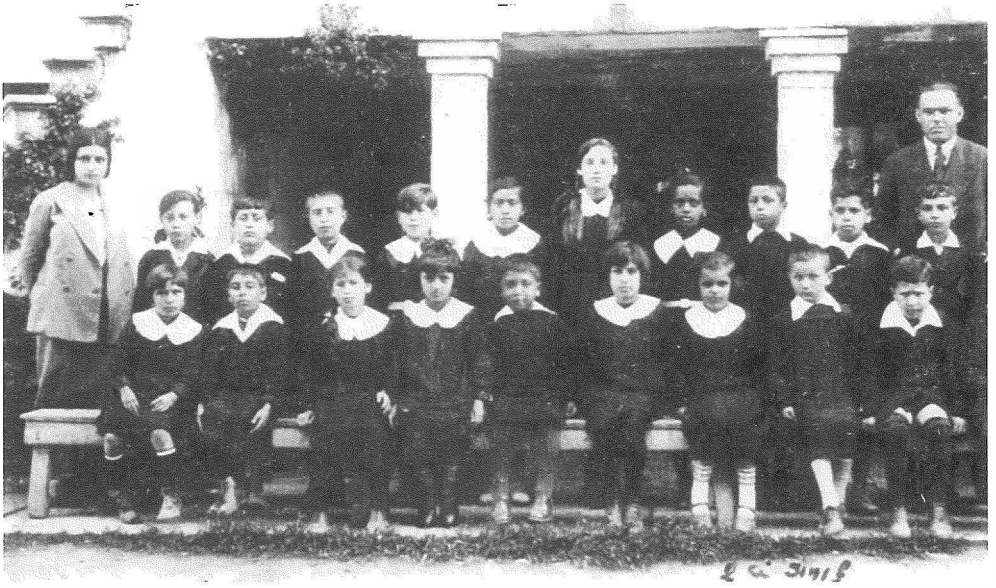
zaman "Çapa Kız Muallim Mektebi'nden mezun" dedi mi, hiç şey yok. En değerli talebeler o zaman o okuldan çıkardı. Hocalarımız çok müthişti. Oraya girmek te bir şanstı, çıkmak ta bi şans ve mesala elli kişi başladık diy mi, fire vere vere otuz-yirmi beş kişi mezun oluyordu. O kadar dökülüyorlardı. İki sene kalan da atılıyordu. O şekildeydi, öyle bi şey. Sonra konulan kanunlara, yasaklara uymayanlar ceza alır, birkaç cezadan sonra tard ederlerdi atarlardı okuldan. O kadar sıkıydı ki, sonra hani böyle şimdiki gibi böyle açıklık yoktu. Bi erkekle konuştuğunu görseler ceza alırsın, atılırsın. Neler dönerdi? Biz yani asker gibi yetiştik. Aynı kışla gibi. Anneye babaya bildiriliyor mesala hafta çıkmaları yasak ediliyo, çıkamıyorsun ondan sonra. Dayak yok, disiplin cezaları veriliyor, ondan sonra uymazsan, disipline tard ediyorlardı, atıyorlardı.

Ben en çok edebiyatı severdim, psikolojiyi severdim, yani hangi öğretmen bana yakınlık gösterdiyse ona karşı, bi de resme karşı kabiliyetim çoktu. Elişi derslerimiz vardı, onda çok muaffak oldum, çok. Böyle inceden inceye zevkle yapardım. Resim tablolarım falan vardı. Bir de yazı yazmak üzerinde çok durdum ben. Güzel yazı yazmak, okunaklı yanlışsız güzel yazı yazmak, bunlar üzerinde çok durdum. Benim yetiştirdiğim talebelerin yazıları çok güzeldir.

Gençlik ve Spor Bayramı'nda İstanbul'da stadyuma götürürlerdi. Yürüyüşler, hareketler yaptırırlardı ve bir bayram günü gene 19 Mayıs'ta bol bol resim çektirdik. Hatta resimlerim hâlâ var. İşte o bayramı çok iyi hatırlıyorum. Yaptık ettik, bitti gösteriler. Gelirken kasığıma bir sancı geldi benim. Sancılandım, orda terli su içtim de ondan mı oldu bağırsaklarımda bi şey. O gün, gelene kadar döktüğüm terin haddi hesabı yok. Okula geldim. Bi zaman eve gidemedim. Ondan sonra geçti. Ama o bayramım çok güzel geçti, çok güzel geçmişti. Arkadaşlar da çoktu. Artık alışmıştık birbirimize. Gençlik yaşları, biraz da resime düşkünlük. Bol da resim çektirdik. O zaman öyle resim çektirmek falan süs gibiydi. Öyle şimdiki gibi resim çekmek nerde. O hatıralar durur. O resim albümde.

Başka hatırladığım, tabii Çapa'da fevkalade bayramlarımız olurdu. Her an bol bol egzersizler, denemeler falan, fevkalade gösterilerle çıkardık ortaya. Bi Cumhuriyet Bayramı'nda –hani Elaziz'deydik dedim ya ilk bayram olarak onu hatırlıyorum– sene kaç,

10. Yıl, Cumhuriyet'in 10. Yılı. Küçük bir tahta okulumuz vardı. Bir öğretmenim vardı. Bir öğretmenim vardı, mavi gözlü, uzun boylu, yeni mezun gençten. Sınıfta da hep Elazizli çocuklar. Lisanları biraz dönük, düzgün konuşmuyorlar. Yerli, hepsi yerli. Ben ve kardeşim aynı okula gidiyoruz. Tabii kardeşim daha küçük sınıfta. Okulun bütün böyle ilaç eksiklerini, lazım olanları, bütün babam temin ederdi, yani okulda seçkin talebeydik. O gün bayram hazırlıkları başladı. Hocam bana dedi ki: "Bir şiir vericem, o şiiri ezberliceksin." Hakikaten verdi, ben ezberledim. Bir böyle arabaydı heralde ki, yani böyle otomobil falan değil, o zaman otomobil nerde 35 yılındayız, beni bayrağa sardılar, Türk bayrağına. Bir de heykel yapılmış, Beş Kardeşler diye bir meydanı var Elaziz'in, orada merasim yapılacak, oraya gittik. Arabadan indirdiler beni. Hocam bi şeyler söyledi, o da şiirimsi bi şeyler söyledi. Kılıcıyla bayrağı açtı. Açtı, ben çıktım, hürriyet kızı olarak o verdiği şiiri okudum. Onun üzerine heykel, heykeli onu kim açtı hatırlamıyorum, yapılan heykel açıldı. 10. Yıl çok büyük bir bayram olarak kutlandı. O zaman 10. Yıl marşları çıkmıştı. O 10. Yıl marşlarını orada söyledik. Bütün okullar toplandık. O günü hiç unutamıyorum. Ben çok şiirler okudum ama o gün öğretmenimle olan dialoğumuzu hiç unutamı-

Nebahat Alemdaroğlu Elazığ'da okuduğu ilkokulun ikinci sınıfında.

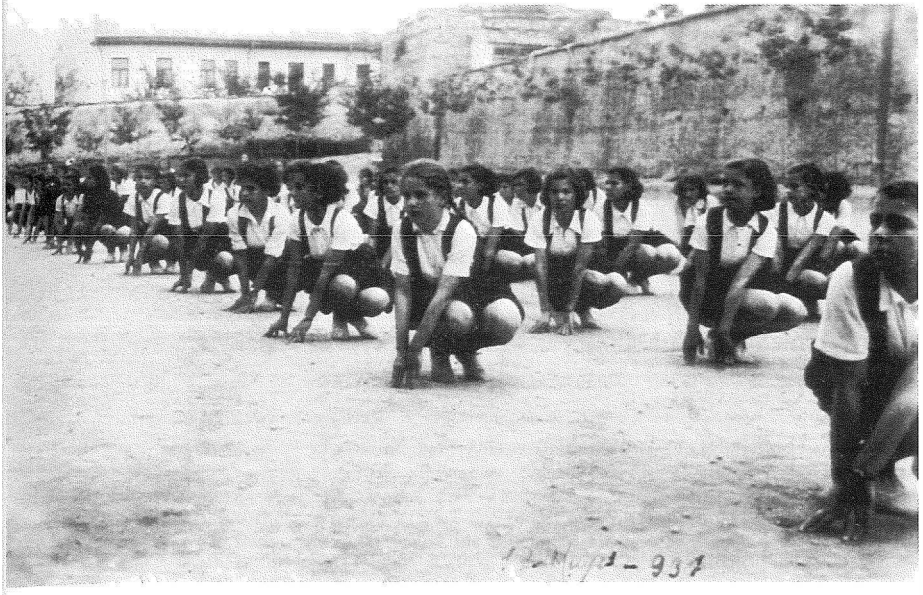
yorum. Bilmiyorum hocam sağ mı, öldü mü? Gençten bir hocaydı, yeni mezundu. Tabii okulda bunu başarabilecek sınıfta, biraz daha şey bendim, beni görevlendirdi bunda, yani o günü unutamam.

Benim babam, talebeyken Balkan Harbi'ne, bütün o zamanki harplere alınmış daha okulunu bitirmeden. Resimleri var geldiği zamanki. Sık sık bahsederlerdi bu Kazım Karabekir'in yaptığı şeylerden doğuda Edirne tarafında, İstanbul'da muhtelif şehirlerde. Hep anlatırdı, annem de babam da hatıralarını anlatırlardı. Annem de babam da anlatırlardı. Biz onlarla, çocuğa ninni söylenir, biz de bu hatıralarla büyüdük. Yapılan zulümlerle, yapılan haksızlıklarla ninni yerine onlarla büyüdük işte. Onları anlatırlardı. Babam uzun süre dolaştı, yani her şehri hemen hemen dolaştı. Fakat en fazla İstanbul'da kaldık. İstanbul'da da kaybettik babamı.

Bak şimdi, şimdiki çocuklar çok uyanık. Bizler çok saf büyüdük. Her söylenene inanırdık ve laflarından dışarı çıkmazdık büyüklerin. Büyükler ne derse o söz tutulurdu. Şimdi öyle değil ki. Her kafadan, herkes kendi kafasına göre hareket ediyor. Bi de çok saygı vardı eskiden. Şimdi o saygı yok. Hiç yok. Benim talebelerim karşıda beni gördüğü zaman düğmesini iliklerdi, kapanırdı, hazır ol vaziyete geçerdi. Şimdi labali. Hocayı saymadıkları gibi, hakaret ediyorlar. Kalmadı; saygı, sevgi kalmadı. Ben bir laf söyliycem de olmucak, hemen yerine getirilirdi o lafım.

Valla çocukken okumak çok istiyordum. Çok çok okumak istiyordum. Fakat babamı kaybedince mali durumumuz bozuldu. Kardeşlerim, ben, bi tek anacığım yetişemez oldu. Gerçi babamdan maaş bağlandı ama ihtiyacı karşılamıyordu. İstanbul gibi yerde kolay değil. Dört çocuk öksüz. En kısa yoldan öğretmenliği seçtim. Ben isterdim ki çok okuyım, lisan öğreneyim, dışarılara gidiyim, bu arzumu çocuklarımla giderdim.

Biz Eskişehir'deydik... Dayımlan babam, ikisi de eczacı. Okuldan arkadaşlar bunlar. Sonra annem nasibolmuş, arkadaş, kız kardeşini alıyo arkadaşının. Anncannem öldü. Anneannem ölünce, benim annem çok güzel hafız, iyi Kur'ân okur, annesinin başına gitti. O ordayken bizi çocuklar, dayımın çocukları beş tane, biz de dört taneyiz, toplandık bahçede oynuyoruz. Ben de 3-4 yaşında bi şeyim yani. Aklım eriyor da tam değil. Tut daha çocuğum. Bi bebe-

Nebahat Alemdaroğlu, 19 Mayıs kutlamalarından. (19 Mayıs 1937)

ğim vardı, bezden bi bebeğim vardı. Evcilik oynuyoruz, karşı komşunun bahçesinde. Onların da bir çoban köpeği var. Dayımın çocukları beni çok kıskanırlardı. Benim o bebeği aldılar, ne olduysa kızdılar bir şeye, fırlattılar attılar. Ben de bebeğimi attılar diye koştum ağlayarak, bebeğimi alıyım diye. Gidip bebeğimi alırken koca bir çoban köpeği onların, o evin sahibinin beni devirdi. Benim üzerime çıktı çoban köpeği, karnımı ısırdı. Ben bayılmışım. Gözümü açtım ki kadın karnıma bi şey bağlıyor. Yağlı bi şeyler koymuş bağlıyo. "Sakın ha babana söylemiyeceksin" dediler. Korkutuyorlar beni, döveriz seni. Kadın da korkuyor kendinden. O gün annem gelmedi eve. Annesinin başucunda. Ben de evde erkenden uyumuşum. Babam gelmiş, ben inlemeye başlamışım acıyo heralde ki. Niye inliyo falan derken babam orama burama bakarken karnımı görüyor. Açıyo ki köpek ısırığı, bir ısırma var. Hemen beni kucağına alıyor. Koşturarak o zaman araba şey yok, otomobil eczaneye iğne yaptıracak. O anda gözümü açtım ki babamın kucağındayım. Yaptı bana sus söyleme bi şey anladım. Neyse eczaneye gittik. Beni yatırdılar. Bana kuduz iğnesini yaptılar. Heralde kuduz iğnesi yaptılar. O anda da ben, Cumhuriyet Bayramı'nın gece şeyleri fener alayı vardı, ben onlara bakarken işte iğnemi yapmışlardı. Hem canım

yanıyo hem de çocukluk bu ya dışarıdaki ışığı, askerleri seyrediyorum. Onu hiç unutmam ve karnımda devamlı o iz kaldı. Şimdi ben köpeğe karşı alerjim var. Katiyyen köpeğe yanaşamam. O kanıma epey işledi benim.

NERİMAN ÇABUKER*

1914 benim doğumum, Rusya yazar nüfus kâğıdımda. Sonra işte Rus Harbi bitince, yürümüşüz Trabzon'a. Eskiden Trabzon'la Rusya temelli temas halindeydi. Sonradan kapandı yollar. Ben ev hanımıyım. Babam serbest iş yapardı. Tek çocuğum.

Şimdi Birinci Cihan Harbi'nde Ordu'ya gitmişiz. Rus gelmiş, Trabzon'a gelmişiz. Gendimi biliyorum. Üç yaşında felandım ama hatırlıyorum. Orda, Rum mahallesiydi evimiz, Rus yımış evimizi. Orda hep Rum çocuklarınan oynardık. Okul da varıdı mahallemızda. Rum çocukları mavi önlük giyerdiler. Sonra oldu okul çağım, okula götürdüler verdiler beni. Rumlar ordaydı. Ta şeyde, İçkule derler orda. Fatiünaz İlkokulu diye, en büyük okuldur Trabzon'un zamanında. Oraya gittim ama çok uzaktı bize.

Bir sene sonra Rumları sürdüler Trabzon'dan. Sürünce bizim tarafın çocuklarını getirdiler, o Rumların okuluna verdiler, goydular. Orda iki sene okudum. Biri yukarıda okumuştum, iki sene de orda okudum. Urdan dördü, tekrar oraya gittik gine, ura üç senelik idi. Tekrar oraya gittik. Dördü, beşi urda okudum, mezun oldum. Ben okula başladım sene, altı sınıf varıdı okulda, altı sınıf. Altıya gelen kızlar çarşaflı, peçeli olurdular. Biz küçük tabii sonra bi sene okuduktan sonra altıncı sınıfı kaldırdılar, beşe indirdiler okulda. Okulumuz çok disiplinliydi, ilk gittiğim okul. Sınıfa girecemiz zaman, hep toplanırdılar. Salon çok büyüktü, altta da toplanırdılar. Bütün büyükler gelirdi, hatırladığım gadar. Ondan sonra urda dualar okunurdi, herkes sınıfına çekilirdi. Bu şekilde derse girerdük. Gara Kazım Bekir Paşa bilmem neler gelirdi o zamanlar. Sonra öbür tarafa gittim işte. Altıyı kaldırdılar. Altıdan çıkan çocuklar öğretmen olürdi. Altıyı kaldırdılar, beşe indirdiler. Bizim derslerimiz hafifledi. Eskiden o zaman ikide Fransızca okunürdu.

* Görüşme, 28 Aralık 1998'de Serpil Karaçayır tarafından yapılmıştır.

On bir tane kitabımız vardı. Tarih, coğrafya, eşya, eşya detım tabiat bilgisi şimdiki, sarf, dil, lisan daha, hendese, hani çızıklar var ya, hendese, ulum-u diniye, din dersi, Kur'ân muhakkak var. Matematiğe hesap derdik, hesap kitabımız vardı. Bi şelerimiz vardı, unuttum gaç sene oldu.

Ben öyle çalışkan çocuktum desem yalan derim. Fakat hocanın dedüğünden giderdim derse ve kazanırdım. Çalışırdım icab ederse, ezberi olanları, tarih, coğrafya onları okurdum ezberleyince. Fakat hocanın anlattığından teyip gibi, unu alırdım, gider söylerdim, öyleydim.

Dayak katiyyen yoktu. Saygı vardı. Öğretmenumuzun geçtiği yerden biz geçmezduk, katiyyen. Görsek, öğretmenumuz geliyor köşeden, biz yolumuzu değiştiruduk. Çünki, saygı, hürmet çokti. Şimdikiler gibi değil. Sonra okuldan çıktığımız zaman, oldum olası sokağa düşmezdim. Hep toplanırdık, aşağıda salona, herkes eşınnan, herkesin bi eşi var idi. Eşlerınan böyle çiftleşirdiler. Biz de bi baş, tabur başımız vardı, İclal isminde bir kız. Büyük, o büyük sınıftaydı. Bizi alırdı, yürüye yürüye başımızda namaz bezi, gırmızı gurdelalar başımızda. Getire getire herkes muhitine geldi mi ayrılırdı. Herkes, gelen ayrılırdi. O şekilde girerdik eve. Böyle sokağa düşmek yoti. Disiplin bunlar. Hocayı, hocayı gayet sayarduk. Geçtüğü yerden geçmezdük. Bu şekilde disiplin, dayak bilmem, dayak yoktu.

Neriman Çabuker kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 28 Aralık 1998 günü, Ankara Kavaklıdere'de.

Benim ilk gittiğim okul u gadar uzak ki çok uzak. Hatta bi sefer kışın giderken, potınımın lastiği çıkmış garda farketmemişim de gitmişim. U gadar karda gıyamette, u gadar yola yürüme giderdük. Sonra bi sene ama bi seneden sonra Rumlar gidince, geldik kendi mahallemize. Şu gadardı evimiz okula.

İlk gittiğim zaman, gittim, götürdüler beni içeri, şey benim beyliğimde şeydi, buranın hocasıydı, o götürdü beni. Annem beyin hastasıydı, yatıyordu. O götürdü beni. Girdim, güzel güzel oturduk. Tanış olan arkadaşlarla oturduk. Zil çaldı çıktık dışarı. Ben saldırdım gidiyorum. Bitti, okul bitti. Hemen geldi, aldılar beni,

"Cezalısın" dediler. "Niye?" dedim. Dedi ki: "Böyle gidilir mi?" dedi, "Tabur olacaksınız, sizi ben götüricem" dedi, tabur başımız. "E bilmedim" dedim. Ceza vermediler, anladılar ki bilmedim. O şekilde, ertesi gün yapmadım onu bida tabii. Gele gidile anlaştük.

O zamanlar çok işler olurdu, ne bilim ben. Ama gız, oğlan, erkek yoktu. Sadece gız okulları vardı. Erkek okulları ayriydi. Ortaokula geçecem zaman, erkek-gız garıştı diye beni okuldan çikarttiler. Birazcuk dana gibi büyüyodum da. İşte onun üçün ortaya gidemedim. Çok öğretmen olmak isterdim ama öyle olunca yol göndermediler beni okula. Kız erkek karıştı diye.

Okulda şimdikiler gibi sıralarımız vardı. Herkesin bi gözü vardı, çantasını kordu oraya. Otururduk, hocamız gelirdi, urda anlatırdı. Her derse ayri hoca gelirdi u zaman. Öyle bi sınıfın, bi hocası yokti. Bütün derslere ayri hocalar gelirdi. Mesala hesaba ayrısı, coğrafya işte tarihi ayrısı, her dersin başka hocası varıdi. Unlar gelirdi. Derslerini verirdiler, giderdiler. Müzik hocamız her zaman söylerim onun adını Macide, Macide, Macide Hanım. Rüya Haz, Kur'ân dersine gelirdi. Matematiğe kim gelirdi? Raife Hanım. Şükriye Hanım gelirdi, bi de Şükriye Hanım, bu kadar. Unları çok severdük, hocalarımızı. Onun için hiç unutmam, unları. Unlar da beni unutmazlar. Kaç sene geçti aradan, burda bi kere, Bahçeli'de giderken, Şükriye Hanım dedimi felç vurmuş, tekerlekli sandelyeyle giderken, gittim ki o. "Öpim hocam" dedim. "Ay yavrum, Neriman'ım" dedi, sarıldı bana. Unlar da unutmazlardı bizi. Biz çok severdik hocalarımızı. Hepsi iyi insanlardılar.

Yaramazlık yapınca, cezasına, yaramazlığına göre bi ayağın üstünde durudun, bi elini galdurdun. Hiç olmadım ama arkadaşları gördüm. Ayak üstü dur, elini de galdur, ceza bu. Dayak yok, hiç katiyetle yok dayak. Bazısını da öğle yemeğine yollamazlardı. Büyük ceza. Haşarı çocuklar çogudi. Öyle yaramazlık yapanları, öğle yemeğine yollamazlardı.

Cumhuriyetin ilanını u gada çok bilemem. Çünki küçüktüm. Ama Cumhuriyet Bayramı'nda birinci sınıftaydım. U yukarkı okulda dediğim yerdeydim işte. Birinci sınıftaydık, bizden üçer lira para istediler, bütün talebeden. Üçer lira götürdük. Terziler geldi, makinalar geldi. O büyük salonda hep yerleştiler. Bizim ölçülerimiz alindi. Pike vardır bilirsiniz, pikelerden bize elbise diktiler.

Böyle kanın derdik, böyle böyle kalın pile. Ha öyle etek diktiler. Üstüne de bahriyelilerinki gibi, buluz yaptılar. Fakat onların kahverengiydi, bizimki kırmızı, yakalarımız, kollarımız ipek, beyaz şerit geçmiş, burda da böyle kravatımız var tabii, bahriyeli elbisesi gibi. Kırmızı kordelalar başımızda, beyaz çorap beyaz pabuç, dikildiler. Undan sonra herkesinkinin numaraları var, herkesinkini verdiler. Bayramda da gittik, gine okula, dizildik. Geldi bando, ora en büyük okul çünki. Bando geldi, aldılar bizi, böyle herkes bi yere birleştiler, taburlar oldu. Aman ne âlemdi, o beyaz papatya gibi çocuklar, üç gün üç gece bayram yapıldı. Gece gündüz havai fişekler, neler neler. Anlatılacak gibi değil, davul zurna da ayrı tabii. Üç gün üç gece yapıldiydi. Unu hiç unutmam. Küçüktüm birinci sınıftaydık biz. Herkes seviniyor. Tabii sonra, Trabzon erkekleri hep harpta kaldı. Trabzon da büyüyenler hep böyle 12-13 yaşında galan çocuklar, erkek galdı. Gidenlerin hiç biri gelmedi. Bizim aileden yedi kişi gitti, yedi kişi de gelmedi. Hep o Horondüzü dedikleri yerde, orda galdılar. Onun için millet, bu havada artık coştu millet. Anlatılacak gibi değil. Günlerce, aylarca devam etti o sevinç. Çok sıkıntı çektiler. Sevindük da süslendük. Hoşuma gitti şenlük, gıyamet. Hoşlanduk tabii. Sevduk, sevunduk. Üç gün üç gece bu, golay değil. Hatta yorulurduk da yollarda babacım rahmetli, ben bi tek olduğum için peşimizden gelirdi. Böyle taburun yanlarına koşardu, böyle saç örgüsü şeyler vardı, pastalar, undan bana veridi ki "Ye gızım, ye gızım" aç kalmim diye. Yorulduk çocuktuk tabii.

U zamanda çocuklar büyüğünü bilirdi. Küçüğünü bilirdi. Büyük oturduğu yerde, önünden geçmezlerdi, ayıptı yavrum. Büyük yanında bacak uzatmak, yok bilmem ne. Sonra, iki hanım otururken küçük çocuk onların yanında oturmazdı. Ayip idi, büyüğün yanında oturulmazdı. Biz de arkadaş gelende arkadaş varısa, misafir çocuklarınan başka odada otururduk, öyleydi. Saygı, hürmet çoğudi o zaman. Şimdiki millet baştan bozuk.

Ben öğretmen olmak isterdim. Çok severdim öğretmenliği. Öğretmenlerimi çok sevdüğüm için müdür artık neyse, öğretmenlüğü çok severdüm. İşte diyorum ya ortaokula gidecem zaman erkek gız garışınca beni göndermediler. Ama hâlâ severim.

Geldikten sonra muhacırlıktan, Yunan geldi. Top attı Trabzon'da, bombardıman yaptı. Bizzat ben küçüğüm, daha okula fe-

lan gitmiyorum. Rum mahallesi olduğu için, Rumlar nasıl seviniyorlar. Yunan babamız geldi, sizi kesecez. Ben ağlaya ağlaya eve koştum. "Bak anne bizi kesecek", "Yok kızım korkma kızım" polisler kapıları dolandı, toplanın çıkın dediler. Durmayın burda evlerde. Ayasofya denilen bir yer vardır, Trabzon'un içerisinde. Ura gezmeye giderler, şimdi hep ev oldu oralar. Annem, böyle garyolanın altından şöyle elini soktu, bi şey aldı, goynuna soktu. Ne soktuğunu bilemiyorum, çocuğum. Benim de böyle bir ayakkabı kutuları vardır ya öyle bir kutum vardı. Onu aldım, gittuk. Kaçtük, gittük şeye Ayasofya'ya. Orda işte herkes oturdu, gonuşuyoz. Dediler ki: "Bakalım Neriman'ın kutusunda ne var." Böyle aldı getirdi. Açtılar ki bebem var. Şimdi, benim en gıymetlim oymuş demek ki o zaman. Onları bilirim. Ama Rumlar çok sevindilerdi, Yunan geldi diye. Sonradan hepsi gitti, kurtulduk.

NACİYE ÖNCÜL*

1920 doğumluyum. İstanbul'da Heybeliada'da doğmuşum. Ama bu büyük bir rastlantı. Çünkü annem babam Antalya'nın Akseki kazasından, ilçesinden. Babam köyünden, annem Akseki'nin içinden. Babamın köyü o zaman Sülbes, şimdi Güzelsu. Babam köyünden 14 yaşında ayrılmış. Ödemiş yoluyla İstanbul'a gelmiş, orada medrese tahsili yapmış. Medrese tahsilini bitirdikten sonra biraz Darülfünun felsefe bölümüne, yeni açılan Darülfünun felsefe bölümüne girmiş. Mesleğe ilk atılışı hemen medreseyi bitirir bitirmez aşağı yukarı belki daha öğrenciliği de sürüyor, onu bilemiyorum, Heybeliada'da Bahriye Okulu'na ki o zamanki adıyla deniz okulu, denizcilik... Bahriye Okulu'na din dersleri, ahlak ve felsefe öğretmeni olarak atanmış ve ilk resmi görevi... Ondan sonra Akseki'ye gelmiş. Oradan annemle evlenmiş ve Heybeliada'ya götürmüş. Onun için ben orada olmuşum yani, yoksa İstanbul'la, Heybeliada'yla ailemin fazla bir ilgisi yok. Toroslar'da, Akseki'den onlar. Babam "sarıklı hoca" demektir bu, yani babası da köyün imamıydı. Mahmut Efendi o zamanki Sülbes köyünün imamı

* Görüşme Adem Soydan tarafından yapılmıştır.

İşte babam 14 yaşına kadar köyde kaldıktan sonra tarla bağ işlerine, şu yardım ettikten sonra ve Ödemiş'e babasıyla belki ekin biçmeye falan gittikten sonra bir atılım yapmış, tek başına İstanbul'a beş kuruşsuz gitmiş. İşte mühür kazarak, cerre çıkararak, bir dergiye Balkan Savaşı sırasında yahut da Balkan Savaşı'ndan hemen önce mi, Bulgaristan'a muhabir olarak gitmiş. *Sebilü'l-Reşat* galiba derginin adı. Herhalde *Sebilü'l-Reşat.* Bir dergi, yani söylemek istediğim şu, bir köy çocuğu, ama 14 yaşında çıkarak, yok olmadan İstanbul'da Heybeliada'da Bahriye Okulu'na öğretmen olarak atanabilmiş ve ondan sonra ben 1920'de doğuyorum. Babam işte orada öğretmen. Heybeliada'da oturuyoruz, lojmanlarda. Anadolu'da Mustafa Kemal var ve İstiklal Savaşı sürüyor. Babamı öğrencileri bir gece Anadolu yakasına kaçırıyorlar, tabii babamın isteğiyle, denizden öğrencilerin onu kaçırması, götürmesi ondan. Heybeliada'dan, adadan nası geçecek Anadolu'ya? Deniz yoluyla bir motorla gece Anadolu yakasına geçiriyorlar ve babam oradan yayan yapıldak, eski tabirle yayan yapıldak, Ankara'yı buluyor...

Biz üç kardeşiz. En büyükleri benim, benden üç yaş küçük erkek kardeşim vardı, o vefat etti. Benden sekiz yaş küçük bir de kız kardeşim var. Ben de, o da İngilizce öğretmenliğinden emekliyiz. İkimiz de Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin İngilizce bölümünü bitirdik...

Annem ev hanımıydı. Yalnız çok becerikli, çok yetenekli bir ev hanımıydı. Çok iyi dikiş dikerdi. Erkek elbisesine varıncaya kadar, babamın işte o cübbelerini, yakalarını, erkek elbisesi, her şeyi, gömleklerini annem dikerdi. O seferberlik zamanında Akseki'de iken yedi kardeşin en büyüğü annem. Bir tuhaf bir şey, dedemin, yani annemin babasının soyadı da Yazıcıoğlu; galiba onlar bir Osmanlı zamanında nüfus sayımı yapılmış, ne zaman bilmiyorum. O zaman herhalde, İstanbul'a yazıcı olarak gelmişler nüfus için ve bir daha dönmemişler, evlenip orda kalmışlar. Oradan gelen bir Yazıcıoğlu soyadı diye söylenirdi. Benim bildiğim o kadar. Annem yedi kardeşin en büyüğü idi. Annemin becerikli, yetenekli, akıllı bir hanım olduğunu düşünüyorum. Akseki'ye kaymakam gelmiş seferberlik zamanında, annem genç bir kız. Kaymakam gömleksiz kalmış, eskimiş gömleği, oralarda bir gömlek, frenk gömleği bulamı-

yorlar. Nihayet anneme başvuruyorlar. Annem de diyor ki: "Eski bir gömleğini yollasın da ben ona göre dikeyim" diyor ve o gömleği alıp parçalara ayırıyor. Ona göre kaymakam beye gömlek dikiyor. Kendi kendine öğrenmiş durumda. Benim üniversiteyi bitirinceye kadar tüm paltolarımı, her şeylerimi annem dikti. Ev hanımıydı. Yalnız uyanık bir hanımdı. Yeni yazıya geçildiği zaman, 1928'de yeni yazıya geçildiği zaman Ankara'da Millet Okulları açıldı. Ev hanımlarına alfabeyi, yeni yazıyı öğretmek için. Gidenlerden biri de annemdi. Diploması da hâlâ resmi var üzerinde, durur. Belki asmak gerekir...

Biz Ankara'da Hisar'ın oralarda oturduk. Atpazarı, Samanpazarı'nın üstü Atpazarı kulesi. Bir de Atpazarı'na yakın bir yerde, ev sahibimiz de Atpazarı'nda kasaptı. Öyle bir şeydi. Hatırlıyorum. Ev sahibini biz üste otururduk, onlar altta, şöyle avcuma benim yoğurt koyardı kapının önüne oturduğumu hatırlıyorum. Şey yoğurdu ama süzme yoğurt. Katı, yumuşak değil. Onu dondurma gibi yalaya yalaya yediğimi kapının önünde hatırlıyorum. Daha ne hatırlıyorum, işte Ankara'nın soğuğunda kapılar halılarla filan böyle (eliyle kapının çerçevesinin şeklini çizerek) kapanırdı. Kapıdan ziyade onları açarak girerdim, onların odasına, bunları hatırlıyorum.

Hiç hatırlamıyorum okulun ilk gününü. Yalnız şunu hatırlıyorum. Komşumuz okulda öğretmen bir hanımdı. Makbule Hanım galiba. Komşumuzdu, genç bir kızdı, genç bir hanımdı, yani evli değildi. Yani babam ve annem ailem işte "Naciye'yi al götür." ilk birinci sınıfa... Birinci sınıfı okutuyordu o sene, yaşım tutmuyordu. Zannediyorum beşimi doldurmuştum da altımı doldurmamış olabilirim. Yalnız 5 yaşında iken babam beni yeni öğretmen bey vardı, beni ona yolladı. Eski yazıyı ben okumaya başladım evde 5 yaşında. Onun için herhalde öğretmen hanım da yakınlık duydu ve komşumuza "Naciye'yi de al götür" dediler. Gittiğimi hatırlıyorum ben ama ilk günü değil de o sınıfa gittim.

Okulumun ismi Yeni Hayat. O da şeyde, Atpazarı'ndan yürüyerek geçer giderdik. Kalelerin dışında yalnız, içinde değil. Aslanhane'ye yakın şimdi Aslanhane, galiba bir mahalle var orada. Yeni Hayat'tı. Tabii o zamanlar her yere yürüyerek giderdik, yani araba da o yollardan gitmezdi. Bizim taraflarda, küçüktük herkes yürür-

dü. Komşu çocukları böyle toplanırdık (elini kullanarak) kapıların önünden geçerken çıkarlardı. Toplanırdık. O şeyden, saatin ordan epey uzun bir yoldu ama zevkli bir yoldu. Yokuş aşağı iner Yeni Hayat'ı bulurduk. Orada sene sonunda o yılın hatırlıyorum; demişler ki: "Bu herkesten iyi okuyor burada, ne yapalım?" Karne gibi o zaman, karne miydi neydi onu bilmiyorum "Verelim de sınıf geçsin" demişler ve ben sene sonunda elimde öyle bir şey tutuşturdular, ben sınıfı geçtim. İkiye devam ettim ondan sonra, bunu iyi biliyorum. Eski yazıyı birinci ve ikinci sınıfta okudum. Yani ilkokulun birinci ve ikinci sınıfında eski yazı okudum. Üçüncü sınıfta yeni yazı çıktı diye düşünüyorum. Üçüncü sınıfta yeni yazıya başladık. Eski yazıya devam etmedik.

Bahçede çok oynardım erkek kız hiç fark etmezdi. Yalnız ben en küçükleriydim, erkeklerin de kızların da. Erkekleri hatırlıyorum da, öğrencileri, ne bileyim sizin gibi (beni göstererek), yani kocaman kocaman delikanlılar gibi hatırlıyorum onları. Hiç fark etmezdi, oynardık, koştuğumuzu hatırlıyorum. Bir de sıra olurduk. Hâlâ sıra olunuyor belki okullarda da muhakkak bir kız erkek, kız erkek yapardı. Erkekler kızlar ayrı ayrı değil de aynı sınıfa girecekler, bir kız, bir erkek. Benim de eşim Mehmet diye bir çocuktu. Sonradan ablası çok yakın arkadaşım oldu. Yıllar sonra ben o Mehmet'i hiç unutmadım, korkardım çünkü böyle ince uzun bir çocuktu, ben daha ufacığım filan, çok da haşarı, yaramaz bir şeydi. Biraz korkardım ondan ben, ne yapacak, delilik yapacak diye korkardım başka bir şeyden değil de... Yalnız böyle kız-erkek...

Naciye Öncül babası Hamdi Akseki ve kardeşleri ile. (sağda)

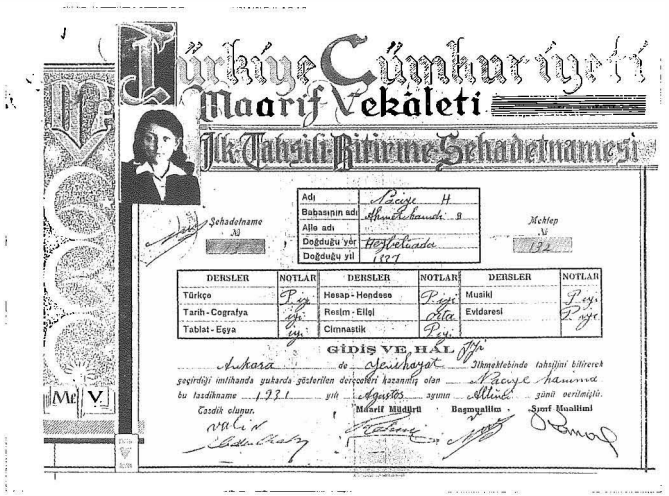

O mahallede herkes okula gidiyordu. Akrabalar, akraba var mıydı yok muydu o zaman benim yaşımda o zaman, bilmiyorum, yani okula gitmeyen

yok. Bir de her sabah bit muayenesi yapardık (geriye yaslanıp gülerek) ve bize yaptırırlardı onu... Şimdi sırayla, bana sıra geldi mi mesela, sınıfın başından sonuna kadar yakaları açardık (yakasını tutup aşağı çekti) çıkanı da doğru eve yollardık, ne faydası varsa. İşte temizlen gel diye. Böyle bir görevimiz de vardı ve her sabah tırnaklarımız muayene edilirdi. Onu öğretmen tarafından, acaba biz de mi yapardık, onu hatırlamıyorum da tırnaklar bir de mendilimiz var mı, muayene yani, mendilimizi göstermek zorundaydık, elimizi göstermek zorundaydık. Başımız yakamız temiz çıkacaktı ve bir kız bir erkek olarak sırada duracaktık. İçeride de sırada da bir kız bir erkek otururduk. Demek ki o yıllarda buna dikkat ediyorlardı, yani devrimin başı, devrimin başı...

Şimdi birinci, ikinci sınıfta ders anlatmak diye bir şey hatırlamıyorum. Yalnız yazdığımızı hatırlıyorum. Bir de öğretmenim beni kaldırıp birinci sınıfa gittiğim zamanlarda, "Ona kadar say bakayım" dedi, ben utandım saymaya. "Hadi Naciye, kulağıma söyle" böyle bir şey, yani öğretmende bir yakınlık vardı. Sınıf kaç kişiydi derseniz, ne çok azdık ne çok, şimdiki gibi seksen kişi değildik herhalde ama otuz-kırk kişi belki de vardık. Küçük bir sınıflar değildi öyle. Öğretmenler hep yakındı, onu hatırlıyorum, uzak bir öğretmen kendime hatırlamıyorum. Çok oynayan bir çocuktum ama öğretmenlerle fazla içli dışlı olan birisi değildim, biraz mesafeliydim sanki. Arkadaşlarıma yakındım ama büyüklere biraz mesafeliydim. Okul müdürlerini hiç hatırlamıyorum. Pikniğe götürürlerdi, piknik değil o zaman, kır gezisine götürürlerdi. Beş mayıslarda giderdik. Daha çok ve yemeğimizi alır giderdik okulla beraber, sınıf değil de okulla beraber. Öğretmenlerle Kayaş'a, Mamağa, oralara

Naciye Öncül ilk mektep şahâdetnamesi.

giderdik. Ben bir seferinde bir arkadaşımla erik çalmaktan, çalacağız diye kayboldum. Hatta aramışlar, sonradan buluştuktu, yani yaramazlıklar da bu işte, başka bir şey yok...

Yemekhane vardı, herkes çıkınını açardı, öğretmenimiz de gelir kontrol ederdi. Mesela yemeğimizi beğenmiyorsa, "Canım bununla insan beslenir mi? Biraz da bilmem ne olsaydı yanında" filan diye uyarırdı. Şimdi siz sordukça şöyle düşünüyorum, sağlık bakımından sağlığımızla ilgililermiş, temizliğimizle, yediğimiz içtiğimizle başımızda dolaşıyor yemekhanede çünkü; böyle pis bir sınıf falan hatırlamıyorum. Gayet olumlu ilkokul benim için. Dediğim gibi, üçüncü sınıfta yeni yazı çıktı. Beşinci sınıfta galiba şey olmuştu, Menemen Olayı ve öğretmenimiz Kemal Bey. Değişiyordu öğretmen, hep aynı öğretmen olmuyordu. Birden başlayıp da beşe kadar hiçbir öğretmen götürmedi. Birdekini hatırlıyorum da, ikidekini, üçtekini hatırlamıyorum. Dörtteki Sadık Bey'di, hatırlıyorum, beşteki de Kemal Bey. Beşteki Sadık Bey'di. İkideki, üçtekini pek fazla hatırlamıyorum. Beşinci sınıfta yeni yazı meselesi var. Arkadaşlarım da biraz bana göre büyükler falan. Nedense günlük gazeteyi okuturdu her sabah Kemal Bey.

Gazete o zaman, *Hâkimiyet-i Milliye* miydi, herhalde oydu. *Ulus* yerine sonradan *Ulus* olan *Hâkimiyet-i Milliye* olabilir, tam olarak hatırlamıyorum ama beşinci sınıfta Kemal Bey her sabah elime gazeteyi tutuşturur, sınıfın karşısına beni çıkarır, yeni Türkçe o günkü olayları okuturdu. Onu hatırlıyorum... Sonra beşinci sınıfı bitirirken bizi bahçeye dizdiler, kutular içinde sınıf birincilerine bir hediyeler, hediye verildi. Ford'un mu, Amerikan Ford'un mu, Fullbright'ın mı, birisinin okul birincilerine verilmek üzere yolladığı hediyelermiş demek ki. O zaman da Amerika'dan böyle bir şeyler gelmiş, öyle hatırlıyorum.....

Daha fazlasını hatırlamıyorum, yalnız böyle sırada duruyoruz, bize sıra geldi, bizim sınıfa, benim adım söylendi. Ben ne olduğunu filan bilmiyorum fazla. Çıktım elime bir kutu tutuşturdular. Bilmem işte böyle bir Ford mu, Fullbright mı bilmiyorum, aklımda kalması imkânsız. Bir Amerikan orijinli olduğunu hatırlıyorum. Eve getirdim, içinden bebek çıktı. Bebeği hatırlıyorum, başkasını hatırlamıyorum. Başka ne çıktı, bir de böyle bir olay.....

Hiç ceza hatırlamıyorum. Yalnız demin dediğim gibi, sabahları muhakkak muayene oluyoruz dedim ya, o konu beni demek ki rahatsız etmiş ki unutmuyorum. O çocukların eve yollanmaları ve temizlenin gelin, üstünüzü değiştirin, yıkanın falan meselesi beni biraz demek ki rahatsız etmiş ki... Bir tek ceza, ceza ise, onu hatırlıyorum. O da ceza değil, temizlik için, yani öğretmenlerimiz temizliğimize dikkat ediyorlardı, sağlığımıza dikkat ediyorlardı, yediğimize içtiğimiz şeylere dikkat ediyorlardı. Okulda susuzluk diye bir şey hatırlamıyorum. Büyükçe bir bahçe vardı. Çok koşup oynadığımı hatırlıyorum ve öğretmenlerimizin yakınlığını hatırlıyorum.....

Özel gün, kutlama olarak 5 Mayıs'ı hatırlıyorum mesela. Kıra gittiğimizi, kırlara gittiğimizi, sonra işte Cumhuriyet'le birlikte o Menemen Olayı üzerinde demek çok duruldu, gazeteler okutuldu her sabah, okuduk gazeteyi beşinci sınıfta, onu hatırlıyorum ama özel günleri hatırlamıyorum. Yani Cumhuriyet Bayramı, 19 Mayıs, 23 Nisan, bunları hatırlamıyorum. Yapılmış olabilir, hatırlamıyorum...

Babam diyanet işleriyle Ankara'ya geldikten sonra Atatürk ile beraber Mustafa Kemal Atatürk ile beraber, Gazi Mustafa Kemal. (Babam) hemen erkek lisesine, yeni açılmış o zaman, öğretmen olarak verilmiş. Onun dışında, Şeriye Vekâleti var. Sonradan Diyanet İşleri kuruldu. Şeriye Vekâleti'nde babam önemli konumda memur ve babamın katıldığı şey var. Şimdiki eğitim şuraları gibi kongreler var. Babam oraya temsilci olarak gidiyor ve geçen gün de birisi gazetede bulmuş, onu getirdi; eski gazetelerde, araştırma yapan bir arkadaş, babam şeye, ilahiyat fakültesi değil de imam hatipler var. İmam hatiplerde İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça dersleri konması için teklifte bulunmuş orda Hamdi Efendi'den. Hamdi Akseki, babam Hamdi Efendi'den diye. Babam en sonunda Diyanet İşleri Başkanı olarak vefat etti. 1950'nin ilk haftası Demokrat Parti hemen yeni gelmişti daha, babamı hep meclise giderken hatırlıyorum. Bütün törenlerde, sarığıyla, cübbesiyle kutlamalara giderdi. Cumhuriyet Bayramlarına, şeyde daha başka neler varsa bütün o bayramlarda, millet, eski Millet Meclisi tabii ki oraya giderdi ve 12 yaşımdayken babamın beni İstanbul'daki 1932'de, İstanbul'da yapılan dil kurultayına nasıl götürdü, nasıl soktu içeriye,

bilmiyorum, dil kurultayına götürdü. Babam dinletti bana. Dolmabahçe Sarayı'nda yapıldı. 12 yaşındaymışım demek ki, 1932, hatırlıyorum. Atatürk de vardı diye hatırlıyorum orayı, büyük bir masa da böyle, dinleyiciler vardı da babam orda nereye koydu beni, bilmiyorum bunu. Bir de şeye götürdü babam, Millet Meclisi'ne. Atatürk'ün galiba Meclis'teki son konuşması idi. Çok iyi hatırlıyorum. Babam yine böyle bir Cumhuriyet Bayramı olsa gerek, bir tören için kendi de gidiyor, beni de yanında, ne yaptı etti soktu Millet Meclisi'ne, öyle hatırlıyorum. Atatürk böyle kürsüye yaklaşıyor harmanisiyle, üzerindeki maşlahıyla, maşlah değil de peleriniyle, peleriniyle, arka kapıdan bir güneş gibi sapsarı saçları. Onu görebildim tabii ordan ne kadar uzaktaydım, ne kadar yakındaydım, onu da bilmiyorum. Geldi ve oradaki konuşmasını hatırlıyorum ama ne konuştu ne etti, ondan ziyade, Atatürk'e dalmışım bakıyorum. Konuşmasını da daha genç miyim, genç kız mıyım, daha mı küçüğüm ama hatırlamıyorum. Böyle bir şey yani, babam bu konularda çok dikkatli idi. Cumhuriyet Bayramlarına katılırdı muhakkak mecliste kutlamalara giderdi. Şey de İnönü ile ve bütün bakanlarla Diyanet İşleri Başkanı olarak çok büyük yakınlığı vardı, beraberliği vardı hatta Demokrat Parti kazandığı zaman Celal Bayar'la, hem Celal Bayar'ı kutlarken Meclis'te resmini çekmişler, bende hâlâ fotoğraf var. İnönü'ye de, İnönü tabii ayrıldığı için, İnönü'ye vedaya gidiyor. Onun da notları var defterlerinde, ezan meselesi konuşuluyor filan o zaman. Ben böyle bir ortamda büyüdüm. Babam şeydi, sarıklı hoca idi. Fakat ölümü Diyanet İşleri Başkanı olarak oldu. Çok kitapları var. Kitapları devamlı okullarda okutuluyordu. Evet, öyle uyanık bir aileden geldim. Ama ne de olsa, yine dini bir çevreden çıktım, onu da söylemek istiyorum...

Babama hep ilerleme düştü, onun farkındayım. Arada bir sıkıldığı, 1925 yılında sıkıldığı bir zaman oldu ki, işte 1925 yılında Tevhid-i Tedrisat meselesi filandı. Ama genellikle düzgün bir şeyi oldu diyelim. Cumhuriyet devrinde çok düzgün bir memuriyet hayatı oldu. Bir memur ailesi, normal bir memur ailesiydik...

Çocukken şunu olmak isterim diye bir anım yok. Yalnız bizim devamlı okulda olacaksınız, onun dışında bir şey düşünemezdiniz, yani çocuk olarak dışarıda oynuyorsunuz, koşturuyorsunuz, çok

oyun seviyorsunuz, erkek kız ayırmıyorsunuz, onlar da sizi ayırmıyorlar. Bir de Hıristiyan, Müslüman ayırmıyorsunuz. Bizim mahallemizde Ortodokslar vardı, çok hemen yakın komşularımız, onların da oğlan kız çocukları vardı. Öyle uzak yerlere giderdik, beraber giderdik. Vay anamlara filan şaşarım yani, nasıl izin verir, seslerini çıkarmazlarmış. Yahudiymiş, Ermeniymiş, Ortodoksmuş, Katolikmiş, hiç fark etmiyor; benim ailemde de fark etmedi. Başkalarında fark ettiğini o devirde zannetmiyorum. Benim, yani annemin babamın bir gün bile o çocuklarla oynama dediğini hatırlamıyorum... Yani okul bizim için koşulacak bir yerdi, gidilecek bir yerdi. Kız erkek farkı benim için yoktu. Önce bunu bir milletvekili akraba kız vardı. Rasih Kaplan, ilk meclisten girmiş o da. Himay-i Etfal derdik o zaman, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun demek ki kitaplığı varmış ki, bana ordan durmadan kitap getirirdi. İkinci sınıftan itibaren getirirdi. O Pol ve Virgin'leri, Heidi'leri daha bilmem neleri hep eski yazıdan okumuşumdur. Demek ki eski yazılışı orada vaktiyle alınmış, konulmuş.

NURİ KADİKIRAN*

Ben 84 yaşındayım. Bala'nın (Ankara'nın ilçesi) Hacıbekir köyünde doğmuşum. Çiftçilik yapıyordum, tarlada tapanda çalışıyordum. Annemizin doğum yeri Hacıbekir, babamızın doğum yeri Hacıbekir. Babam, bizim davarımızı güderdi. Sürümüz vardı, davar güderdi. Çiftçiydi kendisi. Beş kardeşiz. Üç oğlan, iki kız. Dördü ölü, hayatta ben kaldım kızım...

12 yaşımda köydeydik. Köyde kuzu güderdik, tarlaya giderdik, ekin biçerdik, tırpanla çalışırdık kızım... Okul görmedim kızım, görmedim. Gitmeyi isterdim ama nasıl. O zaman bizim zamanımızda köylerde okul yoktu kızım. Ne arasın, yoğudu. Helbette okumak isterdim canım, ama askerlikte öğrendim, muazzam öğrendim. Askere gittik, mektubumuzu alana yazdırıyorduk, utanıyorduk. Orda okul açtılar bir gün, bizi okuttu. Mükemmel mektubumuzu yazdık, okuduk...

* Görüşme, 27 Mart 1998'de Dilek Pınarcı tarafından yapılmıştır.

Cumhuriyet Bayramı'nda eskinden köylerden yaya yola düşerdik. Ankara'ya, Cumhuriyet Bayramı'na gidelim diyordum. Araba, vesait bir şey yoğudu. Cumhuriyet Bayramı'nı gelir seyrederdik. Şimdi herkes evinde televizyondan seyrediyor. Geliyorduk, iyiydi, çok iyiydi...

Valla kızım bizim zamanımızda Ankara'da hiçbir şey yoğudu. Bi istasyon varıdı. İstasyonda Ulus'a, Karaoğlan Çarşısı derlerdi. Ulus'a, Karaoğlan Çarşısı'na gidelim diye gelirdik, yani ora gezme yerimizdi. Ulus'ta eski Meclis vardı, bilirsin. Eski Meclise gelirdik. Yani içine girmedik. Önünden geçiyorduk. Kim bizi içeri koyacak o zaman. E, caddeler, sokaklar böyle değildi. Ama gene bayraklar falan varıdı...

Onlar da diyordu, Atatürk sağolsun, Cumhuriyet'i kurdu, bizi Yunanlılardan kurtardı, seviniyorlardı...

Şimdiki çocuklar yaşıyor. Biz sürünüyorduk tarlada tapanda. Kıçımızda bir bez, kaput bezi, ceket neyin yok. Bir mintanla, tarlada tapanda... Şimdiki çocuklar yaşıyorlar kızım. Refah içinde. Diğer çocuklar da aynısı kızım, aynısıydı. O zaman ayağımızda çarık, sırtımızda tırpan, tarlaya git çalış, çocuklar, ufak çocuklar su getirirler hayvanla, ekmek getirirler tarlaya. Ama şimdiki çocuklar öyle değil, herkesin altında arabası var, motoru var, biçeri var, köyleri bekliysen, rahat...

Çocukkene ben subay olmak isterdim okusaydım (gülüyor). Ama okumadım kızım.

ORHAN DAYAR*

Efendim, bendeniz 1917 İstanbul doğumluyum. Babam o zaman Harbiye Nezareti'nde amir olarak çalışıyordu, yani Genelkurmay Başkanlığı'nda şimdi. Annem ise muallim mektebi mezunudur, muallimdir. Benim çocukluğum İstanbul'da geçti. 6-7 yaşına kadar, yani Cumhuriyet'in ilanına kadar. İstanbul'da ben hatta fes giymişimdir Cumhuriyet'ten evvel. Eski yazıları da okumuşumdur. Arapçayı da okumuşumdur. Fakat Cumhuriyet'in ilanından sonra

* Görüşme, 27 Mart 1998'de Neslihan Güney tarafından yapılmıştır.

babam o senelerde öldü, vefat etti ve annem de o sıkıntıyla İstanbul'da kalmak istemedi. Bu zamana kadar kendi evimizde kalıyorduk ve ilk muallimlerindendir Cumhuriyet'in. Muallim olarak tayinini istedi. Hep beraber Anadolu'ya göçtük. Giresun'a tayin oldu, hep beraber gittik annemle. Babam, babam da İstanbullu, annem de İstanbul doğumlu. Büyük babam yalnız, daha evvel bilmiyorum, Sultan Hamit zamanında herhalde, Arnavutluk'tan geliyor. Harp Okulu'na giriyor, İstanbul'da subay olarak görev alıyor ve İstanbul'da büyük annemle evleniyor. Annem doğuyor ve böylece nesil gelişiyor. Evet efendim.

Ben makine teknisyeniydim. Baskı makineleri. Hem tamiratında hem kullanılışında, bu işlerle efendim uğraşıyordum. Efendim, biz dört kardeştik. Kardeşimin biri, 16 yaşında kaybettik. Birisini 32 yaşında kaybettik. Erkek kardeşlerim bunlar. Kız kardeşlerimin de en ufağı, bundan on sene önce kaybetmiş bulunuyorum. Annem de ondan birkaç sene önce ölmüştür. Nihayet ben de, yaşlandık, kimsemiz de kalmadığı için dünyada, çalışamaz duruma da geldim. Ne yapayım, kalktım buraya müracaat ettim. Kabul ettiler ve on senedir buradayım.....

1 ila 12 yaşları arasında en önemli olayım: Şöyle, biz valideylen dolaşırken, Kırkpınar'ın Köşk kazasından, Giresun'a tayin edilmişlerdi. Şimdi öyle mi? Hep beraber gidiyorduk tabii. Orda böyle bir kış günüydü. Çocukluk tabii. Kızak kayarlar çocuklar. Ben de çok meraklıydım. Kar yağmasını beklerdim. Günlerden ne gündü hatırlamıyorum ama sabahleyin okula gitmedim herhalde, kaçtım okuldan. Kızağımı aldım ve ana yolda, buz tuttuğu üçün kaymaya başladım. O arada Kastamonu'dan yollar kapalı olduğu üçün motorlu vasıta işlemiyo. Ancak beygirlerlen, katırlarlan filan ulaşım, yani nakliyat yapılabiliyo. Bir katır kervanı geliyomuş, ben de bunları görmedim, bütün hızımla kervanın içine girdim ve bi tekme yedim yüzümden. Hâlâ unutamıyorum. Dudağım yarılmış, için için yüzümden korkmuştum. Ama kanlar içerisinde ve bağıra bağıra evde aldım soluğu. Valide, "Aman, ne oldu? Ne yaptın? Neden böyle?" anlatamadım doğru dürüst işte şöyle oldu, böyle oldu. Doktor yok ortada, yollar kapalı, n'apıcaz? Jandarma bile yok. Evde işte alkol var, pansuman şişeleri var, pamuktur, sargı beziydi, alkoldü

şuydu buydu, bunlarla tedavi ettik, yani bu çektiğimi hâlâ unutamıyorum...

İlkokulu bitirdim. Ondan sonra dayım *Gayrettepe* vapurunun idari amiriydi, onun yanında çalıştım. O zamanlar orada kaldım. Bizde böyle işte çırak okulu derlerdi. O zaman teknisyen yetiştiren okullar var, oraya devam ettim. Hem okuyorduk, hem de birden çalışıyorduk, iş görüyorduk. Orda da daha başka makinelerle haşır neşir oluyorduk. Mesela dokuma makineleri, iplik makineleri, bunlarla. İşte Alman teknisyenler geliyordu. Onlarla beraber çalışıyorduk. Onların içinde yetiştim...

İlkokulda da şöyle bir şeydi. İlkokula başladığımız zaman eski Arap harfleri vardı. İstanbul'daydım. Böyle sıralar falan da yoktu. Yerde otururduk, bağdaş kurardık, çantamızı kucağımıza alıp yazımızı böyle öyle yazardık ve yemeklerimiz evde hazırlanır, gider orda bir yere bırakırdık, sarılı falan. Öğlen alır yerdik. Güzel yemekler hazırlamış valide, yapmış bir şey, köfte, sigara böreği yapmış; fakat gazete kâğıdına sarmış. Anladınız mı efendim? Gittik hep beraber koyduk. Öğlenleyin hadi bakalım yemek zili çaldı, kalktı herkes paketini aldı gitti ve benim paketi ben aldım geldim. Oh! İştahla yiyim dedim şunları, bi de açtım, peynir ekmek çıkmaz mı içinden. E ne yapıyım artık ötekileri afiyetle alan yedi. Ben de peynir ekmeği yedim. Çok şükür Allah'a...

Orhan Dayar kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 27 Mart 1998'de Ankara Keçiören Güçsüzler Yurdu'nda.

Okula ilk gittiğim günü hatırlıyamıyorum. Adını da bilmiyorum şimdi şu anda. Evimiz yakında, çok yakında, yani şöyle böyle bi yüz elli metre mesafedeydi. Hatırlıyorum. Sıralar yoktu. Temin bahsettiğim gibi yere bağdaş kurarak otururduk. Tuvalet vardı.

Şimdi ilkokulda o zaman ne biliyim. Valla şimdi hatırlayamıyorum. Evvela şeyi öğrenirdik tabii. Yazı yazmayı ve bu yeni harflerin bugün bu Atatürk'te sonra yazılmasını şimdi çok daha iyi öğrendik, yazmayı, okumayı, Arapça biraz zordur, Arap harfleri, anlatabiliyor muyum? Ondan sonra okulda ne bileyim ben, din dersi vardı, matematik vardı, coğrafya dersi. Evet vardı, yani birkaç ta-

ne daha vardı. Pek şimdi aklımda değil. Valla özellikle başarılı olduğum haylazlıktan başka bir şey yoktu. Yaramazlık, çocukluk. Valla yaramazlık yaptık mı bir ders almazlardı. Bizde dayak yoktu. Benim okuduğum okulumda...

Resmi bayramlar. O zaman işte resmi yoktu. Cumhuriyet'ten sonra oldu. Ben Cumhuriyet'in ilanında gene işte o zaman 23'te yine İstanbul'daydım ya. Çok iyi bir bayram olmuştu. Bayram değil de bayram gibi bir hava esmişti İstanbul'da biliyor musunuz? İşte yani bir ferahlık gelmişti herkes serbestti ne biliyim. Bu fes o zaman çıkardım. Fes de giymişimdir. Fesi kafamdan çıkarmışımdır, gidip bir kasket alıp geçirmişim hemen. İlk olarak Cumhuriyet'in ilanında...

Cumhuriyet'in ilanında en büyük tören 10. yılında olmuştur. Cumhuriyet'in ilanının 10. yılında hakikaten muazzam bi tören olmuştur... 10. Yılda iştirak ettik her şeye. Anlıyor musunuz? O kadar çok muazzam bir tören yapıldı ki, şu İstanbul adeta ayaklanmıştı. Her taraf denizdeki gemilerden tutun da mahallelerdeki evlere kadar, lambalar, bayraklar yani pırıl pırıl. Bir hafta devam etmişti eğlence, sabahlara gadar. Evet. Şimdiki gibi çekişme falan da yoktu. Sonra gençler arasında herkes birbirine bağlı, hep beraber mükemmel eğlenilmişti...

Cumhuriyet'in ilanından sonra, yani herkes yani hayatından memnundu. İşte ondan dediğim gibi bir zamanlar. Hereke vardı. Teknik okulda öğrenciyken gittim dedim ya, teknik okula falan diye. Orada da gençtim daha 17-18 yaşlarında, tamam mı? Atatürk'ün hususi treni vardı. Vagonların altı böyle lacivert boyalı, üstü bej rengi. Böyle yol vardı, orda tren gözüktü mü, istasyonda alırdık soluğu. Ama Atatürk'ü görelim diye. Atatürk de Allah rahmet eylesin kendilerine, treni birkaç dakika durur, çıkardı vagonun penceresinden pek yakın 1-2 metre mesafeden kendisiyle konuşurduk, görüşürdük, hatır sorardık. Fakat çok zeki bir insandı. Allah gani gani rahmet eylesin kendisine. Gayet güzel, nazik muamele eder. Sık sık hatırımızı sorar, "İyi misiniz? Nasılsınız? Ne oluyor? Ne bitiyor?" derdi. Biz de "İyiyiz Paşam" falan diye, sohbet ederdi birkaç defa çocukluk işte gençlik...

Valla Cumhuriyet ile ilgili duygularım, baştaki imparatorluk biliyorsunuz, çökmüştü. Çöktükten sonra da İstanbul'un işgali, Anadolu'nun işgali, falan filan. Cumhuriyet'in ilanı bizde ne bileyim, bir kurtuluş havası, serbestlik, mutluluk, öyle bi şey yarattı bizde, anlıyor musunuz? Bayağı kanatlanıp uçuyormuş gibi bir şey olduk. Böylece rahat rahat olduk. Hâlâ da memnunuz hayatımızdan, memnunuz halimizden.....

Çocukken ne mi olmak isterdim? Hiç meslek sahibi falan olmak istemezdim. Şöyle ne biliyim ben, çok zengin bir ailenin çocuğu olmak hayal ederdim ki, bütün dünyayı gezip görüp rahat rahat yaşıcak, hiç çalışmadan, öyle hayaller kurardım.

Şimdiki çocuklar bizim zamanımızdan daha mutlu sayılırlar aslında. Mutlu, bizim çocukluğumuzdan gayet serbestler görüyorsunuz. Okullarında olsun, evlerinde olsun, gayet iyi yetişiyorlar. Fakat yaş 17-18'i buldu mu efendim, nedense birbirlerine giriyorlar.....

Çocukluğumla ilgili anı şu; ilkokulun beşinci sınıfındayken, kız arkadaşım vardı. Muazzez isminde. O devirde çocuktum ama o kızcağızı çok severdim. O kadar ki, birbirimizi dehşetli severdik. Küçük çocuktuk daha ama hiç anlamazdık. Daha böyle sevişme şeyi o işte, geçmişti. İlkokul son sınıftaydım. 12-13 yaşlarındaydım. Böyle bir macera geçmişti. Eğer sağsa kulakları çınlasın.

ORHAN SAĞNAK*

Ben İstanbulluyum. Pendik'te doğdum. Peder, Mızıka-i Hümayun'dan emekli olunca ben çiftlik hayatı yaşamak istiyorum, demiş. Amcazadesiyle Pendik'e gelmişler. Pendik o zaman Rum diyarı. Hem de tamamen Rumlar var. Rum şehri, şehrin dışarısında arazi almışlar, aralarında iki-üç yüz metre mesafelerle, birer köşk yapmışlar oralarda. İşte ben de orada doğmuşum. O zaman Pendik'te Rum ilkokulu var. Okul yaşına geldiğim zaman gidemedim tabii, evimize biraz uzak olduğu için, Rumlarla temas etmeyelim diye. O zaman Rum çeteleri dolaşıyordu etrafımızda, öyle gidemiyorduk da sağa sola. İlkokul Kartal'da vardı. Orası uzaktı, çocuk

* Görüşme, 17 Haziran 1998'de Sema Başar tarafından yapılmıştır.

olarak gidemezdim. Cumhuriyet'in ilanına kadar, 1923 senesine kadar okula gidemedim.

Doğumum da 1914 demiştim ya efendim, yani 1330'a tekabül ediyor eski şeyle. Cumhuriyet'in ilanında mübadele oldu. Rumlar, Yunanistan'a, bir gecede bir şilep geldi, hepsini aldı götürdü. Onun yerine, Yunanistan'dan, Yanya'dan muhacırlar oraya iskân edildiler. Pendik'e o zaman ilkokul açıldı, Türk ilkokulu. Ben de o zaman ilkokula gittim, 1923 senesinde. E biraz o zaman boyum da uzadığı için ilkokulda arkadaşlarımın arasında kendimi biraz şey gördüm, büyük gibi gördüm herhalde ve ben hocama dedim ki; bir iki ay geçtikten sonra öğrendim, derslerimi öğrendim. "Ben okumuycam hocam" dedim. Babama söylemedim, anneme söyledim. "Oğlum niye gitmiyorsun, ben öyleyse hocana söyleyim bakıyım" dedi. Bir hocamız da cami imamıydı, çok iyi, muhterem bir insan. Söylemiş "Oğlunuz gelsin bana, ben konuşayım kendisiyle bakayım niçin gelmek istemiyor?" demiş. Ben gidip söylediğim zaman, sordu bana niçin gelmek istemediğimi. "Efendim, ben kendimi büyük hissediyorum, sonra öğrendim" dedim bunları. "Size söyleyeceklerinize lüzum görmüyorum" filan şeklinde konuştum o zaman. O da bana dedi ki: "Oğlum" dedi, "ama" dedi, "sen ikinci sınıfa geçersen yapabilir misin? Orda Kur'ân-ı Kerim okunuyor" dedi o zaman. "Yaparım efendim" dedim. "Evde okunuyor, babam hacı, annem de mütedeyyin (dindar), ben Kur'ân-ı öğrenirim" dedim ve ben aynı bir senede iki sınıf birden geçmiş oldum. Beni ikinci sınıfa kaydetti. Ertesi yıl üçüncü sınıfa geçmiş oldum. Bu şekilde ben dört senede okulu bitirdim.....

Biz dört kardeştik. Ben daha ilkokula yeni başlamak üzereyken, ağbim sizlere ömür vefat etti. En büyük, büyüklerimiz ağbim, ondan sonra diğer ağbim, ondan sonra ablam vardı. Daha en küçükleri de bendim. Ağbim deniz subayı oldu. İşte ablam o şekilde kaldı yani evde, evin kızı olarak.....

İlkokulu bitirirsem nereye gidebilirim, nerde okul vardır, ne yapabilirim, diye hep o endişem vardı. Başka bir olay geçmedi aşağı yukarı. A bir de şey vardı. Şeyler gelmeden önce, küçükken, Yunanlılar daha ordayken, denize gitmişim küçük yaştayken. Daha mübadele olup da Yunanlılar ayrılmamış, gitmemiş. Denize gitmiştim. Çamaşırlarımı kenara koyduğum zaman çalmışlardı. Bir

mayoyla işte geldiğimi hatırlıyorum. En mühim olay o oldu benim için. Rumlar, kopiler (arsız çocuklar) çalmıştı o zaman.....

Hatırlıyorum o zaman ilkokulda kızlar da vardı. Zükür ve İnas okuluydu, ilkokuluydu. Zükür ve İnas İptidai okulu. Kız ve erkek demekti. Kız ve erkek ilkokulu manasına gelirdi. Onların tabii başlarında şeyler vardı, başörtüleri vardı. Bizim de kalpaklarımız vardı. O şekilde geliyoduk. Karmaydı, kız erkek beraberdik. Benim ilkokulumda, sahilde e tabii okul diye şey yok da, bi bina köşk, bahçeli bir köşk kiralanmış vaziyetteydi o zaman. Orada Hatice Hoca Hanım diye bir hocamız vardı, gittiğimiz gün. O bize nasihatlerde bulundu. İşte "Okula hoş geldiniz." Dedi. İşte, "Şöyle çalışacaksınız, siz ilerde memleketin kurtarıcısısınız. Size biz güveniyoruz. Siz büyük adam olacaksınız. Derslerinize iyi dikkat ediniz. Yaramazlık yapmayınız. Terbiyesizlik yapmayasınız." gibi bazı nasihatlerde bulundu o zaman. Hatica Hanım isminde bir hocamız vardı, çok muhterem bir insandı. Herhalde ölmüştür şimdi. Allah rahmet eylesin diyelim, rahmetle analım onu da.....

Okulda sıralar vardı, o zaman sıralar vardı. İşte basit bazı sandalyeler vardı. Sıra yetişmeyenler de sandalyeye oturuyordu. Çok basit sıralar vardı, tahta da yetişmezdi de sandalyalar da vardı basit. Sandalyalar böyle kırık dökük tabii o zamanlarda yeni de orası açıldığı için, ilk açıldığı zaman öyleydi. Daha sonraki okulumuz ordan değişti. Daha şeyin ortasına geldi. Rumların ilkokul olarak kullandıkları yere geldik sonra. Orası daha mazbut, daha muntazamdı. Nomal bildiğimiz sıra. Gözleri filan yoktu, yalnız ders kitaplarımızı koyardık. İçi gözleri yoktu. Öyle ilk zamanlarda, çok değil on iki-on üç kişi kadardık. Okulun tuvaleti suyu vardı. Okulun içindeydi. Çünkü Pendik mütemeddin (şehirleşmiş, gelişmiş) bir yerdi. Pendik o zaman planlı bi şehirli. Ben ilkokulu Pendik'te bitirdiğim için, o planlı bir şehirdi. Orasını Rumlar planlı bir şekilde yapmışlar. İşte Rum şehriydi orası. Onun için planlıydı. Şehir de planlıydı, binaları da mazbuttu. Her şeyleri vardı içerisinde. Eşya olarak bizim şeyimiz azdı yani o zamanlar.....

Elifba dedikleri alfabe vardı o zaman ilkokulda, ondan sonra tarih vardı, coğrafya vardı. Hesap vardı, hendese vardı, matematik vardı. Hendese, geometri dediğimiz, hendese vardı, hesap vardı, ta-

rih vardı, coğrafya vardı. Çok da kıymetli hocalarımız vardı. Vardı, Recep, işte o Hatice Hanım'dan sonra, Osman Bey vardı. Selahattin Bey vardı, Recep Bey vardı, çok kıymetli hocalardır bunlar. İlkokul hocaları hiç unutulmuyor. Bir ben yüksek memur olduktan sonra dahi İstanbul'a gittiğim zamanlarda, onların sağ olanlarını ziyaret ederdim. Ellerini öperdim, her zaman, her gidişimde gördüğüm zaman ellerini öperdim. Allah rahmet eylesin ölenlere, çoğu öldü hepsi aşağı yukarı öldü.....

Bütün derslerde başarılıydım. Yani hep pekiyi dereceyle geçerdim zaten. İlkokulu sınıfın ikincisi olarak bitirdim. Aslında birincisiydim, fakat onun derslerimiz, hepimiz aynı, numaralarımız fakat onunkisi daha kıymetli bi ders. O bakımdan o birinci oldu, ben ikinci olmuş oldum. Mesela o günkü matematikten o zaman hesap dediğimiz matematiktendi onunkisi on, başka dersten bir dokuzu vardı. Benim ise matematikten dokuzdu, başka ders ondu. E matematik daha kıymetli tabiatıyla, yüksek puan alıyordu. O zaman, puan diye bir şey yoktu ama yüksek derece sayılıyordu gayet tabii. Bugün de öyledir ya. Matematik diğer derse nazaran şeydir, zor bi derstir. E onu başaran bi insan, elbette ki daha başarılı sayılır ve okulu ikincilikle bitirmiş olduk.....

Şöyle bir lacivert gömleğimsi bir şey vardı. Yakası yandan, şurdan düğmelenirdi. Öyle bir form vardı. Bi de kasketleri vardı, kasketimiz vardı. İlkokuldayken tabii kalpakla, ama sonradan bunlar oldu. Cumhuriyetten sonra, ilan edilince, ondan sonra bu kılıklar oldu. Gayet iyiydi yani. Öyle lacivert, biraz yana doğru gidiyo orda bi, böyle yanlamasına şöyle bir düğmeli bir gömleğimsi bi şey vardı. Güzel bi kıyafetti yani. Kasketlerimiz vardı, güzel, burda sırma gibi bişileri de vardı.

Okulda bayram kutlamaları, davullar, zurnalar gelir. Bütün gece onlar meydanlarda çalar, halk oynar, gündüz resm-i geçit yapılır, talebeler şiirler okurlar, çok neşeli çok zevkli geçerdi. Halk çoşardı böyle. Hele ilk seneler olduğu için, Cumhuriyet'in ilanına rastladığı için, çok, çok zevkli olurdu, çok neşeli geçerdi.

Cumhuriyet'in 10. yılını hatırlıyorum. Ben o zaman şeyi bitirmiştim. 1933 senesinde, İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştum. İşte Ankara'ya Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne kabul edilmiştim.

Ankara'ya geldim. Hem öyle ya şeyde bugün Eğitim Enstitüsü müdür nedir, o Gazi Terbiye Enstitüsü vardır Ankara'da. Onun ön kısmı geniş alandı. Merasim orda yapılırdı. Stadyum falan yoktu o zaman. Orda bütün köylerden, kasabalardan arabalarla, kağnılarla gelenler gelmişlerdi. Haftalarca onlar yatardı halk, merasim olacak diye. Geniş bi saha vardı, orda merasim oldu. Atatürk'ü görmek için Atatürk'ün nutkunu dinlemek için halk haftalar, günlerce evvel gelirdi, orda kalırlar beklemişlerdir. Ben de aynı şekilde İstanbul'da gine aynı fakülteye geldiğimiz bi arkadaşımla beraber, o günkü şeye katıldım. Merasimi seyretmek üzere o topluluğa gittim. O arkadaş biraz daha girgindi. Ben pek o kadar girgin değilim. Onun kadar, o beni çeke çeke, çeke çeke Atatürk'ün tam karşısına kadar götürdü. Tam karşısına kadar götürdü ve orda Atatürk'ün 10. Yıldaki konuşmasını dinledik. O da muazzam bir merasim geçirdi. O zaman sonra, halk fakirdi. Bit vardı o zaman, şimdi o durdu bakıyoruz. Yanımdaki köylüler tabii gelmişler hepsi fakir zavallılar... Üzerinde bitler yürüyor, geziyordu, görüyor fakat çıkmamıza imkân yok. Kımıldamamıza imkân yok. Orda o kadar bekle ondan sonra gördü o vaziyeti ama gitmeye imkân yok.

Cumhuriyet ilan edildiğinde tabii o zaman büyük bir sevinç vardı, büyük bir sevinç vardı. İşte saltanatın ilgası vesaire, işte padişahlığın kaldırılması, memleketin kurtarılması. Hele bizim o bulunduğumuz muhitte, evimizin bulunduğu yer kırdı. Şehrin dışarısında demiştim ya efendim. Orda olduğu için, her gece oralarda adam soymalar, eşkiyalar, Rum çeteleri filan vardı. Onlar gitti, onların zulmünden kurtulmanın sevinci vardı. Bizim orası kır vaziyetinde olduğu için etrafında bina yok. Üç yüz- dört yüz mesafede bi köşk var, bi de aşağıda bi iki köşk var işte o kadar. İngiliz askerleri, Yeni Zelandalılar, esmerler, bi çok askerler geldi. Yukarıda Göztepe denen bi dağ vardı, bir tepe vardır. Orda, orası silahlandı. Toplarla donatıldı, askerler şey tarafından İngilizler tarafından ve bizim o civarda dolaşırlardı. Su isterlerdi bizden, su verirdik onlara. Yılan tutarlardı, yılan yerlerdi. Yılanları ateşe şey ediyorlar, onlar biliyorlar yenilecek yerlerini. Ateşe atarlardı, yerlerdi. Ama bize bişi yapmadı onlar. Fakat işte Atatürk'ün İstanbul'a geliceni duymuşlar, her taraf asker olduğu halde bir gecede hiç birisi kalmadı. Ge-

celeyin nasıl gitmişler bilemiyoruz. Bir gecede hepsini götürmüşler, bütün o toplarını vesairelerini götürmüşler. Ertesi sabah da hiç kimse kalmamıştı. Ondan evvel hep iç içeydi her zaman dolaşırlar etrafı, gelip su içerler vesaire yaparlardı. Çeteler vardı, Yunan çeteleri. Onlar gitti, bu askerler geldi, İngilizler gelmişler İstanbul'u işgal etmişler. Onu bilmiyoruz tabii. 16 Mart şeyi vardı, şehitleri vardır İstanbul'da. Biz Eyüp Ortaokulu'ndayken, onların da kabirleri şeydedir, Eyüp Sultan'dadır. Her sene onun şeyine giderdik. Merasim olurdu 16 Mart'ta, havaya silah atılırdı. Orda anı anılırdı. Karakol zannediyorum basıyorlar, İngilizler, şehit etmişler. Erleri, o zamanki erlerimizi. 16 Mart şehitleri, her sene Eyüp Ortaokulu'nda okuduğum zaman, her sene biz onun şeyine giderdik. İçtimasına giderdik. İşte Pendik'te de daha evvelde tabii Pendik'te ise Yunan, İngiliz askerlerinin şeyini gördük, etrafta dolaşmalarını. Vasıtalarla, toplarla moplarla dağlara çıkışlarını gördük. Fakat gidişlerini görmedik, bi gecede gitmişler. Atatürk geliyor diye işte İstanbul'a, ordu geliyor diye... Ekim ayının altısında İstanbul'un şey oldu, kurtuluşu vardı. Öyle işte. Ordu bi gece evvel geldi. Orda konakladı, yani Pendik civarında bi kısım Pendik'te, bi kısım o civarda konakladılar. Yirmi dört buçuk kilometredir Haydarpaşa'ya Pendik. Ertesi gün de devam edip gittiler işte İstanbul'un kurtuluşunda. O zaman işte İngilizleri gördüğümüz için, onları çetelerinde zulmünü falan duyduğumuz, işittiğimiz için Cumhuriyet'i büyük bir sevinçle karşıladık yani. Ordu oraya geldi ve hatta bi gecede o civarda kaldılar. Büyük bir sevinç duydum. Şeyler de gelince tabii, Yanya'dan muhacırlar da gelince daha bambaşka bi şey sevinç oldu bizde tabii. O zamanki marşlar vardı: "Hörmet sana ey şan dolu sancağım" hep bunları söylerdi halk, "İzmir Marşı" söylerdi. Büyük bir coşkuyla bunları söylerdik. Orda hep arkadaşlarla, sarmaş dolaş, hep o günleri hatırlardık o zaman. Çok neşeli geçerdi, ne diyeyim başka.....

Şimdiki çocuklar televizyon çocuğu, hepsi zehir gibi. Bizim zamanımızda bir şey yoktu ki, biz yokluk içinde büyüdük. Şimdik hepsi varlık içerisinde hamdolsun. Hepsi daha gürbüz, daha sıhhatli. O zaman ilaç yok, doktor yok, hasta olsak perişan oluyoruz. Bir tek Pendik'te Ermeni doktor vardı, başka kimse yoktu. Bir tek eczane diye bir şey vardı ama bazı ilaç vardı, bazı ilaçlar yok. Her

zaman sıkıntı içerisindeydik. Şey mesala su şeyimiz yok, kuyu suyu içerdik. Kuyudan çekerdik suyu, o zaman su gelmemişti, yani iyi sular yoktu. Ta Yakacık'tan arabayla su gelirdi. Şeyler vardı variller, varillerle gelir. O da işte haftada bir defa filan gelicek de alınacak da, birikim yeterse alınacak. Kuyu suyu içerdik ne bileyim. Yiyeceklerimiz mahduttu tabii. Ancak o zamanın en bol şeyleri sebzesi... Bizim orası kır olduğu için, bizim hayvanlarımız da vardı. İneklerimiz vardı, koyunlarımız vardı, keçilerimiz vardı, bi de çobanımız vardı filan, o zaman süt, yoğurt vesaire boldu. Sebze de her tarafta zaten bahçe bostan o zaman. Şimdi arazi kalmadı, her taraf bina oldu başka. Ondan sonra pek sıkıntı çekmedik, o bakımdan. Sıkıntı daha ziyade gıda bakımından II. Cihan Harbi'nde çekildi. Her şeyi vesikayla aldık, yoktu.....

Çocukken pek olmak istediğimi bilmiyorum da, ortaokuldayken bi akrabamız vardı mühendis, "Orhan" dedi, "seni" dedi, "nafıa mühendisi yapalım" dedi. O zaman mühendislik arzum oldu, yani ilk önce bilmiyordum. Ondan evvel işte şey vardı. Subaylık biliyoduk, başka bi şey bilmiyorduk zaten. Fakat o şeyimiz olmadı. Nafıa mühendisi olmadık da orman yüksek mühendisi olduk.....

Hiçbir sıkıntı çekmedim hamdolsun söyleyeceğim bir şey yok çocukluğumla ilgili. Dövülmedim, sövülmedim ve hakarete maruz kalmadım, ne bileyim ben? Başarılı geçti okullarım da; çok, çok şükür başarılı geçti...

REMZİ ÖNCÜL*

Evet, ben 1909 yılında Kırklareli'nde doğdum. Ufak bir memur ailesinin çocuğuyum. Kırklareli'nin yerlisiyiz; ilkokulu orda bitirdim. O zamanlar ilkokul altı yıldı. Bunun son yılını Yunan işgali altında geçirdim... Türk mübadelesi zamanında geçtik, o dönemde Cumhuriyet daha yok. Meşrutiyet'in özenle yaptığı ilkokullardan biriydi; binası gayet iyi, aşağı yukarı beş yüz-altı yüz kişiyi alan üç katlı bir binaydı. Hocalarımız çok iyiydi. Genç değillerdi, hani bugünkü gibi 25-26 yaşları değil ama orta yaşlarda hocalardı,

* Görüşme, 24 Nisan 1998'de Adem Soydan tarafından yapılmıştır.

yaşlılar da vardı içersinde. O zamanlar usul-ü cedid (yeni yöntemlerle öğretim) diye bir usul vardı. Okuma, alfabeyi öğretmek için. Hiç unutmuyorum, Bahattin Bey isminde yaşlı bir hocamız bize alfabeyi bu usule göre öğretirdi. Küçük küçük levhalarda harfler yazılı, başında, ortasında bir harfin bir de sonunda, küçük bir yer göstererek bize harflerden hecelere, hecelerden de sözcükleri şey ederdi, okuturdu. Okulumuzun, anlattığım gibi gayet iyi bir okuldu, zengin bir okuldu, eşya odası diye bir müze gibi, haritaların, öğretim levhalarının, tahrip edilmiş hayvanların bulunduğu kocaman bir oda idi. Çok defa hocalar bizi oraya götürürler, birçok şeyleri gösterirlerdi.

Çocukluğum, okuldaki çocukluğum çok iyi geçti diyebilirim. Mahallemiz uzak değildi okula. Aşağı yukarı yürüyüş mesafesiyle bir kilometre var yok. Çarşı içinden dolaşır okula gidilirdi. Arkadaşlarla, aynı mahalle arkadaşlarıyla çok defa beraber gelirdik okula. Okulda, sabahları sınıflar kol kol olur, yani o zamanlar "İstiklal Marşı"nı hatırlamıyorum tabii, yoktu. Okul müdürü, eğer öğrencilere kelime edeceği bir şeyler varsa, sabah merasimde onu söylerdi. Herkes kendi sınıfına doğru giderdi. Okulumuzun dışında küçücük bir okul bakkalı vardı. İşte kâğıt kalem ufak tefek yemiş vesaire ordan alırdık. Öğle yemeklerini herkes kendi sefer tasında getirirdi ve okulun alt katında bir yemekhaneler vardı, orada yemeklerimizi yerdik. Hatta bazen birbirimizin yemeklerini değiş tokuş da yapardık, çok iyi hatırlıyorum. Buna biz "çomat olma" derdik, çocuklar arasında.

Hocalarımız, hemen hemen hepsinden memnunum. Bir düşünüyorum da o zaman bile hocalar gayet farklıydı. Her şey gayet iyi, hatta bir hocamı hatırlıyorum, iş derslerinde bize çok güzel eşyalar yaptırırdı. İşimize yarayacak mesela; telden yumurta sepeti yapardık, ondan sonra resimlik yapardık, böyle resim koymak için, okulda çok basit öyle işe yarayacak kapan yapardık sanıyorum. Bunları da bayağı şeymiş yani iş esasına dayanan çalışmalar yaparmış o zaman hocalarımız. Genellikle bizlere iyi davranırlardı. Bir tane Halim Hoca vardı, o biraz sertti, herkesin kızınca kulağını çekerdi. Onun dışında böyle ağır beden cezaları olduğunu hatırlamıyorum... Oradaki hocalarımdan işte hani, Mehmet Ali Bey müdürümüzdü o zaman, hatırlıyorum. Pek şey bir adamdı,

iyi bir hocaydı. Ondan sonra Halim Hoca derdik, Türkçe hocamız vardı, Kazım Bey diye bir müdürümüz daha vardı, onlar değişince o geldi. Başka hatırladığım, Recep Bey vardı. Bunları hatırlıyorum, bunların hepsi yaşlı başlı çok tecrübeli hocalardı, öğrencilere karşı iyi davranırlardı, yani okulumuz hem bina ve donatım bakımından, hem de öğretimi bakımından dönemine göre ileri sayılacak bir durumdaydı.

Bahçesi gayet büyüktü, oyun sahaları vardı. Ayrıca okulları, çocukları teşvik için de o zamanda bir tür ödüllendirme sitemi vardı. İlk bunlar üç dereceydi. Başarılı bir öğrenciye evvela aferin diye yazılı basılı bir kâğıt olarak verirlerdi, şöyle el kadar. Sonra da işte idare öğrenciye çalışmasından dolayı teşekkür ederdi. Bu ödüllendirme kâğıtlarını bir tanesi, bir üst derecede "tahsin" denen bir pembe rengi, birincisi yeşildi. İkincisi pembe renkli o da, o kadar büyüklükte idarenin öğrenciye hangi dersten nasıl çalıştığını gösteren teşvik edici bir yazıyla, idare müdürünün imzasıyla bir de "imtiyaz" diye beyaz olan bir kâğıt vardı. Onda da aynı şekilde öğrenciler işte bunları alınca mükâfat aldık diye sevinirler. Ana, babalarına götürürlerdi. Onu hatırlıyorum.

Okulda bir de dedim ya yeniliklere açık bir okuldu, bir de son sınıf çocuklarına, bizim abilerimize, ablalarımıza yaz aylarında izcilik, o zaman "keşşaflık" diye, adı keşşaftı. Keşşaflık diye izcilik teşkilatı başlamıştı. İşte pantolonla, şey izci elbiseleri, eldivenli, büyük sopaları vardı. Onlar yaz aylarında, yakın kasabalara, köylere gider, yaya olarak gider, gelirlerdi. Biz daha küçükken onların yanında bir merakla, bir hevesle seyrederdik.

Bir de okulda bugün görmediğim o zamanlar bir şey vardı, pratik uygulama vardı. Dersler bitince akşamları, çocuklar mahallerine göre semt şey ederdi. Semtlerine göre sıra olurlardı ve o sıranın başında o mahallenin en sonunda oturan çocuk kimse, onun aklı başında olanı elebaşı yaparlardı. Çocuklar dersler bitince sıraya girerler, her mahalle, her semt, çocukları o mahalle, kolbaşı onları birer birer evlerine bırakır, giderdi. Düşünüyorum o zaman trafik böyle bol değildi. Çocuklar pekâlâ gittikleri yerde evlerini bulabilirlerdi ama yine de ana-babaya karşı sorumlu olan okul öyle bir tedbir düşünmüştü. Çocukları böyle kolla giderler, en sonunda

evine gider kolbaşı. Düşünüyorum da bugün trafik böyle yoğun olduğu bir devirde kapıyı açıyorlar. Ders bitince çocuklar dağılıp gidiyor. Bilmiyorum o zamanın hocalarının bulduğu bir yoldu böyle, biz sağlam ayak giderdik.

Koca Hıdır okuluydu. Koca Hıdır. O da ünlü Kırklareli deyişinin sebebi de o günkü zamanda kırk tane büyük ululardan, eskiden biliyorsun seferlerde bu tarikatlar içerisinde din adamları öncülük edermiş. Bunlar kırk tane din bilimcisi. O zaman güya Kırklareli'ne ellerinde gelmiş, çalışmış hatta bugün Kırklareli'nde onlara ait bir "Kırklar" diye bir mezarlığı vardır. Bu Kırklar orda türbeleri vardır. İşte galiba bu Kırklar, kırk tane uludan bir tanesi de Koca Hıdır isminde biri olsa gerekti, okula o adı vermişler.

Gidiş geliş, okulda, gene ben çocukken hatırladığım. En öyle işte dükkânlara bakardık biraz. En hatırladığım ve çocukların toplandığı bir şey vardı, nalbant. Yolumuzun üzerindeydi. Hayvanları nallar, bilhassa atları nallamak tehlikeli, iki kişi şöyle bacağını kaldırırlar işte ayaklarını, tırnaklarını tıraş ederler filan, o da bazen tepinir atlar, hadise olurdu. Asıl öküzleri, inekleri yatırırlar sırt üstü, onları öyle nallarlardı. Tabii biz küçük çocuklar nalbandın etrafında, hatta bazen canı sıkılırdı: "Ne var burda görecek" falan diye bize sataşırdı. Ama biz meraktan onun şeyinden kurtulamazdık, yani beş yaşına kadar kendimi, ilkokul şeyim okulda iyi geçti.

Ev, aile hayatıma gelince, tabii küçük bir kasaba. Kasabamız çoğunlukla Türk ve Müslüman olmakla beraber, bir hayli Musevi, Hıristiyan, biraz da Bulgar vardı. Her hudut şehrinde olduğu, kasabasında olduğu gibi Kırklareli de birçok bozgunlara uğramış, bir ara Ruslar gelmişler, halk göç etmiş başka yerlere tekrar dönmüş, arkadan Bulgarlar gelmiş. En sonunda da Yunanlılar geldi. Onu ben ilk günü yaşadım, öbürlerini pek hatırlamıyorum; yalnız Balkan Harbi'nde o vakit demek ki... dört yaşında falanmışım (1905). Vagonla, Kırklareli'ne tren yolunun en son istasyonudur. (1905) Yük vagonunda Dudu annemle kardeşlerimin gittiğimizi hatırlıyorum. Bir küçük mum ışığında.....

Babam o zaman genç bir polis, İstanbul'da çalışıyor, işte o zaman demek ki hükümet böyle muhacırlara da küçük, nasıl şimdi yapılıyorsa, göçmen evleri, Bakırköy'de küçük bir göçmen evine bi-

zi götürdüydü hiç unutmuyorum. Ufak, tahta ağaçtan yapılmış küçücük bir ev, öyle muhacırlara, göçmenlere yapılmış bir ev. Belli bir süre orda kaldık, ondan sonra babam şehir içersinde başka bir küçük ev tuttu. Oranın bir mahalle mektebi var, ara sıra oraya görmeye giderdim. Çok iyi hatırlıyorum şöyle üç, dört, beş yaşlarında daha okula gitmeden. Bir de bir balkonu vardı. Annem beni oraya koyardı ve oradan gelen geçenleri seyrederdim, bunlar hatırımda.

Babamın ismi Hilmi Öncül, annemin ismi Hacer Öncül. Babam polis memuru ve bu işte bugünlerde yapılıyor ya polis okullarının kuruluşunun 150. yıldönümü kutluyorlar. O ilk, o ilkokulların açıldığı zamanda yetişmiş genç bir polis. İstanbul'da vazifelendirilmiş, işte biz de Balkan Harbi dolayısıyla buraya kaçmıştık. Onun yanına sığındık. Ondan sonra işi bitince hem babamın memurluğu Kırklareli'ne verildi, hem de biz Kırklareli'ne tekrar geldik. İşte okula böyle başladım.

Okul dışındaki hayatımız da işte dediğim gibi küçük bir aileydim, ama babam çok meraklı bir insandı, evde büyükannem vardı, babamın büyükannesi Hafize Hanım. Bir de annemin annesi, bizim evde oturmazdı ama annemin annesi, erkek kardeşleri, kız kardeşleri ya da babamın kız akrabaları filan hepsi Kırklareli'ne yerleşik olduğu için evlere geliş gidiş kalabalık olurdu. Bunlar içinde ben üç kardeştim. Üçü de, üçümüz de erkektik. Ben hem... o yıllar içerisinde, annem çok kız çocuğu istermiş, bir türlü olmazmış. İki tane düşük yapmışlar, babam da bunu bildiği için bir gün şeye bırakılmış, polise bırakılmış bir küçük kız almış. Mademki bizim evde kız çocuğumuz yok, hanım da istiyor, onu götürüyor. O benden bir yaş mı iki yaş mı büyüktü. Zehra idi adı, bizim evimizde bizimle beraber kaldı. Biz kardeş gibi büyüdük. Kalabalık bir ev sayılırdı yani bu bakımdan, geliş gidişler.

Asıl daha mühim olanı evde o devirde o yaşlarda, o çağlarda, ev kendi başına ekonomik bakımdan hemen hemen bir bütünlük teşkil eden, bir ekonomiye bağlıydı. Evde birçok şey yapardık. Bağ, iki tane bağımız vardı. Burada işte kiraz ağaçlarımız, ceviz ağaçlarımız, badem ağaçlarımız olurdu. Bunlar toplanır, üzüm de toplanırdı. Yazları pekmez yapılırdı, nişasta yapılırdı, bulgur yapılırdı. Bunları biz hep görürdük ev içerisinde yediğimiz ekmeğin tarihçe-

sini hemen hemen yaşardık. Ama çocukların bir işi de, en büyük işi de ekmeği fırına götürüp getirirlerdi. Ekmek almak, bir de çeşmeye gidip su getirmek, bu çocukların başlıca vazifesi. Tek böyle tek tekerlekli bir el arabamızla suları, testileri koyar çeşmeye giderdik. O zamanın fırınları da böyle hazır ekmek pişirmez, köy işte, nenemin yaptığı tepsi ekmeği diye öbür türlü ekmekti. Güveç diye bu gibi şeyleri götürürlerdi. Hiç unutmuyorum pirincini, etini, sebzesini falan götürür, onu şey fırıncı bilir. Zamanında yerine koyar, börek yapılır mesela, biz onları götürürdük. Mahallede çocuğa düşen en büyük işlerden bir tanesi buydu. Bir de evde bile çok, her çeşit konular olduğu için, her çeşit hemen hemen ayran vardı. Bir defa bir sürü tavuğumuz olurdu. Ona sabahleyin salıverirdik, onlar giderler karınlarını doyurur, akşamüstü gelirdi. Bir inek olurdu ahırda, bak onu biz sağarız, sütünü yağ yaparız. Bunları çocuk olarak, biz bunların hepsini görürdük. Ondan sonra bir atlı arabamız oldu. Koyun kuzumuz vardı. Onları otlatmaya giderdik. Yakın şeye yani. Çocukken okul dışındaki hayatımda gayet şey geçmiştir, rahat geçmiştir. Tabiatın içerisinde bağla, bahçelerde ve yani bir şey hayatı köy hayatı gibi bir şey diyebilirim.

On iki yaşa kadar en mühim şey, bir gün gene bağa gidiyorduk. Gene kardeşlerimle ve o erkek, kız kardeşim ikisi de peşimde dönüşte yoruluyoruz. Tabii ordan şey "ahlat" diye, ceviz neyse mevsime göre hepimiz sırtımıza yüklenir getirebileceğimiz kadar getirirdik. Kasabanın girişinde bir büyük akan su vardı, çeşme, oraya hayvanları sulardık o çeşmede, oturur dinlenirdik. Hem elimizi yüzümüzü yıkar, bağda bunları hatırlıyorum. Asıl mühim olan bir gün yine bağa giderken, bir yarım yamalak bir ev vardı. Orda bir Rum, Bulgar kadını otururdu. Ama içinde oturmaz başka bir evi vardı, onu bahçe gibi kullanırdı. Geliyoruz işte erik miydi neydi dallardan sarkıyor, ona merak ettik şurdan toplayalım şöyle diye, adam boyu bir duvar vardı. Yardım ettiler ben oraya çıktım. Öbür taraf bir de baktım bir şey kocaman bir şey yığını var, taş yığını var ben de şöyle taş yığınına şey edeyim de burdan eremiyorum, taş yığınına şöyle bineyim de ağaçtan koparayım. Taş üzerine atlar atlamaz –meğer o kuyuymuş– ben farkında değilim. Bütün o taşlarla beraber böyle cuumm diye kuyuya düştüm. Kuyuya düş-

tüm, başımda da böyle fes varmış kıpkırmızı olmuş hatırlıyorum. Bir defa daldım boyunca girdim suya. Demek ki bir adam boyu kadar su varmış. Ondan sonra dar olduğu için kenardan taşlara tutuna tutuna yukarı çıktım. O kız kardeşimle küçük kardeşim orda yukarda telaşla bağırıp duruyorlar. Ben çıktım, o halimle kurtuldum. Gittik bağa bir türlü kurutamadık üstümüzü başımızı. Eve geldik ne yapalım, bunu söylesek iyi papara yiyeceğiz. Dedik ki : "Hayvanı suluyorduk şeyde, işte o şimdiki şehir kıyısındaki büyük çeşmede ayağım kaydı oraya düştük" diye atlattık. Senelerce biz bunu aramızda anamıza babamıza hiç kimseye söylemedik. Sonra anlatıyoruz da onlar da hayret ediyorlar. Bu çocukken benim korkunç bir şeydir. Bir de Yunanlıların işgalinde ekseriya askerler atlarını sulamaya giderlerken bizi görürlerse fesimizi alırlar ve bizi alay ederlerdi. Vermediğimiz zaman için de Türkçe bilenler sorarlardı : "Bu ne?" diye "Fes, fes" deriz. "Hepinizin kafasını kes" derlerdi. Böyle alay ederlerdi bizle. Bir de çeşmeye giderken, testimizi kırarlardı. Onlar işgal içerisinde en kötü hatıralardan biriydi.

Bir büyük korkunç şey de, 30 Ağustos'muş meğer biz bilmiyoruz. O zamanlar bir gece her tarafta tüfekler patlıyor filan, eyvah dedik. Korku da var filan, Yunanlılar bilhassa sona doğru memleketi yakmak için bir şeyler hazırlıyorlar, bu da halk arasında yayılıyordu. Korkuyoruz, acaba bir katliam mı oluyor, diye. Evler, hudut kasabalarında âdettir. Evler birinden diğerine geçer. "Komşu kapı" diye bir şey, köşedeki ev birinci evdir, o ta öbür köşe neresi ise beş ev mi, on ev mi işte oraya kadar hepsi birbirinin içinden komşu kapılara geçilir. Hemen öyle o kapılardan istifade ederek ortalık bir yerde toplandığımızı hatırlıyorum. Kadınlar bir yerde erkekler, çocuklar bir yerde oturur, heyecanla ne olacak diye bekliyoruz. Bugünkü gibi hatırımda karşımızda büyük bir apartman vardı. Orada Yahudi okulunun müdürü otururdu. O bölgede pencereye onlar çıkmıştı. Telaşla "Ne oluyor?" diye sorduk "Haberiniz var mı?" Dediler ki: "Kemal'i yakalamışlar." Mustafa Kemal, sevinçten bunlar bayram ediyorlar. Onların bir âdeti vardır. Yunan işgal ettiği zaman saat zannediyorum gece. Akşam dokuz oldu mu dışarı çıkma yasağı vardı. Bunu bildirmek için borazanla bir takım asker dolaşır, bütün mahalleyi ve borazanla şey eder öttürürler. O

demek ki dışarı çıkma yasağı başlamıştır. Sanki böyle dedi, sonra o gece böyle kendi aramızda sabahladık. Sonra ertesi günü öğreniyoruz ki, meğer aksine Trikopis yakalanmış. Yunanlılar tersine, efendime söyleyim bir yanlış anlama herhalde, bunu kutluyorlarmış ve çok geçmeden tabii çıktılar, gittiler. Gelirken, halkı Yunanlılar kesmesin yahut da bir zarar vermesin diye işte anlaşmışlar şeyde Londra, Mudanya Antlaşması ile bir müttefik devletlerden bir heyet geldi hatırlıyorum... Küçük bir müfreze, ondan sonra zaten küçük bir kıta bırakmışlardı, onlar gittiler. Yine bu işgal zamanında hatırlıyorum bir şeyde, Yunanlılar şeyde, istiklallerine sonradan kavuştukları için midir? Bu özgürlüğün manasını anlamadıkları için harpte mağlup olduklarını duyunca, işgal altındaki Kırklareli, Edirne, Tekirdağ bu vilayetlerdeki ne kadar eli silah tutan bir genç görürlerse, sabah dükkânda onları toplayıp hepsini götürdüler, ben onu hatırlıyorum. Ben küçük olduğum için beni almadılar ama dükkânlardaki böyle büyük, ihtiyar değil de eli silah tutabilecek güvendikleri adamları bir manga asker geliyor "Seni karakoldan komutan istiyor" diyorlar, alıyorlar. Beş-on tane olunca askerin biri alıyor onları götürüyor, akşama trene bindirip gidiyorlar. Kırklareli'nden üç yüz kişi unutmuyorum. Bir gece de topleyıp trenle götürdüler. Nereye götürdüklerini kimse bilmiyor. Sonra gazetelerde, yeni yeni söktürmüştüm, gazeteyi, gazete okumasını. İşte annem sorardı, "Oğlum" derdi, "bir havadis var mı?" Esirler derdik, daha doğrusu onlara ama gazetelerden bir şey bulursam. İşte sonra öğreniyoruz ki Milos Adası diye Yunanlıların adalar denizinde bir adasına bir gün tesadüfen bir Norveç bandıralı gemi uğramış, onlar haber... Onların bildirdiği habere göre efendim işte. Kırklareli'nden giden esirlerin çoğunluğu orada şey ediyormuş, duruyormuş. Bir bu havadis hatırlıyorum. O zamanlar *Yeni Asır* çıkardı. Şeyde İzmir'de çıkardı. *Yeni Asır* derdik gazeteye ve yine hiç unutmam böyle eski yazıyla yazılırdı. Bir gazete parçası bir yazılı kağıt görünce âdettir, büyüklerimizden görmüşüz; onu katlar, duvarın içine dibine koyardık yani, ayak altında olmasın diye.

Okula ilk gittiğim gün, onu pek hatırlayamıyorum. Yalnız okulda az bir hadise olarak Yunanlı, son sınıfta, Yunanlı işgalinde onların birtakım bayramları oluyordu. Herhalde neydi bilemiyo-

rum, her zaman, bizde olduğu gibi onlar da toplarlar çocukları okulda bir araya götürülür. İşte orada bir merasim yapılırdı. Bizim elimizde kâğıttan Yunan bayrağı vermişlerdi, bize bir de Yunan bir hoca. Bize Rumca öğretmeye başlamıştı onu hatırlıyorum.

Böyle bir karışık şey. Biz çocuklar aramızda savaş yapardık. Yunanlılar gittikten sonra mahalleler arası bir savaştı bu, sapanla biliyorsundur. Şu kadarcık bir meşin, iki tarafına bir iplik bağlanır. O meşin ortasına taş şey konur, sallandıktan sonra fırlatılır atılır. Neden yaparmışız onu bilmiyorum işte harp demek ki çocukların kafasına girmiş. Bir mahalleli diğer mahalleliye böyle sapanla taş atarlarmış. Çocukluğum da bunları hatırlıyorum.

Vallahi Trakya ehemmiyetle uyanıktır. Dediğim gibi çok işgaller görmüş olduğu için çocuklarını okutmak için çok hevesliydiler. Benim mahallemde hemen hemen bütün mahalle arkadaşlarım giderdi. Hiç unutmuyorum bir arkadaşım da Macit Gökberk vardır ya, felsefe profesörü, onunla sınıf arkadaşıydım. Gerçi ölümü oldu bundan iki sene evvel. Mahallede hemen hemen çocukların hepsi giderdi yani. O zamanlar arkadaşlığı da çok şeydi hatırlıyorum da çok güzel oyunlar oynadığımı hatırlıyorum. Hatta annem babam bizi sokaktan zor alırdı. Yağmur yağdığı günler şey ederiz, o zaman Arnavut kaldırımı şu şekilde yollar yapılır. Sağdan soldan gelen su dere gibi akar, o dereyi taş toprak koyar şeylerden göl yapardık, o göl içerisinde oynardık. Yağmur varken bir çuval alırız, çuvalı şöyle ters çevirir, onu sırtımıza alır, akşamlara kadar sokakta oynardık. Valla kızlarla oynadığımız oyunlar vardı, erkeklerle oynadığımız oyunlar. Bu sapan, ben korkunç korkardım, böyle bayağı tehlikeliydi, yani rastlasa cam kırılır. Şöyle oyunlardan seksek oynardık, efendime söyleyim, kovalamaç oynarız. Gece biraz akşam olunca, saklambaç oynarız. Kızlarla oynadığımız vakit sonradan şey yaparlardı. "Aç kapını kapıcı başı" filan diye, "bir şeyler getirdim sana, ne getirdim, arkamdaki yadigâr olsun" diye birisini onlar alırdı, tekrar dolaşır. Kendi kendimize birtakım oyuncaklar filan mesala, baldıran bilmem bilir misiniz? Onun bir gövdesi vardır o baldırandan fişkırdak, fişkırdak yaparız. Onu keseriz içine saplı bir şey aynen bugünkü şey iğnesi enjeksiyon yaparlar ya onun

gibi onun içine çekerdik, suyu fışkırtırız. Mürver ağacından da yapardık. Mürver ağacının içi, özü yumuşak olur. Ondan da patlangaç yapardık. İçine fındık şey, leblebi gibi şey koyardık, atardık. Bir de çocukken hatırlıyorum bir de karga yakalardık. Kargaları yavru iken şey ederdik ve eve alıştırırdık. Yağmur yağdığı vakit camide, caminin büyük çitlembik ağaçları vardı, karaağaçları falan, onlar elli-atmış yıllık koca koca ağaçlar, kargaların yuvaları o ağaçlardaydı. Yağmur yağdığı vakit yavrular uçamaz kanatları ağırlaşır, biz de giderdik onu yuvadan küçükken alırdık. Evde alıştırırdık ve kargaları hakikaten her evin aşağı yukarı çocukların bir kargası, bir kargası vardı. Ana babası müsaade ederse o evde şey dolaşırdı, öyle her tarafa gider, sofraya gelir oturur. Yemek yerken ona da bir şeyler verirdik, böyle evde o bizim bir eğlencemizdi. Diyorum ya bugünkü evlere, apartmanlara kedi, köpek falan girmiyor. Bizim evde kedi yavruları, kediler gece beraber, bilhassa kedileri kardeşlerimizle paylaşırız, onlarla beraber yatardık. Türkü söylerler, oyuncak imkânı olur, ısıtırlar diye o nedense alıştırmışız kışın kedileri alırdık.

— Okulda ne gibi dersler görürdünüz?

— Vallaha, okuma, alfabeden sonra, elifbadan sonra kıraate geçilir. Kıraat, o okuma, kıraat kitapları vardı. Küçük işte o küçük kitaplardan, o zaman manzumeler vardı. Bir tanesi aklımda kalmış; bakayım neydi?

Bugün cuma mektep yok
Her tarafta oyun çok
En güzelidir ancak
Bahçedeki salıncak

Küçük küçük böyle manzumeler vardı, okuma kitapları içinde. Ondan sonra malumat-ı ahlakiye (ahlak bilgisi), malumat-ı vataniye (yurt bilgisi) bir ders vardı, resim iş dersi vardı. O ders bilhassa çok faydalı olurdu tatbiki. Başka hatırladığım tarih dersi olması lazım, bunlar. Masa yoktu da rahle derdik. Üç dört kişi oturtulur, önünde de yazı yazacak kısmı olan şöyle rahle diyorduk, masası değil de okul sırası. Onun üzerinde şey, kara tahta üzerinde fi-

lan tebeşirle, bir de şimdi dediğim gibi bir de müzemiz vardı. Müze demezlerdi, eşya odası mı derlerdi, ne derlerdi. Orda haritalar, büyük şeyler, levhalar, yazlık, kışlık gösteren, ondan sonra hayvanların, hayvanların tahnit edilmiş... Şey ederler önce onu ilaçlayıp içini doldururlar, çeşitli hayvan modelleri vardı. Sonra makinalar, işte fizik gücüyle yapan. İşte bunların hepsi, şeyde bulunurdu bizim o eşya odasında. Hocalar icap ederse bunları getirirler, sınıfta gösterirlerdi. Yani çocukluğum okul içün düşünüyorum da bayağı zevkli idi ve seve seve giderdik, şey etmeden yani, tiksinti, usanç getirmeden okulu beklerdik, bilhassa tatilden sonra.

Sınıfta hiç kalmadım. Yalnız işte Yunanlılar geldiği vakit son sınıf biraz şeyli geçti, hoş olmayan bir şekilde isteksiz hevessiz geçti. Yalnız okul bittikten sonra mahalle arkadaşlarımızla beraber şeye, yine mahalle mektebine giderdik. O zamanlar orada yatılı okulu olarak fakir fukara çocuklarının gidebileceği okul buydu. Ben de bir mahalle komşumuzla gitmiştim. İki sene evvel o geldi, yazın bize anlattı tesadüfen beş-altı kişi, bizi kandırdı. O sene yeni mezun olmuştuk biz. Hepimiz altı kişiydik gittik Edirne Mahalle Mektebi'ne. Ordaki hocalardan biri Kırklareliliydi. O da bize yardım etti, orda. Kırklareli Edirne'ye elli atmış kilometre idi. O zamanlar bizi otomobille alırdı. Tatillerde gelirdik, otuz gün mesela. Mahalle mektebi de yine mahalle mektebi, o devirde çok iyi bir okuldu. Mahalle mektebi de çok zengin ve esaslı bir okuldu, hocaları gayet seçkin kimselerdi. Yani hatırlıyorum da gayet güzel şeyleri vardı, atelyeleri vardı, demir atelyesi, ağaç atelyesi vardı. Gayet güzel bir kütüphanesi vardı. Hocaları iyiydi, yani bu mahalle mektebi o zamanlar çok harika. Ben 25'te gittim, 29'da burdan mezun oldum. O devirde sayılı şeylerden okullardan bir tanesi idi. Hatırlamıyorum ceza olarak yalnız başarısız olanlar sınıfta kalırlardı. Sınıfta kaldıklarında da iki sene kaldıklarında çıkarırlardı. Benim hatırladığım bunlar vardı. Orda da sınıfta kalmadım ilkokulda da sınıfta kalmadım.

Okulda hiç dayak yemedim. Onu da hatırlamıyorum yani. Yalnız izinsiz çıkma diye bir şey vardı. Onu da ben şeyde işte yatılı okulda bilhassa, gece geç gelirlerdi. Mesela pazar, cumartesi, pazar günleri o zaman perşembe mi cuma mıydı? Akşam herkesin beşte

ne bileyim, okula gelmesi lazımken geç gelenlere izinsiz derlerdi. Hafta sonu onu izine çıkarmazlardı, bir bunu hatırlıyorum.

Kırklareli'nde bir tanesini hatırlıyorum. Yunanlıların işgal zamanıydı. Bizi götürürlerdi sıraya, sadece onu hatırlıyorum. Yunan bayrağı elimizde. Mahalle mektebine geldiğimiz vakit, bilhassa kurtuluş bayramlarını filan, kurtuluş bayramlarını Cumhuriyet bayramlarını filan ve gayet gösterişli bir şekilde kutlardık. Üç tip okul vardı. Sanat okulları, liseler bir de mahalle mektepleri. Her sınır boyundaki yerlerde, ilinde üç büyük okul ki, bayağı kalabalık talebesi vardı. Bunları sömestri içinde şunların içinde bunların içinde, bu şeyleri hatırlıyorum hatta bir kurtuluşu temsil etmek üzere okula henüz küçük hep kız seçerler. Onu süslerler falan süslü arabada park gibi geçirirler. Bir şeyler yaparlardı. Onlara önem ve özen gösterilirdi bu tip şeylere, merasimlere şenliklere.

Hem resmi bayramları hem de şenlik, mahalli kurtuluş bayramlarını hatırlıyorum. Gayet muntazam yapılırdı. Bir gün şunu hatırlıyorum bir zamanlar "vatandaş Türkçe konuş" diye bir şovence bir hareket ortaya çıktı. Yahudisi çok olduğu için Yahudilerin Türkçe konuşmasını güya teşvik için öğrencilere başvurulurdu. Bazı dernekler şunlar bunlar, siz göz kulak olun Türkçe konuşmayanlara Türkçe konuşmasını hatırlatın "vatandaş Türksün Türkçe konuş" diye. Çocuk mahalle mektebinde bu hareketlerin olduğunu hatırlıyorum. Bunu öğrencilere kullanırlardı ama kim kullanırdı parti mi şey ederdi yoksa belediye mi? Öğrenciler tatil olduğu zaman şehirde Türkçe konuşmayanlara "vatandaş Türkçe konuş" diye hareketi hatırlıyorum.

Cumhuriyet'in etkisi, işte özgürlüğümüzü kazanmak Cumhuriyet'i şey ettiğimiz için hep ben onu hanıma söylerim. Düşmanın ne demek olduğunu, işgal görmemişler, düşmanın zulmünü çekmemişler bilmez, tanımaz. İşte Anadolu'da hanımım Akşehir'de onun yaşını işitmiş düşmanın, ama kendisini görmemiş. Biz yaşamış olanlar çok iyi biliriz. Yani özgürlüğün ne demek olduğunu, vatandaşlarına ne kadar faydalı olduğunu o bakımdan daha hâlâ şey eder takılır sen... Yunanlıları hiç sevmem, fırsat buldukça derslerde okudukça kızarım.

— Şimdiki çocukluklarla sizin çocukluğunuz arasında ne gibi farklar vardı?

— Vallaha biz daha mutluyduk. Şu bakımdan mutluyduk: Her şey doğal çevresinde görürdük, yaşardık. Dediğim gibi, ben her türlü hayvanla beraber oldum, bunları gördüm. İnek nedir? At nedir? Hayvan keçi nedir? Bunların yavrulamalarını gördüm. Beslenmelerini gördüm, hastalıklarını gördüm, ne bileyim! Ben ondan sonra evin dediğim gibi ekonomik şeyi gayet basitti. Aile ekonomisine dayanırdı. Bütün şeyleri bizzat görürdük işte. Tarlada ekinin ekilmesi, toplanıp getirilmesi, onun zahire olarak yapılması, bulgur olarak yapılması, un yapılması, şu bu. Bunların hepsinin biz kendimiz bunların içinde bir fiil yaşardık. Bugün çocuklar bunu maalesef göremiyorlar, apartman hayatında oynama imkânları yok. Biz gayet rahatlıkla oturduğumuz yerden şöyle bir kilometre, iki kilometre uzaklara kadar böyle kırlara gider, gezer, oynardık. Şimdi nerde! Bunlar şimdi yok orda, tabii bir çevre içerisinde hayvanlarla, bitkilerle haşır neşir olarak bir yaşama vardı. Gayet o çocuklar için hakikaten çok şey mutluluk veren bir serbestlik.

— Çocukken ne olmak isterdiniz?

— Böyle bir şeyi o zamanlar hiç düşünmüyordum. Biz mezun olunca arkadaşlar arasında "Kazan kaynayan yer" derler. Yatılı bir okul gerekir. Cumhuriyet'in ilk yıllarını çok güzel bunu kavramış bir veyahut hükümet, yatılılık sistemi. Türk Cumhuriyeti'ne üç yıl oranında kendi kadrolarını yetiştirmede en büyük kaynak olmuştur. Bütün okullar hemen hemen yatılı değilse de mahalle mektepleri parasızdı ve çok iyi de beslenirlerdi. Her sene elbise verirler, giyimle donatırlar, kuşatırlardı. Yemeklerimiz iyiydi, bakımımız iyiydi, gayet iyi hocalar var, iyi yerlerde ders görüyorduk, yani Cumhuriyet buna ön ayak olmuş. Hatırlıyorum da, bakıyorum da "Cumhuriyet'e Kanat Gerenler" diye bir dizi var, ordakilerin hemen hemen hepsi yatılı okulardan, devletin parasıyla okumuşlar ve devlete de bunun karşılığında hizmet görmüşler. Biz de öyleydik, mahalle mektebini beş sene okuduk, hükümet şey vardı, mecburu hizmet okuduğumuz kadar ya para verir gitmezsin yahut da öğretmen olarak bunu hizmetini yapardınız.

Son olarak deyim fevkalade başımdan geçenleri, işte bildiğin gibi Yunan işgalindeki karşılaştığımız güçlükler, korkular ve bu işler. Bir de serbest olarak dağda, bayırda, kırda dolaşmalarımız yaşamın bence en, çocuklar için en normal şey en serbest böyle bir sınırlanmış bir özgürlük var, yalnız işte akşamları belli saatte evinizde olacaksınız. Çıkar bol bol oynardık. Ne bileyim çocuklar bahçede arkadaşlarla çok güç mahalle arkadaşlığı çok..... Ne çeşit oyunlar oynardık o devirde bu bir özgürlük yani çocuklar için. Evde de ana babalarımız öyle sert davranmazlardı çocuklara karşı.

SADEGÜL YILDIRIM*

Ben kendim Ardahanlıyım. Annem ebe hanımıdı. Hükümet ebesiydi annem. Rus zamanı okumuş fakat harp olmuş (I. Dünya Savaşı). Harpte kalmış, ebeliğe başlamış. Ben onun kızıyım. Dokuz kardeş idik biz. Dokuz kız kardeştik, dört oğlan, on üç kardeşik. Yedinci kızın peşine olmuşum, yedinci kız. Ben şimdi 1921 doğumluyum. Beşinci sınıf mezunuyum. Kız sanat okulunda okudum Kars'ta. Son sınıfa geçtim evlendirdiler. Fakat 16 yaşında evlendirdiler. Yaşım küçük olduğu için biraz, büyükletti babam. Göle kazası var, oraya gelin gittim, orda bir tüccar oğluydu, çok zengin idiler. Hizmetçilerim neyim çok yani, çok güzel bir yere gelin gittim. Orda benim dört kızım oldu, peş peşe dört kızım oldu, sonra iki tane oğlum oldu. Birinin adı Celal, Celaleddin, birinin adı Kemal. Kızlarımın en büyüğü Güner, onun küçüğü Sevim, onun küçüğü Saniye öldü, o nazardan. Nazar değdi ona. Onun küçüğü Songül. Ondan sonra oğlanlar oldu. İki oğlan oldu. Şimdi oğlan, oğlum makine mühendisi. Kızımın biri ticaret, Ticaret Bakanlığı'nda müdür. Onun kocası da Başbakanlıkta müdür yardımcısı. Kızımın biri Tarım Bakanlığı'nda. Kocası müdür, kendisi de meslek lisesi mezunuydu, o öldü. Şimdi yalnız oturuyorum, çok rahatım, çok iyiyim, evim var, bana güzel bakıyor çocuklarım... Kocamın aylığını da alıyorum, çok şükür Allah'a. Şimdi çok iyi sıhhatim iyi, yalnız bronşetim (bronşit) var, bir hastalığım yok.

* Görüşme, 21 Mayıs 1998'de Özlem Şahin tarafından yapılmıştır.

Ardahan'da okudum. Öğretmenimin adı Mustafa'ydı. Okulun adı Atatürk Okulu'ydu. Biz Atatürk çocuğuyuz. Okulumuz, hayat bilgisi, onları şey ederdik. Çıkar dışarda oynardık. Şimdi orası postane olmuş. Ardahan'ın ortasındaydı. Ondan sonra Kars'a geldim, Kars Kız Sanat Okulu'na... Orda terzilik için biçki dikiş orda öğrendim. Son sınıfa geçtim, diplomam da orda kaldı... Allah'tan kaderler açıldı, kaderim buymuş, evlendim. Şimdi çok mesudum, çok iyiyim... Mustafa'ydı öğretmenimin adı, beşe kadar Mustafa Bey okuttu. Erzurumluydu, öldü o da.

Evet, Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Bayramı, ondan sonra ne bayramlar şey oldu ki biz hep onları yaptık, kutladık. Hele 23 Nisan'da şöyle süslerdik okulu, bayraklarınan giderdik, küçücük küçücük şey ayakkabı ne giyerdik, güzel köylü biçimleri giydirirler, oyunlar müsamereler bize verdirirler. Ondan sonra bir de şey vardı, yaşlı adamlar atlara binerdi, bütün silahlar takardılar, başlarında kalpaklar. Zati benim babam da emekli kaymakammış, o da o harbi görmüş, onlar hep harbi görmüş. Şimdiki çocuklara kim anlatıyor ki! Biz babamızın, bir yaşlı adam köyden geleydi ya, yaşlı, oni (onu) ağlardık ki "Bu bizde kalsın baba ne olur, o konussun biz dinliyek." Şimdi ben evlendikten sonra benim evime, kocamın evine öyle bir yaşlılar geliyordu, bırakmıyordum "Çocuklara anlatın" diye. Biz çok severdik eski işleri. Fakat işte harbi neyi görmedik bir şeyler... Neler anlatıyordular, şimdi. daha Atatürk şeyi batırmadan, vapuru battı ya Çanakkale'de. Ruslar geymişlerdir çizmeleri, akordionlar ellerinde, Ardahan gitmiş, Kars gitmiş bütün onlara. Hepsi çalıp oynuyor. Biz de diyor, gizlenmiş ağlıyoruz. Zati kadınlar ölüyor, çoğunu öldürüyorlar, biz de ağlıyoruz. Bir de haber, batmış onların yarım dünyaları batmış, batırmışlar. "Allahım bir kaçtılar" diyor, "Ardahan'dan bir kaçtılar" diyor. "Kaçtıktan sonra" diyor "bir sevindik". "Hepsinin, gittik evine konduk, Rumların, Rusların evlerine konduk" diyor. "Onların evlerine konduk bütün" diyor. "Kimisini yaktık" diyor, "kimisini yıktık..." Ardahan da kaldı bize, Kars da kaldı bize. O gidiş ki gittiler. Atatürk olmasa bunu kim yapacaktı? Şey Ferik Pa-

Sadegül Yıldırım

şa satmış onları bir Ferik Paşa varmış eskiden, satmış oraları. Onu da tutmuş ne yapmış Atatürk, gügümüğen (güğümlen) altını eritmiş, onun buğazına tökmüş. İki gügüm altın getirmiş Rus oradan Ardahan'a, demiş ki şimdi Ardahan'a barışık oldi, askerlernen barışacağız. Bir köprü varmış demir köprü, tahtalar varmış onun üstünde, o köprüden bunlar geçmiş hem dökmüş suya ölmüşler. Kıpkırmızı fes olmuş suyun üstü, hep boğulmuşlar, derin su Ardahan köprüsü. Ondan sonra şey sesleri gelmiş, bomba sesleri, ağır makineliler hep. Ardahanlıların çoğu ölmüş, çoğu kalmış. Annem işte o zaman annem üç dört tane gelin saklıyor. Kızları saklıyor, kızın birini, subaymış dayım, dayıma alıyor. Dayım alıyor saklıyor bunu, babam görse niye saklıyorsun, diyecek...

Okula gidip gelirken yakınıdı, kışıdı, kar dize kadar. Ama kar yara yara, çizmeler vardı eskiden, lastik çizmeler. Bir de Rus zamanından kalma keçe çizmeler, onları babam saklamış, içine bir şey teperdi, pamuk, ayağımıza olsun diye. Onlarınan gidip gelirdik, giderdik okula. Bir de öğle yemeğine eve gelirdik, evden sonra bir daha giderdik koşa koşa. Bazı da oraya getirirdik, yani çok güzel geçti okulumuz... Şarkı söylerdik, bizim şeyimizde "çıktık açık (alınla)" vardı, "çıktık açık alınlan on yılda on savaşta", o varıdı marşımız. Ondan üç sene sonra mı üç sene sonra şey çıktı, korkma sönmez çıktı... He. Bir de şey çıktı, bir de "yüce Türk'ün kalesinde uzandım şehitlerin al kanıyla" buni, bir sene buni söylerdik marş olarak. Ondan sonra da öbürünü...

Hiç cezalandırmak yoktu. Sözünü tutardık, ne dirse sözünü tutardık. Yalınız kulağımızı şöyle azıcık şöyle ucundan sıkardı, bir şey de değil, sıkardı. Önlüklerimiz siyahıdı, yakalarımız beyazıdı. Saçlarımız şey, örük yapardı bir kordela buraya bi kordela, büyük büyük, burda (iki elinin işaret parmaklarını ve başparmaklarını birleştirip bir daire yapıyor). Şimdi hiç talebelerin kılığını ben beğenmiyorum. Simsiyah. Kordelelerimiz ütülü, güzel, önlüklerimiz ütülü. Bir gör, nasıl dikkat ederdi öğretmenimiz, her sözünü tutardık. Öyle işte babam oranın muhtarı oldu, yirmi beş sene muhtarlık yaptı Ardahan'da. Emekli olduktan sonra yani mühürü teslim etti başkasına, öldü. Annem de ebeydi, gitti Kars'ta yaptı, doğumevinde. Annem çok menşur ebeydi, yazık ki onun torunları onun romanını yazmadılar. Üç başlı çocuk aldı 1938'de, gazeteci

geldi. Şimdi burda onun gazetesi var. Vardır belki. Saklamışlardır. Bir çocuk kucağında, bir burda, bir burda üç başı var çocuğun hesap et..... Annem he annem. Nasıl almış o çocuğu, diploması yoğudu biliyor musun? Sonra burda bir Refik şey var ya burada. Refik Saydam... O geldi diploma verdi. Gördü, diplomasını aldı. Aylığı güzel, aylığı da asker ailelerine bağışladı. Almadı işte, böyle geldi geçti günümüz çok güzel.....

Çocukluğumuzda tarlalarımız vardı. Ardahan'da tarlalarımız, ortasında evimiz vardı çiftlik gibi güzel. Onun içinde ayağımız çıplak cirit atardık. İnek girdi, çıkartırdık; tavuk girdi, koşardık. Babam çok titizdi yani araziyetine (arazisine). Öyle yeşilliklerin içinde büyüdük, ne bir hastalık olduk ne bir şey olduk. Hepimiz öyle sıhhatinen büyüdük orda. Yediğimiz de, bazı arpa ekmeği bulduk, onu yiyerdik; bazı buğday bulduk, onu yiyerdik. Orda çok buğda olmuyor. Ardahan'da siyah buğda oluyor. Arpa oluyor. Sonra bahçemiz var kocaman. Ora hep patatis (patates), çok patatis olurdu. Üç dört tane ineğimiz olurdu. Onun sütlerini, güzel peynir, yağ makinamız vardı. Makineye vururduk. Ablam onu güzel peynir yapardı. Ama ben çok yaramazıdım. Yağı peyniri götürüp çalar fakırlara verirdim. Dayak yerdim ondan da. Babam da şeyidi, işte hiç bize vurmadı, dövmedi, hep severdi. Yani bir bir yumurta bişirse, annem onun önüne koysa hepimize o yumurtayı pay ederdi, öyle bir babaydı. Öyle büyüdüm...

Cumhuriyet'in ilanında hep bütün bayraklarınan dizilirdik. Köylüler arabalarınan, kadınlar şöyle fesi büküyor, fırıncılar şapkalarınan hep arabalara binmişler bunlar. Bütün geçerdi, biz de onların peşinc marşlarınan. Anlatırdı, hep Atatürk'ten anlatıyorduk hep Atatürk'ten anlatılırdı. Hep Atatürk, evlerimizde bayraklar asılı, Atatürk her şeyimiz Atatatürk bizim. Babam rahmetlik hep anlatırdı, yoksa çok fena günleri varmış. Annemin de babamın da, üç kere evini ateşe vermişler babamın annemin... Ruslar, Ermeniler. Birisinin şeyini öldürüyormuş, kocasını, Ermeniler yatırmış. Burada, beni tanıdı, şu mahallede (pencereden dışarısını işaret ediyor). Kurtuluş'ta oturuyordu kadın. "Sen" dedi, "nerelisin?" Anneme benzetmiş. Dedim "Ben Ardahanlıyım." "Hele" dedi, "sen" dedi "Gülender Hanım'ın kızı mısın, ebe ana?" "He." "Se-

nin annen" dedi, "benim kocamı üç Ermeni'nin elinden..." Burnunu şeyini uçurmuş küreginen, adamı yatırmış öldürüyorlarmış. Ama kadın bene bir geldi, bir gitti. Çocuklarını getirdi, beni gördü nasıl sevindiler hepisi. Böyle böyle bir adamın çocuğuyuz biz işte. Kime sorarsan Ardahanlı, bilir bizi.

Çok sevindik. Ouuuğ... Yarabbim, davullar, zurnalar, sabahlara kadar. Şey maşalalar (meşaleler) ellerinde, maşala yakmışlar, ateşleri. Eskiden o silahlar yoktu, göğe atılıyor ya (havai fişek) onlardan yok, ışılık yok, hep maşala ellerinde. Yatmazdık sabahlara kadar. Ayakkabılarımızı şey isterdik rogan (rugan) ayakkabılar ki parlasın orda giderken. Elbiselerimiz çok güzel. Çoğu da ben, ablam evlenmişti, büyük ablam, onun ayakkabılarını alırdım... Çaput teperdim burnuna giyerdim. Çok güzel geçti çok. Ne diyorsun sen, biz Atatürk olmasa bu vatan gitmişti...

Öğretmenliği çok severdim. Şimdi öğretmenliği sevdiğim için benim küçük kızı öğretmen getirdim. Dikiş hocası olmak istiyordum çok, hevesim öyleydi, şiyim de yarı kaldı ya evlendim ya. Şimdi kızımı götürdüm buraya kaydettirdim. Zübeyde Hanım var ya burada, kız sanat okulu, oraya kaydettirdim. Oranın orta kısmını lise kısmını bitirdi sonra başka fakülteye gitti. İşte öyle. Ne bilem işte böyle geçti hayat işte...

Var... Anlatayım sene. Ablam ekmek bişiriyor, babam dedi ki... 8 yaşında varıdım, 8-9 yaşında, iki tane de benden küçük kardeşlerim var. Babam bal almış, bal. Koymuş kilara (kiler), kilar diyerik biz. Ablam ekmek bişiriyor, ablam benden büyük ama çok akıllı idi. Bizim kimi yaramaz değil. Babam dedi ki "Git, git bal getir" dedi. "Sıcak ekmeğinen yiyecem, biraz da kaymak getir", kaymağı biliyorsun? Bu gitti, "Baba aha" dedi, getirdi koydu. Biz pirint içeri kaçtık. Suçumuzu biliyoruz. Balı yedik, şerbet yaptık, yedik şerbet yaptık. Yedik. Babam dedi: "Bu hani bal?" dedi. "Kızım su dolu!" Buna su doldurmuştuk. Hemen kızın kafasına döktü. Güle güle dışarıya gaçtık. Şimdi ablam dedi: "Sizi öldürürüm, siz bunu ne zaman yediğiz gız?" "Sen" dedi, "sen var ya" dedi bene, "sensin bunu yapan." "Yok abla, bunlar yazık oğlan çocukları, ağlar bunlar." Yedik yedik şerbet suyu niye doldurduk, niye diyeceksin. Bir o.

Bir de şimdi küçüğük hepimiz, yine o kardaşlarım benden sonra olmuş ya, oğlan olmamış ya. İki tene benim peşime olmuş ya, ben onları çok seviyorum. Şimdi bir gün de babam yine şey böyle yine sofrayı koymuşlar babamınan annem, masada yiyor onlar, bize sofra koymuşlar, sofrada kaz pişirmişler, bizim Ardahan'ın kazı meşhurdur. Şimdi kazı bişirmişler kazı güzel, hepimizin önüne güzel pilavın üstüne koymuşlar. O ablam çok sukutudu. Bu sırada bizi bir gülmek aldı sofrada, ne olduysa bir güldük ki babam dedi: "Hepiniz dışarı, sofrada gülünü mü?" Hepsi kaçtı ben oturdum ben gözüme kazı diktirmişim, oğlanlara götürecem. "Sen ne oturuyorsun kız" dedi. "Baba "dedim "ben gülmedim ki" dedim "onlar güldü." "Sen zati senden çıkıyor bunlar hemi" dedi. Şimdi baktım, baktım, baktım babam arkasını dönecek, kazın butlarını aldım, dışarı kaçtım. Hepsini verdim, "Yiyin" dedim "bunları, bugün bizi içeri koymayacak babam, burda oturak". Bir de öyle geçti işte, yaramazlıklarımız oldu.

Çocukluk işte ne yapacan, araziye çoğudu. Öyle annem şimdi annem ebeliğe giderdi. Ben, göbek parası verirler ona, şey yapardım, ben beklerdim ki rogan ayakkabılar alayım, güzel elbiseler alıyım... Hepisine "Siz bak beklemeyin sizi döverim" ne diyerdim. Kardeşlerime "Bak size para vericem." Annem: "Kız ne bekliyorsun?" "Anne seni çok özledim, sen nereye gidiyorsun?" peşine ağlardım. Gitti mi öyle ağlardım ki peşine "E kızım" diyerdi, "Al git hadi, ayakkabı al." Bizim orda, biz zeki çocuğuduk. Kendimiz alırdık üstümüzü başımızı. Ne beğenirdik, parayı alır gider alır gelirdik... He kendimiz alırdık.....

Öyle kimseden dayak yemedim. Dayak atardım ben. He bir gün de ablam, babam, biz harmanlar olur yazın. Harmanda tükürdü yere "Kızım" dedi, "gidin bene çeşmeden bir soğuk su getircen ablanla" dedi. Ablam da gitti, gelmedi, gelmedi. "Haydi kızım sen git" dedi. Ben erkek gibiydim. Gittim ki çocuklar bunu çavirmişler (çevirmişler), bunu dövüyor mahallenin çocukları. "Kız sen ne diye dövülüyorsun bunlara!" dedim. Hemen eteğime taşı toplaya toplaya gittim. Gördüm ya. Hiç, hiç unutmam. Birinin dişini kırdım, nüfüs müdürüydü burda. Haydar. Geldi "Bak" dedi "dişimi sen kırmışsın." İyi ettim. "Kızım" dedim "sen sersem misin bunlara dövü-

lüyorsun?" Bunların gözüne gözüne yükledim. Bunu aldım geldim. Babam güle güle öldü, suyunu dökmüşler. Bunu bir güzel dövmüşler. "Kız" dedi, "sen nasıl baş edersin onlarla" ablam. Ben ondan evvel kocaya gittim. O yüzden böyle geçti ünümüz...

Yooh! Şimdiki çocuklar iyi değil, hepsi sokaklarda, iyi değil. Biz orda birimiz öğretmen olurduk biliyor musun? Tatilde. Onlara marş söyledir onlarınan tiyatro kurardık. Tiyatrolar var ya, onları bütün oynardık biz küçüğüken. Şimdiki heç çocular her biri bir yerde onu taşıyorlar, bunu taşıyorlar. Bir şey görüyor musun çocuklarda, hah hiçbir şey bilmiyırlar. Biz öyle değil hemen... Böyle birisi öğretmen olurdu, mesela sen küçüksün bizi dizerdin sıraya, öğretmem olurdun. Bize bir şeyler sorardın. Şimdiki çocuklarda yok o. Sonra da kızıdık biz küçük, hemen annemiz bir yere gitse hemen un alırdık, evden bir şeyler alırdık. Dışarıda ateş yakar ekmek pişirirdik yalandan. Paylaştırırdık, kimi kömüre batardı, kimi şeye batardı. Hepimiz sırayınan un getirirdi. Sen getirdin, o getirdi, hepsi ayrı pişirecek ya birleştirirdik ya öyle. Şimdi yok. Oğlan çocuklarını bile katardık oyuna, onlar otururdu "Hadi ekmek pişirin de..." O ekmek yere düşüyor, toz oluyor, onlara verirdik ki yiyerdiler. İşte öyle bir şey. Şimdiki çocuklarda yok o. Şimdiki çocuklar şey hayatı sürüyorlar, hanımefendi hayatı. Öyle şeylere şey etmiyorlar. Biz mesela kızlar geldi, yeşillik, haydi gidelim şey toplayalım, yemlik toplayalım. Yemliği biliyorsun? Haydi gidelim şey, kımı toplayalım, haydi gidelim yeşillik çok bizim, ısırgan eve geldi mi bir etek, hem de annemize getirirdik.

SAİBE FIRÇACI*

75 yaşındayam ya da daha fazlayam.. Cihan Harbi'nden sonra doğmuşam. Cihan Harbi oldu ya...

Erzurum'da doğdum... Erzurum. Esas vatanim Erzurum. Biz iş görmezdik orda. Okula giderdik. Mahle hocasına, Kur'ân hocasına. Sonadan mektep açildi, mektebe de gittik. İş görmezdik ki, iş yoğudu ki. Annem de Erzurum, babam da Erzurum, hep doğma

* Görüşme, 1 Nisan 1998'de Hediye Atıcı tarafından yapılmıştır.

büyüme Erzurumluyuk. Babamın bahkal dükkânı vardı... Böyük magazamiz vardi. Bakkaliye magazası. Her şey var, satardık. Alırdılar. Erzurum'da Erzincan Çarşısı var idi. Erzincan Çarşisi. Zati babami çok hatırlayamirem ki irahmet olsun canina. Şöyle bir hatrima gelir gidir. Askere gitti, daha gelmedi. Allahu Ekber Dağı'nda şehit oldu babam. Da yüzünü göremedik. Bir ben var bir de kardeşim vardi. Yani iki kişiydik. Bir ben, bir de kardeşim var idi. Ahserlik mehtebinde okudi, subay çıkti. Ondan sonra albay oldi. İzmir'de öldi. Çocukları var, oğlu-kızı var, ailesi var.

En önemli olay okula giderdik. Kur'ân okurduk... Zaten okul yoğudu ki. Sonra açıldi okul... Atatürk mehtep açti. İsmet Paşa Mehtebi oldi. İsmet Paşa Mehtebi'nde kadın hocalari çocukları okuturdular. Erkek yohudi. Kadın hocasiydi. Müdüremiz var idi. Tahsilli açık kadın. Çoh tahsilliydi, İstanbullu idi. Rahmet canina olsun. Görkemli kadın idi. İlk hoca olarak o geldi. İlk hoca olarak müdüre idi. Müdürümüz idi (Faika Ünlüer). Müdüre hanim, rahmet canina. Çok tatlı bir kadın idi. Seferberlikten evvel o geldi, hocalık yaptı, müdüre hanım. Erzurum eşreflerinden evlendi. Bir oğlan doğurdi. İşte hocamız oydu Erzurum'da. Bilmem şimdi n'oldu? Oh, Kur'ân hocamız var idi. Urafet. Hoca, Kur'ân dersi verirdi, gelirdi. Kur'ân okurdik. İkindileri başımızı örterdik. Kur'ân'ı açar hep Kur'ân okuturdi. Okulla ilgili hatıramız yoğudu ki. Ta sabahtan giderdik. Dersimizi alırdık... Akşam eve gelir idik. Oynamak, dövmek, sövmek, ne yohudi. Dersimizi alirdık, ev gelirdik. Evde çocuklar, kendimiz dersimizi okurduk. Sokakta oynardık. İşte bu, neyini anlatayım? Eshiden bahşa bi şey yoğudu ki. Sonra çıkti bu top mop oynamak. Biz bilmezdük. Sonra çıkti.

Okula ilk gittiğim günü, vallahi ben ne bilcem? Gettik ohula yazıldık. Kadın hocalarımız var idi, ders gördüm, okurduk. Ondan sonra da Kur'ân hocası gelir Kur'ân'ımızı okurdik. Hep öyle olurdu. İkindileri Kur'ân dersi okunurdu. Şu yazı çıkti işte, onu okurduk, tahtaya kalkardık, tahtada yazı yazardık. Kur'ân dersi de okurduk, öbür dersimizi de okurduk.....

İlk okulumuz, mahle hocası idi. Ön oraya gittik. Sonra okul açıldı, oraya gittik. Mahle hocasında. Kur'ân'a giderdik, Kur'ân okurduk. Kur'ân kitaplarımızı açardık. Sure vardi, hoca okuturdu.

Sonra perşembeleri de ilahi okuturdü bize. Kalkar ilahiyi okurduk. Tatil olurduk, cuma günü getmezdik. Cuma günü tatil günü olurdu. Sonra pazara çevirdiler. Evet cuma idi ilkin, ilkin cuma idi, sonra değiştirdiler. Sonra gece oyunları çıktı, salonlar çıktı, o zaman yohudi, o zaman Ermenilerin günüyimiş (pazar). Gece Ermeniler düğün yaparmışlar. Lambalarla getirirmişler. Sonra bizim Türkler aldılar, bizim Türkler kabullendiler.

Okula yayan giderdik anam, yakın idi, uzak değül idi ki. Çantamızı alırdık, giderdik, okur, gelirdik evimize. O zaman vesait yohudu, vesait ne arasın? Eşek var idi, kağnı arabası var idi. Başka araba yohudu ki. Yohudu ki sonra çıktı.....

Okulda sıra var idi, sıralarımız var idi ya. Kur'ân okulunda, onda hepimiz sırada okurduk. Nerde okuyacağuk? Yani başlarımızı örterdik güzel, besmele çekerdik, Kur'ân'ımızı okurduk. Hep başımız örtük idi. Su tabii var idi. Tuvaletlerimiz var idi, suyumuz var idi. Tırnak muayenesi var idi. Ayak tırnaklarımıza bakardılar. Temizlik hocalarımız çok iyiydiler. Çok güzel bakardılar. Sonra erkek yohudu ki. Hep kız, bir erkek çocuğu yoğudi. Erkek sohmazdiler. Hep kız çocuğudi. Kız okuluydu, erkekler ayrı gider idi. Erkek koymazdiler. Erkek yohudi bizde. Erkek arkadaş yohudi. Hep kız çocuk okulda, okula giderdik. Sonra karıştırdılar oğlanı, kızı. Kur'ân okurduk. Hep ezbere Kur'ân okurduk. Şimdi bi tane sor Kur'ân okumaz. İstediğim kadar okuram Kur'ân'ı, Yasin-i Şerif'i, Tebareke'yi hep okuram. Amena Rasulü'yi hep okuram. Ezbere okuram.

Çavlayan Mektebi var idi. Orayı okul etmişdiler. Evvelden gider orda okurduk. Yaramazlık yohudu ki. Yaramazlık bilmezdik, çıkar biraz bahçada dolaşırdık. Gelir dersimize girerdik. Öyle yaramazlık yoğudi bizde. Ceza meza yoğudi. Dayak da yoğudi. Yok idi dayak, ben dayak yemedim. Dayak yohudi. O erkek çocukları yaramaz olursa, erkek hocası okuturken, o verirdi cezasını. Ayaklarını çubuk vururlar. Heç görmedik onları. Duyardık.

Cumhuriyet Bayramı da olurdu. İşte sonradan çıktı. Bayrakları elimize alırdık. Resm-i geçit olurdu. Askerler geçerdi, ondan sonra okul, bayraklar elimizde geçerdik. Cumhuriyet Caddesi var idi. Orda olurdu bayram, ondan sonra dağılırdık. Top atardılar, top atılırdi. Mektepler, askerler geçerdi. Toplar geçerdi, süvariler geçerdi. Ondan sonra herçeş dağılırdi. Reis-i cumhur gelir otururdu-

lar. Erzurum'da ailesi var idi, gelir otururdular, bakardiler. Ondan sonra dağılırdi...

Atatürk'e kurban olayım, Atatürk, Allah onu bize bir verdi bir aldi. Atatürk, bizi hayata o kavuşturdi. O kavuşturdi hayata. Çeşke (keşke) Allah çok ömür vereydi, birkaç sene başımızda. Ona ben kurban olurum. Bir seneydi, Atatürk'e, Atatürk saltanatı sevmezdi ki. Erzurum'da valinin konağı vardi. Anahtar teslim etti dediler, ona verdiler, altın anahtarını. Benim evimin yanında idi o konak. Dedi: "Ben ne yapacam" dedi, "saltanatı milletimin olsun" dedi, "Ben ne yapayım" dedi, "bana veriyorsunuz". Sonradan çocuk yuvası yaptılar. Şimdi orası çocuk yuvasıdır. Çocuklar, öksüzler orda yetişirler. İşte Atatürk o evi teslim etti, yuvaya verdiler. Çocuk yuvasına. Ermenilerden kalma böyük konak. Ermenileri sürmüşler. Onların evleri. Bösböyük konak idi. Bahçesi var idi. Paşa, maşa hep yani oraya inerdiler ehsiden (eskiden). Misafir olurdiler. Sonra vali konağı yapıldi. Vali konağına gelirdiler, böyük adamlar.

Kara Kazım Paşa (Kazım Karabekir) öksüzler babasıydı. O mektep açti. Çocuklari sünnet ettirdi. Öhsüz çocuklari, düğün yapti. Çok yardim yaptiler. Asıl paşa onlar idi. Fevzi Çakmak, paşaların bir tanesiydi. O bir müsamere yaptı da bir çocuk tüfeng (tüfek) atti. Çocuğun gözü sakat oldi. Ya bu çocuğun gözü sakat oldi, ben bunu napayım? Kalktı onun bacısını aldi, evlendi onunla. Kara Kazım Paşa, ondan sonra aldı. Geçinemediler. Çünkü fakir insanlar, ne anlamışlar ki, ayrıldi. Daha ondan sonra evlenmedi. Kars'ta Kara Kazım Paşa Caddesi vardır. Onun adı koyuldu, Kars'ta, Kara Kazım Paşa Caddesi. Yetimler babasıydı canım. Tabii ehsi paşalarımızı nerde bulacan canım? Abdurrahman Paşa var idi, o öyleydi. Sokaktan geçerken, bir taş gördü mü bastonla açar idi. Yolları açaraktan gider gelir idi. Hep onları gördüm. Çünkü benim evim de Paşa'nın evinin yanındaydı. Biz şeyde oturduk, iki katlı. Benim evim vardi orda. Kimse bilmez, ne var ne oldum diyene. İki katli da benim evim vardi. Beraber komşuyduk.

Cumhuriyet ilan oldi, Cumhuriyet Bayramı yapıldi. On gün bayram olurdi, on gün gece-gündüz. Maytaplar atılırdı, çalgılar... Tatil olurdu. Sonra sonra kaldırdılar, azalttılar, sonra azaldı. On gün bayram olurdi. Cumhuriyet Bayramı olduğu gün dünyaya gelen çocuklara hep hediye verirdiler.

Bu yazı çıktı işte, okuduğun yazi. Bütün ev kadınları yazdiler. Gitmeyenlere ceza verdiler. Ev kadınları gelir sınıfa otururdiler. Ondan sonra yeni yazıyı öğrendiler. Ehsi yazı çok zor idi. Bu yeni yazı kolay çıkti, herçeş okuyabildi. Eskiden nerde böyle okuyabilirdiler? Öylece giderdik Arapçayı okuyak, öğrenek. Kur'ân okurduk... Rahmet canına yazıyı Atatürk çıkarttı, kimse degil.

Cumhuriyet'in etkisi nasıl bir şey? Bayram oldi, biz de baktık. Okuldaydık bayrak verdiler elimize, resm-i geçit oldi, ondan sonra dağıldık. Mektepler açıldi, o zamanlar mektep yoğudi. Bir mektep var idi. Sonradan mektepler çoğaldı. Çavlayan Mektebi var idi, İsmet Paşa Mektebi var idi ondan evvel. Ondan sonra mektepler çoğaldi. Zaten insan yoğudi, kalabalık değüldü. Sonradan çoğaldi, doğum oldu da. O kadar insan, kalabalık insan yoğudi. Millet harpten çıkmış, ölmüşler, karda kalmışlar, kim uğraşa? Yetişenler kalabalık oldi. Dışari çıkti, çok insan yoğudu ki.

Padişah kalktı, padişah kalktı. Sultan Hamit miydi, onu kaldırdılar, gece sürdüler, dağıttılar sırçayı. Ondan sonra Cumhuriyet ilan oldu. Sultan padişah neyse, Sultan Hamit miydi? Sultan Reşat mıydı ne? Öyle bir hatırıma gelir, kaldırdılar, sarayı dağıttılar. Biz iyiydik, geçinirdik. Herçeş işinde çalışırdı, herçeş işindeydi.

Şimdiki çocuklar lüks yaşırlar. Biz öyle yaşamadık ki, biz kıtlıkla büyüdük, korkuylan büyüdük... Elimizde tas vereydiler, dünya bizim idi. Yoh nerden olacak, şimdiki çocuklar lüküs yaşırlar. Biz para mara bilmezdik. Elimize para geçer, anamıza verirdik. Anne bak, korkarıdık Mahle hocasına giderdik. Mahle hocası çubuğunan geldiği zaman, hep altımıza kaçırırdık. O kadar korkardık. Vurmazdı da yine korkardık. Korkarıdık kızım korkarıdık. Anamız ne verirse onu yerdik, kanaat getirirdik, açlıktan anlardık. Bir gün geldim, anama dedim ki: "Ana çok acıktım, ben daha duramirem." Dedi ki: "Kızım" dedi, "Fatma anamız aç kalmış da, karnına okunmuş Gulhuvallah, doymuş." Koca kız, koca kız kalktım, gettim dışarı çıktım, garına Gulhuvallah okudum. Şu yanım doydu, bak doydum diye. Onlan bi saat uğraştım. Şimdiki çocukları kandır bakim, kanmaz ki. Biz şimdi çocuk muyduk? Tavuk gibi akşamdan gelir yatardık. Sabahtan kalkar, bir parça ekmek verirdiler, el açık ekmek ilen doyardık. Mahle hocasına, ordan da gelir dersimizi alır,

otururduk. Şimdiki çocuklar hür yaşırlar. Biz para nedir bilmezdik ki, yaşantı mı yaşadık? O korkuyla daha o korkuylan gidiyir.

Ben dedim ki hoca olacam, Kur'ân hocası. Kur'ân okuyacam derdim. Kur'ân açıktı. Şimdi Kur'ân'ı çok severim şimdi. Ben Kur'ân hocası olacam derdim, mevlüt okuyacağım. Hatırımdan sayar geçirirdim. Okudum ama o kadar okuyamadım. Yoksa okurum şimdi, Kur'ân'ı felan. Onu biliyorum Allah'a şükür. Oruç tutardım, uzun günler ki nasıl uzun. Aklımız geçerdi öğlede, bayılırdık öyle sıcaktan. E... çocuk ya. Ama bize tuttururdular. Günahtır diye orucu tutacayık illa. Yani korkuyla bizi büyüttüler. Çok korkuylan yetiştik. Yok, bolluk yoğudi. Çocuk nedir bakkaldan gide bir şey ala, bi şey yiye. Anamız ne getirirse onu yerdik, bilmezdik. Geçimsizlikten yoksulluktan, para kıt, yoksul fakir. Millet fakir, hepimiz fakir idi ya... Elimize yumurta geçey idi, o gün bizim bayramımızdı. Yokluklar içinde yetiştik. Çünkü gavurlar içinden çıktık, harpten çıktık. Çoğu insan aklını kaybetti, ot yedi. Otları, ot yidiler, inek gibi. Bir çoğu dellendi ya... Bugünkü gibi miydiler? Benim hocam vardı. Hocanın oğlu, dellenmiş. Kalktık, gettik, baktık hep çocuklar. Ot yemiş de ot yemiş. Çocuk şey etmişti, ilaç verdiler, kurtuldulardı... kurtardı. Yok yavrum yağı, etin yağını beze sarardılar, gaz yok, ışık üzerine. Üzüm, üzümlen çay içilir mi? Üzümleri ağzımıza alır çay içerdik. Çay bulunamadı, kuşburnu kökü vardi, kuşburnu ağaci. Onların köklerini çıkarttılar da yakardik. Çay demliğe kordik, öle güzel rengi çıkardı ki onu çay yerine içtik. Şimdi Allah'a şükür her şey var, millet yaşır. Eğer bilirlerse, yohluk yoğudi, bakım yoğudi. Çöcukluk yoğudi işte. Hocaya gider gelir oynardık. Dersimizi alır yatardık tavuk gibi. Sokakta biraz oyunlar oynardık. Çelik çomak oynardık, ip atlardık. Akşam oldi, gelir, eve girer, yatardik.

Rus eve... Erzurum'a girdiği zaman dediler ki, bizi öldüreceğimiş, harbinen girdi ya. Hocalarımız kalkti tuz aldılar, ekmek aldılar, Kur'ân-ı Kerim aldılar, gettiler Urus'un böyüğüne karşi. Urus'un böyüğüne karşı gettiler ki bize bir şey yapmasın diye. Urus'un böyüğü de hemen Kur'ân'ı almış öpmüş başına koymuş. Urus çok merhemetliydi canım. Urus'a hiç bişey diyilmez, ondan sonra geldi, serbest olduk, artık oturduk. Onun içinde esirdi. Urus bir şey yapmadı da Ermeni bizi kesti Ermeni. Ermeniler yaptılar. Yoksa Urus heç bi şey etmedi. Urus acırdı çocuklara, "Marçi, mar-

çi kursak bırakbar". Yani "bunlar aç, hep onlara ekmek verelim". Öyle diyerdiler. Çocukları "marçik" idi, "marçik" diyerdiler. "Kursak bırakbar" da aç. Ne olduysa Ermeni yaptı bize. Heç kimse yapmadı, kılıçtan bizi çekti, off neler oldu. Evimiz dağıldi, barkımız dağıldı. Şimdi hamd olsun gene Allah hükümetime zeval vermesin. İşte bu bu yuvayı icat etti de geldik burda barınırık. Yoksa başka bir şeyimiz yok. Gine çok bakanlar oldi, bize çok bakanlar oldi. Gelir yardım edirler. Çünkü geliri yok buranın, geliri yok ki...

SIDIKA DİKEÇOĞLU*

Maraşlıyım yavrum. Maraş doğumluyum. Eski miladi senede 1332'de (1916) doğdum, annem babam Maraşlılar, annem-babam, annemle babam amca çocuklarıdır. Bizim aile geleneksel olarak tahsile, okumaya çok hevesli insanlardır. Yaşamasını bilen insanlardır, çağdaşlardır. Yani her şeyi olduğu gibi kabul edenler, yobaz insan değillerdir. Kültüre fazla ehemmiyet verirler, çocuklarını da aynı şekilde yetiştirmeye uğraşırlar. Yani dedelerimiz bizim, bir dedem jandarma paşasıymış, Hacı Hasan Ağa derler. Bir dedem Bingazi'de mutasarrıfmış, babam orda doğmuş. Ondan sonra babamlan annem biraraya geldiklerinde, gezmeye gelmişler. Annemlen babam evlenmişler, amca çocukları olarak. Çok güzel bi mutlu evlilik yapmışlar. Bu evlilik epeyce devam etti.

Atatürk'ün gelişinde bir hayli biz sevinç uğraştık, çok sevindik. Vahdettin zamanında bilirim ki, o gün bi ilan edildi, "Vahdettin geliyor", "Atatürk, Mustafa Kemal geliyor" dediklerinde biz mutlu olduk. Fakat büyüklerimizde bir üzüntü oldu. "Acaba bizi bu Mustafa Kemal ne yapacak" diye düşündüler. Tam Cumhuriyet'in ilanında, ilan edilip de Büyük Millet Meclisi kurulunca, iki tane dayım mebus olarak Büyük Millet Meclisi'ne geldiler. İki tane dayım. Ondan sonra biz Cumhuriyet'i bi böyle sevecenle karşıladık. Hiçbir zorluk çekmedik, kurt koyunla yürüdü, ortalık bollaştı, insanlar yavaş yavaş daha ileri oldu.

Sonra ben okula, anaokulu diye başladım. Kırmızı önlüklen, beyaz yakaylen. İki sene orda okuduktan sonra ilkokula geçmek

* Görüşme, 9 Mayıs 1998'de Nilgün Tuncel tarafından yapılmıştır.

için ihtiyat (hazırlık sınıfı) diye bir sınıf vardı çocuğum, ihtiyat sınıfı. İki sene ihtiyatta okudum, iki sene, anaokulunu saymıyorum, iki sene. Beş senede ilkokulu bitirdim. Dördüncü sınıfta yeni harf eski harfe geçti, okullar erkek-kız bir araya geldik. Neydik, okulda fevkalade hocalarımız vardı, saygı ve sevgi vardı. Bir öğretmen geliyor dendiği zaman, bir çocuk böyle şey dururdu, divan dururdu öğretmene karşı. Büyüklerine karşı saygıları vardı. Okulda o kadar güzel şahane günlerimiz geçti. Yani anlatamam o anıları, zevklen. Okul birincisiydim, aynı zamanda and çıkınca, and içelim dendiği zaman o andı ben çocuklara okuturdum, bayrağı ben tutardım, her gün sabahtan çocuklara and içirirdim.

Ben mezun oldum, annem vefat etti. Anneannemlen, babamlan beraber kaldık. Anneannem annemin yerine gelen olunca dayanamadı çıktı. Biz üvey anneylen beraber oturduk. Üvey annem de fevkalade bir hanımefendiydi ve biz altı çocuğu idare etti... Valla mutlu bir hayat geçirdik, yani öyle bir problemimiz falan hiçbir şeyimiz olmadı... Yani öyle bir problemli bir hayatımız olmadı. Çocukluk hayatım çok lüks geçti... Çocukluk hayatım, o dayılarım, Ankara'dan gelen dayılarım eskiden kurt elbisesi derlerdi. Bütün kurt elbisesiylen giyindim. Dayım Çerkez paşalarının torunuymuş o landonlardan (çiçeklerle süslenmiş atlı araba), gümüş şeyle, arabalardan gittim geldim, yani yaşantım çok küçükken çok lükstü...

Babam Bingazi'de doğmuş. Vapurda doğmuş Bingazi'de dediğim. Annem de Elbistan'da doğmuş... Bir buçuk yaşında babası ölmüş, dayısı ceza reisiymiş Şam'da. Kızkardeşini de yeğenini de almış götürmüş. Annem Şam'da büyümüş. Şam'da, Beyrüt'te, Hayfa'da, Yaba'da büyümüş onlar, yani onların yaşantısı çok lüksmüş. Babamın, dedemin köleleri, cariyeleri ve yaşantısı gayet lüksmüş. Babam dadıylan mürebbiyeylen büyümüş... Babam Beyrüt mülkiyesi mezunuydu. Önceleri hiçbir iş yapmıyordu. Çiftliğimiz vardı. Babasıyla arası açılınca –babam tapu müdürüydü– gitmemek, memleketten ayrılmamak için bu vazifeyi tercih yaptı. Kırk beş sene vazifesi var, fiili hizmeti var. Aynı zamanda babam yedek subay olarak şeyde, Batum'da beş sene askerlik yapıyor ve beni görmeden. Annemin karnında kalmışım ben. Babam orda, Batum'da kalıyor. İşte ordan geldiler, evlendiler işte, yani çocuklarımız çoğaldı... Altı kardeşiz. Beş kız bir oğlan annemden, ba-

bam ikinci hanımdan bir kızı bir oğlu var... Hep şahane geçti. Hiç yani olay olmadan, lüks bir yaşantıylan geçti 12 yaşına kadar hayatım. Hizmetçi, uşak, yaşama yani. Gitme, gelme, en güzel şeylerlen geçti günüm.

Orta mektepten mezunum ben çocuğum, orta mektep mezunuyum ben. 29'da bitirdim ortaokulu. Elbistan'da okudum. Müdürümüzün adı Ferit Bey'di... Okulda, nasıl anlatayım sana şimdi okulla ilgili şeylerimi. Hayatım, bizim kitaplarımız kapalı olurdu. Bıçakla açılırdı kitaplar. Sayfalar birbirine yapışırdı, şimdiki sayfa, sayfa değildi. Açtı mı sayfa iki olurdu, açtı mı, ben sayfasını açmadan, bize öğretmen iki üç sefer ders anlatırdı, anlatırdı tahtada. Dinleyen dinlerdi, dinlemeyen kitaptan çalışırdı. Ben kitaptan çalışmayı sevmezdim. Dinlediğim gibi "Kalk atmış dört", numaram da atmış dörttü. "Kalk atmış dört anlat" derdi, olduğu gibi anlatırdım, "Kız sen ölme!" derdi öğretmenim. Öğretmenim ilkokulda Salih Bey'di. Orda Ferit Bey'di, yani ben sınıfta parmaklan gösterilen çocuktum.....

Hatırlarım tabii... Anlatayım. Babam elimden tuttu, kırmızı bir önlük, beyaz bir yaka, beni okula götürdü. Bir bayan öğretmen, ay pardon erkek öğretmendi, götürdü, beni bıraktı geldi. Baktım benim gibi on beş-yirmi tane çocuk var, yani belli kişilerden. O zaman çağdaş değildi, herkes çocuğunu yollamıyordu. Gittim, geldim, çok memnundum. Öğretmen onlara say dediği zaman onlar saymazdı ben sayardım. Başımı sıvardı, "Kızım sen çok akıllı olacaksın" derdi. İki sene sonra ilkokulun ihtiyat sınıfımız vardı, ihtiyat derlerdi, ihtiyat. Hani şimdi fakülteye gidince hani şey diyorsunuz ya, nedir onun ismi yani? Hazırlık. O ilkokulun hazırlığıydı. Bilmeyen iki sene okuyordu, bilen bir sene okuyordu. Ben bir sene okudum. Ondan sonra hep pekiyiyle bitirdim okulumu. Okulda, yani okulun majörü bendim, o zaman bize ip gerdirdiler şey işledik şu hani ağlar var ya, o ağdan ördük. Volübon (voleybol) oynadık, volübon oynadık.

Gazi, Mustafa Gazi Kemal Okulu... Güzel bir etek, üstünde tayyör, içinde beyaz bir bulüz, başımızda kep. Çok şık bir kep. İngiliz kumaşından güzel bir etek dikilmişti. Belleri kemerli, içinde güzel bir beyaz bluz, başımızda kepin iki parmak (gösteriyor) başında vardı, üstü böyle azıcık şapka gibi kabarık dururdu. Kepi-

mizden giyerdik... İkişer kişi otururduk, bir sınıfta yirmi yedi kişiydik... Mesela sıralar böyle kapaklı değildi şimdiki gibi. İçinden çekip alınıyodu mesela kitaplarımızı oraya koyabiliyorduk... Sınıfın mümessili de bendim. Okuldan çıkıncaya kadar hem tebeşir mümessili, hem sınıf mümessili bendim. Sınıfın sorumlusu bendim...

Aaa tuvaletimiz vardı, suyumuz vardı. Eee bütün şeyimiz, okulumuz oda halindeydi. Cihanın ortasında şöyle burdan şu kadar köprü ile geçerdik okulumuza (oturduğumuz salonu gösterdi, salonun uzunluğu yaklaşık üç metreydi). Gayet güzel okulumuzdu. Okulumuzun bu tarafı bütün oyun sahamız, arka tarafı da sade gül bahçesiydi. Tuvaletler ortadaydı. Dört tane tuvalet, ikisi erkeklere ait, ikisi kızlara aitti. Kapıda yazısı vardı. Orda birer şey vardı böyle tenekeden musluk, kadınlarınkinde, kızlarınkinde, erkeklerinkinde yoktu o. Kızlarınkinde o vardı. Arkadaşlarım sigara içerdi, ben kapıda beklerdim onları, ben içmedim. Annem babam sigara içerdi, ben içmedim sigara... İlkokulda sigara içen kızlarımız vardı. İşte başımıza böyle keplerden giyerdik, çok güzel bere altı böyle iki parmak üstü böyle kabarık (gösteriyor) onlardan giyerdik okulda... Bizim şeyimiz vardı, laboratuvarımız vardı. Yani zil nasıl yapılır, telefon nedir, ondan sonra nerden su, süzgeç, su süzülür de su arıtılır, ondan sonra küre nedir, şudur. Bütün kocaman laboratuvarımız vardı, inerdik dersleri laboratuvarda yapardık biz.

Hiç başarısız bir dersim yoktu hayatım. Hiç başarısız dersim yoktu. Fakat Allah takdir etmedi, bir buçuk yaşında erkek kardeşim kaldı. Anneannem ihtiyardı, iki de hizmetçi vardı ama çocukları bırakıp evlen, şey edemedim, gidemedim okula. Babam 42 yaşında, karısı öldü. Çocukları kime bırakırdım ki... Sonra annem babasız büyüdüğü için çok önem verirdi çocuklarımıza, sonra oğlumuz da bi taneydi. Onu şey yapamadım. O zaman bi hayli bi zorluklar çektim çocukları büyütmek için. Çünkü üç tanesi okula gidiyor. Giydiririm, kuşatırım, önlükleri, saçları çok uzun tarayıp örerim mektebin kıyafetine göre, çifte sefer tasıyla odacı gelir yemek götürür. İki tane üç tane elbezi, elleri ağızları silsin diye. Okula bu şekilde gönderdim. Okuldan, okuldan daima bana şey gelirdi, teşekkür gelirdi. Senin çocukların çok temiz diye. Biz, haftada iki defa ben çocukları yıkardım, güzel banyomuz vardı. Ama Maraş'ta her evde banyo

yoktu. Dedemin yaptırdığı evlerde vardı. Bizim bütün, bu gördüğün saha kadar (salonun yarısını gösteriyor) bizim şu böyle mermer döşeliydi. Avlumuz. Ondan öbür taraf da gül bahçesiydi.....

Aaa hatırlamaz olur mu? Bahri Bey, Beşir Bey müdürümüzdü. Ondan sonra Durar Hafız, Veysel Bey, Sabri Bey... Okulda hatırlamaz olur muyum öğretmenlerimi. Burda bir tanesini gördüm. Üç dört çocuk annesiydim, elini öptüm "Atmış dört gel ben de seni öpeyim" dedi, alnımdan öptü... Öğretmen hatırlanmaz mı çocuğum? Öğretmene, Allah'a, peygamberimiz ne diyor, "Bir harf öğretene kırk sene köle oluruz," diyor. Bana sekiz sene emek veren bir öğretmene divan durdum. Şimdi bak, Kur'ân'ı okuyorum. Yeni harften Kur'ân'ın mealini okuyorum. Nasıl ben bunlara şükran duymam. Atatürk zamanında yaşamımız çok lükstü. Yani şurda evini açık koy, kimse çöpümüzü ellemezdi. O kadar güzel yaşantımız vardı Atatürk zamanında...

— Okulda yaramazlık yapınca nasıl cezalandırılırdınız hatırlıyor musunuz?

— Tabii hatırlarım. Çok konuştuğun zaman kalk derlerdi, ayağa kalkardık ayağımızı kaldırırdık. Bir ayaküstünde dururduk. Arkasını döndü mü indirirdik, öğretmen. Bir iki üç, üç dört defa kalktım, yani bir dönemde, her dönemde kalkardım. Çünkü yana yöne ders verirdim, matematiği gösterirdim. Yazıdan, imlâ derdik biz o zaman, imlâdan bir şeyler gösterirdim (fısıldayarak nasıl konuştuklarını gösteriyor). Kalk derdi. Bu şekilde yani arkadaşlara yardımcı olurdum... Yoktu dayağımız bizim, dayak yoktu. Onlar eski okullarda, Kur'ân okullarında varmış da yok. Ayaklarını falakaya yatırırlarmış. Bizim okulumuzda yoktu yavrum, yoktu.....

Hatırlamaz olur muyum hayatım. Biz 5 Mayıs bayramı yapardık. Bütün yemeklerimiz hazırlanırdı, okul birliği olarak giderdik, Pınarbaşı derlerdi. Elbistan'ın çok güzel bi pınarbaşı bir yeri vardı. Orda bütün çocuklar yemeklerinle beraber giderlerdi. Orda yemeğimizi yerdik, eğlenirdik. Gülerdik, söyledik işte yedi-sekiz öğretmenimiz vardı bizim okulda. Onlarlan beraber o gün akşama kadar eğlenirdik. Bizim bir afedersiniz, seyisimiz vardı, "Çavuş Ağa" derdik. O beni beklerdi, beni bindirirdi, heybenin altını üstüne kor-

du, beni başımdan tutar çekerdi. Ben çok güzel ata binerdim... Bir Arap kısrağımız vardı. Güzel beslerdi babam. O Arap kısrağı, o beni öper, ben onu öperim. O kadar cins bir hayvandı... 5 Mayıs bayramı fevkalade güzel bir eğlenceli bayramdı bizim. 5 Mayıs gelirdi sevinirdik. Ama böyle adam öldürme, adam kaldırma bir şey yoktu. Hıdrellez yapardık, hıdrellez, hıdrellez yapardık güzel güzel. Anneannem renkli yumurtalar haşlardı, şey yapardı. Bizi Suçatı derlerdi, bir yere götürürlerdi. Orda piknik yapardık. Cumhuriyet Bayramı'nı, muazzam Cumhuriyet Bayramı'nda... Altıncı yıl dönümünün şiirini ben okudum hükümette... Şiirin bir mısrağını belki hatırlayabilirim "Kurur duyuyoruz Atam, altıncı yıldönümün kutlu olsun" bu kadarını biliyorum ondan ötesini bilemiyorum, hatırlamıyorum artık... Aynı işte İlkokulda Cumhuriyet Bayramı'nı da aynı hepimiz birleşir kutlardık. Böyle saf saf kaymakam çıkardı, okullardan, daha başka yani etraftan memurlar hepsi bir, güzel bir sahaya birikirdik. Şarkılar söylenirdi, türküler, marşlar okunurdu ondan sonra dağılırdık.

— Peki 29 Ekim 1923'te yani Cumhuriyet ilan edildiğinde nerdeydiniz, ne yapıyordunuz?

— Biz Elbistan'daydık. Babam tapu müdürlüğü yapıyordu orda. Elbistan'daydık, ona zaten kendi babamın esas memleketimiz Elbistan'da. Dedem şeysi olduğu için yani Elbistan kaymakamlık olduğu için, Dedemi Bingazi'ye mutasarrıf olarak, yani eskiden bi mutasarrıflık varmış, bi valilik, bi kaymakamlık. O oraya gitmişler, dedem gelince Maraş'a yerleşmişler.

Yavrum, şapka ilan edildi. Babamın dayısı şığıdı, yani babasının dayısı şığımış. Hacı Musa Efendi derlerdi. Şapka çıkıyor, zati babamın şapkası varmış. Rusya'dan getirdiği şapkayı saklarmış, bi türlü şapka. Ona benzer bir şapka diktirtiyor. Diyolar ki, şığ efendi şapkayı giyinmez. O zaman şapka giymeyenleri, isyan edenleri Ankara'ya götürüp asıyorlardı, hapsediyorlardı. Babama haber yollamış, "Hikmet, bana" demiş, "bi şapka yaptırsın" demiş. "Şapkayı giy" diyor, "Hadi senle kaymakama gidelim" diyor. "Bak kaymakam bey" diyor, "bu yapılan fes gavurların yapmasıydı" diyor, "Müslümanların şapkası, diktiğini giyiniyoruz ne mutlu bize" diyor. Sonra yeni harf çıktı. Yeni harf çıkınca bi parça millet palaz-

landı. İsyana filan kalktılar. Kimse isyan etmedi. Babam fevkalade beş lisan bilirdi. Fransızca, Rusça, Farsça, Çerkesce, Arapça. Beş lisan bilirdi babam ama muazzam olarak bilirdi. Babam hoca oldu, iş, bütün kazadaki memurlara babam harf öğretti. Ben de babam öğrettikçe şey yapıyorum, bize de şeyde okutuyorlar, yani okulda 1928'de harf çıktı. Ondan sonra ben babamın yazılarından alıp yazarken ilk yazdığım şey leblebi oldu. Babam kalktı beni kutladı. "Kızım" dedi, "sen ne kadar ateş parçası mısın sen" dedi, o kadar...

— Sizce Cumhuriyet'in ne gibi bir etkisi oldu hayatınızda, sizi nasıl etkiledi?

— Sevinçle, sevinçle, heyecanla etkilendik. Böyle bayram ettik yani. Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı gibi bayram ettik Cumhuriyet ilan olunca. O 23 Nisan'larda o çocuklar papatya gibi sokağa dökülüp de herkes çocuğunu... Ha bir de kapı kapı çocuk topladılar. Çocuk mektebe göndermeyene ceza verdiler. Mecbur oldular çocuklar mektebe gitmeye. O kötü kötü yarım papuçlu okulları kapattılar. Kur'ân okuyan okulları kapattılar, tekkeleri kapattılar çünkü tekkede hırsızlık, yalan hepsi çoktu, kapattılar. Ama şeyden değil, yani Atatürk esas Müslüman, Atatürk Kur'ân okumadan çıkmazmış. Bizim evlatlığımız vardı Miyesser, onun kardeşi Ali Rıza, Atatürk'ün yanında polismiş. Annesi Zübeyde Hanım elinden Kur'ân okur, getirir annesinin önüne kormuş elini öper öyle çıkarmış.....

Şimdiki çocuklarda adap yok yavrum, saygı yok. Her şeyin lüksüne kaçıyorlar. Kanaat bilmiyorlar şimdiki çocuklar. Büyüklere ve öğretmenlere...

— Çocukken ne olmak isterdiniz?

— Hariciyeci. Gezmeyi çok severdim. Böyle hariciyeci olup, hariçteki şeyleri iyiyi kötüyü seçip memleketime gelip bir bilgi edinmek, bilgi vermek isterdim.... En önemlisi buydu çok okumak isterdim. Okuyum, yani böyle bir düzeyin üstünde bir insan olayım. Yalansız, hilesiz, düpedürüst bir insan olup da vatanıma Türkiye'me çağdaş bir insan olmak, gösteriş yapmak isterdim. Ama ne yapayım, kısmet olmadı. Ben çok lüküs gezerdim hiçbir zaman şapkasız, uzun kollu falan giymedim. Şapkaylan, kısa kollan, saç-

larımı üç ayda bir gider berbere yaptırırdım, yani o şekilde ben yetiştim. Yani bizim kapalılığımız yok ama haddinden fazla dine saygımız var. Namazımız, orucumuz, Kur'ân'ımız, fitremiz, zekât bunlar yerinde. Onlar yine Müslümanlığın şartı, yerine koyuyoruz. Fakat zamana ayak uydurmak muhakkak lazım, bunlar lazım insanlara...

ŞİNASİ ERDAL*

Ben Adıyaman'ın Narınca köyü var, orda doğdum. Ondan sonra, 84 yaşındayım. Sonra 914 doğumluyum. O zaman böyle tatil falan yok, şimdiki gibi imkânlar yok, olanaklar yok. Bizim bulunduğumuz köyde ilkokul var, ilkokulu orda bitirdim. Bağlı olduğum ilçede orta yok. O zaman Adıyaman vilayet değildi, Malatya'ya bağlıydık. Malatya vilayetimiz. Hatta o zamanlar sancaklar vardı. Vilayetimiz orda. Urfa yakın bize, ondan sonra Urfa vilayet, valilik. Fakat Adıyaman'da da yüksek, ortaokul, lise falan yok o zaman. Ortaokula gitmek için ya Urfa'ya gitmemiz lazım ya Malatya'ya gitmemiz lazım. Malatya ile aramızdaki münasebet daha zor. Dağlar var arada, Toros dağları falan var. Onun için Urfa daha yakın, Urfa'yı tercih ettim. Ondan sonra ilkokulu bitirdikten sonra Urfa'da okudum üç sene ortaokulu.

Ben ortaya, ortaokula gittiğim zaman sene 925. Ortaokula kırk bir öğrenciyle girdim. Bir tek okul var. Bir vilayet merkezi, lise yok, bir tek okulu var. O tek okulda da ondan sonra kırk bir öğrenciyle girdik. Düşünebiliyor musun? Kırk bir öğrenci. İkinci sınıfa geçerken yirmi üç öğrenci geçti. Geriler sınıfta kaldı. Yirmi üç kişi geçti. İkinci sınıfta yirmi üç arkadaşla okudum. Son sınıfta on bir kişi geçti, diğerleri kaldı. On bir kişiyle ortaokulun son sınıfında okudum. Ondan sonra ve o sene Milli Eğitim Bakanlığı bir şey çıkardı, bakalorya imtihanı denen. Üç senelik derslerden öğrenciler şeye tabii, finale tabii tutulacak. Öyle bir verdim, imtihan verdim. Üç sene on bir kişiden iki kişi geçti. Yani bir vilayet merkezinde bir ortaokulda o da bir senede iki tane mezun veriyor. Düşünebiliyor mu-

* Görüşme, 13 Aralık 1998'de Ayhan Özay tarafından yapılmıştır.

sun? İki tane. O çok kişilerden, yirmi üçten birisi bendim. O on birden biri de bendim ikiden birisi de. Haziran devresinde mezun olanlardan birisi de bendim. Ondan sonra o şekilde büyüdüm.

Okulu bitirdikten sonra liseye gitmek lazım. Malatya'da lise yok, Urfa'da lise yok. Bize en yakın yerler de oralar. Başka yere de gitmek imkânımız yok. Ondan sonra, tahsile ara verdim ve öğretmen oldum. İlkokul öğretmenliği. O zaman öğretmen muavinlikleri falan vardı. Öğretmen yardımcısı olarak aldılar. Altı sene öyle çalıştım. Ondan sonra öğretmen okulu imtihanını verdim dışarıdan. Asil öğretmen, asil öğretmen oldum. Öğretmenken evlendim, 19 yaşında. 19 yaşında ben evlendim, hanım 15 yaşında. Hanım da benim bulunduğum okulda öğrenci, o zaman. Benim bulunduğum okulda, benim sınıfımda değil başka bi sınıfta. Ben beşinci sınıf okutuyorum, o dördüncü sınıfta. Onun babası hâkim. Kemaliye kasabası var Malatya'nın o zaman, şimdi Erzincan'a bağlı. Orada öğretmenim. Orda evlendim. Ertesi sene çocuğum oldu. Sonra iki-üç sene de öyle devam ettim. Altı sene bu şekilde ara verdim, şeye tahsile, ama kararlıyım. "Okuyacağım illahut" falan diyorum kendi kendime. Koşullar çok zor, çok ağır. 932'de evlendim. 933'te çocuğum oldu. Ondan sonra, o sene karar verdim. Şeyde Malatya'da lise açıldı. O zaman Malatya'da lise açılınca dedim ki "liseye gidicem" dedim. Ama evliyim, çocuğum da var. Ondan sonra kayınbabalarla anlaştık. Hâkim o, ondan sonra "olur" falan dediler, hanım da "olur" dedi, anlaştık. Ondan sonra gittim liseye. Yirmi yaşlarında falanım, "Biz, okul yeni açılıyor, yaşınız biraz ileri. Alıp almamakta tereddüt ediyoruz. Alabilir miyiz, alamaz mıyız bilmiyoruz" dedi, yöneticiler, lise yöneticileri. "Milli Eğitim Bakanlığı'na soracağız" dediler. Milli Eğitim bakanına yazı yazdılar sordular: "Böyle, böyle, 20 yaşında biri liseye kaydolmak istiyor. Ne dersiniz?" falan. Ordan cevap geldi "olmaz" diye, "kaydolamaz". Hâlbuki böyle bi şey yok. Yani tahsilde herkes şey edebilir. Dediler ki: "olmuyor". Bir iki ay da devam ettim o şekilde geçici olarak. Sonra "olmaz" falan dediler. O arada kulağıma bir şeyler geldi. Lisenin yöneticileri dediler ki: "Sen gelmezsin, burda madem arzu ediyorsun, dışarıda imtihana girip sınava girebilirsin." Ben o zaman sevindim. O yolda, hazırlığa girdim. Bu defa ta-

yinimiz çıktı. Zonguldak'a gittik. Orda bir köye düştük. Sonra 38'de Gaziantep'te dışardan lise sınavını verdim. Geldim, Ankara Hukuk'a kaydoldum. Bir taraftan memuriyet bir taraftan oğlum ilkokula gidiyor. Öylece avukatlık hakkını kazandım.

Babam çiftçi. Çiftçi kendi de, rençberleri var. Ben yetiştiğim zaman bizim evde dört tane devamlı olarak çalışanımız vardı. İki tane üç tane çiftçi, çift sürerler. Bir tane evin hizmetlerini gören adam var, odununu eşyasını taşır, günlük işlerini görür. Babamın davarı falan vardı, ayrıca çobanı vardı. Ben on bir kardeştim, annem on bir çocuk doğurmuş. On bir çocuktan kalan bir ben, bi de kız kardeşim. I. Dünya Savaşı biliyorsunuz 914'te. 914'te savaş. Tifüs, kolera, ondan sonra her türlü öldürücü, ölümcül hastalıklar var. O hastalıklara yakalananlar gidiyor tabii. Sâri (bulaşıcı) hastalıkları, yani birinden diğerine geçici hastalıklar. Doktor yok, tedavi yok, ilaç yok. İmkânsızlıklar içinde falan. Ben yetiştiğim zaman iki tane mi ne kardeşim vardı. Sonra onlar da öldü. Ondan sonra ben de ağır bir hastalığa tutuldum. Büyük bir ağbim vardı. Ondan sonra, şöyle 18-19 yaşlarında falan hatırladığım kadarıyla. Ben o hastalıktan çektiğim zaman, gözümü açtığım zaman, ilk sorum şu: "Abim nerde?" Bana dediler ki : "Dayın ile gitmiş". Dayımgil başka köyde, yakın, bi saat mesafede başka köyde, oturuyor ve ben tabii çocuğum, inan 5-6 yaş, 4-5 yaşındayım, ondan sonra. İnandım şey ettim falan. Bir gün köyde arkadaşlarla falan beraber olduğumda –benim yaşımdakilerle çocuklarla falan– birisi dedi ki: "Bunun kardeşi" dedi, "ölmüş" dedi, "kendisine söylemiyolar" falan dedi. Ondan sonra, o öyle deyince ordan ağlıya ağlıya eve geldim. Ondan sonra anneme bağırdım, çağırdım, yalvardım. Ağladım, annem teselli etti falan.

Benim hatırladığım en önemli olaylardan birisi benim bu hastalığım, sonra hastalıktan çıkışım, abimin haberini alışım. Ondan sonra, ilkokula biz ilkokula başlamadan evvel Kur'ân-ı Kerim'le başladık evvela. Dışardan, hocadan evvela gidiyorsun, Kur'ân-ı Kerim okuyorsun, Kur'ân-ı Kerim'i hatmediyorsun. Bitiriyorsun, ondan sonra, onu bitirdikten sonra ilkokula başlıyorsun. Bizim Kur'ân-ı Kerim'e başlamamız beş yaşlarında falan. Bir sene kadar o devam ediyor falan. Ondan sonra da ilkokula başlıyoruz.

Ben ilk şeye başladığım zaman, Kur'ân-ı Kerim'e başladığım zaman, bir gün babam geldi. Caminin avlusu var, okulla cami iç içe, orda çalışıyoruz falan caminin avlusunda. Babam geldi beni yoklıycak. Ne oluyor biliyor mu, bilmiyor mu falan diye. Ben başarmışım ama daha başındayım. Pek bi şey bildiğim yok. Bir şeyler öğretmek istedi, uğraştı, söyledi, ben yapamadım. Ondan sonra, babam bana bi tokat attı orada. Tek çocuğuyum. Bi tokat attı. Kalktı, ağlamaya başladı. Ayrıldı ondan sonra, ayrıldı. Orada aşiret ağası şeyi var, amcası oğlu babamın. Camiin kapısında onunla karşılaşmış. Bakmış ağlıyor. "Niye ağlıyorsun?" falan demiş. "Ben" demiş –ölen abimin adı Hacı– "Hacı ölecek de" demiş, "bu kalacak" demiş. "Ben de buna muhtaç olacağım" falan da demiş. "Bi şey bilmiyor, yapmıyor" falan demiş. "Ona ağlıyorum" falan.

Bir gün yine Kur'ân-ı Kerim okuyoruz, ablam da şey kısmında devam ediyor, okul kısmında. Ondan sonra babam, babamın amcası oğlunun bir oğlu var, o öğretmen. Bir akşam, heralde dersi yapamadım. Bir arkadaşım daha var. Öğretmen dedi ki: "İkiniz cezalısınız" dedi. Ondan sonra, üzerimize okulun, sınıfın kapısını kapadı, anahtarı aldı. Akşam tabii saat beşten sonra falan. Ondan sonra çıktı gitti. Şimdi okul camiin içinde. Cami zaten korkulu bir yer. Biz de daha yaş 7-8 veyahut 10, belki değildir. Ondan sonra ikimiz sınıfta tek başımıza kaldık. Caminin avlusunda da benim babamın eşi, amcasının oğlu, ondan sonra, bir daha iki amcası, bir de amcası oğlu mezarı var. Başkalarının mezarları, köyün mezarlığı var, oraya götürüyorlar. Bunlar, bizim mezarlıkta şeyin içinde, caminin içinde. Ondan sonra, bir tarafta mezar var, bir tarafta cami var. Issız her taraf, ondan sonra, ben de sınıfın içindeyim. Çocuğuz, orda ondan sonra, tabii korkuyoruz falan. Sora babamgil bekliyorlar akşam vakti geç vakit, okuldan gelmiyorum. "Nerde kaldı, nerde?" arkadaşlardan soruyorlar. Şinasi diyor ki: "Şey, ee cezalı". Babam bir geldi ki, ben sınıfta şeyliyim, yatıyorum hapis. Ondan sonra, tabii çileden çıktı. Bir tek evladı, on bir tane çocuğunu kaybetmiş. Ondan sonra beni de o vaziyette görünce doğrudan doğruya aşiret reisi olan, yani öğretmenin babasına gidiyor, Emin Abi'ye. Ondan sonra diyor ki: "Senin oğlunun yaptığını biliyor musun?" falan diyor. Ondan sonra "Siz utanmıyo musunuz?" falan diyor.

"Benim bir tek çocuğum var" diyor. "Başka adam bulamadınız mı cezalandıracak?" falan diyor, veriştiriyor. Ondan sonra zaten asap bozuk, zaten tek evladı falan. Bu defa gidiyorlar, öğretmeni arıyorlar. Ondan sonra, öğretmen yok ortada. Ha sağda ha solda, karanlık bastı, ben içerdeyim. Ondan sonra, tabii hem korkuyorum hem, ondan sonra, telaşlanıyorum falan. Neyse gitmişler, bulmuşlar ondan sonra. Babası öğretmene olmadık hakareti yapmış. "Utanmıyo musun? Sıkılmıyo musun, başka adam yok mu hapsedicek?" falan. Sonradan babam "Gereği yok" dedi. "Ne senin tahsile ihtiyacın var" dedi, "Gel" dedi "okula gitme." "O okula gitmiycek, onun öğretmen olduğu okula gitmiycek." Beni göndermedi. Ondan sonra bir hafta kadar da gitmedim. Ondan sonra o aşiret ağası olan babamın amcasıoğlu geldi, babama rica etti. "Şey etmeyin falan işte, gönderin bunları", falan filan. Tekrar beni okula gönderdiler. O şekilde okula başladım.

Okulumuzun adı Narınca, Narınca köyün adı. Köyün adıyla anılır. İlkokulda, okulda bak kıraat diye bir ders var, okumak. İmlâ diye bir ders var, yazmak, ondan sonra müsabahat-ı ahlakiye diye... Tarih var, coğrafya var, hendese var. Bunlar hepsi ilkokulda okuduğumuz şeyler, dersler.

Ondan sonra namaz kılardık, kıldırırlardı. Mecburi namaz kıldırırlardı bize. Ondan sonra, öğle zamanı olduğu zaman bütün çocuklar bir arada abdest alırdık. Köy çeşmesi var on dakka uzakta köyden. Bizi toplarlar çocukların hepimizi, alırlardı beraber. Başımızda birisi bulunur. Yönetici, okulun yönetimi, öğretmenler gelmez. Götürürlerdi, aşağı çeşmede abdest alır, aldırırlardı. Ondan sonra doğrudan gelirdik. Hepimiz birlikte namazımızı kılardık. Fakat ne okulda ne su var, ne tuvalet var, öyle bir şeyler olmazdı.

Matematiği sevmezdim. Matematikte hiç hayatımda çalışmadım. Ama sade sınıf geçmek için çalışırdım. Edebiyatım çok kuvvetliydi. Ondan sonra çok da başarılıydım.

Aradaki öğretmenler genellikle dediğim gibi bizim ailenin ileri gelenleri falan. Fakat beşinci sınıfta bi şans eseri öğretmen okulu mezunu bir öğretmen geldi, dışardan. Malatya'nın Pötürge kazası var. Pötürgeli İsmail Efendi diye bir öğretmen geldi. Bu öğretmen bilgili, kültürlü falan, fevkalade bir adam. Beni de çok seviyor.

Sınıfın en çalışkan, okulun en çalışkan öğrencilerinden birisiyim. Üzerimde titriyor öğretmen ve okulu bitirdikten sonra da benim tahsile devamımı sağlayan o. Sonra da bana geldi: "Bu çocukta kabiliyet var" dedi. "Bu çocuk" dedi, "yetişebilir" dedi, "bu çocuk okuyabilir" dedi. "Körletmeyin" falan dedi. "Şeye göndericeksin, ortaokula göndericeksin" dedi. Babam "Ben göndermem" dedi, "tek evladım" dedi, "Maddi imkânlarım çok iyi" dedi, "Benim ihtiyacım yok" dedi. "Memuriyete de işe de ihtiyacı yok" dedi. "Onun için" dedi, "ben göndermem" dedi, "Tek evladım" dedi, "ayrılamam ondan" dedi. Öğretmen geldi bi gece, bizim eve geldi. Geldi babamı çağırdı, annemi çağırdı. Ondan sonra dedi ki: "Ben bunun için geldim. Bu çocuğu" dedi, "tahsile göndericek, okula göndericeksiniz" dedi. "Mesuliyet bana ait." "Günahı, siz günaha girersiniz" dedi, "bunu okutmazsanız" dedi. "Çalışıyor, çalışkan çocuk" dedi. Sonra "Yetişebilir" dedi, "benim kanaatim" falan. Gece yarısına kadar annem babamla bunun tartışmasını yaptı. En son mecbur kaldılar. Annemi de ikna etti. "Peki" dediler. Yalnız o âdeta zorla "peki" dediler. Onları, ikna ettikten sonra, onlardan söz aldıktan sonra bana döndü: "Bak" dedi, "ortaokula gidiceksin" dedi. "Babanın" dedi, "zenginliğini göze almıyacaksın" dedi. "İcabında" dedi, "bir ekmekle bir peynir parçasıyla" dedi, "gününü geçireceksin" dedi, "Bir zeytinle" dedi. "hayatını geçireceksin" dedi. "Ama her halükarda" dedi, "okuyacaksın" dedi. Ben de ona söz verdim. Benim hayatıma yol gösteren o adamdır, öğretmen adamdır.....

Okulda ceza şöyle olur: Birisi, öğretmen döver, tokat atar. Ondan sonra bir de falakaya kaldırırlar. Ayaklarını kaldırırlar. Sopayla veya kırbaç varsa kırbaçla ayaklara üç dene beş tane on tane, ondan sonra, cezasına göre ceza verirler. Bir de dediğim gibi okulun hapis şeyi var. Okulu kitler üzerine, iki saat, üç saat o şekilde tek başına orda cezalandırır. Ben hiç dayak yemedim. Ortada (ortaokulda) bir kere dayak yedim. Annemden babamdan hiç dayak yemedim. Bi kere dediğim gibi, babamdan şey yedim. Babamdan anlattığım tokatı yedim. Bu o kadardır. Bu sırada annemden bi tokat yemişimdir. Ama ortaokulda bir öğretmenimden dayak yedim. Okulda, Fransızca okuyorduk. Rüştü Bey isminde bir öğretmenin vardı. Rüştü Bey çok seviyorlar beni. Ben de çok çalışkanım zaten.

Bir gün derste bir arkadaşı, kara tahtaya kaldırdı. Fiilleri sordu. Fransızca fiiller var. Yazamadı o arkadaş. Yazamadıysa parmak biz kaldırırdık. Ondan sonra yanlış yazmışım. Hoca da benden beklemiyor öyle bir şeyi, beceriksizliği yani. Geldi şöyle durdu. Hafifçe dokundu bana, geriye itti. Ondan sonra "Sen de yapamadın" falan dedi. Tahtaya gitti, yazıyor doğrusunu hoca, hoca yazıyor. Bizim okulumuzda birinci senede hep erkek. Kızlar ayrı, kızlar yok aramızda. İkinci sınıfta kızlar var. iki tane de kız var, bizim o dediğimiz yirmi üç öğrenciden iki tanesi de kız. Kızlar da önde oturuyor. Ben de onların arkasında otururum. Yetişmiş erkekleri kızların arkasına oturtmuyolardı. Küçükler otursun da zarar etmesin falan diye. Ben de kızların arkasında oturuyorum. Benim de okulda biliyorlar çalışkan olduğumu falan. Ondan sonra hoca böyle eliyle itti beni. O onuruma dokundu. Hoca niye itiyor diye –kızların yanında da mahçup oluyorum– ondan sonra hoca tahtaya yazarken ben ayrıldım, gittim, sırama oturdum. Hocanın müsadesini almadan. Hoca geldi, arkasına baktı, ben yokum. Ondan sonra benim terbiyemden de öyle bir şey beklemiyor, öyle bir hareket beklemiyor. "Niye" dedi, "gittin" falan dedi, "müsade almadan?" dedi. Ondan sonra dedim, bağırdım: "Elinizle beni itiyorsunuz!" "Ben mi?" dedi. Ondan sonra "Evet". "Gel" dedi, "sana anlatayım" falan. Ben şimdi kalktım, hırslıyım zaten, hocaya doğru yürüdüm. Hoca bana geldi, belli ki hırslı. Ondan sonra yanaştı, kolunu kaldırdı tokat atacak. Ben önünden çekildim, kaçtım sıranın arasına falan. Hoca benim arkamdan geldi. Sıranın arkasına ben dolaşıyorum. O arkamdan geliyor falan. Baktım ki büsbütün çirkin olucak. Bi yerde durdum. Hoca rahat buldu beni. Ondan sonra, beni bi tokatladı. Ondan sonra yerime oturdum ama perişan olmuşum. Rezil olmuşum falan böyle. Sonra ses çıkarmadım, hocaya ses çıkarmadım. Sonra ders bitti. Akşam çıktım doğruca müdüre. Müdürle de aramız iyi. Babam götürdü beni ona teslim etti, okul müdürüne. Okul müdürü beni tanıyor. Derslerimi de çalışıyorum. Benden de memnun. Ondan sonra "N'oldu" dedi. Böyle böyle dedim. "Fransızca hocası" dedim, "beni dövdü." dedim. "E niye?" dedi. "Sen" dedi, "böyle bir şey yapamazsın" falan dedi. "Hele" dedi, "git" dedi, "ben hocayla görüşürüm" falan. Ondan sonra hocayla

görüştü mörüştü. Geldiler hani dediler ki ceza vericekler, bilmem disiplin kuruluna vericekler falan, bekliyorum halen n'olur ne olmaz falan diye. Ama hocayla aramız bozuldu. Ondan sonra ne konuşuyoruz, ne de hoca beni derse kaldırıyor, ne de ondan sonra ben parmak kaldırıyorum. İki-üç ay öyle devam etti. İmtihan şey geldi, okul zamanı şey okulun tatil zamanı geldi. Hoca numara, not vericek. Ondan sonra hocayla da aramız yok. Baktım bu iş kötü ondan sonra. Bir gün geldi sınıfa bir şey sordu. Ben parmağımı kaldırdım. Dedi ki: "Eğer" dedi, "beni niçin ittin demezsen" dedi, "gelirsin" dedi. "Öyle söyleyeceksen gelme" falan. Ondan sonra dedim: "Yok hocam" falan dedim. Kalktım tekrar tahtaya dersi yaptım. Hocayla da barıştık. Ondan sonra sınıfı da geçtik. Bu tokat olayını da böyle geçirdim.

Cumhuriyet'in ilanını, pek böyle yani olay olarak şu tarihte Cumhuriyet ilan edildi, şu tarihte işte padişahlık çöktü bilmem ne şeklinde bi şey hatırlamıyorum. Radyo yok, televizyon yok, ondan sonra haber yok, kimse kimseye haber veremez. Kimse bi şey bilmez zaten. Kimse okur yazar değil. Gazete okunmuyor, haber gelmiyor. Olay da olmadı. Sevinen de pek fazla olmadı. Bilmiyorlar zaten fazla Cumhuriyet'i, şeyi yani halk cahil olduğu için, biz de daha ilkokuldayız. Pek fazla kültürümüz, fazla bilgimiz yok. Onu için olaylara bir teşhis koyamıyoruz. Olayların iyi veya kötü gittiğini fark edemiyoruz. Birbirinden yani öyle bir hava içinde geçiyor. Yalnız şeyi hatırlıyorum, şapka. Şapka çıktığı zaman, köyde büssürü olaylar falan oldu. Sene 925 falan olması lazım, 25. Kimisi, şapka giymek istiyor, şapka giymek istemeyenler var, ondan sonra giyenler var. Hatırlıyorum, babam falan hemen hiç sessiz sedasız şapkayı giydiler. Bizde bir tane şey vardı, çok iyi bir hoca vardı. Böyle şey okumuş cinsinden bir kültürlü, bilgili, âlim dediğimiz, bilgin dediğimiz bir adam vardı, Adıyamanlı. O şapkayı giydi ve ilk giyenlerden birisi. Dedi ki: "Şapkayla diğer herhangi bir kıyafet arasında hiç bir fark yok" dedi. O böyle "Emir devletin olunca" dedi, "vatandaş ona uymak zorunda" falan dedi. Bi tane şey vardı, yalnız bizim köyde. Mürid derler hocaların müridleri vardır, yani ona bağlı, bağlı olanlar. Gençten bi çocuk, şöyle yirmi, yirmi beş yaşlarında falan birisi. O adam giymedi şapkayı. Ondan sonra de-

diler ki "Üzeyir, şapkayı giymemiş, karakola getirmişler, dövüyolar". Ders arası hepimiz karakola koştuk. Gittik, baktık sandalyeye oturtmuşlar, şapkayı başına koyuyorlar. "Ben şapka giymem" diye başını yana çeviriyor, sağa çeviriyor, sola çeviriyor, şapkayı düşürüyor. Jandarmalar zorla başına şapkayı koyuyorlar. O adam ondan sonra, şapkayı giymemek için çıktı, memleketten çıktı gitti. Mısır'a kadar falan gitmiş. Orda, o yaşta okumuş, tahsil yapmış. Camiü'l-Ezher'de okumuş. Yirmi sene sonra köye döndüğü zaman başında şapkayla gelmiş. Hacı olmuş tabii o arada. Demişler ki: "Üzeyir" demişler, "sen şapka giymemek için bu memleketi terkettin... Şimdi madem ki şapka giyicektin, niçin geldin?" Demiş ki: "Bu kafa o kafa değil. O cahil kafası, bu bilgin kafası".....

Çocukken ben ilkokuldayken, ondan sonra, öğretmen olmak isterdim. Çünkü orda en iyi en şey, meslek, köyde tanıdığım en iyi meslek, öğretmen köyde. Ondan daha üstünü düşünemiyorsun da, bucak müdürlüğü var. Bucak müdürlüğü dedim babadan evlada geçiyor. Öğretmenlik ancak okumayla elde edilebiliyor. İlk düşündüğüm benim öğretmenlik olmuştur. Mektebi bitirdiğimde de öğretmen oldum.

Şimdiki çocuklar, hele televizyon çıktıktan sonra, yetişen çocuklar, çok farklı. Bizim için dediğim gibi kitaptan başka –okul devresinde– kitaptan başka bir öğretici bir şey yoktu. Kitaptan bir şey öğrenebilirsek öğreniriz. Gazete zaten ne alabilirsin ne kültürünü arttırabilirsin. Kitap az, aradığın kitabı da bulamazsın okuyamazsın, kültürünü arttıramazsın. Ama bugün çok imkânlar var, koşullar falan var. Televizyon ayrı, radyo ayrı, gazete ayrı, ulaşım vasıtaları ayrı. Tabii bunların hepsinin, etkisi altında bizim devrimizle bugünkü devre arasında bilgi bakımından, görgü bakımından çok büyük farklar var, çok büyük farklar var.

SÜLEYMAN YILMAZ*

Benim babamın adı Derviş. Anamın adı Zehra. Anam ölmüş ahlım yetmez. Babam evlenmiş, analıgıdı. Ben yetimliginen büyüdüm. Yaşım 82. O zaman fagırlıh (fakirlik) varıdı, ayağına ayakka-

* Görüşme, 1 Kasım 1998 tarihinde İlker Ataş tarafından yapılmıştır.

bı bulaman, çarıh giyerdik gun (gön), elbise bulamazdıh, yırtıh elbiseynen idare ederdik, irençberlik yapardıh, çift sürerdik, eh işte şindiki gibi motur, biçer yoğudu, kavrama elimiznen yolardıh böleniğnen vahıt geçerdi... Doğumum, 1331 (1917) doğumluyum. Çocuhen, aşıh (aşık) oynardıh, aşıh deller, oyunu aşıhlarınan oynardıh... Bi daşdan yaslı daş bi topgu (topu) dikerdik, atardıh onu vururduh, sayardıh ayagımızınan, on, yirmi neyse sayardıgh oa (ona) gore öyle oynardıh. Çelik oynardıh çelig. Bi çuhura çelig yapardıh şöle kısa bi ağaştan, atardıh onu geri gelirdi govalardıh bilmeminen öle vahitler geçerdi. Aşıh oynardıgh... Böle böle vahıtlarımız geşti. Ondan sonra biraz gabardıh (kabardık), deliganlı oldugumuz zaman dugune giderdik, duğunde guleşirdik, halay çekerdik, ondan sona askere gittim. Askerde çavuş olduh, karargah çavışı. Askerde rahatıdım. Üç sene askerlik yaptım, ondan sona teskere aldım geldim... Sona ben ufağken bağ beklerdim, bağımız varıdı... Bağ da yalangız (yalnız), uzağıdı koye. Gelen giden olduğu zaman üzüm müzüm meyva fila verirdim. Bu böle getti. Harmanda, harman sürerdik, o meyvalardan getirirdim, böğrümüzdeki gomşulara dağıdırdım. Beni sevellerdi... Ben işte bölelikne vahıt geçirirdik. Fakat babam rahmatlıgh beni bi doğdu (dövdü). Analığım oğretti, "bağa şöle bole deyi" diyi diyi ona, vururdu gafamı yardı. Babamı sevmezdim. Amıcalarım vardı onnarı severdim...

Ogula (okula) gettim. Ogulda, siftag Türkçe ogurduh... Ataturk Latince çogarttı (çıkarttı), onnan sona şapkağı çıgarttı, onnan sona o zaman bele bişeler etti. Türkçe, yeni çığan Türkçe kolayıdı. Altı ayda hebisini orendik (öğrendik). Otekine iki sene gettim, ismimi zor yazardım. Bunda bir ay gettik, hemen ismimizi yazdıh, golay... Ötekinde hoca varıdı, hoca dellerdi, elinde uzun bi deynek, ohudurdu (okuturdu), "şu şöle olur de, sus!" Kafaga bi dene vururdu, bilmem ne ederdi yani körüktürürdü, orenemezdik. Mesela bi ismimizi orenmek için iki sene gettim ismimi zor ogrendim. Ama buğa gelince bir ayda hemen ismimizi de oğrendik, her şeyi belledik. Bu eyiymiş deyi buna sarıldıh. O zaman on bir milyon, Türkiye'nin nufusu on bir milyondu, on bir milyon. Aşşagı yugarı... Öyle, o günlerde gencidik daha çocug... Koylere giderdik gunumüz çoh (çok) eyi geçerdi. Muallimimiz coh eyidi, gıymet yetmezdi muallim. Muallimin esmi Salih. Eski, eski, eskiden Salih Çimenoğlu dellerdi es-

kiden. Sona gırtlah vereminden öldü. Bizim koyde on beş sene durdu adam, odu öğretmen. Onun çıgartdığı talebeler hep çavış oldu, askerde hepisi onbaşı oldu. Abc o zaman işte belledik abc diye, çabuh orendik bunu. Otekinne de elif, elifinki sennik, bekisi bennik, bilmem ne ilen böle giderdi, on bir ayda elif otururdu. Abc daha kolay, daha eyi, yahın, bu eyi, çabuh ogrendih. Şindi, ogretmen tahtaya şole dat, şole bi "a", "bunun adı ney", "a", "hep beraber, neymiş bunun adı", "a". Hap birden "a" derdik. Onan sona bi "b" yazardı, "bunun adı nedir?", "b"dir. Ortesi gun "c", "t" böle böle yirmi sekiz harfi bize oretti. Onna sona birbirine çatmayı, harfleri birbirine çatmayı oretti. Onu çattıh, Ali, Veli, Memet, böle kolay yazı şelerden kendi kendimize orendik. İki ayda orendik. Oghulumuzun (okulumuzun) adı ee.. Bir garı yaptırmışdı, garının adı Senem miydi? Senem ossa (olsa) gerek... Senem ohulu dellerdi. Yozgat'ın Guyumcu goyunde, Guyumcu goyunde (köyünde). Sora o ohul yıghıldı yeniden başka yere böyük ohul yapıldı hokümetin yardımıyla. Ohula elimizde bir çanta, goltumuza da odun alırdıh, orda, sobada yahmag (yakmak) için giderdik. Sona biz çıghtıgdan (çıktıktan) sona o mektep yeniden mektep yapıldı ya, oğa ben getmedim. Orda çocuglar beşe gadar oghudu. Beşinci sınıfa gadar. Ben üçe gadar ogudum. İki sene de Türkçe oghudum, beş sene ben oghudum.

Tuvaleti varıdı, tuvaleti, suyu varıdı... Sobası varıdı, onna sona eyidi... Ben çoh hesabı çoh eyi yazardım, gene de yazıyom mesela. Bir oretmen idi. Öle, sabah, hem sabah hem akşam deamlı ohudurdu Salih Çimenoglu. Yaramazlıgı yapınca düerdi (döverdi). Yaramazlıh yapıyon diye gulagı çeker, avucunğa cetvelnen vururdu. Cetvelnen düerdi. Ceza verirdi, "eyi geçinin" derdi, eyidi (iyiydi). Oğretmen çoh eyidi, gıymet yetmezdi.

Cumhuriyet Bayramı'na o zaman bir gun evvel, iki gun evvel sevincini verirdi. Yani işte, Cumhuriyet Bayramı deya (diye) süslenirdik. Ha ondan sona hazırlanırdıh Cumhuriyet Bayramı, mektebin ogunde (önünde) talim yapardıh, onnan sona, bayrama gideciik derdik, koyde bayram yapardıh, Cumhuriyet Bayramı... Yozgat bize yayan iki saat. Şeer (şehir) iki saat idi. Yani bizim koye her koy hava sorardı. Bizım koyun oğretmeni eyidi. Gıyı koylerden gellerdi. Oğretmen çoh efendi adamıdı, çoh da bilgiliydi. Zaten bu esgiden Turkçe oretmenimiş de sona bu getti Angara'dan mı, İstan-

bul'da mı ders gordü. Latinceği ogrendi de geldi onda sona bizim koye geldi...

Cumhuriyet Bayramı'nda işte oynardıh, top oynardıh... Birbirimizin üstüne atlama yapardıh. Onnan sona şargı sölerdik. Böleniğnen biz işte gunlerimiz geçerdi. İlk Cumhuriyet Bayramı, o vagıt kuççuğudum ben, Cumhuriyet kuruldu diye şe oldu, şapka giyildi, yazı çıhtı Latince, o zaman ufagıdım. Fesleri, koyde şapka giymezlerdi hocalar, biliyon mu? Jandarma filan geliyo diyog, hemen onu çıgharır (şapka) giyellerdi, gorhallardı diye. Bu gunleri de gordük. Sona herkes, o da geydi şapkayı, o da geydi. Latince herkeş oğrendi. İşte, eskiden biraz gaba gaba getti. 'Hep gavur olduh' dellerdi biliyon mu Latince çıhınca... Atatürk onna sona şe yaptı. 10. yıldönümünde ben Angara'daydım. 10. yıldönümünde bayramlar oldu. Et, ekmek... Atatürk'ün ziyafet yapıldı. Orda bütün fakir fıgara öle mektepler doluydu yiyeceğinen. At olanğa arpa verlerdi... Cumhuriyet Bayramı'nda öle şerefli geçti. Atatürk'ü o zaman Hamamongu'nde (Hamamönü) moturnan gelirken üş dört motur Atatürk içinde, ordan geşti, siftah orda gördüm Atatürk'ü. Onna sona... 38'de Atatürk öldü ya, 39'da da biz asker olduh. Evel, bir sene evel Yozgat'da geldi. Yozgat'ta gördük Atatürk'ü. Sona Fevzi Paşa'yı askerde gördüm. İsmet Paşa'yı gördük, işte ele (öyle) gunumüz geşti. Şindi efendim, o zaman gorhuyodu. Atatürk çıghmıştı, hem bi nam veriyodu herkeşe, sevinç varıdı. İşte Yunanı Atatürk govalamış, İzmir'de denize dökmüş diye bi laf olurdu. Atatürk dedin miydi, tamam, eyidi. Ondan sona da işte Cumhuriyet ilan olduğunda biz guççuğuduk amma tabii duyardıh. O zaman 5-6 yaşında anca varıdım ben. Ondan sona Atatürk Yozgad'a geldi, orda Yosgad'ta Çapanoğlu dellerdi. Padişah tarafıydı. Onnarın hep sülalesini topladı onnarı aldı götüdü (götürdü) hapis etti, eydam (idam) etti. Yozgat'ta eskiden gaçahço (kaçakçı) çoğudu. Onnan (onların) heçbiri galmadı. Bizim koyumuzden duz (tuz) çekellerdi duzladan. Para yola çıhtı mıdı, yola hemen soyallardı. Fahir fuharayı soyallardı.. Böleydi. Atatürk çıhtıghtan sona gorhusunu goymadı. Serbest getti geldi. O zaman herkes Atatürk'ü seviyodu. Atatürk dedin miydi, bi daha aynı şindiki emi, Atatürk namlıydı. Atatürk'ün zamanı çıghtı çıgalı eyidi. Çunkü kotü iş yapmadı ki... Fahırın fihara-

nın eline aldı, beş cocuh (çocuğu) olanı yol parası almadı. Eskiden yol parası verillerdi. Onnan sona böle bi mahkemeye yol parası verillerdi... Mahkemeye gidecek olsan böle mahkeme hesap şeyine bahardı. Mahkeme get gel yoğudu. Korhallardı koylüler. Atatürk ne dedi, "koylu şehirlining efendisi", dedi. Koyluler gıymetli o zaman. Şindiki gibi deel (değil). Şindi zenginler gıymetli. Gozel misin, zengin misin, gıymetli. Atatürk'ün zamanı başkaydı. Atatürk gibi adam daha nerdeee! Gelmez. Eskiden padişah bir emir verirdi, Yozgat'ta Çapanoğlu, koylere vurur kırar, torlar toplar gotürürdü, padişah yerdi. Şindi ole deel. Cumhuriyet ilan oldu, her şey kanunnan. Her yerden mepus (mebus) çıhtı, mamur (memur) çıhtı, oğretmen çıgtı, herkeş ahıllandı, hep ahıllandı... Padişah eyi da, bitti, gıvır etti, zıvır etti getti. Şindi Cumhuriyet serbes bi meslek. Şindi mesela meclis toplanıyo, dört yüz beş yüs mepus var. Çoğunluğu hankısı kazanırsa o. Eskiden bi padişah, derebağı (derebeyi) vardı Çapanoğlu, Aynacılar bilmem neler filan bunlar padişahın goluydu. Atatürk onnarın hepsini yohetti.

Çocuh olmağa olunca ben ohurdum "dohtur (doktor) oliyim" derdim, "müendiz oliyim" derdim. A onnar da parannan oluyo, lafınan olmuyo. Olmadıh öle geşti. Oghuduh işte anca bi çavuş olabildik askerde. Çocuhlugumuz... oynamaynan gunumuz geçerdi. Mal guderdik. Daha başka ne yapacan eşte, dohtor olsan muayne oleceng (olacak) hastaları eyi edicin bunnarı, avgat (avukat) olursang doğvaya (davaya) bahacin, müendiz olursan ev yapacin, apartıman yapacin, koprü yapacin, bunnarı duşunurdüm. Fakat biz onnarı olamadıh tabii, biz böle geldik böle gidiyoğ, bahalım hayırlısı... Çünkü her şey paraya bağlı. Köy yerlerde para yoğudu o gadar. Ayağımıza bir çift çarıh ayakabı bulamazdıh. Eşşek, eşşeğin gununü (gönünü), öldü mü, eşşeğin gununü yüzer ayağımıza çarık dikerdik. Eşşek gunü, at gunü ondan sona camuz gunü, okuz gunu. Bunnardan çarıh yapardıh. Sırtımızda öle elbise yoh. Bacağımızda bi don bez parçası, sırtımızda yalan bi gomlek, işte bole gun geşti. Şindiki efendilik, şindi mebus ne geyiyosa baya koylüler de onu geyiyo. Şindi zengin, koyler daha zengin. Eskiden öle deel, şindi.. Eskiden gıtlıh (kıtlık) çoğ olurdu ekmek bulunmazdı. Şindi benim, aşağı yuarı Atatürk çıgtıgdan sona gıtlığa bi defe mi, iki defe mi

rasgeldik, ondan sona gıtlıg olmadı. Dışardan, Amerika'dan neden buğda getirdi köylülere dağıttı bilmem ne etti, şindi eyi. Eskiden nerde bulacağ öle ya! Eski zamana öle! Eskiden gar (kar) çoh yaardı. Bi metre iki metre gar yaardı böle. Mart doguzu çıghardı gar erimezdi. Şindi gar da yağmıyo. Eskiden daha çog olurdu. Eşte gunumuz bole geşti. Şindiki gun eyi... Şindiki çocuglar efendi, çocuğ gozel mektebe gediyo ogreniyo. Oyunnarı, onnarın oyunları da kendine gore. Mesela top oynuyo, birbirine gaçamah yapıyo, bilmem şe diyi eşte ele gununu geçiriyo. Şindiki çocughluh eyi. Şindi her şey, şindiki eyi. Her şey bol, para bol, çocuhlar ahıllı. Eskiden öle deildi. Eskiden yetimliğnen büyü... Hele ben yetimliğnen büyüdüm. Heçbi şeyin dadını bulamadım ben... Allah hayırlısını versin. Her şeyin başı hayırlısı...

SUZAN ALAM*

Ben, kendimden söz etmek gerekirse mesleğimin de getirdiği büyük bir alışkanlık ve keyifle de katkıda bulunmak istiyorum. Yaşım 80. Doğduğum yer Halep. Babamı Kudüs mutasarrıfı olduğu için Osmanlı İmparatorluğu zamanında, yaşımızı da söyledik işte, 1917'nin sonlarında İngilizler geldiği için oraya, Kudüs'e, oradan çıkıyoruz ve ben yollarda doğuyorum... Halen emekliyim. Ne işle uğraşıyorsunuz diye soruyorsunuz ve alanım da sizinkine yakın, daha doğrusu Eğitimde Psikolojik Hizmetler'de uzmanlık derecemi aldım Kolombiya Üniversitesi'nde. Ondan sonra da rehberlik, ruh sağlığı, danışmanlık, psikolojik danışmanlık gibi alanlarda hem ders verdim hem uygulamalar yaptım... Kaç kardeşiz. 80 yaşında insanların biliyorsunuz çok kardeşi kalmıyor kendisinden büyükse. Ben şimdi tekim. Ama beş kardeşin en küçüğüyüm. Eee küçüğüyüm, hâlâ öyle sayılıyor. Kaybettim iki büyük abim ve ablamı. Bi de küçük bitane daha abim varmış onu tanımadım.....

Çocukluk yıllarında önemli olay (düşünüyor). En önemli olayı (hâlâ düşünüyor)... Herhalde okula gitmek olucak. Ankara'da oturuyorduk. Babam milletvekili olduğu için. Daha sonraları da,

* Görüşme, 4 Haziran 1998 tarihinde Pınar Bakıcı tarafından yapılmıştır.

yani daha sonralarından kasıt da çocukluğumun belirli bir kesitinde Ankara'da oturuyorduk. Daha sonra İstanbul'a okula, yatılı okula gittim. Fransız Dam de Sion Kız Lisesi'ne. O zamanlar ilkokulu da yabancı okulda okuyabiliyordu insan. Sanıyorum yatılı okula gitmek önemli bir olay hayatta... Notre Dam de Sion... İlk günü değilse de ilk geceyi hatırlıyorum. Yatılı okul demiştik. Şimdi o rahibe, sir, kıyafetleri değişik kadınlar. Şimdi o değişip kalktı artık... Kıyafet Yasası'na göre, öyle giyinmiyorlar. Ama kolalı, başlarında beyaz kolalı bir kısmı olan, üstünde siyah örtüleri olan öğretmenlerdi bunlar ve yatakhanede hızlı yürürlerken onlar böyle uçuşurdu, kıyafetlerinin üst kısmı da alt kısmı da bol etekler giyerlerdi ve temizlik çok ilginç bir şekilde yapılırdı. Küçük tuvalet, büyük tuvalet, yani temizleme işlemi denirdi ona. Küvetler içinde, küçük leğencikler içinde ayaklarımızı yıkardık, bacaklarımızı, yukarı kısmına kadar. Her ne kadar bizim alaturka tuvaletlerde abdest alınırsa da orada da temizlik olsun diye de alt kısımlar yıkanırdı ve sıraya girilirdi. Böyle patırdılı bir hayat.....

O okuldakileri (dersleri) hatırlıyorum. Biraz önce özel olarak konuşurken buradaki anaokuluna benzer, Cumhurbaşakanı Köşkü'nün içindeki binadaki dersler, hatırlayamıyorum demiştim özel olarak. Çünkü orda anaokulu gibiydi ve ders, okuma yazma öğrendik tabii. Yaşım gereği herhalde eski Türkçe öğrenecektik ama orda öğrendik mi farkında değilim. Bir de bu Dam de Sion'dan önce Ankara'da Anafartalar yokuşu üzerinde Latife Hanım ve Mustafa Kemal yahut Gazi Mustafa Kemal adlı iki ayrı okul vardı kız ve erkekler için. Çocukken demek ki bizi ayırmışlar, farkında değildim, şimdi farkına vardım. Orada da bir süre okuduk, bulunduk sonra İstanbul'daki yatılı okula gittim. Ordaki dersleri hatırlıyorum... Bir kere yabancı dil tabii Fransızca öğreniyoruz bir yandan. Derslerin büyük bir kısmı ezber gerektiriyordu. Zaten Fransızlar ezbere çok verirlerdi o okulda... Benim başarılı olduğum dersler matematik, daha sonraları kimya, fizik, felsefe, psikoloji daha sonraları resim, kaldı mı başka? Demek edebiyata yer vermiyorum yeterince. Sosyoloji iyiydi. Ama herhalde ezberlemede kendimi zorlamak durumunda olduğumu hissederdim, zorlanırdım. İstemezdim adeta. Bugün ben çok az şiir ezberden bilebilirim. Sanıyorum onun temelinde Fransız okulunda, Dam de Sion'da derslerin ezberletilmesi

beni isteksiz hale getirdi. Zannediyorum orda hayat bilgisi dersini ezberletirlerdi. Kelimesi kelimesine. Öğretmen, sir, bakardı kitaptan biz de onu olduğu gibi söylemek zorundaydık. O nedenle ezbere karşı çıkışım olmuştur hayatta. Demek ki sevmediğim dersi söyledim ayrıca...

Dam de Sion'da, Dam de Sion'da cezalandırma... Dayak yoktu, dayak yoktu da ayakta tutmak vardı zannediyorum. Ayakta tutar, durdururlardı zannedersem. Belki de sınıfın dışına da çıkarıyorlardı onu bilemiyorum... Türk öğretmen vardı tabii. Türk, edebiyat öğretmenimiz vardı ve tarih hocamız da vardı. Çünkü tarih dersimiz Türkçeydi. Türkçem, Türkçem çok iyiydi benim, yani sözcük dağarcığım çok zengin idi. Arkadaşlarıma oranla da sonraki yaşamımda da gördüm, iyiyimdir. Yani Türkçe derken öz Türkçe, arı Türkçe üzerinde de durdum ben sonradan çalışmalarım gereği... Ayrıca tabii Farisi falan, Arapça kökenli sözcükler de vardı, onlar da iyiydi, yani edebiyatta da o kadar fena değilmişim galiba...

Dam de Sion'daki bayram kutlamalarını ne yazık ki çok hatırlamıyorum. Bir kere herhalde bir kere yabancı olduğu için de dine dayanan, rahibelerin ders verdiği bir okuldu bu. Örneğin yatılı da olduğumuz için, ocak ayında Noel vardır ya onun hazırlıkları falan yapılıyordu. Bir özel toplantı salonunun belirli bir köşesinde, rahibelerin hazırladığı, İsa'nın doğuşu diye canlandırılan böyle işte, kuzular, koyunlar, Meryem Ana, İsa filan doğmuş, onları görürdük. Hazırlarlardı. Cumhuriyet Bayramı ile ilgili orada bir şey hatırlamıyorum. Fakat gelelim anaokuluna, ilkokuldan önce Ankara'da gittiğimiz özel okulda, özel okul diyorum, onu biraz açıkliim istersen. Cumhurbaşkanı Köşkü'nün içinde diye hatırlıyorum, çünkü biz orada bir evde otururduk. Hep orda sıralanırdık. Böyle küçük küçük ve elimizde bayraklar, kağıttan bayraklar. Ya Cumhuriyet Bayramı'ydı bu ya 23 Nisan'dı. Onun kutlamaları büyük coşku veren kutlamalarla dolu toplantı, konuşmalar olurdu çocuklar için, bunu hatırladım... Özel okul dediğim anaokulu idi. Cumhurbaşkanı Köşkü'nün bahçesinin içinde bir bina diye hatırlıyorum. Resmi okul olarak biraz önce de söyledim. Bu Gazi Lisesi galiba şimdi. İşte Latife Hanım Okulu'nda da az okuduk. Ankara'da da babam milletvekili olması nedeniyle, evi Ankara'da olduğu halde biz önce köşkün içindeki özel okuluna gittik. Özel diyorum, yani resmi olarak

iki odalı bir binaydı. O özel okul diye küçücük bir bina. Biz çocuklar, küçükler otururduk. Büyüklere ders verilirdi. Öğretmen bize de resim mi yapardık, elişi mi yapardık odalardan birinde ders yapılırdı. Belki de Afet İnan ders veriyordu öğrencilere, büyüklere. Bir odasında yine bir öğretmen dolaşırdı, ders yapan öğrenciler olurdu. Bi de biz küçükler olurduk...

Cumhuriyet ilan edildiğinde ne yapıyordum, nerdeydim bilemicem. Daha önceki özel konuşmalarda belirttiğim gibi. Ben annemi çok küçükken kaybettiğim için, babam da evli değil ve Cumhuriyet ilan edildiği sıralarda herhalde babam önce Van Valisi'yken Osmanlı İmparatorluğu zamanında yani önce derken en son görevi Van valiliği Osmanlı İmparatorluğu zamanında ve ben, beni dünyaya getiren annemle birlikte İzmir'deyiz. Babam da Van'da. Fakat annem maalesef hastalanıp hayatını kaybettiği zaman ben de İzmir'de babamın annesi, yani babamın ailesi yanında oturuyorum. Daha sonra babam Reji Umum Müdürü oluyor, yani Tekel Genel Müdürü olarak Samsun'a, Samsun'da görevlendiriliyor. O zaman yalnız başına oturuyor babam. İzmir'den işte halası, yeğenleri filan kendisiyle beraber oturacak, insanlarla birlikte. Beni de Samsun'a aldırtıyor ve Samsun'a gittiğim yıllarda herhalde Cumhuriyet Bayramı, aman... Cumhuriyet ilan ediliyor. Fakat o sıralardaki büyük heyecan, benim yaşamımdaki büyük değişiklik babamın yanına gitmiş olmak olucak. O nedenle hatırlamıyorum. Bir şey söyliyemicem bu konuda ne yazık ki... Biliyorsun o zaman ne televizyon ne radyo ne gazeteyi ben izleyebiliyordum. Televizyonla radyo olmadığı gibi gazete de izleyemiyorum. Çünkü ben okula gitmiyorum daha... O nedenle, bi de yaşlı bir nine evin içinde, çalışan bir baba dışarda, akşamları eve geliyor herhalde. Ben onları bile daha İzmir'deki büyük ailenin yanından çıkıp da büyük bir eve taşınmanın değişikliğini yaşamaktayım. Ne yazık ki Cumhuriyet Bayramı'nı, Cumhuriyet'in ilanını normal çekirdek bir aile içinde sözü edilebileceği gibi edildiğini göremiyorum iki katlı büyük bir evde. İşte biraz önce söylüyordum, babamın koynuna gittim bir sabah, ordan da geri gönderildim (gülüyor), istersen yazma bunu.....

Cumhuriyet'in kuruluşu, ilanı demek istiyorsun herhalde. Sana yaklaşık bir cevap vereyim istersen. Yine bu okula gitmeden ön-

ce babam Samsun'dayken halalarla falan oturuyorduk. Daha sonra babam evleniyor. Babam evlendikten sonra da belki de, Tekel Genel Müdürlüğü İstanbul'a taşınıyor Samsun'dan. Çünkü İstanbul'da oturuyoruz bir süre. Beni büyüten, yetiştiren çok sevdiğim annemle, üvey annemle birlikte ve orada şu anda tam hatırlamiycam tarihini, işgal kuvvetleri, İstanbul'u işgal eden Yunan askerleri İstanbul'u terk ederken büyük bir çoşkuyla biz de balkondan bakıyoruz. Aile olunca da farklı oluyor tabii. Babam, annem işte çocuklar, dayımın çocukları filan hep birlikte balkondan bakıyoruz, askerler de geçiyor gidiyorlar artık, Yunan askerleri. O arada teyzemin kızı kırmızı beyaz bir elbise giyiyor, benim elbisem mavi-beyaz, hep eş giyerdik, renkleri farklı olurdu. O hep kırmızı, ben mavi giyerdim ve babam "Seni Yunan zannedecek şimdi alıp götürecekler mavi-beyaz elbisen olduğu için" demişti. Daha okula gitmiyorduk demek ki. Bir de biraz önce sözünü ettiğim o anaokulu, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün bahçesindeki anaokuluna daha sonra geliyoruz. Çünkü babam Samsun'dan beri beraber oturmamız babamla, Samsun'dan sonra İstanbul'da oluyor. İstanbul...

Sonra Ankara evet. Tabii, düşünebiliyor musun, niçin benim anılarım bölük pörçük? Ve de düzenli bir aile hayatım da yok o zaman. Aile içinde yaşıyorum, değişik aileler içinde yaşıyorum. Hele hele çok daha küçükken annemi, annem, beni dünyaya getiren annem, İzmir'de hastanede kaybediyoruz. İzmir'de otururken oluyor bu olay. O zaman pek büyük bir bahçe içinde işte babamın akrabalarıyla, babamın kardeşi, aramızda altı yaş olan bir amcam var mesela. Hayatta da o iyi, o sana yardımcı olurdu. İzmir'de oturuyor ama. İşte ordaki hayat, daha sonra bir bahçede çocukların peşinde koşacak kadar da büyük değilim. Ondan sonra Samsun'a gidiyorum orada tek başıma bir çocuk galiba, yalnız bir çocuk daha vardı. Ordan geliyoruz İstanbul'a ve İstanbul'da babam bana yeni annemi tanıtıyor. Çok ilginç bir olay o da tabii. Ondan sonra dayımın çocukları geliyorlar. Dayım Kılıç Ali... Atatürk'ün daima yanında bulunanlardan ve onun çocukları, erkekler geliyor İstanbul'daki eve. Bu sefer biz altı çocuk oluyoruz birdenbire ve işte bu Yunanlıların gidişini izlememiz falan orda oluyor. Ondan sonra Ankara'ya geliyoruz, hep birlikte Ankara'da Atatürk'ün Cumhurbaşkan-

lığı Köşkü'nün bahçesinde bir evde oturuyoruz. Kılıç Ali dayımın evinde herkes bir arada oturuyor. Çocuklar beş çocuk, dört, üç erkek o zaman dört değil, üç erkek iki kız çocuk bir arada oturuyoruz ve bu yaşam da tabii çok güzel çocuklarla birarada olmak, daha ilkokula başlamadık farkındaysan... Ama orda bir özel, küçük bina içinde zannediyorum. Hemen yakınında da işte Atatürk'ün Orman Çiftliği'ni başlatmak üzere belki de edinmiş olduğu ayılar falan var bahçenin bir köşesinde. Biz çocuk olarak tamam onlar ders yaparken biz bahçelerde dolaşıyorduk zannediyorum ve ayılar vardı filan onları hatırlıyorum. Daha okula başlamadım doğru dürüst. Biraz karışık oldu ama...

Ondan sonra Latife Hanım okuluna gidiyoruz. Latife Hanım'da biraz okuyup ondan sonra İstanbul'daki Dam de Sion'a gidiyoruz. İlkokul hayatımız bu. Şimdi Cumhuriyet Bayramı'nı okulda, törende, biraz önce söylediğim bu şeyde, köşkün içindeki küçük binada, küçük okulda, ilkokulda işte bayrakları elimize aldık ama nereye dizildik? Atatürk önümüzden geçti, bizi sevdi mi ne yaptı onu hatırlamıyorum. O Latife Hanım okuluna Çankaya'da Latife Hanım okuluna atlı arabayla giderdik. Atlı arabayı da beklerdik gelsin diye, bizi alsın, geri götürsün diye. Okulu mu anlatmamı isticeksin söyle bakalım?

— İşte ana sınıfı değil mi? Şey orda tören falan var mıydı, ordaki dersleri hatırlamıyor musunuz?

— Hayır, hatırlamıyorum. Çünkü belki orda da az kaldım. Ondan sonra hemen Dam de Sion'a gittim, Fransız okuluna gittim... Tabii en çok orada okudum. Zaten hem ilkokulunu okudum hem ortaokulunu okudum hem lisenin bir kısmını okudum... Latife Hanım Okulu'yla ilgili, tabii burdaki küçük okuldan sonra, Köşk'ün içindeki binadan sonra, köşkün içinde diyorum ama belki de o bina başka, Çankaya'da bir yerde. Ondan sonra Latife Hanım okulu öbür tarafta da vardı ama biz görmüyorduk pek. Haritalar var, ondan sonra işte düzenli oturma kalkma var. Bahçe büyük yani bayağı, çocuğuz orda işte. İlkokul öğrencisiyiz. Yalnız orda belki orayı da yarım bırakıp ben zaten şeye sonra gittim, tamam Dam de Sion'a, yarım gittim. Yarısında gittim yılın...

Çocukken doktor olmayı isterdim bir aralık. Öğretmen olmayı da istiyordum ve oldum ama doktor olmayı da istiyordum. Ben çocukken okulda değil de evde resim yapardım. Benden küçük çocuğu, çocuğa bir sinema, eve bizim sinema gelirdi. Sen tanımazsın, Hazım Körükçü (Körmükçü) diye büyük... Vasfi Rıza (Zobu), Hazım onlar bize Karagöz oynatmaya gelirlerdi. Erkek çocukların sünnet olmasında mı ne geldiler, evde Karagöz oynattılar. Sonra sinema, film seyrettik biz ve ben film makinesi yaptım. Ama resim yaptım. Uzun, şerit gibi bir kâğıda birçok resimler yaptım. Sonra iplik makinası, şeyin makarasının üstüne sardım onu böyle çeviriyordum, benden küçüğe gösteriyordum. Yani neyle ilgilendiğimi, ne olmak isterdin dedin. Filimle, resimle filan da böyle biraz ilgilendim ben çocukken. Daha sonra da üniversite, geç gittim. Onlar seni ilgilendirmez, çocukluk hayatımı istiyorsun (gülüyor). Amerikan Haberler Merkezi'nin film merkezinde çalıştım üniversiteye giderken...

Genel olarak çocukların yaşadığı ortamda büyük değişiklik olması nedeniyle çocukların gelişmelerine büyük etkisi oluyor, tabii bu ortam ve onların yaşamlarında büyük farklılıklar oluyor. Ne gibi diye sorarsan tabii teknolojinin getirdiği değişiklikleri saymayalım diyicem. Yani televizyonu, teybi, şimdi örnek verecek olursam bak biraz önce ben film makinası kendi kendime yaptım diyordum ki, bu her çocuk da yapamaz bunu. Okumayı severdik biz çocuk olarak. Şimdileri aslında suçlamamak gerekir. Çok ilginç bişi bu tabii teknolojinin ekranlara bilgi yansıtması ve çocukların bilgi edinmek için okumaya yönlendirilmemeleri, yönlenmemeleri. Sonra, materyal arayım diye biraz önce içeriye gittim de bir yazıya rastladım. 20. yüzyıl ama eski yazı, ta 74'te yapılmış bir çalışmayla ilgiliydi. İkibininci yılda okumaya ne kadar önem verilecek acaba, diye. Şimdi bu soruyu insan soruyor. Okuma tabii dünyaya açılan bir kapı oluyor. Okuma yoluyla insan dünyaya açılıyor. Fakat şimdi okumaya gerek de kalmadan dünyaya açılan pek çok pencere ve kapılar var. Bu ne getirebiliyor çocuğa, yani günlük yaşamda. Hız getiriyor bir yerde, yani ulaşma bakımından bilgiye, hız getiriyor. Biz tabii kitapları okurduk, masallar da okurduk çocukken... Sanırım okumayla çizgi filmi karşılaştırıyoruz çocukların

hayatındaki. Şimdi benim bu civarda bir kapıcı çocuğuyla ilgilendim, dört buçuk yaşında. Resim yaptık. Ben demek ki resimle ilgileniyorum biraz. Resim yaptı fakat kitap, yani resimli kitap var. "Gösterin hikâye anlatiim" filan dedim. "Ilh". Sonra teybimi gördü şuralarda bir yerde. "Teyip mi bu" dedi, "teyp mi" (gülüyor), "Ne var, ne çalıyor" dedi. O sırada bende pek İbo olmaz ama televizyon mu açıldı, birisi açtı mı ne "İbo, İbo" diye hemen ortaya çıktı. Yani şimdi bizim zamanımızdaki çocukluğumuzda müzik olarak biz kırk beşlik plaklar, tangolar dinlerdik. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Atatürk'ün sanat âlemi evet sanat dünyasında çok sesli müziğe yer vermesi, verilmesinin önemine değindiği konuşmaları, yazıları okudunuz, işittiniz, biliyorsunuz. Bizim evdeki belki babamın merakı nedeniyle daha sonra tabii bebeklik, hep yaşından sonra, radyo çalınırken klasik müzik dinlerdik biz, çok sesli. Tangolar, plak getirirdi babam eve ve işte müzik merakımız bizim biraz daha farklıydı... Evet, o zaman zaten arabesk yoktu. Ama bizim kendi müziğimiz de musikimizi de ben bilmiyorum bu yaşımda olmama rağmen. Ama o zaman benden büyükler biliyorlardı. Mesela benim halamın sesi çok güzelmiş, ablamın sesi güzelmiş ve onlar da şarkı söylelrlerdi, alaturka. Biz pek söylemedik alaturka. Ama Yanık Ömer'i söylerdik. Bilir misin Yanık Ömer'i?

— **Bilmiyorum.**

Şarkı söyliyim sana yaz, değil mi?

— **Söyleyin** (birlikte gülüyoruz).

Yanık Ömer Atatürk'ün sevdiği türkülerden biri.....

Çocukluğumun mu? Böyle bir, aile ortamı pek düzenli değil demiştim ama Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki devrimlerle ilgili gelişmeleri ailenin büyükleri, babam, dayım gibi kimselerin yakından izlemeleri nedeniyle benim de bunları öğrenmiş olmam, yaşamış olmam, o devrimlerin başlangıcında bazılarının, tanık olmam çok mutluluk verici bir şey bugün için. O zaman da tabii mutluluk duyuyordum. Örneğin okuldan eve geldiğimde, babam İstanbul'da olduğu sıralarda, bilmiyorum rahatsız olduğu için mi orda olurdu, işte "Bugün ne öğrendin" diye sorardı. Sorduğu zamanlar olurdu. Pek rastlaşmazdık ya babamla. Rastlaştığımızda, yalnız olduğu-

muzda bir de çünkü başkaları olunca tabii çok vakit ayıramıyordu bana. Daha sonra yani devrimlerle ilgili yahut da tarihteki bir değişmelerle ilgili bir anım şu: Bir gün babam bana bir yazı yazdı. Yani bir kâğıdın üzerine 'bayan' harfini yazdı, harflerden oluşan bir sözcük yazdı. İlk defa görüyordum böyle bir sözcüğü, "Bu sözcüğü oku" dedi. "Bayan" dedim "Baayan" diye okudum (ilk heceyi uzatarak söylüyor). "Hayır, 'Baayan' değil" dedi, "bayan diye oluyacaksın". "Nedir" dedim, "Bu" dedi, "bayan sözcüğü, hanım, hanımefendi, bacı yerine geçicek bir sözcüktür; erkekler için de efendi, beyefendi, paşa hazretleri sözcükleri yerine bay kullanılacak ve gerek bay gerek bayan sözcüklerinin başına da sayın sözcüğü gelecek, bütün insanlar, kadın-erkek, sayın kişilerdir, efendi, ağa diye ayrılmazlar" diye anlatmıştı ve bu tabii demoktatik yaşamımızın özellikle sanıyorum Dolmabahçe Sarayı'nda o sıralarda gene bir uluslararası toplantı vardı. Belki filologların, dilcilerin toplantısıydı. (Türk Dil Kurumu'nun Dil Kurultayını hatırlıyor) Buna tanık olmak o anda bile mutlu etmişti beni. Şimdi 80. yaşımda gerçekten onu yaşamış olmak iyi. Ancak bitiriyorum, ancak şuna bazen üzülüyorum. Bunu belki siz gençler duyursunuz ilerde. Ne yazık ki hanım, hanımefendi, beyefendi mi, İstanbul beyefendisi sözcüğü vardır, deyimi vardır, bunların anlamı üzerinde durulmalı. Ama mektup zarfının üzerinde yazarken adres yazarken ve hitap ederken istenirse bay-bayan denmesin. Sayın ve sayın soyadı kullanılsın. Bizim bazı arkadaşlarımız bu arada sana söylüyorum, istersen yazmazsın bunu, Fuat Göksel vardır psikiyatr, Ankara Üniversitesi'nde. Toplantılarımızın bazılarında bunu hocanız da tanıyabilir, bu kişiyi, hocalarınız. Bana söz aldığım vakit söz verirken "Sayın Alam" diye hitap eder. Yani benim çocukluğumda, gerçekten çocukluğum ama ortaokulda, gerçekten çok benimsediğim bir yenilik idi. Değişmeydi ve büyük bir katkıydı demokratik yaşamımıza. Tabii demokratik yaşam diye düşünmedim o sıralarda ama çok mutlu etmişti bana, beni ayrım yapmaksızın herkesin saygın olabileceği görüşü. Bunu belirtmek istedim... Bir de yine böyle tarihsel gelişmelerde tanık olduğum bir durum, tarih kitaplarına bakarsak görürüz tabii, Hatay ne zaman ilave edildi Türkiye'ye, sınırları içine alındı. Ama daha alınmadan, daha görüşülürken bir gün gine babam çalışma odasından büyük haritayı getirdi, yaydı masanın

üstüne. Yemek masasının üstüne, çünkü çalışma masası dopdoluydu başka şeylerle. Harita da böyle rulo halinde dayalı dururdu kitapların yanında. "İşte bak" dedi, "burası Hatay, görüyor musun, bu Hatay" dedi "şimdi sınırlarımızın dışında ilerde sınırlarımızın içinde olucak".

— **Size çok teşekkür ediyorum sayın Suzan Alam.**

— Sağ olun sayın Bakıcı...

ZEHRA DEMİRELLİ*

Güdül'ün Yerli köyünde doğdum. Ha, Atatürk'ün öldüğünde üçüncü sınıftaydım. Guran gursuna gidiyodum. Guran gursu, yeni Türkçe okulu çıkınca, Guran gursu kapandı. Biz ilkokula devam ettik. Üçüncü sınıftan çıktık. Ev hanımıyım. Anne-babamın doğum tarihini hatırlamayon. Babamı 8 yaşında gaybettim. Anneme de on altı sene oldu. Aynı köyde doğdu tabii o da. Bi gardeşim vardı, o da sizlere ömür oldu. İki gardeştik canım. Okula gittiğimiz zaman, bu sıralar saltanat yoğudu canım. Tabii fakirlik vardı. Gittik işte. Okulumun adını bilemeyecen. Bilemeyecen okulun adını. Ha Yerli köyü hükümet gonağı dellerdi, okula biliyo musun! Okul bile dimezdi. Hükümet gonağı, hükmet gonağı dellerdi. Biz küçük çocukkana. Yerli köyü, Güdül'ün Yerli köyü.

Okula gidip geliyoduk. Gar-gış gidip geliyoduk. Sobalıydı... Yirmi sekiz talebeydik. Okula gidip geliyoduk. Ölen yemeğe geliyoduk. Tekrar gene gidiyoduk. Haftada bir gün, sırayla temizliğe bakıyoduk. Kız olsun erkek olsun, böyle oturduk. İki kişi, kızlar bi yanna, erkekler bi yanna, vardı sıramız vardı güzeldi. Karışıktık, bi sınıfta yirmi sekiz öğrenciydi işte.

Başöğretmen geldi Ayaş'tan, ondan sonra, o sizlere ömür oldu. Evleri yıkıldı depremde. Çok güzel bi gızdı arkadaşım. Tahtaya galdırılınca gorkusundan altına bıraktı. Heç şey yani, hayatta unutamayon, çok hanım bi gızdı. Döverdi hoca, müfettiş de döverdi. Çok imansız döverdi. Bi kere şöyle saçından tuttu sallayınca, vurmadı ney, yazamadı, yazamayınca sallayınca bıraktı.

* Görüşme, 28 Nisan 1998 tarihinde Şerife Bozkurt tarafından yapılmıştır.

Suyumuz, guyular vardı okulun bahçesinde, kuyulardan su alırdık, küpümüz vardı, küpe doldururduk. Köyden dışarıydı okul, çeşme çoğuduydu yani. Ondan sonra yanımız börümüz (berimiz) kuyu vardı. Akardı. Çeşme okulun çevresinde yoğudu.

Yeni yazıyı okudum. Üç sene okudum. İşte, çok güzel okurdum. Şimdi ben gaste ney okurun. Ama bankada ney mühür gullanıyam. Eccik bazı sapıtıveriyon. Bi yana küçük yazı yazıyon. El yazısı yazıyon, bi yana büyük harf yazıyon. Banka dediydi ki "Bu olmaz, bu böyle teyze, sen mühür gullan" dedi. Mühür kullanırım. Eski yazı işte, elifbeyi bitirdim. Kur'ân'a geçicemiz zaman gapatıldı. Hocaların şeyi değişti, gasket geydiler. Şey çıktı... Guran gursu kapandı artık. Hocalar değişti. Bi dene öğretmenimiz var. O da köyümüzden öyle. Böyle okuyup da eğitmen ney olmadı yani. Türkçeyi bildiği için biraz gurs gördü geldi, eğitmen oldu. Bi hocamız vardı. İşte müfettiş gelirdi Ayaş'tan, Ahmet Muhtar Seçkin'di. Öyle bir insandı. Korkardık yani.

Dayak ney yoğudu. Yavrum saçımızdan tutarlardı şöyle edellerdi, müfettiş gelince işte o biraz şederdi, hırpalardı. Olmadı ters gonuşurdu. Dayak ney yoğudu. Bağımız vardı okulun bahçesinde. Herkesin numarasına göre çubuk diktik, fidan diktik, çok güzel yetişti. Yirmi sekiz idi numaram. Çıbığımın adı da goncamın adı da yirmi sekiz idi. Herkes sulardı. Temizliğe çıkınca oraları sulardık. Soğan ekerdik, tere ekerdik. Bahçe güzel idi toprağı elimizinen sulardık, kovaynan. Kovalardan kuyulardan alıp...

Cumhuriyet'in ilanını hatırlamayon. Yalnız işte kasket giyildiğini hatırlıyon. Biz okuldaykana zaten öldü Atatürk, okuldaykana öldü yavrum, belki 12-13 yaşında varmışıyındır.

Okul "Açılacak açılacak," gece emir geldi. Guran gursları kapanınca ilk talabe biz idik okula. İki dene üş tene şey vardı, böle sınav vardı, salon gibi büyük, geniş. Şimdi oralarda bi yan ortaokul ders görüyo, bi yan ilkokul oluyo, senelerdir de gitmem ben, 15-16 senedir de gidemiyom. Anem zaten, gardeşimin yanındaydı, İstanbul'da orda vefat etti. Gitmeyen kimse kalmadı. Teyzeler, dayılar hepsi gitti, çocukları var.

Şiir okudum ben 23 Nisan'da, okuldayken. Törende bayrak çekilirdi. Bayrak merasimi olurdu okul açılınca, kapanırkana cumar-

tesi... Ondan sonra götürürlerdi bizi köyün içinde, cami önünde yapardık bayramı, okul uzağıdı, orda yapardık. Şiir okurduk işte... 23 Nisan Bayramı yapardık. Bi onu hatırlayon. İnsanlar şimdi olduğu gibi bakmaya gelillerdi.

Şimdi köy böyüdü. Şeher gibi oldu. At, araba giderdik afedersin. Hepsi var şimdi. Güdül'e pazara giderdik afedersin şeyle hayvanlarla. Şimdi her yellere (yerlere) pazar guruluyo, asfat oldu, her yellere gidiliyo arabaynan, öyle oldu işte. Çorap nedir bilmezdik. Kar girerdi, ayağımıza bi şipirik olurdu, terlik gibi. Onlan gar dola dola okula giderdik. Çorap bile görmedik. Ama insanlar tembel miymiş, yokluk mu varmış? Şimdi ip ney var, her şey hazır, eğrilmesi bile olmayor. Sonra biz okulu bitirdikten sonra gayrı çorap çıktı. "Beşir çorabı", herkes çoraplandı. Bizim zamanımız, çocukluğumuz öyle geçti yavrum. Çok sefil geçti, donardık, buyardık. Ben, yalınayak yörüdüğümü biliyon ben, o zaman öyleydi. Şimdiki saltanat, şimdiki çocuklara bakıyom da bayramlıklar, iki bayramda da bayramlık isteyollar annelerinden. Bizim bunnarın (çocuklarını kastediyor) zamanında bile öyle yoğudu. Saltanat yoğudu yavrum. Bunnarı da ben sefil böyüttüm. Allah var. Bizim yetmiş lira maaşımız vardı. Onlan geçinirdik işte, iyi kötü burayı aldık.

Çocukken, daha iyi bi torpilli şey, mesela iyi bi insan olmayı isterdik, kültürlü yani. Ama şimdi bahıyom bahıyom da, ama ben otuz sekiz senedir Ankara'ya geldim. Belki olsa da değişmezmişim yavrum. Ben bunla bildim, bunla geziyon (şalvarını gösteriyor). Dışarı giderkene her şey var, giyebiliyor. Ama evde alışkanlık. Hiç bozulmadı. Otuz sekiz sene oldu Ankara'ya geleli.

Çocukluğumla ilgili... işte sefil geçti yavrum...

ZİYA HATUN*

Ben, bura İnkur İncirli köyünde doğmayım. 1912 diyelim, yani eski tarihi söylemim, 1912 doğumluyum, evet. Çocukluğumda işte hemşerimlerimlen beraber, ilk sıbyan mektebi diyorlardı, din mektebine gittuk. Orada suphanekeden başladuk. İlkin okuduk,

* Görüşme, 30 Ekim 1998 tarihinde Serpil Karaçayır tarafından yapılmıştır.

okuduk. Artık din şeylerinden. Undan sonra cüzlerden. Elif cüzü, Elham cüzü, ondan sora Tebareke, ondan sora Guran'a (Kur'ân) geçtük... 10 yaşıma kadar din mektebinde okudum ben. Yani hatim bile ettim, esgi Guran-ı Kerim'den. Undan sonra şehere döndük, şeherde gene o zaman muallim diyolardı eski hocalara, rüşdiyelere girdük. Hocalarımız vardı. Hacı Hasan hoca, efendime söylim, Ömer Hoca, sonra Burhan Hoca, Şevket Hoca, Vehbi Hoca. Bunlarda okuduk biz eski Arap yazısını. Undan sonra Arap yazısı artık galktı. Undan sonra ben okuldan ayrıldım, askerlik çağımız geldi, ondan sonra.....

Şimdi mi? Şimdi ben, fındık bahçemiz var. Ben şimdi, öyle başka bir işim yok. Fındık bahçalarına gidiyor, geliyok. Fındıklara imar ettiriyok. İşte onları yapıyoz.

— Anneniz babanız nerede doğdu?

— Unlar da burda doğma, yani Ünye. Babam, bakkaliyelik yapardı. Ünye'de tükkânı varıdı. Unlar urda oturuyorlardı. Ben köyde oluyodum... Ben, bir kardeşim. Benim oğlum, sekiz tane oğlum var...

12 yaşına kadar çocuklukta işte, oyuncak, çocuklarlan oynardık. Okula gittiğimiz zaman da gine arkadaşlarımıznan oynardık... Efendim eşik oyunu derlerdi. Unu oynardık çocuklarınan. Öyle güleşürdük. Çocukluk devrimiz öyle geçti işte... Osmanlı devrinde bize işte, okullarda şey bağlattırırlardı, amin. Perşembe gün akşam oldu muydu hoca çubuynan (çubuğuyla) kaldırırdı. Hoca "Amin, amin, amin" bizi bağırttırırlardı. Cuma gün u vakıtları tadil (tatil). Cuma gün tadil olurdu, cumadan sonra okul başlardı. Mekteplere giderdük. Arapça yazı okuyoruk dabi (tabii). Arapça kitaplar okuyoduk. İşte böyle askerlik çağına gadar Ünye'de okuduk. Köylerde yani, eski Arap yazısıynan, Guran'lardan okuduk. Böyle vakut geçüdük işte... Okula gittik işte Ünye'de. Rüşdiye mektepleri vardı u zamanda, unda okuduk. Arap yazısı. Eski yani, eski Türkçe diyolardır. Unda okuduk. Undan sora işte yeni yazı çıktı... Ben okula gitmeden bu yeni yazıyı öyle öğrendim. Eski yazıyı bilirdim. Arapçayı yani. Arapça yazıları, u eski yazıyı okurum.

— Okula giden arkadaşlarınız var mıydı?

— Vardı tabii. U zamanki arkadaşlarımdan bir tane mi, iki

tane var galan. Gerisi hep sizlere ömür. Öldü... İki tane var bennen berabar okuyan okullarda. Yani din okulunda olsun, rüştiyede olsun.

— Okulla ilgili hatıralarınızı anlatabilir misiniz?

— Ne kibi yani?

— Anılarınız var mı okulla ilgili?

— Hiç de bişi bilmiyom öyle.

— Okulunuzun adını hatırlıyor musunuz?

— İlkokul kilise depesinde... Ünye'da Anafartalar varıdı... Adliyenin önünde. Çok eski okuldu. Unda da okuduk. Anafartalar'da.

— İlk gittiğiniz günü hatırlıyor musunuz okula?

— İlk gittiği günü, işte biz u zamanda, bu şeyde, söyle, Dere Ağzı diyolardı, urada. U yol aşadan geçiyodu. Urda biz, Şahinbaş Mahmut'un binası varıdı, urda ücretli okunuyodu. Yirmi beş kuruş. Ben urda, üç ay gadar babam okutabildi beni. Undan sonra işte, bu kilise tepesindeki okula gittim. Undan sonra Anafartalar'a geldük. Buralarda öyle okuduk.

U zamanda yürüyerek, çarşıda zaten, okula yakın idi. Bizim, Un Mahallesi'nde duruyoduk. Evimiz orada idi. Ordan okullar yakınıdı zaten. Giderüdük. Sonra bizim zamanımızda, öyle, şimdiki kibi, çanta manta birşey yoktu. Herkes, böyle, koltuğuna alıyordu defterini, kitaplarını öyle gidiyoduk okula... Okulda şimdi, her şeyin, dersin bir hocası varıdı. Din dersine gelirdi, Hacı Hasan hoca gelürdü. Öteki hocalar da yazı derslerine. Matematik dersinin hocası da ayruydu. Unlar da öyle, sırayunan gelürlerdü hep. Perşembe günleri din dersi verüdü Hacı Hasan efendi. O büyük alim hoca idi. O din dersinde..... Hayır, sıralarımız varıdı. Aynı, onlara oturuyoduk... Dayak çoktu. Çok dayak yedük biz yani. Biraz aksiydik biz. Arkadaşlarınan falan, okulun içerisinde şey yaparduk. Bizde bir, Şevket hocamız varıdı. U hep elimize vururdu, şeyinen, cetvelinen. Böyle, ellerimizi hep kabarturdu. Döveridi bizi. Evet..... Valla ben çok da başarılı bir talebe değildim yani. Biraz aksiydim ben. Fazla okuma şeyine, şey yapmıyodum. Fakat işte okuyoduk hep... Hangisini? Matematikte biraz, çok tembel idim. Öteki yazı işlerim iyiydi de. Matematik hesaplarını pek bilemiyodum..... U hocalar-

dan mı? Kimse yok. Hepsi öldü unların. Unlar yaşlıydılar zaten biz çocukkana. Biz 7, 8, 10 yaşımıza girdik. Unlar, u vakıtları yirmi beşer yaşlarında falan hocalar varıdı... U zamanda öyle bir dören möreri fazla bişi yodu. Bazı bizi geziye çıkarırdı hoca. Caddelerde gezdürürdü. Kırlara giderdük, gezerdük. Öyle bir gezüntü yaparduk... Oynardık işte çocuklar, zıplarduk, güleşürdük, efendime söylim, eşik oyunu oynarduk birbirimizle. Böyle şeyler yapardık...

Cumhuriyet Bayramı'nı, yani o eski mi? Eski Cumhuriyet Bayramı'nı, burda benim a şu benim esas ev, o yanda. Urda Cumhuriyet meydanımız varıdı. Bayramlarda oraya muhtarlar gelürdü, toplanurdu. Orda bayram yaparlardu, oyun oynarlardu, çalgu çalarlardu. Böyle bir bayram yaparduk yani. Cumhuriyet Bayramı'nı... Cumhuriyet'in ilan olduğunda, u vakıtları çocuktum amma, hatırlıyom yani, biliyom. Ben Osmanlı İmparatorluğu'nda da az çok biliyom. U vakıt okuyoduk işte biz sübyan mektebinde. Evet, Atatürk'ün mesela Guvayi Milliye harbine girdiğini, Guvayı Milliye'den çıktığını, unları ben, hatırlıyorum ben... Guvayi Milliye harbında. Mesela biz çocuktuk işte... Harp yapılıyo diyolardı. Askerde bizim köyümüzden çok insanlar varıdı. Çoğu yaralı olarak, çoğu öldüler... Yani Guvayi Milliye'de... Ordan gelenler bize anlaturlardu işte, Atatürk'ün harbini... Yani Atatürk'ün cephedeki hareketlerini, mesela, askerinen ne biçim şey yapıyodu. Mesela Kocatepe'de, Tınaztepe'de, efendim bilmem nellerde, neler olduysa onlar anlatuyorlardı. Yani düşman, bizim mesela ta Angara'ya kadar gelmiş. O Kocatepe dedikleri, Tınaztepe dedikleri yer, orayı işgal etmişler... Bir gece, şeyler demişler ki Yunanlılar, tel örgüleri çekmişler, "Bunu Türkler, yedi senede, yedi senede burdan geçemez" demişler. Onların yedi senede geçemediği dediği yeri bir gecede... O tel örgülerini kesiyo bizim asker, işte u vakıtları Yunanlıları gatıyo önüne, ta İzmir'deki denize dökene gadar govalıyo işte. İşte, unlar anlaturlardu, böyle dediğini söylerlerdi... Yunan başbakanını teslim aldığı zamanda gılıcını çekmiş... Yunan bayrağı yerdeymiş, çığnamak istemiş bizim askerler, Atatürk demiş ki: "Yok, bir devletin ablemidur, ona ayak basamazsınız" demiş. Unu çığnatmamış. U bayrağı Atatürk... Unları söylerlerdi işte... Şeyin, Guvayi Milliye şeyinde, askerleri hep topladılar işte. Aldılar, götürdüler... Asker olarak gittiler. Bir kısmı zaten askerden hiç gelmedi. U zamanda

İngilizler Batum'daki bizim askerlerin silahlarını, tüfeklerini, makarizmalarını hep söktü. Urdan kovdular bir defa... (Askerdeyken) Ben de ikinci takım çavuşluğuna bakıyodum. Tam orta yerde ben varıdım. Atatürk geldi... Açık şeynen. İran Şahı Rıza Pehlevi yanında, böyle Rıza Pehlevi duruyo. Atatürk una diyo ki: "Merhabalaş asker!" dedi. Ben şimdi iki, yani birinci bölük takımınan, ikinci takım ortasındaydım. Tam aha böyle öğnüme geldi Atatürk. Böyle durdu. Ben tabii esas vaziyette durıyom. Ben şöyle bir gördüm Atatürk'ü u zamanda. Aynı seni nasıl görüyosam aynı öyle, ilk olarak baktım. Yani sarı saçlı, mavi gözlü gine, yakışıklı yüzlü bir adam... U zaman benim gözlerim su içinde galdı, yani sulandı gözlerim. Bak ağlıyasım geldi (ağlıyor). Şimdi una dil uzadıyolar... Bir alay jandarma birliği varıdı. Unları hep gezdi. Biz undan evvel gittuk... İtalyanlar, bizden Antalya'yı istiyorlar u zaman da. Mussolini diye bir başkanları varıdı, ona çok hiddetlenmişti Atatürk. Bana karşımda şahitlik yaptı. U taburları gezmeye gitti. Biz u zamana gadar *Gülcemal* vapuru varıdı Türkiye'nin. U Çanakkale'de, yani rıhtımda, etrafında torpitro harp gemileri sarmışlardı. Orda bekliyodu. U gelene gadar, biz, belediye varıdı, belediye binasını asker, bir alay asker, iki taraflı süngüler takılmış. Orda şey yaptık unları, Atatürk'ün gelmesini bekliyok. İsmet Paşa ilkin geldi. Yalanuz İsmat Paşa, elleriynen gendüne yapılacak olan tezahuratı istemedi yani. "Atatürk geliyo" diyo, "arkadan" diyo, amma gençlik u zamanda ta süngülerin üzerinden atladılar yola, caddeye, İsmet Paşa'ya tezahurat yaptılar. İsmet Paşa dışarıdan merdiveni vardı belediyenin, urdan yukarı çıktı. İçeriye saklandı. Undan sonra tekrar Atatürk geldi. Halılar sermişleridi. Gurbanlar kesildi. Atatürk, İsmet Paşa şeyin üzerinde yürümedi, halıların üzerinde. Atatürk yürüdü geldi. Atatürk, bir hırslı geldi, bir şeyler konuşarak geldi. Atatürk, arabadan, taksiden endi (indi), hücumbot zaten deniz kenarı, oraya yakın, belediyenin arkası rıhtım zaten. Öyle bir sekti gitti ki İran Şahı arabadan inene gadar hücumbota bindi. Atatürk U gadar atik bir adamdı... Uraya bindi. İşte undan sonra *Gülcemal* vapuriynen İstanbul'a geldi... Atatürk'ü u zaman da öyle gördüm ben...

Annem, babam. Annemin babamın bir tek oğluydum. Zaten annem babam benim üzerime çok, düşerlerdi. Mesela beni çok

nazlı büyüttüler. Ben çocukkana çok, yani yemek yemezimişim. Hâlâ gene yemem ben yemek. Akşam yemeği hiç yemem. Ta u zamanda köyde çok sığır varıdı. İnekler, camışlar, bilmem neler. Babam çarşıdaydı, biz köyde duruyoduk. Her zaman yayık yayılıyı ya, üzerinde yağ böyle birikti miydi, ben çocuktum ama, annem kaşuynan toplar, zornan basardı ağzıma yedirüdü. Ben şimdü yayuğun üzerinden toplar, iki üç gaşuk yerim. Annem falan, işte ben bir tane olduğum içün çok nazlarlardı. Ama babam da çok titizdi. Beni de bazı döverdi (gülüyor). Aksiydim ben çok. Sokaklarda gezmemi istemez idi. Rahmetlik anam elünden almak üçün, annemi de gakışlardı babam. Bana biraz dayak atardı yani. Öyle çocukluklar... Öyle işte, babam, annem, Allah rahmet eylesin. Babam biraz şey idi yani. Annem çok sehaveti bol idi. Yedirmeyi çok severdi. Babam hem hoca olduğu halde biraz cimriydi, yani yedüme (yedirme) işini pek sevmezdi. Halbuki hocaydı. Ben... şimdi hâlâ, çocukluğumuzdan bu yana devam eder, o yedüme içirmemiz. Ben ta çocukluk zamanımdan beri misafiri severdim... Babam, bunu hiç hoşlanmazıdı. Babam çok dindar adamıdı. Ben de biraz namaza serinir idim. Babam beni çok da sevmez idi. Öyle hayatlar geçürdük işte... Böyle günle...

U zamandaki Osmanlı zamanında bizde fes varıdı. Hatta benim gafamda bir de bir fesin üzerinde bir de molla gibi sarık çekerdi babam. Okuyodum ya din mektebinde, bir de sarığum varıdı. Başka da benim u zamanda, işte Osmanlı İmparatorluğu zamanında öyle okumalar varıdı... Şimdiki bu Cumhuriyet devri mi? Bugün dünyada kaç, beş-altı devlet yok. Cumhuriyet dünyanın en iyi idaresidir... Cumhuriyette, çocuklukta, u vakıtta bizim u kadar aklımız ermiyodu. İşte sonra bildikçe... Cumhuriyet idaresi bugün yani dünyanın en iyi idaresi ve o da Allah'a şükür Türkiye'de mevcut... İşte bayramı (75. yıl kutlamaları) gördük. Türk milletinin birleşmesini, Türk milletinin beraberliğini.....

Tabii, ben beşikteki yattığım zamanı bile hatırlıyorum ben. Ben bizin aşağudaki evde yatarukana beşikte olduğumu biliyom işte hatırımda. Taa ufak çocuk... Beşikte yatarıkana, annem, babam böyle ocağın önünde yemek yiyolardı, urdan ağrı bana çağırıyolardı. "Ziya gel sen de yemek ye" diye. Ben, beşikteki unların söylediği söz aklımda işte... Unları hatırlıyorum. Undan sonraki

çocukluk devrimizde biraz aksiydim ben. Babam beni çok sıkıştırudu. Annem de babama yani garşı çıkardı, yani "erişme" falan derdi. Fakat gene döverdi babam beni. Çok, çok dayak atardı bağa... Evet... Benim çocuklarımı ben mesela, on üç çocuğum var benim, evet. Ben de iki aile var (iki eşli). Birinden beş çocuk var, birinden dokuz tane. Ben çocuklarıma hiç böyle babamın yaptığı gibi, böyle hiçbir sıkıntı, dövme, sövme... Döverim hâlâ ben şimdi, tokatlarım, kızduğum zaman da başka zaman da. Ben öyle babam gibi, böyle çocuklarımı sıkıştırmak, bilmem ne yapmak, böyle hal yoktur bende. Evet... Babam işte beni bi tek oğlu olduğum halde babam şey yapıyodu, beni dövüyodu... Ben öyle golay golay şey yapmam. Yalnız böyle bir gabahatini buldu mu...

Ben çocukken ne bilim, u zamanda, ben asgerliği çok seviyodum. U zamanda eğer okuyabileydim ben subay olmayı isterdim yani asker, evet... Ne bilim işte... Çocukluk devrini hep hatırlıyom, fakat ne bilim ne? Çocukluk devri, çocukluğun ne yapması lazımsa unları hep yapmuşuktur çocukluğumuzda. Oyunlar oynamak, zıplamak, dövüşmek çocuklarınan. Okullarda çok dövüşürdük çocuklarınan... Bayramlarda, eskiden mesela toplanırdı millet dolap yaparlardı. Dolaplar döndürürlerdi bilmem ne. Oraya toplaşurlardu gençler, çocuklar. Efendime, eskiden bayramı çok güzel yaparlardı. Şimdi öyle bayramlar olmuyo!.. Çocukluğumuzda bize görev verilmiyodu da biz unların, bizden yaşlılarınan beraber bulunuyoduk bayram toplantılarında, evet... Ne bilim, ne söylim! Çocukluğumda, çocuklukta, ne yapılması lazımsa unları yapmuşumdur haralda...

ZÜBEYDE YALÇIN*

Doğum tarihimi bilemem oğul. Onu bilemem... Yaşım sekizen. Güççüklüğümde... Annem babam... Emine annemin adı, Emine Yalçın. Yo Yalçın deel, Emine İşler. Babamın adı Mustafa, Mustafa İşler. Guççuğuduk (küçüktük) işte, annem babam sağkana (sağken) biz böle ne biliyim. Ben guççuğuduk, bir yerde böyüdük,

* Görüşme, 27 Kasım 1998'de İlker Ataş tarafından yapılmıştır.

biz amcanna, yahın (yakın) birbirimize yani. Bi yerde büyüdük, sonra evlendik ikimiz. Ayaş, Berket'te, Ayaş'ın Berket'inde doğdum. Babam çiftçiydi, çift sürerdi. Ben de sürdüm onnan barabar çifti. Orak işlerdik böle, bilemezsiniz siz, orak işlerdik, böle yolardık babamınan. Çiftçiliğdi bizim şeyimiz. Tarlalarda, işlerdik deriz biz, orağınan böle işlerdik. Güççüklüğüm öle geçti.

Üç kardeş idik, bi kız, iki oğlanıdık, üç kardeş idik. Benim de şimdi üç, iki oğlan bi kızdı. İkisini kaybettik, bi dene bi küçük oğlumuznan kaldık şindi. Gırk yaşında oğlumuz işte, şimdi bi o galdı. İkimiz burda yaşayyoz...

Çok oynardık guççuğkene. Ben, eyiydim. Pek eyi oynardım. Top oynardık böle, çelmeli med derdik, onu oynardık arkadaşlarımnan, hep arkadaşlarımnan. Çelmeli med, çelmeli top böle derdik. E birbirimize atardık böle dutardık. Garşıdan o da dutardı böle. Şimdikinin oynadıkları gibi böle, bizim oyunumuz oydu. Başka köy yerinde n'olacak? Şenlik ederdik, bi yeriye toplanıp. Şenlik yapardık. Güççüklüğümde buydu.

Zübeyde Yalçın kendisiyle sözlü tarih görüşmesinin yapıldığı 27 Kasım 1998 günü İlker Ataş ile birlikte Ankara Ayaş'ta.

Eski okula gittim, eski okula gittim. Guran biraz oghudum, eyice bilemedim Guran'ı. Bu (eşi) eyi oghudu. Emme namaz sürelerini hep bilirdim. Onnarı, namaz gılarız, şindi onnarın hepisini bilirim, çok bilirim onnarı.

Hoca döverdi, bilmesek döverdi, bilirsek o vakit dövmezdi. Çogh zopa yimedim hocadan, yanımda arkadaşlarım yirdi, bazan tabii biz de yirdik. Böle şaplama vururdu bize. Başka bi şi deel idi. Erkek, erkek hocamız. Hem erkeklerin hem kadınnarın, böle sıramız vardı, hepimiz gelirdik. Şimdiki gibi nerde ırahatlık o vakıt. Bi şöle güççuk minder alırdık, başımıza götürürdük. Okulumuza varırdık, onu altımıza gorduk. Ders verise onnarı okurduk. Sonra karşısına giderdik sabah verirdi bize. O sabah annadıysan bildiyse okurduk orda. Bilisen "aferim" derdi, bilmezsen sona "bitaa (bir daha) örenecen" derdi.

Tuvalet, tuvalet neyin yoğudu, yoğudu. Dışarıya herkeş giderdi. Öle yoğudu o şey. Yeni okula gitmedim beni dutmadı, gitmedim. Yaşım dutmadı, gitmedim. Koyde topladıla da..... Böyüüdü yaşım benim. Bilemeyecen oğlum, gaç yaşındaydı, bilemeyecen. 10 yaş herhalda, 15 o gadaydı, beni dutmadı o vakıt..... Yo 18, 18 olusa dutuyodu herhalda. Pek bilemeyecen orayı da.

Eşte guççukluğumuz de buydu bizim. Sona evlendik, ikimiz evlendik. 18'imde, 19'umda ben evlendim. 18'imizde evlendik ikimiz, bu askere gitti. Üç sene askerlik, gitti geldi. Cumhuriyet Bayramı'nı e duyardım gelmedim de, derdi, derlerdi.

— Cumhuriyet ilan edildiği gün?

— Onu bilemen. Bizim düğünümüz... "Atatürk ölmüş" dedile, bi hafta sona düğünümüz oldu onu biliyom. Onu biliyom. Başka hatırlamayom. Hiç bayrama gitmedim. Burda gördüm, gitmedim. Burda gittim emme, geliyince bi gittik. Guççük çocuğum okula gittiydi oriya şindi. Oğu gormiye gittim bayrama, başka gitmedim. Cumhuriyet eyi herhalda bilemen oğlum eyi. Ben öyle şeyleri pek bilemen.

Okusam derdim, terzi, terziliği bilidim de. Dikiş dikerdim yani. "Gitsem de Angara'da şunu öğrensem eyice" derdim. Köy yerinde n'olacak. Dikiş dikerdim makine... "Angara'ya gitsem de bi eyice terzi ossam" derdim. E o vakıt olmadı sonra geldik buriya. E gelemedik buriya gelemedik. Babam rahmetlik, 55 yaşında babam öldü, sakallıydı. Böle ehtiyar sanıdık, meğer 55'inde, gencimiş ya. Anam rahmetlik de 55 yaşında öldü. O da öyle, ehtiyar derdik, ben gibi saçı ak bağıdı. Meğerem eskinin işleri zorudu. Şimdiki gibi değel, zorudu. Açlık da çektik, yoksulluk da çektik. O vakıt ekmek kıtlığı varıdı, bizim şeyimizde. Onnarı gördüm emme koyde, buriya geldim sona işte. Gırk, gırk sene oldu buriya geleli. Burda eyidik. İki oğlumuzu okuttuk, üç dene hatta üçünü okuttuk burda. İşte onnan uğraştık burda.

Guççukluğumde çok gördüm emme bilemen oğlum, hepsini diyemen. Unuttun daa yaşlılık şindi... Ben pek bilemedim ya neyse işte, ööle konuştuk. Eskileri... Amcan (eşi) eyi konuşur.

Fikret Kuraloğlu, ailesiyle birlikte.

Üçüncü Bölüm
Görüşmeci Öykülerinden Örnekler

Bu bölümde okuyacaklarınız, görüşmeleri yapan öğrencilerden kimilerinin öyküleri. Her öğrencinin, görüşmelerle ilgili bant kayıtlarını ve tıpkı çözümleri sunarken bir de görüşme öyküsü eklemesi gerekiyordu. Görüşme öyküsünün görüşülene nasıl ulaşıldığı, onun görüşmeciye yaklaşımı, görüşme süreci konusundaki gözlemleri, yorumları ve özeleştirileri kapsaması tasarlanmıştı. Böylece yaptığımız işi bir metin gibi izlemeyi, kendimizin de içinde bulunduğu bir kurguyu aktarmayı deneyecektik. Görüşmeci öyküleri, üniversitede sık rastlanmayan bir başka tür belgeleme ve tarih yazma aracı olarak da görülebilirdi. Eğitim tarihinin öğrenci yaşantıları aracılığıyla aşağıdan yukarıya kurgulanışı anlamında.

Öğrencilerin yaptıkları işleri öykülemeleri ya da bunlar hakkında yansıma metinleri yazmaları, bir geribildirim ya da ders uygulamalarının daha iyi anlaşılması amacıyla kurgulanmış bir çeşit öğretim yöntemi olduğu gibi, okulun dönüştürücü ve güçlendirici etkisini ortaya çıkarmada en etkili yollardan da biriydi. Aslında öğrenci sesini eğitim yaşantılarının içerisinde daha duyulur kılma fikri, kökleri Dewey'in eğitim felsefesine kadar uzanan ve özellikle son yirmi yılda başta eleştirel pedagoglar olmak üzere birçok eğitimci tarafından benimsenen bir fikirdi. Buna göre uygun zemin buldukları takdirde öğrenciler kendi sorularını, akademik metinlerde çok sık rastlanmayacak bir tonda "teknik" tartışmalarının genellikle keskin kenarlarına eklemleyerek kendi yaşamlarıyla okul pratikleri arasında daha anlamlı ilişkiler kurabiliyorlardı. Bu tür bir ilişkinin kurulabilmesi hem bilişsel hem de toplumsal gelişim açısından eğitimin temel hedefleri arasında yer almalıydı. Gerçekten de görüşmecilerin, öykülerini yazarken görüşme esnasında

üzerinde çok düşünmedikleri ayrıntıları işaretleyerek kendi yaşamlarına çeşitli göndermeler yaptıklarına tanık oluyorduk; sınıf farkları, önyargılar, alışılmadık saygı kuralları...

Gençler ve yaşlılar, birlikte yaptığımız bu sözlü tarih çalışmasına nasıl katıldılar, neler öğrendiler, neler yaşadılar, neler hissettiler?... Bu öyküler, görüşmecileri ve görüşülenleri biraz daha yakından tanımanıza yardımcı olabilir diye düşündük. Görüşmeci öykülerini kitaba almak, aynı zamanda çalışmayı birlikte yürüttüğümüz lisans ve lisansüstü öğrencisi arkadaşlarımıza teşekkürümüzün bir ifadesi. Çocukluk Tarihi dersinin her birimiz için öğretici olması, bir bakıma onların da bu dersin bir parçası olma konusundaki istek ve çalışkanlıkları sayesindeydi çünkü.

Görüşmeci öykülerinde 80 yaşın üzerindeki insanların gençler açısından ne kadar ulaşılmaz olduklarına tanık olacaksınız, gençlerin bu insanlara ilişkin önyargılarına da. Aynı zamanda, bu iki kuşaktan insanın her karşılaşmasının ne kadar dönüştürücü, nasıl öğretici olabileceğinin örneklerini okuyacaksınız. "Bey"lerin, "Hanım"ların "amca"ya, "teyze"ye dönüşmesini izleyeceksiniz. Öğrenci öykülerinin her birinde gençlerin sözlü tarih çalışmalarının güçlükleri ve olanakları konusundaki ilk el izlenimleri saklıydı. Örneğin, Neslihan Güney, Düriye Köprülü ile yaptığı görüşmeden söz ederken, bir öğrencinin görüştüğü kişiden nasıl etkilendiğini çok güzel yansıtıyordu. Pınar Bakıcı'nın Hayrettin Günercan ile yaptığı görüşmeden kalanlar, hafızası iyi değil denen bir insanın dinleyen birini bulduğunda nasıl güzel hatırladığını anlatıyordu. Mehmet Akif Sözer'in İsmet Vardar, Nebile Saydam ve Azmi Çapanoğlu ile görüşmelerini anlattığı öyküleri, ısrarcılığıyla her okuyanı büyüleyebilecek metinlerdi. 80 yaş üstü insanların nasıl zor bulunduğunu göstermesi açısından ilginç olduğu gibi, öğrencinin hallerini de çok ayrıntılı biçimde gösteriyordu. Selçuk Uygun'un Mehmet Fevzi Sarıhan ile yaptığı görüşmenin öyküsü görüşmecinin yaptığı iş ile ilgili özcleştirisini çok iyi sunuyordu. Duygu Vural'ın Beşir Göğüş ile görüşmesi, görüştüğü kişinin niteliklerinin öğrenciye nasıl yansıdığına müthiş bir örnek oluşturuyordu: "Bu düşünceler içinde...", "yapacaksan en iyisini yapacaksın" gibi sözler, Beşir Göğüş gibi biriyle görüşme yapmanın yarattığı özgüven değilse

nedir. Kendisi de bunun farkında belli ki: "İnsanlar sizi ve yaptığınız işi önemsiyorlar" diyor sonunda. Nilgün Tuncel-Muammer Ünver görüşmesi, yaşlılarla ilgili önyargıları çok güzel ifade ettiği gibi bunların nasıl değiştiğini de gösteriyordu. Mustafa Sever'in Şükrü Odabaş ile yaptığı görüşme, gençlerin bir kısmı için "yaşlılar camide olur" yargısını çok iyi örnekliyordu. Dilek Pınarcı'nın Hasan Lafçı ile yaptığı görüşmenin öyküsü, sözlü tarih görüşmelerinde odak kaymasını ve buna rağmen iyi bir görüşme yapabilme çabasını anlatıyordu. Selçuk Uygun'un Adviye Günal ile görüşmesinin öyküsü, kadınlarla erkekler arasındaki farkları örneklediği kadar görüşmelerin ne kadar meşakkatli olabileceğini bir kez daha anımsatıyordu. Ahmet Yayla-Hasan Önen görüşmesi yalnızlık çeken yaşlı bir insanın öğrencideki etkilerini yansıtıyordu. 115 görüşmenin hangilerini seçeceğimize karar vermede düştüğümüz güçlüğü bunlara eklenen 115 öğrenci öyküsünden yayımlanacaklar konusunda da yaşadık. Sonuçta aşağıdaki 8 öykünün kitaba girmesinin uygun olacağını düşündük.

Pınar Bakıcı'nın Öyküsü

Görüşülen kişi: Hayrettin Günercan

Çocukluk Tarihi dersini aldığımda, gerçekten çok tedirgin olmuştum. Yapacağımız işin ciddiyeti ve zorluğu beni korkutuyordu. Fakat ilk görüşmeden sonra bu gibi duygularım bayağı azaldı. Hayrettin Bey'e ulaşmam zor olmadı. Sevgili arkadaşım Melek Şahin sayesinde Hayrettin Bey'le görüştüm. Yapacağımız çalışmadan arkadaşıma bahsetmiştim. O da bana yardımcı olabileceğini söylemişti.

Melek İzmit'te oturuyor ve İzmit'e gittiğinde annesine bundan bahsetmiş. Annesi de komşuları Seher Hanım'ın 86 yaşında bir ağabeyi olduğunu ve Ankara'da oturduğunu söylemiş, sonra da Seher Hanım'dan Hayrettin Bey'in telefon numarasını almış.

Hayrettin Bey Küçükesat'ta torunuyla birlikte yaşıyordu. 26 Mart Perşembe günü torunu Ayşegül Hanım'la telefonla görüştük. Bize cumartesi günü gelebileceğimizi söyledi ve adresi verdi. Melek, Seher Hanım'ı tanıdığı ve özneye ulaşmama bizzat yardımcı

olduğu için onun da yanımda olmasını istedim. Hem de kendimi daha iyi hissedecektim. Nitekim öyle de oldu. Cumartesi günü Küçükesat'a doğru yol alırken ben o kadar heyecanlandım ki, az kalsın vazgeçiyordum. Yapamayacağımı düşündüm. Melek beni sakinleştirdi ve cesaret verdi. Heyecanım eve girinceye kadar devam etti. Ne zaman ki Hayrettin Bey'le görüşmeye başladık, o zaman rahatladım. Hayrettin Bey gözünden ameliyat geçirmiş. Ne yazık ki tek gözünü kaybetmiş. Biraz morali bozuktu. Buna rağmen bizimle görüşmeyi kabul etti. Bunun için kendisine çok teşekkür ederim. Onunla böyle bir görüşme yapmak bana çok zevk verdi. Ağır işittiği için görüşme biraz zor oldu fakat ben yine de istediğim yanıtları aldığımı sanıyorum. Görüşmeye başlamadan önce Hayrettin Bey'in hanımı ve torunu, hafızasının pek iyi olmadığını, belki yardımcı olamayacağını söylediler. Sonradan onlar da Hayrettin Bey'in hafızasına ve anlattığı şeylere hayret ettiler. Çoğu anılarını daha önce onlara bile anlatmamış. Sanıyorum Hayrettin Bey için de çocukluk yıllarından konuşmak zevk vericiydi.

Ayrıca benim böyle bir araştırmayı ilk defa yapmamdan kaynaklanan bazı acemiliklerim oldu. İlk olarak ses kayıt cihazını kendime yakın, Hayrettin Bey'e uzak bir yere koydum. O yüzden çok iyi bir kayıt olmadı. Deşifre etmek benim için çok zor oldu ve çok zamanımı aldı. Ayrıca soru formundaki soruların hepsini sorma kaygısıyla gereksiz yerlerde Hayrettin Bey'in sözünü kesmişim. Bunları kaydı dinlerken farkettim.

Evden ayrılırken görevimi başarıyla tamamladığım için mutluydum. Ayrıca Cumhuriyeti yaşamış, 86 yaşında bir kişiden çocukluğunu dinlemek beni heyecanlandırmıştı. Anılarını anlatırken kah güldü kah duygulandı, gözleri doldu. Bu görüşme gerçekten beni de çok duygulandırdı. Bir dahaki görüşmem için sabırsızlanıyorum.

Duygu Vural'ın Öyküsü

Görüşülen kişi: Beşir Göğüş

Bir işe başladı mı insan, o işi elinden geldiğince iyi yapmaya çalışır. Elinde olan bazı olanakları bu iş için kullanır, fırsatlar yaratır, araştırır.

Ben de bu çalışma içine girince, kendime işin en iyisini yapmak için fırsatlar yarattım ya da yaratmaya çalıştım. Yeni insanlar görmek, onları tanımak, farklı yaşamlara tanık olmak güzeldi. İşte bu duygularla birçok kişiyle görüşme fırsatı yakaladım. Aydın'da, Aydın Huzurevi'nde bir görüşmem oldu Ümmühan nineyle. Aydın'da ayrıca Naciye Köksal ile görüşmem oldu. Ama bunları sunmadım. Çünkü bir görüşme yapmak, daha doğrusu görüşme yapmış olmak için yapılırsa, ondan hiç bir verim alınamaz. Yani olay seksen yaşın üstünde birini bulayım, görüşeyim, olsun bitsin değildir. Bence biraz da özne seçerken, bizim seçici olmamız gerekiyor. Bu hem görüşmenin iyi olması hem de oluşturacağımız sözlü tarih arşivinin verimli olması için gerekli. İşte böyle düşünen ben, birkaç kişiyle görüşme yapmama rağmen, bu görüşmeler içime sinmemişti. Yani yaptığım görüşmelerden, önce ben memnun değildim. İşte bu duygular içinde Ankara'da yeni özneler arayışındaydım.

Okulumuzda "Cumhuriyet ve Eğitim" adında bir panel vardı ve oraya, eğitimci Talip Apaydın konuşmacı olarak davetliydi. Ben de bu panele izleyici olarak katıldım ve o zaman daha görüşmelere başlamadığımız halde, benim aklımda ileride Talip Apaydın ile görüşme yapmak geçmişti. Bu olaydan sonra günler geçti, artık görüşmeler yapmaya başlamıştım. Ben de Talip Apaydın'a ulaşabilmek için Prof. Dr. Cahit Kavcar Bey'in yanına gittim. Kendisi daha önceden benim böyle bir çalışma içinde olduğumu biliyordu. Odasına gittiğimde, kendisine durumu anlattım. O da bana Talip Bey'in yaşının o kadar büyük olmadığını söyledi. Bana bu araştırmada çok yararlı ve yardımcı olacağını düşündüğünü söylediği Beşir Göğüş Bey'in telefonunu verdi. Ben de kendisine teşekkür ettim.

Cahit Bey'in odasından çıktığımda ilk işim Beşir Bey'e telefon etmek oldu. Telefon ettiğimde, karşıma sahibinin mutlaka sakin olduğunu size hissettiren bir ses çıktı. O Beşir Bey'di. Kendimi tanıttım ve kendisiyle görüşmek istediğimi söyledim. Bana hemen ta-

mam cevabını verdi ve "Yarın saat 11'de bekliyorum" dedi. Adresi de aldıktan sonra telefonu kapattım.

Ertesi gün sabah erkenden kalktım ve Gaziosmanpaşa'ya gitmek için yola çıktım. Üç senedir Ankara'da olmama rağmen, bu semte hiç gelmemiştim. Sonunda taksiye binmeye karar verdim. Taksiye bindiğim yerle Beşir Bey'in evi o kadar yakındı ki kendi kendime güldüm. Evet, Kader Sokak'a gelmiştim. Beşir Bey'in evi bir bahçenin içinde ve üçüncü kattaydı. Apartmandan içeri girdim, üçüncü kata çıktım ve zili çaldım. Kapıyı eşi açtı ve beni içeriye davet etti. İçeri girdim, hemen ayakkabılarıma yöneldim. Bana ayakkabılarımı çıkarmama gerek olmadığını, çünkü artık dışarlarda çamur olmadığını söyledi. Salona geçtim, oturdum. Biraz sonra Beşir Bey geldi salona.

Uzun boylu, zayıf ve gözleri maviydi. İlk bunları farkettim. Bana "Hoş geldiniz" dedi ve elimi sıktı. Salonda oturduk ve kendisiyle sohbet ettik. Kendisine yaptığım iş ve görüşmenin içeriği hakkında biraz bilgi verdim. Beşir Bey daha sonra kalktı ve ikimizin arasına bir sehpa getirdi. Artık görüşmeye başlayacaktık fakat salonun pencereleri sokağa bakıyordu ve dışarıdan inanılmaz derecede ses geliyordu. Ne sesi? Büyükşehir Belediyesi'nin yolları kazarken kullandığı şu aletin sesi işte. Ben Beşir Bey'e, "Sizin sesinizi kaydedeceğim için kaydın anlaşılır olması önemli. Acaba uygunsa başka bir odada görüşebilir miyiz?" dedim. O da bana, "Çalışma odama gidelim" dedi. Arka taraftaki bu odaya girdiğimde az kalsın küçük dilimi yutacaktım. O da pek büyük değildi ama o kadar iyi değerlendirilmişti ki... Her tarafta kitaplar vardı, belki yüzlerce. Ben ilk defa, kütüphaneler dışında bu kadar kitabı bir yerde, bir evde görüyordum.

Görüşme ortamını Beşir Bey'le beraber oluşturduk. Beşir Bey'in masasına oturdum, o da yanıma bir koltuk getirdi, oraya oturdu. Cihaz da çalışma masasının üzerindeydi ve görüşmeye başladık. Beşir Bey'le yaklaşık yirmi dakika görüştük. Bana elinden geldiğince hatırladıklarını, yaşadıklarını anlattı. Görüşmemiz bittikten sonra beraberce kaseti dinledik. İkimiz de görüşmenin iyi olduğunu düşünüyorduk. Kendisine "Çocukluğunuza ait fotoğraflarınız varsa onları alabilir miyim?" dedim. O da bana "İkinci defa buraya geldiğinde, fotoğrafları bulup sana veririm" dedi. İkinci bir

defa Beşir Bey'in evine gidecektim. Hem deşifrenin bir kopyasını kendisine teslim edecektim hem de hatırladığı önemli bir şey varsa bana anlatacaktı.

Bu konuyu da hallettikten sonra, biraz daha oturdum ve Beşir Bey, eşi ve ben sohbet ettik. Beşir Bey bana çalışmalarından bahsetti. Bir ara eşiyle konuşmaya dalmıştık ki, Beşir Bey içeri gitti ve elinde bir kitapla geri döndü. Kitap, Beşir Bey'in yazdığı *Benim İlk Sözlüğüm*'dü. Bu kitabı, daha doğrusu sözlüğü, bana hediye etti. Üzerine şunları yazmıştı: "Duygu Vural'a başarı dileklerim ve sevgilerle. Beşir Göğüş 2 Mayıs 1998."

Ben bunu okuyunca nasıl sevinmiştim, anlatamam. Bu çalışma içine girdikten sonra farkettim ki insanlar sizi ve yaptığınız işi ciddiye alıyorlar. Ciddiye alınmak ve önemsenmek güzeldi. Kendisine teşekkür ettim, artık gitme vakti gelmişti. Beni tanıdığı için mutlu olduğunu söyledi. Esas bu mutluluk bana aitti. Kapıdan çıktım, merdivenlerden aşağı indim ve bahçe kapısına doğru yürümeye başladım. Arkama dönüp yukarı baktığımda, Beşir Bey penceredeydi ve bana bakıyordu. El salladım, o da bana. Kader Sokak'tan aşağı doğru yürümeye başladım.

Yurda gelip kaseti bir kez daha dinledim. Ne kadar çok "hı hı, evet" demişim. Kaseti deşifre ederken beni en çok zorlayan, bu "hı hı, evet"lere yetişmekti. Ama bunlar beni zorlamasına rağmen, olması gereken şeylerdi. Ben görüşmemizin iyi ve verimli olduğunu düşünüyorum. Fakat birkaç yerde gördüm ki Beşir Bey'in verdiği cevapları açıcı sorular sorabilirmişim, bunu fark ettim. Deşifre sırasında da çok zorluk çekmedim. Çünkü, sesler ve konuşmalar anlaşılıyordu. Böylcliklc bir görüşme daha sonuçlanmıştı.

Salı günü Beşir Bey'i aradım. Çünkü hem deşifrenin bir kopyasını görmek istiyordu hem hatırladığı bir şey varsa anlatacaktı. Hem de bana çocukluğuna ait fotoğrafları verecekti. Bu hafta İsanbul'a gideceğini, haftaya ararsam görüşebileceğimizi ve o zaman fotoğrafları bana verebileceğini söyledi. Ayrıca, çocukluğu ile ilgili aklına önemli bir şey gelmediğini söyledi.

Ben de bu hafta kendisini arayacağım ve fotoğrafları almaya gideceğim. Orada yeni bir görüşmem olacak. Kimle mi? Beşir Bey'in eşiyle.

Ali Gurbetoğlu'nun Öyküsü
Görüşülen kişi: İsmail Talay

İlk özneyle görüşme konusunda bana yardımcı olan Sadık Bey, şimdi baba dostu yeni bir yaşlı erkekten söz ediyordu. Beni evine götürüp tanıştırdı. İsmail amca yaşına göre güçlü bir hafızaya sahip. Sohbete de düşkün bir insan ama astım rahatsızlığından dolayı uzun süreli konuşamıyor. İsmail amcaya kendisiyle çocukluk yıllarına ilişkin bir görüşme yapmak istediğimi söylediğimde, tereddütsüz kabul etti. 9 Mayıs 1998 Cumartesi saat 14'te görüşmek üzere anlaştık.

Görüşme gününden bir gün önce Sadık Bey görüşmenin bir gün sonraya ertelenmesini, pazar günü öğleden sonra dilediğimiz bir saatte gidebileceğimizi bildirdiler. Erteleme gerekçesi olarak İsmail amcanın oğlunun görüşme sırasında evde bulunmak istemesi ve cumartesi günü de işi gereği Ankara'da bulunmak zorunda oluşu gösterildi.

10 Mayıs 1998 Pazar günü saat 18 sıralarında Sadık Bey'le beraberce İsmail amcanın evine gittik. Oğlu bizi kapıda karşıladı ve salona aldı.

Salon üç adet çek-yat türü kanepe ile döşenmiş, büyük olmayan bir salondu. İsmail amca biraz rahatsız gibiydi. Son günlerde astım rahatsızlığının kendisini oldukça sıkıştırdığından söz etti. Görüşmemizi daha sonraya ertcleycbileceğimizi söylediğimde, buna gerek olmadığı cevabını verdi. Bu sırada beni tanıma konusunda ayrıntılı bir sorgulamayı da ihmal etmedi. Çalışmamızın amacını da oldukça merak ediyordu. Doktora çalışmam dolayısıyla böyle bir görüşmeyi yapmak istediğimi söyledim. Beni tıp doktoru sanıp uzmanlık alanımı sordu. Bu sırada Sadık Bey devreye girerek, doktor olmadığımı, üniversitede hoca olduğumu söyledi. Böylece İsmail amca beni üniversite hocası olarak algıladı ve "Benim bildiklerim bir üniversite hocasının ne işine yarayabilir?" diyerek biraz da hayretle sordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki çocukluk ile günümüz çocukluğunu karşılaştırabilmek için kendi çocukluğu ve okul yaşantılarının benim için son derece önemli olduğunu, bu nedenle önemsiz

görse de hatırlayabildiği tüm ayrıntıları anlatmasını rica ettim. İkramların ardından görüşme hazırlıklarına başladım. Yanımızda bulunan iki oğlundan, mümkünse bizi başbaşa bırakmalarını ve görüşme süresince salona girilmemesini rica ettim. Olumlu karşılayıp salonu terk ettiler ve görüşmeyi başlattık.

İsmail amca ile gayet iyi anlaştık. İletişim konusunda hiçbir sorunumuz olmadı. Ancak astımlı olması biraz sorun teşkil ediyor gibiydi... Zaman zaman bazı cümlelerin son kelimelerini ya kısmen ya tamamen söyleyemiyordu. Aynı zamanda oldukça duygusal bir insandı... Kendi çocukluk yıllarından söz ederken oldukça duygulandı, gözleri dolu dolu oldu. Özellikle İstiklal Savaşı'na katılmadığını söylediği insanları, "ırz düşmanları" şeklinde nitelemesi ve bu sırada gözlerinin dolu dolu olup bu konuyu geçiştirmesi, bende olumsuz bir anıyı canlandırmış olma korkusu uyandırdı. Yine "Unutma" adlı şiiri okurken ağlamaya başlaması da çok duygulandırıcıydı. Görüşmenin başlarında girdiğimiz o duygulu atmosfer, görüşme boyunca devam etti. Zaman zaman ucu açık cümleler kullanmasına rağmen akıl edip de genişletici sorular soramadığıma sonradan üzülmeme gerek kalmamıştı. Çünkü bant çözümünde, daha sonra sorduğum sorularda bu eksiklikleri bir şekilde telafi ettiğimi görmüştüm. Ayrıntıya girmek istemediğini sandığım konularda üstelememeye özen gösterdim. Çocukluk yıllarının, hatırlayabildiği en önemli olayını sorduğumda, duygulu bir şekilde, "karnımızın doymasıydı" demesi de bana ayrıca ilginç gelmişti.

Bant çözümü sırasında öznenin konuşmalarının arasında "hı hı", "evet", "anladım", "anlıyorum" gibi epeyce müdahalelerimin olduğunu gördüm.

Görüşmede çok az da olsa, odak kaymalarıyla karşılaştım. Odak kayması olarak düşündüğüm ve uygun bir ortam bulup konuyu değiştiremediğim bir iki yerde, tarihi açıdan çok önemli olabileceğini düşündüğüm içermelere tanık oldum.

Yaklaşık kırk dakika süren görüşmemizin, tarihi açıdan önemli ve ilginç içermeler taşıdığına inanıyorum.

Sema Başar'ın Öyküsü

Görüşülen kişi: Fatma Okar

"Çocukluk Tarihi" adlı dersin son aşamasına geldiğimde, bu ders için gerekli olan özne grubuna karşılaştığım tabloyla, dünden bugüne Sema'yı konu etmek istiyorum.

1989'dan itibaren yaşlılarla aramdaki iletişim hep iyi oldu. Onlarla çok sıcak ilişkiler kurdum. Belki zorunluluktan kaynaklı bir ilişkiydi bu ancak daha sonra isteyerek devam etti. 1988 yılında babam öğretmen olarak Almanya'ya (Agbburg) atandığında, ben de babamla gittim. Kaldığımız yer, yaşlıların bolca bulunduğu bir semtti. Belli bir süre sonra Almancayı çat pat konuşur hale gelince, iletişim kurabileceğim insan grubu yaşlılardı. Orada, insanların nasıl yalnız kaldıklarını, kimseleri gelmeyince ne kadar çok acı çektiklerini gördüm. 1990 yaz tatilinde Ankara'ya geldiğimde ilk işim Seyran Bağları'ndaki huzurevini ziyaret etmek oldu. O tarihten günümüze kadar fırsat buldukça, özellikle de bayramlarda mutlaka onları ziyaret ediyorum.

Bu ödevle ilgili olarak huzurevinden tanıdığım yaşlılar yerine, farklı deneyimleri olanları bulmaya karar verdim. Fakat bu işin göründüğü kadar kolay olmadığını kısa zamanda anladım. Öğretmenlik yaptığım Çorum'da, endamlı görünüşleriyle her hallerinden belli olan bilgelikleriyle, dünyanın tüm sorumluluğunu omuzlarında hisseden kadınlar, konuşmak istemediler. Onlardan kaçamak yanıtlar aldım. "Ben bilmem ki yavrum!" dediler; "Aha bundan sor" dediler. Dedikleri kişi genellikle ya kocaları ya da oğullarıydı.

16 Mayıs 1998'de Ankara'da seksen yaş üstü kadınlarla görüşmek üzere, Çiğdem Mahallesi Başak 1 sitesindeki tüm apartmanları dolandık bir arkadaşla. Arkadaşım Ayfer'in yaşadığı yer orasıydı. Bu dersi almamdan başlayarak, konu hakkında bilgisi olan, sürekli özne aramama yardımcı olan biriydi Ayfer. Onunla birlikte kırk dört daireyi gezdik. Orda birçok özneye rastladık, bunlardan bir kısmı hastaydı, bir kısmı görüşmek istemedi. İçlerinden biri vardı ki çok dikkatimi çekti. Daha sonra onunla görüşebilmek için başka kimseleri aracı soktum. Sonuç olumsuzdu. Onunla yaşadıklarımı aktarmak istiyorum. İsmini bile vermekten korkan bir kadındı. 84

yaşında olduğunu söyledi. Konuyu aktarayım demeye kalmadı, "Kesinlikle olmaz" dedi. Sonra, "Çocuklarım beni döver" diyerek, duruş şeklini değiştirdi. Bir serçenin ürkekliği vardı. "Köylüler de yüzüme tükürür" dedi. Çok farklı şeyler anlatacağının hissine kapıldım. "Niye dövsünler ki teyze?" diye bir soru sordum. Fazla soru sorarak korkutmak istemiyordum. Kendiliğinden ürkek bir tavırla çocukluğunu anlatıyordu. "Sakın yazma kızım" diye de ekliyordu. Bu esnada elimi tutmuştu. Biraz konuştuk. "Tamam teyze, sen merak etme" diyerek yanından ayrıldım. Kafam allak bullak olmuştu. Ne yapabilirdim ki... 21. yüzyıla iki kala yaşanan tablo içler acısıydı.

O şekilde bir başka binaya geçtik. Orada Feriha Hanım'la tanıştım. Çok güler yüzlü, içten, aşırı duyarlı, rahatlık verici bir yaklaşımla, yardımcı olmak için elinden geleni yapacağını hissettirerek konuşuyordu. Biraz kendinden, biraz dünyadan bahsetti. Randevulaştık, telefon numarasını aldım. Bir gün sonra görüşmek dileğiyle ayrıldım. Ancak yaşadığım bir önceki görüşme ve Çorum'daki kadınlarla konuşmam, kafamda sürekli olumsuz şeyler çağrıştırıyordu ve belli belirsiz korktuğumu hissediyordum. Eve geldiğimde kendimi çok yorgun hissediyordum. Hemen yattım. Ertesi gün bayağı bir rahatsızlanmıştım. Özneye telefon ettim gitmek için, telefon açar açmaz, "Geçmiş olsun kızım. Hastasın herhalde, sesin bayağı kötü geliyor, seninle daha sonra, iyileştiğinde görüşürüz" diyerek telefonu kapattı. O gün yataktan kalkmadım. Sabah Çorum'a gidip görev başında olmam gerekiyordu. Bir hafta boyunca benim hastalık iyileşmiyor, gittikçe kendimi daha kötü hissediyordum. 26 Mayıs 1998'de, geldiğim gün hafta içi olmasından kaynaklı, medikoya enfeksiyon bölümüne gittim. Doktor dinlenmemi, yoksa hastalığın ilerleyeceğini söyledi. Nasıl dinlenebilirdim ki? Ertesi gün tekrar yolculuk. O gün derse girdim. Kendimi çok bitkin hissediyordum. O gün araştırmanın bitmiş olarak verilmesi gerekirken, maalesef ben röportaj yapamamıştım. Tabir-i caizse dolap beygiri gibi bir o yana bir bu yana sallanıp duruyordum. Elde somut hiçbir şey yoktu. Bu şekilde bitti hafta, ancak benim hastalığım bitmedi. Hafta sonu da rahatsızlığımdan dolayı Ankara'ya gelemedim. Bir sonraki hafta sonu, yani 6 Haziran 1998 tarihinde geldiğimde, Feriha Hanım'a ulaşamadım. Bunun üzerine ailecek

özne arayışına koyulduk. Babam komşumuz olan mahalle bakkalına söylemiş. Bakkal bizim iki apartman sağımızdaki apartmanda seksen yaş üstü bir hanımla görüşmüş. Cumartesi günü DTCF'deki ders bitiminde eve gelirken beni durdurdu ve Fatma teyzeden bahsetti. Çok sevindim. Hemen yaşını, duyup duymadığını, bilincinin yerinde olup olmadığını sordum. "Yarın istediğin saat git ve gör" dedi. Teşekkür ederek eve gittim. Yüzümde bir gülümsemeyle durumu aileme anlattım. Onlar da rahatlamıştı.

Görüşme yaptığım özneye ulaşmamı sağlayan Bekir ağabey beni öznenin evine götürdü, kapıyı iki hanım açtı, onlarla tanıştırdı ve yanımızdan ayrıldı. Reyhan Okar, öznenin gelini ve Süreyya Okar, öznenin küçük torunu. İkisi de güler yüzlü. Beni içeri davet ettiler. Salona açılan bir odadan bastona tutunarak gelen Fatma teyze, romatizmadan dolayı pek yürüyemediğini söyledi. Gelin ise pazar günü olduğu için ev kıyafetinden dolayı özür diledi. Bu esnada Fatma teyze tek kişilik bir koltuğa oturdu. Beni soru yağmuruna tuttu. Sanki rolleri değiştirdik. Soru soran o da ben kendi yaşantımı anlatan biriymişim gibi.

Fatma teyze yaşantısını anlatmaya başladığında, belli konuları çok net hatırladığını ses tonundan, davranışlarından algılayabildim ancak bazı konularda zorlandı. Her ne kadar soru sorsa da sorulan sorulara yanıt vermeye sıkılıyordu. Hep gelininden yardım almak istedi. Arada kaçamak bakışlarını gelininin tarafına çeviriyor ve onun olumlamasını bekliyordu. Gelini önce salondan çıkmak istedi fakat göz açıp kapayıncaya kadar tekrar yanımıza geldi ve dikkatle bizi dinlemeye başladı.

Yaptığım görüşmeler içinde ilk defa gittiğim, öğretim sürecine katılmamış bir özneye rastlayınca, buna yönelik nasıl bir metod izleyeceğimi ilk etapta şaşırdım. İçimden sürekli "ya sorduğum soruyu tekrar sorarsam ya da herhangi bir şekilde sorularım Fatma teyzeyi kırarsa" diyerek bir çelişki yaşadım. Bu nedenle, soruları acele sormuştum ayrıca teybi iki kez kapatmak zorunda kaldım. Bunların dışında birkaç kelimeyi deşifre anında çözümlemekte güçlük çektim.

Görüşme bittikten sonra, Fatma teyzeden çocukluk yıllarına ait resimler istedim. O döneme ait resimleri olmadığını, ancak

gençlik yıllarına ait resimleri bulunduğunu torununa söyleyerek başka bir odadan bir albüm getirdi. Gençlik yıllarına ait resimleri gelini ve torunu çıkartırken, Fatma teyze: "Topluluk resimlerini vermeyin, bir problem çıkar, bir tanesini verin" diye uyardı. Günümüze ait resmi yoktu. Evden makinayı getirerek fotoğrafını çektim. "Bir de bizim için çoğaltırsın değil mi" diye, gelini sordu. "Tabii ki, diğer resimlerle birlikte en kısa zamanda getiririm" dedim. Teşekkür ederek oradan ayrıldım.

7 Haziran 1998 tarihinde görüşme yaptığım Fatma Okar'ın Cumhuriyet'in ilanına yönelik çocukluk anılarını, bant kayıtları çözümünden dil ve anlatım özelliklerine hiçbir müdahalede bulunmadan deşifre etmeye çalıştım. Bu çalışmaların sonunda diyebilirim ki soru formundaki soruları kapsayacak yanıtlar aldım.

Mustafa Sever'in Öyküsü

Görüşülen kişi: Şükrü Odabaşı

Kriterlere uygun yaşlı insanları nasıl bulacağımı düşünürken, iyi olacak hastanın doktor ayağına gelir dedikleri gibi, evimize bir misafir geldi. Gelen, ağabeyimin eski ev arkadaşı Levent ağabeydi. Evde benim araştırmamla ilgili sohbet ediliyordu. O da babasının sürekli camiye gidip geldiğini ve aradığım gibi insanlarla camiden arkadaş olduğunu söyledi. Ben de hemen telefon edip sordum. Mehmet amca bana yardımcı olabileceğini söyledi ve "Cuma günü tekrar ararsan iyi olur" dedi.

Cuma günü gelmeden beni aradı ve Hamdi isimli bir yaşlının bu görüşmeyi kabul ettiğini söyledi. Ben de rahatlamış oldum böylece ama yine de ne olur ne olmaz diye cuma günü Mehmet amcayı tekrar aradım. O da bana ertesi gün öğle namazından sonra camide Hamdi amcayı görebileceğimizi, görüşme yapabileceğimizi söyledi. Ertesi gün saat 11'de Mehmet amcanın evine gittim. Beraberce ordan camiye gittik, saat 11:59'da öğle namazı kılınıyormuş. Caminin avlusunda beklemeye başladık. İnsanlar camiye birer ikişer gelmeye başladı. Tuhaf tuhaf yüzüme bakıyordu her gelen, kendimi uzaylı gibi hissediyordum. İnsanların bana öyle bakmaları aslında çok da tuhaf birşey değildi. Camiye gelen, benden son-

ra en genç insan Mehmet amca gibi görünüyordu ki onun da yaşı 57-58 falandı. Normal bir günde camiye kimse gelmezmiş. Cami sanki bir kulüp gibi yalnızca belli şahısları ağırlarmış cuma günlerinin haricinde.

Neyse, namaz vakti geldi, insanlar camiye girmeye başladılar. Ben hâlâ şaşkın bir vaziyette üzerimdeki bakışların da etkisiyle, bir köşede ayakta bekliyordum. Hamdi Amca hâlâ ortalıkta yoktu. Bir karar vermem lazımdı, burada öyle bekleyemezdim. Ben de camiye girdim, bakışlar hâlâ üzerimdeydi. İşin kötü yanı ortaokul yıllarımdan bu yana namaz kılmamıştım ve namaz kılmayı unutmuştum.

Bir süre daha vaaz dinledik. Vaazlar artık merkezi veriliyormuş. Şansıma o gün vaaz veren hoca bilimden, akıldan ve öğrencilikten bahsediyordu. Bunun benim için avantaj olacağını namazdan sonra anlayacaktım. Ezan okundu, namaza başladık on, on beş kişiyle. Utanıyordum, çünkü gerçekten namaz kılmayı bilmiyordum. Sürekli çevremdekilere bakıyor, onları taklit etmek ve falso vermemek için oldukça büyük bir çaba harcıyordum. Bir ara az daha gülüyordum halime, zor toparladım. Dört gözle namazın bitmesini beklerken bir yandan da Hamdi amcayı düşünüyordum. Acaba namaz kılanlardan hangisi diye.

Sonunda namaz bitti, dualar edildi, bu arada ben her şeye bilip bilmeden amin diyordum. Mehmet amca imama gidip Hamdi amcayı sordu. İmam da "Hamdi bugün sabah namazına da gelmedi" dedi. Dumura uğramış bir vaziyette camiden çıktım. Aynı zamanda yeni bir özne bulabilmek için vaktim de kalmamıştı. Camide abdest alınan yerin çevresinde yaşlılar, havanın güzel olmasını fırsat bilerek, oturmuş sohbet ediyorlardı. Gözümü karartıp daldım aralarına. "Selamün aleyküm", "Aleyküm selam" oturdum yanlarına. Mehmet amca da geldi yanıma, sohbet etmeye başladık yaşlılarla. Mehmet amca beni tanıştırdı. Sözü ben aldım ve meramımı anlattım. Dedim ya hocanın vaazı benim için avantaj olacakmış diye. Beni ilgiyle dinlediler ve bu özelliklere uyan Şükrü amcayı gösterdiler.

Şükrü amcaya sordum yardımcı olup olamayacağını, o da biraz nazlandı. Sonunda benim ve Mehmet amcanın ısrarlı tutumu karşısında dayanamadı ve kabul etti. Böyle bir cami bahçesinde ve meclis ortamında sohbete başladık. Sohbet esnasında yaşlılar birer

birer sessizce ayrıldılar ortamdan. Yalnızca Veysel Keleş isimli biri ile Mehmet amca kaldı. Onlar da caminin bir köşesinde sohbete başladılar.

Veysel amca benim sorduğum soruları Mehmet amcaya anlatıyordu. Şükrü amcayla olan sohbetimiz bittiğinde beni omuzumdan yakaladı ve anlatmak istediğini söyledi. Yaşı bize uygun değildi. 75 yaşındaydı ama inanılmaz bir hafızası vardı ve bana göre çok ilginç şeyler anlatıyordu. Ayrıca bir defada iki kişi ile konuşmak da kurallara aykırıydı. Ancak bu sefer de o ısrar ediyordu. Bu kez ben ısrarlara dayanamadım ve sohbete başladık. İyiki de başlamışız, o da çok güzel şeyler anlattı.

Levent ağabeyin bizim eve gelmesiyle başlayan özne bulma ve konuşma çabalarının böylece sona erdi... Şükrü amcayla olan görüşmem ders açısından veya öğrenilmek istenilenler açısından pek olumlu geçmemişti ama elinden geleni yaptığını hareketlerinden ve konuşma, hatırlama çabalarından rahatlıkla anlayabiliyordum ve şunu söylemeden edemeyeceğim; bu sohbetler esnasında unutamadığım ve ömrüm boyunca da unutamayacağımı sandığım tek bir şey var: Şükrü amcanın bana en son söyledikleri ve çocukları merak eder diye cami bahçesinden ayrılışı esnasında gösterdiği gayret. Arkasına hiç bakmadan çekip gitti. Bu adamı belki de bir daha hiç göremeyecektim ama defalarca gördüğüm birçok insandan daha çok hatırlayacağıma eminim.

Ahmet Yayla'nın Öyküsü

Görüştüğü kişi: Hasan Önen

Araştırmanın dördüncü görüşmesi için yine özne bulmak zorundaydım. Açıkça söylemek gerekirse ne yapacağımı da bilmiyordum. Bu arada durum hakkında araştırmaya katılan diğer arkadaşlarımla da sürekli görüş alışverişinde bulunuyordum. Konuşmalarımız esnasında bir arkadaşım sivil toplum örgütlerine, derneklere, vakıflara gidilebileceği fikrini ortaya attı. Bu düşünce bana çok makul göründü ve böylece bu örgütlere gitmeyi tasarladım.

İlk etapta aklıma Türkiye Kadınlar Birliği Vakfı geldi ve oraya gitmeye karar verdim. Böylece bu vakfın Maltepe'deki genel mer-

kezine 20 Mayıs Cumartesi günü gittim. Saat 17:30 civarlarında. Vakfın kapısını defalarca çalmama rağmen cevap veren olmadı. Biraz moral bozukluğu içerisinde aşağı doğru inip caddede yavaş adımlarla yürümeye koyuldum. Bu arada gözlerim sürekli binalardaki tabelaları yokluyordu. Şöyle elli-yüz metre kadar yürümemiştim ki dikkatimi Atatürkçü Düşünce Derneği'nin tabelası çekti ve hemen oraya doğru yöneldim. İçeri girip yetkili birilerinin olup olmadığını, derneğin çaycısına sordum. Müdüriyeti göstererek içeride birilerinin olacağını söyledi. Oraya gidip kendimi tanıttım. Araştırmamız hakkında kısaca bilgi verdikten sonra bana yardımcı olup olamayacaklarını sordum. Gerçekten çok sıcak karşılayıp samimi davrandılar ve bu konuda Seher Hanım'ın yardımcı olabileceğini ve kendisini lokalde görebileceğimi söylediler. Hemen lokale geçip Seher Hanım'ı aramaya başladım. Tabii Seher Hanım'ı tanımadığım için lokal görevlisine sorma gereği duydum. Karşı taraftaki masayı ve orada oturan gayet şık giyimli bir hanımefendiyi gösterdi. Masanın etrafında Seher Hanım'la birlikte dört kişi daha oturuyordu. Kendilerine ziyaret sebebimi kısaca açıklayıp araştırmamız hakkında bilgi verdikten sonra, özne konusunda yardımcı olup olamayacaklarını sordum. Gerçekten, gerek bana gerek araştırma konumuza çok yakın ilgi gösterdiler. Özellikle de Seher Hanım hemencecik araştırmamıza uygun birçok insanın telefon ve adreslerini vererek, bunların çok faydalı bilgiler verebileceğini ekledi. Kendilerine teşekkür ederek oradan ayrıldım.

O günün akşamı Seher Hanım'ın verdiği isimleri teker teker aramaya başladım. İlk önce Türkan Aytuna Hanım'ı aradım. Ancak kendisinin İstanbul'a gittiğini, bir hafta sonra döneceğini öğrendim. Daha sonra görüşme yaptığım Hasan Önen Bey'i aradım. Telefona Hasan Bey çıkmıştı, zira Hasan Bey hanımı vefat ettiği günden itibaren yalnız başına yaşamaktaydı. Görüşme yaptığım diğer özneler gibi Hasan Bey de tedirginlik ve endişeyle bana birçok soru yöneltti. Daha önceki tecrübelerime dayanarak sade bir şekilde sorularına cevap verip araştırmamız hakkında kendisini bilgilendirdim. Hasan Bey de araştırmamızla yakından ilgilendi ve yardımcı olabileceğini söyledi. Bunun üzerine 9 Mayıs Cumartesi günü saat 9'da görüşmek üzere randevulaştık.

Bir hafta sonraya aldığım randevuyu sabırsızlıkla beklemeye başladım. Derken o gün gelip çattı. Cumartesi sabahı erkenden kalkıp kahvaltımı yaptım. Hafta sonu olmasına rağmen hiç üşenmeden tıraş olup en güzel ve titiz bir şekilde giyinmeye çalıştım. Saat 8'i biraz geçe de yola koyuldum. Telefondan anladığım kadarıyla Hasan Bey titiz bir kimse olmalıydı. O yüzden görüşme öncesi biraz telaşlı ve heyecanlıydım. Hasan Bey'in kapısına vardığımda saat 9'a geliyordu. Hasan Bey de beni bekliyormuş. Galiba o da benim gibi biraz telaşlı ve heyecanlıydı. Hareketlerinden, tavırlarından, bunu sezinler gibi oldum. Bir de "Ya bende kelli felli yaşlı bir hoca filan bekliyordum, siz çok gençsiniz" demesin mi! Yani diyeceğim o ki, Hasan Bey de görüşmeyi gerçekten önemseyerek, sabırsızlık ve büyük bir heyecan içinde bekleyip durmuş. Zaten araştırmamızdan edinmiş olduğum en büyük çıkarımlarından birisi de yaşlı insanların, yani eski kuşağın, işini çok ciddiye almasıydı. Gerçekten, görüşme yaptığım bütün öznelerde bu durumu fark ettim. Üzerlerine bir sorumluluk aldılar mı bunu dört dörtlük yerine getirmenin telaşı içine düşüyorlar. Çünkü bunu ifadelerinden rahatlıkla sezinleyebiliyordum. Mesela "Acaba faydalı olabildim mi?", "Size daha nasıl bilgi verebilirim?", "Nasıl yardımcı olabilirim?", "İsterseniz görüşme raporunuzu getirin beraber gözden geçirelim, bir eksiklik falan varsa ekleyelim" gibi ifadeler, bu insanların işlerini ne kadar ciddiye aldıklarını gösteriyor olsa gerek.

Hasan Bey'le görüşmeye başlamadan önce çok samimi ve duygu dolu bir sohbete daldık. Hasan amca çocukluk yıllarını, gençlik yıllarını, çektiği sıkıntıları, yaşadığı o hayat dolu, heyecan dolu anılarını o kadar canlı ve taze hikâye ediyordu ki zamanın nasıl geçtiğini anlayamadım. Derken görüşmeye geçtik. Ben sorularımı soruyordum, Hasan amca bütün içtenliğiyle cevaplıyordu. Bazen geçmişe ait bize ışık tutabilecek çok güzel bilgiler veriyor bazen de belirli konuları tekrarlıyor, birtakım şeylere takılıp kalıyordu. Ben de motivasyonu bozulmasın ve görüşme ahengi devam etsin düşüncesiyle hiç müdahale etmiyordum. Normalde görüşmemiz çok güzel bir atmosferde, başarıyla neticelendi.

Hasan Bey'e çok teşekkür ederek çocukluk yıllarına ait fotoğraflarının olup olmadığını sordum. O da o yıllarda çok sıkıntı çek-

tiklerini, yetim büyüdüklerini, bu yüzden böyle bir imkânın olmadığını belirtti. Ancak, gençlik yıllarına ait fotoğraflarını önceden seçip ayırmış olduğundan, bunları teker teker gösterdi. Özellikle Atatürk'le, Köy Enstitülerinin kurucusu Tonguç'la çektirdiği çok orijinal fotoğraflara sahipti. Bunları araştırmamız için kullanıp kullanamayacağımızı sorduğumda, kesinlikle veremeyeceğini, zira fotoğrafların hayatında çok değerli bir yere sahip olduğunu ve bunları kimseyle paylaşmak istemediğini belirtti. Ben de anlayışla karşılayarak kendisine şükranlarımı sundum.

Artık görüşmemiz bitmişti. Kalkmak için izin istedim. Ancak Hasan Bey konuşmaya özellikle de geçmişte yaşamış olduğu anıları bir daha yaşamaya o kadar hasret kalmış bir haldeydi ki âdeta gözleriyle bana yalvarırcasına "Ne olur biraz daha kal" der gibi konuşmasına hiç ara vermeden devam ediyordu. Zira hanımı vefat edeli aşağı yukarı bir yıla yakın olmuştu. Hanımının vefatından itibaren koca bir evde tek başına yaşamanın ne demek olduğunu herhalde en iyi Hasan amca biliyordu. Hanımından bahsederken gözleri dolu dolu olup boşanıyordu. Dile kolay, yarım asırdan fazla birlikte yaşadığı, her şeyini onunla paylaştığı ve en çok ihtiyaç duyduğu bir anda en yakınını, can yoldaşını kaybetmenin acısını ve yalnızlığını yaşamak Hasan amcayı derinden sarsmıştı. Bu yüzden onu uzun uzun dinledim, belki yalnızlığına, belki de o acısına ortak olmuşumdur. Kimbilir?

İşte bu araştırmanın bana kazandırdığı en büyük kazanç, bu yaşlı insanların dünyasına girebilmek, onları tanıyabilmekti. Ümidim o ki, toplumda yaşlı insanlara gereğinden fazla değer verilmesi ve her zaman hatırlanmalarıdır. Unutmamak gerekir ki biz de bir gün onlar gibi yaşlanacağız.

Bilge Demirtaş'ın Öyküsü

Görüşülen Kişi: Leman Atar

Aslında şu anda ayva hoşafı yapmak için ayva soyuyor olmam gerekiyordu. Ama günlüğümü kaybettiğim için ikinci özneme ilişkin yeniden günlük yazmak zorundayım. Daha doğrusu, "Yalnızlığıma Mektuplar" adlı defterimden ona ilişkin yazdıklarımı ayıkla-

yıp, diğer insanlarla paylaşabileceğim hale getirmem gerekiyor. Bu arada pek çok kelime tekrarı olmuş.

Bu dersin ödevi için seksen yaş civarında dört özneyle konuşmamız gerektiğini duyduğumda, çok heyecanlandım ve aklıma hemen iki isim geldi: Haydar amca ve Leman teyze (Atar). Onlar bizim evsahibimizin annesi ve babası, ayrıca, üst kat komşularımız. Uzun süredir Haydar amcanın köyündelerdi (Güneysaray/Kızılcahamam). 29 Ekim 1998 Perşembe günü geldiler. Dün onların yanına çıktım (31 Ekim 1998). Amca evde yoktu, teyze ile sohbet ettim. Yine dertliydi, biraz da amcadan yakınıyordu. Sonra konuyu açtım. Ancak teyzeye "80 yaşında dört kişiyle görüşeceğiz. Sizinle görüşme yapabilir miyim?" dediğimde, her zaman 80 yaşında olduğunu söyleyen teyze ne dese beğenirsiniz, "Yavrım ben 80 diyom ama amıcayla benim 80'e daha iki senemiz var." Hemen araya girip, "Tabii teyze, olabilir. Kesin 80 olması gerekmiyor zaten" dedim. Benden bu cevabı alınca, "Olur yavrım, gonuşuruz. Ben 10. Yılı, Atatürk'ün ölümünü filan biliyom. Amıcan da gabul eder yavrım ama onun sana anlatıcak bi şeyi yok ki. O hiç bi şey bilmiyo ki. Köyde durmuş, nerden bilicek ki o!" dedi.

Ondan sonra, biraz 10. Yıl kutlamalarını anlattı. Atatürk'ten ve silah arkadaşlarından (Kâzım Karabekir, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü) övgüyle ve büyük bir saygıyla söz etti. Atatürk'ün ölümünden bahsetti ve yüzünde acıyı ifade eden mimikler belirdi. Yunan savaşından söz açtı ve "Bizi Yunandan kim gurtardı yavrım, o gurtardı işte" dedi. Atatürk'ün değerinin bilinmediğinden yakındı ve bir anısını anlattı: "Dedenin (Haydar amca) köyünde yavrım, gaç sene önce evin duvarına Atatürk'ün resmini astım. Sonra dedenin abisi geldi, 'Çıkar at onu ordan' dedi, bana. Ben de ona 'Gurban ol sen ona. Ne çıkaracakmışım?' dedim. Sinir oldum yavrım. Dedenin köyünde hiç sevmezler onu..."

Sevgisini, üzüntüsünü, kızgınlığını anlatırken öyle içtendi ki! Onları hissederek söylediğini sesinin tonundan, mimiklerinden anlayabiliyordum. Onu bu konuda daha fazla yormamak için konuyu değiştirdim. "Teyze, bileziğin (altın, burmalı) bir taneydi, öbürünü yeni mi aldın?" "He yavrım. Havva teyzen (gelini) altın gününe girmiş de ben de gatılıyom. Tabii ben malzemesinin parasını veriyom, her şeyini Havva teyzen yapıyo. Obirini (öbürünü) biliyosun

zaten, onu önceki altın gününde bozduydum, obirini de yeni bozduk sayılır. Bunlar benim değil yavrım, torunlarımın."

Hele o hiç bitmeyen koca yakınmaları. Özel hayata girebileceği düşüncesiyle onları yazmıyorum. Hoş, Haydar amca gibi melek bir insandan nasıl yakınır anlamıyorum ama.

Amcanın köyünün pahalılığından şikayetçiydi: "Köy de iyi bi köy olsa. Her şey paraynan. Parasıyla bile vermiyolar. Domatesi yüz yirmi beşe aldık. Bak burda elliymiş. Her şey öyle pahalı ki yavrım, Paris mübarek."

Teyzenin köyün pahalılığını anlatmak için kullandığı "Paris mübarek" lafı bana hiç de yabancı değildi. Bu benzetmeyi çocukluğumdan beri Senirkent'te (Isparta) oturan anneannemden sık sık duyarım. O da Senirkent'in pahalılığını anlatmak için "Paris gibi" benzetmesini kullanır. Anneannem 70, Akdeniz'de bir kadın, Leman teyze 80'inde ve İç Anadolu'da. Sanırım eskiden tüm Anadolu'da Paris'in çok pahalı olduğuna dair bir inanç vardı ve insanlar bir yerin pahalılığını anlatmak için Paris benzetmesi yapıyorlardı ve hâlâ yapıyorlar. Burada bana ilginç gelen bu tür bir benzetme değil, Paris gerçekten de çok pahalı bir şehir olabilir. İlginç olan, bu benzetmenin tüm Anadolu'da yapılıyor olması.

Teyze köyde canının çok sıkıldığını söyledi. Sonra bana elma getirdi. Belinden zaten çok rahatsız; ben onun tuvalete gittiğini sanmıştım. Çünkü böbreklerinden de rahatsız. Elma getirdiğini görünce "neden hemen ardından kalkmadım sanki?" diye hayıflandım. O sırada ablam da geldi. Ben de üçümüze elma soydum. Bir arkadaşım beni aramış ve yine arayacakmış. Ablam onu söylemek için gelmiş. Bu nedenle ben biraz oturup kalktım. Teyze, ablamın kendisiyle kalması için ısrar etti ve ablam onu kırmadı. O zaman, teyzenin köyde ne kadar çok sıkıldığını daha iyi anladım.

Bugün (1 Kasım 1998) sabah onda yukarı çıkıp Havva teyze aracılığı ile amcayı çağırdım. Bende kayıt aleti olmadığı için bize gelmesi gerekiyordu, çünkü kaydı büyük teypte yapmak zorundaydım. Bir gün önce teyzeye onlarla tek tek görüşmem gerektiğini söylememe rağmen, bir saat sonra amcayla birlikte teyze de inmişti. Önce teyzeyi çağırmayışımın nedeni ise, bizim evin koşullarının onun sağlık durumuna uygun olmamasıydı. İlk görüşmeyi, camiye yetişmesi gerektiği için, amcayla yaptık. Sonra teyze geldi ve am-

canın kalktığı yere oturdu. Ben düğmeye basıp "şimdi" dediğimde ise, kendimi tanıtmama fırsat bırakmadan Leman teyze kendini tanıttı. Bu nedenle, ben de kendimi tanıttığım bölümü sona ekledim. Onun sözünü kesmek istememiştim.

Teyze anlatmaya istekliydi. Ancak tarihleri hatırlayamıyordu. 5 yaşında köyde okula gittiğinden söz ediyor, bir süre sonra 5 yaşında Kızılcahamam'a taşındıklarını söylüyordu. Ne yazık ki, bence durum yaşı için de geçerliydi. Teyzenin nüfus cüzdanında doğumu 1332 (1916) olarak geçiyor. Ancak kendisinin evlendirilebilmesi için iki yaş büyütüldüğünü söylemişti önceden. Nedense şimdi üç-dört yaş büyütüldüğünü iddia ediyor. Sanırım onun doğum tarihi 1334 (1918) olmalı. Teyze kasete 1336 (1920) dedi ve onu bu konuda kıramadım.

Onunla görüşmem sırasında kaset bitti ve ben çevirdim. Ancak çevirdikten sonra fişte elektrik temassızlığı olmuş. Bu nedenle konuştuklarımızı kaydetmemiş. Bu da teyzeye dinletmek için geriye sardığımda anlaşıldı ve kasetin o bölümü için yeniden konuşmak zorunda kaldık. Teyze arada bir "Yazıyo mu?" diye sordu. Ben de "Alır o, alır" dedim. Bir de kasetin almadığı bölümde, yayın izni istediğimde, teyze bana "Tehlikeli bi şey mi bu? Ben kötü bi şey söylemedim ki yavrım" dedi. Ben de onu yatıştırdım ve ikna ettim. Sonra kasete aldırmak için yine sorduğumda, "Okunsun, bana ne!" dedi.

Leman teyze için kira gecikmemeli, alışveriş yaparken mutlaka pazarlık edilmeli, faturalar gününde ödenmeli. Bu bembeyaz saçlı, mavi gözlü, biraz tombik, sekiz hastalıklı yaşlı kadının namaz kılıp öbür dünya için çalışmasını beklersiniz. Oysa bence o bu tür dünyevi işlere kafa yorduğu için hâlâ ayakta.

Leman teyze Fenerbahçe'yi tutuyor, çünkü çocukları ve torunları Fenerbahçeli. Her gün Meclis televizyonunu (TRT3) izliyor. Haberleri Reha Muhtar'dan dinliyor. Her zaman gündemden haberdar. 80 yaşında sevimli bir kadın. Ben onun hep tatlı cadı olduğunu düşünmüşümdür. Bu tatlı cadıyı sevmemek mümkün mü?

Aynur Hasdemir'in Öyküsü
Görüşülen Kişi: Halime Talas

Halime teyze tek başına yaşıyordu. Kendisini eskiden sık sık görürdüm. Babaannem hayattayken, Halime teyze oraya gelirdi ve kendisiyle hep karşılaşırdık. Halime teyze babaannemin komşularındandı. Ancak babaannem öldükten sonra, kendisini yaklaşık olarak on yıldır hiç görmemiştim. Tahminimce o da beni çoktan unutmuştu. Dolayısıyla, ona ulaşmak için halamdan yardım istedim. Halam da benim adıma bir ön görüşme yaparak, ikimiz için uygun olabilecek bugünü ayarladı. Önce halama gittim, orda biraz oturduktan sonra birlikte Halime teyzeye gittik.

Halime teyze, kocaman bahçesi olan bir gecekonduda yaşıyordu. Kışta olduğumuz için iki odayı iptal etmiş ve sadece soba yanan odayı kullanıyordu. İçerisi çok sıcaktı ve sobanın üzerinde kocaman bir kova su kaynıyordu. Halime teyze daha sonra banyo yapacağını söyledi; suyu bunun için kaynatıyordu. Bu arada evde banyo yoktu ve tuvaleti de dışarıdaydı. Genelde oradaki gecekondularda bir odanın köşesi dört beş santim daha alçak olur ve suyun dışarıya akmasını sağlayan küçük bir delik bulunur. Ev halkı da banyo ihtiyaçlarını orada giderir. Bu anlatmaya çalıştığım bölüm, bizim oturduğumuz odadaydı. Anlaşılan Halime teyzenin hayatının çok önemli bir bölümü orda geçiyordu.

Evde tek oda kullanıldığı için, görüşme sırasında halam da bizim yanımızda oturmak zorunda kaldı. Bu durum beni rahatsız etmişti ve halamı kesinlikle konuşmaya karışmaması gerektiği şeklinde, ciddi bir dille uyarmak durumunda kaldım. Halam da bu konuda çok dikkatli davrandı diyebilirim. Aslında halam konuşmayı çok sever ve çok da konuşur ancak benim bu çalışmayı çok ciddiye aldığımı görünce, kendisi için çok zor da olsa (ki bana görüşme bittikten sonra kendisini zor tuttuğunu, görüşme biraz uzun sürseydi dayanamayabileceğini belirtmeden edemedi!) bunu başarabildi. Yine de Halime teyzenin konuşmasının bir iki yerinde "bunlar biliyor" derken halamı kastettiğini belirtmeliyim.

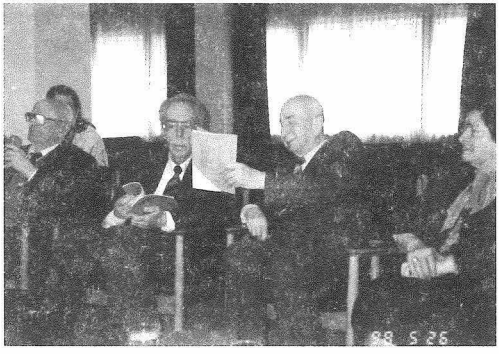
Halime teyze hiç okula gitmemişti ve okuma yazma bilmiyordu. Sadece köy hocasından aldığı dini eğitimden bahsetti ve ben de okulla ilgili sormam gereken soruları bunun üzerinden sordum.

Halime teyzenin verdiği hiç bir cevap beni şaşırtmamıştı. Görüşme sırasında aynı anı ikinci kere yaşıyormuşum gibi hissettim. Sami amcayla yaptığım görüşme aklıma geldi ve bu kadar benzer cevaplar almak benim için oldukça ilginçti. Sonuçta, iki kişi üzerinden genellemeler yapılamaz olsa da, o dönemde yaşamış köy çocuklarının benzer şeyler yaşamış olabilecekleri düşüncesi aklımdan geçmedi değil.

Halime teyzenin hafızası çok güçlüydü ve sorduğum her soruyu hatırlıyordu. Yine de görüşme çok kısa sürdü. Tıpkı Sami amcada olduğu gibi, sadece on beş dakika! Yani hatırlayamadığı cevaplar olsa, bu benim için anlaşılır bir durum olurdu ama hatırlamasına rağmen anlattıklarının sınırlı olması, bana bunun altında yatan başka nedenler olduğunu düşündürdü. Aklıma gelenlerden ilki ise, köydeki çocukların hayata çok erken yaşta atıldıkları ve yetişkinlikle çocukluklarının içiçe geçmiş olmasından kaynaklanabileceğiydi.

Kendi açımdan düşününce, görüşmeyi genişletmeyi başaramamıştım. Ayrıca Halime teyzenin cevaplarını yönlendirebilecek sorular da sormuştum. Bu benim üçüncü görüşmemdi. Ama cevaplardaki önemli noktaları anında yakalayabilecek duyarlı bir kulak hâlâ geliştirememiştim ya da Atatürk'ü gördüğünü söylediğinde, "Duygulanmadınız mı?" gibi yönlendirici bir soru yerine, kendisi ile ilgili daha somut sorular sorabilirdim diye düşünüyorum.

Bir de Halime teyzenin "Cumhuriyetin ilan edilmesi sizin hayatınızda bir değişiklik getirdi mi?" sorusuna verdiği "Ne değişiklik getirecek, kendimiz çalıştık, kendimiz yedik. Bize hükümet para mı verdi yavrum!" cevabı, benim için çok anlamlıydı. Ben çocukluğumda, Cumhuriyet'in ilanı ve getirdiği değişiklikler gibi birçok bilgiyle kuşatılmışken, bunları bizzat yaşamış insanların hayatlarına Cumhuriyet çok dolaylı yollardan girmişti. Belki de benim düşündüğüm anlamda hiç girememişti...

Dördüncü Bölüm
Mutfaktan

Cumhuriyet'te Çocuktular'ın mutfağı üç ayrı mekândaki "iş"i kapsıyordu: derslikte, alanda ve yazım atelyesinde.

Dersler

Çocukluk Tarihi ve Toplumsal Tarihte Çocuk dersleri birkaç bakımdan alışılagelmiş derslerden farklıydı: Geleneksel eğitim ortamının arka arkaya sıralanmış sandalyelerinin öğrenciler tarafından çember oluşturacak biçimde yeniden dizilerek, yüz yüze iletişime olanak tanıyan, sınıf ortamında daha eşitlikçi ilişkiler geliştirmeye zemin hazırlayan bir yapıya kavuşturulması; lisans ve doktora öğrencilerinin birlikte ders yapması; öğrenme kaynaklarının kitaplar ve okumalar kadar görüşmeler ve anlatılardan beslenmesi; görüşmeler üzerinden hem doktora öğrencilerinin hem öğretim üyesinin yazılı geri bildirimlerini kapsayan çok katmanlı bilgi alışverişi.

Çeşitli yaş kümelerindeki ve öğrenim düzeylerindeki öğrencilerin birlikte ders yapması başlangıçta yalnız lisans öğrencilerinde değil doktora öğrencilerinde de kuşkulara yol açmıştı. Lisans öğrencileri, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin bulunduğu bir ortamda onların yetkinlik düzeyine ulaşamayacaklarını düşünürken, doktora öğrencileri de lisans öğrencileriyle birarada olacakları bir sınıf ortamının verimliliğine ilişkin kaygılar belirtmişlerdi. Ancak dönem sonunda aynı öğrencilerin ifadelerine göre bu deneyim, "Çemberdeki herkes için öğretici olmuştu. Aynı dersin öğrencileri olduğumuz kadar, ondan daha fazla, bir işi birlikte yapan bir ekip gibi hissettik kendimizi." (Aksu), "Bu, dersten çok gönüllü bir çalışma grubunun oluşturduğu içselleştirilmiş serbest bir çalışmaydı." (Selçuk), "Eğitimlerinin farklı aşamalarındaki bu öğrencilerin bir araya gelmesi gruba ayrı bir dinamizm kazandırdı... İlk dersten

itibaren gruptaki arkadaşlar birbiriyle kaynaştı... Araştırma ile ilgili düşüncelerini ve araştırma sırasında edindiği tecrübelerini derste ve ders dışında birbirleriyle paylaştılar" (Akif), "Doktora öğrencilerinin varlığı da bizim için önemli bir şanstı. Sonuçta tartışmaları farklı boyutlara çekmekte, çoğu kez bize öncülük ettiklerini düşünüyorum. Bir öğretici ve öğrenmekle yükümlü insanlardan oluşan klasik eğitim anlayışının dışına çıkmak, onların da benden öğrenebileceklerinin olabileceğini görmek..." (Aynur)

İlk derste öğrencilerden, çocukluklarına ait bir anıyı yazmaları istenmişti. Ardından, bu işi yapmanın anlamı, olumlu ve sıkıntılı yanlarının neler olduğu tartışıldı. Bu tartışmanın yapılacak araştırmanın "ne"liğine ilişkin içermeleri vardı: Çocukluklarını öğrenmek üzere kapılarını çalacakları insanlardan isteyecekleri etkinliğin içine girmek "yaptığımız işe ısınmak" hatırlamanın geçmişi anlatmanın nasıl olduğunu anlamak bir bakıma. Neslihan, "çünkü insan bir şeyi anlatırken olduğu gibi değil, katarak anlatıyor" diyordu; çocuklukta anımsanmak istenmeyen şeyler olabileceğini görmek yazılanların bir başkası tarafından okunacağını bilmek ya da paylaşılacak kişiler ve ortamlarla ilgili tercihler yapabilmek... Deniz'e göre, "Daha sıcak bir arkadaş ortamında bunu yapmak daha kolay. Ama siz sorduğunuz için zor oldu"... Çocukluğu yazmanın ya da anlatmanın "planlanmış, başkaları tarafından zorlanan" bir şey olmasından kaynaklanan zorlukları farketmek: Onur'un diliyle, "böyle pat diye, hadi çocukluk anınızı yazın, deyince olmuyor".

Öğrencilerin/görüşmecilerin daha ilk karşılaşmadaki bu deneyim üzerine yaşadıkları sorunlar, araştırma sürecimizin içinde barındırdığı sorunlarla örtüşüyordu: Tanımadığın birine çocukluğunu anlatmak, o anda bir anlatı kurgulamak, seçmek, anımsayamamak, kısa bir süre içinde geçmişe dönüp bunun üzerinde düşünmek... Bütün bunlara karşılık anıları anlatmanın ya da yazmanın çağrışımlara ve önhazırlığa gereksinen bir süreç olması... Bu durumda anılarını kaleme alanların ya da bunu önemseyerek anlatanların daha çok kentli, meslek sahibi ve kendi yaşamı üzerine düşünmüş kimseler olmaları, bizimle görüşmeyi kabul edenlerin de ağırlıkla bu kategoriden insanlardan oluşması raslantı değildi. Aslında sıradan yaşamları "merak konusu" olmayan insanlara ulaşmanın ve onları konuşturmanın zorluğu başından beri bizimleydi.

Görüşmecilerin çocukluk tarihi, sözlü tarih ve Cumhuriyet tarihi konusundaki okuma ve tartışmaların ardından alana çıkmaları öngörülmüştü. Görüşmeler, derslerde tanıtılan tekniklerden ve geliştirilen görüşme kılavuzundan (bkz. Ek 3) yararlanarak, görüşülenlerin tercih ettiği mekânlarda yapılacaktı. Görüşmecilerin yetiştirilmesi sürecinde bugüne kadar yapılmış olan sözlü tarih araştırmalarının sonuçlarından çıkarılan ilkeler benimseniyordu. Bunların bir bölümü teknik donanım, ses kayıt aracının kullanımı, nitelikli bir kayıt için dikkat edilmesi gerekenler vb. ile ilgiliydi. Bir bölümü ise görüşmeci tutum ve davranışlarıyla: Görüşülen kişinin en fazla rahat edeceği yerde görüşmek; yalıtılmış, sessiz bir ortam hazırlamak; saygılı, ilgili, dikkatli ve sessiz bir dinleyici olmak; kullanılan dile özen göstermek; etkileşimsel iletişim becerilerini kullanmak; yalın, küçük, açık uçlu sorular sormak ve bunları önceden ezberleyerek gitmek; gereksiz müdahalelerden ve yönlendirmelerden kaçınmak; görüşme odağı içinde ancak esnek bir söyleşi zemininde kalmak.[1]

Görüşme yapılacak kişiyle öngörüşmede, araştırmanın amacı ve ses kaydı konusunda bilgi verilecek, görüşme gün ve saatı belirlenecekti. Görüşmelerin öncesinde, izlememiz gereken süreci birkaç ana başlık altında somutlaştırmaya çalışmıştık:

1. İnsanlardan ne istediğimizi bilerek gidecektik. Hele de çocukluk gibi bir konuda, yaşadıkları kendileri tarafından bile önemsenmemiş insanlarla karşılaşma olasılığımızın yüksek olduğunu bilecektik. Anlatacaklarının önemini vurgulamalı, ancak zorlamamalıydık.

2. Araştırmanın yabancılaştırıcı etkisini kırabilecek biçimde mütevazı olmalı, göz teması kurmalı, mimiklerle, jestlerle onaylamalı, beklemeyi bilmeli, yorulduğunda ara vermeliydik.

3. Varsa çocukluk dönemine ilişkin fotoğraflarını, belgelerini isteyecek, gerekirse kopyalayarak iade edecektik.

4. Görüşülen kişinin şimdiki halini belgeleyecek fotoğraflar çekecektik.

1- Bkz. Örneğin Sitton, T. vd., *Oral History, A Guide for Teachers (and Others)*, Austin, University of Texas Press, 1983. Öğrencilere görüşmelere başlamadan önce dağıtılan yönerge için bkz. EK 2.

5. Teşekkür etmeyi ve yayın izni istemeyi unutmayacaktık. (Öğrencilere görüşmelere başlamadan önce dağıtılan yönerge için bkz. Ek 2.)

Her anlatı, ses bandı, kaydın aslına sadık olarak çözülmesini içeren metin, öğrencinin görüşmeyle ilgili öyküsü ve sağlanabilmiş resim ve belgelerle birlikte sunulacak ve derslerde tartışılacaktı. Ses bantları bir sözlü tarih arşivi oluşturacak biçimde bir araya getirilerek korunacaktı. Kayıtların metinleştirilmesi ise hem anlatılar üzerinde çalışmayı kolaylaştıracak hem de farklı sorunlar çerçevesinde farklı okumalar yapabilecek kişilerce bantların tekrar tekrar dinlenmesini önleyecekti.

Görüşmeci öyküsünün en az şu üç sorunun yanıtını vermesi gerekiyordu: Görüşülene nasıl ulaşıldığı, onun görüşmeciye yaklaşımı ve genel tavrı, görüşme konusundaki gözlemler, yorumlar, özeleştiriler.[2] (Görüşmecilerin yaptıkları iş üzerindeki düşüncelerini, gözlemlerini, özeleştirilerini kapsayan öykü örnekleri için bkz. Bölüm 3.) Böylece yaptığımız işi bir metin gibi izlemeyi, kendimizin de içinde bulunduğu bir kurguyu aktarmayı deneyecektik. Görüşmeci öyküleri, üniversitede sık rastlanmayan bir başka tür belgeleme ve tarih yazma aracı olarak da görülebilirdi –eğitim tarihinin öğrenci yaşantıları aracılığıyla, aşağıdan yukarıya kurgulanışı anlamında.

Dersin amaçları ve işleniş biçimi bizi bir çalışma grubu biçiminde birarada tutacaktı. Ancak, Yasemin'in deyişiyle, "Bu yine de alışıldık bir grup çalışması olmayacaktı. Çünkü hepimiz ayrı ayrı alanlarda farklı kişilerle çalışacaktık. Ama ortak amacımız bağlamında biraraya geldiğimiz her oturumda yaşadığımız bütün deneyimleri, karşılaştığımız güçlükleri, yaptığımız hataları paylaşmak durumundaydık. Bu paylaşım her şeyden önce yaptığımız işin bir gereğiydi; özellikle yöntem bağlamında daha da yetkinleşebilmek açısından çok önemliydi. Çünkü çalıştığımız alan, bize herbiri kendine özgü dinamikler yaşatacak farklı öznelerle farklı karşılaşma süreçlerinden oluşuyordu".

2- Hoopes, J., *Oral History: An Introduction for Students*. Chapel Hill, 1979, s. 130.

Sözlü tarih yöntemini kullanırken yola çıktığımız öncüllerden biri, belki en önemlisi şuydu: Tarih, bize hep anlatılageldiği gibi büyük adamların, devletlerin, orduların eseri değildir, tarihi insanlar yapar. Dolayısıyla da görüştüğümüz insanlara tarihin özneleri anlamında "özne" diyoruz. "Ama tabii ki bir aması var. Tarih yaşanır mı, yoksa yaşanan şeyler ancak yazıldığında mı tarih olur? (Bence ikincisi) İlki doğru ise zaten sorun çok daha büyük demektir. Eğer tarih bir yazma işi ise görüşülen kişilerin özne olmaları, ancak belirli süreçlerin sonunda olabilir: Sözlü tarih projesinin bağlamının oluşturulmasından soru formunu hazırlamaya, metinlerin denetiminden analizine kadar işin içinde olmaları gibi süreçler" (Aksu). Kimilerimiz özne sözcüğünün biraz denek sözcüğünün yerine kullanılmaya başlandığını düşünüyordu. "Öznelerimi bulmak", "benim ikinci öznem" gibi sözler yüzünden.

Araştırma kümesinin, alana çıkışını izleyen ikinci haftanın sonunda ve bunun ardından her on beş günde bir yaptığı derslerdeki/toplantılardaki paylaşımlar pedagojik açıdan da önemliydi. "Çünkü biz eğitimi yalnızca 'öğrenmelerle' sınırlı tutmak ve kendimizi Friere'nin "yığmacı eğitim' olarak adlandırdığı bir pedagojinin sınırları içine hapsetmek istemiyorduk. Bu tür bir pedagojinin içerdiği "anlatısal" niteliği yani, anlatan bir özne (öğretmen) ile anlatılanları dinleyen nesnelerden (öğrenciler) oluşan geleneksel bir derslik ortamını yeniden üretmek istemiyorduk. Anlatılanların içeriği ne olursa olsun, öğrencilerin varoluş deneyimlerinden uzaklaştığı oranda, anlatılma süreci içinde canlılıklarını yitirme ve taşlaşma eğilimine girdiklerini, bugüne kadar yaşadığımız süreçte öğrenmiştik. Buna bir alternatif olan "özgürleştirici eğitim"i, bu ders çerçevesinde uygulayabilmek ve "praksis" içinde sürekli yeniden üretilen/oluşum içinde olan bir pedagojik süreci yaşayabilmek için paylaşmak durumundaydık. Önce bilgiyi paylaşacaktık, bunu yaparken de rolleri. Yani öğretmen/öğrenci, ya da anlatan özne/(pasif) dinleyen nesneler çelişkisini, herbirimiz aynı anda hem öğretmen hem de öğrenci olduğumuz ölçüde yapı bozumuna uğratacaktık" (Yasemin).

1998 güzünde, bir önceki dönemde dersi almış öğrencilerin katılımıyla aktarılan deneyimler, alana çıkmaya hazırlananlara özne-

lere ulaşma yolları, görüşmelerdeki güçlükler, görüşme sonrası yaşantılar hakkında ilk el bilgiler vermesi açısından önemli olmuştu.

Görüşmeci performansını ve deşifrenin doğruluğunu değerlendirmek için geliştirdiğimiz ölçütler (bkz. Ek 5) ilk aşamada doktora öğrencileri tarafından bant kayıtlarının metinlerle karşılaştırılması suretiyle sunulara uygulanmış, onların değerlendirmeleri ikinci aşamada öğretim üyesi tarafından denetlenmişti. Öğrencinin atlamalarına, ses kaydının niteliğine ya da görüşülenin konuşma özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek metinleştirme hataları böylece en aza indirgenmeye çalışılmıştı. Bu iki aşamalı kritiğin her defasında öğrenci tarafından görülmesi, dört görüşmenin öykülendirme ve deşifrelerle birlikte giderek gelişen bir sürece dönüşmesinde yardımcı oldu. 1998 yılının haziranında bahar, aralık ayında güz dönemi biterken 115 kişiyle görüşülmüş, ses kayıtları yazıya geçirilmiş, görüşmeci öyküleriyle birlikte sunulmuştu.[3]

Görüşmeler

Cumhuriyet'in ilanında dönemi anımsayabilecek bir yaşta bulunmaları olasılığını dikkate alarak 80 yaş dolaylarındaki kişilere ulaşmayı amaçlamıştık. Ancak bu kategorideki insanlara, özellikle de kadınlara ulaşma güçlüğü bizi yaş sınırlarında esnek davranmaya zorladı.[4] Görüşülenlerin bazı özelliklerini gözden geçirmek nasıl bir yaşlılar kesimine ulaşabildiğimiz ve çıkarsamalarımızı hangi insanlar üzerinden yaptığımız ya da neden böyle bir kesimle karşı karşıya olduğumuz konusunda ipuçları verecektir.

Büyük çoğunluğuyla Ankara ve çevresinde görüştüğümüz bu topluluğun köken itibarıyla tüm bölgelere dağıldığını görüyorduk: 18 kadın ve 25 erkek İç Anadolu, 12 kadın ve 12 erkek Marmara, 5 kadın ve 4 erkek Karadeniz, 2 kadın ve 7 erkek Güneydoğu, 5 kadın ve 3 erkek Doğu Anadolu, 6 kadın ve 2 erkek Ege, 2 kadın ve 2 erkek Akdeniz bölgesinde doğmuşlardı. 6 kadın ve 3 erkeğin doğum yerleri ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun bugün sınırlarımızın

3- Bahar dönemi biterken 26.5.1998 günü, fakültemizde görüşmecilerle, görüşülenlerden Feriha Bayınur, Adviye Günal, Beşir Göğüş, Mahmut Işıtman, Naciye Öncül, Remzi Öncül, Mehmet Taşkan, İhsan Topaloğlu, Ali Ulkatarı ve Sadegül Yıldırım'ın katıldıkları bir toplantıda genel bir değerlendirmeyle görüşleri alınmıştır.

4- Görüşülen kişilerin aile kökenleri, eğitim düzeyi, mesleği ve yaşadığı yere ilişkin kısa bilgileri içeren liste için bkz. EK 1.

dışında kalan bölgelerinde bulunuyordu. Hem kadınlardan hem de erkeklerden, hiç eğitim görmemiş olanların sayısı (K: 5, E: 5) çok düşüktü. Önemli bir kesim (K: 28, E: 38) ilkokul sonrasında da eğitim görme fırsatını yakalayabilmişlerdi.

Görüşmeleri çoğunlukla kişilerin yaşamakta oldukları yerlerde yapmıştık. Küçük bir azınlık (5 erkek ve 9 kadın) huzurevlerinde, 3 erkek ise güçsüzler yurdunda kalıyordu. Cami, lokal, işyeri, kıraathane ve park gibi yerlerde görüşülenlerin tümü erkekti. Yaşadıkları yerin dışında görüşülen 6 kadına, çocuğunun ya da kardeşinin evinde ulaşılmış olması ise yaşlı kadınların ev dışında bir hayat alanı bulmalarının güçlüğünü hatırlatıyordu: Kadınlar evde, yakınlarıyla birlikteyken, erkekler daha çok dışarı çıkabiliyorlar gibi görünüyordu.

İlk görüşmelerden itibaren gerek toplantılarımıza gerekse görüşmeci öykülerine yansıyan sorunlar birkaç kümede toplanıyordu. Bunlardan ilki ve en çok sıklıkla dile getirileni "özne bulma endişesi"ydi. Aksu, "80 yaşlarındaki insanlar nerelere kaybolmuşlar da onları bulmak bu kadar zor?" diye soruyordu. Bu sorun bazı öğrenciler için ciddi boyutlara ulaştığından ilk görüşmelerden sonra kopuşlar oldu. İki dönemde toplam üç öğrenci dersi bırakmıştı.

Görüşmelerle ilgili sorunların başında ise deneyimsizlik ve cesaretsizlik geliyordu. "İlk görüşmeye gittiğimde elim ayağım titriyordu" diyenlerin sayısı az değildi. Acemilik ve heyecan, teknikle ilgili sorunlara da yol açabiliyordu. Görüşmecilerden bazıları daha önce hiç kayıt aracı kullanmamıştı. Bu yüzden görüşme formatındaki ön kayıtları –görüşmeci adı, görüşülenin adı, görüşme yeri ve tarihi– gerçekleştirmeden sorulara başlayanlar olduğu gibi ses kayıt aracının düğmesine basmayanlar da vardı. Kimi görüşmeciler de tüm uyarılara karşın görüşme kılavuzuna sıkı sıkıya bağlı kalarak derinlemesine ve esnek bir görüşme şansını kaçırmışlardı. Bu noktada öğrencilerden bazılarının tarih bilgisi yetersizlikleri nedeniyle önemli ipuçlarını fark edememelerinin de etkisi oldu. Tam aksi yönde, görüşmeyi kılavuzda belirlenen sınırlar çerçevesinde gerçekleştirme güçlükleri de söz konusu olabiliyordu. Bu sorun, onların anlatmak istedikleriyle bizim ilgilerimizin uyuşmamasından kaynaklanıyordu. Belki kendi çocuklukları belki genelde ço-

cukluk, bazılarına göre önemsizdi. Onlar önemli şeylerden söz etmek istiyorlardı; meslek başarılarından, çocuklarından, kaybettikleri eşlerinden... Odak kayması, anlatım ve anımsama sırasındaki çağrışımlardan da kaynaklanabiliyordu. Bu duygulanımlarla bazıları ifade güçlüğü çekerken, bazıları da çok kurgulanmış öyküler anlatabiliyordu.

Bu son sorun aslında çözülmesi güç bir ikilemi de işaretliyordu. Sözlü tarihin bir etkileşim süreci olduğunu vurgulamış, görüşülen kişiye müdahale etmemenin önemini belirtmiştik. Bu ilkeyi akılda tutarak görüşmeye başlayan öğrenciler, bazen karşı tarafın çekişlerine, yönlendirmelerine teslim olduklarını söylemişlerdi. Sözlü tarih yönteminin karşılıklılık ilkesi, bu anlamda araştırmacı için güç kaybı anlamına geliyordu. Bu durumda görüşmenin tümüyle odak dışına kaymasının nasıl önlenebileceği tartışılırken, görüşmeye başlamadan önce araştırmanın sınırlarını ayrıntılı biçimde açıklamanın ve somut sorular kullanmanın yararlı olabildiği ortaya çıkmıştı.

Görüşmeler sırasında ortaya çıkan önemli bir sorun da görüşme ortamında bazan üçüncü kişilerin bulunmalarıydı. Bu kimi zaman, görüşülenler için bir yabancıyla yalnız kalmanın ortaya çıkardığı "güvensizlik"ten, kimi zaman da görüşme mekânındaki herhangi bir yakının orada bulunmayı çok istemesinden kaynaklanıyordu. Böyle bir durumda görüşmecinin müdahale şansını sonuna kadar zorlaması, yapamadığı koşullarda ise bu durumu öyküsünde özel olarak belirtmesi gerekiyordu. Birden çok kişinin bulunduğu ortamlarda görüşme yapmak, kimi zaman görüşülenin belli şeyleri anımsamasına yardımcı da olabilmişti. Bu nedenle, üçüncü şahısların görüşmeyi kapsamaları engellenebildiği ölçüde bu ilkenin esnetilebileceği düşünülmüştü.

Görüşmelerde yeterince üzerinde durulmadan geçiştirilmiş anıştırmalarla görüşmecinin atladığı kimi noktaların varlığı, sözlü tarih görüşmelerinin tek oturumda tamamlanması olanaksız karşılaşmalar olduğunu işaretliyordu. Bu nedenle, görüşmelerin dinlenmesinin ya da deşifre edilmesinin ardından farkına varılan boşluklar, anlaşılamayan kesimler, görüşmecilerin kavrayamadığı kimi ifadeler öznelerle en az bir kez daha ilişki kurmayı zorluyordu. Bu

zorunluluk, görüşme yapılan kişilere, yapılan görüşme üzerinde düşünme olanağı da verecekti. Ne yazık ki öğrencilerin zaman kısıtları buna elvermemişti. Aynı kısıtlar, arka plan araştırmalarla sözlü belgenin doğruluğunu araştırmak için gereken denetimlerle ilgili olarak da ortaya çıkabiliyordu.

Görüşmecilerin dile getirdiği önemli sorunlardan biri de, kimi kadın ve erkeklerin görüşme konularıyla ilgili pek bir şey anımsayamadıklarını söylemiş olmalarıydı. Bu bağlamda yapılan tartışmalarda özellikle Cumhuriyet'le ilgili kimi soruların görüşme kılavuzundan çıkarılması bile önerilmişti. Oysa belirli bir sorun çerçevesinde alınamayan yanıtların, "anımsamıyorum" ya da "bilmiyorum" şeklindeki ifadelerin araştırma açısından önemli sonuçları olabilirdi. Böylece Cumhuriyet'in başka yüzlerinin de olduğunu görebilme olanağına kavuşmak, kimi öğrenciler tarafından dile getirilmişti.

Araştırmaya katılanlardan çoğu için bir ders çerçevesinde "uygulayarak öğrenme"nin çekiciliği öne çıkıyordu. Ancak her biri için bir dönem içinde dört yaşlı insan bulmak, onlarla eksiksiz görüşmeler yapmak, daha önce kullanmadıkları teknik donanımı yaşantılarına sokmak, görüşmeleri deşifre etmek ve bütün bunlar üzerine düşünerek yazmak iş yükü ağır, oldukça zorlayıcı bir süreç olmuştu ve işin sonunda bunu açıkça dillendirmişlerdi. Görüşmeci öykülerinden anlaşıldığı gibi, "bilmediğin evlerle, tanımadığın insanlarla karşılaşacak olmanın verdiği heyecan ve kaygılar" da yorgunlukta önemli yer tutuyordu. Araştırmanın sonuna gelindiğinde kendilerini ürküten bu süreci başarıyla tamamlayabildiklerini görmek her birini rahatlatmıştı. Ancak yapılan işin başa çıkılması güç bir yanı vardı ki, araştırmaya katılanların birçoğu bunu açıkça dile getirmişti: Yaşamlarına tanıklık ettikleri insanlarla yaşadıkları duygusal yakınlaşma! Kimileri çok çalışarak, başarılarla geçirilmiş bir yaşam karşısında kendilerini ezik hissetmiş, kimileri zorda kalmış bir insanın yaşamına tanıklık etmenin ancak onun için hiçbir şey yapamamanın ağırlığını yaşamıştı. Her biri yeni ilişkiler kurmuşlar, yaşamlarına akranlarının ve yakınlarının dışında yeni insanlar katmışlardı. İnsanların, kendilerine güvendiklerini hissetmişlerdi. Kimi görüşmeciler "dalgıç giysilerini üzerlerinden çıkar-

mamış" olsalar bile çoğu için bütün bunlar hem yaşam kazanımı hem de ağır bir sorumluluk anlamına geliyordu. Sonuçta, bunları yaşamadan bu tür araştırmalar yapmanın olanaklı olmadığı, etkileşime dayalı çalışmaların en önemli uzantılarından birinin bu olduğu ortaya çıkıyordu. Bir görüşmenin ardından, yaptıkları işi bir "yaşantı" olarak sınıfa taşıyan görüşmecilerin kendileriyle benzer ya da farklı sorunları ve hoşlukları yaşadığını bildikleri insanlarla yaptıkları paylaşım, yükü hafifletmeye yarıyor, yaptığı şeye daha analitik olarak bakabilmeyi de sağlıyordu.

Görüşülenlerden her birinin içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler birbirinden farklıydı ve bu farklılıklar onlara nasıl hitap edileceği konusunda sorun yaratabiliyordu. Görüşmecilerin kimileri onlara "teyze", "amca" ve hatta "sen" seslenişleriyle yaklaşmanın, kimileri ise "siz" ve "efendim" diye hitap etmenin uygun olacağı örnekler yaşamışlardı. Sonuçta, kimlere nasıl davranılacağı konusunda tek bir ilkenin belirlenemiyeceği, kurulan ilişkide saygıyı yitirmemek koşuluyla görüşülenlere nasıl seslenileceği konusunda serbest davranmanın daha doğru olacağına karar vermişlerdi.

Görüşülen kişilerin yapılan işle ilgili tutumları da farklılık gösteriyordu. Kendileriyle görüşülmesine pek anlam veremeyenler, "ben ne bilirim ki" türü tepkiler verenler, birinin ödevine yardım ettiğini düşünenler, tarihe katkıda bulunmak isteyenler, dertleşmek isteyenler, "bir cana hasret" yaşayanlar, hatırlamak istemedikleri anılar yüzünden rahatsız olanlar, "kaydedeceksen çok düzgün konuşmak gerekir", "yayımlanmadan önce bir göreyim ben, kendi yanlışlarımı düzeltirim" kaygıları... Bu tutum farklarının kişilerin kendi hayatlarını önemli bulup bulmamalarıyla ilgili olabileceğini, cinsiyet ve sınıfa göre ayrılabileceğini düşünmüştük: Daha "şanslı", yani eğitimli, kentli, erkek, orta/üst orta sınıftan kişiler için çocukluk anılarını anlatmak daha kolay ve anlamlı görünüyordu. Köylü, "leşber" ve yoksul olanlar için çocukluk çok net olarak ayırt edilebilecek bir dönem değildi, bir başkasına anlatılması da zor gibiydi. Kimi öğrencilere göre eğitim görmemiş kadınların söyleyecek şeyleri daha azdı. Çünkü birçoğu ev dışına kapalı ve soyutlanmış çocukluk yaşamlarından geliyorlardı. Bu açıdan belki en zor ulaşılabilenler gecekondularda yaşayan kadınlar ve ev kadınlarıydı. Kimi

görüşmecilere göre kadınların ürkekliği konuşmalarının içeriğine de yansıyordu. Söylediklerinin tehlikeli olabileceğinden korkuyor ve özellikle Cumhuriyet hakkında iyi şeyler söylemek gereğini duyuyorlardı.

Sorularımıza verilen yanıtların ne ölçüde saf çocukluk anıları olduğu, ne ölçüde daha sonraki yıllara ait koşullanmışlıkları yansıttığı her zaman açık değildi. "Cumhuriyet, sizin yaşantınızda bir değişiklik yarattı mı?"gibi bir soruda bu tür bir geçişim riski belirgin olarak ortaya çıkmıştı. Beklediğimiz somut yanıtlar, kişilerin o zamanki yaşlarına, geldikleri coğrafyaya, aile kökenine, eğitime ve bizim ne istediğimize ilişkin algılarına bağlı olarak retorikle karışma eğilimi göstermiş ya da çok çeşitli etmenler dolayısıyla eksik kalmıştı. Başka araştırmalarda da rastlandığı gibi[5] yanılgıların yanı sıra bazen hatırlanması tercih edilenlerle, ayrıntıların düzenlenişiyle ve yeniden yaratılan geçmişe verilen duygusal tonla, anımsamanın daha ustalıklı yollardan biçimlendirilmesi de söz konusu olabilmişti.

İkinci yılın sonunda projenin araştırma kısmı tamamlandığında proje üzerindeki değerlendirmenin ana gövdesini görüşmeler sırasında anımsamalardaki, araştırma konusuna önem vermedeki, Cumhuriyet'le ilgili olarak söylenenlerdeki farklılıklar oluşturmuştu. Öğrencilerin çoğu, görüşülenler arasındaki bu farkların temelde köylü ya da kentli, varsıl ya da yoksul, Ankara'ya uzak ya da yakın olmakla ilgili olduğunu düşünüyordu. Oysa içlerinden o dönemde okula gidebilmenin önemli bir fark yarattığını, Ankara'ya yakın olanların da çoğunlukla olup bitenlerden habersiz kaldıklarını söyleyenler vardı. Görüşmecilerden bir kısmı, Cumhuriyet'in Anadolu'da hiçbir şeyi değiştirmediğini düşünüyordu. Ancak kimi öğrencilere göre bu çıkarsamaya biraz daha temkinli yaklaşmak gerekiyordu. Çünkü belirli bir döneme ilişkin olumlu düşünceler her zaman daha kolay ifade edilebilirdi, suskun kalanları ya da "hiçbir şey değişmedi" diyenleri bu açıdan bir kez daha değerlendirmek gerekirdi. Bu açıdan izlenen farklılıklar görüşülen kişilerin köyde ya da kentte olmalarıyla ve okula gidip gitmemeleriyle yakından ilgili görünüyordu.

5- Bkz. West ve Petrik, *a.g.e.*, s. 3.

Görüşmelerde sağlayabileceğimiz resim ve belgelerin çalışmayı zenginleştirebileceğini ve sözlü tarihin olmazsa olmaz koşullarından birini gerçekleştireceğini düşünmüştük. Bu türden kaynakların da tıpkı toplumsal tarih araştırmalarında temsil edilmek gibi bir ayrıcalık olduğunu daha alana çıkar çıkmaz anlayacaktık. Birçoğunun çocukluğunda fotoğraf çektirmek gibi bir lüksü olmamıştı. "Yetim büyüdük, fotoğraf çektirmeye gücümüz yetmezdi" diyordu Hasan Önen. Kimileri fotoğraflarını kimseye emanet edemiyecek ya da göstermek istemiyeceklerdi. Kimi görüşmecilerin görüşmelerde çektikleri ya da eski fotoğraf ve ve belgelerden yaptıkları fotokopiler iyi sonuçlar vermemişti.

Görüşülen kişilerin, anlatılarının herhangi bir biçimde yayımlanması konusundaki tepkileri de oldukça farklıydı. Kimileri anlattıklarının yayımlanmaya değer olup olmadığını bilmediklerini düşünüyordu. Halime Üge bunlardan biriydi: "Valla önemli bi şeyse veririm... Değilse ne diye fuzuli meşgul edim." Görüşmelerin sonundaki yayım iznine ilişkin diyaloglar bize görüşmeciyle görüşülen kişiler arasında kurulan ilişkinin niteliği hakkında da çok şey söylüyordu: Kimileri ödevini yapmaya çalışan bir öğrenciye yardım etmekten mutluydu. Kimileri bütün anlattıkları için, "yazılsa da olur yazılmasa da" diye düşünüyorlardı. Melih Keçelioğlu gibi, "Bana n'olucak ki bu yaşımdan sonra" diyerek anlattıklarının dışardaki bir otorite tarafından denetlenebileceğini düşünenler de vardı: "Belki Meclis'in aleyhinde biraz bulundum ama, olsun, ne olacak bundan sonra beni mahkemeye verseler de, tazminat isteseler de ne alacaklar?" Kimileri için yapılan görüşmenin yayımlanıp yayımlanmamasının hiçbir önemi yoktu: "Yok, hiçbi şey yok be, ne, ne olacak be!" diyerek ifade ediyordu Abdullah Ocak bu durumu. Geçmişte yaşanan zorlukların gençler tarafından bilinmesinin iyi olacağını düşünenler vardı. Haydar Atar bunlardan biriydi: "Evet, evet... Yayınlansın isteriz. Esgi tarihi şeyler, heç olmazsa çektüğümüz çileyi veyahut bilmem neyi..." Yapılan görüşmeyi kendi yaşamının bir kesitini hatırlatmış olması açısından önemseyerek Naciye Öncül gibi görüşmeciye teşekkür edenler de olmuştu: "Tabii... Bilmiyorum yeterli mi? Daha belki aklıma gelirdi bir şeyler ama şimdilik bu kadar... Ben de teşekkür ediyorum, hatırlattığınız iyi oldu".

Önceleri bant çözümlerinde sürekli atlamalar ve düzeltme eğilimleri görülüyordu. Öğrenciler dile müdahale etmemeyi sağladıklarında bile bazen metinleri bilgisayarda yazdırdıkları kişilerin sözcük ve cümle yapılarında düzeltmeler yaptıkları görüldü. Deşifre sürecinde, görüşülen kişilerin şive ve konuşma özellikleri de sorunlar yaratıyordu, görüşmecilerin genel kültür, tarihsel bilgi, sözcük dağarcığı yetersizlikleri de. Öğrencilerden bazıları 'mütedeyyin' ya da 'bakalorya' gibi sözcükleri ilk kez duymuşlardı. Ancak sözcükleri yutarak, yuvarlayarak konuşan ya da 'n' leri gırtlaktan söyleyen özneler de ses kayıtlarını metinleştirmeyi güçleştirdi.

Bazı görüşmeci öyküleri yasak savma kabilinden kısır, yavan, alelacele kaleme alınmıştı. Başlangıçta dilbilgisi yanlışları, yazım ve kurgu sorunları test kuşağı üniversite öğrencilerinin Türkçe yazma alışkanlıkları ve yeterlilikleri konusunda öğreticiydi. Öte yandan gözlem güçlerinin kullanılması konusundaki eksikleri de sergiliyordu. Onun için de öykü yazma, kimilerine bantların metinleştirilmesinden de güç gelmişti başlangıçta. Ancak bu deneyim, yaptığı iş üzerine düşünme kadar gözlem ve metin kurgulama becerilerinin geliştirilmesi açısından da yararlı bulunmuştu.

Projenin, araştırmaya katılanlar açısından öğretim sürecine ilişkin başka sonuçları da vardı. Kimi, görüşme yaptığı kişilerin çoğu öğretmen kökenli olduğundan öğretmenliğe ilişkin görüşlerinin farklılaştığını, öğretmenliğin ne denli emek isteyen bir meslek olduğunu kavradığını söylerken, kimi yaptığı işi dışarıda ne çok anlattığından, başkalarıyla paylaştığından söz ediyordu. İlker, hayatında hiçbir derse bu kadar çok emek vermediğini söylüyordu. Aynur, "kendimi ilk defa bir dersin öznesi olarak hissettim" diyordu, "yaşayarak öğrendiklerimi de düşünürsek benim için niye bu kadar etkili olduğunu anlamak daha kolay olabilir". Akif'e göre Cumhuriyet'in kuruluş döneminde çocuk olanların yaşadıklarını, duyduklarını, gördüklerini kendilerinden dinlemek, tarihi "birinci kaynaktan öğrenmekti".

Görüşmelerde, çocukluklarını anlatırken yaşadıkları toplumsal-kültürel çevreye ilişkin önemli bilgiler aktaranlar da olmuştu. Bu bağlamda azınlıklarla ilişkileri, muhacirleri anlatmış, seferberlik ve işgal yıllarını, savaşta boşalan köyleri, darağaçlarını ve yolke-

senleri, ilhak öncesi Hatay'ı çocukluk anılarının odağında, tarih kitaplarında ender rastlanan türden gözlemlerle resimlemişlerdi. Odak dışına taşarak üst eğitim ve meslek deneyimleri konusunda ayrıntılı bilgiler verenler olmuştu. Kendimize koyduğumuz sınırlar içinde derinlikli bir çözümlemesine giremediğimiz bu tür anlatıların ileride başka araştırmacılar tarafından başka amaçlarla kullanılabileceğini umuyorduk.

Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde okuyan bu öğrencilerden birçoğu için "farklı bir dönemin eğitim uygulamalarını tanıklarından dinleyerek değişiklik ve süreklilikleri gözlemlemek" önemli olmuştu. Pek çoğu, gözlem ve saptamalarla kalmamış, dinlediklerinden kendi üzerine yansımalı düşünceler ve daha genel çıkarımlar üretmeye yönelmişlerdi. Bilge, "Sefer amca"sıyla görüşürken kendi çocukluğunu anımsamıştı: "Çünkü ben de aynı oyunları oynamıştım. Demek ki Anadolu'da bir çocuk oyunu kültürü var" diyordu. Serpil, "Şimdi her şeye yeniden başlamalıyım. Tarih değil, tarihin tarihini okumalıyım" diye düşünüyordu, "Şahlar ve matlar kim, öğrenmeliyim ve artık her oyunda mızıkçılık etmeliyim". "Ömrümde hiçbir yaşlıyla konuşmadım", "Ben Ankara'nın yabancısıyım. Bu dört kişiyi nasıl bulacağım?"gibi itirazlarla işe başlayan öğrenciler, gizil güçlerini fark ediyor, çevreyi arayışlarına ortak ederek araştırmanın kolektif boyutlarını genişletiyor, kendilerine bir sonraki dönemin görüşmecilerine rehberlik edecek kadar güven duymayı öğreniyorlardı.

Yapılan işin, birçok görüşmeci için en önemli sonuçlarından biri "yaşlılığın hayatımızın bunca dışına atılmış olduğunu fark etmek" olmuştu. Büyük ölçüde bu dışlamanın bir sonucu olan önyargılar –evlerinde otururlar, bizden daha az şey bilirler, eski Türkçe konuşurlar– da bu süreç içinde sınandı. Gençler bu süreçte yaşlıların "bir kilometrekarelik alana hapsedilmişlikleri" ve "camiden eve evden camiye yaşamları" kadar "kendileriyle ortak yönlerini", "dil ve görgülerini", "güçlerini" keşfettiler. Özlem Şahin, 78 yaşındaki Sadegül Yıldırım'la görüşmeye gittiğinde onu tek başına, evinin badanasını yaparken bulmuştu. Yaşlılar da görüşmeler sırasında gençleri tanıdılar, onlarla ilgili önyargılarını –"hırlı mısın hırsız mı ne bileyim?" , "terörist olabilirdi!", "gençler bizi dinlemez, anla-

maz"– gözden geçirdiler, yaptıkları işe saygı ve sıcaklık duydular. Onların sorularıyla çoktandır düşünmedikleri mekânlara, kişilere, ilişkilere döndüler. Onları bahçelerinden topladıkları bir çiçek demetiyle, "çeyizi için" kendi elleriyle ördükleri bir tespihlikle, "montunun cebine boşaltıverdikleri şekerlerle", "gene beklerim"lerle uğurladılar. Kendi yaşamlarının birilerinin ilgisini çekebileceğini gördüler.

Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin hocalarıyla birlikte katıldıkları bu sınıf projesi, üniversite eğitimine ilişkin eleştirel bir perspektifi, bir sorgulama denemesini de içeriyordu. "Tek yönlü ve tekil aktarımdan çok yönlü, çoğul öğrenmelere geçiş" anlamında bir deneme. Proje kapsamında bu denemenin hiç de kolay olmadığı ortaya çıktı. Daha fazla emek, daha fazla zaman, daha fazla sorgulama ve öğrencileri güdüleme gereği yüzünden. Öğretenlere, öğretim üyeleriyle birlikte öğrencilerin ve bilgiye yaşamış olmak sıfatıyla sahip olanların katılması ve böylece bilgiyle yaşam arasındaki mesafenin kırılması ise farklı boyutlarda güçlükler taşıyordu. İnsanların, "ben ne bileceğim?", "anlatacak pek bir şeyim yok", "okumuşluğum yok" ifadeleri, öğrencilerin daha fazla okumaktaki ve öznelere ulaşmaktaki sorunları ve onlar tarafından pek ifade edilmese bile, anlatıları bir tarih metnine dönüştürmekteki sıkıntıları gibi nedenlerle...

Yazı Atelyesi

Görüşmelerin tamamlanmasının ardından projenin yayına dönüştürülmesi sürecine girdik. Başından beri kolektif bir çabaya dayanan proje, bu aşamada da aynı özelliğini koruyacaktı. Çalışmaların her kesitinde deneyim kazanmış olanlardan bir lisans öğrencisi, Mustafa Sever, bir doktora adayı, Aksu Bora ve bir araştırma görevlisi, Özlem Şahin, dersleri okutan ve projeyi tasarlayan Mine Tan'la birlikte yazmaya oturdular. Bu grup 14 Ocak 1999 ve 15 Temmuz 1999 arasında her pazartesi, tüm gün çalışmak üzere saat 10'da bir araya geldi. İlk dört haftayı okumalar üzerinden yaptığımız tartışmalara ayırmış ve daha çok yöntem sorunlarını konuşmuştuk. Ardından kodlama işlemine girdik. Anlatıları, görüşme kılavuzundaki sorulara verdiğimiz kodlara göre okuyor ve işa-

retliyorduk. Bunu kodlara göre yapılan okumaların bir araya getirilmesi ve yorum izledi. Aksu Bora çocukluk, Mine Tan ve Mustafa Sever okul, Özlem Şahin Cumhuriyet konularına ilişkin kodları açmayı ve yorumlamayı üstlendiler.

Kodlama işlemi, özellikle el yazısıyla yazılmış metinler üzerinde çalışmanın güçlükleri ve görüşme içeriklerinin kod başlıkları altında toplanmasının sandığımızdan çok uzun zaman alması nedeniyle yorucu bir süreçti. Yorumlama ise verilerden bir kısmının yeni biçimlerde düzenlenmesini ve geçmişin görüntülenmesinde kendi görüşlerimizin devreye sokulmasını gerektiriyordu. Bu sırada parçacıklardan anlamlı bir mozaik çıkarmaya çalışıyorduk. Henige'nin dediği gibi bunu yaparken kendi yorum biçimimizle görüştüklerimizin yorumlarının asla aynı olmayabileceğinin farkındaydık. Geçmişi sayısız parçacıklardan yeniden kurgulamaya çalışırken gerekli tüm parçalara sahip olduğumuzu da, elimizdeki parçaların tek bir bütüne ait olduğunu da düşünmüyorduk.[6]

Anlatıları düzenler ve yorumlarken hangilerini kullanacağımıza, hangilerini kısmen ya da geçici olarak çıkaracağımıza, hangilerini başka bir yer ve zamanda kullanmak üzere ayıracağımıza karar vermek durumundaydık. Bunu yaparken pratikliği nedeniyle makul olan bir yol seçmek zorundaydık: Bazı tanıklıklara anlatım, kapsam ve farklılıkları nedeniyle öncelik tanımak, belli izleklerin altını çizmek. Bu bizim için en güç karardı. Çünkü her anlatının yayımlanmaya değer olduğunu, böylece bunlar üzerinde farklı okumalar yapılmasının önünü açacağımızı düşünüyorduk. Bu nedenle de tıkanmalarımız, duraksamalarımız, kaygılarımız vardı.

Yorumları bitirdiğimizde, yazdıklarımıza başkalarınca bakılması gereksinimini duyduk. Beşir Göğüş, hem bir eğitimci/yazar hem de araştırma kapsamında görüşülen kişilerden biri olarak bizim için bu okuma işini büyük nezaketle kabul etti. Beşir Bey, her yıl olduğu gibi Yalova'daki yazlığına gitmesinin öncesinde 1.7.1999'da çocukluk, okul ve Cumhuriyetle ilgili sunuşlarımızı okudu. Özenle ve dikkatle incelemesinin sonunda özellikle yazım kurallarına ilişkin görüşlerini bize iletmiş, örneğin, yerel ağzın ol-

6- Henige, D., *Oral Historiography*, Londra, Longman, 1982, s. 67.

duğu gibi aktarılmasının okur için güçlükler yaratabileceğinden söz etmiş, parantezler içinde anlamların verilebileceğini söylemişti. Onun vizesini almış olmak bizi yüreklendirmişti.

Arkalarından

Cumhuriyet'te Çocuktular projesinin 1998 Mart'ından bugüne uzanan serüveni sırasında ne yazık ki hepsini belirleyemediğimiz kayıplarımız da oldu. Bunlardan ilki Ahmet Saraç'ın ölümüydü: Sevda Özlek, yıllarca aynı apartmanda oturduğu halde ilk kez bu araştırma için tanıştığı Ahmet Saraç'ın öldüğünü 1998 Temmuz'unda bir gün 'selası verilirken' öğrendi. 15 Mart 1999 tarihinde Düriye Köprülü'yü, 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde ise Beşir ve Cemile Göğüş'ü kaybettik. Nebile Saydam'ın yaşadığı huzurevinde 2000 yılında, Mustafa Ergün'ün 19 Nisan 2002'de, İhsan Topaloğlu'nun 3 Nisan 2005'te öldüklerini öğrendik. Mehmet Akdokur'un ise ölüm tarihini belirleyemedik. Seslerine ve anılarına ulaşmış olmaktan onur duyduğumuz bu değerli büyüklerimizi saygıyla ve şükranla anıyoruz

Anlatılarda Geçen Kimi Tarih, Olay ve Terimler

Ankara Hisar yangını: 1917.

Antep'in işgali: 17 Aralık 1918.

Atatürk'ün Adana'ya gelişi: 15 Mart 1923.

Atatürk'ün Ankara'ya gelişi: 27 Aralık 1919.

Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanından sonra Edirne'ye gelişi: 25 Aralık 1930.

Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanından sonra Erzurum'a gelişi: 30 Eylül 1924.

Atatürk'ün Gaziantep'e gelişi: 26 Ocak 1933.

Atatürk'ün Rıza Şah Pehlevi ile İzmir'i ziyareti: 22 Haziran 1934.

Bakalorya: Lise mezunu sayılabilmek için 1926-35 yılları arasında uygulanan, üniversiteye girme hakkını veren ve lisenin tüm sınıflarını ve konularını kapsayan yazılı ve sözlü sınav.

Büyük İzmir yangını: 13 Eylül 1922 günü başlayıp dört gün sürdü. Bugünkü Basmane semtinde başlayan yangında kent merkezi ciddi biçimde hasar gördü. Daha sonraki yıllarda yangın alanı temizlenerek İzmir Enternasyonel Fuarı'na dönüştürüldü.

Cerre çıkmak: Medresede öğrenim gören öğrencilerin, medreselerin tatil olduğu üç aylarda ülkenin çeşitli yerlerine dağılarak din hizmetleri görmeleri, bu hizmet karşılığında da maddi gelir elde etmeleri.

Cumhuriyet'e Kanat Gerenler: Yönetmen Nur Onur tarafından hazırlanan ve 130 bölüm olarak yayınlanan TRT yapımı belgesel.

Çor: Hastalık, dert. Kimi bölgelerde sığır vebası.

93 Harbi: 1877-78 Türk-Rus Savaşı.

Erzurum şapka ayaklanması: Şapka Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra şapka aleyhinde Karaköse Camii'nde yapılan isyan hareketi sonunda Kasap Kurban, Kasap Maksud, Salim, Doğan, Muhtar Hakkı, Bakkal Niyazi, Hüsnü ve Kireççi Ziya adlı kişiler sanık olarak yargılanmış ve Bakkal Niyazi ile Attar Osman on yıl kürek, diğerleri kalebentlik cezası almışlardır. 26 Teşrin-i Sani (Kasım) 1341(1925).

Faika Ünlüer: 18 Mayıs 1912'de Erzurum Kız İlk Mektebi Başöğretmeni olarak İstanbul'dan atanan ve 40 yıl süren öğretmenliğinin tamamına yakın bölümünü sonradan Merkez İsmet Paşa İlk Mektebi adını alan bu okulda geçiren öğretmen.

Fransızların Kilis'i işgali: 29 Ekim 1919. 25 Aralık 1921'de son Fransız askeri Antep'ten ayrılmıştır.

Fransız okullarının kapatılması: Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkmasından sonra dinsel eğitim veren yabancı okullara karşı mücadelede Türkiye'de hiç bir din ve mezhebin propagandasına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Bu çerçevede okullardaki haçları ve Hıristiyanlıkla ilgili tabloları indirmeyen Fransız ve İtalyan okulları kapatılmıştır. Kanun yürürlüğe girdikten sadece bir ay sonra İstanbul'da 40'a yakın Fransız okulu ve 4 İtalyan okulu kapatılmıştır. 1928 yılında Bursa Amerikan Kolejinde üç Müslüman öğrencinin Hıristiyan olması üzerine bu okul da kapatılmıştır.

Gaziantep'e ilk lisenin açılması: 1 Şubat 1933.

Gaziantep savaşları: I. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk olarak 17 Aralık 1918'de İngilizler şehre girmişler, yaklaşık bir yıl süren işgalin ardından Fransızlar ile yaptıkları anlaşma gereği burayı Fransızlara terk etmişlerdir. Antep halkı 1 Nisan 1920'den 7 Şubat 1921'e kadar Fransız kuvvetlerine karşı direniş göstermişlerdir. Ancak Fransızlar 9 Şubat 1921'de şehre hâkim olmuştur. Fransızlar Ankara Antlaşması'nın ardından 25 Aralık 1921'de şehri boşaltmışlar ve Gaziantep iki yıl süren işgalden kurtulmuştur.

Hafta sonu tatilinin cumadan pazara alınması: 27 Mayıs 1935.

Halifeliğin kaldırılması: 3 Mart 1924.

Harf devrimi: Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1928'de 1353 sayılı yasayla 29 harften oluşan yeni Türk abecesini kabul etmiştir. Yeni abecenin bütün ulusa öğretilmesi, "Millet Mektepleri" denilen, bir bakıma ülkedeki ekin devrimini hızlandıran kurumlar aracığıyla sağlanmıştır.

Hatay Sorunu: Hatay, Misak-ı Milli'ye göre Türkiye sınırları içinde kalmaktaydı. Ancak 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması ile Hatay, Fransız mandası altında kalmıştır. 1936'da Fransa'nın Suriye üzerindeki mandasının sona ermesi ile birlikte bölgenin denetimi Suriye'ye bırakılmıştır. Türkiye'nin bu duruma tepkisi üzerine 1938 yılında Hatay Cumhuriyeti kuruldu. Türkiye ile Fransa arasında varılan anlaşma sonucunda 29 Haziran 1939 tarihinde Hatay Parlamentosu Türkiye'ye katılma kararı almıştır.

İlkokulların 6 yıldan 5 yıla inmesi: 1924-25 ders yılında, Nisan 1924'te toplanan II. Heyet-i İlmiye kararı uyarınca gerçekleşmiştir.

İlmihal: Din kurallarını öğretmek için yazılmış kitap.

İnas İttihat-ı Osmanî Mektebi: 1909'da İttihat Terakki'nin koruması altında Bakırköy'de açıldı. Programında elişi, makine, dikiş, biçki, dante-

la, jimnastik dersleri olup ücreti de ayda 30-40 kuruştu. Bu okulun yuvadan ortaokula kadar sınıfları vardır, dışardan başvuran hanımlara da ders verilmektedir. Bu bilgiler yalnızca tek kaynakta bulunmaktadır:

Sennur Sezer,"Kadınımızın Emek Tarihine Kısa Bir Bakış" http://www.emep.org/kadin/oren/sennursezer. Bu web sayfasına 09.08.2006'da ulaşıldı.

İspanyol hastalığı: 1918 yılında 20 milyondan fazla insanı öldüren ve en çok ölüme yol açan, pandemi olarak bilinen İspanyol gribi.

İstanbul'un işgali ve işgalden kurtuluşu: 16 Mart 1920, İstanbul'un işgal tarihidir. 6 Ekim 1923 tarihi ise işgalden kurtuluşunun resmi tarihidir. Lozan Barış Antlaşması gereği 4 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'dan ayrılan işgal kuvvetlerinin ardından Türk Ordusu 6 Ekim 1923 tarihinde kente girmiştir.

Menemen olayı: 23 Aralık 1930 günü İzmir'in Menemen ilçesinde yedek subay öğretmen olarak askerlik görevini sürdüren Mehmet Fehmi Kubilay'ın irticai bir ayaklanma sonucu şehit edilmesi. Olaylar sonucunda divan-ı harp kurulara faillerden yirmi sekizi idam edilmiş, onlarcası da çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır.

Millet Mektepleri: 11 Kasım 1928'de "Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimnâme"nin Bakanlar Kurulu'nda kabul edilip yürürlüğe konmasıyla açılmışlardır. Yetişkinlere yeni Türkçe alfabeyle okuma-yazmayı öğretmeyi hedefleyen, aynı zamanda yetişkinlerin işleri ve yaşamlarıyla ilgili temel bilgileri ve becerileri aktarmayı amaçlayan okullar, 1929 yılından başlayarak 1938 yılına kadar görevlerini sürdürmüşlerdir.

Kılıç Ali: Ali Çetinkaya. İstiklal Mahkemeleri'nin meşhur yargıçlarından, Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşı olarak da tanınan kişi.

Milos Adası tutsakları: Milli Mücadele sırasında Yunanlılar, özellikle Trakya'nın kendilerine bırakılmasından sonra, işgal ettikleri bölgelerdeki önemli kişileri, direnme gösterebilecek olanları, nüfuzlu kimseleri çeşitli bahanelerle esir alarak, Yunanistan'daki ve adalardaki esir kamplarına götürmüşlerdir. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ise Yunanlılar, hem Türkiye'de bıraktıkları esirlerine karşılık olmak üzere, hem de soygun ve zulüm düşüncesiyle çok sayıda sivil halkı esir alarak, Ege Denizi'ndeki Milos Adası'nda oluşturdukları esir kamplarına götürmüşlerdir.

Mübadele: 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uy-

rukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak mübadeleye (karşılıklı nüfus değiş-tokuşu) tabi tutulmuşlardır. İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanlar, mübadele kapsamı dışında tutulmuşlardır. Türkiye'ye gelen mübadiller çoğunlukla ülkeden gönderilen Rumların evleri ile topraklarına yerleştirilmiştir.

16 Mart Olayı: 16 Mart 1920, I. Dünya Savaşı'nın ardından, Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında imzalanacak antlaşmanın hazırlıkları sürerken Anadolu'nun işgaline karşı başlayan direnişi sarsmak amacıyla İngilizler tarafından İstanbul'da yürütülen bir darbenin tarihidir. Sina Akşin, düzenlenen bu hareketi "İstanbul işgalinin şiddetlendirilmesi" olarak isimlendirmektedir. 16 Mart sabahı İngiliz gemileri toplarını kente doğru çevirmişler, daha önce işgal edilmeyen Harbiye Nezareti gibi kimi önemli binalar işgal edilmiş, ulusçu olarak bilinen siyasetçiler, gazeteciler tutuklanmış ve aynı gün Şehzadebaşı karakolu basılmıştır. Çıkan çatışmada hayatını kaybedenler olmuştur.

Patos: Ekin başaklarını birbirinden ayırmaya yarayan bir çeşit harmanlama makinesi.

Rusların Bitlis, Muş, Van ve Hakkâri'yi işgali: 3 Mart 1916.

Ruşen Eşref Ünaydın: Röportaj ve görüşme türünde yüzlerce yazıya *Servet-i Fünûn*, *Türk Yurdu*, *Donanma*, ve *Dergâh* gibi dergilerde imza atan Ünaydın, Lozan Konferansı'nda da matbuat müşaviri olarak görev almıştır. İkinci dönem Afyon milletvekili olarak meclise giren Ünaydın, Atatürk'ün en yakınındaki insanlardan biridir.

Soyadı Kanununun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabulü: 21.6.1934.

Şakir Sabri Yener: Türk kültür tarihine özellikle tarih, dil ve folklor konusunda önemli eserler kazandırmış Gaziantepli yazar.

Şapka Kanunu: 25 Kasım 1925 yılında çıkarılan 3 maddelik 671 numaralı Şapka Kanunu'nun 1. maddesi ile "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile genel ve yerel idare ve bütün kurumlara mensup memur ve müstahdemler, Türk ulusunun giymiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup, buna aykırı bir alışkanlığın devamını hükümet engeller." Şapka Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla Türkiye'nin Erzurum, Rize, Sivas, Maraş, Giresun, Kırşehir, Kayseri, Tokat, Amasya, Samsun Trabzon ve Gümüşhane gibi çeşitli kentlerinde protesto olayları yaşanmıştır. TBMM'nin çıkardığı laikliklc ilgili yasalara karşı yükselen tepkileri kovuşturmakla İstiklal Mahkemeleri görevlendirilmiştir. Bunlar, Şapka İktisası (giyilmesi) ve Tekke ve Zaviyele-

rin Seddi (kapatılması) kanunlarıydı. Yasaya göre şapkadan başka bir başlık giymekte direnmenin cezası üç aya kadar hafif hapis iken, kanunu protesto hareketleri, sistemin meşruluğuna karşı yönelen idamlık suçlar sayılır ve şapka, İstiklal Mahkemelerinin en önemli konusu haline gelir.

Tard cezası: Öğrencilerin belli bir süre için okuldan öğretmenlerinin kişisel takdiriyle uzaklaştırılmaları cezası. Okuldan sürekli olarak uzaklaştırma cezası öğretmenler tarafından verilemiyordu.

Taş mektep: Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kesme taşlar kullanılarak inşa edilen, genellikle iki katlı ve Osmanlı son dönem mimarisinin izlerini taşıyan okul binalarına verilen isim.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu: 4 Mart 1924'te TBMM'de kabul edilmiştir. Kanun ile ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanmıştır. Daha önce Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ne (Din İşleri ve Vakıflar) bağlı olarak çalışan tüm mektep ve medreseler ile bunlar için ayrılan bütçe kaynağı da Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Böylece tüm eğitim ve öğretim kurumları tek bir yönetsel merkezde toplanmış, uzun yıllardır eğitim veren medreseler ile sıbyan mektepleri kapatılmıştır.

Trikopis veya **Trikupis:** Nikolas Trikopis (1868-1959). I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'yu işgal eden Yunan işgal kuvvetleri ordusunun başkomutanı. Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Anadolu'daki Yunan ordusunda kolordu komutanı olarak görevlendirilir. 22 Ağustos 1922'de, General Hacı Anesti'nin yerine Küçük Asya Ordusu komutanı oldu. Büyük Taarruz'un ardından, 2 Eylül 1922'de bazı yüksek rütbeli subaylarla birlikte Türk kuvvetlerine tutsak düşer.

Ümmü suayan: Özellikle daha önce çocukları ölen aileler tarafından, yeni doğan bebekleri için çocuklara zarar verdiğine inanılan cinden korumak üzere hazırlanan muska. Muskada Ayetü'l-Kürsî yazılıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdül Aziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, haz.: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 12-13.

Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası: Ulus-devlet kurma ve ulusal birliği sağlamada dil birliğini hedefleyen bu uygulama ilk kez 1928'de başlatılmış, 1937'de azınlık okullarındaki eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi düşüncesi, sokakta Türkçe konuşma uygulamasına kadar genişletilmiştir. Daha sonra 1940'lar, 50'ler ve 60'larda çeşitli kereler tekrarlanmıştır.

Yedi Mehmet: Anadolu'da çocukları doğum sonrasında ölen ya da çocuklarını nazara karşı korumak isteyen ailelerin başvurdukları tılsımlı

giysiler giydirmeyi içeren bir tür büyüsel uygulama. Anne adayının bir yakını tarafından, Mehmet adlı oğlu olan yedi değişik aileden toplanan kumaşlarla dikilen entari hem kız hem de erkek çocuklarına doğar doğmaz giydirilir.

Zorunlu eğitime geçiş: 1923 yılında kız ve erkek çocuklara okula devam mecburiyeti getirilirken 1924 yılında bu her iki cinsiyet için de anayasal bir hak haline dönüştürülmüştür.

EK 1
Kim Kimdir?

Şaziye Akar: 1911'de Ankara'da doğdu. Annesi Ankara Kazan Sancar köyünde, babası Çubuk'ta doğmuştu. Babası rençperdi. İlkokulu bitirdi, nakış öğretmenliği yaptı. Görüşme, Ankara Kurtuluş'ta yapıldı.

Emine Akay: 1921'de Bolu, Babahızır köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası aşçıbaşıydı, annesi ev kadınıydı. Üç yıllık ilkokulu okudu. Ücretli bir işte çalışmadı. Görüşme, Ankara, Cebeci'de yapıldı.

Sedef Akçay: 1921'de Eskişehir, Karacaşehir köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. "Bir gün Kur'ân dersine gitti". Ev kadını. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Mehmet Akdokur: 1911'de Gaziantep, Kilis'te doğdu. Annesiyle babası da Kilis'te doğmuşlardı. Babası rençperdi. Hiç okula gitmedi. Rençperlik yaptı. Görüşme Ankara Cebeci'de yapıldı.

Mürüvvet Aktaş: 1915'te Amasya'da doğdu. Annesi-babası rençperdi. İlkokulu bitirdi. İşçilik yaptı. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Suzan Alam: 1918'de Halep'te doğdu. Babası Kudüs mutasarrıfıydı. Üniversiteyi bitirdi, yurtdışında eğitim aldı. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık yaptı. Görüşme Ankara, Çankaya'da yapıldı.

Nebahat Alemdaroğlu: 1921'de Sivas'ta doğdu. Babası Balıkesir, annesi Samsun doğumluydu. Babası askeri eczacıydı, annesi "çalışmazdı". Çapa Kız Öğretmen Okulunu bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Emek'te yapıldı.

Cafer Arıcan: 1912'de Girit'te doğdu. Babası bakkaldı. İlkokulu bitirdi. Görüşme İzmir, Bornova'da yapıldı.

Olga Aslangül: 1918'de Ankara'da doğdu. Annesiyle babası da Ankara doğumluydu. Babası önce askerlik yaptı daha sonra ticaretle uğraştı. Annesi ev kadınıydı. İlkokulu bitirdi. İki yıl terzilik yaptı. Görüşme Ankara, Keçiören'de yapıldı.

Vehbi Atalay: 1910'da Niğde, Altunhisar, Sarmanlı'da doğdu. Annesiyle babası da Altunhisar doğumluydu. Babası manifaturacıydı, tüccardı. Öğretmen okulunu bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Cebeci'de yapıldı.

Leman Atar: 1920'de Kırşehir, Mucur'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası jandarmaydı, annesi ev kadınıydı. İlkokulu üçe kadar okudu. Çalışmadı. Görüşme Ankara, Gazi Mahallesi'nde yapıldı.

Haydar Atar: 1920'de Ankara, Kızılcahamam, Güneysaray köyünde doğdu. Annesiyle babası Kızılcahamam, Bayındır doğumluydu. Babası rençperdi. Kur'ân kursunu bitirdi. Elektirikçilik yaptı. Görüşme Ankara, Gazi Mahallesi'nde yapıldı.

İhsan Atılcan: 1917'de Erzurum'da doğdu. Annesiyle babası da Erzurum doğumluydu. Erzurum Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Resim öğretmenliği yaptı. Görüşme Ankara, Dikmen'de yapıldı.

Huriye Atauz: 1914'te İstanbul'da doğdu. Annesi Bulgaristan, babası İstanbul doğumluydu. Babası kolağasıydı, annesi ev kadınıydı. İlkokulu bitirdi. Ev kadını. Görüşme Ankara, Maltepe'de yapıldı.

Zeynettin Aydın: 1917 Ankara, Ayaş doğumlu. Annesiyle babası da Ayaş'ın Bayat köyünde doğmuşlardı. Babası rençperdi. İlkokulu yarıda bıraktı. Kendisi de çiftçilik yaptı. Görüşme Ankara, Sincan'da yapıldı.

Cemile Babadağ: 1909'da Arnavutluk, Tiran'da doğdu. Okuma yazma bilmiyor. Temizlik işçisi olarak çalıştı. Görüşme Ankara, Sincan'da yapıldı.

Saadet Bağcı: 1920'de Elazığ'da doğdu. Annesiyle babası da Elazığ doğumluydu. Babası berberdi, annesi ev hanımıydı. Meslek lisesini bitirdi. Terzilik yaptı. Görüşme Ankara, Bahçelievler'de yapıldı.

Feriha Baymur: 1916'da Beyrut'ta doğdu. Babası Trablusgarp, annesi Halep doğumluydu. Annesi ev kanıydı. Babası Halep'te önce devlet memurluğu yaptı, daha sonra ticaretle uğraştı. Üniversiteyi bitirdi. Psikoloji alanında öğretim üyeliği yaptı. Görüşme Ankara, Güvenevler'de yapıldı.

İsa Hisan Bingöl: 1919'da Muş'ta doğdu. Annesiyle babası da Muş doğumluydu. Babası bürokrattı, milletvekilliği yaptı. Orman Fakültesi'ni bitirdi. Orman mühendisi olarak çalıştı. Görüşme Ankara, Balgat'ta yapıldı.

Haydar Caner: 1924'te Çanakkale'de doğdu. Annesi Babaeski, babası Çanakkale, Eceabat, Dursunköy doğumluydu. Babası memurdu, annesi ev kadınıydı. Gazi Eğitim Enstitüsünü bitirdi. Beden eğitimi öğretmenliği yaptı. Görüşme Ankara'da yapıldı.

Muazzez Cerbay: 1921'de İzmir'de doğdu. Annesiyle babası Üsküp doğumluydu. Babası özel idarede muhasebe müdürüydü, annesi ev kadınıydı. Görüşme Ankara, Ümitköy'de, huzurevinde yapıldı.

Hüseyin Hüsnü Ciritli: 1911'de Kahramanmaraş, Elbistan'da doğdu. Babasıyla annesi de aynı yerdendi. Babası memurdu. Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara Kızılay'da yapıldı.

Neriman Çabuker: 1914'te Rusya'da doğdu. Annesiyle babası Trabzon doğumluydu. Babası tüccardı, annesi ev kadınıydı. İlkokulu bitirdi. Ev kadını. Görüşme Ankara, Kavaklıdere'de yapıldı.

Dildare Çağlar: 1917'de Bursa, Orhangazi'de doğdu. Babası Rumeli, annesi Bursa doğumluydu. Babası "mustantikdi". Kız Enstitüsü'nü bitirdi. Kendini "ev kadını" olarak tanıttı. Görüşme Ankara Maltepe'de yapıldı.

Musa Çalışkan: 1918'de Yozgat, Akdağmadeni, Höyüklüalan köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Okula hiç gitmedi. Bir süre çiftçilik yaptı, daha sonra işçi olarak çalıştı ve emekli oldu. Görüşme Adana'da yapıldı.

Belkıs Çamlıbel: 1927'de Çanakkale, Lapseki, Çardak köyünde doğdu. Annesi Kırklareli, Babaeski, babası Halep doğumluydu. Babası eğitim müfettişiydi, annesi ev kadınıydı. Öğretmen okulunu bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Yukarıayrancı'da yapıldı. Ancak Belkıs Çamlıbel, yapılan görüşenin yayımlanmasına izin vermedi.

Azmi Çapanoğlu: 1916'da Yozgat, Akdağmadeni'nde doğdu. Babası Yozgat, annesi Akdağmadeni doğumluydu. Babası nahiye müdürüydü. Hukuk fakültesinden ayrıldı. Ortaokul öğretmenliği yaptı. Görüşme Ankara Ümitköy'de huzurevinde yapıldı.

Melahat Çaycı: 1916'da Denizli, Tavas'ta doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. İlkokulu bitirdi. Çiftçilik yaptı. Görüşme Aydın'da kızının evinde yapıldı.

İzzet Çelik: 1917'de İskenderun, Akarca köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası onbaşı, annesi "köy kadını"ydı. Üç yıllık ilkokulu bitirdi. Belediyede memurdu, köy muhtarlığı yaptı. Görüşme İskenderun'da yapıldı.

Orhan Dayar: 1917'de İstanbul'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası Harbiye Nezareti'nde amir, annesi öğretmendi. "Teknisyen okulu"nu bitirdi. Makine teknisyenliği yaptı. Görüşme Ankara Keçiören'de güçsüzler yurdunda yapıldı.

Zehra Demirelli: 1921'de Ankara, Güdül'de doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Üç yıllık ilkokulu bitirdi. Ücret karşılığında çalışmadı. Görüşme Ankara'da yapıldı.

Osman Demirtaş: 1918'de Niğde, Ulukışla'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. İlkokulu bitirdi. İmamlık yaptı. Görüşme Niğde'de yapıldı.

Sıdıka Dikeçoğlu: 1916'da Maraş'ta doğdu. Babası Bingazi, annesi Maraş Elbistan doğumluydu. Babası tapu müdürüydü. "Orta mektebi" bitirdi. Görüşme Ankara, Ümitköy'de yapıldı.

Hacer Doğru: 1920'de Kars, Ardahan, Alagöz köyünde doğdu. Annesiyle babası Rusya, Gameri köyü doğumluydu. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. "Bayanlar okulu"nda okudu. "Mal, davar güttü". Görüşme Ankara, Sincan'da yapıldı.

Sebahat Dökmen: 1917'de İstanbul'da doğdu. Babası da İstanbul doğumluydu ve sarayda memurdu, annesi ev kadınıydı. Üniversiteyi bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Bahçelievler'de yapıldı.

Hülafer Engür: 1922'de Sivas'ta doğdu. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. "Birkaç yıl" ilkokul okudu. Ev kadını. Görüşme Ankara, Kızılay'da yapıldı.

Ali Erbaş: 1913'te Çorum, Alaca'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. İlkokulu bitirdi. "Makinistlik" yaptı. Görüşme Ankara, Keçiören'de yapıldı.

Şinasi Erdal: 1914'te Adıyaman, Kâhta, Narınca köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası "köy ağasıydı", annesi köy kadınıydı. Üniversiteyi bitirdi. Öğretmenlik ve avukatlık yaptı. Görüşme Ankara, Emek'te yapıldı.

Sami Erdem: 1918'de Tokat, Reşadiye, Çınarcık köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi ve rançperdi. Ortaokulu bitirdi. Memurluk yaptı. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Mihriban Erden: 1917'de Manisa Kula'da doğdu. Annesi Bursa'da doğmuştu. Babası PTT müdürüydü. Kız enstitüsünü bitirdi. Öğretmenlik ve milletvekilliği yaptı. Görüşme Ankara Kızılay'da yapıldı.

Mustafa Ergin: 1916'da İzmit, Kandıralı, Hediyeli köyünde doğdu. Gazi Eğitim, tarih bölümünü bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara'da yapıldı.

Ali Eroğlu: 1908'de Muğla, Marmaris'te doğdu. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. İlkokul üçe kadar okudu. Çiftçilik yaptı. Görüşme Muğla, Marmaris'te yapıldı.

Saibe Fırçacı: 1908'de Erzurum'da doğdu. Annesiyle babası da Erzurum doğumluydu. Babası bakkaldı. İlkokulu bitirdi. "Hiç bir işle uğraşmadı". Görüşme Ankara Yenişehir'de huzurevinde yapıldı.

Beşir Göğüş: 1915'te Gaziantep'te doğdu. Annesiyle babası da Gaziantep doğumluydu. Babası nüfus işleri müdürüydü, annesi ev hanımıydı. Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi. Öğretmenlik, başmüfettişlik ve yazarlık yaptı. 1999'da aramızdan ayrıldı.

Cemile Göğüş: 1919'da Gaziantep'te doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası bir dönem milletvekilliği yaptı, annesi ev kadınıydı. Kız enstitüsünü bitirdi. 1999'da aramızdan ayrıldı.

Dudu Gökçe: 1911'de Rumeli'de doğdu. Annesiyle babası da Rumeli doğumluydu ve rençperdi. Mahalle mektebini (Kur'ân kursu) bitirdi. Rençberlik yaptı. Görüşme İzmir, Aliağa'da yapıldı.

Melahat Gözek: 1925'te Kars, Sarıkamış'ta doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası belediye elektrik santral şefiydi, annesi ev kadınıydı. Ortaokulu bitirdi. Vekil öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Adviye Günal: 1921'de Amasya'da doğdu. Annesiyle babası da Amasya doğumluydu. Üniversitede matematik, fizik okudu, öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Bahçelievler'de yapıldı.

Hayrettin Günercan: 1912'de İstanbul'da doğdu. Babası fabrika işçisi, annesi cami hocasıydı. Ortaokulu bitirdi. Fabrikada işçilik yaptı. Görüşme Ankara, Küçükesat'ta yapıldı.

Mehmet Sakıp Gürkan: 1921'de Gaziantep'te doğdu. Annesiyle babası da Gaziantep doğumluydu. Babası sağlık memuru, annesi ev kadınıydı. İktisat Ticaret Yüksek Mektebi'ni bitirdi. Bankacılık yaptı. Görüşme Ankara, Eryaman'da yapıldı.

Yunus Gürpınar: 1915'te Ankara, Polatlı, Karacaahmet köyünde doğdu. "Kur'ân okulunu" bitirdi. Rençperlik yaptı. Görüşme Ankara'da yapıldı.

Ziya Hatun: 1912'de Ordu, Ünye, İncirli köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası bakkaldı, annesi ev kadınıydı. Rüşdiyeyi bitirdi. Çiftçilik yaptı. Görüşme Ordu'da İncirli köyünde yapıldı.

Emel Işın: 1913'te Balkanlar'da doğdu. Babası İstanbul, Beşiktaş, annesi Selanik doğumluydu. Babası subaydı. Öğretmen okulunu bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Emek'te yapıldı.

Mahmut Işıtman: 1908'te Yozgat'ta doğdu. "Annesi ve babası küçükken öldü". Beden eğitimi bölümünü bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Bahçelievler'de yapıldı.

Halide İntepe: 1913'te İzmir'de doğdu. Annesi İstanbul, babası Bitlis doğumluydu. Babası subaydı, emekli olduktan sonra Ziraat Bankası'nda çalıştı. Annesi ev kadınıydı. Liseyi bitirdi. Memurluk yaptı. Görüşme Ankara, Maltepe'de yapıldı

Nuri Kadıkıran: 1914'te Ankara, Bala'da doğdu. Babası Bala'nın Hacı Bekir, annesi Bikebir köyünde doğmuştu. Ailesi çiftçilikle uğraştı. Okula gitmedi. Çiftçilik yaptı. Görüşme Ankara, Keçiören'de güçsüzler yurdunda yapıldı.

İsmail Karamustafa: 1914'de Ordu, Fatsa'da doğdu. Annesiyle babası Fatsa doğumluydu. Babası öğretmendi, annesi ev kadınıydı. Öğretmen okulunu bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara'da yapıldı.

Mahmut Kazan: 1918'de Kayseri'de doğdu. Babası Rusya'da annesi Kayseri'de doğmuştu. Babası marangozdu. "Teknik koleji" bitirdi. Uçak mühendisliği yaptı. Görüşme Ordu'da huzurevinde yapıldı.

Melih Keçecioğlu: 1923'te İstanbul'da doğdu. Annesi "doğma büyüme" İstanbullu, babası Aydınlıydı ve öğretmendi. İktisat fakültesini bitirdi, çeşitli şirketlerde yöneticilik yaptı. Görüşme Ankara'da huzurevinde yapıldı.

Meryem Kılıçarslan: 1913'te Yozgat, Tulum köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. "Tek bir güncağız okula gitti". Çiftçilik yaptı. Görüşme Ankara, Siteler'de yapıldı.

Düriye Köprülü: 1910'da İstanbul'da doğdu. Annesi lise müdürüydü, babası banka memuruydu. Öğretmen okulunda okudu. Edebiyat öğretmenliği yaptı. Ankara, Yenişehir'de yaşıyordu. 1999'da aramızdan ayrıldı.

Fikret Kuraloğlu: 1923'te İstanbul'da doğdu. Babası Balıkesir, annesi Trakya doğumluydu. Babası orman müdürüydü, annesi ev kadınıydı. Ticaret lisesinden ayrıldı. Ücretli bir işte çalışmadı. Görüşme Ankara, Emek'te, huzurevinde yapıldı.

Kenan Küpçü: 1926'da İstanbul'da doğdu. Annesiyle babası Şirvan doğumluydu. Babası "şehit oldu", annesi ev kadınıydı. Askeri okulu bitirdi. Hava subaylığı yaptı. Görüşme Ankara, Aydınlıkevler'de yapıldı.

Hasan Lafçı: 1910'da Ankara, Kızılcahamam Çamlıdere'de doğdu. Babasıyla annesi de aynı yerdendi. Babası rençberdi. Rüşdiyeyi bitirdi. Terzilik yaptı. Görüşme Ankara, Keçiören'de güçsüzler yurdunda yapıldı.

Enver Metinel: 1914'te Bulgaristan, Varna'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası serbest çalışıyordu, annesi ev kadınıydı. Öğretmen okulunu bitirdi. Eğitim psikoloğu olarak çalıştı. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Şükrü Odabaşı: Çankırı'da doğdu. Babası Ilgaz, annesi Çankırı doğumluydu. Babası rençperdi. Okumayı gece okulunda öğrendi. Makina Kimya'da işçiydi, rençperlik yaptı. Görüşme Ankara, Demetevler'de yapıldı.

Abdullah Ocak: 1908'de Selanik, Avrethisar'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi ve rençperdiler. "7 gün Kur'ân okuluna gitti". Rençberlik yaptı. Görüşme İzmir, Aliağa'da yapıldı.

Fatma Okar: 1914'te Trabzon, Durama köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası rençperdi, şehit oldu. Bir yıl eğitim gördü. "Ev hanımı". Görüşme Ankara, Dikmen'de yapıldı.

Turgut Omal: 1918'de İstanbul'da doğdu. Annesiyle babası "Anadolu'da" doğdu. Babası hâkimdi, annesi ev kadınıydı. Üniversiteyi bitirdi. Maliyeci olarak çalıştı. Görüşme Ankara, Ümitköy'de, huzurevinde yapıldı.

Lütfi Önay: 1919'da Edirne, Keşan'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası öğretmendi, annesi ev kadınıydı. Üniversiteyi bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Yenimahalle'de yapıldı.

Naciye Öncül: 1920'de Antalya Akseki'de doğdu. Annesi ve babası da aynı yerden. Babası felsefe öğretmeniydi, Diyanet İşleri Başkanlığı da yaptı. Annesi hiç çalışmadı. Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi mezunu. Üniversitede İngilizce okutmanlığı yaptı. Görüşme Ankara Gaziosmanpaşa'da yapıldı.

Remzi Öncül: 1909'da Kırklareli'nde doğdu. Annesiyle babası da Kırklareli doğumluydu. Babası polisti, annesi ev kadınıydı. Üniversiteyi bitirdi, yurt dışında eğitim aldı. Öğretmenlik, Türk Tarih Kurulu üyeliği ve bakanlık müfettişliği yaptı. Görüşme Ankara, Gaziosmanpaşa'da yapıldı.

Hasan Önen: 1911'de İzmit, Suadiye köyünde doğdu. Annesi Batum doğumluydu. Babası I. Dünya Savaşı'nda şehit oldu. Ailesi ipekböcekçiliği ve tütüncülükle uğraşıyordu. Üniversiteyi bitirdi. Beden eğitimi öğretmenliği ve avukatlık yaptı. Görüşme Ankara, Yenişehir'de yapıldı.

Ali Doğan Öntürk: 1913'te Konya, Ermenek'te doğdu. Babasıyla annesi de aynı yerdendi. Babası "gaziydi". Öğretmen okulunu bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Emek'te yapıldı.

Nüzhet Özbasa: 1923'te Ankara'da doğdu. Annesiyle babası da Ankara doğumluydu. Babası veznedardı, annesi ev hanımıydı. Kız enstitüsünü bitirdi. Ev kadını. Görüşme Ankara, Yenimahalle'de yapıldı.

Huriye Özgüler: 1916'da Ankara'da doğdu. Annesiyle babası Üsküp doğumluydu. Babası subaydı. Öğretmen okulunu bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Polatlı'da yapıldı.

Adalet Öztürk: 1916'da Diyarbakır, Silvan'da doğdu. Annesiyle babası Diyarbakır doğumluydu. Babası banka müdürüydü, annesi ev kadınıydı. Öğretmen okulunu terk etti. Ev kadını. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Muammer Öztürkmen: 1919'da Konya'da doğdu. Babası doktordu. Harp Okulu'nu bitirdi. Subaylık yaptı. Görüşme Ankara, Çankaya'da yapıldı.

Nesibe Polat: 1916'da Rize'de doğdu. Babası Samsun annesi Trabzon doğumluydu. Babası Tekel müdürüydü. Ortaokulu bitirdi. Görüşme Ankara, Anıttepe'de yapıldı.

Orhan Sağnak: 1914'te İstanbul, Pendik'te doğdu. Babası Mızıka-i Humayun'da çalıştı. Annesi ev kadınıydı. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü bitirdi. Orman mühendisliği yaptı. Görüşme Ankara, Aşağıayrancı'da yapıldı.

Ahmet Saraç: 1920'de Kayseri, Develi'de doğdu. Babası Kayseri, Develi, annesi İstanbul doğumluydu. Babası saraçlık yaptı. Hava Harp Okulunu bitirdi. Pilotluk yaptı. Ankara Keçiören'de yaşıyordu. 1998'de aramızdan ayrıldı.

M. Fevzi Saruhan: 1916'da Uşak, Banaz Kızılcasöğüt'te doğdu. Babasıyla annesi de aynı yerdendi. Babası "gitti ve şehit oldu". İlkokulu bitirdi. Çiftçilik yaptı. Görüşme Manisa Salihli'de, huzurevinde yapıldı.

Nebile Saydam: 1908'de Tekirdağ'da doğdu. Öğretmen okulunu bitirdi. "42 sene öğretmenlik yaptı". Görüşme Ankara, Ümitköy'de huzurevinde yapıldı.

Melek Sevgin: 1908'de İstanbul'da doğdu. Annesiyle babası da İstanbul doğumluydu. Babası arkeolog, sümerologdu. Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara, Güvenevler'de yapıldı.

Muammer Solmaz: 1922'de Konya'da doğdu. Babası İstanbul, Üsküdar, annesi Edirne doğumluydu. Babası subaydı. Hukuk fakültesini bitirdi. Avukatlık ve bürokratlık yaptı. Görüşme Ankara, Çankaya'da yapıldı.

Hayriye Soydan: 1912'de Manisa, Demirci'de doğdu. Babası Manisa, Turgutlu, annesi Demirci doğumluydu. Babası halı ticaretiyle uğraşıyordu. İlkokulu bitirdi. Görüşme Ankara, Yenişehir'de huzurevinde yapıldı.

Sami Soylu: 1918'de Karaman, Ermenek'te doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası manifaturacıydı, annesi ev kadınıydı. Üniversiteyi bitirdi. Avukatlık yaptı.

Nevzat Sözen: 1912'de İstanbul'da doğdu. Annesi İzmir'de babası İstanbul'da, doğmuştu. Babası subaydı. Öğretmen okulunu bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara Ulucanlar'da huzurevinde yapıldı.

Satı Şimşek: 1914'te Sivas, Kangal, Yellice köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. Köy odasında 1 yıl eğitim gördü. Görüşme Ankara, Dikmen'de yapıldı.

Halime Talas: 1912'de Ankara, Bala, Tohumlar köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi ve rençperdiler. Kur'ân kursuna gitti. Rençperlikle uğraştı. Görüşme Ankara, Topraklık'ta yapıldı.

İsmail Talay: 1916'da Ankara, Ayaş, Gökler köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. Dört yıl ilkokul eğitimi aldı. Çiftçilik yaptı. Görüşme Ankara, Sincan'da yapıldı.

Mehmet Taşkan: 1910'da Kilis'te doğdu. Babası da Kilis doğumluydu. Seferberlikte (I. Dünya Savaşı'nda) babası şehit oldu. İki-üç yıl ilkokul okudu, karma eğitime geçilince ayrıldı. "Duvarcılık" yaptı. Görüşme Ankara, Ahmetler'de yapıldı.

Mustafa Haluk Tatarağası: 1919'da İstanbul'da doğdu. Annesiyle babası da İstanbulluydu. Babası devlet memuruydu. Üniversiteyi bitirdi. Kendi şirketinin başında. Görüşme Ankara, Kızılay'da yapıldı.

Naciye Teker: 1920'de Bursa'da doğdu. Annesiyle babası Selanik doğumluydu. Babası "CHP'de şef"ti. Ortaokulu bitirdi, daktilo kursu aldı. Merkez bankasında memur olarak çalıştı. Görüşme Ankara, İncirli'de yapıldı.

Durak Tonoz: 1923'te Yozgat'ta doğdu. Annesiyle babası da Yozgat doğumluydu. Babası imamdı, annesi ev kadınıydı. Ortaokulu bitirdi. Görüşme Ankara'da, Ahmetler'de yapıldı.

İhsan Topaloğlu: 1914'te Kilis'te doğdu. Annesiyle babası da Kilis doğumluydu. Babası "toprak sahibi" çiftçiydi, annesi ev kadınıydı. Kimya mühendisliğini bitirdi, yurt dışında eğitim aldı. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, MTA ve Türkiye Petrolleri Genel Müdürlüğü, milletvekilliği ve kimya mühendisliği yaptı. Görüşme Ankara, Çankaya'da yapıldı.

İbrahim Topsakal: 1912'de Ankara, Bala, Beynam köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. 3 yıl ilkokul okudu, daha sonra ilkokulu dışarıdan bitirdi. Mübaşirlik yaptı.

Ayşe Tuna: 1923'te Ankara, Ayaş, Feriz köyünde doğdu. Annesi Ankara, Kızılcahamam, Barin, babası Feriz köyü doğumluydu. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. Üç yıllık ilkokulu bitirdi. Görüşme Ankara, Yenimahalle'de yapıldı.

Fatma Tuncer: 1913'te Sivas, Çetinkaya, Bolak köyünde doğdu. Annesi Çamsık, babası Bolak doğumluydu. Ailesi çiftçilikle uğraşıyordu. Babası "seferberlikte şehit" oldu. Okula hiç gitmedi. Çiftçilikle uğraştı. Görüşme Ankara, Dikmen'de yapıldı.

Ali Ulkatan: 1914'te Nevşehir'de doğdu. Annesi de Nevşehir doğumluydu. Babası "arabacıydı", annesi ev kadınıydı. Hiç okula gitmedi. Rençberlik ve arabacılık yaptı. Görüşme Ankara, Ahmetler'de yapıldı.

Halime Üge: 1911'de Ankara'da doğdu. Babası Ankara, Kayaş doğumluydu ve mal müdürüydü. Altıncı sınıfa kadar okudu. Çalışmadı. Görüşme Ankara'da huzurevinde yapıldı.

Muammer Ünver: 1917'de Sinop'ta doğdu. Annesi Çatalca'nın Karaburun köyündendi, ebeydi. Babası devlet hastanesinde eczacıydı. Üniversiteyi bitirdi. Avukatlık, öğretmenlik ve polislik yaptı. Görüşme Ankara, Çayyolu'nda yapıldı.

İsmet Varol: 1918'de Bursa'da doğdu. Babası Edirne'de doğmuştu, subaydı. Öğretmen okulunu bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara Kocatepe'de, huzurevinde yapıldı.

Fatma Volkan: 1916'da Sivas'ta doğdu. Annesiyle babası da Sivas, Gemerek'te doğmuşlardı. Babası ticaretle uğraşıyordu. Kız muallim mektebini bitirdi ve öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara Yenişehir'de huzurevinde yapıldı.

Mümine Vural: 1918'de Ankara, Ayaş'ta doğdu. Annesi İstanbul, babası Ayaş doğumluydu. Babası avukattı, annesi ev kadınıydı. İlkokulu bitirdi. Ev kadını. Görüşme Ankara, Bakanlıklar'da yapıldı.

Sefer Yalçın: 1917'de Ankara, Ayaş, Bereket köyünde doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası şehit oldu, annesi köy kadınıydı. İlkokulu bitirdi. Berberlik yaptı. Görüşme Ankara, Dikmen'de yapıldı.

Zübeyde Yalçın: 1917'de Ankara, Ayaş'ta doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Ailesi çiftçilikle uğaşıyordu. Bir yıl Kur'ân kursuna gitti. Çiftçilikle uğraştı. Görüşme Ankara, Ayaş'ta yapıldı.

Fatma Yapıcı: 1922'de Ankara'da doğdu. Annesiyle babası da Ankara doğumluydu. Babasının kereste fabrikası vardı. İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü bitirdi. Terzilik yaptı. Görüşme Ankara, Bahçelievler'de yapıldı.

Sebahat Yapıcı: 1920'de Tekirdağ'da doğdu. Annesiyle babası da aynı yerdendi. Babası Haydarpaşa'da memurdu, annesi ev kadınıydı. İlkokulu bitirdi. Hiçbir ücretli işte çalışmadı, "ev yardımcısı oldu". Görüşme Ankara, Bahçelievler'de yapıldı.

Ayşe Yıldırım: 1914'te Ankara, Beypazarı, Gapıllı köyünde doğdu. Babası Beypazarı, annesi Gapıllı doğumluydu. Babası hocaydı, annesi "köy kadınıydı". "Okul görmedi". Görüşme Ankara, Sincan'da yapıldı.

Sadegül Yıldırım: 1921'de Kars, Ardahan'da doğdu. Annesi "hükümet ebesiydi", babası Ardahan'da 25 yıl muhtarlık yaptı. "Beşinci sınıf mezunu". Ev kadını. Görüşme Ankara, Kurtuluş'ta yapıldı.

Süleyman Yılmaz: 1915'te Yozgat'ta doğdu. Annesi de babası da Yozgat'ın köylerinde doğmuşlardı. Annesi, babası rençperdi. Üçüncü sınıfa kadar okudu. Sıvacılık yaptı. Görüşme Ankara, Abidinpaşa'da yapıldı.

Mehmet Yiğit: 1913'te Kırşehir'de doğdu. Annesiyle babası Kırşehir, Mucur, Yazıböyük doğumluydu. Öğretmen okulunu bitirdi, öğretmenlik yaptı. Görüşme Ankara'da yapıldı.

Ek 2
Sözlü Tarih Görüşmeleri İçin Yönerge
1998-1999 Güz Dönemi

Prof. Dr. Mine Tan

Kendinize ve görüştüğünüz kişiye güveniniz!

1- Kasetin A yüzünü kendinize bakacak biçimde araca yerleştiriniz.

2- Araçta yeni ve nitelikli pil bulunmasına özen gösteriniz.

3- Ses bandının başlangıcında boşluk bulunabileceğini dikkate alarak görüşme öncesinde birkaç dakika kayıt denemesi yapınız ve dinleyiniz, **çok önemli.**

4- Aracı görüşme için elverişli konuma yerleştiriniz. Kayda başladıktan sonra ara verip başa sarmanız ve kaydı dinlemeniz, hem denetim hem de özneye kendi sesini duyurma olanağını sağlar.

5- Görüşmeyi, kendi adınızı, tarihi, görüşülen kişinin adını, görüşme yerini kaydederek başlatınız.

6- Öznenin anlatımına çok gerekmedikçe müdahale etmeyiniz.

7- Görüşme kılavuzunu yanınızda bulundurunuz. Ancak soruları okumayınız.

8- Esnek ve rahat olunuz. Sorularınızdan bazıları görüşme sırasında yanıtlanmışsa tekrarlamayınız. Ancak kendiliğinden verilen önemli ipuçlarını da değerlendiriniz.

9- Bazı taktikler: Aynı soruyu farklı biçimde sormak, genel yanıtları ayrıntılandırmasını ya da kişiselleştirmesini istemek, tanıdık olmayan sözcük ve kavramları sormak, arka plan okumalarından bilgileri ipuçları olarak sormak, yeniden görüşmek ya da bandı dinledikten sonra telefonla bilgi istemek.

10- Aracın çalışmasını kontrol ederek ön yüzü bittiğinde arkasını çeviriniz. Başlangıçtaki boşluğu dikkate alarak bir süre çalışmasını bekleyiniz.

11- Görüşülen kişiye dikkat, ilgi ve saygı gösteriniz, yeni şeyler anımsayabilir; bekleyiniz, az konuşup iyi dinleyiniz.

12- Görüşme bittiğinde kılavuzdaki soruların tümünü sorup sormadığınızı kontrol ediniz. **Teşekkürü unutmayınız.**

13- Uygun bir dille yayımlanması için izin isteyiniz **ve hem teşekkürü hem de izni banda kaydediniz.**

14- Resim çekmek ve eski resimleri istemek çok önemli. Resimlere özen göstereceğiniz ve geri getireceğiniz konusunda güvence veriniz.

15- Ses bandını yerleştirdiğiniz kutunun içindeki kartonun sırtına görüşülen kişinin adını, arka kapağına görüşmeci adını, görüşme tarihini, görüşme sırasını (_, _ vb.) ve süresini kaydediniz.

16- Görüşmeyle aynı günde öyküsünü yazınız. Özneye ulaşımı, size tepkilerini, görüşme ortamını ve kendi duygularınızı anlatınız.

17- Ses bandını yazıya geçirirken öznenin anlatımını tüm özellikleriyle kaydediniz. Düzeltme ve değiştirmeler yapmayınız.

18- Ses bandını, tıpkı çözümü, veri belgesini, görüşme öyküsünü ekleyerek teslim ediniz.

Ek 3
Görüşme Kılavuzu

Prof. Dr. Mine Tan

— Bize biraz kendinizden söz eder misiniz?
— Kaç yaşındasınız? (Söylemediyse)
— Nerede doğdunuz? (Söylemediyse)
— Ne işle uğraşıyordunuz? Ya da uğraşıyorsunuz? (Söylemediyse)
— Annenizin doğum yeri? (Söylemediyse)
— Babanızın doğum yeri? (Söylemediyse)
— Anneniz ve babanız ne iş yaparlardı? (Söylemediyse)
— Kaç kardeşsiniz? (Söylemediyse)
— Çocukluğunuzda (1-12 yaş arasında) yaşamınızın sizce en önemli olayı neydi?
— Okula gittiniz mi? (Gitmediyse "gitmeyi ister miydiniz?")
— Okula giden arkadaşlarınız oldu mu? (okula gitmediyse)
— Okul arkadaşlarınızdan söz eder misiniz? (okula gittiyse)
— Okulla ilgili hatıralarınızı anlatabilir misiniz?
— Okula ilk gittiğiniz günü (o gün olanları) hatırlayabiliyor musunuz?
— Okulunuzun adı neydi?
— Okula nasıl gider gelirdiniz?
— Nasıl otururdunuz? Nasıl ders yapardınız?
— Okulda koşullar nasıldı? Örneğin su var mıydı, tuvalet var mıydı?
— Okulda ne gibi dersler görüyordunuz?
— Özellikle başarılı olduğunuz dersler var mıydı?
— Öğretmenlerden hatırladığınız kimseler var mı, neden onları hatırlıyorsunuz?
— Yaramazlık yapınca nasıl cezalandırılıyordunuz?
— Dayak var mıydı, hiç dayak yediniz mi?
— Okuldaki bayram kutlamalarını ve törenleri hatırlıyor musunuz?
— Cumhuriyet Bayramı'nın nasıl kutlandığını hatırlıyor musunuz?
— Evde veya dışarıda Cumhuriyet ile ilgili konuşmaları ve söylenenleri hatırlıyor musunuz, neler konuşulurdu?
— Cumhuriyet'in sizde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

— Şimdiki çocuklarla sizin çocukluğunuz arasındaki farklılıklar nedir?

— Çocukken ne olmak isterdiniz?

— Çocukluğunuzla ilgili söylemek istediğiniz önemli bir şey var mı?

— Bu görüşmenin yayımanmasına izin verir misiniz?

Teşekkür ederim.

Ek 4
Sözlü Tarih Veri Belgesi

Prof. Dr. Mine Tan

Görüşülen Kişi: .....

Adresi: .....

Telefon No: .....

Doğum Tarihi: .....

Doğum Yeri: .....

Eğitimi: .....

Mesleği: .....

Görüşme Tarihi: .....

Görüşme Yeri: .....

Görüşmeci: .....

Görüşme Süresi: .....

Görüşme Sırası: .....

Ek 5
Sözlü Tarih Görüşmesi Değerlendirme Ölçütleri

Prof. Dr. Mine Tan

Görüşme Öyküsünü Değerlendirme Ölçütleri (45 Puan)

Öğrencinin Adı: .....

Dersin Adı: .....

Değerlendirme Tarihi: .....

1- Görüşmecinin özneye ulaşmasının öykülendirilmesi. (15 puan)

Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf
15-14-13-12	11-10-9-8	7-6-5-4	3-2-1

2- Görüşmecinin görüştüğü kişiye, görüşmeye, işin tümüne ilişkin algılamalarını, gözlemlerini ifadelendirmesi. (15 puan)

Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf
15-14-13-12	11-10-9-8	7-6-5-4	3-2-1

3- Görüşmecinin araştırmayla ilgili değerlendirmeleri, özeleştirileri, çıkarsamaları. (15 puan)

Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf
15-14-13-12	11-10-9-8	7-6-5-4	3-2-1

Bant Çözümlerinin Değerlendirilmesinde Kullanılaca Ölçütler (55 puan)

I- Bant Çözümünün Okunabilirliği (25 puan)

Anahtar

Daima	HemenDaima	Genellikle	Ender olarak	Asla
5	4	3	2	1

A- Bant çözümünde dilbilgisi, noktalama, paragraflama vb.uygun biçimde mi?

5 4 3 2 1

B- İsimler, tarihler kontrol edilmiş mi?

5 4 3 2 1

C- Bant çözümünde atlamalardan kaçınılmış mı?

5 4 3 2 1

D- Bant çözümünde düzeltmelerden kaçınılmış mı?

5 4 3 2 1

E. Bant çözümünde yanlış anlamalardan kaçınılmış mı?
5 4 3 2 1

II- Bant Çözüm Biçimi (10 puan)

A- Veri belgesi var mı? (5 puan)
( ) Evet ( ) Hayır .....

B- Görüşmeci ve görüşülenin ifadeleri kenarda isim vererek ya da başka bir biçimde belirlenmiş mi? (5 puan)
( ) Evet ( ) Hayır

III- Yayım için izin istenmiş mi? (5 puan)
( ) Evet ( ) Hayır

IV- Resim eklenmiş mi? (5 puan)
( ) Evet ( ) Hayır

V- Belge eklenmiş mi? (5 puan)
( ) Evet ( ) Hayır

Toplam Puan .....

Sözlü Tarih Bant Kayıtlarının Değerlendirilmesinde Kullanılacak Ölçütler (60 Puan)

I- Görüşmenin Konusu: Erken Cumhuriyette Çocukluk ve Okul Yaşantıları

II- Kaset Etiketindeki Bilgiler (4 Puan)

A- Görüşmeci.....
B- Görüşülen.....
C- Görüşme Tarihi.....
D- Görüşme Sırası...../4

III- Kayıda İlişkin Sunuş (6 Puan)

A- Kendini tanıtma (2 puan)
B- Tarihi belirleme (1 puan)
C- Görüşüleni tanıtma (1 Puan)
D- Görüşme yerini belirleme
E- Görüşülen kişiden kısa bir özgeçmiş sorma (1 puan)

IV- Görüşme Teknikleri (25 puan)

A- Görüşmeci yalın (basit) sorular soruyor mu?
5 4 3 2 1 .....
B- Görüşmeci yönlendirici sorular sormaktan kaçınıyor mu?
5 4 3 2 1 .....
C- Görüşmeci gereken yerde genişletmeyi özendirici sorular soruyor mu?
5 4 3 2 1 .....
D- Görüşmeci yanlı ifadelerden (yorumlardan) kaçınıyor mu?
5 4 3 2 1
E- Görüşmeci araştırmanın amacına uygun soruları kapsayan bir görüşme gerçekleştirmiş mi?
5 4 3 2 1

V- Görüşme Tarzı (15 puan)

A- Görüşmeci aceleci yaklaşımlardan kaçınıyor mu?
5 4 3 2 1
B- Görüşmeci özneyi zorlamaktan kaçınıyor mu?
5 4 3 2 1
C- Görüşmeci odak kaymasını önleyebilmiş mi?
5 4 3 2 1

VI. Bandın işitilebilirlik niteliği (10 puan)

A.Görüşme çevresi engellemelerden arındırılmış mı?

5 4 3 2 1

B- Bant kaydı net ve anlaşılabilir nitelikte mi?

5 4 3 2 1

Bandın Uzunluğu (dakika).....

Toplam Puan:.....

Bir yönüyle çocukluk tarihine, diğer yönüyle Cumhuriyet'in, hatta bir başka açıdan da resmî eğitimin tarihine ışık tutan *Cumhuriyet'le Çocuklar* Mine Göğüş Tan'ın yönetiminde gerçekleştirilmiş bir sözlü tarih çalışması. Cumhuriyet ilan edildiğinde ilkokul çağında olan 115 kişiyle yapılan mülakatlardan, bunlarla ilgili değerlendirmelerden ve görüşmecilerin izlenimlerinden oluşuyor. Çalışmada görev almış üniversite öğrencileri hem yakın tarihlerini Cumhuriyet'in kuruluşuna tanıklık etmiş son kuşaktan öğrenmelerini sağlayan bir pedagojik süreç içinde yer alıyor hem de bu bilgilerin okurlara aktarılmasına aracılık ediyorlar. Bu anlamda eski kuşaklarla yeni kuşakları buluşturan bir eser. Görüşülen kişiler anılarını canlandıran sorularla karşılaştıkça öyle şaşırtıcı şeyler anlatıyorlar, albümlerinden öyle fotoğraflar gösteriyorlar ki onlarla aranızda bir samimiyetin doğmaması mümkün değil. Sadece tarih okurlarını ve eğitimciler değil, edebiyat okurlarını da yakından ilgilendiren pek çok ayrıntıyla karşılaşacaksınız.

Mine Göğüş Tan, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi. Eğitim sosyolojisi konuları, kadınların tarihi ve eğitimi, eleştirel pedagoji, toplumsal cinsiyet, çocuk konularında çalışıyor.

Gülsen Şahin, Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde çalışıyor. Araştırmaları ve incelemeleri siyaset bilimi, özellikle de feminist teori, toplumsal tarih, toplumsal hareketler konularında yoğunlaşıyor.

Mustafa Sever Arıkan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde araştırma görevlisi. State University of New York -University at Buffalo da Eğitim Sosyolojisi alanında doktorasını yapıyor.

Ahu Bora, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde uzman olarak çalışıyor. Doktorasını antropoloji alanında yapıyor. Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda ve İletişim Fakültesi'nde ders veriyor.

ISBN 975-6193-65-6
9 789756 193655